

BÁCS-KISKUN MEGYE MŰLTJÁBŐL

II.

**BÁCS-KISKUN MEGYE
MŰLTJÁBÓL**

II.

A BÁCS-KISKUN MEGYEI LEVÉLTÁR KIADVÁNYAI IV.

BÁCS-KISKUN MEGYE
MÚLTJÁBÓL
II.

A BÁCS-KISKUN MEGYEI LEVÉLTÁR KIADVÁNYAI IV.

BÁCS-KISKUN MEGYE
MÚLTJÁBÓL
II.

A késői feudalizmus kora

Szerkeszti

IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR

Kecskemét

1979

A kötet szerzői

BÁLINTNÉ MIKES KATALIN, EPERJESSY KÁLMÁN, GYETVAI
PÉTER, IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR, KISSNÉ MEZŐ GYÖNGYI,
MÉSZÁROS LÁSZLÓ, NOVÁK LÁSZLÓ

Lektorok

BÁRTH JÁNOS, BENDA KÁLMÁN, FÜGEDI ERIK, KOVÁTS
ZOLTÁN, SINKOVICS ISTVÁN, VASS ELŐD, VÖRÖS KÁROLY

A védőborítót

BODRI FERENC

tervezte

ISBN 01 23 90

Kecskemét város Tanácsa a XV—XIX. században

BÁLINTNÉ MIKES KATALIN

Kecskemét város a török hódoltság előtt is a jelentősebb mezővárosok közé tartozott, de iratok hiányában csak feltételezésekre vagyunk utalva.¹ Valószínűleg a XIV—XV. században már rendelkezett a mezővárosi kiváltságokkal.² Erre utal, többek között, az a Hornyik által is idézett Zsigmond kori oklevél, melyben Kecskemét bírójáról és esküdteiről, valamint polgáraitól („Judici et Juratis, caeterisque Civibus”) esik szó.³ Ugyancsak ezt támasztja alá a város vásártartási szabadságlevele is, melyben a török pusztítás előtti szokásokra utalva kapta meg Kecskemét a három országos vásár tartásának a jogát.⁴

Sajnos a város XVI—XVIII. századi történetét és fejlődését sem ismerjük megfelelő részletességgel, mert a korszak legfontosabb írott forrásai, a Tanács jegyzőkönyvei, melyek 1591-től kisebb hiányokkal, folyamatosan megvoltak, 2 kötet kivételével elpusztultak,⁵ ugyanis az 1944-es háborús helyzetben Kecskemét város Levéltárának legértékesebb anyagát — mentési célból — a város kohárszentlőrinci (ma: Nyárlőrinc) majorjába szállították. A tanya állítólag bombatámadás következtében kigyulladt, és az anyag megsemmisült. Ugyanitt pusztult el a „Zárt Levéltár” anyaga és a céhek iratainak a nagy része is.

1 Kecskemét város levéltárában Mohács előtti oklevél már 1944 előtt sem volt. GARZÓ József: Kecskemét th. város levéltárának tájékoztatója a Hírös Héten (1934. júli. 21—29.) kiállított okleveleiről. Kecskemét, 1934. 4. 1. szerint a levéltár legkorábbi irata az Ötvös Céh 1557-es és a Szűcs Céh 1559-es szabályzata volt. A város korábbi iratai valószínűleg az 1707. április 3-i rác támadás alkalmából pusztultak el.

2 HORNYIK János: Kecskemét város története oklevél-tárral. III. köt. Kecskemét, 1862. 14. l. szerint a XVII. században még megvolt Kecskemét város kiváltságlevele a Vay-család levéltárában. Ezt a véleményét Orbán János 1697-es levelére alapozta.

3 HORNYIK I. m. I. köt. Kecskemét, 1860. 201—206. l. Kelte 1423. szeptember 29., eredetije (Kiskun)Hallas város levéltárában volt.

4 HORNYIK I. m. I. köt. 249. l. 28. sz. Kelte 1622. július 8. Idézve a Királyi Jegyzőkönyvből. Libr. Reg. Nr. VII. pag. 151. A három vásár szent Gergely (március 2.), szent Lőrinc (augusztus 10.) és szent Katalin (november 25.) napján volt.

5 A két megmaradt kötetet törvénykezési jegyzőkönyvként tartották nyilván, vagyis a sorozaton kívül őrizték, ezért maradtak meg. A céhek iratai közül is megmaradt néhány darab, melyeket valószínűleg nem reponáltak vissza az említett 1934-es kiállítás után.

A város történetének teljes feltárása érdekében tehát más levéltárakat, a Pest megyei Levéltáron kívül elsősorban a különböző nemesi családok levéltárait kellene átnézni,⁶ ezáltal ismereteinket elsősorban gazdaságtörténeti adatokkal bővíthetnénk. A jegyzőkönyvek nélkül azonban Kecskemét történetét aligha tudjuk felderíteni, ezért a levéltárunkban található iratok alapján kíséreljük meg rekonstruálni a város feudális kori közigazgatásának felépítését és fejlődését.

A város irányításának (igazgatásának, gazdálkodásának és bíraskodásának) történetét több korszakra oszthatjuk, de a megadott időpontok inkább a tájékozódást szolgálják, a változások kibontakozása sokszor több évtizedet is igénybe vett.

Az első ismert korszak a török hódoltság időszaka, a legkorábbi megmaradt városi oklevéltől, 1557-től 1677-ig, a földesúri statutumok megjelenéséig. Ez a város történetének a legönállóbb időszaka, jóformán semmiféle felsőbb hatóság nem avatkozott a belügyeibe, és ennek eredményeként alakultak ki Kecskemét hivatalsszervezetének alapvonásai.

A második korszak a földesúri beavatkozás kezdetétől, 1677-től, annak megszilárdulásáig, 1712-ig, a kecskeméti Űriszék tevékenységének a megkezdéséig tart. Ekkor fokozatosan nőtt a földesurak, elsősorban Koháry István befolyása, ugyanakkor a felszabadító háborúk, a kuruc mozgalmak és a Rákóczi szabadságharc alatt a rác betörés miatt a lakosság nagy része, illetve maga a város is elszegényedett (*1. sz. táblázat*), és a gazdasági problémák kerültek előtérbe. E korszak lényegében szorosan kapcsolódik az előzőhöz, mert a forrásanyag hiányosságai miatt bizonyos mozzanatokot csak e második időszakból tudunk bizonyítani, másrészt a korábbi szervezet alapvetően nem változott, inkább csak a változások előjelei mutatkoztak meg.

A harmadik korszak 1712-től 1786-ig tart. A földesúri kizsákmányolás és beavatkozás fokozódása, a testületi irányítás háttérbe szorulása, a tanácsotagok létszámának a csökkenése, a nemesek előretörése, mely a latin nyelv

⁶ KOSÁRY Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. köt. Bp. 1970. 641. l. szerint a Csáky-család levéltárának Kassán őrzött részében található Kecskemétre vonatkozó anyag az 1614 és 1808 közötti évekből.

LAKATOS ERNŐ: Beszámoló a szlovák levéltárakban végzett kutatómunkámról. *Levéltári Szemle*. 1965. 3. sz. 231—232. l. említi, hogy a Koháry-család Beztercebányán őrzött levéltárában a II. és III. részben számos kecskeméti vonatkozású irat található.

Az Orczy-család levéltárában a Kecskemét által bérelt Péteri pusztával (ma: Pálmonostora) kapcsolatos kecskeméti vonatkozású iratok találhatóak. Levéltári leltárak 9. köt. FEKETE NAGY Antal: Az Orczy család levéltára. Bp. 1959. 36. l.

BÁRTFAI SZABÓ László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002—1599-ig. Bp. 1938. 605. l. szerint az Illésházyak körmendi levéltárában (KOSÁRY i. m. 624—625. és 680. l. a Batthyány család körmendi levéltárával együtt a Magyar Országos Levéltárba került) is gazdag kecskeméti vonatkozású anyag található a Bosnyák, Erdődy és Motesiczky családok birtoklásával kapcsolatban.

Év	Összes adózó	%	A vadszám megoszlása													
			0	%	1—5	%	6—10	%	11—50	%	51—100	%	101—200	%	201 felett	%
1662	792	100	177	22,4	202	25,5	85	10,7	230	29	50	6,3	36	4,6	12	1,5
1681	1091	100	135	12,3	362	33,2	134	12,3	349	32	61	5,6	25	2,3	25	2,3
1689	1022	100	294	28,8	428	41,9	129	12,6	151	14,7	12	1,2	7	0,7	1	0,1
1690	1176	100	401	34,1	345	29,3	172	14,6	227	19,3	23	2	5	0,4	3	0,3
1700	1340	100	420	31,3	512	38,2	174	13	185	13,8	29	2,2	16	1,2	4	0,3
1712	1413*	100	824	58,3	423	29,9	55	3,9	57	4	8	0,6	7	0,5	1	0,1
1728	2097	100	995	47,5	564	26,9	248	11,8	242	11,5	26	1,2	16	0,8	6	0,3

* 1712-ben az adómentesek vadszámát nem tüntették fel, számuk 38 2,7% volt. Amennyiben számuktól eltekintünk, az arányok az alábbiak szerint alakulnak: 1375 = 100% 0 = 59,9% 1—5 = 30,8% 6—10 = 4% 11—50 = 4,1% 51—100 = 0,6% 101—200 = 0,5% 201 felett 0,1%

térhódítását is maga után vont, jellemzi ezt az időszakot. A puszták nagy részének az elvesztése miatt bekövetkezett gazdasági problémák eredményeként kiélesedtek a belső ellentétek is.

A negyedik korszakot a városban lakó nemesek és a lakosok panaszai miatt kiküldött királyi vizsgálóbizottság tevékenységének a megkezdésétől, 1786-tól számíthatjuk. A vizsgálat a tanácsi gazdálkodás fokozott ellenőrzését eredményezte, jellemző, hogy a Választott Közönség megalakítását is elsősorban e célból szorgalmazták. Mintegy ellenhatásként, ez időtől kezdődött a megváltakozás, mely óriási anyagi áldozatokkal járt, ugyanakkor a földesúri befolyás helyett a megyei befolyást erősítette meg. Ebben az időszakban alakultak ki a városi hivatalok és az igazgatási apparátus. A polgári jellegű fejlődés és azzal párhuzamosan a városiasodás 1848-ban és az azt követő időszakban is folytatódott. E harmadik és negyedik korszakot is együttesen tárgyaljuk, mert így a fejlődési folyamat világosabban kirajzolódik, és egyes elemei áttekinthetőbbé válnak.

1557—1712

A török hódoltság alatt Kecskemét város jelentősége nagymértékben megnőtt, aminek okát általában a környező elpusztult községek lakóinak a beköltözésében keresik.⁷ A pusztulás azonban nem a hódoltság kezdeti

⁷ ENTZ Géza—GENTHON István—SZAPPANOS Jenő: Kecskemét, Bp. 1961. 28. l.

időszakában vált katasztrofálissá, hanem inkább a 15 éves háború folyamán, elsősorban a tatár csapatok pusztításai következtében. Kecskemét azonban már ez előtt, vagyis az 1540—1550-es években az akkori Pest—Pilis—Solt vármegye egyik legnagyobb városa volt.⁸ Ezt mind a megyei, mind a török összeírások igazolják. 1546-ban a török adólajstromba Kecskeméten 200 adózó háztartást vettek fel, 1562-ben pedig 399-et.⁹ Összehasonlításképpen Nagykőrösön 1546-ban 110 adózó háztartást írtak össze, 1562-ben 180-at; Cegléden 1546-ban 120-at, 1562-ben 185-öt, Vácott 1546-ban 150-et és 1562-ben 246-ot. A kecskeméti náhiye-ben 1546-ban a városon kívül 34 falu volt (491 adózó háztartással) és 9 puszta, 1562-ben pedig 41 falu (1025 adózó háztartással) és 18 puszta.¹⁰

A hódoltság területén levő helységek a magyar megyének is adóztak, amint ezt az 1567. évi III. t. c. és az 1569. évi X. t. c. is elrendelte.¹¹ Pest megyében 1552-ben 30 helység 781 porta után, 1565-ben pedig 78 helység 1474 porta után fizetett adót. Ebből 1552-ben Kecskeméten 220 portát (28%), Kőrösön 70-et (9%), Cegléden 140-et (18%) és Vácott 40-et (5%) számoltak. 1565-ben pedig Kecskeméten 398 porta után fizettek (27%), Kőrösön 72 után (5%) Cegléden 135 után (9%) és Vácott 40 után (3%). A falvakra jutott 1552-ben 311 porta (40%) és 1565-ben 829 porta (56%).¹²

A török adóösszeírás tehát jóval több lakott helységet tartott nyilván mint a megye, mert szerintük csak a kecskeméti náhiye-ben közel annyi volt a község, mint az egész Pest megyében, bár a törökök a Kiskunsághoz tartozó helységeket is felvették.

Az összehasonlítás alapján megállapíthatjuk, hogy mind a magyar, mind a török adóösszeírás szerint a két-két felmérés közötti növekedés a három város közül Kecskeméten volt a legnagyobb.¹³

Kecskemét város XVI. századi nagyságát mutatja, hogy a török adóösszeírás 1546-ban 7, 1562-ben 10 városrészt említ, a fontosabb utak közötti

8 Mészáros László vizsgálatai szerint a budai szandzsák legnagyobb városa Ráckeve volt. MÉSZÁROS László—HAUSFATTER Katalin: A hódoltsági mezővárosok népességszámának kérdéséhez. II. *Demográfia*, 1974. 2. sz. 213—235. l.

9 FEKETE Lajos: Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása. Bp. 1943. 187. l. csak azok tartoztak közéjük, akiknek a vagyona legalább 300 akce-t, vagyis 6 forintot ért.

KALDY-NAGY Gyula: Kanuni devri Budin tahrir defteri. Ankara, 1971. 331—336. l.

10 KALDY-NAGY Gyula: Kanuni... i. m. 336—373. l. szerint 1546-ban az alábbi falvak tartoztak a kecskeméti náhiyehoz: Abony, Adacs, Alsóalpár, Baracsa, Bene, Beszter, Csán, Egyház (?), Farnas, Ferencszállás, Fölglyó, Főszóalpár, Füzesmegyer, Gyolja, Izsák, Jakabszállás, Jenő, Kara, Kerekegyház, Kisszállás, Kürt, Lajos, Mizse, Orgovány, Páka, Paládics, Sőreg, Számszeg, Szentgyörgy, Szentkirály, Szentlőrinc, Törtel, Vátya.

11 HORNYIK i. m. II. köt. Kecskemét, 1861. 176—177. l.

12 BÁRTFAI-SZABÓ i. m. 391. és 408—409. l.

13 A török adóösszeírások szerint 1546 és 1562 között az adózó háztartások száma Kecskeméten 100, Kőrösön 64 és Cegléden 54%-al emelkedett. A megyei összeírások szerint 1552 és 1565 között a porták száma Kecskeméten 80, Kőrösön 3 és Cegléden 4%-al emelkedett.

házakat tekintve külön városrészeknek. Az említett utak egy része a városi jegyzőkönyvekben is előfordult.¹⁴ A város lakóterületét árokkal vették körül, s ezen, a főbb útvonalak végénél, kapuk (és hidak) vezettek át.¹⁵

A városban már a XVI. században nagyszámú lakos élt, amint a török adóösszeírások alapján megállapították. A vizsgálat szerint 1546-ban a kecskeméti lakosok száma 4000 és 5000 között lehetett. A budai szandzsák hászvárosai közül Buda és Ráckeve után a legnagyobb volt. Ekkor a 14 budai hászváros összes adózó háztartásainak 53 %-át tette ki Ráckeve és a „három város”.¹⁶

1562-ben Kecskemét lakossága 4800 és 5990 között lehetett. A lakosság tényleges növekedése ugyanis kisebb mértékű volt, mint az adózóké, mert a vizsgálatok kimutatták, hogy 1562-ben jelentős mértékben kibővítették az adózók körét.¹⁷ A növekedést nem a természetes szaporodás, hanem a bevándorlás idézte elő. 1562-ben az 1546-os adatokhoz képest azonos nevű volt a lakosság 67 %-a. A háztartásfők 33 %-a 1546-ban még nem szerepelt. A török defterek szerint 1546 és 1559 között, tehát 13 év alatt az összeírtak 56 %-a halt meg, illetve költözött el, de ennek ellenére 6 %-kal több személyt írtak össze, mint korábban. E nagymértékű cserélődést a török háborúkon kívül az 1553-as, majd később az 1585-ös pestisjárvány miatti magas halálozási aránnyal magyarázzák.¹⁸

A névanyag alapján következtetni lehet a lakosság eredetére (a hely-és néprnévi eredetű nevek alapján). 1546-ban a 270 vezetéknev közül helynévi eredetű volt 44, néprnévi pedig 22.¹⁹ Ennek alapján máshonnan származott a családok 24 %-a. 1562-ben helynévből származott a nevek közül 53 és néprnévből 34, vagyis a nevek 22 %-a.²⁰ Meg kell jegyeznünk, hogy a bevándorlók közül éppen a legnépesebb csoportok tagjai nem kapták szülővárosuk nevét, például Szegedi név egyáltalán nincs, pedig konkrét adatok bizonyítják, hogy többen költöztek közülük Kecskemétre.²¹

A lakosok legnagyobb része állattenyésztéssel foglalkozott. Az 1559-es és 1562-es török adóösszeírások szerint a kecskemétiak használták Ágasegy-

14 HORNYIK János: Kecskemét gazdasági fejlődésének története. Kecskemét, 1927. 20. l. szerint az 1591—1602-es legrégebbi jegyzőkönyvben előfordult: Pálkai utca (ma: Halasi út), Nagy utca (később Vásári Nagy utca), Gyümölcs utca (a legrégebbi szőlőkhöz vezetett), Körös utca (ma: Nagykörösi utca), Szentlőrinci utca (ma: Csongrádi út). A török adóösszeírásokban ezek közül csak a Pálkai utca nem szerepelt, de a felsoroltakon kívül említik 1562-ben a Szentmária, Kozma, Varga, Oskola és Kun utcát, továbbá egy olvashatatlan (Bomlik ?) nevűt is.

15 HORNYIK i. m. II. köt. 509—510. l. közli a kapusok esküjét az 1677—1690-es jegyzőkönyv alapján.

16 MÉSZÁROS—HAUSFATTER: i. m. 213—235. l.

17 U. o. 221—222. l.

18 KÁLDY-NAGY: Harács-szedők és ráják. Bp. 1970. 153—155. és 160. l.

19 11 Tót, 5 Török, 2 Oláh, 1—1 Kun, Magyar, Német és Székely.

20 19 Tót, 5 Kun (Cun), 4 Oláh, 2—2 Rác és Török, 1—1 Pollák és Magyar.

21 Az ötvösök céhszabályzata. HORNYIK i. m. II. köt. 271. l.; KÁLDY-NAGY: Harács-szedők i. m. 152. l.; MÉSZÁROS—HAUSFATTER i. m. 223. l.

háza, Bábonny, Bene, Borbásszállás, Félegyháza, Könöcsög, Matkó, Monostor, Páhi és Zomok (?) pusztákat. 1562-ben Kecskeméten 41 gazdánál 10 693 db birkát írtak össze. Arra lehet következtetni, hogy évente 3—4000 szarvasmarhát, 6—8000 birkát és 2—300 lovat adtak el.²²

A mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozókon kívül már a XVI—XVII. században sok kézműves élt a városban. A céhes ipar jelentőségét a törökök is elismerték és pártfogolták — még a várossal szemben is —, pl. a kovácsokat, akik sokat dolgoztak Budán, többek között a hajóhid szerelésénél, javításánál. A város levéltárának a legrégebbi irata pedig az ötvösök céh-szabályzata 1557-ből. Ezt Debrecenből kérték el mintának a Szegedről Kecskemétre menekült Ötvös Sebestin, Benedek és Imre kérésére. A török adóösszeírás névanyaga alapján már 1546-ban 5 ötvös volt Kecskeméten, 1562-ben pedig 7-et említenek, köztük a három kérelmezőt is.²³

A török adóösszeírások névanyaga alapján a lakosság foglalkozására is lehet következtetni, ugyanis általában erre az időszakra teszik a vezetéknevek kialakulását, azonban teljes képet nem kapunk az iparosokról, mert már a kecskeméti szűcsök 1559-es oklevelében sem csak Szűcs nevűek voltak köztük.²⁴ 1546-ban Kecskeméten a török adóösszeírás 13 Szabó, 8 Varga, 6 Kovács 5 Ötvös, 2 Molnár és 1—1 Ács, Dézsarakó, Mészáros, Rámás, Szekeres, Sziártó, Szűcs és Tímár nevű személyt sorolt fel. Ezenkívül 3—3 Kalmár és Barbél, vezetéknevként 1 Diák, foglalkozásnevként 2 diák és 2 pap volt. 1562-ben pedig 22 Szabó, 8—8 Kovács és Varga, 7 Ötvös, 4—4 Szűcs és Szekeres, 2 Mónár, 1—1 Ács, Dézsarakó, Faragó, Rámás, Sziártó, Takács és Vedres.²⁵ Ezenkívül 4 Kalmár, 2 Pap, foglalkozásnevként pedig 2 diák, 32 pásztor.

Hornnyik szerint a XVI. század végén már voltak az ötvösökön és szűcsökön kívül gombkötők, szabók, szűrszabók, csizmadiák, vargák, takácsok, kovácsok, lakatosok, molnárok, mészárosok, hentesek, szappanosok, ácsok, nyereggyártók, bodnárok, boltosok, szatócsok, sőt a helyben lakó cigányokat is említették mint zenészeket, kovácsokat és lócsiszárokat.²⁶

A 15 éves háború (1591—1606) Kecskemétnek is nagy károkat okozott, a környező területen pedig szinte teljessé tette a pusztulást, amint az III. Mohammed szultán 1597. évi védeleveléből kitűnik.²⁷ Eszerint Kecskeméten

22 KÁLDY-NAGY: Harács-szedők . . . i. m. 150. l.

23 HORNYIK: i. m. II. köt. 271—278., 308—313. l.; KÁLDY-NAGY: Kanuni . . . i. m. 331—336. l.

24 HORNYIK i. m. II. köt. 283. l.

25 A vezetéknevek kialakulását általában erre az időszakra teszik, ezért lehet belőlük következtetni a lakosság eredetére és foglalkozására. A felsoroltakon kívül foglalkozásra utalnak még pl. Árpás, Biró, Boros, Bökő, Disznós, Erdős, Gombás, Hegedűs, Ihász, Kapudán, Katona, Kecskés, Kinyeres, Kutas, Lovas, Madarász, Sáfár, Szántó. 1562-ben pedig: Baka, Bakó, Bárdos, Dajka, Halász, Kántor, Sipos, Talpas, Vinár.

26 HORNYIK i. m. II. köt. 165—166. l. A felsoroltakat a legrégebbi jegyzőkönyvek alapján gyűjtötte össze.

27 Eredetije a Bács-Kiskun megyei Levéltárban, fordítása l. HORNYIK i. m. II. köt. 340—342. l.

580 házból 327, Kőrösön 180 házból 100, Cegléden 150 házból 80 ház maradt meg, de ezek lakói is nagyon elszegényedtek, és emiatt adójukat a következő évben mérsékelték.

A XVII. században bekövetkezett változásokról hivatalosnak tekinthető adatokat nem ismerünk. 1600 körül nagyobb arányú beköltözés történt, elsősorban Tolnából és Baranyából érkeztek új lakosok. A hagyomány szerint majdnem egy egész utcát benépesítettek.²⁸ Az 1687-es számadáskönyvben található egy 1689-es összeírás, mely 20 tizedet tüntet fel, és tizedenként felsorolja az adózó családfőket (?) 2 csoportba osztva. Az egyik csoport cím nélkül, a másik „Videkiek” címen közli a neveket, azonban az első csoportban is sok máshonnan származó személy szerepel, ezért lehetséges, hogy a már korábban meggyökeresedetteket sorolták az első csoportba és az újonnan jötteket a vidékiek közé. A neveken kívül a szarvasmarhák (ökör és tehén) és a lovak számát is feltüntették, de csak a helybeli („itt való”) származásúaknál, a közöttük található 5 nemes ember közül azonban csak egynél.²⁹

Az összeírást összevetve az 1689-es adókönyv adataival kitűnik, hogy az adókönyvben feltüntetetteknek csak mintegy 55 %-át írták össze. Lehetséges, hogy az adókönyv háztartásonként, az összeírás házanként (pontosabban telkenként) sorolja fel a lakosokat, de a lakosság létszámára következtetni elég problematikus, mert a városi adókönyv más szempontokat vett figyelembe, mint a megyei adóösszeírás.³⁰ Valószínűleg az adókönyv esetében nagycsaládoknak tekinthetjük a beírtakat, tehát egy adózó körülbelül 8 személyt jelenthet.³¹ Az adókönyvben felsorolt 1022 adózó 8000—8200 lakosnak felel meg. Az 1662-es 792 adózóhoz képest a lakosok száma 29 %-al nőtt, ami magyarázatul szolgálhat a vidékiek magas arányszámára, mely majdnem megegyezik a jelzett növekedéssel.³²

Az összeírás az állatok számának feltüntetésével a vagyoni különbségekre is fényt vet. Az összeírás szerinti 559 lakos közül 68 rendelkezett lóval és szarvasmarhával, de közülük kell sorolnunk a 4 nemes embert, akinek a vagyonát nem tüntették fel, így tehát lóva és marhája volt 72 személynek (12,9%), csak lóva 5-nek (0,9%), csak szarvasmarhája 79-nek (14,1%), 403

28 KÁLDY-NAGY: Harács-szedők . . . i. m. 150. l.

29 Bács-Kiskun megyei Levéltár. IV. 1509. Kecskemét város másodbírájának iratai. a) Számadáskönyvek (Továbbiakban: Számadáskönyvek) 1687/88. köt.

30 BKML IV. 1508. Kecskemét város adószedőinek (Adópénztárának) iratai. a) Adókönyvek (Továbbiakban: Adókönyvek) 1689/90. köt. Az eltérés a XVIII. században még feltűnőbbé válik, ezért ott újlag visszatérünk e kérdéshez.

31 KOVÁCS Zoltán: A XVIII. századi népességfejlődés. *Agrártörténeli Szemle*. XI. évf. 1969. 1—2. sz. 223. l.

32 BKML Számadáskönyvek 1687/88. köt.

személynek (72,1%) pedig egyik sem. A felsoroltak közül 4-nél több lova és 10-nél több szarvasmarhája volt a lakosok 5,4%-ának. (2. sz. táblázat)

2. táblázat

Az 1689-es összeírásnak az állatok számára vonatkozó adatai

A szarvasmarhák megoszlása:

1— 2 szarvasmarhája volt	32 lakosnak
3— 4 szarvasmarhája volt	37 lakosnak
5— 6 szarvasmarhája volt	21 lakosnak
7— 8 szarvasmarhája volt	11 lakosnak
9—10 szarvasmarhája volt	18 lakosnak
11—15 szarvasmarhája volt	14 lakosnak
16—20 szarvasmarhája volt	5 lakosnak
21—25 szarvasmarhája volt	5 lakosnak
26—30 szarvasmarhája volt	2 lakosnak
31-nél több szarvasmarhája volt	2 lakosnak

Összesen 584 ökör, 467 tehén és 8 borjú (csak az 1. és 2. tizedben írták össze) volt 147 lakos tulajdonában. Valószínűleg csak a városi istállóban tartott igásökröket és fejős teheneket számolták össze.

A lovak megoszlása:

1 lova volt	19 lakosnak	6— 9 lova volt	6 lakosnak
2 lova volt	17 lakosnak	10—14 lova volt	1 lakosnak
3 lova volt	12 lakosnak	15—19 lova volt	2 lakosnak
4 lova volt	6 lakosnak	20-nál több lova volt	2 lakosnak
5 lova volt	8 lakosnak		

Összesen 282 lova volt 73 lakosnak.

Az állatok számára vonatkozóan teljesebb képet kapunk az adókönyvekből, a vadszámok alakulásának a megfigyeléséből. (1. sz. táblázat) Ennek alapján kiderül, hogy a felszabadító háborúk következtében és a Rákóczi szabadságharc alatt a vagyontalanok száma jelentősen megnövekedett, a békésebb időszakok alatt arányuk észrevehetően csökkent. A kisebb vagyonnal (1—10 vadszámmal) rendelkezők aránya a XVII. században meghaladta a vagyontalanokét, még a felszabadító háborúk időszakában is. A háborús veszteségek

leginkább a közepes vagy nagyobb vagyonnal rendelkezők számát csökkentették.³³

Érdekes megfigyelni az adózók számának az alakulását. 1662 és 1681 között 38%-al nőtt az adózók száma, évi átlagban 15—16 családdal. 1681 és 1690 között 8%-kal nőtt, évi átlagban 9—10 családdal. 1690 és 1700 között 11%-kal nőtt, évi átlagban 16—17 családdal. 1700 és 1712 között 5%-os a növekedés, éves átlagban 6 család. 1712 és 1728 között 48%-os az emelkedés, évenként 42—43 adózó.

1689-ből egy rendkívüli adókönyv is található az iratok között. Ebben az adózókat tizedenként írták össze, összesen *1138 személyt*, tehát a rendkívül magas adó (24 850 forint portio) miatt különös gonddal végezték ezt a munkát. Külön népgyűlésen (?) határoztak az adóalapokról.³⁴ Ezek szerint minden vadszám után 1 forintot, házanként 2-2 forintot, a „rideg istállóktul is” 2—2 forintot, a „Piaczon levő boltoktul is” 2—2 forintot, a szőlők és kertek 10—10 forintnyi értéke után 1—1 forintot, a gazda fia, felesége és leánya után is 1—1 forintot számoltak. Külön megjegyezték, hogy az eltagadott vadszám után is beszedik az adót, és a cigányok is kötelesek a magyarokhoz hasonlóan fizetni. A rendkívüli portio beszedésével 4 esküdt tanácsbeliből álló bizottságot bíztak meg. A rendkívüli adókönyv jelentőségét a szokástól eltérő tizedenkénti összeíráson kívül növeli az is, hogy ebben az esetben (bár a vadszámot nem tüntették fel) mindenki a tényleges vagyona után fizetett, nem szabtak felső határt, mint a többi korabeli adókönyvben. A kötet ezért képet ad a lakosság tizedenkénti vagyoni rétegződéséről és hozzávetőleges számáról. (3. sz. táblázat)

33 év	Vagyontalanok	Csekély	Közepes	Vagyonosok
	Vadszám nélkül	vagyonnal 1—10	rendelkezők 11—50	50 felett
1662	22,4%	36,2%	29%	12,4%
1681	12,3%	45,5%	32%	10,2%
1689	28,8%	54,5%	14,7%	2%
1700	31,3%	51,2%	18,8%	3,7%
1712	59,9%	34,8%	4,1%	1,2%
1728	47,5%	38,7%	11,5%	2,3%

³⁴ BKML Rendkívüli adókönyv. 1689. február 10. „... a szegénységgel edgyütt...” rendelték el.

Az 1689-es rendkívüli adókönyv az adózók és adójuk tizedenkénti megoszlásáról

Tized	Adózók száma	Adó összege rajnai forintban					
		0—2	3—10	11—30	31—50	51—100	100 felett
1.	62	3	30	21	3	1	4
2.	58	5	26	20	5	2	—
3.	56	7	16	26	3	4	—
4.	74	9	34	24	7	—	—
5.	77	9	43	21	1	3	—
6.	55	3	26	18	6	2	—
7.	69	9	34	22	4	—	—
8.	61	5	31	22	1	1	1
9.	52	2	28	20	1	1	—
10.	73	11	42	19	1	—	—
11.	44	4	19	12	2	5	2
12.	58	3	34	19	1	1	—
13.	35	1	19	13	—	1	1
14.	53	3	28	19	2	1	—
15.	49	4	26	15	2	—	2
16.	59	2	29	25	2	1	—
17.	50	4	23	19	2	1	1
18.	39	—	22	13	3	1	—
19.	58	10	33	11	3	1	—
20.	56	2	37	14	2	1	—
1 — 20. t.	1138	96	580	373	51	27	11
%-ban	100	8,4	50,9	32,8	4,5	2,4	1,—

Kecskemét jelentőségét a XVI—XVII. században megnövelte az is, hogy a török és magyar területek közötti árucseré egyike központjává vált. Közismert például a kecskeméti tőzséreknek a tevékenysége, de említést érdemel a jellegzetes török eredetű termékek előfordulása például a földesuraknak adott ajándékok között.³⁵

Ezt a közvetítő szerepét a város a XVIII. század első felében is megőrizte. A Rákóczi-szabadságharc alatt például a törökökkel folytatott kereskede-

35 DR. SZILÁDY Károly: Adalékok Kecskemét város történetéhez c. jegyzetei (továbbiakban: Szilády jegyzetek) XVIII. pont. A jegyzőkönyvek alapján 1650 és 1655 között Wesselényi Ferencnek járt 1 szőnyeg, 1 vég patyolat, 1 tarisznya fügeszőlő stb. A pozsonyi apácáknak többek között 1 kötés szattyán, 1 ezüstös végű patyolat, 1 tarisznya füge, 1 tarisznya malosa szőlő, 1 db 12 forintos szőnyeg. A „Nógrádi arenda” pl. 1 persiai szőnyeg stb. HORNYIK i. m II. köt. 510—511. l. 320. sz. „Derekas Memoriale az Adóru” c. jegyzőkönyvi bejegyzés szerint 1677 és 1690 között „Honorarium”-ként adtak a Koháryaknak többek között egyik évben „egy Persiai Szőnyeget”, a másikon egy „Aranyas Paplant”, „Füge szőlő vegyelest egy Tarisznyával, riskása egy Tarisznyával...”; Báthory Gábornak pedig többek között „3 vég Aranyas Jancsár Patyolat”, „Apácák részéről való” például „Egy vég Lecsepuri, avagy mely nyolczvan pamuttal szőtt török keszkenőért jár”.

lem egyik fő központja lett (Debrecen mellett), és a rácok által Kecskeméten megölt és kifosztott török kereskedők ügye nemzetközi bonyodalmakat idézett elő.³⁶ Bél Mátyás is említi 1737-ben megjelent művében, hogy a törökök is látogatták — saját árucikkeikkel — a kecskeméti vásárokat.³⁷

Kecskemét város vezetősége is nagy fontosságot tulajdonított a kereskedelem fejlődésének, ezért polgárai számára biztosította 1663-ban a céh megkötöttség nélküli, szabad kereskedés jogát.³⁸

A város növekedését és fejlődését nagymértékben elősegítette, hogy 1570-ben a szultáni hászvárosok sorába emelkedett, s így a közvetlen önkényeskedések alól mentesült.³⁹ Magyar szempontból mezőváros (oppidum) maradt, de mivel királyi területen élő és viszonylag gyakran változó földesurai voltak, a XVII. század utolsó harmadáig sikerült majdnem teljes önállóságot szereznie, s ezt a magyar királyok is megerősítették.⁴⁰

36 RÁDAY Pál iratai 1703—1706. I. köt. Bp. 1955. 573—574. l., 626. l. és II. köt. Bp. 1961. 274—276. l.

37 DR. BALÁNYI Béla: Kecskemét gazdasági jelentősége a XVIII. század végéig. Kecskemét. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről. Kecskemét, 1968. 4. l. a részlet idézve.

38 „Akárminémü kereskedésben induljon meg a kecskeméti ember, az ki Kecskeméten lakik, s adót ad, szabad legyen annak mindennemü kereskedésbeli eszközökkel élni, azt a városra behozni, árulni s eladni, akár szür, ködmen, dolmány, nadrág, süveg, saru, gyolcs, vászon, az mivel életét keresheti, marhák és akárminémü névvel nevezendő jószágok, barmok és eszközök legyenek, abból adaját, költségét kiterementeni s az után élni. Semmiféle mesterember, szabók, vargák, kovácsok, csizmadiák, szappanosok és semmiféle mesterek, se azoknak czéhmeisteri, szolgáló mesteri, dékányi beljök ne kaphassanak.” BKML IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai. a) Városháza. Jegyzőkönyv másolata (1656—1676) 1912. Készítette: Szilády Károly. 49. l. (Továbbiakban: Jegyzőkönyvmásolat)

39 KÁLDY-NAGY: Harács-szedők... i. m. 155. l.

40 EMBER Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp. 1946. 567. l. megállapítja, hogy Kecskemét és Nagykőrös „... az országrendiség kivételével, úgyszólván mindent elértek, ami a szabad királyi és bányavárosok kiváltságai közé tartozott”, azonban tévesen mindkettőt királyi oppidumnak határozta meg, pedig magánföldesurak tulajdonában voltak, és kedvező helyzetüket a hódoltságban elfoglalt helyüknek és a földesurak megosztottságának köszönhették.

Kecskemét földesurai HORNYIK János kutatásai alapján (i. m. III. köt. 3—69. l. és LIPÓTYZSÁNDOR (Kecskemét th. város birtokszerezése és a szabad királyi városág kérdése. Kolozsvári—Szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből. 30. sz. Szeged, 1935.) szerint a XVI.—XVIII. században az alábbiak voltak:

1565-ben Kecskemétnek hat földesura volt: 1. Sárkándi Anna (Wesselényi Ferencné) 25%; 2. Sárkándi Erzsébet (Csáky Istvánné) 25%; 3. Pászthói Ferenc 12,5%; 4. Pelényi Bálint 12,5%; 5. Balai István 12,5%; 6. Gémesi Ferenc 12,5%.

Az első rész a Wesselényi családé maradt, a XVII. században Wesselényi Ferenc nádor és Wesselényi Pál között oszlott meg. A „potior” földesúr jogait a nádor gyakorolta, vagyis a földesurak rangsorában az első helyen állt. Özvegye, Széchy Mária a részét 1670-ben elzálogosította a Koháry családnál. Wesselényi Pál azonban — elsőbbségi igénnyel fellépve — 1684-ig gyakorolta földesúri jogait. A király a Wesselényi részt elkobozta, és előbb használatát, majd 1711-től tulajdonjogát Koháry Istvánnak adományozta.

A 2. rész a Csáky családé maradt. A XVII. század közepe táján a kecskeméti birtok haszonélvezetét 2 apáca leányuk kapta meg, tehát a földesúri jogokat a pozsonyi klarissza apácák gyakorolták. A XVIII. század elején Csáky Éva Franciska a budai klarisszák apátnője lett, majd 1744-ben a birtok visszaszállt a Csáky családra.

A harmadik rész Pászthói Ferenc két leányára maradt, majd teljesen elaprózódott.

A negyedik rész 1656-ban Báthory László kezére került, utóda, Báthory Gábor örökös nélkül halt meg, birtokrészét a király 1702-ben Koháry Istvánnak adományozta.

Az ötödik rész 1590-ben királyi adományként a Rákóczi család birtokába került. A XVII. században I. Rákóczi György és Rákóczi Pál örökölte. I. Rákóczi Ferenc a maga részét 1676-ban elzálogosította Koháry Istvánnal, és ezt nem is váltották ki. Rákóczi Pál részét Rákóczi Erzsébet Erdődy Györgyné örökölte. Mivel örökös nélkül hunyt el, részét a király 1716-ban Rákóczi Julianna Aspremont Ferdinándnénak adományozta.

Már 1564-ben I. Ferdinánd védlevelet adott a kecskeméti polgároknak és lakosoknak, hogy ha valakinek panasza vagy keresete van ellenük, az ügy a kecskeméti bíró és esküdt polgárok elé tartozik.⁴¹ Hasonlót kaptak Rudolftól is 1582-ben, de ebben nem saját bírójuk és tanácsuk, hanem az egri várkapitány bírósága elé utasította ügyeiket. Hornyik ennek magyarázatát abban kereste, hogy ekkor török kádi ítélkezett Kecskeméten.⁴² 1632-ben gr. Eszterházy Miklós nádor ismét a város „bírája és Magistratussa” elé utasította a panaszosokat.⁴³

A város ügyeibe való megyei beavatkozást is korlátozta a török uralom, a törökök ugyan a zsitvatoroki békében elismerték a megye adószedési jogát, de tiltották a hadiadó és más szolgáltatások fizetését.⁴⁴ A megyei portapénz befizetését Kecskemét város jegyzőkönyveiben 1624 óta jegyezték fel.⁴⁵

A 6. részt 1614-ben Bosnyák Tamás szerezte meg, 3 unokája útján a Balassa-Illesházy, az Eszterházy és a Kohár család kezére került. 1746-ban az egész család lemondott a birtokrészéről Mottesicky Istvánné (szül. Illesházy ?) javára.

A város azonban nem volt felosztva a földesurak között, ezért a census mértékét az egyéni önkény döntötte el, vagyis, hogy milyen megállapodás született, amint ez akkoriban általános szokás volt. (VARGA János: Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban. 1556—1767. Bp. 1969. 378. l.)

1677 és 1690 között Kecskemét az alábbi censzust fizette (HORNYIK i. m. II. köt. 510—511. l.) forintra átszámolva. (Az aranyat Hornyik kimutatása szerint 2 tallérnak számították, a tallér pedig a XVII. század végén 2,10 magyar forintot ért. Urbáriumok XVI—XVII. század. Bp. 1959. 838. l.)

Földesúr neve	Birtokrésze %-ban	Census forint	%
Pozsonyi apácák	25	445,20	13,3
Báthori Gábor	12,5	71,40	2,1
Koháry család	12,5	1680,—	50,1
Wesselényi Ferenc	12,5	100,—	3
Wesselényi Pál	12,5	924,—	27,5
Erdődy György	6,25	40,—	1,2
Fáy György	6,25	26,25	0,8
Rákóczi Ferenc	6,25	42,—	1,2
Vay Ábrahám	6,25	26,25	0,8
Összesen:	100%	3355,10	100%

Valószínűnek látszik ennek alapján, hogy Hornyik számításába valahol hiba csúszott, mert a Koháry család a birtokrészéhez képest aránytalanul magas összeget kapott. A tévedést valószínűsíti az is, hogy a kecskemétiak a Wesselényiek, majd később a Károlyiak követelését túlzottan tartották, de a Koháryakkal kapcsolatban ez a kérdés fel sem vetődött. A probléma tisztázása tehát további kutatásokat igényelne, elsősorban a Koháry és a Csáky levéltár anyagában.

41 HORNYIK i. m. I. köt. 227—229. l. 18. sz. a nyitrai káptalan jegyzőkönyve alapján közölve: „... Cives et Inhabitatores Oppidi Kechkemeth, aut homines seu familiares eorum... in praesentiam Judicis et Juratorum Civium dicti Oppidi Kechkemeth...”

42 HORNYIK i. m. I. köt. 233—236. l. 21. sz.

43 U. o. 250—251. l. 29. sz.

44 HORNYIK i. m. II. köt. 177—180. l.

45 U. o. 182—183. l.

A törökök elismerték a magyar hatóságoknak nemcsak az adószedési jogát, hanem bizonyos esetekben a keresztények feletti ítélkezési jogát is.⁴⁶ Pápay János Pest vármegyei szolgabíró 1660-as levele szerint az istenkáromlók ellen két esetben a város járjon el, de harmadszor már jelentsék a megyének az ügyet. Ugyancsak a szolgabírói körlevél foglalkozott a városokban lakó nemesek „taxájának” a beszédésével, és felhatalmazta a kőrösi és kecskeméti bírákat, hogy működjenek közre a nem fizetők elleni intézkedésekben. A vármegye gyűlésre is berendelte a hódoltsági helységek képviselőit, és megkövetelte tőlük az országos rendelkezések végrehajtását.⁴⁷

Szervezetileg a várost járásokra és tizedekre osztották, de a kétféle felosztás alapelveit nem ismerjük. Az utcaneveket nem is tartották nyilván, az első hivatalos utcanév-adás csak 1850-ben történt.⁴⁸ A városi nyilvántartások egy része 1689-től, másik része 1755-től tizedenként (később házszámonként) készült.

Hornyik járásokat egyáltalán nem említett, szerinte legrégebben négy, majd hat tized volt, a XVIII. században a számuk nyolcra, majd a XIX. század elején 11-re nőtt.⁴⁹ Ezzel szemben 1689-ben 20 tizedet említenek az iratok, igaz, hogy a XVII. század 60—80-as éveiben a négyes felosztás érvényesült a járások („pars”) esetében. A négy járás és a húsz tized viszonyát az esküdtek neveinek összevetésével sikerült tisztázni. Tehát 1689-ben az első járásba tartozott az első négy tized és az 5. tized egy része. A 2. járás magába foglalta az 5. tized másik részét és a 6. —10. tizedet. A 3. járás a 11—15, a 4. járás pedig a 16—20. tizednek felelt meg.⁵⁰ 1700-ban már csak 18 tizedet találunk a robotlajstromban.⁵¹ A járásokra osztásnak a nyomát pedig csak az a szokás őrízte, hogy továbbra is 4 kisbíróvá választottak. A járások és tizedek számozását (és kiterjedését ?) viszonylag gyakran változtatták, amennyire a szórványos adatokból következtethetünk. Az 1689-es esküdt névsort összevetve a 4 „pars” szerint készített adókönyvvel, kiderül, hogy

46 HORNYIK i. m. II. köt. 345—346. l. az 1629. évi török levél fordítása: „... Meghatalmazás adatot^t arra nézve, hogy a határaikon títellel nélkül csavargó tolvajokat megfoghassák s megbüntetés végett . . . ha török a bégeknek és hakimoknak, ha . . . keresztyn részről valók, a Palatinusnak s magyar kapitányoknak (kapudan) adják őket át.” Ugyanakkor jogot kaptak arra is, hogy az ellenszegülőket „vérpénz” nélkül megölhessék.

47 BKML Jegyzőkönyv másolat 1600. január 9-i megyei körlevél, idézi HORNYIK i. m. II. köt. 485—487. l. A nemesi taksa beszédésével a kőrösi Kövér István és a kecskeméti Bán Gergely urakat bízták meg.

48 BALLA János: Kivonatok Kecskemét város Tanácsának jegyzőkönyveiből 1665—1872. c. kéziratos kötet 1014. l. szerint 1850. március 4-én határoztak az utcák elnevezéséről és a házaknak számtáblákkal való ellátásáról. Korábban 1847-ben és 1848-ban is foglalkozott a tanácsülés a kérdéssel, de végrehajtására nem került sor. U. o. 996. l.

49 HORNYIK: Gazdaságtörténet i. m. 20. l.

50 1689-ben járásonként közölték az esküdt tanácsbeliek névsorát. BKML IV. 1506. Kecskemét város főbíráinak iratai. a) Főbírói számadáskönyvek (továbbiakban: Főbírói számadáskönyvek) Vegyes tördékek között. Ugyanebből az évből a rendkívüli adókönyv a 20 tized szerint sorolta fel a lakosságot. (Lásd 34. sz. jegyzet)

51 BKML IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai. o) Közmunka-összeírások. Robotlajstromok (továbbiakban: Robotlajstromok) 1700. évi kötet.

időközben megváltoztatták a járások számozását.⁵² Mind a járások, mind a tizedek gyakori változtatásánál arra kell gondolnunk, hogy megközelítően azonos nagyságú egységek kialakítására törekedtek, és az átszervezések ennek érdekében történtek. Erre vall az 1689-es 20 és az 1700-as 18 tized viszonyának alakulása is. A 20 tized valószínűleg egy belső (páratlan számú tizedekből álló) és egy külső (páros számú tizedekből álló) kört alkotott, ezt támasztja alá, hogy a páratlan számú tizedekben viszonylag több gazdagabb és aránylag kevesebb szegény adózó lakott.⁵³

Kecskemét város — mint említettük — a XVI—XVII. században a főbíró és a Tanácsirányítása alatt állt. A Tanács tagjai voltak az esküdtek vagy esküdt polgárok. A bíró mellett az esküdteket és a polgárokat már a XV. században említették. A XVI. század második felében Kecskemét város a saját irataiban már mindenütt „főbíró”-t említ, és helyenként megkülönbözteti egymástól az esküdt bírákat és polgárokat is.⁵⁴ A létszámmra vonatkozó egyetlen konkrét utalás egy 1668-as feljegyzésben található: „In anno 1596” „... Midőn valami sereget láttanak volna jőnyi Szeged felől az *Bíró* az Köntöst reá vevén az *Tizenkét Tanácsval* edgyüt ki ülven az sereget úgy várták...”⁵⁵

A XVII. század első feléből származó szórványos adatok hasonló képet mutatnak. Már 1600-ban egy bírósági ítélet alkalmából „Bírák”-at, ötöt és „Polgárok”-at, 39-et soroltak fel, nevük után „etc.”-vel.⁵⁶ Ekkor már egyéb

52 Adókönyvek 1681. évi kötet.

53 Rendkívüli adókönyv 1689. évi kötet adatai szerint:

Tized száma	50 r. forint felett	10 r. forint alatt adózók	Tized száma	50 r. f. felett	10 r. f. alatt adózók			
1.	5	33	2.	2	31			
3.	4	23	4.	—	43			
5.	3	52	6.	2	29			
7.	—	43	8.	2	36			
9.	1	30	10.	—	53			
11.	7	23	12.	1	37			
13.	2	20	14.	1	31			
15.	2	30	16.	1	31			
17.	2	27	18.	1	32			
19.	1	33	20.	1	39			
Összesen:	27	4,9%	314	56,9%	Összesen: 11	1,9%	362	61,8%

54 Például 1557-ben az ötvösök céhszabályzatában (HORNYIK i. m. II. köt. 271. l.) „Mű fő Bíró Ágoston Albert és esküttek Ágoston Pál, Veres Benedek, Vég János, Gyóni Miklós, és az több Polgárok Nagy Péter, Ágoston János, Szántó János és többen nagy sokak...”

1564-ben a luteránus és római katolikus felekezetet megegyezésében (HORNYIK i. m. II. köt. 225. l.) „... esküt Bírák és polgárok pápista hitön valók... (felsorolva 5 személy) ... Vég Mihály feő Bíró házánál...”

55 BKML Robotlajstromok 1668/69. évi kötet és KÁLDY-NAGY: Harács-szedők... i. m. 163. l.

56 HORNYIK i. m. II. köt. 93. l.

adatok szerint is több bíró működött, mert a második bírót 1594-ből, a vásár-bírót és mézsárszékibírót 1600-ból, a kisbírákat pedig 1650—1655 közötti évekből ismerjük.⁵⁷

A XVII. század második felében a statutumokat és a legfontosabb közérdekű döntéseket a népgyűlés elé terjesztették. Népgyűlésekre, vagyis az egész lakosság véleményének a megkérdezésére azonban ritkán került sor. A megmaradt iratok alapján konkrétan mindössze háromról tudunk.

Az első alkalommal 1663. november 12-én: „Az egész tanács, tizedösök és mind az egész városnak lakosi az város házánál lévén . . .” hoztak végzést a kereskedelemről. A gyűlésen részt vettek: „. . . akkori esküdt főbíró képe Ágoston György, a bíránk Budára lévén, esküdt tanácsbeli személyek . . .” (24 személyt sorol fel, de utána „etc.”) „. . . közönséges emberek . . .” (9 személy) „. . . mind az egész városnak lakosi.”⁵⁸ A második esetben 1678. augusztus 7-én: „Mi Kecskemét Várossának mostani Fő Bírája Nemes Deák Pál és esküdt Tanácsbeli személyek minnyájan az egész városi Községgel együtt . . .” általános közrendészeti jellegű statutumot fogadtak el.⁵⁹ Harmadszor 1697. január 20-án: „. . . Az egész Város lakosit, a két templomokból begyűjtven az közönséges Város Házához . . .” döntöttek a posta házi kezelésbe vételéről.⁶⁰

Lehetséges, hogy a főbíróválasztás alkalmából is a népgyűlés döntött a jelöltek között, amint például Szombathelyen történt.⁶¹ Iratainkban azonban e korból nincs nyoma a bíró- és tanácsválasztás lefolytatásának. Népgyűlésen elfogadott döntésre következtethetünk az adókimutatási alapok meghatározásánál is, elsősorban a rendkívüli adók esetében. Például az 1689-es adókönyv szerint: „A portiók felvetéséért összegyűlvén a szegénységgel együtt . . .” döntöttek el a feltételeket.⁶² A Szappanos Céh privilégiumának záradéka ugyancsak népgyűlési határozatra utal: „. . . Fő Bíró Nemes János az Egész Tanácsbeli Esküdt Személyekkel és az egész Községgel egyetemben.”⁶³ Ennek alapján valószínű, hogy a népgyűléseket a korábbi

57 1684-ig az adószedő bíró viselte a második bíró megnevezést. BALLA János levéltáros cím nélküli jegyzéke a bírák és fontosabb tisztségviselők neveiről, melyet a tanácsülési jegyzőkönyvek alapján állított össze. (Továbbiakban: Balla-féle jegyzék).

58. BKML Jegyzőkönyv másolat 48. l. Lásd még 38. sz. jegyzet.

59 Megtöltötták többek között a vasárnapi szeszszital-kimérést, a szekerezést. Határozatot hoztak a káromkodók ellen, elrendelték a jövevények bejelentésének a kötelezettségét, az útlevel és építési engedély kérését stb. HORNYIK i. m. II. köt. 494—498. l. és SZILÁDY jegyzetei LXIV. pont.

60 BKML Városkönyv 1690—1699. évi kötet „. . . Az egész Város reá állott ily Conditioval, hogy az tizen-nyolc tizedek szerént, a város költségéből vegyenek egy-egy három lovu kocsi, mellé egy-egy szolgát kik gondot visellyenek reájok fogadgyanak. úgy vügyék véghez a Postaságot.”

61 KISS Mária: Szombathelyi püspöki mezőváros tanácsa a XVII—XIX. században. Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Bp. 1971. 118—119. l.

62 BKML Rendkívüli adókönyv 1689. évi kötet.

63 HORNYIK i. m. II. köt. 329. l. A kiváltságlevél kelte: 1642. július 5.

időszakban gyakrabban hívták össze, a XVII. század második felében már csak elvétve, a XVIII. században pedig már egyáltalán nem fordult elő, aminek egyik okát természetesen a lakosság számának a növekedésében kereshetjük.

A város irányítása a XVII. században a Tanács hatáskörébe tartozott. Hornyik szerint az 1670—1680-as években a főbíró, adószedő bíró, vásárbíró, borbíró és székbíró kivül 24 esküdt tanácsnok és 2 jegyző intézte a város ügyeit.⁶⁴ A megmaradt iratok azonban — még a csak Hornyik által közöltek is — némiképpen eltérő képet mutatnak, ugyanis:

1. Nem jelöli meg, hogy az ismertetett szervezet mikor volt érvényben, ezáltal azt a feltételezést sugallja, hogy a török hódoltság korában mindvégig ez volt a helyzet, vagyis nagyon statikus képet rajzol.

2. A főbíró után a második személy volt az adószedő bíró, de csak 1684-ig, azután a rangsorban hátrább került, és helyét a másodbíró foglalta el, akiről Hornyik nem szól.

3. A vásárbírót a rangsorban megelőzte a 4 (esetleg az 1650-es években még csak három) kisbíró, róluk éppen úgy nem tesz említést, mint a tizedbeosztás mellett meglevő, illetve azt megelőző járási beosztásról. A kisbírák ugyanis egy-egy járás ügyeivel foglalkoztak, feladatuk volt elsősorban a robot és a természetbeni szolgáltatások beosztása, ellenőrzése, valószínűleg részt vettek az adószedésben és a közrend fenntartásában is.

4. Borbíró e korszakban csak elvétve szerepelt, elsősorban a XVII—XVIII. század fordulója körüli években. A borforgalomra egy ideig közvetlenül a főbíró ügyelt, ő készítette el az elszámolásokat, majd e feladatot a másodbíró vette át. A borbírák az adóban beadott borokat, illetve a városi csapláros tevékenységét ellenőrizték.

5. A vásárbíró a vásárokat és a piacot, a székbírák a mészárszékeket és a mészárosok tevékenységét ellenőrizték, azonban kérdéses, hogy a vezetőtestülethez, azaz a bírákhoz tartoztak-e? Székbíró nem egy volt, hanem már 1661-ben hármat említenek, számuk időnként hatra nőtt, majd a XVIII. század elejére négyben állapodott meg.

6. A tanácsnokok száma a 24-nél lényegesen több volt, ez az adat valószínűleg a XVIII. századi állapotok visszavetítéséből adódott.

7. A két jegyző csak 1690-től bizonyítható, a korábbi szórványos adatok esetén fel kell tételeznünk, hogy az írásbeli munkákban közreműködő írnokot vagy írnokokat is jegyzőnek, „diák”-nak nevezték. Ilyen formában elképzelhető, ha jelenleg nem is rendelkezünk bizonyítékokkal.

64 HORNÍK i. m. II köt. 214. l.

Kecskemét város Tanácsa — mai ismereteink szerint — két különböző nagyságú és hatáskörű testületet foglalt magába. A tulajdonképpeni Tanács tagjai voltak az „esküdt polgárok”, másként „esküdt Tanácsbeli személyek”. Létszámuk alakulását nem ismerjük, de már 1600-ban 39 „polgár”-t soroltak fel, azonban összes létszámuk ennél is magasabb volt.⁶⁵

1662-ben a számadáskönyv 60 esküdtet sorolt fel.⁶⁶ A testület vezetője volt a főbíró, és a város négy járásának megfelelően négy csoportból tevődött össze a Tanács. Az egyes csoportok vezetői voltak a „kis bírák”, tehát a főbíróon kívül a teljes létszám 64 fő volt, és a felsoroltak között szerepelt a nótárius is. Az egyes csoportok különböző nagyságúak voltak, ami valószínűleg magának a járásnak a nagyságával függött össze. Az első járásban 16-ot, a másodikban 13-at, a harmadikban 13-at és a negyedikben 17 esküdtet írtak össze. Létszámuk megállapítása azért jelent problémát, mert ilyen nagy testületnek nem minden tagja vett részt az egyes üléseken, illetve nem jegyezték fel valamennyi jelenlevő nevét.⁶⁷ 1689-ben a számadáskönyv 55 esküdtet jegyzett fel és 4 kisbíró (4. sz. táblázat), de a szöveg végére beírták: „szám szöríntt 72”.⁶⁸ Az 1690—1699 közötti városkönyvben évenként átlagban 42 fő részvételét jegyezték fel.⁶⁹ 1705-ben ismét összeírták a „jurasor” — okat, ekkor 29 katolikus és 24 református tanácsnok nevét jegyezték fel, tehát valószínűleg a háborús helyzetben nem egészítették ki rendszeresen a létszámukat.⁷⁰

A Tanács legfontosabb feladata a bírászkodás volt, de egyes tagjai esetenként külön megbízatásokat is kaptak, pl. 1661-ben egy osztályos egységnek tanúskodott két esküdt polgár. Mindig a tanácsstagok közül került ki a „substitutus főbíró” ugyanis a főbíró eltávozásakor valamelyik esküdtet bízta meg a helyettesítéssel, de minden alkalommal másikat. Külön bizottságokat is alakítottak a Tanács tagjaiból, például a rendkívüli adók beszédésére. Valószínűleg már ekkor is megbízták némelyiküket bizonyos szakfeladatok állandó jellegű ellátásával, de erre nincs konkrét bizonyítékunk.

A Tanács tagjai közé a városban lakó tekintélyesebb családfők kerültek be, és bizonyos erkölcsi követelményeket is támasztottak velük szemben, ha

65 HORNYIK I. m. II. köt. 93. l. Ekkor halálos ítéletet hozott a Tanács, miután a törököktől megkapta rá az engedélyt.

66 BKML Főbírói számadáskönyvek 1662. évi töredékes kötet.

67 BKML Jegyzőkönyv másolat szerint 1658-ban 15 főt (6. l.), 1659-ben „jurati civis Aegopolisenses” elnevezéssel 16 személyt (11. l.), 1662-ben 19-et (43. l.), 1663-ban a népgyűlésen 24-et soroltak fel.

68 BKML Főbírói számadáskönyvek 1688/89. évi kötet.

69 BKML Városkönyv 1690—1699. évi kötet szerint 1690-ben 29, 1691-ben 51, 1694-ben 41, 1695-ben 42, 1696-ban 36, 1697-ben 38, 1698-ban 33 név szerepelt, de néhány év feljegyzései töredékesek.

70 BKML IV. 1525. a) Régi oklevelek 9. köt.

ennek nem feleltek meg, valószínűleg kizárták őket a tagok sorából.⁷¹ Megválasztásuknál a vagyoni helyzet és az ebből adódó tekintély lehetett a legfontosabb. Vagyoni helyzetükre az adókönyvekből következtethetünk. Az 1662-es adókönyvben például a 792 adózó 7,5%-a tartozott az esküdt tanácsbeliek közé. Az összes vadszámból egy adófizetőre átlagban 28,1 jutott.⁷² Az azonosított 59 tanácsbéli összes vadszáma 7 497,5 volt, tehát egy-egy esküdtre átlagban 127 esett. A vadszámmal nem rendelkezők és az 1—10 vadszámot bírók (az összes adózók 58,6%-a) között esküdt nem volt, a 200-nál magasabb vadszámmal rendelkezőknek viszont 83,3% a volt tanácsstag.⁷³ Érdekességként meg kell említenünk, hogy járásonként is jelentős különbség volt az esküdték között. A legtöbb vadszámmal rendelkezők az 1. és 4. járásban, a legszegényebbek a 3. járásban laktak.⁷⁴

Az 1689-es esküdték névsora képet ad a vagyoni helyzetük alakulásáról, és különösen szemléletesen mutatja a felszabadító háborúk gazdasági kihatását. Az 1681-ben és 1690-ben is azonosítható 49 esküdt tanácsbéli vadszáma ezen idő alatt 6678 és félről 2439 és félre csökkent, vagyis majdnem egyharmadára (36,5%) Ez az érték azt is mutatja, hogy a felszabadító háborúk miatti elszegényedés az esküdteteket is súlyosan érintette. (4. sz. táblázat.)

71 Az 1662-es névsorban néhány név ki van húzva, és az egyik mellé beírták: „Sohanapi, Kemence mellett bukás... (?) erkölestele... (?) szofogadatlan”, a másiknál „Latorsága és csintalansága”.

72 IVÁNYOSI SZABÓ Tibor vizsgálatai szerint az állatok száma és az ingóságok alapján megállapított adóalap, melyet az adókönyvekben az adózó neve elé írtak be. Az 1662-es adókönyvben összesen 22 286 vadszámot tüntettek fel (az eredeti összesítés szerint 20 561,5-öt).

73 Azonosított esküdték

	11—50	Vadszám	51—100	101—200	201 fölött
59	25	10	14	10	
100%	42,3%	17%	23,7%	17%	

Az összlakosság arányait lásd 1. sz. táblázatban.

Ha az egyes kategóriákba tartozók közötti arányukat vizsgáljuk:

11—50 vadszám	230 fő,	közülük esküdt	10,9%
51—100 vadszám	50 fő,	közülük esküdt	20%
101—200 vadszám	36 fő,	közülük esküdt	38,9%
201-től vadszám	12 fő	közülük esküdt	83,3%

74 Az 1. járás 16 (eredetileg 17) esküdt, vadszámuk 2686,5, 1 esküdtre jut 167,9; A 2. járás 14 (eredetileg 14) esküdt, vadszámuk 1306, 1 esküdtre jut 93,3; A 3. járás 13 (eredetileg 14) esküdt, vadszámuk 1174,5, 1 esküdtre jut 90,3; A 4. járás 16 (eredetileg 18) esküdt, vadszámuk 2331,5, 1 esküdtre jut 145,7

Az 1689. évi esküdték és vagyoni helyzetük alakulása

Név	Lakóhely		Vadszám		Rendkívüli adó
	1681 „pars”	1689 tized	1681	1690	1689 forintban
<i>1. járás</i>					
Miklós kovács kisbíró	2.	5.	55	19	28,5
Czirkátor Márton	2.	4.	25	3	9
Czirkátor Mátyás	2.	6.	74	7	17
Horvát Péter	2.	3.	110	45	58
Kalocsa János	2.	1.	800	287	366
Kary András	—	2.	—	2	30
Kerekes István	4. ?	2.	92 ?	90	88
Király István	2.	4.	20	14,5	22
Mészáros János lásd 2. járásban is				19	28
Péter deák	—	11. ?	—	7,5	16
Sándor Gergely	2.	4.	29	19	36
Sárközi Pál	2.	4.	250	36	39
Szabó István	2.	1.	244,5	120	118
Szilágyi Mihály	2.	1.	92	38	54
Szűcs István	2.	4.	63,5	35	50
Tóth Mihály	2.	3.	48,5	26,5	38
Vida István	2.	3.	27	22	30
<i>2. járás</i>					
Sándor Miklós kisbíró	2.	7.	79	16	18
Kis Mihály	2.	8.	314	210	156
Könyves András	3.	9.	25,5	—	7,5
Máté kovács	2.	5.	39	37	67,5
Mészáros János	2.	5.	85	45,5	82
Szűcs István lásd 1. járásban is					
Szűcs János	3.	9.	44	51	51,5
Tállas Péter	3.	10.	16,5	15	25
Tancsa Márton	2.	6.	110	45	41,5
<i>3. járás</i>					
Szentkirályi János kisbíró	?	14.	?	76	59
Csaba Mátyás	3. ?	11.	34 ?	17	31
Deák Mihály	4.	13.	9 ?	—	7 ?
Deák Pál	3.	11.	800	?	150
Demeter Márton	4.	13.	196	169	96
Hajagos János	4.	14.	48,5	13	21
Kovács Gergely	4.	14.	36,5	31,5	44

Név	Lakóhely		Vadszám		Rendkívüli adó
	1681 „pars”	1689 tízd	1681	1690	1698 forintban
Magó Mihály	3.	11.	161	57	89,5
Nagy István	3.	11.	284	70	79,5
Oláh István	4.	15.	386	55	103
Patai István	4.	15.	800	?	157
Szabó Bálint	4.	13.	166	146	147
Szabó Máté	4.	13.	26	9	17
Szentkirályi Pál	4.	14.	201	41	50
Varga István	3.	11.	510	77,5	95,5
4. járás					
Markó András kisbíró	1.	17.	55	18	24
Albert Péter	?	16.	?	31,5	44,5
Balog István	1.	19.	205	26	34,5
Bede István	1.?	18.	126?	56	60
Benkő Mátyás	1.	17.	20	9,5	37
Berkes István	1.	18.	29	20	24,5
Csertő János	?	16.	?	17	18
Csizmadia Gergely	1.	16.	40	16	32
Csorba István	1.	18.?	34	22	?
Dékány György	1.	17.	479	86	61
Kis István	1.	18.	34	19	30,5
Korbacz István	1.	17.	38	20	21
Körös Mihály	1.?	17.	230?	78	104,5
Nagy Ferenc	1.	16.	17	31	30
Nagy János	1.?	17.	55?	18,5	29
Péter János	1.	19.	171	29	52
Szabó Keresztes	1.	18.	124,5	47	43
Szabó Mihály	1.?	1.	26?	30	?
Szívós János	1.	19.	328	46	48
Hajagos János					
lásd 3. járásban					

A tanácsbeliek fele-fele arányban kerültek ki a két felekezetből, és életük végéig viselték tisztüket.⁷⁵ Ezt még akkor is megtartották, ha időközben elszegényedtek, amint erre az 1689-es névsorban (4. sz. táblázat) találunk néhány példát. Ebben az esetben azonban utódaik már valószínűleg nem lettek a Tanács tagjai. Az 1690—1699 között előfordulók közül 1705-ben még 32-en szerepeltek a névsorban, pedig már akkor is az idősebbek közé tartoztak.⁷⁶

⁷⁵ Az 1662-es felsorolásban némelyik kihúzott név mellé beírták: „ob dormivit in Dominum” vagy „elnyugodott az Úrban”, „mortuus est”.

⁷⁶ BKML Városkönyv 1690—1699. évi kötet az 1692. évben 16 tanácsstag életkorát is feltüntette, 71 éves volt 1, 69 éves 1, 66 éves 3, 60 éves 3, 57 éves 1, 51 éves 1, 50 éves 5 és 43 éves 1.

Valószínűleg néhány családban szinte örökletes volt a tanácstagság. Az 1662. évi esküdtek és tizedesek közül 27-nek a neve vagy vezetékneve 1689-ben is szerepelt az esküdtek között. 1705-ben még ugyanezek vagy leszármazottaik voltak a tanácstagok közül 36-an, tehát az 1689-es 59 felsorolt esküdt 46%-a valószínűleg régi vezető családból származott, és ők vagy utódaik 61%-ban még 1705-ben is odatartoztak.

A Tanács üléseit a főbíró hívta össze, és időnként néhány „convocatus” bíró is részt vett az ítélet vagy fontosabb határozat meghozatalában. Az 1690-es években időnként Koháry István földesúr utasítására — melyet Dul Mihály inspector közvetített — ült össze a Tanácstörvényszék, és az ülésen jelen volt Pest, Pilis és Solt vármegye egyik, sőt néha másik szolgabírája is.⁷⁷ Ebben az időszakban főbenjáró ügyben is ítéleztek, de az ítéletet, jóváhagyás végett, fel kellett terjeszteni a „potior” földesúrhoz, Koháry Istvánhoz.

A megmaradt jegyzőkönyvek legnagyobb része a „Fogott Bírák Törvényszékének” ítéleteit tartalmazza.⁷⁸ A fogott bírák, másként „convocatus arbiter bírák” vagy „convocatus arbitrorok” bírósága 1598-tól működött Kecskeméten. Hornyik szerint elsősorban az országos vásárok alkalmából összehívott személyek ítéleztek az eléjük terjesztett ügyekben.⁷⁹

A korábbi városkönyv az 1656 és 1665 közötti évekből a Törvényszéknek 28 ülését jegyezte fel. Ezek közül egyetlen alkalommal, 1659. július 10-én nem részletezték a bíróság összetételét, ugyanis ez az egyetlen, általuk kimondott halálos ítélet szerepel a kötetben. Ekkor ugyanis házmegásásért kerékbetörés helyett akasztófára ítélték egy rablót: „... noha az ház megásásért országunk törvénye szerint megtörtén, kerékre tételt érdemlène, de romlott hazánknak állapotját meggondolván, köttessék fel az akasztófára, vegye gonosz életének jutalmát...”⁸⁰

A további 27 ülést az összetételük alapján három típusba sorolhatjuk:

1. A fogott bírák együtt ítéleztek a kecskeméti Tanáccsal három alka-

77 BKML Városkönyv 1690—1699. évi kötet. A szolgabíró neve a kecskeméti adózók között is szerepelt, sőt korábban főbíró is volt. Neve a főbíró után, a többi esküdt elé van beírva. Időnként egy másik Pest megyei szolgabíró is részt vett az üléseken.

78 Kecskemét város Tanácsának városkönyvei közül tulajdonképpen két kötet maradt meg. Az egyik az eredeti városkönyv, melyet Ferenczy Móric, Kecskemét város levéltárának első rendezője, később levéltárosa 1828-ban mutatózott. 1690 és 1699 közötti bejegyzéseket tartalmaz, valószínűleg azért maradt meg, mert túlnyomórészt bíráskodási feljegyzéseket találunk benne, ezért valószínűleg bíráskodási jegyzőkönyvként kezelték. A másik a már többször idézett jegyzőkönyv másolat, melyet dr. Szilády Károly készített. Mivel utolsó oldalait már Garzó József írta, arra következtethetünk, hogy Szilády Károly levéltári működésének utolsó évében, 1912-ben készült.

HORNÝIK (i. m. II. köt. 153—157. l.) a fogott bírák 1641 és 1643 közötti ítéleteiből is idéz néhányat, ezek szerinte az 1640—1643 közötti számviteli (?) könyvbe voltak beírva.

79 HORNÝIK I. m. II. köt. 152—160. l. Másként Három Város Törvényszékének is nevezi. Működésére az első példát 1598-ból idézi (u. o. 92. l.), a tanácsi jegyzőkönyv alapján. Az idézett részlet szerint 9 kecskeméti (közük a főbíró) és „Kőrösi Bírák Urainék” ítéleztek „... az Váras Akarattýából és Tanácsából.”

80 BKML Jegyzőkönyv másolat 16. l.

lommal. Ilyenkor a kecskeméti és más helységekbe valók közös ügyei voltak napirenden, és a fogott bírák a környező helységekből jöttek.

2. Fontosabb ügyekben a fogott bírakat távolabbi helységekből toborozták, erre négy alkalommal került sor. Az első esetben kecskeméti lakos idegenben bekövetkezett halálos végű balesetét, a második esetben nemes emberek közötti hagyatéki vitát tárgyaltak. Kecskeméti és kőrösiek közötti per volt a tárgya a harmadik ilyen jellegű ülésnek, és főbenjáró vádat (szodomia) vizsgálták ki a negyedik alkalommal.

3. A legtöbbször négy helységből származtak a bírák: Kőrösről, Ceglédről, Szentkirályról (ma: Lászlófalva) és Szentlőrincről (ma: Nyárlőrinc), esetleg a fentiekén kívül még más helységekből valók (1—3 fő) is jelen voltak, vagy 1—2 hiányzott közülük.⁸¹ Ilyenkor egy-egy, több napig is eltartó ülésszakon több ügyet tárgyaltak, és legtöbbször anyagi természetű döntéseket hoztak.

A bírák közül néhányan többször is szerepeltek mint convocatusok, tehát lehet, hogy a környező helységekből meghatározott személyeket hívtak meg.⁸² A feljegyzések szerint üléseik nem kapcsolódtak az országos vásárokhhoz, erre csak akkor következtethetünk, amikor távolabbi helységekből érkeztek a bírák.⁸³ Az esetek döntő többségében a szomszéd helységek képviselőit és egy-egy a városban tartózkodó idegent hívtak össze, amikor a szükség úgy kívánta.

Az 1690—1699-es jegyzőkönyv szerint a Convocatus Bíróság felállítását Koháry István 1687. július 7-én rendelte el.⁸⁴ Ekkor is különböző helységekből származó személyekből állt, de összetételét nem Kecskemét város Tanácsa, hanem a földesúr parancsa határozta meg, és időnként ezt is az ő utasítására hívták össze. Ekkor már főbenjáró ügyekben a kecskeméti Tanács ítélkezett, és az Összehívott Bíróság csak a Kecskemét várost, illetve tanácsnokait érintő ügyekben döntött. 1691. április 6-án volt a Bíróság revíziója, ekkor Kőrösről a törvénybíró és 1 személyt, Ceglédre 1 tanácsbelit és egy másik személyt, Szentkirályról, Szentlőrincről és Kecskemétről 2—2,

81 A kiküldő helységek szerint:

Kőrösről érkeztek 23-szor, Ceglédre 23-szor, Szentkirályról 19-szer, Szentlőrincről 17-szer. Szabadzállásról és Rimaszombatról 4-szer, Kunszentmiklósról és Szegedről 3-szor; Izsákról, Halasról és Gyöngyösről 2-szer; Debrecenből, Fülekről és Ráckevevről 1-szer, közelebbi helységnév megjelölése nélkül Heves, illetve Tolna megyéből 1-szer.

82 Kőrösről összesen 20 személy szerepelt, közülük ketten 6-szor, ketten 5-ször. Ceglédre 11 személy közül az egyik 5-ször. A 11 szentkirályi közül egy 7-szer, egy 6-szor és egy 5-ször. Szentlőrincről pedig az öt közül az egyik 11-szer, a másik 9-szer vett részt az üléseken.

83 A feljegyzések szerint a legtöbbször júniusban és augusztusban ültek össze (4—4), januárban, márciusban, áprilisban és novemberben 3—3 ülésük volt. Egy alkalommal decemberben megjegyezték, hogy a Szt. Katalin napi vásár alkalmából gyűltek össze.

84 BKML Városkönyv 1690—1699. évi kötet 1690—1693 és 1696—1697-es évekből tartalmazza a convocatus arbiter bírák ítéleteit. Valószínűleg a háborús évek alatt a fogott bírák nem ítélkeztek, ezért kellett a bíróságot újra felállítani.

Szentesről 1 személyt jelöltek a bíróság tagjai közé. Tehát Kecskemétről is külön kijelölték a két convocatus bírót.

A kecskeméti Tanáccsal egyszer volt közös ülésük, és egy másik alkalommal a földesúr inspectorának részvételével és elnökletével tartott tanácsülésen 2 kőrösi személy is jelen volt. Úgy tűnik, hogy ezt már a későbbi úri-széki ülések előzményének tekinthetjük.

A bíróság hatásköre csökkent, így a korábbi változatokra sem volt szükség, üléseikre is ritkábban került sor. A kötetben mindössze 10-et jegyeztek fel.⁸⁵ A kőrösiek, ceglédiek és kecskemétiak valamennyin részt vettek, de néha távolabbi helyekről származók is voltak jelen.⁸⁶

A bíróságon kívül időnként más fontosabb tanácsi határozat meghozatalánál is jelen volt 1—2 convocatus bíró. Az 1672/73-as számadáskönyvben például a kecskeméti városi „másakó” hitelesítésénél a főbíró, adószedő bíró, 4 kisbíró, 14 esküdt tanácsbeli személyen kívül két kőrösi tanácsbeli esküdt személy is részt vett, továbbá a 3 székbíró, a 3 mészáros és a Szappanos Céh képviselői. Azért került erre sor, mert a Szappanos Céh panaszt tett a mészárosokra a nekik eladott faggyú mennyiségével kapcsolatban. A hitelesítés eredményeként megállapították, hogy a mázsakó 102 font, tehát az ezen mért faggyúhoz 2 font számítandó.⁸⁷ Ugyanebben a kötetben jegyezték fel a juhokról és juhászokról kiadott statutumot is, melyet egy kőrösi és egy halasi convocatus bíró jelenlétében hoztak, rajtuk kívül részt vett a határozat hozatalában a főbíró, 17 kecskeméti esküdt, a juhos gazdák és 2 juhász is.

A városban a tényleges hatalmat a „bírák” gyakorolták. Már 1564-ben megkülönböztették az esküdt bírákat és a polgárokat egymástól. Az ötvös céhlevél alapján feltételezhetjük, hogy akkor még csak a főbíró neveztek bírónak, a későbbi bírókat esküdteknek és a tanácsbelieket polgároknak. Az elnevezések lesüllyedése ugyanis a későbbiekben is megfigyelhető.⁸⁸

1600-ban a 39 polgár mellett a bírákat is felsorolták, ekkor öten voltak.⁸⁹ Számuk alakulása azonban a hiányos adatok miatt bizonytalan, valószínűleg 1650 és 1684 között is 5 vagy 6, esetleg 7 főből állt a vezetők csoportja. 1656-ban a főbíró, az adószedő bírót, 3 polgárt és a nótáriust emelték ki.⁹⁰

85 1690-ben 1, 1691-ben 3 (ezek közül egy alkalommal csak 2 kőrösi ember vett részt a kecskeméti tanácsülésén) 1692-ben 4, 1693-ban 1, 1696-ban és 1697-ben is egy-egy ülésük volt.

86 Kecskemétiak (legalább a főbíró, de legtöbbször 2—3 személy), kőrösiek, ceglédiek 10—10, szentlőrinciek 9, szentkirályiak 7, szentesiek és vásárhelyiek 4—4 alkalommal, abonyi, gödi, halasi (2 fő), debreceni (2 fő) makói és solti személy 1—1 ülésen, ezenkívül 1 „Csáztí” és egy alkalommal ketten, akiknek származási helyét nem tüntették fel (egyikük nemesember és valószínűleg mindketten kecskemétiak), vettek részt az üléseken.

87 BKML Főbírói számadáskönyvek 1672—1673. évi kötet.

88 54. sz. jegyzetben idézve.

89 HORNYIK i. m. II. köt. 93. l.

90 BKML Jegyzőkönyv másolat. Lehetséges, hogy 1656-ban még csak három járásra osztották fel a várost.

Az 1665-ös adókönyv szerint: „Az becsületes Városnak Gondviselő Bírái” voltak a főbíró, az adószedő és a 4 kisbíró, ők tartoztak a vezetőtestületbe. Ugyanebben a kötetben másutt 2 székbírót és 1 szénabírót is említenek, ez azt jelenti, hogy a „bíró” megnevezés önmagában még nem jelenti a vezetőtestületbe való tartozást, hanem csak azt, hogy bizonyos feladattal megbízott, annak a feladatnak az ellátásáért felelős személy volt, tehát tulajdonképpen — mai terminológiával élve — szakelőadó. Egy részük azonban valószínűleg az esküdt tanácsbeliek közül került ki, de erre konkrét adattal nem rendelkezünk. Az első megmaradt adókönyvben 1661-ben a főbíróon kívül adószedő bíró és 3 székbíró, 1662-ben vásárbíró is szerepelt. Az 1668-as robotlajstromban a substitutus főbíró mellett a 4 kisbíró és a vásárbírót emelték ki.⁹¹

A vezetőtestület — vagyis későbbi szakkifejezéssel élve a Magisztrátus — élén a főbíró állt, az ő feladata volt elsősorban a bíráskodás, de ebben az időszakban bizonyos gazdasági feladatokkal is foglalkozott, pontosabban közvetlenül irányította a városi gazdálkodást. A főbírói számadáskönyvek bejegyzései alapján 1682-ig ő intézte a jegyző konvenciójának a kiutalását, 1684-ig a bírság és büntetéspénzek nyilvántartását, 1719-ig a dézsma és vásárolt borok, valamint a kiosztott ajándékok, „discretiok” elszámolását. Ugyanakkor ő képviselte a felsőbb hatóságok előtt a várost. Távollétében az egyik esküdt tanácsbeli személyt bízta meg a helyettesítéssel. A „substitutus bíró” vagy „főbíró képe” minden alkalommal másik tanácsnok volt, és amíg helyettesített, addig rangsorban megelőzte az adószedőt.

Az adószedő bíró, vagy ahogyan az adókönyvekben önmagát nevezte, a második bíró, az adók beszédésén kívül egyéb gazdasági jellegű ügyekkel is foglalkozott, például a különböző kisebb bevételek (többek között a vásári, égetett bor, seprő stb.), a dézsmabarányok és a konvenciók járandóságainak a nyilvántartásával. A beszédett adót a főbírónak adta át, aki azután a nagyobb tételek kifizetését lebonyolította. A kisebb bevételekről közvetlenül számolt el az adószedő, ezeket általában közszükségleti cikkek beszerzésére, elsősorban élelmiszerekre fordította.

A kisbírák tevékenységének a nyomát a robotlajstromok őrzik, de bizonyos gazdasági ügyekkel ők is foglalkoztak. A tizedeseknek Hornyik által közölt esküje szerint a városi pénzekkel a tizedesek: „... Kis Bíráidnak számot adsz.”⁹² A kisbírák valószínűleg a négy járás szerint felosztott esküdtek, tizedesek és lakosok, valamint a főbíró között mintegy összekötő

⁹¹ A jegyzőkönyv másolat 11. lapján már 1659-ben említik a polgárok helyett a kisbírákat.

⁹² HORNÝIK i. m. II. köt. 508—510. l. az 1677—1690-es jegyzőkönyv alapján.

szerepet tölthettek be, de általános jellegű hatáskörük csak egy-egy járásra korlátozódott.

A vásárbíró korábban fizetett alkalmazott volt, de 1664-től már valószínűleg a bírák közé tartozott. A vásárok és a heti piac rendjéért felelt, ugyanakkor élelmiszereket szerzett be a város részére. Lehetséges, hogy az esküdt polgárok közül egy-egy országos vásárra külön vásárbírót jelöltek ki.

Fontos szerepük volt a székbíráknak, létszámuk a század folyamán 2—3-ról 4—6 főre emelkedett, a vagyonosabb lakosok közül kerültek ki, de valószínűleg nem tartoztak sem a tanács, sem a magisztrátus körébe.

1685-től megnőtt a bírák létszáma, a legnagyobb változást a másodbíró hatáskörének a megváltozása idézte elő. Az adószedő bíró rövidesen már csak a 3. bíró elnevezést használta, és hatáskörét is csökkentették. A másodbíró pedig a főbírotól fokozatosan átvette a gazdálkodás ügyeit. Kezdetben csak a bírságpénzek beszedését és elszámolását intézte, majd 1719-től minden gazdasági ügyért felelt.⁹³ Lehetséges, hogy eleinte csak az egyik kisbírot bízták meg e feladatok ellátásával, de az 1690-es évektől már folyamatosan a főbíró utáni második személyként szerepelt.

Az adókönyvekben adómentesnek tüntettek fel minden városi tisztségviselőt és alkalmazottat, ezért nem minden esetben dönthető el, hogy valamelyikük tisztségviselő vagy alkalmazott-e, vagyis a magisztrátus tagjai közé sorolhatjuk-e. Már a XVII. század második felében számos különböző foglalkozású személyt alkalmazott a város, elsősorban a gazdálkodás keretében. Például az 1662-es adókönyvben adómentesként szerepel a főbíró, vásárbíró, 2 primarius (valószínűleg kisbíró), nótárius, 2 csaplár, szakácsasszony, sajtos és fejős juhász, isztonga hajtó, nyáj juhász, fejős juhász, 2 mézszáros. Az 1687-esben pedig főbíró, második (?) bíró, adószedő, 2 bíró, borbíró, 2 székbíró, vásárbíró vagy kasznár, 2 kisbíró, kapitány, szénabíró, a város Törökországban elpusztult követe, csaplár, kaszap, tyúkmonyos, szakács, sajtos, pásztor, 2 rostáló asszony, erdőcsósz, csósz, 3 szőlőcsósz, 4 kapus, a város szolgája, szolga, 2 „Egyház fia”, a szolnoki Harminczados szolgája, 2 Császár Házassa, Császár Házás mestere. 1692-ben főbíró, 2. bíró, adószedő, bíró, 2 kisbíró, vásárbíró, székbíró, 2 hadnagy, nótárius, csaplár, város molnárja, égett bor főző, „galambok pensatorja”, város gulyása, sajtos, 4 kapus, 2 csósz, a város szolgája, 2 egyházi, 2 harangozó és a barátok kocsisa. 1702-ben: főbíró, bíró, adószedő bíró, vásárbíró, 4 kisbíró, 6 székbíró, Tyúk Deák, 2 hadnagy, 6 csósz, 1 csaplár, 8 kocsis, 3 mézszáros, 2 „Tyúkmon szödő”, „Désma búzát szedett”, szekeres, 3 puskás, sajtos, a város

93 A főbírói számadáskönyvek sorozata is lezárul 1719-ben.

molnárja, a vágó mellett, deák, Ecclesia deákja, 1 egyházi, praedikator coquaja, mester coquaja. ('szakácsnó')

A XVII. század vége felé a bírák száma, a másodbírón kívül is, valószínűleg megnőtt, mert 1718-ban a bírák vendégségének készpénzbeli megváltása alkalmából 12 fővel számoltak.⁹⁴

A bírák és a tanács részére az írásbeli munkákat a jegyző végezte, nem tartozott a bírák közé, de az esküdtek között időnként előfordult. A városkönyv 1690-ben már két jegyzőt említ.⁹⁵ Feladatuk volt a jegyzőkönyv vezetésén kívül a különféle nyilvántartások elkészítése, például az adókönyvé, melybe azután az adószedő írta be a befolyt összegeket. Ugyanígy történt a számadáskönyveknél is, bár itt a bejegyzések többsége is a jegyző kezeírása.

A tanácsi határozatok és különböző utasítások végrehajtásában működtek közre a tizedesek, ezenkívül a közrendre is felügyeltek, de nem tartoztak az adómentes tisztségviselők közé. 1662-ben az esküdtek mellett a tizedeseket is feljegyezték, ennek alapján az első járásban 13, a másodikban 15, a harmadikban 9 és a negyedikben 14 tizedes volt, ami tizedenként valószínűleg 3 tizedest jelentett. Egy részük később valószínűleg a tanácstagok közé került.

Hornyik az 1677—1690-es jegyzőkönyv alapján közölte a tizedesek, utcaesküdtek és kapusok esküjének a szövegét.⁹⁶ Ebből arra következtethetünk, hogy a tizedesek számát csökkentették, de utcaesküdteket rendeltek melléjük, akik felelősséggel tartoztak az utcák rendjéért. Valószínűleg ekkor állíthatták a közrendészet élére az adókönyvekben említett kapitányt is. Az adókönyvekben időnként a kapusok is szerepelnek az adómentesek között, ami valószínűsíti a város körüli árok létét, és bizonyítja, hogy a fontosabb utak torkolatát a város határán kapuk és feltehetően hidak zárták le, és az ezeken áthaladókat rendszeresen ellenőrizték.

A tisztségviselők és az alkalmazottak több éven át is betöltötték feladatukat, de a bírák minden évben cserélődtek. A felekezeti egyenlőség érdekében ugyanis a főbíró az egyik évben a katolikusok, a másik évben a reformátusok közül került ki, a másodbíró mindig azonos vallású volt, mint a főbíró, de az adószedő már a másik felekezethez tartozott.⁹⁷ A főbírórt később gyakran újraválasztották, de nem a következő, hanem az azutáni,

94 SZILÁDY jegyzete X. pont, a Zárt Levéltár 56. csomó alapján.

95 BKML Városkönyv 1690—1699. évi kötet. HORNYIK (i. m. II. köt. 75. l.) idézi a tanácsülési jegyzőkönyvből, hogy 1600-ban 2 deáknak adtak fizetést, és ennek alapján feltételezi, hogy az egész évszázadban két jegyző volt.

96 HORNYIK i. m. II. köt. 508—510. l.

97 TELEK, Josephus: Historia Domus . . . Conventus Kecskemetiensis 1759. e. kéziratosa könyve 5—6. l. „ . . . ut judex anno uno calvinista, altero aligatur catholicus, atque is Senatu pariter totidem ex calvinistis, quot ex catholicis sedem teneant.”

vagy még későbbi forduló után.⁹⁸ A főbírák között nagyobb időközökben is előfordulnak ugyanazok a nevek, például az Ágoston vezetéknev már az 1546. évi török adóösszeírásban is szerepel. Ágoston Albert volt az ötvösök céhlevelét aláíró főbíró, de 1611 és 1657 között hétszer volt Ágoston a főbíró vezetékneve. A név az 1662-es tanácsbeli esküdtek névsorában is előfordul. A családnév viszonylag gyakori ismétlődése már ekkor valószínűsíti azt a tényt, hogy a város vezetése néhány tekintélyesebb család kezében összpontosult, amint azt az esküdteknél is megállapíthattuk.

Már az 1660—70-es években felmerültek bizonyos ellentétek a lakosok és a város vezetői között. Hornyik szerint ezek adtak ürügyet arra, hogy Koháry István, illetve a Koháryak egyre intenzívebben beavatkozzanak a város belügyeibe, és azt a saját érdekeiknek megfelelően szabályozzák.⁹⁹ Korábban a meglevő adatok alapján a statutumokat részben a népgyűlés, részben a Tanács állította össze, időnként az összehívott bírák jelenlétében. A földesúri statutumokat 1677-től 1713-ig találjuk meg levéltárunkban, ezek is igazolják az egyre intenzívebb földesúri beavatkozást.

Az ellentéteket és a lakosok zúgolódását bizonyítja az a beszédvázlat (?), amit az 1668-as robotlajstromban jegyeztek fel, és valószínűleg az „Ó Bírák” vendégségén hangozhatott el:¹⁰⁰ „Anno Domini 1669. Édes Barátim, az kik következők vattok, titeket is Isten ü szen felsége tarcsón meg az igaz Hitben és az jó Lelki ismeretben és ezt az nyomoruságos Házat őrizhessétek békével és az Isten engedgye barátim, hogy ebben az esztendőben semmi panaszolkodó beszédet az Szeginységtül ne halljunk és az utcákon sehul semmi zúgolódó és siralmas szó ne hallassék az mi városunkban, hogy Kegyelmeteknek is ideje el jővén válhassék meg Kegyelmetek is szép békével az nyomoruságtul . . .”

98 Például: Ágoston Pál 1632, 1634, 1646; Bán Antal 1703, 1707; Böde Lukács 1688, 1694; Csertő János 1692, 1696, 1700, 1704; Kalocsa János 1671, 1679; Kaszap János 1693, 1699; Király István 1687, 1691, 1697; Vég Márton 1592, 1594 stb. A Balla-féle jegyzet alapján.

99 HOENYIK i. m. II. köt. 161—165. l. Külön ki kell azonban emelnünk a Koháryak kecskeméti birtokainak alakulását. A Koháry család kecskeméti birtoka — Hornyik János kutatásai szerint — a XVII. század közepén az ún. Bosnyák-rész 1/3-a, azaz 4,166% volt. Meg kell jegyeznünk, hogy a részükre fizetett census már ekkor ennél jóval magasabb arányú volt (Lásd 40. sz. jegyzet).

Koháry Istvánnak (+1664) és Balassa Juditnak 5 gyermeke maradt: István, Imre, Farkas, Gábor és Judit. Koháry Imre és Koháry Gábor örökös nélkül hunyt el.

A Koháry család 1670-ben zálogba vette Wesselényi Ferenc nádor hagyatékát (12,5%).

Koháry István, a későbbi országbíró 1676-ban vette zálogba I. Rákóczi Ferenc részét (6,25%). 1702-ben királyi adományként megkapta Báthory Gábor (12,5%), 1711-ben pedig a teljes Wesselényi-részt, azaz a már birtokukban levő 12,5%-on felül újabb 12,5%-ot.

1731-ben, amikor Koháry István örökös nélkül elhunyt, a tulajdonában volt, illetve használta a város 56,25%-át.

100 SZILÁDY jegyzet XLI. pont, az 1708—1713-as jegyzőkönyv alapján a vendégség mértékét külön máximálták: „Ó Bírák vendégségére ezután 6 akó Bornál több ne engedjessék a mellé 2 ürő, négy bárány, Tehén hust 25 fontot.” (A budai akó = 54,3 liter, a bécsi font = 0,56 kg. Urbáriumok. Bp. 1959. 838. és 840. l.)

Kecskeméti iparosok a XVIII–XIX. században

Foglalkozás	Számuk			
	1714-ben	1728-ban	1757-ben	1815-ben
Ács	—	—	1	—
Ács, fazekas, kőműves	—	—	—	4
Asztalos	—	—	7	25
Asztalos, üveges	—	—	1	—
Bognár	—	—	—	33
Borbély	3	2	9	—
„Bátogos”	—	—	—	1
Cserző varga	—	—	—	17
Csizmadia	9	10	48	209
Csutorás	1	—	3	—
Esztergályos	—	—	—	3
Faragó	1	—	15	—
Faragó, Hegedűs	—	—	1	—
„Füsesináló”	—	—	1	—
Gombkötő	—	2	11	6
Kalapos	—	—	—	4
Kapczakötő	—	—	1	1
Kásamolnár	—	—	1	—
Kéményseprő	—	—	—	1
Kerékgyártó	—	—	1	—
Kécsináló	—	—	—	2
Kovács	2	3	11	37
Kőműves	—	1 ¹	4	—
Könyvkötő (Compactor)	—	—	2	8
Kötéljártó	—	1	—	4
Lakatos	—	—	10	—
Lakatos, puskaműves	—	—	—	37
Mészáros (Lanius)	—	—	4	—
Mézes-Kalácsos	—	—	—	2
Molnár	3	1	10	39
Nyeregyártó	—	—	—	1
Órás	—	—	—	1
Ötvös	2	3	3	1
Paplanos	—	—	2	—
Pintér	—	—	5	—
Rézműves	—	—	—	2
Rostás	—	—	—	2
Sebész	—	3	—	—
Suszter	—	—	—	7
Szabó	9	11	20	—
Szabó, (Szűrszabó)	—	—	—	101

Foglalkozás	Számuk			
	1714-ben	1728-ban	1757-ben	1815-ben
Szappanos	7	8	15	9
Szíjjártó	1	1	7	16
Szűcs	5	5	16	30
Szűrszabó	—	—	2	—
Takács	3	10	22	80
Tímár	—	—	—	2
Üveges	—	—	—	1
Varga	—	—	10	—
Olvashatatlan	—	—	1	—
Iparos összesen:	46	61	254	686
Malom	13	17	58	nincs adat
Kereskedés	1	9	53 ²	nincs adat
Görög és örmény kereskedők		14		
Egyéb foglalkozás		1 ³	7 ²	nincs adat
Olajsutu			5	
Kazán			184	
Bolt			76	

1. Csak az adókönyvben szerepel

2. 1757-ben a kereskedésnek számos variációját tüntették fel:

Kereskedő	6	Kupecz	31
Kereskedő sóval	11	Kupecz ökör	3
Kereskedő vászonnal	1	Kupecz sertés	1
Kereskedő gyolcsos	1	Kupecz kurta	1
Kereskedő üveggel	1	Kupecz kertészekkel	1
Kereskedő búzával	1		
Kereskedő hallal	2	Kupecz összesen:	37
Kereskedő sertés	1		
Kereskedő juh	2	„Kofasztyó”	2
Kereskedő marhákkal	2		
Kereskedő ökör	21	Mindösszesen:	98
Kereskedő göből	3	Egyéb foglalkozások:	
Kereskedő vásáros	1	Halhordó	1
		Kazán a „professiója”	2
Kereskedő összesen:	53	Sütög(et)	1
		Vadász	1
Kufár	6	Varró(nő)	2

A különféle kereskedők között 1 borbély és 1 eszmadia is volt, tehát ezek iparuk helyett kereskedéssel foglalkoztak.

3. Az 1714-es és 1728-as adatok nem tekinthetők teljesnek, mert az összeírások kisebb létszámot tüntetnek fel, mint az adókönyvek. Jellemző, hogy az 1728-as megyei összeírásban mindössze 25 iparost és 7 kereskedőt mutattak ki azonban megjegyezték, hogy 1 személy fuvarozásból élt („currulizatione vivit”).

1712—1848

Kecskemét a XVIII. és XIX. század folyamán is tovább fejlődött, elsősorban a népességszám vonatkozásában. Ebből a szempontból az ország összes városa közül 1720-ban a 8., 1786-ban a 4., 1825-ben az 5. és 1846-ban a 4. helyen állt, azonban egyéb városiassági érték szempontjából (ipar, iskolák, igazgatás) elmaradt a többi várostól. Ebből a szempontból 1715-ben a 26. helyen, 1828-ban pedig a 20. helyen állt, mert sem ipara, sem iskolái, sem fontosabb igazgatási intézményei nem voltak.¹⁰¹ Ezt azonban jórészt az adatok hiányosságai miatt állapították meg, mert a városi nyilvántartások, elsősorban a megmaradt adóösszeírások szerint például jelentős számú iparos élt a városban. (5. sz. táblázat), bár kétségtelen, hogy elsősorban agrártermelése volt létének alapja.¹⁰² A XVIII. század közepén még mindig nagy szerepet játszott a város lakóinak életében az állattenyésztés és az állatkereskedelem. Például Kecskeméten korábban egyáltalán nem írták össze a bérelt pusztákon tartott állatokat, az 1725-ös adó összeírásban találkozunk először a pusztákon tartott állat fogalmával. 1728-ban pedig pusztánként is feltüntették a számukat. A kecskeméti gazdák állataikat ekkor a városon kívül 37 különböző helyen tartották. A szántóföldek és kaszálók pedig négy pusztán voltak: Borbásszálláson, Felsőalpáron, Szentkirályon és Szentlőrincen. Az állatkereskedelem fontossága az 1757-es összeírásból tükröződik, ahol 98 különféle szintű kereskedéssel foglalkozó személyt tüntettek fel, ezek közül 29-en marhakereskedelemre specializálódtak (5. sz. táblázat), de valószínűleg állatkereskedelemmel foglalkozott még rajtuk kívül 3 kereskedő (1 sertés, 2 juh) és 32 „kupecz”.

A város lakosainak a száma a XVIII. század folyamán szinte ugrásszerűen nőtt. Az adókönyvek, illetve összeírások adatai szerint például 1728 és 1757 között több mint háromszorosára (305%), 1757 és 1771 között pedig ismét több mint kétszeresére (234%) nőtt (6. sz. táblázat). Itt kell megjegye-

¹⁰¹ GYIMESI Sándor: A városok a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában. Bp. 1975. 8—9. sz. melléklet, 260. l.

¹⁰² U. o. 163. l. és 11. sz. melléklet.

6. táblázat

A gazdák és zsellérek arányszámának alakulása

	1712 ¹		1728		1757 ²		1771 ³	
Gazdák	750	53,1%	1568	74,8%	4553	71,2%	10 475	69,9%
Zsellérek	572	40,5%	529	25,2%	1755	27,4%	3 202	21,4%
Extraneusok	91	6,4%						
Ridegek					91	1,4%		
Szolgák							1 301	8,7%
Összesen:	1413		2097		6399		14 978	

1. 1714-ben és 1728-ban az adókönyvek alapján.

2. Az adó összeírás alapján, a nemesek nélkül (21 család), mert azoknál a felnőtt személyek számát nem tüntették fel.

3. Thirring i. m. 375. l.

gyeznünk, hogy az adózók száma tekintetében óriási eltérés van az adó-összeírások és a városi adókönyvek adatai között (7. sz. táblázat), ebből kö-

7. táblázat

Az 1728-as különböző összeírások adatai

Tized száma	Megyei összeírás személy	Városi összeírás					Összesen
		Gazda	Özvegy	Fiú ¹	Zsellér		
1.	95	89	17	5	1	11	123
2.	73	85	13	4		2	104
3.	60	61	13	4		4	82
4.	74	75	11	6		6	98
5.	65	82	8	3		9	102
6.		69	6	2		4	81
7.		70	11	2		3	86
8.		70	8	2		4	84
(6–8. együtt)	286	209	25	6		11	251)
Nemesek	15	13	4	1		1	19
Görögök és örmények	14	—	—	—		—	—
Összesen	682	614	91	29	1	44	779

1. Felnőtt fiú vagy testvér és az 1. tizedben 1 miserabilis

Gazda, özvegy, felnőtt fiú együtt a városi összeírásban	735	adókivetési lajstromban	1568
Zsellér a városi összeírásban	44	adókivetési lajstromban	529
Összesen a városi összeírásban	779	adókivetési lajstromban	2097

Az összeírásban a gazdák 46,9%-át, a zsellérek 8,3%-át, vagyis az összlakosság 37,2%-át írták össze.

vetkezik, hogy nemcsak a lakosok, hanem az iparosok száma is magasabb volt, mint ahogy az összeírások mutatják, ezt bizonyítja az 1728-as adókivetési lajstromban pl. „Gotthard kőműves” szerepeltetése. Az összeírások készítésével kapcsolatban később is problémák mutatkoztak, mert kiderült, hogy nem egyezett a vármegyei és a városi adókivetés még a XIX. században sem.¹⁰³

A II. József-kori népszámlálás alapján Kecskemét 22 626 lakosa 3115 házban és 4453 háztartásban élt.¹⁰⁴ A lakosok 62%-át a zsellérek, 17%-át a parasztok és polgárok, 3%-át a nemesek közé sorolták.¹⁰⁵

A zsellérek száma a XVIII. század elején majdnem fele volt a gazdákénak, majd 1712 és 1728 között arányuk nagymértékben visszaesett, és ezután csak fokozatosan, kismértékben nőtt (6. sz. táblázat). Kecskeméten ebbe a kategóriába azokat sorolták, akiknek a városban nem volt saját házuk, vagyis nem voltak teljes jogú polgárok, ettől függetlenül vagyonuk lehetett, sőt később nemesek is tartoztak közéjük. Az 1757-es összeírás szerint a városban 2123 házban 4553 gazda, 1755 zsellér, 91 rideg és 21 nemesi háztartás volt, melyeknél a személyek számát nem tüntették fel. A gazdák közül vagyontalan volt, vagyis csak házzal vagy házrésszel rendelkezett 175, a zsellérek közül vagyontalan volt 629 fő és a ridegek közül 47.¹⁰⁶ Tehát körül-

103 BKML IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai. z) Vegyes iratok. „Elegyes írásk” 1832 — 5. sz.

104 THIRLING Gusztáv: Kecse mért népessége és társadalmi viszonyai II. József korában. *Magyar Statisztikai Szemle* 1935. 5. sz. 369—381. l. Az első magyarországi népszámlálás (1784—1787) Bp. 1960. 120—123. l. kissé eltérő adatokat közöl, nagyobbbrészt valamivel alacsonyabbakat.

105 U. o.

Papok	43	0,4%	Zsellérek	4105	36,1%
Nemesek	206	1,8%	Szabadságolt katonák	25	0,2%
Tisztviselők	9	0,1%	Egyéb	1097	9,6%
Polgárok és mesteremberek	511	4,5%	Sarjadék		
Parasztok	143	1,3%	1—12 év	3681	32,3%
Polgárok és parasztok örökösei	521	4,6%	13—17 év	991	8,7%
			Zsidók	43	0,4%
			Együtt	11 375	100%

106 Az 1. tized összeírása nem teljes, kb. a fele van meg: az 567 gazda közül 273: a 167 zsellérből 83; a 4 rideg található meg a névszerinti összeírásban. Ezek szerint a 273 gazda közül 5, a 83 zsellér közül 37, a 4 rideg közül 3 volt teljesen vagyontalan. Ennek figyelembevételével számítottuk ki a vagyontalanok arányszámát.

belül a gazdák 4%-a, a zsellérek 38%-a és a ridegek 52%-a volt teljesen vagyontalan, vagyis sem állata, sem bora, sem mestersége nem volt.

Thirring Gusztáv túlzottnak tartotta 1787-ben a zsellérek és napszámosok arányát.¹⁰⁷ Ezt a megállapítását az általa példaként említett 1771-es összeírás kivül a korábbi adatok is igazolják (6. sz. táblázat). Nem valószínű, hogy 1771 és 1787 között ily mértékben megváltozott volna a gazdák és zsellérek aránya, inkább azt kell feltételeznünk, hogy 1787-ben másokat — feltehetően a saját földbirtokkal nem rendelkező földműveseket, vagyis az árendás földön gazdálkodókat — sorolták a zsellérek közé. Nem tekinthetjük azonban a kecskeméti zselléreket külterületi lakosnak, mert az adókönyvek többnyire feltüntetik a szállásadó gazdák nevét is, pl. X Y-„nál”, „udvarában”, „házában” megjegyzéssel. Lehetséges ugyan, hogy a század első felében a belterületi lakás feltüntetése csak a kintlakási tilalom megszegését volt hivatva leplezni, de erre nincs bizonyíték. Ténylegesen állandó külterületi lakosoknak csak a majorbelieket tekinthetjük, ezek többnyire „ridegek”, vagyis nőtlenek. Sajnos e téren az adókönyvek nem következetesek, illetve a majorban lakásra csak elvétve utalnak. A II. József-kori népszámlálás alkalmából a külterületi lakosok aránya 5,9% volt, vagyis a tilalmak ellenére számuk fokozatosan emelkedett a század folyamán.

Az 1828-as összeírás szerint Kecskemét lakosainak 5475,68 hold szántó, 611 hold szőlő volt a birtokában. A szántóföldek a Tanács becslése alapján 38 krajcárt, a szőlők 6 forint 36 krajcárt jövedelmeztek holdanként. Ekkor 4374 családfőt és 9281 adózó személyt írtak össze. A családokat 3 kategóriába sorolták: jobbágy, zsellér és házatlan zsellér. Az adózó családfőknek 10%-át alkották az iparosok, kereskedők és honoráciorok. A honoráciorok közé sorolták a szenátorokat, hivatalnokokat, postamestert, tanárokat és tanítókat, ügyvédeket, orvosokat, gyógyszerészeket és a bábákat, azonban az összeírás csak a nem nemeseket foglalta magába, tehát a szenátorok közül nem tartozott a nemesek közé 7, a hivatalnokok közül pedig mindössze 3, 1 adószedő, 1 jegyző és 1 írnok. A 7 szenátornak a tulajdonában volt 146 hold szántó, 8,5 hold rét, 4 hold szőlő, 22 ökör, 16 tehén, 18 borjú, 24 ló, 550 juh, 4 sertés, 5 malom és 7 ház. A hivatalnokok közül az adószedő volt 60 hold szántó, 4 hold rét, 1,66 hold szőlő, 6 ökör, 6 tehén, 7 borjú, 8 ló, 100 juh és 2 sertés, ezenkívül volt egy malma és egy háza.

A nemeseknek csak a számát adta meg az összeírás, ezek szerint 165 nemes család élt Kecskeméten, és adómentes birtokuk 2001 hold szántóból és 223,5 hold rétből állt.¹⁰⁸ A nemesek foglalkozását az összeírás nem tüntette

107 THIRRING i. m. 375. l.

108 H. PÁLFY Ióna: Kecskemét adózó lakossága az 1828. évben. *Magyar Statisztikai Szemle* 1935. 5. sz. 382—393. l. és 8. táblázat.

fel, valószínűleg nagy részük a honoráciorok közé tartozott. A korabeli kalendárium Kecskemét mezővárosban 13 tanácsbelit, 2 főjegyzőt, 1 aljegyzőt, 1 fő fiskálist (Katona Józsefet), 1 vice fiskálist, a Választott Közönség szószólóját, a rendes orvost, a rendes földmérőt és a seborvost sorolja fel. Kecskeméten lakott a kecskeméti járás néhány megyei tisztviselője is: az esküdtek közül Ferenczi Gergely, az al-adószedő és a katonai biztosok egyike.¹⁰⁹

II. József korában a városnak 5 nagyobb és 4 kisebb kapuja volt a korábbi 4-el szemben. 1828-ban a nagyobb kapukat strázsák őrizték, ilyenek voltak a Budai, Kőrösi, Csongrádi utcák kijáratánál és déli, délnyugati irányban. A többi, városból kivezető utat sorompóval zárták le, hogy meggátolják a kocsival történő közlekedést. A vázlatos térkép a fontosabb útvonalakat, a strázsák és sorompók elhelyezését mutatja. (1. sz. térkép). A belterületen is voltak beépítetlen területek, pl. a Déllő-tó és környéke. A városnak kőből épült épülete alig volt, a korabeli katonai térképészeti felvétel csak 11 középületet — köztük a városházát — és néhány szétszórt házat említ.¹¹⁰

A beépítettség azonban az erre alkalmas területen elég sűrű volt, és főleg nádfedeles házakat használtak, ezért is okoztak olyan súlyos károkat a pusztító tűzvészek pl. 1794-ben és 1795-ben. Pest-Pilis és Solt vármegye is kiadta a „Véletlen Gyulladás megelőzését és Oltását eszközölő Rendszabás”-t, ahogy a végén írták „Kecskeméth Várossának Bírái és Tanácsa tűz által szenvedett szörnyű károktul ösztönöztetvén . . .”¹¹¹ A legnagyobb károkat az 1819. április 2-i tűzvész okozta, mely a város belső területének jelentős részét elpusztította. Levéltárunk máig őriz egy köteg iratot, mely „A Nótáriusi szobában megpörkölődött iratok” elnevezést viseli, pedig a fontosabb helyiségek ablakait a városházán vastáblákkal védték.¹¹² Ez a tűzvész végre oda vezetett, hogy komolyabban hozzáláttak a városrendezéshez.¹¹³ A korábbi hasonló intézkedések ugyanis lényegében eredménytelenek maradtak, például a cseréptetők készítésére vonatkozó utasítást sem tartották be, mert még a Magisztrátus tagjainak is nádfedeles háza volt, ezért tartozott járandóságukhoz évenként a nád is.¹¹⁴

A szabályozások eredményeként csökkentették a beltelkek számát, ház-

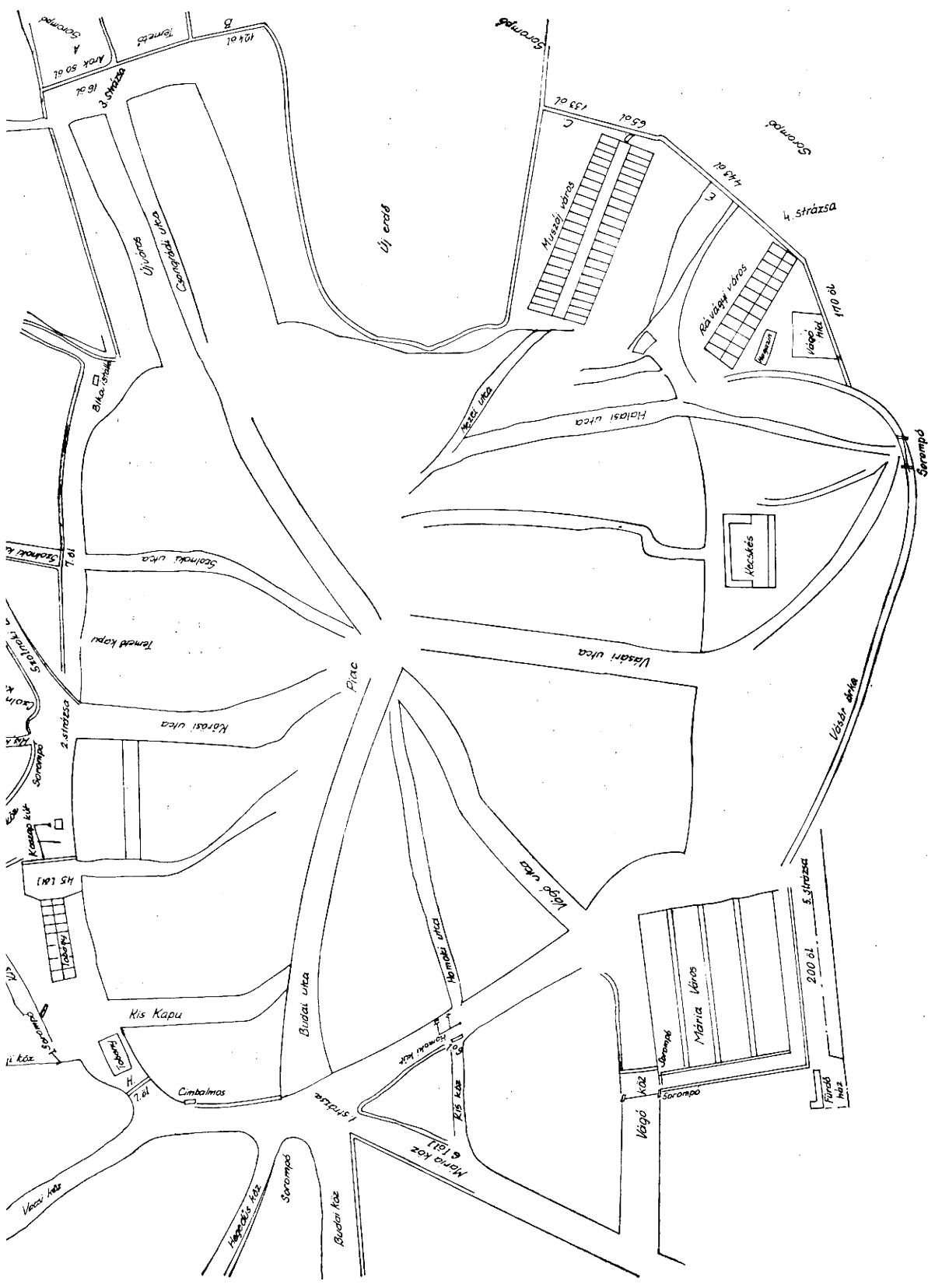
109 Közhasznú és mulattató Hazai Nemzeti Kalendárium . . . 1828. XIV. évf. Pest. é. n. (lapszámozás nélkül). 110 THIRRING i. m. 371. l.

111 BKML IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai d) Királyi és vármegyei rendeletek. „Normalia” 3. sorozat.

112 A csomó Kecskemét város Adópénztárának iratai között található. Az iratkezelés hiányosságait mutatja, hogy a benne található iratok az 1795—1805. évből származnak.

113 BKML IV. 1502. Kecskemét város leégett részének telekszabályozására kirendelt Pest megyei Küldöttség jegyzőkönyve és IV. 1505. Kecskemét város Telekszabályozó Bizottságának iratai.

114 BKML. IV. 1501. A Kecskemétre kiküldött Vizsgálóbizottságok iratai. A királyi Vizsgálóbizottság iratai. 2. téka. Kimutatás a tisztviselők és alkalmazottak fizetéséről.

építést csak meghatározott nagyságú telken engedélyeztek. Elhatározták, hogy kitelepítik a szárazmalmokat. (Az 1828-as összeírás szerint 50 malom volt a városban.¹¹⁵) Az utcák kiegyenesítésével és kiszélesítésével jobb belső közlekedést alakítottak ki, ugyanakkor újolag szabályozták a tizedeket is.

1704-ben még 18 tized volt a levéltárunkban található nyilvántartások alapján. Az 1707/8-ból megmaradt első adóösszeírásban találkozunk először a 8 tized szerinti összeírással. Szám szerint 8 tized maradt a század végéig, de közben többször módosították, változtatták őket, például 1711-ben, 1717-ben, 1728-ban stb. E változtatások legtöbbször a számozás sorrendjének a megváltoztatását jelentették. 1743-ban korrigálták az utcákat és az utakat is.¹¹⁶ A tizedek számozásának állandó változtatása, bizonyos arányosításon túlmenően, valószínűleg azt a célt szolgálta, hogy a város ügyeit a kívülállók előtt minél áttekinthetlenebbé tegye. Az összeírások közötti különbségekben is erre gondolhatunk, annál is inkább, mert a városi adókönyvekben — a tizedekre való osztás feltüntetése nélkül — lényegében ugyanabban a sorrendben sorolják fel a lakosokat, illetve leszármazottaikat a XVII. század végétől 1755-ig, amikor az adókönyveknél is áttérnek a tizedek szerinti nyilvántartásra. A nyolc tized szerinti felosztás nagyon tartós volt, csak 1810/11-ben említik a „Külső” vagy „Újváros”-t a 8 tizeden felül. 1818-ban már 10, 1827-től pedig 11 tized volt.¹¹⁷ (2. sz. térkép)

A tizedek rendjéért felelős tizedesek már a XVII. században is fontos szerepet tölthettek be, 1730-ban tizedenként két tizedest bíztak meg a feladat ellátásával, azonban a lakosság számának a megnövekedése miatt 1748-ban tizedenként 4 kapitányt állítottak melléjük.¹¹⁸ Az 1755-ös adókönyv szerint tizedenként 2 tizedes és 2 kapitány gondoskodott az utasítások végrehajtásáról és a rend fenntartásáról. E munkájukért adókedvezményben részesültek és fizetést is kaptak.¹¹⁹

1768-ban statutummal szabályozták a tizedesek, illetve tizedbírák kötelességeit.¹²⁰ A szabályzat 6. pontja kimondja, hogy minden tizednek 3 bírót kell választania a Tanács tagjai közül, akik évenként váltakozva látják el a tizedbíró feladatait. A tizedbíró kötelességévé tették többek között a tizedlajstrom elkészítését, mely a lakosok névsorát és foglalkozását tüntette fel, de ilyen lajstrom nem maradt meg. A tizedbíró irányította a tizedesek

115 PÁLFY i. m. 4. tábla 387. l.

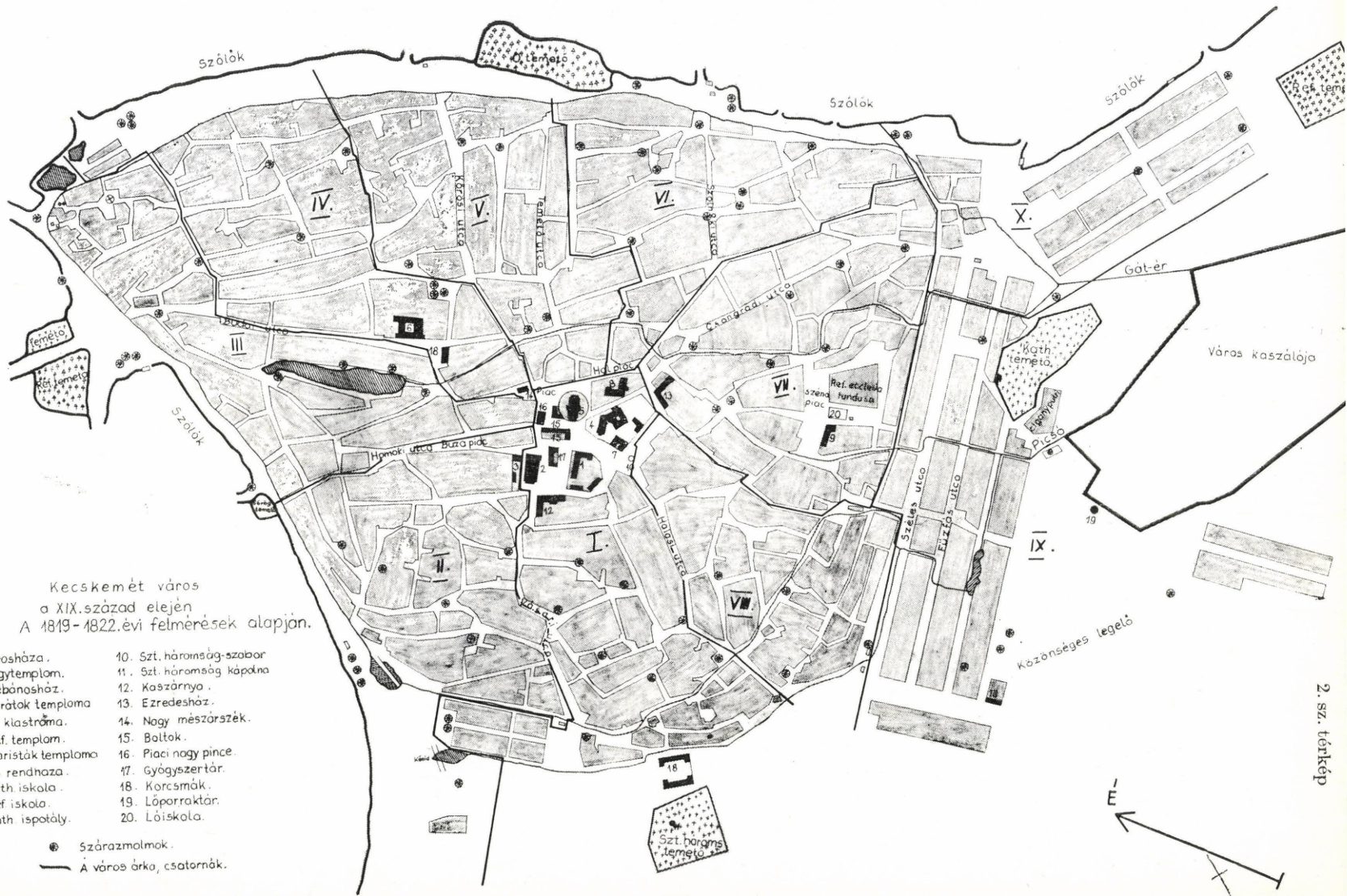
116 BKML IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai. z) Vegyes iratok. Mosdós Gergely-féle lajstrom, lásd még SZILÁDY jegyzetei LXVII. pontban ugyanezt.

117 BKML IV. 1506. Kecskemét város főbíráinak iratai. b) Főbírói naplók bejegyzései alapján és THIRBING i. m. 371. l.

118 BKML IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai. c) Közigazgatási iratok 1818 — 79. sz. 1748. évi szavazójegyzék mellékletében.

119 BKML A királyi Vizsgálóbizottság iratai 1. téka 3. cs. és Adókönyvek 1755/56. évi kötet.

120 SZILÁDY jegyzete LXIV. pont

Kecskemét város
a XIX. század elején
A 1819-1822. évi felmérések alapján.

1. Városháza.	10. Szt. háromság-szobor
2. Nagytemplom.	11. Szt. háromság kápolna
3. Plébánosház.	12. Kaszárnya.
4. Barátok temploma
és klastroma.	13. Ezredesház.
5. Ref. templom.	14. Nagy mészsorszék.
6. Piaristák temploma
és rendháza.	15. Boltok.
7. Kath iskola.	16. Piaci nagy pince.
8. Ref iskola.	17. Gyógyszertár.
9. Kath ispotály.	18. Korcsmák.
	19. Lőporraktár.
	20. Lőiskola.

● Szőrazmalmok.
— A város árka, csatornák.

és kapitányok munkáját, ebben segítségére volt még két „jó gazda, ember-séges ember”, akit melléje rendeltek. Ugyanitt esik szó a tizedgyűlésekről is, melyek valószínűleg a népgyűlések megszüntetése után alakultak ki. A rendszabás szerint, minthogy a tizedgyűléseken „sok rendetlenségek s versengések is esnek...”, a tizedbírónak és segítőinek kötelessége — a Magisztrátus kiadott parancsára — „nemcsak a fő gazdákat, hanem az egész tizedet egybe gyűjteni”.

A Rákóczi-szabadságharc után az addig átmenetileg háttérbe szorult Koháryak minden korábbinál nagyobb hatalommal léphettek fel kecskeméti érdekeik védelmében.¹²¹ Anyagi természetű követeléseiket is állandóan emelték, a többi földesúrhoz hasonlóan. Például Koháry András 1735-ben a korábbinak majdnem kétszeresére, több mint 3000 forintra emelte fel a fizetendő cenzus összegét. Utóda Koháry Miklós pedig 1763-ban 4000 forintban állapította meg. A Károlyiak 1747-ben 325 forintról 1000-re emelték, a Mottesickyek 1760-ban ugyancsak 1000 forintot követeltek.¹²²

A szabadságharc után Koháry István első intézkedései közé tartozott, hogy a korábbi Összehívott Bíróság helyett Úriszékét állíttatott fel.¹²³ Az Úriszék nagyobb jelentőségű polgári és bűnügyekben intézkedett. Tagjai voltak: a földesúr állandó megbízottja és egy ügyvédje, két Pest megyei tiszttviselő, Kecskemét város Tanácsa és főbírája. Később az Úriszék egyéb ügyekbe is beavatkozott, például ellenőrizte a város gazdasági ügyeit, s ezzel kapcsolatban különböző rendelkezéseket adott ki.¹²⁴

A XVIII. században az Úriszék mellett továbbra is bíraskodott a kecskeméti tanács, nemcsak annak keretében, hanem önállóan is, valószínűleg az Úriszék ülései közötti időszakokban. Kisebb jelentőségű bűnügyekben, kihágásokban és polgári jellegű ügyekben döntöttek.¹²⁵ A főbíró „Bírószerék”-étől is a Tanácshoz lehetett fellebbezni.

A Bírószerék tulajdonképpen a főbíró személyes bíraskodásából alakult, s szinte egyidős a főbírói tisztséggel, de nem volt rendszerezve, szabályozva. A jegyzőkönyveiből következtetve, csak 1786-tól működött meghatározott

121 A Rákóczi-szabadságharc alatt a Koháryak labancok voltak, ezért a fejedelem elvette tőlük a kecskeméti cenzust, és elrendelte, hogy egyik évben híve, Károlyi Sándor vehesse fel, aki felesége, Barkóczy Krisztina révén a vagyon egy harmadára tarthatott igényt, a másik évben a fiscusnak fizessen a város. Szilády jegyzete alapján.

122 FÖRDÖS László: Mária Terézia urbariuma és Kecskemét. Kecskemét, 1933. 8—9. l. A földesúri zoigáltások iratai között található úrbéri iratok alapján közölte. Meg kell jegyeznünk, hogy — nem tudni milyen okból — a Fáy-ak részeseését kihagyták az idézett kimutatásból, s így a végösszeg is kevesebb, mint az iratok között található kéziratok kimutatás végösszege.

123 BKMLIV. 1518. A Koháryak kecskeméti Úriszékének iratai. Fondjegyzékünkben tévesen Pest megyeinek határoztuk meg, de ez csak a megváltkozás, 1834 után érvényes, amikor a földesúr jogkörét a megye vette át.

124 BKML A királyi Vizsgálóbizottság iratai. 2. téka.

125 BKML IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai. b) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1754—1756. évi kötet. (Továbbiakban: Jegyzőkönyvek.)

keretek között. Az 1816. évi úriszéki rendszabás pontosan körvonalazza a Bírószek hatáskörét.¹²⁶ Eszerint a főbíró az ítélezést egy, hetenként változó tanácsbeli és egy hites jegyző közreműködése mellett végezte. Mind polgári, mind bűnügyekkel foglalkozott, de csak a kisebb jelentőségűekkel. Anyagi természetű ügyekben a hatásköre 100 forintig, testi büntetés vonatkozásában 12 pálcáig terjedt.

A század folyamán egyre nőtt a földesúri és a megyei befolyás, a körendű lakosok pedig egyre inkább kiszorultak a város vezetéséből. Mindenekelőtt megszűnt a népgyűlés. Hatáskörének egy részét bizonyára a tizedgyűlések, más részét pedig egy új, a tanácsnál szélesebb körű testület vette át. Sem elnevezését, sem összetételének elvi alapjait nem ismerjük, létének egyetlen emléke a főbíróválasztási szavazatok jegyzéke, mely némi hiányokkal 1707-től 1818-ig található meg levéltárunkban.¹²⁷

A főbírókat a kezdetben négy, majd később 3 jelölt közül a leadott szavazatok többsége alapján választották ki.¹²⁸ A szavazókat, illetve egy részüket feltehetően a tizedgyűlések, esetleg a céhek delegálták, de a városban lakó nemesek és tanácsbeliek teljes létszámban részt vettek a választásokon, sőt időnként, a körendű választókkal ellentétben, két szavazattal rendelkeztek.¹²⁹ Később a statutumokat is a főbíróválasztás alkalmából fogadták el, például 1747-ben a „gyulladás elleni” rendelet fogalmazványa a szavazatszedő jegyzékbe van beletéve.¹³⁰ Néhány esetben az elfogadott statutumot a földesúr is jóváhagyó záradékkal látta el. Mindenesetre a statutumokkal kapcsolatos jogkörük arra vall, hogy joggal tekinthetjük a bíróválasztók testületét a népgyűlések jogutódjának.

A szavazók száma állandóan változott, a legtöbben 1713-ban (355 szavazó), a legkevesebben 1774-ben (54 szavazó) vettek részt a választáson. Az általános tendencia számuk csökkenését mutatja, azonban a század utolsó harmadában a választók létszáma 80 körül állandósult.¹³¹ 1817-ben — mint a jegyzékre feljegyezték — a tanács tagjain kívül „az Electa Communitas, Czéheknek Küldöttyei és a városnak elsőbbsorsú szolgálai” vettek részt a szavazáson. 1818-ban pedig külön jegyzéken tüntették fel

126 RÉTHEY Ferenc: Szabados Kecskemét tekintetes úriszékének rendszabásai. Kny. a Katona József Társaság 1935—6. évkönyvéből. 10—11. l.

127 Közigazgatási iratok 1818—79. sz.

128 A jelölteket valószínűleg a Tanács egyik felekezethez tartozó tagjai közül a másik felekezet tagjai választották ki, amint ez az Electa Communitasnál volt szokásban 1822-től.

129 Például 1732-ben, 1739-ben és 1753-ban.

130 SZILÁDY jegyzetei X. pont. A Zárt Levéltár 56. csomó alapján. A meglévő szavazójegyzékek közül ez az év hiányzik, ennek alapján feltételezhetjük, hogy a szavazójegyzékek hiányzó részét a Zárt Levéltárban őrizték.

131 Átlagban 1724-ig 237; 1739-ig 215; 1749-ig 130; 1759-ig 110; 1773-ig 79 személy adta le szavazatát. 1775-ben 83, 1780-ban 84, 1791-ben 82 és 1810-ben 84 személy szavazott.

a másodbíró személyére leadott szavazatokat is. Korábban a másodbíró mindig az egyik meg nem választott főbírójelölt lett.

A főbíróválasztás 1786-ig április 24-én, 1787-től november 1-én volt, bár a megye már 1743. január 9-én elrendelte, hogy a bírókat új esztendő napján, s ne Szent Györgykor válasszák.¹³²

A XVIII. században, valószínűleg az 1730-as évektől, erősen lecsökkenték a tanács létszámát. 1755/56-ban a megmaradt jegyzőkönyv alapján 24 tanácstag szerepelt a különböző üléseken.¹³³

A királyi vizsgálóbizottsághoz beterjesztett panaszok között szerepelt az is, hogy a tanács létszáma nagyon magas, fizetésük és kedvezményeik nagy terhet jelentenek a lakosság számára. A tanács a panaszokra adott válaszában — 1786-ban — jelentette, hogy általában 22—24 tanácstag volt, mert Electa Communitas hiányában a 22 000 fő körüli lakosság minden ügyét a tanács intézte. Az esküdt tanácsbeliek ebben a korban nemcsak a bírászkodásban, hanem a közigazgatási feladatok ellátásában is egyre intenzívebben vettek részt, sőt egy időben a kedvezményeken felül fizetést is kaptak.¹³⁴ A panaszt követően a királyi Commissio számszaki vizsgálata megállapította, hogy a szenátorok számára a legnagyobb kedvezményt az jelentette, hogy a beadás időpontjától függetlenül a legkedvezőbb áron elszámolt borban fizethették adójukat, és előnyösebb feltételek mellett juthattak árendás földekhez, mint más lakosok.¹³⁵ 1818-ban a tisztviselők eskümintái között szerepel a „tanácsbeliek” esküje is, mely szerint feladataik közé tartozott az igazságszolgáltatáson kívül a rájuk bízott ítéletek végrehajtása is.¹³⁶

A Tanács, üléseit általában hetenként egyszer, csütörtökön tartotta.¹³⁷ 1780-ban elhatározták, hogy a tanúkihallgatásokat hétfőn reggel tartják. Ezért kiadták az utasítást: „... a perlekedő felek mindenkor hétfőn reggel a magok tanúikat elől állítsák...”, hogy „... a közönséges gyűlések ilyenekkel ne interrumpáltassanak...” Ugyanakkor hét tanácsbeli személyt köteleztek arra, hogy ezeken a kihallgatásokon jelen legyenek.¹³⁸ 1788-tól a Tanács már minden kedden és pénteken ülésezett, télen 8—1/2 12-ig, nyáron 7—11 óráig.¹³⁹

132 BKML IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai. e) Körlevelek jegyzőkönyvei 1739—1740. évi kötet.

133 BKML Jegyzőkönyvek 1754—1756. A kötet a főbírói naplók közé volt besorolva, cím és felirat nélkül. Valószínűleg egyszerű kötése is eltért a sorozat többi tagjától, ezért őrizték külön és nem szállították ki Koháryszentlőrincre.

134 BALLA: Kivonatok i. m. 869. l. 1788. november 3., „A tanácsbeli tagok fizetése 100 forint.”

135 BKML A királyi Vizsgálóbizottság iratai 2. téka

136 BKML Vegyes iratok. 4. köt. Esküminták.

137 BALLA Kivonatok . . . i. m. 843—844. l. 1724. február 28-i bejegyzés.

138 SZILÁDY jegyzetei LXIV. pont, az 1775—1783. évi tanácsi jegyzőkönyv alapján.

139 BALLA: Kivonatok . . . i. m. 869—870. l.

Az esküdt tanácsbeliek (senátorok) bizonyos szakfeladatokkal is meg voltak bízva. A tizedbírákról már szó esett, 1765-ből ismerjük a cigánybírák esküjét, és megvannak például a „tűzi inspectorok” iratai.¹⁴⁰ Az 1770-es évekig általában bírónak, később, „inspector”-nak nevezték az egyes szakágak irányításával vagy ellenőrzésével megbízott szenátort, például erdő-inspector, úti inspector, „senator-inspector”.

A Tanács tagjai a XVIII. században legtöbbször ugyanazokból a tekintélyesebb családokból kerültek ki. Az 1754—1756 közötti tanácstagok 22 vezetőneve közül 11 már 1705-ben is előfordult. Az 1750-es évek 25 vezetőneve közül 1770 és 1780 között még 16, 1780 és 1800 között még 14, 1800 és 1820 között pedig 9 szerepelt. Az Electa Communitas 1822-ben panaszt terjesztett a megyei vizsgálóbizottság elé, hogy a Tanács tagjai mindenben szorosán összetartanak, mivel egymással rokonságban vannak.¹⁴¹ Ezen állításuk bizonyítására egy kimutatást is készítettek a tanácsbeliek rokoni kapcsolatairól, eszerint a „magistratualis tiszttek” száma a főjegyzővel együtt 21 volt, és közülük mindössze 6-nál nem mutatták ki a rokoni kapcsolatokat.

A tanácstagokat a szavazójegyzékekben és az adókönyvekben általában „Úr”-nak nevezték, és többen valószínűleg armalista nemesek voltak, de ezt nem, vagy nem következetesen tüntették fel.¹⁴² Egy-egy név mellett az „úr” jelző megjelenéséből a tanácstaggyá választására következtethetünk, de a jelölés vagy választás módjára vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk.

A szenátorok többsége ekkor is a vagyonos réteghez tartozott. Az 1755/56-os adókönyvben a 2168 adózó átlagban 4 tallér és 2 garas adót fizetett. Tíz tallér feletti összeget mindössze 2,6%-uknál számítottak (56 fő). A tanácstagok adója ezzel szemben átlagban 10 tallér 3 garas volt, és 45,6%-uk fizetett 10 tallért vagy ennél magasabb összeget. (8. táblázat.) Legtöbbjük az adóját borban fizette, ami jelentős kedvezményt jelentett számukra.

A megyei Vizsgálóbizottság utasítására, valószínűleg az Electa Communitas megalakítása után, a tanács létszámát a főbíron kívül 12 főre csökkentették, valamennyien törvénytudók voltak és három kivétellel ügyvédek.¹⁴³ Bár kisebb vétségek esetén továbbra is bíráskodtak, illetve testületi döntéseket hoztak, mégis feladataik legnagyobb részét az előadói, ügyintézői

140 BKML IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai. c) Közigazgatási iratok. A tűzi inspectorok iratai.

141 BKML IV. 1501. A Kecskemétre kiküldött Vizsgálóbizottságok iratai. b) A megyei Vizsgálóbizottság iratai 3. téka 1822.

142 1754-ben a szavazójegyzék 17 „úr”-at tüntet fel, 1755-ben 16-ot, 1756-ban pedig 19-et. Új név közöttük 1755-ben 1, 1756-ban ugyancsak 1, azonban 1755-ben 4 olyan személy volt „úr”, aki az előző évben még nem volt az. 1756-ban 2-nél hasonló a helyzet. Ebből arra következtethetünk, hogy 1755-ben négy, 1756-ban két új személlyel egészítették ki a tanácsot.

143 LIPÓTYI i. m. 34. l.

Az összes adózók és a tanácsstagok adójának összevetése 1755-ből

Adó összege	Adózók száma		Tanácsstagok		Egyéb „urak” száma
	1—2. tized	%	száma	%	
1 tallér alatt	1	0,2	—	—	—
1—2 tallér (1,99)	18	3,2	—	—	—
2—3 tallér	72	12,9	1	4,5	—
3—4 tallér	118	21,1	1	4,5	—
4—5 tallér	165	29,6	1	4,5	—
5—6 tallér	82	14,7	1	4,5	2
6—8 tallér	53	9,5	4	18,2	1
8—10 tallér	18	3,2	4	18,2	1
10 tallér fölött ismeretlen	21	3,8	10	45,6	4
	10	1,8	—	—	3
Összesen:	558	100	22	100	11

munkakör ellátása képezte.¹⁴⁴ Ugyanis az 1835. június 1-től vezetett „Scontró”-k kimutatják, hogy személy szerint kik, hány, milyen tárgyú ügyiratot kaptak kézhez intézkedés végett. Az átvételt többnyire aláírásukkal is nyugtázták.¹⁴⁵ Az 1835—40-es években a tanácshoz érkező ügyiratokat 13 személy — a szenátorok — és 5 szerv (Tutorok vagy Gyámatyák, Fiscalatus, Választott Közönség, Bírói szék, Regulatio) között osztották szét, és külön csoportot képeztek a vegyes kiküldetésekből. 1844-ben 1.—14. sorszám alatt 14 szenátort soroltak fel mint ügyintézőt, köztük a főbíró és a másodbíró is, tehát a „deputáns tanácsnokok” tizenketten voltak. Rajtuk kívül külön kapott ügyiratokat a Bírószerk, a Választott Közönség, a Tiszti Ügyészi Hivatal és a Közgyámtyai Hivatal is.

A szenátorok például 1841 novemberétől 1843 januárjáig a „Scontró” szerint 1158 ügyet intéztek, továbbá megkapták az „Elegyes irományok” (39) egy részét is. Ugyanekkor a gyámatyáknak 33, a Választott Közönségnek 47, a Fiscalatusnak 29, a Regulációnak 10 ügyet szignáltak. A tárgyjelölések alapján szakági megosztást nem tehetünk, mert legtöbb ügy X Y lakosok kérelmei, panaszai megnevezést viseli, de úgy tűnik, hogy minden ügyintézőnél előfordulnak ingó és ingatlan vagyonnal kapcsolatos ügyek, folyamodványok és panaszok is.

A tanácsbelieken kívül a bírák elnevezése és hatásköre is fokozatosan megváltozott a XVIII. század elejétől. Az 1712/13-as adókönyvek alapján

¹⁴⁴ U. o. 35. l.

¹⁴⁵ BKML Közigazgatási iratok. „Scontró” könyvek.

valószínűleg a bírák 12 tagú testületének a tagjai voltak: a főbíró, a másodbíró, az adószedő bíró, 4 kisbíró, a vásárbíró és a 4 székbíró.¹⁴⁶ Az 1713-as szavazójegyzék az alábbiakat tünteti fel: *Judices Primarius, Secundarius, Census Exactor, 4 Judices Minores, Agoranomus, 2 Judices Macelli in Superiori Macello, 2 Judices Macelli in Inferiori Macello.*¹⁴⁷ 1718-ban még 12-en voltak, ugyanis április 24-én, tehát bíróválasztáskor felsorolták a bírák vendégségének a költségeit, mely összesen 30 tallér 2 garast tett ki. Ekkor: „... bírák uraimék a vendégségen fennhattak és a naturálék helyett inkább pénzt vettek fel, azért adatott és osztatott el 12 felé a feljebb írt summa.”¹⁴⁸ 1729-ben, amikor elrendelték a „bírák készpénzbeli fizetését”, a felsorolásban a főbíró, a másodbíró, a gazda („kit is vásárbíró helyett feltéven”) és a sáfár („kit is elébbeni Tyúk Deák helyett feltéven”) szerepelt, az adószedő bírót valószínűleg kifelejtették. Ekkor a főbírónak 200, a másodbírónak 150, a gazdának 100, a sáfárnak 50 rajnai forint fizetést határoztak meg.

1735-ös keltezéssel egységes szerkezetbe foglalták a tisztségviselők eskümintáit.¹⁴⁹ Ebben megtalálható a főbíró, a másodbíró, adószedő bíró, székbírák, kisbírák és sáfár esküjének formája, valamint a „tanácsban választott emberé”. Az esküszövegek csak a székbírák esetében utalnak a főbíró iránti kötelező engedelmességre, tehát ekkor már a székbírák nem tartoztak a magisztrátus körébe. Egyébként a szövegezés mindegyiknél szinte szóról szóra megegyezik, és csak a római katolikus vallásúak részére alkalmazható, ezenkívül a füzet az egyház világi tisztviselőinek és a céhek vezetőinek az eskümintáit is tartalmazza. Ebből következik, hogy nem tekinthetjük hivatalos tanácsi kiadványnak, hanem valószínűleg egyházi eredetű irattal állunk szemben.

A bírák számát is — a Tanácséhoz hasonlóan — csökkentették. Az 1721-es szavazójegyzéken egyetlen kisbíró fordul elő, de az is a másodbíró helyett.¹⁵⁰ A rangsorban a kisbírák helyén 2 albíró (*subjudices*), 4 hadnagy (*ductores*), majd a vásárbíró következik. Az 1724-es szavazójegyzékben ismét másodbíró van, de a kisbíró elnevezéshez már többé nem tértek vissza, hanem helyettük polgárokat és hadnagyokat neveztek meg. Tehát a kisbíráknak az 1735-ös esküminták közötti szerepeltetése valószínűleg egy korábbi állapotnak megfelelő szöveg gépies lemásolásából eredt. 1724-ben

146 Esetleg csak két székbíró tartozott a bírák közé, és a két jegyző egészítette ki számukat 12-re. Az adókönyvekben némi bizonytalanság tapasztalható, mert 1712-ben 3 székbírót és 1 városgazdát, 1713-ban pedig 6 székbírót tüntettek fel.

147 Közigazgatási iratok 1818—79. sz.

148 SZILÁDY jegyzete X. pont.

149 Vegyes iratok. 4. köt. Esküminták.

150 Közigazgatási iratok 1818 — 79. sz. Ugyanebben az évben a számadáskönyvben is kisbírónak nevezi magát.

a rangsor szerinti 4. helyet már a városgazda (hospes) foglalta el, és 1733-ban Oeconomus-nak nevezték. 1745-ben, amikor a többitől eltérően a szavazójegyzéken magyarul nevezték meg a tisztségviselőket, nemesembert választottak gazdának.

1739-ben a polgárok és hadnagyok kötelelességeinek a leírásából kitűnik, hogy helyzetük a bírákéhoz képest nagyon alárendelt volt, tehát semmiképpen sem tartozhattak a vezetőtestület körébe.¹⁵¹ A bírák számának a csökkenését igazolja az is, hogy Mosdós Gergely lajstroma 1741-től az első négy tisztségviselő után a jegyzőket említi, s csak ezután sorolja fel a többit.¹⁵² Később a városgazda is hátrább került a rangsorban, mert 1746 és 1753 között a „bírák és nótáriusok fizetése” c. jegyzéken nem tüntették fel.¹⁵³

A megmaradt tanácsülési jegyzőkönyv szerint időnként „particularis sessio” formájában külön ülésezett a Magisztrátus. 1756-ban az üléseiken részt vett a 3 vezető bíró, a 2 jegyző és még egy szenátor.¹⁵⁴

A szenátori rangú tisztségviselők számának csökkenésével szinte párhuzamosan nőtt a fizetett tisztviselők és alkalmazottak száma. A tanácsülési jegyzőkönyv már 1756-ban említi a „kaszárnya-komisszárius”-t, de csak szórványosan kerül szóba.¹⁵⁵ Az 1772-es szavazójegyzékben mérnök is szerepel — zsellér néven —, de az 1780-as évekből származó kimutatás „most állítatott” megjegyzéssel említi.¹⁵⁶ Az aljegyző folyamatosan ugyancsak 1772-től szerepel, bár Mosdós Gergely lajstroma szerint 1738 és 1741 között is 3 jegyző volt. 1777-ben létesítették a református és római katolikus gyám vagy „tutor” tisztét.¹⁵⁷ 1785-ös kelezésű a fiscalis esküje, és hivatalosan 1787-ben állítottak sáfárt a városgazda mellé.¹⁵⁸

1789-ben hozták létre a borbíró tisztét, akit időnként bor- és vásárbírónak is neveztek, és a szenátorok közül került ki, sőt 1795-től megelőzte a rangsorban az adószedőt. 1796-tól rábízták a város épületeinek a gondozását és a városgazda tevékenységének az ellenőrzését.¹⁵⁹

A királyi Vizsgálóbizottság elé terjesztett kimutatás szerint a város tisztségviselői voltak: a főbíró, perceptor, exactor, 2 nótárius, administrator

154 Jegyzőkönyvek 1754—1756. Például 1756. november 18-án.

151 SZILÁDY jegyzete X. pont

152 Vegyes iratok. Mosdós Gergely lajstroma. A tisztségviselőket 1720—1765-ig sorolja fel, de valószínűleg részben későbbi összeállítás, mert terminológiája eltér az egykorú szavazójegyzékektől. Például már 1720-ban perceptornak nevezi a másodbírót.

153 A királyi Vizsgálóbizottság iratai. 1. téka 3. cs. A jegyzék a három vezető bíró után a nótáriusokat, majd „albírák” és „antesignani” elnevezéssel a hadnagyokat és polgárokat sorolja fel.

155 U. o. és Mosdós Gergely lajstromában 1763—1765 között.

156 A királyi Vizsgálóbizottság iratai 1. téka 3. cs.

157 BALLA: Kivonatok i. m. 859. l.

158 U. o. 869. l.

159 BALLA-féle jegyzék és Kivonatok i. m. 887, 890. l.

educillorum, ingeneur, városgazda, árvák tutorai, 2 cancellista.¹⁶⁰ A kimutatás szerint a tisztviselők fizetése és készpénzbeli jövedelme összesen 2124 forintot tett ki, ezenkívül kaptak 1300 kéve nádat, 13 abroncskarikát, 13 kötő vesszőt, 6 és 1/2 marhabőrt és 40 véka búzát. Az alkalmazottak, akik az alábbiak voltak: 4 polgár, 4 hadnagy, 4 csapláros, a strázsamester és 2 subalternussa, 4 drabont, kenyérsütő, borbély, monostori gazda, 2 pintér, kovács, bognár, szíjjártó, órás, csődörös lovasz, szénakötő, csikós, 8 kocsis, 1 őrlőkocsis, 2 vízfordó kocsis, ingeneur kocsis, 8 béres, 8 vachter, 2 tornyos, 12 csósz, faragó, kéménysöprő, porkoláb és utcatisztító — kaptak összesen 3554 forintot, közel 1500 véka búzát, ezenkívül még egyéb juttatást, elsősorban élelmiszert (kása, hús, szalonna, kenyér, só, vaj, gyertya, faggyú stb.), a drabantok, a strázsamester és subalternussai egyenruhát is kaptak. A tisztviselők feladatainak a leírását is mellékeltek a Vizsgálóbizottság részére. (1. sz. melléklet)

A tisztviselők kötelességeit az Úriszék 1787-ben szabályozta.¹⁶¹ Döntésük alapján a létszámot átmenetileg csökkentették, az 1794-es bírói jegyzőkönyv szerint a tisztviselők közül hiányoztak az árvagyámok és a mérnök, az alkalmazottak közül pedig a mesteremberek.¹⁶² 1809/10-ben azonban már ismét van két árvagyám, és újra alkalmaztak faragót, bognárt és kovácsot is.

1802-ben a bírói jegyzőkönyv megkülönböztette a „Hivatalbeli Urak”-at és a „Szolgálatbelieket”, eszerint a polgárok, hadnagyok és csaplárosok tisztviselőnek számítottak. Ugyanebben az évben választottak „úti inspector”-t, és melléje rendelték két útfelügyelőt. Kötelességeik közé tartozott a külterületek felügyelete, többek között a kertészek adójának a beszedése is, elnevezése 1815-ben útlátó hadnagy vagy mezei comissarius lett.¹⁶³

1810-ben külön városi pénztárat, illetve „Számvevő Hivatal”-t létesítettek, ettől kezdve a pénztárnokot vice-perceptornak, a másodbíró pedig generális perceptornak nevezték. Később a másodbíró teljesen elhagyta a perceptor elnevezést, és 1830/31-ben, amikor a pénztári és számvevőségi

160 A királyi Vizsgálóbizottság iratai. 1. téka 3. cs. Egy ugyanott található keltezés nélküli jegyzék szerint a fizetett tisztviselők és alkalmazottak az alábbiak voltak: Primarius 250 fl, Perceptor 200 fl, Exactor 150 fl, 2 Nótárius per 250 fl, Administrator Educillorum 200 fl, Oeconomus 150 fl, 2 Cancellista per 100 fl, Vice Oeconomus seu Siferus 100 fl, 4 Ductores per 85 fl, 4 Subjudices per 75 fl. Lehetséges, hogy ez már az Úriszék döntése, amire elsősorban a latin terminológia használata miatt gondolhatunk.

161 A királyi Vizsgálóbizottság iratai. 2. téka „sub Sede Oeconomico-Dominali” szabályozták az exactor, a perceptor, a gazda és sáfár, a bor- és vásárbíró, valamint a tutorok feladatait.

162 Főbírói naplók 1794. évi kötet szerint a főbíró segítőitársai voltak: a perceptor, főnótárius, bor- és vásárbíró, exactor, fiscalis, 2 cancellista (az egyik a bírói hivatal, a másik az exactoratus mellett), a városgazda, a sáfár és a hadnagyok, polgárok, csaplárosok (4—4 fő), a darabontok (6 fő), a tizedesek (21 fő a 8 tizedben), éjjeli vigyázók (8 fő), szőlőcsészők (9 fő). 1800-ban a tisztviselők ugyanazok voltak, mint előbb, a darabontok száma 5-re, a tizedeseké 10-ra csökkent.

163 BALLA: Kivonatok i. m. 901, 929. 1. és A királyi Vizsgálóbizottság iratai 2. téka 5. cs.

feladatokra már 3 személyt kellett alkalmazni, „2. bíró vagy polgármester” megnevezéssel szerepeltették. A pénztárnok a rangsorban a borbíró után, de az adószedő előtt állt.

1818. november 2-án a tanácsülés új esküminták keretében szabályozta a tisztviselők feladatait. Eszerint a város bírái, illetve előljárói voltak: a főbíró, a másodbíró, a borbíró, a perceptor és az adószedő. A borbíró feladata volt a borok vásárlása, elszámolása, a vásárok felügyelete és a szájpénz elszámolása. A perceptor pedig a főbíró segítője volt a gazdasági ügyekben. Őket követte a gazda, aki azonban köteles volt az előljáróknak engedelmessékedni. A nótáriusoknak kellett a Tanács rendelkezéseit és végzéseit leírni, a levéltárat és az iratokat megőrizni, a bírácoknak engedelmessékedni. A fiscalis a város jussait oltalmazta, a tutorok az árvákra viseltek gondot, a cancellisták részben a Nótáriusi Hivatal mellett, részben az adószedő mellett teljesítettek szolgálatot. Ezekon kívül szerepel a sáfár, a katonai és mezei komisszárius, valamint a csaplárosok, polgárok és hadnagyok esküje.

1830/31-től a tisztviselőket 3 évre választották.¹⁶⁴ A bírói jegyzőkönyv szerint a főbíró és a másodbíró nemesember, a számvevő, a 2 perceptor, a 2 árvák tutora, a szószóló, az adószedő cancellista, a városgazda és a sáfár „úr” volt.

1833-ban új tisztségként feltűnt a kvártélymester, az udvari gazda és belső comissarius. Ekkor a 11 tized 2—2 tizedesén kívül 2 cigánytizedest is feljegyeztek.¹⁶⁵ 1841-ben létesítették a Rendőrkapitányi Hivatalt, és 1848-ban a Sáfári Hivatal helyett Kamarási Hivatalt állítottak fel.

Mint e rövid összefoglalásból is kitűnt, a város vezetőinek többsége gazdasági ügyekkel foglalkozott, és a levéltárban őrzött iratanyagban is döntő többségben — a bírászkodáson kívül — gazdasági jellegű anyaggal találkozunk. Ez természetes is, mert mind a XVIII., mind a XIX. században állandóan súlyos gazdasági nehézségekkel kellett megküzdeniük. Közvetlenül a felszabadító háborúk után szembekerültek a katonaság eltartásának a gondjával, ami különösen háborús időszakokban nemcsak anyagi vonatkozásban, de közmunka és forspont szolgáltatási kötelezettségével is súlyos terhet jelentett. Sokszor a katonalovak eltartásához szükséges abrakot is messze földről kellett beszerezni és elszállítani, mert helyben nem termelt elegendő. A földesurak anyagi követeléseinek állandó növekedéséről már megemlékeztünk. Ugyanakkor a jövedelmek emelkedése nem állott arányban a terhek növekedésével, mert a redemptio következtében a város elvesztette bérelt pusztáit, és nem tudta kielégíteni a lakosok földigényét, ami az adó-

¹⁶⁴ BALLA-féle jegyzék szerint.

¹⁶⁵ 1833-ból a főbírói naplók, 1841-ből BALLA: Kivonatok... említi az udvari gazdát és belső comissariust.

bevételek viszonylagos csökkenését is eredményezte. A földhiány tükröződik az összeírásokból is.

A belső feszültségek kiéleződtek az adóterhek és egyéb megkötöttségek miatt, például a külterületen való megtelepedés és a kurtakorcsmálkodás elleni intézkedések következtében.¹⁶⁶ A városban lakó, de a város vezetésétől magukat távol tartó nemesek is szembekerültek a tanáccsal, elsősorban az adózási kötelezettség miatt. Az ellentétek 1786-ban oda vezettek, hogy a lakosok, valószínűleg a városban lakó nemesek vezetésével, a királyhoz fordultak, kérve, hogy vizsgálta felül a Tanács tevékenységét.¹⁶⁷ A vizsgálat évekig elhúzódott, de konkrét eredményhez, némi kisebb, már ismertett változtatáson kívül, nem vezetett. A királyi Vizsgálóbizottság és az Úriszék gazdasági jellegű vizsgálatának lezárása után a tanács különböző intézkedéseket tett a további hasonló esetek elkerülése érdekében.

Mindenekelőtt megkísérelték, hogy vezető szerepüket szélesebb alapokra fektetve erősítsék meg. Ezért létrehozták a Külső Tanácsot, amit időnként ugyancsak Választott Közönségnek vagy Electa Communitasnak neveztek. 1795. november 15-én a Tanács úgy döntött, hogy mivel a Comissio határozata alapján a szenátorok számát csökkenteni kellett (16-ra ?), az adószedőt, a város gazdájának az inspectorát és az árvák tutorát külső emberekből választja.¹⁶⁸ Ugyanekkor határozták el: „... a város első rendű és érdemesebb lakosai közül 60 személy választassék...” s őket Választott Közönségnek nevezzék. Ekkor már másodszor határozták el a szélesebb körű testület felállítását, mert 1790. október 12-én is szó esett róla. A közhirdetményi jegyzőkönyvek szerint a tanács által kiválasztott személyeket a tizedgyűléseken is kihirdették, és ebből kitűnik, hogy a lakosok és a szenátorok között közvetítői feladatot szántak nekik, közvetlen felettesük pedig a „senator inspector” lett.¹⁶⁹ Működésüknek azonban semmiféle írásos nyoma nem maradt. Az eredetileg megválasztott 60 személy közül 52-nek a nevét Ladányi Gergely főbíró az 1800/1801-es főbírói naplóban örökítette meg. 1804-re már csak 48-an maradtak, közöttük volt az adószedő, a városgazda és 2 székbíró is. 1809-re számuk 43-ra csökkent, bár már 1808-ban elhatározták, hogy létszámukat ismét 60-ra kiegészítik, de ezt a határozatot nem hajtották vég-

166 Közigazgatási iratok. A XIX. század elején például lerombolták a szőlőben lakók házait, mert joggal attól tartottak, hogy kivonják magukat a kötelezettségek alól.

167 A királyi Vizsgálóbizottság iratai.

168 BALLA: Kivonatok i. m. 887. l. Maga a városgazda már az 1750-es évektől nem tartozott a szenátorok közé, de hivatali évének leteltével többnyire bekerült a Tanács tagjai közé.

169 BALLA: Kivonatok i. m. 875. l. és IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai. g) Közhirdetményi könyvek.

re.¹⁷⁰ A növelésre csak újabb határozat elfogadása után, 1811-ben került sor, ekkor számuk 61 lett, 1814-ben pedig már 90-et soroltak fel.¹⁷¹

A Tanács hatalmának a megerősítése érdekében kezdték meg az 1780-as években a földesúri birtokok megváltását, mellyel ugyanakkor anyagi könnyebbséget is kívántak szerezni.¹⁷² A megváltakozás folyamata azonban évekig elhúzódott, és óriási anyagi megterheléssel járt. A kitűzött célt mégsem érték el, mert a földesurak helyett a megye terjesztette ki fennhatóságát a városra, és a hön áhított szabad királyi városi rangot sohasem érték el.

A megváltakozással kapcsolatos anyagi terhek ismét a lakosok elégedetlenségét váltották ki, és újabb panaszszorozattal fordultak a Tanács ellen, a felsőbb hatóságokhoz. A panaszokat kivizsgáló megyei „Comissionalis Deputatio” többek között elrendelte az Electa Communitas megalakítását, a Tanácstól független, önálló hatáskörű szervként. E célból kiküldte a járási főszolgabírót öt esküdttel a választás lebonyolítására. A tizedenként összegyűlt „egész Nép által”, tehát tizedgyűlések keretében, 100 személyt választottak, akik közül a többség 70 tagot jelölt ki, akik maguk közül szószólót választottak. Az Electa Communitas üléseit általában hétfőnként tartotta, de többnyire — a fennálló ellentétek miatt — nem a városházán, hanem az iskolákban. Főfeladatuk kezdetben az volt, hogy segítsék a megyei küldöttséget a tanács tevékenységének a kivizsgálásában. Ennek érdekében véleményező jelentéseket készítettek a vitás ügyekről. Működésük első sorban a gazdasági ügyek felülvizsgálatára terjedt ki. Az 1830-as évek végén — elsősorban a szabad királyi városi kiváltságok megszerzéséért indított mozgalom során — már szorososan együttműködtek a Tanáccsal.¹⁷³

Az Electa Communitas 1848. május 19-én feloszlott, és július 2-án összeült az 1848-as törvények alapján megválasztott közgyűlés. Ez egyúttal egy egészen új korszak kezdetét és a réginek a végét jelentette.

170 BALLA: Kivonatok i. m. 907. l.

171 U. o. 913—914. l. és Főbírói naplók.

172 A megváltakozás 1784 és 1845 között történt. Hornyik szerint összesen 303 618,85 pengő forintot igényelt, azonban néhány földesúrnak cserebirtokot adtak, ami növeli a jelzett összeget. Lipóty (i. m. 68. l.) szerint a végeredmény 318 000 pengő forint volt. A készpénzben kifizetett összegek közül 56,5%-ot kaptak a Koburg (Koháry) hercegek, 12,6%-ot a Pászthói rész tulajdonosai (Fáy, Fráter, Pécsi örökösök), 11,3%-ot a Mottesickyek. A Csákyak pedig mindössze 2,1%-ot.

173 IV. 1503. Kecskemét város Választott Közönségének iratai a Közgyűlési jegyzőkönyvek.

I R O D A L O M

- DR. BALANYI Béla: Kecskemét gazdasági jelentősége a XVIII. század végéig. Kecskemét. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről. Kecskemét, 1968. Kecskemét város Tanácsa.
- BÁRTFAI SZABÓ László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002—1599. Bp. 1938, Ablaka ny.
- Az első magyarországi népszámlálás (1784—1787). Bp. 1960, Központi Statisztikai Hivatal.
- EMBER Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig. Bp. 1946, Irod., Műv. és Tud. Int.
- ENTZ Géza—GENTHON István—SZAPPANOS Jenő: Kecskemét. Bp. 1961, Műszaki K. (Városképek — műemlékek)
- FEKETE Lajos: Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása. Bp. 1943, Athenaeum.
- FEKETE NAGY Antal: Az Orczy család levéltára. Bp. 1959, (Levéltári leltárak 9. köt.)
- FÖRDŐS László: Mária Terézia urbariuma és Kecskemét. Kecskemét, 1933, Petőfi ny.
- GARZÓ József: Kecskemét th. város levéltárának tájékoztatója a Hírös Héten (1934. júli. 21—29.) kiállított okleveleiről. Kecskemét, 1934.
- GYIMESI Sándor: A városok a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában. Bp. 1975, Akad. Kiadó.
- H. PÁLFY Ilona: Kecskemét adózó lakossága az 1828. évben. *Magyar Statisztikai Szemle*. 13. évf. 1935. 5. sz.
- HORNYIK János: Kecskemét gazdasági fejlődésének története. Kecskemét, 1927, Hungária ny.
- HORNYIK János: Kecskemét város története oklevéltárral. 1—4. köt. Kecskemét, 1860—1866. Sziládi ny.
- KÁLDY NAGY Gyula: Harács-szedők és ráják. Bp. 1970, Akad. Kiadó. (Kőrösi Csoma kiskönyvtár 9.)
- KÁLDY NAGY Gyula: Kanuni devri Budin tahrir defteri. Ankara, 1971, Üniversitesi bas.
- Kecskemét. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről. Kecskemét, 1968. Kecskemét város Tanácsa.
- KISS Mária: Szombathely püspöki mezőváros tanácsa a XVII—XIX. században. Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Bp. 1971.
- KOSÁRY Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. köt. Bp. 1970, Tankönyvkiadó.
- KOVÁCS Zoltán: A XVIII. századi népességfejlődés. *Agrártörténeti Szemle*. XI. évf. 1969.
- Közhasznú és mulattató HAZAI NEMZETI KALENDÁRIOM... 1828. 14. évf. Pest.
- LAKATOS Ernő: Beszámoló a szlovák levéltárakban végzett kutatómunkámról. *Levéltári Szemle*. 1965. 3. sz.
- LIPÓTY Sándor: Kecskemét th. város birtokszerzése és a szabad királyi városság kérdése. Szeged, 1935. (Kolozsvári-szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből. 30. sz.)
- Magyar Statisztikai Szemle*. 13. évf. 1935. 5. sz.

- MÉSZÁROS László—HAUSFATTER Katalin: A hódoltsági mezővárosok népességszámának kérdéséhez. *Demográfia*. 1974.
- RÁDAY Pál iratai 1703—1706. Sajtó alá rend. Benda Kálmán. 1. köt. Bp. 1955, Akad. Kiadó.
- RÉTHEY Ferenc: Szabados Kecskemét tekintetes Úriszékének rendszabásai. Kny. a Katona József Társaság 1935—6. évkönyvéből.
- Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Szerk. Bónis György, Degré Alajos. Bp. 1971, Közgazd. és Jogi Kiadó.
- THIRRING Gusztáv: Kecskemét népessége és társadalmi viszonyai II. József korában. *Magyar Statisztikai Szemle*. 13. évf. 1935. 5. sz.
- Urbáriumok XVI—XVII. század. Szerk. és bev. MAKSAY Ferenc. Bp. 1959. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 7.)
- VARGA János: Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 1556—1767. Bp. 1969. Akad. Kiadó.

Melléklet

Keltezés nélküli fogalmazvány a városi tisztviselők és alkalmazottak kötelességeiről, valószínűleg 1786–1787-ből.

Fő Bírónak Kötelességei.

Reggeltől fogva setét estvélig a város házanal lenni, az ebéd ideit ki kötvén¹ és az interveniens Caussansokat igazítani, meg innepnapokon is, és minden szükséges expeditiokatt (me)g tenni

Minden heten kétszer sőtt mindenkor, valamikor a szükség hozza magával gyűléseket tartani

A békességit és csendességit munkálodni; e végre a Hadnagyokkal mind benn, mind a város kívül lévő rosszakat kerestetni, fogattatni és büntettetni

A Város Statutumának meg tartására kit kit szorosan kötelezni; és annak által hágoit, minden személy valogatás nélkül büntetni.

Földes és más² Uraságoknak³, ha itt meg szállnak, a város hoz Kegyességeket megnyerni

Második Bironak, vagy Perceptornak kötelességei.

Mint Város jó² gazdaságának fő Inspectora, mind benn, a Városon, mind pedig a Városon kívül valo gazdaságnak folytatására gondot tartani.

Nevezetessen² a Városnak épületeit jó statusb(an) tartani, e végre deszkát sindelt letzeket fenýöket és más materialékat szerzeni,

Utakra Töltésekre hidakra pallokra valo vigyázás és reparáltatás

Tüzi eszközökről providealni.

Kaszármakat mindennel szena abrak⁴, és kész penzel p(ro)videálni.

A Városnak minden fele kezében menő¹ jövedelmeiből való perceptiorol és erogatioirol számolni;

Rabokrol provisiot tenni.

A Város Statutumának által Hágoit büntetni, a Város jövedelmeinek folytatását mi(n)den akadályoktól oltalmazni.

A csaplarosoktól mi(n)den holnapba számot venni, a mit az alatt el mér.

Minden fele Földes Uraságoknak jární szokott arendakat Censusokat és velle jární szokott accidentiakat idejéb(en) meg küldeni.

A rossz tévőknek persecutiojara fogattatására szorgalmatos gondot tartani;

A Város udvaráb(an) valo cseledekre, azoknak expeditiojokra lovaikra szekereikre és (mi)nden interveniens állapotyaikra, Város ménessere valo vigyázás.

A kik a városnak munkairol esztendő¹ által lakosok kin maradnak³ Titulo Kaszás bér a polgároktól bé szedett pénz¹ által venni

A városnak ménessére vigyazni, azokat providealni, egy szoval (m)inden szorgalmatos gondot tartani reája.

Adószedők kötelességei:

A város csapszekeire vigyázni és azokat szükséges borokkal provideálni

Az adot kitől kitől a Repartitio szerént bé szedni, és arrol számolni.

A Közönséges Vásarokban a marháktól es¹ a nagyobb sátoroktól a hely penzt bé szedni, azt jó őrizet alatt a vásaron által tartani; ki adván belőlle azt a mi con-

ventiosok¹ a Hivatalbelieknek járni szokott, a tobbit Perceptorának hüseg-
gel resignálni.

A Juhoktól járni szokott juh szaj penzt és Dezmát, nem Különbben az által-
menő vasaros marháktól a moderáta fű bér taxáját bé szedni és Perceptora(na)k
resignálni.

A Királyi adot és más obtingentiait, minémű a Census Dominalis valamikor a szük-
ség kívánja administralni.

A Város Dezmáját a borból, (m)inden személy valogatás nélkül tökелletes hüseggel
exegálni, connotálni, és azokat jó procuratioval a Város-hasznára fordétani.

A Tanácsbéliektől bé szedni szokott borain⁵ kívül a Lakosoktól a Tanac(s) végzése-
ből kik adajokat n(em) fizethetnék boraikat be venni, és kit kit ki fizetni

Nyáron amikor ideje engedi a külső¹ munkásokat inspiciálni, es a külső épületekre
gondot viselni.⁶

A Város Gazdájának kotelességei:

A Város Gazdaságának administratioja, ugy mint Közönséges vásarak alkalmas-
ságával a vasaros kocsik és szekerektől nem Különb(en) a kissébb satoroktól a
hely pénzt bé szedni, azokkal maga szüksegére eppen n(em), h(ane)m a szüksegét
(?) a Közönségesre dispensálni; ugy a piaci jövedelmeket hüsegessen bé szedni,
az mikor maga érkezik, ha pedig maga nem érkezne Sáfárjával bé szedetni és azo-
kat szokott⁷ idejéb(en) Perceptorának resignálni.

A midőn a Kaszáltatás ideje van a Városnak ezen gazdaságát tellyes serénységgel
fojtatni⁸ Kaszásokat vittetni, és azokat szorgalmatossan feljegyezni.

A keze alá menő Materialékat, ugy mi(n)t fenyőt deszkát sindelt léczeket etc (?)
hüsegessen őrzeni s senkinek nem dispensálni belőlle, h(ane)m egyedül a Város
épülettjeire és Kaszármakra fordétani.

A Szikrai rétben vágatni szokott nadból a Convention kívül senkinek nem dispen-
sálni Studio Complacentiae,(?) h(ane)m azokat egyedül a Város szüksegeire for-
détani.

A keze alá vitt zabot arpát buzát, egyedül a Város és Katonáság számára administ-
rálni, és az arról valo quietantiakat, . . . instituendi Computu a Notariatusunak re-
signálni

A város cselédjeinek Conventioit (m)indenből administralni

A város kocsiaira, kocsiaira, szekerekre és beresekre ugy azoknak gondviselése alá
bizott lovakra es ökrökre szorgalmatossan vigyazni

A rabokra és azoknak intertentiojokra gondot tartani, e vegre ejszakára a szükseges
strásákat parancsolni és be állitatni ejszakára.²

Amidőn második bírása ide haza nincs, a város háza körül, (m)inden némű szükseges
rendeléseket meg tenni, és a be allított szekereket egy² a közönséges szüksegre
applicálni: egy szóval minden féle gazdai köteleiséget viselni.

Iczekre fontokra, a mészárszek és halmerők ugy a boltok körül vigyázni, hogy az
igaz mérték meg tartassék.

Az tűzoltó eszközök is vagnak gondviselése alatt.

A sáfárnak kötelelességei ?

Mint hogy ez a Gazdának suppl(i)ansa, a Gazdának a Gazdaság körül secundálni,
és a mire a Gazda nem erne olly hüseggel mint a gazda el járna percipialni, erogál-
ni és azokrol gazdájának számolni.

A Dezmát éven . . . annak idejeb(en) a szokás szerent bé szedni fel jegyezni és senkinek szemelyre valo tekintet . . . nem kedvezni.

A Kaszármakat és a város házát szükséges eszközökkel edényekkel provideálni.

Amely vásári és piaczi jövedelmek keze alá jönnek azokrol gazdájának számolni és resignálni.

A kezek alá lévő materiálékat hüseggel conserválni erogalni.

1. Utólag beszúrva
2. Utólag kihúzva
3. Utána olvashatatlan törlés
4. Eredetileg „providealni” kihúzva és fölé írva
5. Utólag „borokon”-ra javítva
6. Az egész bekezdés kihúzva.
7. Eredetileg „ad annak”, kihúzva és fölé írva.
8. Utána: „és egyedül az elégségig (?)”, utólag törölve.

A szöveg folytatásában megtalálható: „Notariusok(na)k kötelességei”, „Cancellistak”, „Insennernek”, „Hadszolgák(na)k”, „Polgárok(na)k”, „Drabontok”, „ratio. i. nam Csaplárok”, „Pintereknek”, „monostori gazda”, „sütő Asszony”, „Széna Kötőnek”, „Porkolab”, „árvák atyai”, „Tornyosok és éjjeli vigyazok kötelességei” is.

Kecskemét gazdasági élete és népe a XVI. század közepén

MÉSZÁROS LÁSZLÓ

1541-ben a török megszállta Budát, és megkezdte Magyarország középső területeinek elfoglalását. Ekkor került mohamedán uralom alá Kecskemét is, a Duna—Tisza köze egyik legjelentősebb mezővárosa. A nagy múltú település a jobbára Pest vármegye területéből akkor megszervezett török közigazgatási egység, a budai szandzsák egyik kerületi (náhié-) székhelye lett, mely bár nem került katonai megszállás alá, de bizonyos ügyek intézésére török előljárót, kádit rendeltek az élére.

Az utókorra maradt források arról tanúskodnak, hogy a XVI. század közepe Kecskemét egyike volt a török hódoltság legfejlettebb, legnépesebb mezővárosainak. A mezővárosi potenciál számos összetevője közül e tanulmányunkban a két legfontosabbal, a gazdasági élettel és a népességgel kapcsolatos adatokat tekintjük át. Mivel a gazdasági viszonyok megismerésének alapvető forrásai az adóösszeírások, először az adózással, illetékekkel, járandóságokkal és szolgáltatásokkal kapcsolatos közlésekkel foglalkozunk, majd ezt követően sorra vesszük a gazdasági élet egyes ágazatait, a növénytermesztést, az állattenyésztést, a kézműipart és a kereskedelmet. Ezeknek az alapvetően determináló, objektív anyagi-gazdasági viszonyoknak a feltárásakor döntő mértékben a korabeli török adódefterekre és vámnaplókra támaszkodunk, melyeket kiegészítenek egyes magyar és latin nyelvű céhiratok, portális összeírások is.

Hangsúlyt helyeztünk a szubjektív tényező, a gazdasági javakat előállító ember személyének és sokrétű viszonyainak feltárására is. Ennek során kitértünk az etnikai, társadalmi, kulturális, demográfiai és nyelvjárási-névtani viszonyok bemutatására is, már amennyiben ezt a szűkös forrásadottságok lehetővé tették. S hogy minél pontosabban lemérhessük Kecskemét helyét és szerepét a XVI. századi hódoltsági mezővárosi fejlődés folyamatában, minden lehetséges alkalommal összehasonlítottuk a vele kapcsolatos adatokat a budai szandzsák városaival, illetve más fejlett hódoltsági mezővárosokkal. Ilyeténképpen sikerült egy aránylag részletesebb, összetettebb, a valóságos helyzetet pontosabban tükröző képet kialakítanunk a XVI. szá-

zad közepi Kecskemét termelőmunkájáról és a termelést végző népeességéről. E tanulmányunkban nem volt célunk a mezőváros korabeli történetének monografikus feldolgozása; erre külön kötetben teszünk kísérletet.

I. A MEZŐVÁROS ANYAGI-GAZDASÁGI POTENCIÁLJA

1. Adók, szolgáltatások, pusztabérletek

A budai török szandzsákösszeírások tahrir-deftereiből (adójegyzékeiből) és a szolgálati birtokosok javadalombirtokairól készített timár-defterekből részletes képet nyerhetünk a XVI. századi Kecskemét különféle földesúri adóiról, illetékeiről, tizedbevételeiről, valamint a kincstári fejadó összegéről és az egyes lakosok által művelés alá vett puszták földesúri adóiról is.* Ezeket az alábbi táblázatokban tekintjük át. Megjegyezzük, hogy ebben az időben 1 ft 50 akcsét ért.

1. táblázat

Kecskemét török adói (1546–1598)

Év	Kincstári fejadó		Földesúri adó		Török összebevétel	
	akcse	ft	akcse	ft	akcse	ft
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1546	10000	200	20000	400	30000	600
1559	12500	250	28310	566	40810	816
1562	19950	399	46445	929	66395	1328
1565	19950(?)	399(?)	200000	4000	219950(?)	4399(?)
1580	54300	1086	300000	6000	354300	7086
1590	26750	535	300000	6000	326750	6535
1597	29000	580	29000	4000	229000	4580
1598	16350	327	125000	2500	141350	2827
Átlag	23600	472	152469	3049	152450	3521

2. táblázat

Kecskemét török szpáhiktól árendált pusztáinak bérleti díjai (1559–1590)

A puszta neve	A bérleti díj összege évenként									
	1559		1562		1580		1590		Átlag	
	akcse	ft	akcse	ft	akcse	ft	akcse	ft	akcse	ft
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Ágasegyháza	280	6	1750	35	2500	50	?	?	1510	30
Bene	—	—	300	6	?	?	?	?	300	6
Bugac	—	—	700	14	?	?	?	?	700	14
Bábon	780	16	266	5	3000	60	?	?	1349	27
Borbásszállás	880	18	2000	40	3000	60	?	?	1960	39
Félegyháza	—	—	1900	38	2100	42	?	?	2000	40
Homok	—	—	750	15	?	?	?	?	750	15
Köncsőg	350	7	1750	35	2000	40	2500	50	1650	33
Matkó	1554	31	1000	20	?	?	?	?	1277	25
Monostor	1000	20	750	15	?	?	?	?	875	18
Páhi	400	8	1250	25	2700	54	?	?	1483	29
Összesen	5244	116	12 416	248	15 300	306	2500	50	13 854	276

3. táblázat

Kecskemét töröknek fizetett adói és pusztabérleti díjai (1559–1580)

Adótétel	Az adók összege évenként (akcse)			
	1559	1562	1580	Átlag
	2.	3.	4.	5.
Fejadó	12500	19950	54300	28943
Földesúri adó	28310	46445	300000	124918
Pusztabérlet	5244	12416	15300	10980
Összesen	46054	78811	369600	164841

Az adatokból kitűnik, hogy a török pénzügyigazgatás negyedszázadon át egészen 1565-ig aránylag kevés adót vetett ki a módos Kecskemét lakosaira. Bár a török adóprés már ekkor is működött — 1546-tól 1562-ig kétszeresére nőtt a mezőváros adója —, ám a fejlett település még mindig jóval kisebb adóval volt megterhelve, mint a nagy forgalmú Duna menti tranzitközpontok. Viszont ugrásszerű adóemelkedés következett be 1565-ben, midőn a mezővárost szultáni hászbirtokká nyilvánították. Nyilvánvaló, hogy az adó összegének máról holnapra közel négyszeresére történő felemelése semmiként sem magyarázható valamiféle „gazdasági csodával”, az anyagi potenciál

ugrásszerű növekedésével. Sokkal prózaibb oka volt ennek: egyszerűen az történt, hogy az adók összegét hozzáigazították a mezővárosi népeség tényleges teljesítőképességéhez, figyelembe véve a pénz akkortájt kezdődő devalválódását is.

Vajon erre miért éppen 1565-ben került sor? Úgy véljük, ezt a birtoklásban bekövetkezett változással magyarázhatjuk. 1541-től 1565-ig Kecskemét a mindenkori budai pasa szolgálati házbirtokát képezte, akinek az volt az elsődleges érdeke, hogy a nyilvántartásban minél kevesebb földesúri adójövedelemmel szerepeljen valamennyi javadalombirtoka. A különbség egy részét azután az adóbeszedések, ajándékozások során rendszeresen behajtotta a lakosoktól. Így mindkét fél jól járt: a pasa jóval több jövedelemhez jutott, mint amennyi törvényesen járt volna neki, Kecskemét pedig még mindig kevesebb földesúri adót fizetett, mintha ugyanilyen címen a budai defterháné vetette volna ki a járandóságot, a valóságos adózási potenciálnak megfelelően. Az első évtizedek 40—60 ezres földesúri adói, s az ezt követő negyedszázad 2—300 ezres kincstári bevételei közti hatalmas különbség szemléletesen jelzi egyrészt a szultáni államháztartás kíméletlen mohóságát, másrészt a budai pasák burkolt adóztatási-jövedelemszerzési manipulációit.¹

Az átulányadózás jelentősége

A jelenleg ismeretes forrásokból nem derül fény arra a jelenségre, hogy a török pénzügyigazgatás miatt éppen 1565. április 22-én vette el a budai pasától Kecskemétet, s helyezte saját kezelésébe. Lehetséges, hogy ez legalább részben a budai pasa személyében történt változással függött össze. Az akkori budai beglerbégnek, Iszkender pasának áprilisban már kifelé állt a szekere rúdja a hódoltság központjából: a szultán leváltotta, s helyére május 19-én Arszlán pasát nevezte ki. A földbirtokos személyében történt változás, illetve a korábbi budai pasa távozása és az új beglerbég megérkezése közti intervallum kedvező lehetőséget kínált a kecskemétiak számára a közvetlen

* Megjegyezzük, hogy a feldolgozások címét a szerző nevével és a kiadás évével rövidítjük, s a Bibliográfiában adjuk a teljes könyvészeti leírást.

¹ 1546, 1562: KÁLDY-NAGY, KANUNI... 1971. 335.; 1559: KÁLDY-NAGY, A budai... 1977. 335. sorszám; 1565: VELICS, 1890. II. 284. (A fejadót az 1562-es adat alapján számítottuk ki); 1850, 1590: KÁLDY-NAGY, Harács-szedők... 1970. 155—6.; 1597, 1598: HORNYIK, 1861. II. 342—3. (hozzáadtuk az 1590-es fejadót). Egy-egy családra 1546-ban 67 akcse adó és 7 q gabona jutott; 1559-ben 40 akcse földesúri és 50 akcse állami adó; 1562-ben háztartásonként 116 akcse és 13,5 q gabona. Az 1546-os adathoz Káldy-Nagy a következő megjegyzést fűzte: „Az összeíró tehát vagy a lakosokkal egyezett ki, vagy a város földesurának, a budai pasának akart kedvében járni, mert neki az volt az érdeke, hogy szolgálati birtokáról minél kevesebb jövedelmet mutassanak ki.”

földesúri fennhatóság felszámolására. Úgy véljük, hogy a mezőváros kincstári kezelésbe vétele és vele párhuzamosan az átalányadózásra való áttérés a kecskeméti cívispolgárok földesúri fennhatóság alóli függetlenedési törekvéseinek az eredményeként következett be. A gazdaságilag megerősödő népes mezőváros nyilván megelégtelte a budai pasa nyílt és burkolt adóztatási eljárásait, a járandóságok állandó emelését, és más városokhoz hasonlóan egy összegben kívánta rögzíteni sokféle földesúri adóit és illetékeit. Tény, hogy a budai szandzsák másik négy átalányadót fizető mezővárosa is éppen 1562—1570 között jutott e rendkívül kedvező kiváltsághoz: Ráckeve és Nagykőrös 1562-ben, Nagymaros és Cegléd pedig ezt követően, de még 1570 előtt. Ugyancsak átalánnyal adózott Debrecen, Miskolc, Gyöngyös, Békés, Simánd, Korpona, Bakabánya, Rimaszombat, Jászberény és több más, töröknek behódolt fejlett település is. Mint Káldy-Nagy Gyula hangsúlyozza, az átalányadót fizető mezővárosok között a Duna—Tisza közi „három város”, Kecskemét és testvérvárosai „gazdasági fejlődését az a körülmény tette viszonylag kedvezőbbé, hogy adó- és tizedjárandóságaikat adószedők közvetítése nélkül, saját maguk fizethették be a török kincstárba.”

Ugyanakkor ez a függetlenedési, átalányadózási törekvés összhangban volt a török államkincstár érdekeivel is, hiszen a defterháné mindig arra törekedett, hogy a legnagyobb jövedelmeket hozó földesúri javadalombirtokokat mielőbb szultáni kezelésbe vegye. Általában azoknak a mezővárosoknak és nagyobb falvaknak engedélyezték a keszimmel, maktuval — átalányösszeggel — való adózást, melyek vámbevétellel nem rendelkeztek, s így mohamedán pénzügyi és vámtisztviselők, adóbeszedési vállalkozók sem éltek falaik között. Ezekben nem állomásozott mohamedán helyőrség, és így nem volt török—balkáni katonai—tisztviselő—egyházi—polgári népességük sem. Többnyire a határszéli körzetekben, illetve a nagyobb váraktól távolabb, kevésbé védhető és ellenőrizhető nyitott síkságon terültek el, ahová háborús időkben és a gyakori magyar portyák miatt veszélyes volt adószedőket kiküldeni, hiszen velük együtt a hatalmas adóbevétel is könnyen a végvári vitézek martalékává válhatott. Mivel ezek a szempontok a Duna—Tisza közi „három város” esetében egyaránt az átalányadózás irányába billentették a mérleg serpenyőjét, nem meglepő, hogy 1565—1570 között mindegyikük megkapta a szultáni vezetéstől a változatlan összegben adózás kiváltságát. Ettől kezdve Kecskemét magisztrátusa is saját maga vetette ki, szedte be és vitte Budára a mezőváros évi átalányadóját, mégpedig két részletben, Iljász és Kászim napján (azaz április 24-én, Szent György napján, valamint november 11-én, Szent Demeter napján). A mezőváros kérvésének teljesítését jelentős mértékben befolyásolhatta az új átalányadó hatalmas összege, mely csaknem négyszerese volt a korábbi adóknak! Ezt a

magas összeget minden bizonnyal maguk a kecskeméti záhingazdák ajánlották meg, hogy ezzel végképpen a maguk javára billentsék a mérleg nyelvét.²

Az új átalányadó a korábbi földesúri szolgáltatásokat foglalta magában: a különféle terménytizedek és egyéb illetékek helyett adóztak ezentúl szabott átalányösszeggel a kecskemétiak. A kincstári fejadó nagysága azonban továbbra is változó volt, attól függően, hogy hány fejadó (dzsizje-) fizető háztartást (hánét) találtak a mezővárosban. Tehát 1565-től Kecskemét mint szultáni hászváros kétféleképpen fizette földesúri adóit és kincstári fejadóját Budára: az előbbieket helyett változatlan összegű átalányadót adott, míg az utóbbi nagysága az adózók (hánék) számával együtt nőtt vagy csökkent. De mivel az évi összadó túlnyomó része — általában 80—90 %-a — a kincstári fejadón kívüli egyéb, „földesúri” bevételekből származott, 1565-től Kecskemét török pénzügyigazgatására egyértelműen az átalányadózás ténye nyomta rá a bélyegét. A török pénzügyek ilyenén kezelése pedig két szempontból is rendkívül jelentős következményekkel járt a lakosság számára. Mindenekelőtt anyagi-gazdasági aspektusa könnyítette a nagy mezőváros adózó népességének kötelező földesúri szolgáltatásain, hiszen ettől kezdve ezek összege nem változott évről évre. Viszont Kecskemét lélekszáma a nagymérvű beköltözések miatt lényegesen emelkedett, s mivel a közterheket a vagyoni állapot arányában vetették ki, az átalányadó változatlan összegéből egyre kisebb hányad jutott egy-egy adózó háztartásra. Így aztán a jelentős adókedvezmény nagymértékben hozzájárult Kecskemét további dinamikus gazdasági fejlődéséhez, a népességet érdekeltté tette a termelés növelésében, a bővített újratermelés mind magasabb szinten történő megvalósításában. Kétségtelen, hogy a XVII. századi Kecskemét korábinál is jelentősebb gazdasági potenciáljának megteremtése nem kis mértékben a XVI. századi fejlődés függvénye, melyet viszont pozitívan befolyásolt az átalányadózás kiváltsága.

A rögzített összegben adózás azonban korántsem csak anyagi előnyöket rejtett magában. 1565-től kezdve Kecskemét civispolgárai a török pénzügyi hatósági közegek teljes kikapcsolásával intézték adózási ügyeiket, lévén hogy járadóságaikat maguk szedték be és juttatták el a budai defterhánéba. Ez az adózási-pénzügyigazgatási autonómia tovább tágította Kecskemét mezővárosi önkormányzatának határait, melyet 1565-től csak a helybeli kádi korlátozott, főként az igazságszolgáltatás területén. 1597-től, a kádi elmenekülésével ez a korlátozás is megszűnt, s így válhatott teljessé a nagy állattenyésztő mezőváros gazdasági-társadalmi autonómiája a XVII. szá-

² TAKÁTS S., Oroszlán basa. = U. ő, Rajzok . . . IV., é. n. 57—84. VASS Előd, 1976. 23. („Mohács város magyar lakosai a bírónak keresztül a török eminek fizették be a földesúri adójukat, általában évente kétszerre: április 24-én, Szent György, illetve november 11-én, Szent Márton napján.”)

zadi török hódoltság évtizedeiben. Világosan látnunk kell tehát, hogy az a sokat emlegetett, valóban széles körű önkormányzat nem máról holnapra teremtődött meg az 1600-as években, hanem egy hosszú, bonyolult, ellentmondásokkal és visszaesésekkel terhes történelmi folyamat eredményeként, melynek erős, XVI. századi gyökerei közül úgy gazdasági, mint társadalmi szempontból egyaránt különleges jelentőségre tett szert az átalányadózás 1565-ben bevezetett kiváltsága.

Az átalányadózással kapcsolatban választ kell keresnünk arra a kérdésre is, hogy milyen anyagi-gazdasági alapra támaszkodva tudta és merte vállalni Kecskemét az egy összegben adózás korábbinál sokkal nagyobb terhet jelentő, évi 2—300 ezer akcsés fizetési kötelezettségét? Nyilvánvaló, hogy nem a növénytermesztésnek vagy a kézműiparnak az állattenyésztéshez képest jóval szerényebb bevételeiből, hanem döntően a nagyarányú szarvasmarhatartásból és az ezzel összefüggő tőzsérkedésből. Azt, hogy már a XVI. századi Kecskemét gazdasági potenciáljának alapvető bázisát a marhaterenyésztés és a marhakereskedelem jelentette, a későbbiekben részletesen bizonyítani fogjuk. Itt elég annyit megemlítenünk, hogy ha a kecskeméti tőzsérek az 1650—64-es ráckevei, dunaföldvári és váci vámnaplók szerint képesek voltak évi átlagban 350—400 ezer akcse vámot fizetni a nem hétköznapi méretekben űzött marhakereskedelmük után, akkor a külföldi piacokra kihajtott állatok eladásának hasznából nem eshetett nehezükre a 200 000 akcsét kitevő átalányadó kifizetése sem 1565-től. Nem kétséges, hogy az átalányadó ilyen rendkívül magas összegben való meghatározása éppen az 1560-as évek elejétől különösen intenzívvé váló marhakereskedelem hatalmas jövedelmével függött össze. Ilyeténképpen a török pénzügyi hatóságok az állattenyésztés és állatkereskedelem százazres nagyságrendű hasznát csapolták meg, vagyis az átalányadózás bevezetése tulajdonképpen a nagyarányú marhaterenyésztés és tőzsérkedés vámon felüli, burkolt megadóztatását jelentette.³

Egyéb járandóságok, szolgáltatások

Természetesen Kecskemét sem csak a földesúri és kincstári adók befizetése révén került kapcsolatba a török pénzügyi hatóságokkal, hanem sok más módon is. Így például a kecskeméti tőzsérek és „árus emberek” is rendszeresen fizették állataik és más áruik után a vámot Vácon, Ráckeven, Duna-

³ Skarica Máté is azt írja 1581-es Ráckeve-históriájában, hogy „köz fizetésben minden népem”. (SCARITUS, Kevi... 1581. — Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 2904. 5.); VASS E., Ráckeve und Dunaföldvár... 1972. 451—463.; KÁLDY-NAGY, *Statisztikai*... 1968. 27—97.

földváron, Budán és más vámállomásokon. Róluk a kereskedelmi viszonyok elemzésekor még bővebben szólunk. A nagy alföldi mezőváros gazdag civispolgárainak nem hétköznapi méretű kereskedelmi tevékenysége évente mintegy félmillió—háromnegyed millió akcse bevételt hozott a budai török államkincstárnak. Ennek zömét, mint már említettük, a marhavám óriási összege tette ki. A budai török pénzügyigazgatás számára Kecskemét mint magyarányú állattenyésztést, marhakereskedelmet folytató település volt különösen fontos, hiszen az adóbevétel túlnyomó része innen származott.

Egészen sajátos „adózási” formát jelentett a kecskemétiak számára az ajándékozás, jóindulat-keresés, megvesztegetés hagyományos keleti baksisrendszere, mely a papíron rögzített járandóságokon kívüli tényleges „szolgáltatások” közé tartozott. „A törvényes és a valóságos közötti szakadék mélységét leginkább azokon az „ajándékokon” mérhetjük le, amelyeket az adózók a török közigazgatási központokba hordtak. Ezek nem voltak kötelezőek, semmilyen törvény nem írta elő a fizetésüket, de próbált volna nélkülük egy város valamilyen kéréséhez vagy panaszához megértő füleket találni! Olyannyira elkerülhetetlenek voltak ezek, hogy az adózók rendszeresen, évről évre nagyjából azonos mennyiségben hordták fel őket a hivatalokba, akkor is, ha ott éppen semmilyen elintézendő ügyük nem volt. Nem vétünk az igazság ellen, ha valójában adónak tekintjük őket, mint ahogy befizetésükről sokszor szabályos nyugtát állítottak ki a török hatóságok. Rendeltetésükre és kikényszerítettségükre minden kommentár nélkül csak két bejegyzést idézünk a kecskeméti számadáskönyvekből: „Nazurnak (így hívták a magyarok a defterdárt) Pestre az jobbágyok mellett való fáradságára kéntelenségből fizettünk tallér 140.” „Egri Hasszán odabasának, hogy elmenjen hamar tőlünk, adtunk neki forint 2.” Természetesen nemcsak pénzajándékokat adtak, hanem még gyakrabban terményekkel is „kedveskedtek” a török uraknak. Sok ilyen bejegyzést őriz a mezőváros századvégi számadáskönyve, melyek közül csak kettőt idéznénk szemléltetésül:

„Memorialle Anno 96. (1596) Az agy ravó töröknek adoth az fű bíró (László Ferenc) uram fr. 35. Ajándékoth, 2 fazék vajath, 2 hüvely kést: 2 sajtoth, kiről Cédulája is vagon.” Mi sem bizonyítja e kényszer-ajándék járandóság voltát, mint az, hogy a török adórovó még szabályos nyugtát is kiállított átvételéről! A másik bejegyzést 1599-ben, Szűcs Péter főbíróóságában vetette papírra a mezőváros nótáriusa a vilajetszékhelyre vitt ajándékokról: „Budára fű bíró uram mikor mönt Pinkösd után másik hétfön, Rönd szörént mit vitt: 4 aranyas fejü késöket, 3 aranyas vasú késöket, 3 vég karazsia (posztó) Gáspár diáktul, 2 kárpitok kettösök, 31 sajtok, 5 fazék vajak 8 pint, 4 forint költség, 7 öreg kenyér, 11 zsák buza, ismég egy

zsák, 20 só, 4 mázsa faggyú tavalyi dologért, 4 papucsok, buliáknak (asszonyoknak) való, városé volt . . .” Sokba kerülhettek a mezővárosnak a török főtisztviselőktől és a szultánoktól szerzett kiváltságlevelek, mentesítések, a céhes jogokat megerősítő oklevelek is. Az ajándékozás alól nem volt szabadulás, hiába keseregtek miatta a polgárok. Reménytelen szélmalomharcukon bizony az sem segített, hogy amikor az 1600-as évek közepe után már végképp megunták a török tisztviselők „kenését”, a budai pasától hivatalos igazolást kértek arról, hogy senkinek sem kötelesek ajándékokkal kedveskedni: „Hogy az töröknek semmi ajándékot ne adjunk, az levél váltóságért adtunk Mamhut pasának forint 6 dénár 40.” A bűvös körből tehát olyannyira nem volt menekvés, hogy még azért a nyugtáért is fizetniük kellett, mely éppen ez alól adott nekik felmentést. Az 1668-as bevallás szerint „Szokott adajokon kívül, minden esztendőben vajjat, feleset kell befizetniük, de ebben az esztendőben adtak már az basa számára adajokon kívül circiter 1000 okka vajjat.”⁴

A nem szokványos adóféleségek közé tartoztak a mezőváros dúsgazdag záhingazdái által kiárendált puszták bérleti díjai is. Mint fentebb láthattuk, Kecskemét legmódosabb cívispolgárai 1559-ben már 7 közeli pusztát béreltek a török szpáhiktól, összesen 5244 akcese (116 ft) bérleti díjért. Ez 11%-át tette ki a mezőváros ez évi összadójának. Három év múlva már 11 pusztát árendáltak ki 12 416 akcese (248 ft) bérért. Ez az 1562-es járandóság 16%-át jelentette. A későbbi évekből csak hiányos, töredékes adatokkal rendelkezünk, de ezekből is kitűnik, hogy a többi adóféleséggel együtt a pusztabérleti díjak török földesúri adóinak összege is állandóan emelkedett. Bár a török szempontjából ez a bevétel csak kis részét képezte a gazdag mezővárosból befolyó hatalmas adómennyiségnek, de az érintett polgárok számára mégis komoly összeget jelentett. Ez az adóféleség a XVI. század közepétől szintén állandósult, s végig megmaradt a török uralom alatt, miközben a bérelt puszták számával az árenda összege is tetemesen megnövekedett.

A kincstár és a főtisztviselők még sok más módon pénzhez és szolgáltatásokhoz jutottak Kecskemétről. Így például a jövedelemszerzés egyik eszköze volt a hódoltság területén forgalomba kerülő számos pénznem bevétele, átszámítása az adók befizetésekor, melyeknek során mindig a befizető károsodott. Időnként, nagyobb hadjáratok idején különféle rendkívüli hadiadókat is követeltek, például 1581-ben az egész budai vilajetben beszédtek az aváriz-adót, a rendes évi járandóságokon kívül. A lakosságot sújtották az állami kényszerfelvásárlások is, midőn rendkívül alacsonyan megszabott

⁴ HEGYI K., 1976. 108—109.; HORNYIK, 1861. II. 32—3., 47.; PURJESZ I., 1958. 188.

hivatalos áron, kötelező jelleggel eladták a gabona- és állatfelesleget. A század közepén megtiltották, hogy a juhokat külföldre hajtsák eladni — húsuk elsődlegesen fontos szerepet játszott a mohamedán hadseregélemezésben. Lehetséges, hogy ez a korlátozás is közrejátszott abban, hogy a kecskemétiak, akik pedig évente sok ezer birkát tenyésztettek legelőiken, nem vámoztattak juhot a váci révátkelőhelyen. Mindenesetre ez a rendelkezés is érzékenyen érintette a nagy juhtenyésztő mezőváros birkásgazdáit.

Az igazságszolgáltatás során keletkező különböző büntetéspénzek, illetékek és bírságok zömmel ugyancsak a török hivatalnokok, a kádi, a kádi-helyettes, a vojvodák és a szubasák zsebébe vándoroltak. Ők pedig kíméletlenül „megadóztatták” ezen a téren is a mezőváros lakóit, mert számukra az ítéletkezés és az ügyintézés is csak egyike volt a könnyű és gyors pénzszerzési lehetőségeknek. Számos ilyen adatot tartalmaz az 1591—1601-es kecskeméti városi jegyzőkönyv is. Hogy egészen jelentéktelen vétségekért is milyen tekintélyes bírságot követelt a kádi, azt jól érzékelteti az alábbi két eset is. Karácson Tamást 1594-ben azért ítélte 4 forint pénzbírságra, mert elhunyt feleségét „megszidogatta”. 1595-ben Bencze Mártonnal 7 forint 28 dénárt fizettetett, mivel azzal vádolta István deák, városi nótáriust, hogy „hamisat” írt. Később, a XVII. században a Budáról kijáró szubasák még többet szedtek be; az egyedüli mércét az illetők vagyoni teherbírása jelentette, s nem pedig az ügy jelentősége. 1668-ban például azt panaszolják a kecskeméti bírók Pest vármegyének, hogy „Jóllehet, ezen városnak ugyan az török császártól volt levelek, hogy az olyan véletlen megholt emberek díját meg ne vegyék rajtok, de azzal nem gondolván a szubasák, akármi nevezettel haljon is meg az ember, de kiért tíz tallért, kiért többet is elvonják bitangul.” 1597 után nem esik szó többé kecskeméti kádiról, a város ügyeit a magisztrátus intézte, de a fontosabb, „pénzesebb” ügyek elbírálása továbbra is a török szubasák és vojvodák kezében maradt. „A város magyar bírása sok-sok mezei kártevés, tiltott bormérés, káromkodás és más apró ügy után, egy-két forintos, de inkább csak dénáros bírságpénzekből szedte össze azt, ami a városé maradt. A török hivatalnokok fele annyi ügyön a többszörösét szedték be. Kecskeméten 1680-ban Nagy János főbíró kb. 70—80 eset után mintegy 152 tallért vett be, a törökök 10 eset után 91 tallért. 1683-ban Nagy István főbíró kb. 100 esetből 189 tallér, a törökök 18 esetből 260 tallér büntetéspénzt szedtek. 1684-ben ismét kb. 100 apró ügy után 107 tallér volt a magyar bíró bevétele, a törököké 132.⁵

5 1546: KÁLDY-NAGY, Kanuni... 1971. 356, 372—3, 244, 300. p.; 1559: KÁLDY-NAGY, A budai... 336. sorszám (Borbácsszállás), 337. ssz. (Ágasegyház), 338. ssz. (Matkó), 339. ssz. (Monostor), 340. ssz. (Köncsög), 341. ssz. (Páhi), 212. ssz. (Bábon); 1562: KÁLDY-NAGY, Kanuni... 1971. 536, 372—3, 244, 300. p. Az egész összegezve: KÁLDY-NAGY, Harács-szedők... 1970. 153—5. VELICS, 1890. II. 514—8.; HEGYI K., 1976. 105, 110, 114, 155—7.; KÁLDY-NAGY, Magyarországi... 1970. 35—6.; KÁLDY-NAGY, Statisztikai... 1968. 27—97.; HORNYIK, 1861. II. 30—1.; PURJESZ, 1958. 188.

A vajvodáknak és a szubasiknak ezt a szereplését még jóindulattal sem lehet jogszolgáltatásnak vagy ítélkezésnek minősíteni. Szó sem volt itt mohamedán vallásjogról, szultáni törvényről, vagy a helyi szokásjog gondosan mérlegelt alkalmazásáról. Adóztatás volt ez, a vétkek megadóztatása. Alig-alig van adat arra, hogy valakit magukkal vittek volna. S az a néhány ember, aki vétkéért megjárta a budai börtönt, előbb-utóbb szintén kiszabadult, csak meg kellett várnia, hogy valaki fizessen érte. És ha ilyen végleg nem akadt? A kecskeméti számadáskönyvben olvassuk: „Kovács Mihályné 7 holnapig (hónapig) tartatván a fogházban, semmit sem adhatott, egy zsák búzán jött ki.” 1672-ben a városnak 651 forint 80 dénárt kellett fizetnie két marhatolvaj felakasztása engedélyezéséért. Kétségtelen, hogy e XVII. századi magas pénzüsszegek mellett még egészen szerénynek tűnik az 1546-os kecskeméti tahrir-defter büntetéspénz-adata: 1000 akcse. Habár ez csak a földesúri bevétel egyik tételeként került elszámolásra, s hogy kívülről megnyit szedett be a kádi ténylegesen, arról nem rendelkezünk adatokkal. Ám a XVI. század végi és XVII. század eleji adatok arra engednek következtetni, hogy ez az 1000 akcsés évi átalány csak egy részét képezte a „vétkek megadóztatásának” . . .

Különösen súlyos terhet jelentettek a lakosság számára az állami közmunkák és hadiszolgáltatások, főleg háborús időkben. Ilyen volt a várépítés, a sáncmunka, a salétromfőzés, az útépités, útjavítás, árokásás, hídkészítés, terményfuvarozás, a katonaság szállítása. Háborúk idején nemcsak rendkívüli hadiadóval tartozott a rája, hanem élelemmel, gabonával, vágómarhával is ő látta el a seregeket. S ki tudná megmondani, hogy az 1593-tól megélénkülő 15 éves háború számtalan hadjárata, rablóportyája, török-tatár beütése és egyéb megpróbáltatása hány ezer marhájába, egyéb állatába, gabonájába, házába, aranyába és egyéb vagyonába kerülhetett a hadaktól sűrűn látogatott Kecskemét polgárainak? 1598-ra már annyira elszegényedett a város, hogy maga a török szultán volt kénytelen 75 000 akcsével mérsékelni Kecskemét 200 000 akcsés földesúri átalányadóját, nehogy a lakosok teljesen elszéledjenek, s felhagyjanak a hódítók számára olyannyira fontos salétromfőzéssel. Az 1600-as évek közepe után már a távoli Érsekújvár török erődjébe is évente több alkalommal kellett „szekerezni” a mezőváros parasztpolgárainak, nem kis kárukra: „Az újvári szekerezés felette súlyos rajtok, mert minden esztendőben ednihány ízben kellekik Ujvárban szekerezniek holmi dologban. Eccersmind ötven s hatvan szekeret is kell adniok. Marhájok kára s veszedelme ezen szekerezés miatt annyi,

kinek számát sem tudják” — írta panaszuk alapján 1668-ban Pest vármegye egyik szolgabírója.⁶

Az 1565-ben kincstári fennhatóság alá került Kecskemét pénzügyigazgatási szempontból lényegesen kedvezőbb helyzetbe jutott, mint sok más szultáni hászváros. Éspedig azért, mert itt a kincstári jövedelmet nem az egymásra licitáló, az adókat csillagászati összegekre srófoló mohamedán adóbeszedési vállalkozók kezelték, hanem a mezőváros magisztrátusa. Vagyis Kecskeméten, bár szultáni birtok volt, nem jött létre a sajátos mukátaarendszer, melynek mohamedán haszonélvezői néhány évtized alatt tönkretették a legfejlettebb hászvárosok gazdasági potenciálját is. Az 1560-as évek végén ugyan élt egy mohamedán adóbeszedő Kecskeméten is, de ő a szegedi szandzsák bácsi és környékbeli mukátaájának a kezelője volt. 1566—1569 között „Ahmed bin Iszmail kecskeméti lakos” szedte be a bácsi pénzelszámolási adókerület mindennemű bevételeit, melyek összege 207 460 akcsét tett ki. 1569-ben Üvejsz bin Mohammed lett az utóda, s ettől kezdve adóbeszedéssel foglalkozó mohamedán kecskeméti lakosról nem esik szó többé és az itteni török kolóniáról sincs egyéb adatunk.

Évi adójövedelmei alapján Kecskemét 1565-től került be az élvonalba, s ettől kezdve a török uralom végéig egyike volt a tíz legnagyobb bevételű szultáni hászbirtoknak. Ezek zömmel a Duna és a Tisza nagy forgalmú vámhelyei közül kerültek ki (Vác, Buda, Ráckeve, Dunaföldvár, Szeged, Szolnok), másrészt pedig a kereskedelem egyéb központjai, szárazvám-állomások voltak (Debrecen, Pécs, Siklós, Székesfehérvár, Szigetvár). Kecskemét különleges jelentőségét éppen az adja, hogy bár sem átkelőrévvel, sem útvámmal nem rendelkezett, mégis egyike volt a tíz legfejlettebb hódoltsági mezővárosnak. Az 1560-as évek közepétől az 1590-es évek végéig a rangsor 6—8. helyén találjuk a Duna—Tisza köze középső területeinek legfejlettebb települését, mely erős gazdasági potenciálját nagymérvű állattenyésztésének és marhakereskedelmének köszönhette.⁷

A mezőváros adói a királyi Magyarország részére

A török területek magyar lakossága az országgyűlés által megszavazott portális adónak a felét tartozott fizetni, amennyiben a szükséges adóalapnak a birtokában volt. Az 1547-es magyar országgyűlés X. törvénycikke szerint a subsidium (hadisegély) fizetésére azok kötelezhetők, „akiknek hat forintot

⁶ HEGYI K., 1976. 115—6, 155.; A XVI. század végén már a „három város” volt a budai török legfontosabb „saiétromos városa”. (HORNYIK, 1861. II. 342—3.) Kecskemét pusztulását 4 török oklevél is bizonyítja: 1597. X. 22. (HORNYIK, 1861. II. 340—2.), 1598. X. 5. (U. o. 342—3.), 1599. (U. o. 343—4., Kalgai tatár kánhoz), 1599. (U. o. 344., Szeadet Giráj tatár kánhoz); PURJESZ, 1598. 188.

⁷ HEGYI K., 1976. 107.; VELICS, 1890. II. 351.

erő dolgaik és javaik vannak.” A királyi hadiadót az uralkodók a várak ellátására rendelték. Így a XVI. században Pest vármegye és a Kiskunság adóit mindvégig Eger vára szedte be (1596-ig, török kézre jutásáig). Az egri tiszttartók 1558-ban Kecskeméten is borkimérést (educillatiót) tartottak, és a várat felkereső kereskedőket ajándékok adására kényszerítették. A XVI. században Eger intézte a közigazgatási ügyeket is. Az állami hadiadón kívül erővel adófizetésre kényszerítették a hódoltsági városokat (occupatia bona). Az 1550-es években Kecskemét 327 forintot és 93 dénárt, Cegléd 759 forintot, Balmazújváros 150 forintot, Debrecen 500 forintot, Szeged pedig 900 forintot fizetett Egernek. Később, 1565-ben Mágóchy egri kapitány Cegléd-től 759 forintot, Kecskemét-től 262 forintot, Szegedtől pedig 500 forintot csikart ki erőszakkal. Kecskemét-től vágómarhákat is követeltek; 1589-ben 4 darabot. 1579-ben a kecskemétieknek is 12 napi közmunkát (gratuitus labort) kellett végezniük Eger falainál. 1562-ben 20 forint 20 dénárt fizettek Egernek Bene-puszta használatáért.⁸

1548-tól Dobó István egri főkapitány szedette be az egri váruradalom számára Pest megyéből a hadiadót. Ekkor Kecskemét 204 porta után 102 forintot, Cegléd 132 portától 66 forintot, Nagykőrös 106 portától 53 forintot fizetett. Mint hódoltsági települések az 1 forintos rovásadó felét, 50 dénárt fizettek minden portától. Kecskemét még szorosabban kapcsolódott Eger várához, mint más hódoltsági települések, mert egyik földesura, Zárkándy Pál egri tiszttartó volt a XVI. század közepén. I. Rudolf király pedig 1582-ben a kecskeméti polgárok feletti bíraskodási jogot is a mindenkori egri főkapitányokra ruházta, s ezzel teljesen kiszolgáltatotta a mezővárost Egernek.

1554-ben Nagykőrös 65, Kecskemét pedig 310 kapu, azaz porta után fizette az 50 dénáros hadiségélyt, az utóbbi 155 forintot. Jól érzékeltetik Kecskemét magyar részre fizetett adóinak nagyságát, s egyúttal erős gazdasági potenciálját a korabeli portajegyzékek, melyekből négy Pest megyei mezőváros adóegységeinek változása követhető nyomon 1548-tól 1588-ig:

A táblázatból kitűnik, hogy Kecskemét egyedül másfélszer akkora adózási potenciált képviselt a magyar állam egri vára számára, mint a másik három Pest megyei mezőváros együttvéve. Az 1550-es évek közepétől másfélszeresére-kétszeresére emelkedő portaszám az 1551/52-es és 1566-os nagy török hadjáratok után Kecskemétre menekülő falusi lakosság számának, illetve a mezőváros anyagi potenciáljának viszonylag gyors gyarapodását jelzi. Egészen 1582-ig töretlenül emelkedett Kecskemét adózó portáinak száma, ami egyben utal a gazdasági növekedés permanens voltára is. 1582-ben meg-

⁸ Corpus Juris, 1899. 161, 196. A hódoltságiak a mindenkori adók felét fizették. (U. o. 196.) Az egrieknek beszolgáltatott adókról lásd: GYÁRFÁS, 1885. IV. 5—170.; RÚZSÁS L., 1939. 6, 12., 28—9., 50—6. RÚZSÁS, 1939. 53—55. (1558). GYÁRFÁS, 1885. IV. 97—103.; KÁLDY-NAGY, Harács-szedők... 1970. 155.

Négy Pest megyei mezőváros portaszámai (1548–1588)

Év	Kecskemét	Nagykőrös	Cegléd	Tápiószecső	Összesen
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1548	204	106	132	?	442 + ?
1552	220	70	140	?	430 + ?
1553	221	70	140	?	431 + ?
1554	310	65	140	?	525 + ?
1565	398	75	135	?	608 + ?
1570	418	58	113	32	621
1572	418	58	113	32	621
1576	420	58	113	30	621
1578	430	58	116	30	634
1582	436	58	116	26,5	636,5
1588	430	58	75,5	15	578,5
Átlag	355	67	121	28	571

indult egy lassú regresszió — 1588-ig 6-tal csökkent a porták száma. A 15 éves háború küszöbén a 430-as portaszám még mindig egy kivételesen erős gazdasági potenciálú mezővárosról tanúskodik, melyhez hasonlóval csak Szeged és Debrecen rendelkezett az Alföldön.⁹

Mivel Kecskemét lakosainak jelentős hányada megmaradt a római katolikus egyház kebelében, a mezőváros továbbra is fizette a püspöki dézsmát a váci püspöknek, akárcsak Cegléd. Ez utóbbi például 1561-ben és 1591-ben 200, 1594-ben 50 forintra adózott a püspöknek. Nagykőrös szintén 200 forint dézsmát fizetett 1591-ben. Kecskemét dézsmájának összege 1591-ben 400 forint volt, majd 1599-ben Szabó Pál és Tóth Lukács 133 forint dézsmát vitt a mezővárosból a váci püspök számára. 1602-ben Kecskemét új egyezséget kötött Radovics György váci püspökkel a nyitrai káptalan előtt, melynek értelmében ettől kezdve évente 200 aranyforint dézsmát fizettek az egyházmegye vezetőjének.

Valószínűleg egy adóbeszedéssel kapcsolatos rablótámadásról panaszkodik Musztafa budai pasa Bécsbe Miksa császárnak és Trautson Jánosnak 1576. április 19-i levelében: „... semmire ne kezoritessének azért az kecyke-

⁹ RÚZSÁS, 1939. 55.; GYÁRFÁS, 1885. IV. 13, 53–55.; Magyar Országos Levéltár. E 156. Magyar Kincstári Levéltárak. Magyar Kamara Archivuma, U et C. 62/32, 62/33. Conscriptioes portarum. E 158. Pest-Pilis megye, 1552., 1565. és 1588. év. Filmtár: 2307., 2308. sz. doboz. 16. k. 11–6. (1565), 62. k. 220–221. (1570), 224–6. (1570), 263–6. (1576), 280–3. (1583), 395–398. (1588); 1635. sz. doboz. 63. k. Pest és Szolnok megye, 99–119. (1552), 189–219. (1565), 64. k. Pest-Pilis megye, 221–7. (1588); 1673. sz. doboz: 1576, 1576–1578, 1582, 1571–73, 1574, 1583, 1588. év; 1680. sz. doboz: 1553–1554. év. — A portajegyzékek mikrofilmetezésében nyújtott segítségért ezúton mondunk köszönetet Mandl Sándorné csoportvezetőnek.

metieket . . . kiket mastan Egeörbeöl neminemw cyepkek; leueleök által minemw ostor alath kezöriceyek; . . . mindön kar teteltwl meg tartoztassak magokat; mert ha nd, erre jo moddal gondot nem vysel, es ez utan valamy artalmara leznek az varasnak; nem az hogy magokat, de ciak egy barmokatis meltatlan banciak, eskwzöm az hatalmas Istennek, hagi ezör anny karral torlom meg, kinek okai ne legiwnk hagi meg nem jelentöttwk . . .” A budai pasa által elpanaszolt támadás minden bizonnyal a Nagyköröst és Kecskemétet ért április 3-i egri portya lehetett, mely persze csak egy volt a sok közül. 1597. november 20-án ismét a budai beglerbég, Amhát pasa panaszolta el Eörsy Péter komáromi naszádos kapitánynak, hogy a ceglédiek, kecskemétiék és körösiek tetemes károkat és zaklatásokat szenvednek a végváriak gyakori rajtaütései miatt.

Láthatjuk, hogy a királyi országrésszel való kapcsolat hátterében anyagi-gazdasági aspektusok állottak. A módos évisváros gazdasági potenciáljának erősítéséhez, főként a kereskedők, tőzsérek áruszállítási kiváltságainak érvényesítéséhez szükség volt a királyi terület uralkodó osztályával való állandó jó kapcsolatokra, melyek viszont döntő mértékben az adókon, vámokon, bérleti díjakon, ajándékokon és egyéb juttatásokon, szolgáltatásokon álltak vagy buktak. Alapvetően ez a gazdasági tényező motiválta a kecskemétiék adófizetéseit is, bár nyilvánvaló, hogy ezekkel is siettetni kívánták a török uralom alóli felszabadulásukat.¹⁰

2. A mezőváros mezőgazdasági termelése

A gazdálkodás jellege: Kecskemét mint kertes város

A XVI. század Kecskemét egyike volt az Alföld számos kertes városának, melynek ilyenén — a XIV. századtól kialakuló — sajátos parasztpolgáripreakapitalista gazdálkodási rendszere éppen a török hódoltság másfél évszázadában szilárdult meg, hiszen a mohamedán uralom különösen kedvezett az autonóm gazdasági tevékenység további erősödésének.

A kertes gazdálkodási rendszer tulajdonképpen a már korábban is meglevő hagyományos nomád állattenyésztő termelési mód továbbfejlesztését jelentette. Mert hiszen Kecskemét esetében is megmaradt a kiterjedt pusztákon

¹⁰ 1561, 1594: OPPEL J., 1931. 46.; 1591: MOL. E 156. U. et C. 62/33. Urb. Ep. Vac. Anno 1591. „Czeklédiek is késpzénzbe 200 flor.”; „Körösiek is évente 200 flor.”; 1591. XI. 5. „Kecskemétiék attak désmától minden év pünkösöd napján késpzénzbe 400 flor.” HORNYIK, 1861. II. 51.; I. 242—3.; TAKÁTS—ECKHART—SZEKFÜ, 1915. I. 92—5.; TAKÁTS, Rajzok . . . I. 88—9, 93.; TAKÁTS, Egy hős kapitány halála. = Uo. Szegény . . . é. n. 258.

folytatott nagymérvű szilaj állattenyésztés dominanciája, azonban a korábbi feudális jellegű állattartás fokozatosan továbbfejlődött az egymástól elkülönülő pusztai kertes területeken folytatott kora-kapitalista jellegű gazdálkodással. A Magyarországon ekkor még általános hagyományos feudális termelési módtól eltérően, Kecskeméten és más kertes agrárvárosokban a gazdálkodás alapját már nem a jobbágytelek képezte, hanem az egyes parasztpolgárok saját mezei kertje, valamint — esetlegesen — a várostól vagy a török és magyar földesuraktól bérelt kertes pusztája. Tehát a parasztpolgári — prekapitalista jellegű kertes gazdálkodási rendszerben az állattenyésztés túlsúlyán nyugvó mezőgazdasági termelőmunka zömmel a szabad birtokos- vagy bérlőparaszttá váló, nem jobbágyi jogállapotú mezővárosi parasztpolgárok magántulajdonba vagy tőkésbérletbe kerülő üzemegységében folyt, melynek jellegzetessége, hogy egy-egy gazda több helyen birtokolt eltérő nagyságú földterületet. Ezek együttesen képezték saját mezei kertjét, mely a kora-kapitalista agrárgazdálkodási rendszer alapvető üzemegységét jelentette. A jobbágytelki gazdálkodásra jellemző nyomásos rendszer itt ismeretlen volt, csupán a kötöttebb talajú délkeleti határrészek képezték állandó termőterületet, ahol azonban az első vagy szabad foglalás rendszere volt érvényben.

A feudális jobbágygazdálkodástól eltérően, a magántulajdonban vagy tőkésbérletben levő mezei kertekben folytatott termelőmunka zömét — mindenekelőtt az intenzív állattenyésztést — már nem a gazda és családtagjai végezték, hanem a pénzért és részesedésért, terményért dolgoztatott mezőgazdasági bérmunkások, főleg a különféle pásztorok. A kertes gazdálkodási rendszer tehát alapvetően hét tényezőben tért el a feudális jobbágygazdálkodástól:

1. A gazdálkodás alapvető üzemegysége itt már nem a jobbágytelek, hanem a magántulajdonként vagy tőkésbérletként birtokolt mezei kert (parasztpolgári birtokviszonyok);

2. Nincs nyomásos gazdálkodás, csak állandó termőterületek vannak, ahol a gazdák autonóm gazdálkodást folytatnak;

3. A termelőmunka zömét mezőgazdasági bérmunkások végzik;

4. A termelés már nemcsak a város saját területén folyt, hanem a török és magyar földesuraktól kiarendált szomszédos pusztákon is, tőkés jellegű földhaszonbér (árrenda, pusztabérleti díj) lefizetése fejében;

5. E kora-kapitalista földbirtoklási és gazdálkodási rendszernek megfelelően, a mezei kert mint autonóm üzemegység műveletője nem jobbágy-paraszt, hanem személyében polgári szabadságnak örvendő mezővárosi parasztpolgár (cívispolgár, záhingazda), illetőleg tőkésbérlő (pusztabérlő);

6. Kecskemét gazdálkodására az állattenyésztés döntő túlsúlya jellemző, mindenekelőtt a szilaj marhatartás dominanciája;

7. A kertes gazdálkodási rendszerben nagymérvű árutermelés folyik (marha-, ló- és juftenyésztés), s ennek megfelelően a gazdasági javak többségét birtokló, s ezen az anyagi bázison a termelőmunka irányítását és a mezőváros társadalmi önkormányzatát egyaránt monopolizáló tőkésbérlő-záhingazda réteg kiterjedt árukereskedelmet (tőzsérkedést) folytat, mely nyugati és délnyugati irányban túlmutat az ország határain is (marhakivitel a német, cseh-morva és itáliai felvevőpiacokra).

Az állattartásra alapozott mezei kertes gazdálkodási mód esetében az egyes gazdák által birtokolt földterület nagyobbik hányada legelő és kaszáló rét volt. Szántóföldi művelés, gabonatermesztés csak kiegészítő jelleggel folyt, mely éppen a helyi szükségletet elégítette csak ki (önellátás). Egy-egy parasztgazda mezei kertes üzemegysége két részben működött: téli szállás gazdasági udvarral, és csupán legelő vagy termelő terület, s ezek a különböző helyeken elterülő legelőből, kaszáló rétből, akolkertből és szántóföldből tevődtek össze, melyekhez később szőlőskert is tartozott. (Erről azonban csak a század legutolsó éveinek jegyzőkönyvében történik említés, s tény, hogy a rendelkezésre álló magyar és török források Kecskemét saját területén és bérelt pusztáin sohasem közölnek adatokat szőlőtermesztésről, musttizedről az 1590-es évekig.¹¹)

A kiterjedt kecskeméti határ a mezőváros köztulajdonát képezte, melynek egyes részein bárki szabadon gazdálkodhatott. A szabad foglalás rendszere szerint a városi közföldről osztás vagy sorsolás nélkül mindenki annyit birtokolhatott, amennyit meg tudott művelni. Az egyes pusztákat a város különálló szállásokra osztotta, és kiadta művelésre az arra vállalkozó lakosoknak évi bérért. A délkeleti határrész — a későbbi Városföld — földművelésre és állattenyésztésre egyaránt kiválóan alkalmas kötött talajú földjeit városadománya kerteknek vagy telelőknek nevezték. Ezeknek a városadománya kerteknek a birtoklása apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre öröklődött a lakosság körében. A mezei kerteket kocsikerék-fordulással mérték ki. A homokosabb, földművelésre kevésbé alkalmas pusztákat legelőknékné hagyták, melyeket nyaralóknékné neveztek. Kora tavasztól késő őszig itt legelt a marha és a ló, majd a tél beköszöntésével a telelőkre hajtották a csordákat. Az itt emelt téli szállásokból, a pásztorok hajlékaiból, aklokból és karámokból alakultak ki később a tanyák. A XVI—XVII. századi Kecskemét határában és bérelt pusztáin gazdák nyaralóiról, a város nyaralóiról

11 Mindmáig Majláth Jolán 1943-as nagykovácsi munkája a legrészletesebb e tárgykörben. Lásd még: HORN-
NYIK, 1927. 66—76.; KRAJNYÁK, 1962. 38—42.; BALANYI, 1968. 97—118. RUSVAY K., 1975. 54.; BENDE
L., 1929. 286 p.; SZABÓ K., 1934. 84 p.

és országos nyaralókról tesznek említést a források. Az elsők az egyes állattenyésztő záhingazdák legeltették marháikat; a másodikokon a mezőváros közös marhacsordája, ménese és juhnyája legelt; a harmadikon pedig a három országos vásárra érkező tőzsérek és más kereskedők pihentették messziről idehajtott jószágaikat, illetve a Temesvár—Szeged—Kecskemét marhajutó úton Dunaföldvár, Ráckeve vagy Vác felé haladó marhakereskedők álltak meg pihenni, legeltetni egy időre. Természetesen ők is fűbért fizettek az országos nyaralók használatáért, mint ahogy Győrött egy 1590-es levél szerint a kecskeméti tőzséreket is megadóztatták hasonló címen.¹²

Az egyes telelők után a haszonbér a tanyaföldek terjedelme és minősége szerint vettették ki, míg a nyaralók után a rajtuk legeltetett marhák, lovak és juhek számától függően kellett fizetni az árendát a városnak. A saját határban levő és szabad adásvétel tárgyát képező városföldi határrész mezei kertjeit a városadományok kertekkel ellentétben „pénzes kerteknek” nevezték. A dúsgazdag záhingazdák több esetben maguk béreltek egész pusztákat, míg a többi parasztgazda közösen művelt kisebb-nagyobb városi közföldeket és bérelt pusztákat. Az ezeken folyó nagyarányú szilaj állattenyésztéssel és szántóföldi növénytermesztéssel kapcsolatos adatokat az alábbi fejezetekben tekintjük át.¹³

A parasztváros növénytermesztésének volumene

Kecskemét szántóföldi műveléséről és rétgazdálkodásáról az 1546-os, 1559-es és 1562-es török szandzsákösszeírások tahrir-defterei közölnek összegező adatokat. A bérelt pusztákon folyó gabonatermesztésről és legelőművelésről pedig egyrészt ugyanezen defterek vonatkozó adatsorai, valamint a timár-defterek és az új szultáni birtokokról készített 1562—64-es elszámolások

12 HORNYIK, 1927. 70—6., LETTRICH E., 1968. 125 p.; LETTRICH E., 1973. 18 p.; MADARASSY L., 1912. VII, 66 p.; PAPP L., 1936. 90—127.; SZABÓ K., 1942. 62 p.; SZABÓ K., 1936. 55.; SZÜTS Gy., 1938. 10 p.; THIRRING L., 1935. 27 p.; TAKÁTS S., Régi pásztornépünk élete. = U. ő, Rajzok . . . II. 1915. 265—6, 268, 273—7. (nyaralók, telelők Kecskeméten), 278, 289. — Az 1591—1602-es, azóta elveszett kecskeméti jegyzőkönyvből számos adatot közöl Hornyik, 1861. II. 31—94.; TAKÁTS S., A magyar tőzsérek és kereskedők pusztulása. = Uő, Szegény . . . é. n. 131—247. — A levelet 1590-ből közli az OL Kamarai Levéltárából: 158. p.

13 Kecskemét pusztáiról a XVI. századból lásd még: VELICS, 1886. I. 148—9. (Új házbirtokok az 1562/63-as timár-defterben). Hibás névolvasására néhány példa: Báka-pusztá, Ágostegyház-pusztá, Vira falu; 149. p.: Kecskemét 1562-es adóját 47 445 akcsének olvasta (a valóságban 1 000-rel kevesebb!); 166. p.: „Bogács pusztá, a kecskemétiak kezében . . . 700 a” (Bugac). Nem mentes a hibáktól a budai szandzsák új házbirtokainak 1562—1564-es jegyzékéből közölt kecskeméti anyaga sem: 285. p.: „Pusztá-Pócs bérlete, Ágoston Pál kecskeméti lakos kezén; évi bére 1150 a. Pusztá-Monostor és Sót bérlete, évi 1500 akcséért Mihály kecskeméti lakos kezén. Ágostegyház pusztá bérlete, évi 1750 akcséért, János kecskeméti lakos kezén. Pusztá-Félegyház bérlete Mérék János kecskeméti lakos kezén évi 1200 a. bérért. Pusztá-Borbásszállás bérlete, Vég Mihály kecskeméti lakos kezén évi 2000 a. bérért. Kőncsők pusztá, György Ferenc kecskeméti lakos kezén, évi bérösszege 1750 a.” — Pusztabérlői közül csak azok azonosíthatók, akikről Káldy-Nagy Gyula is közölt adatokat a Harács-szedők-ben.

tájékoztatják az utókort. Tekintve, hogy a török adóügyi rendelkezések értelmében a tahrir-defterek három év termésének átlagát tartalmazzák, ezek a források viszonylag pontos adatokat szolgáltatnak Kecskemét növénytermesztésének nagyságáról a XVI. század közepéről. Elsőként a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos adatokat tekintjük át. Megjegyezzük, hogy az 1559-es adatok csak a bérelt puszták adóit tartalmazzák, mivel ekkor a mezőváros saját határának adóit külön nem részletezték. Ez időben a török kila kb. 25 kg-nak felelt meg.

5. táblázat

Kecskemét mezőgazdasági adói (1546—1562)

Év	A búza-tized		A kétszeres-tized		Az árpa-tized		A széna-adó	
	mennyisége (kila)	értéke (akcse)	mennyisége (kila)	értéke (akcse)	mennyisége (kila)	értéke (akcse)	mennyisége (szekér)	értéke (akcse)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1546	500	5 000	200	1000	104	520	100	1000
1559	176	2 112	122	732	—	—	184	1840
1562	1421	17 052	750	4500	—	—	—	—
1559/ /62	1597	19 162	872	5232	104	520	284	1940

A felsoroltakon kívül 1562-ben még 50 akcse gyümölcs-tizedet is jegyzékbe vettek a török adórovók.

Kecskemét 1559—1562 közötti mezőgazdasági adóiról úgy kaphatunk valamelyes képet, ha a mezőváros 1562-es adóihoz hozzáadjuk az egyes pusztákon feltüntetett 1559-es tizedeket. Ez természetesen csak egy minimális, hozzávetőleges pontosságú eredményt adhat, hiszen nyilvánvaló, hogy 1562-ben már nem annyi tizedet fizettek az egyes pusztákon, mint három évvel korábban. De sajnos 1562-ben a puszták adóit csak egy globális összegben adták meg, az egyes tizedek részletezése nélkül, ezért vagyunk kénytelenek a mezőváros 1562-es adóit a három évvel korábbi adatokkal kiegészíteni. A valóságban a város és pusztáinak illetően adói nyilván nagyobb terménytizedet, illetve tizedváltságot tettek ki, melyet az egyes puszták összebevételének emelkedése világosan jelez 1559—1562 között. Pontosabb adatok híján kénytelenek vagyunk legalább az 1559-es adatokra támaszkodni a mezőváros és bérelt pusztái terményadóinak összegezésével, hiszen a puszták nélkül teljesen irreális eredményhez jutnánk. A későbbiek folyamán erre az 1559/62-es tizedszámításra alapozva számítjuk ki a terméseredményeket és értéküket is, hangsúlyozva, hogy az adatok csak hozzá-

vetőleges pontossággal tükrözik a valóságos helyzetet. Kecskemét 1562 körüli szénaadójának meghatározásakor pedig csupán a mezőváros 1546-os rétjövödelmére és az egyes puszták 1559-es széna-tizedére támaszkodhatunk, lévén hogy az 1562-es kecskeméti defter külön nem részletez egyetlen részadót sem, s mint említettük, a bérelt pusztáknál pedig csak az árenda globális összege szerepel 1562-ben. Nyilvánvaló, hogy a 60-as évek elején a szénaadó tényleges mennyisége több lehetett az általunk hozzávetőleges pontossággal kiszámított adatoknál, de jobb híján csak erre támaszkodva határozhatjuk meg az össz mennyiséget. Mielőtt azonban erre sort kerítenénk, az egyes puszták mezőgazdasági hasznosításának és a termelésben elfoglalt helyének jobb megértése végett tekintsük át egyenként adóikat az 1559-es évből.

6. táblázat

Kecskemét bérelt pusztáinak terményadói 1559-ben

A puszta neve	A búza-tized		A kétszeres-tized		A széna-tized	
	mennyisége (kila)	értéke (akce)	mennyisége (kila)	értéke (akose)	mennyisége (szekér)	értéke (akose)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Ágasegyház	10	120	10	60	10	100
Bábony	43	516	30	234	3	30
Borbásszállás	10	120	10	60	70	700
Köncsög	20	240	10	60	5	50
Matkó	40	480	10	60	46	460
Monostor	50	600	50	300	10	100
Páhi	3	36	2	12	40	400
Összesen	176	2112	122	786	184	1840

E tizedekből meghatározható az össztermés mennyisége és akcsében kifejezett értéke is:

A terméseredményekből és az egy adózó háztartásra jutó gabona- és szénamennyiségből lemérhető az egyes puszták szerepe és jelentősége Kecskemét növénytermesztésében. Kevés gabonát termesztettek Ágasegyházán, Borbásszálláson és Páhin, mely a legutolsó helyen állt. Páhi különben a rétgazdálkodásban is az utolsó előtti helyre szorult, így a puszták közül ez hajtotta a legkevesebb hasznot a kecskeméti záhingazdáknak. Gyenge minőségű termőföldje és homokos legelői, rétjei gabonatermesztésre és rétgazdálkodásra kevésbé voltak alkalmasak, inkább csak legelőként tudták hasznosítani a kecskemétiak. Közepes gabonatermést hoztak Matkó és Köncsög szántóföldjei, főleg az utóbbi volt kevés. Egyébként Köncsögön

Kecskemét bérelt pusztáinak terméseredményei 1559-ben

A puszta neve	A gabonatermés		1 adózó háztartásra eső gabona (q)	A szénatermés		1 adózó háztartásra eső széna (szekér)
	menyisége (q)	értéke (akcse)		menyisége (szekér)	értéke (akcse)	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Ágasegyház	50,5	1 800	0,14	100	1 000	0,26
Bábony	184,3	7 500	0,47	30	300	0,08
Borbásszállás	50,5	1 800	0,14	700	7 000	1,79
Köncösög	75,8	2 700	0,21	50	500	0,13
Matkó	126,3	4 500	0,35	460	4 600	1,18
Monostor	252,6	9 000	0,70	100	1 000	0,26
Páhi	12,6	450	0,04	46	460	0,12
Összesen	752,6	27 750	2,05	1486	14 860	3,82

széna sem sok termett, Páhi mellett a legkevesebb hasznot hajtotta a mezőváros parasztpolgárainak. Viszont Matkó kimagasló szénatermése a második helyen állt a puszták között. Dús fűvű rétjei Borbásszállással együtt a hét puszta szénatermésének közel felét adták, vagyis mindkét terület fontos szerepet játszott Kecskemét szarvasmarha-állományának téli takarmányozásában.

Monostor-puszta a legfontosabb gabonatermő bérelt területe volt Kecskemétnek. Jó termőtalaját inkább gabonatermesztésre hasznosították bérlői, szénatermése csak közepes volt. Kiemelkedően legtöbb gabonatermése viszont az összes puszta termés eredményének egyharmadát tette ki. Monostor egyike volt a mezőváros legjobb „éléskamráinak” a XVI. század közepén. Mellette még Bábony jutott jelentős szerephez az élésgabona-termesztésben. Ez is a legjobb földű puszták közé tartozott, melyet alapvetően kenyérgabona-termesztés céljára hasznosítottak bérlői. Ugyanakkor szénatermése a legkevesebb volt valamennyi puszta között, ami megint csak arra utal, hogy Bábony inkább a növénytermesztésben, mint az állattenyésztésben játszott fontos szerepet Kecskemét mezőgazdaságában.

Az adatokat összegezve megállapítható, hogy a hét bérelt puszta együttesen fontos szerepet játszott Kecskemét növénytermesztésének két legfontosabb ágazatában, a kenyérgabona-termesztésben és a rétgazdálkodásban. S mivel az évente lekaszált szénamennyiség az állattenyésztésben került felhasználásra, továbbá a növénytermesztés számára egyáltalán nem hasznosítható gyenge minőségű legelők is alkalmasak voltak kora tavasztól késő ősziig a marhacsordák, a ménesek, a juhnyájak és a kondák legeltetésére, megállapíthatjuk, hogy a puszták az állattartás szempontjából is jelentős

szerephez jutottak. Mint majd később látni fogjuk, innen származott a kecskeméti adózó háztartásokban évente felhasználásra kerülő szénatermés fele! Ezt is figyelembe véve elmondható, hogy Kecskemét gazdasági életében nagy súllyal szerepeltek már a XVI. század közepén is a bérelt puszták, melyek hiányában a mezőváros nemcsak hogy nem tudta volna növelni országos jelentőségű állattenyésztésének volumenét, hanem még jelentős visszaesés is bekövetkezett volna. Nyilvánvalóan emiatt, a busásan jövedelmező bővített újratermelés lehetőségében bízva árendálták ki az elkövetkezendő évtizedekben is a kecskeméti területeket, sőt a 15 éves háború hatalmas pusztításai után még számos új pusztát kiárendálásával tovább növelték számukat.¹⁴

A pusztákkal kapcsolatos adatok áttekintése után rátérhetünk a szűkebb értelemben vett kecskeméti mezővárosi határ mezőgazdasági termelésének áttekintésére. Első lépésként közöljük a kecskeméti terméseredményeket az 1546-os és 1562-es évekből, miközben feltüntetjük a puszták 1559-es adatsorait is, valamint az adótételekkel kapcsolatos számítás analógiájára közöljük a mezőváros és a puszták együttes, hozzávetőleges pontosságú terméseredményeit az 1559—1562 közötti időszakban. Itt is hangsúlyozzuk, hogy ezek az 1559/62-es becslések csak tájékoztató jellegű adatokat tartalmaznak, melyek még a minimumot sem érhetik el, de egyéb lehetőség hiányában kénytelenek vagyunk beérni ezekkel a kevésbé pontos számításokkal. 1562-ben szintén búza- és kétszeres-tizedet (keverten vetett búzát és rozst) tüntet fel a kecskeméti adódefter-, s emellett 50 akcse értékű gyümölcs-tized és 2500 akcsés egyéb globális terményadó is szerepel benne. Ez utóbbi átalányként, egy összegben (2500 akcse) adja meg az ipari és konyhakerti növények adóját (bab, lencse, lenmag, kender).

Ezek a számadatok önmagukban keveset mondanak, egyedül rájuk támaszkodva nem lehet következtetéseket levonni Kecskemét növénytermesztésének volumenéről. Ehhez a komparatiztikus vizsgálati módszer alkalmazására van szükség, vagyis Kecskemét terméseredményeit össze kell hasonlítani a terület többi mezővárosáéval. Erre pedig lehetőségünk van, lévén hogy rendelkezésre állnak a budai szandzsák 1546-os és 1562-es adóösszeírásai. Az alábbiakban külön táblázatokban közöljük az 1546-os és 1562-es adatokat, 1546-ból Buda és Pest, 1562-ből Buda, Pest és Visegrád bejegyzései nélkül, mivel ezek csak globális földesúri adóbevételt tartalmaznak.

¹⁴ KÁLDY-NAGY, Magyarországi... 1970. 27.; KÁLDY-NAGY, A budai... 1977. 336—431. sz. (Borbás-szállás, Ágasegyház, Matkó, Monostor, Kőncsög, Páhi), 212. sz. (Bábon). V. ő.: KÁLDY-NAGY, Harács-szedők... 1970. 153—5, Bábonról lásd még: GYÁRFÁS, 1885. IV. 1881.; BORS K., 1892. 25—6.; ILLYÉS B., 1975. 56. — Utóbbi szerint a bábonyi homok csak állattenyésztésre volt jó ebben az időben.

8. táblázat

Kecskemét és bérelt pusztái mezőgazdasági terményeredményei (1546—1562)

Év	A gabonatermés		1 adózó háztartásra eső gabona (q)	A szénatermés		1 adózó háztartásra eső széna (q)	A gyümölcsstermes értéke (akcse)	Egyéb növények értéke (akcse)
	menyisége (q)	értéke (akcse)		menyisége (szekér)	értéke (akcse)			
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1546	1750	60 000	5,9	1000	10 000	4,0	?	?
1559	753	27 750	2,1	1486	14 860	3,8	?	?
1562	6030	215 520	15,0	?	?	?	500	25 000
1559/ /62	6783	243 270	17,1	2486	24 860	7,8	500	25 000

9. táblázat

A budai szandzsák hásvárosainak gabona- és szénatermése 1546-ban

Város	A gabonatermés		1 adózó háztartásra eső gabona (q)	A szénatermés		1 adózó háztartásra eső széna (szekér)
	menyisége (q)	értéke (akcse)		menyisége (szekér)	értéke (akcse)	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Buják	230	8 900	6,9	50	500	1,5
Cegléd	3 334	107 600	16,8	500	5 000	2,8
Dunaföldvár	2 580	68 000	20,9	—	—	—
Kecskemét	1 750	60 000	5,9	1000	10 000	4,0
Nagykörös	2 155	67 800	13,8	950	9 500	9,6
Nagymaros	1 080	36 600	12,0	200	2 000	2,2
Óbuda	820	26 400	13,4	300	3 000	5,1
Ráckeve	443	15 110	0,7	—	—	—
Tápiószecső	1 175	40 000	29,4	36	360	0,9
Vác	5 910	207 000	27,9	2000	20 000	9,7
Vál	1 800	67 000	14,4	230	2 300	1,8
Visegrád	200	10 000	7,9	—	—	—
Összes	21 447	714 410	14,6	5266	52 660	4,2

1546-ból egyéb terméseredményeket nem tüntettünk fel, mivel Kecskemét összeírása nem tartalmaz adatokat saját vagy extraneus szőlőtermesztésről, gyümölcsstermesztésről és konyhakerti művelésről. Az 1562-es terméseredményeket tartalmazó táblázatunk viszont már magában foglalja a gyümölcsstermesztés és az egyéb növények termesztésével kapcsolatos összegező adatokat is.

A budai hászvárosok növénytermesztésének volumene 1562-ben

Város	A gabonatermés		1 adózó háztartásra eső gabona (q)	A gyümölcsstereső gabona értéke (akcse)	Egyéb növények értéke (akcse)	A rétek összjövedelme (akcse)
	mennyisége (q)	értéke (akcse)				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Buják	2 077	84 600	30,5	—	5 000	18 200
Cegléd	15 010	588 800	82,0	5 000	12 000	20 000
Dunaföldvár	2 436	23 600	23,2	—	6 200	23 000
Kecskemét	6 783	243 270	17,1	500	25 000	24 860
Nagykőrös	8 925	322 800	48,2	2 000	26 800	—
Nagymaros	3 080	123 000	14,7	50 000	10 200	10 000
Óbuda	856	61 080	21,4	—	12 000	—
Ráckeve	769	30 000	1,0	—	14 500	325 000
Tápiószecső	1 412	54 000	32,9	—	1 900	13 500
Vác	6 992	290 520	28,2	15 000	78 640	17 500
Vál	4 104	156 000	54,7	—	24 220	—
Összes	52 444	1977 670	31,9	72 500	216 760	472 060

1546-ban Kecskemét gabonatermése az ötödik helyen állt a budai szandzsák 12 hászvárosa között. Azonban csak látszólag volt tekintélyes termésmennyiség az 1750 mázsa gabona, hiszen ehhez képest igen magas volt az adózó háztartások száma (278), ami azt eredményezte, hogy egy-egy adózóra csak 5,9 mázsa gabona jutott. Ez pedig mindössze alig több, mint egyharmad részét tette ki az átlagnak (14,6 q), s messze elmaradt Tápiószecső, Vác, Földvár és Cegléd egy adózó háztartásra jutó gabonatermése mögött. Nyilvánvaló, hogy e nagy gabonatermesztő mezővárosokkal ellentétben Kecskemét nem folytatott árutermelést a szántóföldi művelés területén, hanem csupán saját lakosai évi kenyérgabona-szükségletét elégítette ki. Persze nem minden adózó termelt gabonát, s így bizonyos, hogy egyes záhingazdák a gabonatermesztés területén is árugazdálkodást folytattak, de városuk határain kívül aligha jutottak el vele, hiszen Kecskeméten is számottevő kereslet kínálkozott. Annál jelentősebb volt a mezőváros rét-gazdálkodásának volumene, mely Vác után második helyen állt a városok sorában. S mivel korántsem minden adózó háztartás foglalkozott marhavagy lótenyésztéssel, egy-egy állattartó nagygazdára voltaképpen 4 szekér szénánál is több jutott, ami bőven elegendő volt a lovak és a szarvasmarhák téli takarmányozására. Az 1546-os összeírás tehát arról tanúskodik, hogy Kecskemét csak annyi gabonát termesztett, amennyi éppen fedezte a helyi szükségletet, viszont a magas szénatermés az állattenyésztés területén inten-

zív árutermelésre utal. A mezőgazdasági termelésben a növénytermesztés másodlagos szerepét jelzi az is, hogy 1546-ban Kecskemét határában sem szőlő-, sem gyümölcsstermesztéssel kapcsolatos adót nem jegyezték fel, sőt extraneus művelésre sincs semmilyen adat.

Az 1562-es terméseredmények már arra mutatnak, hogy a mezőváros saját földjein és bérelt pusztáin áttért az árutermelésre a kenyérgabona viszonylatában is. Ebben az évben Kecskemét az ötödik helyen állt az áru-gabona-termesztő nagy mezővárosok sorában, s az egy adózó háztartásra eső 17,1 q átlagtermése is világosan jelzi a mezőváros népességének tényleges szükségletét meghaladó kenyérgabona-felesleg meglétét, melyet nyilván a helyi piacokon és országos vásárokon értékesítettek a gabonatermelő nagygazdák. Tovább emelkedett a város rétjövedelmének összege is, melyet csak Ráckeve hasonló bevétele múlt felül. Ez a növekedés jórészt az idő-közben bérbe vett puszták rétjeinek hozamából származott. A 60-as évek elejére tehát az állattenyésztéssel párhuzamosan, bár annál kisebb mértékben, a növénytermesztés is fejlődésnek indult. Erről tanúskodik az ipari és konyhakerti növények (len, kender, bab, lencse) magas terméseredménye is, mely harmadik helyen állt a szandzsák mezővárosai között. Ez egyben jelzi azt is, hogy a kecskeméti lakosság jelentős hányada olyan kevésbé tehető, szegényebb rétegekből tevődött össze, amelyek veteményeskertjük termé-nyeinek eladásából és napszámosmunkából tartották fenn családjukat. Érdekes, hogy ebben az évben sem írtak össze Kecskeméten must-tizedet (sem 1559-ben a pusztákon), s a gyümölcsstermes értéké is teljesen elenyésző volt más városokéhoz képest. Az 1550-es évek közepétől kezdődő viszonylag nyugodtabb, hadjáratok nélküli időszak tehát kedvezett az állattenyésztés-nek és a gabonatermesztésnek, de az ennél jóval igényesebb szőlő- és gyü-mölcsstermesztés számára túlságosan rövidnek bizonyult a „béke” egy év-tizede.

A török defterek adatai új megvilágításba helyezik a Duna—Tisza közti „három város”, Cegléd, Kecskemét és Nagykőrös növénytermesztésének volumenéről vallott korábbi nézeteket. Eddig fel sem merült a szakiroda-lomban, hogy nem Kecskemét állt első helyen a szántóföldi művelésben a három fejlett agrárváros között. Az 1546-os és 1562-es török adóösszeírások meglepő adatai viszont egyértelműen arról tanúskodnak, hogy Kecskemét mind a gabona-, mind pedig a gyümölcsstermesztésben lemaradt testvér-városai mögött, sőt Nagykőrös még az egyéb növények termesztésében is maga mögé utalta a nála jóval népesebb és jelentősebb gazdasági potenciálú náhié-székhelyet. Ez pedig közvetve szintén arra utal, hogy Kecskemét mezőgazdasági foglalkozású népességének zöme nem annyira a növény-termesztésből, hanem inkább az állattenyésztésből tartotta el családját.

Az ezzel kapcsolatos adatokat a következő fejezetekben tekintjük át a XVI. század közepéről fennmaradt török források értékes közlései alapján, lévén hogy magyar nyelvű forrás erről nem tartalmaz konkrét adatokat.¹⁵

Kecskemét állattenyésztése

Sertések, méhek

Kecskemét állattenyésztéséről az 1546-os és 1562-es török adódefterek közölnek adatokat, mégpedig a sertésekről, a méhkasok számáról és a juhállományról. Elsőként a sertés- és méhtartás volumenét tekintjük át, s összehasonlítási alapként feltüntetjük a budai szandzsák mezővárosainak adatait is. A 14 budai hászvárosból mindig csak annyit szerepeltetünk, ahányból konkrét adatokkal rendelkezünk a török defterek alapján.

11. táblázat

A budai szandzsák mezővárosainak sertés- és méhtartása (1546–1562)

Város	Sertés-adó (akcse)		Méhkas-tized (akcse)		Sertés (db)		Méhkas (db)	
	1546	1562	1546	1562	1546	1562	1546	1562
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Buják	5	400	5	200	3	200	25	1 000
Cegléd	50	1 950	40	250	25	975	200	1 250
Földvár	500	550	30	250	250	275	150	1 250
Kecskemét	100	693	100	650	50	347	500	3 250
Nagykőrös	100	2 500	50	600	50	1250	250	3 000
Nagymaros	—	1 000	40	450	—	500	200	2 250
Óbuda	100	2 216	50	126	50	1108	250	630
Ráckeve	—	556	—	—	—	278	—	—
Tápiószecső	30	282	10	220	15	141	50	1 100
Vác	—	2 650	150	300	—	1325	750	1 500
Vál	50	870	100	500	25	435	500	2 500
Visegrád	20	—	—	—	10	—	—	—
Összes	955	15 667	575	3546	478	7834	2880	17 330

¹⁵ HORNYIK szerint a mezővárost félkör alakban övezték a szőlőskertek és a gyümölcsösök a XVI. század végétől. (1927. 76.) FÜRDÖS szerint a XVIII. század végén „A Vágó-közön voltak a káposztás kertek egy, fél és negyed vékás parcellákban.” (1934. 15.); KÁLDY-NAGY, Kanuni... 1971. 11–12, 15–16. (Buda); 18–9. (Földvár); 38–9. (Vál); 61. (Óbuda); 89, 95. (Ráckeve); 118, 121. (Vác); 169. (Buják); 70. (Visegrád); 73. (Nagymaros); 185–187. (Pest); 190–1. (Tápiószecső); 300. (Nagykőrös); 305–6. (Cegléd); 335. p. (Kecskemét). — Buda és Pest: KÁLDY-NAGY, Harács-szedők... 1970. 113, 117. — Lásd a budai szandzsák 1546-os és 1562-es adódeftereit (KÁLDY-NAGY, Kanuni... 1971. 7–374.), valamint az 1559-es szandzsákösszeírást, melyekben sem Kecskemét, sem más település vagy puszta adótételeinél nem tüntettek fel must-tizedet a kecskeméti járandóságaként. (KÁLDY-NAGY, A budai... 1977. 35–277.)

Az adóügyi rendelkezések szerint minden egyévesnél öregebb hízó után kellett csak 2—2 akcse adót fizetni. A táblázatból kiviláglik, hogye rendelkezést 1546-ban még betartották, viszont 16 év múlva már feltehetően minden sertés után beszedték a két akcsényi járandóságot. A mezővárosok közül csak Vác, Nagykőrös, Óbuda és Cegléd sertésenyésztése ért el kiemelkedő eredményeket, míg a többieké eléggé jelentéktelen volt. A népes, gazdaságilag fejlett Kecskeméten az 1546-ban regisztrált 50, majd az 1562-ben összeírt 347 sertés még a helyi disznóhús fogyasztást sem fedezhette. Viszont méhtartása már annál fejlettebb volt; 1546-ban a második, 1562-ben az első helyen állt e téren a mezővárosok között. A méhkasok kimagaslóan magas száma rendkívül intenzív méhészkedésre, méz- és viasztermelésre utal, s egyben jelzi a mezőváros körüli erdők kiterjedt voltát is. Amíg 1562-ben egy-egy adózó háztartásra még egyetlen hízó sem jutott, addig a méhkasokból akár nyolcat is birtokolhatott minden adófizető. Mivel nyilvánvaló, hogy nem minden adózó foglalkozott méhészkedéssel, valószínű, hogy a legtehetősebb méhészek kezén több tucat méhkas összpontosult.

B á r á n y o k, j u h o k

A sertéseknél sokkal nagyobb súllyal szerepeltek Kecskemét állattenyésztésében a juhok és szaporulatuk, a növendékbárányok. Az igénytelen juh a homokos, szikes, gyengébb termőtalajú legelőkön is elélegelt, és húsával, gyapjújával, bőrével, tejtermékeivel jövedelmező bevételi forráshoz juttatta tenyésztőit. Maguk a török hatóságok is örültek a nagyarányú juhtenyésztésnek, mert a birkahús igen fontos szerepet játszott a mohamedán hadsereg élelmezésében.

Kecskeméten és a budai szandzsák többi mezővárosában a korábbi helyi szokásoknak megfelelően a török báránytizedet szedett („ösr-i berre”). Ez az adóféleség így csak a tizedbárányok számát és pénzbeli megváltási illetéküket tartalmazta, viszont nem lehetett megtudni belőle az összes juhok számát. S mivel erre a török hadseregélelmezés miatt szükség volt, ezért az összeírók az egyes juhosgazdák neve fölé feljegyezték, hogy hány juhhal rendelkeznek. Így pontosan ismerjük a XVI. század közepi Kecskemét juhállományának számát, sőt 1546-ból és 1562-ből a bárányokét is. 1559-ből a másik kettőhöz hasonlóan ismerjük a juhosgazdák nevét és az anyajuhok számát, azonban itt a bárányok (a juhszaporulat) mennyisége ismeretlen, mivel ez az összeírás nem részletezi az egyes adófajtákat, s így nem tünteti fel a báránytizedet sem. Az alábbiakban külön-külön táblázatban összegeztük a XVI. század közepi Kecskemét juhtenyésztésével és a

többi budai hászváros birkatartásával kapcsolatos adatokat, hogy ezek tükrében pontosan lemérhessük a nagy Duna—Tisza közti mezőváros juh-tartásának helyét és szerepét.

12. táblázat

Kecskemét juhtenyésztése (1546—1562)

Év	Juh			Juhosgazda (fő)	A tizedbárányok	
	anyaállat (db)	bárány (db)	összes (db)		száma (db)	adója (akcse)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1546	3759	1000	4759	16	100	1000
1559	4258	?	4258 + ?	17	?	?
1562	10693	800 + ?	7103 + ?	25	80 + ?	950 + ?

A következő táblázatban csak azokat a városokat tüntetjük fel, amelyekben juhtartással kapcsolatos adatokat is feljegyeztek a török adórovók:

13. táblázat

A budai szandzsák hászvárosainak juhtenyésztése (1546—1562)

Város	1546				1562			
	Juh			Juhos gazda (fő)	anya- állat (db)	bárány (db)	össz- szes (db)	juhos gazda (fő)
	anya- állat (db)	bárány (db)	össz- szes (db)					
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Buják	50	40	90	1	65	60	125	1
Cegléd	1856	2100	3 956	14	1 194	3000	4 194	8
Földvár	100	—	100	1	—	500	500	?
Kecskemét	3759	1000	4 759	16	10 693	600	11 293	41
Nagykőrös	—	1350	1 350	?	1 979	2500	4 479	7
Ráckeve	500	—	500	3	1 150	1010	2 160	7
Tápiószecső	100	50	150	1	150	—	150	1
Vál	50	40	90	1	260	1600	1 860	2
Együtt	6405	4580	11 885	37	15 491	9270	24 761	67

A következtetések levonása előtt tekintsük át az egyes juhosgazdák kezén levő juhállomány megoszlására vonatkozó adatokat is a három kecskeméti adódefterből. Az 1546-os és 1562-es összeírás a pásztorok nevét (olykor csak a számukat) is megadja. Mivel a szolgatartás egyben utal a társadalmi differenciálódásra is, ezért a velük kapcsolatos adatokat is feldolgoztuk.

Ám 1559-ben legfeljebb csak a serdülő fiúkat tüntették fel a juhosgazdák háztartásaiban, ezért ebből az évből nem a pásztorok (juhászok, bojtárok) nevét, hanem az adózó birkásgazdák fiainak nevét közöljük.

14. táblázat

Kecskemét birkásgazdái, juhállományuk és pásztoraik 1546-ban

Sor- szám	A birkásgazda			
	neve	juhállománya	pásztor	fia, fivére
1.	Becsi György	175	—	—
2.	Bíró Dimitri	110	—	—
3.	Boros Ambrus	202	János	3
4.	Erdős Mihály	125	—	—
5.	Csika Lázár	304	Gellért, Miklós	—
6.	Ihász András	102	—	—
7.	Kocka Imre	617	Lőrinc, Pál	1
8.	Kocka János	300	—	—
9.	Kovács Mihály	300	Miklós	1
10.	Kovács Mátyás	120	—	2
11.	Márkus Balázs	335	—	1
12.	Nemes Antal	220	Petri	2
13.	Patai Ágoston	205	Benedek	—
14.	Talódi Petri	204	Máté	—
15.	Tót Bartalan	208	Gáspár	1
16.	Vég András	232	János	2
	Összesen	3759	11	13

Az 1562-es összeírásban minden addiginál több juhosgazda és juh szerepel. Ekkor már a birkásgazdák háztartásában összeírt pásztorok foglalkozását (csoban), sőt gyakorta a nevét is feljegyezték a török adóírnokok.

Az összehasonlító adatokból kitűnik, hogy Kecskemét juhtenyésztése messze az első helyen állt a hászvárosok között. Mi sem bizonyítja jobban juhtartásának különlegesen fontos szerepét, mint az, hogy a hászvárosi juhállomány közel fele Kecskeméten összpontosult (1546: 43 %, 1562: 46 %). Kecskemét még gyorsabb ütemben fejlesztette birkaállományát, mint a többi város, s így részesedése 3 %-kal emelkedett. 1546-ban itt élt a juhosgazdák kétötöd része, 1562-ben pedig már csaknem kétharmada (61 %). 1546-ban egyedül Cegléd közelítette meg Kecskemét juhállományának számát, de a harmadik helyen álló Nagykőrösé már jóval elmaradt tőle. A többi város juhtartása ekkor még egészen jelentéktelen volt. 1562-ig ugrásszerűen megnövekedett Kecskeméten a birkák száma: az 1546-os 4759-ről 11 293-ra! Feltehetően a szomszédos puszták kiarendálása hatott ilyen serkentően a

juhtenyésztés gyors felfejlődésére. Valószínű, hogy 1559-ben összesen kb. 5000 körül lehetett a birkaállomány száma, mert a másik két összeírás idején átlagosan 800 bárányt regisztráltak, s ez a szám hiányzik az 1559-es defterből. Így megállapítható, hogy a juhok számának ugrásszerű növekedése 1559—1562 között következett be.

15. táblázat

Kecskemét birkászdái, juhállományuk és fiaik 1559-ben

Sor- szám	A birkászdá		
	neve	juhállománya	fia
0.	1.	2.	3.
1.	Becsi György	300	Dimitre, nőtlen
2.	Becsi Pál	200	—
3.	Bíró Ferenc	150	—
4.	Csika Lázár	304	—
5.	Erdős Pál	350	—
6.	Hajnal Orbán	100	—
7.	Karácson Gergel	250	—
8.	Kocsis (Kocka) Imre	300	—
9.	Kovács János	200	Pál, nőtlen
10.	Pesti Sebestyén	200	Ferenc, nőtlen
11.	Pető Dimitre	400	—
12.	Pető Gergely	100	—
13.	Szabó Petri	400	Petri, nős
14.	Takács Benedek	250	—
15.	Talódi Petri	204	—
16.	Tód Dimitri	350	—
17.	Tód Ferenc	200	—
	Összes	4258	4

A következő táblázatban az 1559-es adatokat közöljük. Megjegyezzük, hogy a juhtartók közül hat fő (Pető Dimitre, Pető Gergel, Becsi Pál, Hajnal Orbán és Bíró Ferenc) új beköltöző volt, az utóbbi kettőről azt is feljegyezték, hogy korábban Szeged lakói voltak.

Érdekes, hogy míg 1546-ban 1000 növendékbárány után szedett a török tizedet, addig 16 év múlva már csak 600 bárányt találtak, holott az anyaállatok száma lényegesen megemelkedett. Lehetséges, hogy a bárányok számát pontatlanul vették jegyzékbe, vagy a juhosgazdák lepénzelték az összeírót, s így az a ténylegesnél sokkal kevesebb bárány után állapította meg a tizedet. A Kecskemétnél jóval kevesebb juhot tenyésztő Cegléden és Nagykőrösön 1700—2700 között váltakozott a növendékbárányok száma. Ennek arányában feltételezhető, hogy Kecskeméten legalább 3—4000 bárány volt, vagyis könnyen lehetséges, hogy a juhok tényleges összlétszáma

Kecskemét birkásgazdái, juhállományuk és pásztoraik 1562-ben

Sor- szám	A birkásgazda			
	neve	juhállománya	pásztor	fia, fivére
1.	Ágoston János	315	Miklós	2
2.	Ágoston Mihály	197	1	1
3.	Ágoston Pál	250	Máté	1
4.	Becsi Ferenc	300	—	—
5.	Bíró Ferenc	275	1	—
6.	Borsos István	150	1	1
7.	Bozók Ferenc	400	István, György	1
8.	Csóka Pál	156	Ambrus	2
9.	Ferenci Balázs	100	1	1
10.	Ferenci Demetör	200	1	—
11.	György Matias	250	1	2
12.	Járfás Miklós	190	Mihály	2
13.	Kalmár Matias	100	1	1
14.	Karácson Gergely	340	—	1
15.	Kocka Imre	542	Gábor	—
16.	Kovács Márton	100	1	1
17.	Kövér Ferenc	210	1	1
18.	Körös György	150	1	2
19.	Márkus Tomás	350	1	3
20.	Moksa István	405	1	1
21.	Módva Eliás	400	1	1
22.	Nagy Balázs	525	—	1
23.	Nagy Maté	505	1	1
24.	Oláh János	185	—	1
25.	Pap Benedek	205	—	2
26.	Petör Dimitre	150	1	—
27.	Pető Gergel	100	—	1
28.	Péter Mihály	200	1	1
29.	Süveg Dimitri	600	1	1
30.	Szabó János	300	—	1
31.	Szabó Petör	400	—	2
32.	Szana Benedek	230	—	—
33.	Szana János	200	Márton	1
34.	Takács Benedek	213	—	1
35.	Takó Jakab	240	—	1
36.	Tót Ferenc	200	—	1
37.	Tót János	100	1	1
38.	Tót Matias	125	—	1
39.	Tót Petör	425	1	—
40.	Verős Petör	210	1	2
41.	Vég Mihály	200	1	2
	Összes	10.693	29	44

elérte vagy meghaladta a 15 000 darabot is az 1562-es esztendőben. Talán újabb források révén tisztázható lesz e probléma is.

A tényleges vagyoni állapotnak megfelelően a juhok természetesen nem egyenletesen oszlottak meg az egyes birkásgazdáknál. 1546-ban a juhtartók zöme (11 fő) 100—250 birkával rendelkezett, míg a 300—350 juhot birtokló módosabb gazdák száma mindössze 4 volt. Egészen kiemelkedő eredményt ért el a juhtenyésztésben Kocka Imre, akinél 617 birkát írtak össze. Ennyi juhot sem ekkor, sem a másik két összeírás évében nem regisztráltak egyetlen juhsgazdánál sem. 1546-ban csak nála és Csóka Lázárnál vettek jegyzékbe 2—2 pásztort. Egyébként a pásztorok (csoban) viszonylag alacsony számából arra következtethetünk, hogy jószerint csak a számadójuhászokat írták össze, de a munkájukat segítő juhászbojtárokat és más kisegítő családtagokat nem tüntették fel. Noha 1562-ig a birkaállomány megháromszorozódott, ekkor is csak 29 pásztort tartalmaz az összeírás, ami relatíve, a juhok számának arányához képest, egyenesen csökkenő tendenciát mutat. Kevésbé hihető, hogy a 12—15 000 juhot és bárányt 1562-ben 41 juhsgazda és 29 pásztor teljesen el tudott látni. Sokkal valószínűbb, hogy ekkor is csak a számadók szerepelnek a névsorban.

Az 1559-es adatok azt jelzik, hogy a juhállomány összlétszámával együtt az egyes birkásgazdák kezén levő juhok száma is emelkedett. Alig két gazdának volt 100 birkája, s egynek 150, míg az összes többi 200 vagy ennél több juhhal rendelkezett. Ez egyben a juhsgazdák bizonyos fokú vagyonosodására is utal. Zömük 200—250 birkával rendelkezett (7 fő), s a korábbihoz képest emelkedett a 300—350 juhot birtokló módos gazdák száma is (5). A legtöbb birkával Pető Demeter és Szabó Péter rendelkezett (400—400 db). Ebben az évben tehát nem volt olyan kiugró eredmény, mint 13 évvel korábban Kocka Imrénél, de összességében megállapítható, hogy a juhok száma kategóriánként is emelkedő tendenciát mutat. Az összeírásból hiányzó mintegy 600—1000 db növendékbáránnyal együtt a juhállomány összlétszáma az 5000-ret is elérhette, ami azt jelenti, hogy az egyes kategóriák a jelzetnél is több juhot birtokoltak. Érdekes, hogy a juhsgazdák rangsorában a harmadik helyre került az a Kocka Imre, aki mind 1546-ban, mind pedig 1562-ben a legtöbb birkát tartó nagygazdák közé tartozott.

1562-ben már 26 gazdának volt 100—275 darab birkája, ami az alsó vagyoni kategóriába tartozó juhtartók számának igen jelentős emelkedésére utal. Csak egészen kis mértékben nőtt a 300—400 juhot birtokló módos gazdák száma (ötől 7 főre), viszont 400-nál több birkával rendelkezett 8 juhsgazda. A legtöbb birkát tenyésztő záhingazdák száma tehát ugyanolyan arányban emelkedett, mint az első kategóriáé, míg a közepes juhtartóké csaknem stagnált. A legtöbb birkát ekkor Süveg Dimitri birtokolta, 600

darabot. Az átlagosnál jóval intenzívebb juhtenyésztést folytatott még Kocka Imre, Nagy Balázs és Nagy Máté, akik mindannyian félezernél több birkát mondhattak magukénak. A juhokkal folytatott árukereskedelemben ők juthattak a legnagyobb haszonhoz Kecskeméten.

A juhosgazdák személye a három összeírás évében csaknem teljesen kicserélődött. Mindössze egy volt közöttük, akit mindhárom kecskeméti defter feltüntet: Kocka Imre, akit az 1559-es összeírás Kocsis Imre néven említ. Ő, mint láttuk, 1546-ban a legtöbb juhot tartotta, 1559-ben pedig a harmadik, 1562-ben a második volt a rangsorban. Az 1546-os és 1559-es összeírásban három juhosgazda neve megegyezik: Becsi Györggyé, Csóka Lázáré és Talódi Péteré. Becsi 1546-tól 1559-ig 175-ről 300-ra növelte juhainak számát; Csókánál és Talódinál mindkét összeírás ugyanannyi birkát tüntet fel.

Az 1559-es és 1562-es defterben már több juhosgazda neve megegyezik. Az 1562-ben összeírtak közül nyolcvan már az 1559-es évben is tenyésztettek juhot. Érdekes, hogy egy kivételével valamennyinél stagnált vagy egyenesen csökkent a birkaállomány száma. Mindössze Karácson Gergely juhnyája és Bíró Ferencé nőtt; az előbbié 250-ről 340-re, az utóbbié 150-ről 275 darabra. Azonos szinten stagnált három birkásgazda (Tót Ferenc, Pető Gergely és Szabó Péter) juhállománya. Viszont csökkent a korábbihoz képest Kocka Imre, Takács Benedek és Pető Demeter juhainak száma, ez utóbbié 400-ról 150-re. Persze könnyen lehetséges, hogy ez a csökkenés inkább csak az időközben lezajlott eladásokkal áll összefüggésben, melyet később pótoltak a juhosgazdák.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Kecskemét kisállattenyésztésében különleges súllyal szerepelt a juhtartás, mely egyben a budai szandzsák legelső birkatenyésztő településévé avatta a mezővárost. Száznál kevesebb juhot egyetlen birkásgazda sem tartott, ami arra utal, hogy ez a kisállat volt Kecskemét egyik legfontosabb árucikke.¹⁶

S z a r v a s m a r h á k , l o v a k

Közismert, hogy a hódoltsági Kecskemét állattenyésztésében a marhatartás játszotta a legfontosabb szerepet, s híres volt a mezőváros lótenyésztése is. A marha- és lótenyésztésről számos adat maradt az utókorra a XVII. századból, de sajnos a török hódoltság első félszáz évéből jobbra csak a marha- és lókereskedelem adataiból tudunk hozzávetőlegesen pontoságú következteté-

¹⁶ KÁLDY-NAGY, Magyarországi ... 1970. 35—36. említi: „A sertésadó (bidat-i hanazir) számbavételére az volt a törvény, hogy „az egy évesnél öregebb sertés után két akcse szedessék, de az egy évesnél fiatalabb sertés után semmi se szedessék.” ... tíz méhkasból egy, öt méhkasból fél kas, ha ennél is kevesebb volna, kasonként két akcse szedessék.”; KÁLDY-NAGY, Harács-szedők ... 1970. 155. Káldy-Nagy, A budai ... 1977. 335. sz. A jelenleg ismert vámnaplókban nincs adat a kecskeméti által hajtott juhnyájáról.

seket levonni a kecskeméti nagyállattenyésztés volumenéről. Korabeli magyar feljegyzések nem adnak hírt a marha- és lótenyésztésről, a török adóügyi rendelkezések pedig sem a szarvasmarha, sem a ló után nem írtak elő semmilyen illetéket. Emiatt e nagyállatokkal kapcsolatban az egyébként mindenféle szempontból rendkívül értékes török adóösszeírások sem tartalmaznak konkrét számadatokat.

Kecskemét nagyállattenyésztésének rendkívüli jelentőségét már Hornyik János, a város nagy tudású múlt századi történetírója is kiemelten hangsúlyozta: „Nem volt ritka eset, hogy egyetlenegy kecskeméti gazdának egy- vagy kétezer darab szarvasmarhából álló gulyái, egy- vagy több száz darab lóból álló ménese, azonkívül juh- és sertésállománya legyen; sőt maga a város községileg is tartott meg egész pusztákat, melyeket leginkább baromtenyésztésre használt.”

Több százas vagy ezres gulyákat és méneseket viszonylag kis tőkebefektetéssel fel lehetett hizlalni a bérelt pusztákon. A pásztorok többnyire részesedésért őrizték a csordákat, s ha a legelőbért kifizették, már csak a legelők, a széna beszósására kellett pénzt fordítani. Az így felhizlalt marhákat aztán a záhingazdák, tőzsérek irányításával a rideg pásztorlegények, a hajdúk hajtották ki a nyugati vásárvárosokba. Az Alföld végtelen síkságán legelősző lovak nagy tömegére már a XV. század első felében felfigyelt Bertrandon de la Brocquiére francia utazó, akinek útja „szép síkságon vezetett át, hol a lovak vadállatokhoz hasonlóan egészen szabadon élnek, egymást éri a sok ménes.” Kecskemét ménesének történetírója, Rusvay Kálmán így összegezi a mezővárosi lótartás XV—XVI. századi állapotára utaló szórványadatokat: „Bizonyára az Alföld közepén elterülő hatalmas kecskeméti határ is meg volt rakva ménesekkel. Gulyák és juhnyájuk mellett minden bizonynyal ménesek is járták a legelők végtelenjét. A Zsigmond király 1423-ban kelt oklevelében említett „Csödörhomoka”, a mai Méntelek is abban az időben nyilvánvalóan méneslegelő volt.¹⁷

17 Legutóbb Székely György hangsúlyozta kiemelten Kecskemét és négy másik hódoltsági mezőváros marha-kereskedelmének nem mindennapi volumenét: „Les marchands de Debrecen, de Kecskemét, de Nagykőrös, de Tolna et de Ráckeve s' appliquèrent à vendre leurs bestiaux à Vienne, dans les territoires royaux et à Belgrade.” (SZÉKELY Gy., 1975. 41.) — RUSVAY K., 1975. 53—5. (XIII—XVI. sz.); „... az összeíróknak a lakosok marháit nem kellett nyilvántartásba venni, mert semmilyen törvény nem írta elő, hogy utánuk bármilyen adót is szedni lehetne.” (KÁLDY-NAGY, Magyarországi . . . , 1970. 38.) — V. ö.: u. ő, Harács-szedők . . . 1970. 80. — A legelőadó és a fűbér összegéből a marhaállományra nem lehet következtetni. Szegeden — a rendelkezéseket megszegve — 1561-ben minden marha után beszedett a török adószedő 1—1 akcsét, összesen 15 000-ret. 1578-ban már 25 000 akese volt a legelőadójuk. (KÁLDY-NAGY, Magyarországi . . . 1970. 37—39.) — HORNYIK, 1927. 71—72.; KRAJNYÁK, 1962. 38—40.; KRAJNYÁK, 1961. 13—5.; TAKÁTS, 1915. II. 292—3.; GÉMES B., 1968. 191. — 1666: 21 143 marha; 1682: 27 456 marha és ló; 1683: 30 135 marha. (BALANYI B., 1968. 98.) — HEGYI K., 1976. 134—6.; 1560 júniusában II. Szulejmán szultán a budai beglerbégnak küldött levelében megtiltotta a hódoltsági juhkivittelt Bécs irányába. (KÁLDY-NAGY, Statisztikai . . . , 1968. 36.); KÁLDY-NAGY, Magyarországi . . . , 1970. 87. — A századforduló táján némelyik rideglegénynek 50—60 saját marhája is volt a kecskeméti pusztákon. (HORNYIK, 1927. 74.)

Az erdős foltok, a bozótok védték az anyaföldet a Naptól, széltől, vihartól. Oltalmuk alatt buján tenyésztett a homok fűtakarója, a dús legelő gyepszőnyege bőséges táplálékul szolgált az állatok ezreinek. A gunyhó az embernek, az erdők, a ligetek az állatoknak adtak enyhelyet. Ridegen élt az állat, ridegen élt a pásztor. A határ osztatlan volt. Az itt élő emberek jövedelmének jó részét a baromtenyésztés mellett a lótarítás adta még akkor is, ha a lovak tömege, a ménések nagyobb része a közösség, a város birtokában volt. Az állomány megoszlására vonatkozólag azonban számszerű adataink nincsenek egészen a XVII. század közepéig.”

A hódoltsági Kecskemét széles pusztáin az ősi magyar szarvasmarhát tenyésztették, melyet jól ismertek külföldön is fehéresszürke színéről, vékony lábáról, s főképpen hatalmas, címeres nagy szarváról. A mezőváros XVI. század végi jegyzőkönyve a különféle mezei pásztorfoglalkozások egész sorát őrizte meg, melyek többnyire a marhák őrzésével kapcsolatosak: gulyás, pásztor, sörös, göbolyós, göbolypásztor, ökörpásztor, csordás, csordapásztor, fejős pásztor, ellető pásztor, söre pásztor, csikós, ménespásztor, lovász, juhász, bojtár, kanász, kondás, kospásztor, falkás pásztor stb. A legértékesebb marhák a hizláló legelőn tartózkodó sörék és göbolyok voltak, míg a harmadfű, olykor negyed- és ötödfű tinók tulok néven szerepelnek a jegyzőkönyvben. Az 1594-es bejegyzések változatos színű, tarka marhaállományról tesznek tanúbizonyságot, s egyben tükrözik a korabeli magyar nyelv gazdag szókincsét is: fejér szőjke, fejér tarka, fejér babos tulok, fejér babos nyakú, szőke tarka, vas szőrű szőjke, szőke szárú fejér hím tulok, fergeteg szürke tinó, bonta, fekete ordas, fekete kesely, babos ősz ordas, barna holdas fekete kesely szárlábú, fekete tarcsa, vörös ordas, vörös tarcsa, barna kesely, csákó barna tarcsa, barna tarcsa babos, kék tarcsa kajla, kék tarcsa babos, kék tarcsa daruszőrű ökrök stb.

A XVI. század közepe táján Kecskemét határában tenyésztett szarvasmarhák és lovak számára csak az 1560-as évek váci, ráckevei és dunaföldvári vámnaplóinak adataiból tudunk halványan következtetni. 1560—64 között e három nagy dunai átkelőréven évente mintegy 6—8 ezer marháját és 2—300 darab lovát vámolták meg a kecskeméti tőzséreknek és lókereskedőknek. Valószínű, hogy a megvámolt állatok nagyobb részét a kecskeméti pusztákon hizlalták fel, a többit pedig a mezőváros vásárain vagy egyéb sokadalmakon gyűjtötték össze. A hódoltság utolsó évtizedeiben, amikor Kecskemét már közel félszáz pusztát bérelt mintegy félmillió katasztrális holdnyi területen, a marhák száma meghaladta a húszezret is. A számadáskönyvek szerint 1666-ban 21 143 marha, 1682-ben 27 456 marha és ló, 1693-ban 30 135 darab szarvasmarha volt az adózók birtokában. Valószínű, hogy a XVI. század közepén, amikor Kecskemét még csak 10 pusztát bérelt,

kevesebb volt a marhák száma. Szegeden az 1560-as—70-es években 15 000 marhát regisztráltak. A vámnaplók, a XVII. századi adatok és a szegedi marhatartás alapján a XVI. század közepi Kecskemét szarvasmarha-állományának hozzávetőleges számát minimálisan 8—10 ezer, maximálisan 10—15 ezer darabra becsülhetjük.

A juhosgazdákkal ellentétben Kecskemét marhatartó nagygazdáinak nevét nem ismerjük a XVI. századból. Lehetséges, hogy a tózsérek közül sokan tenyésztettek marhát a széles Duna—Tisza közti síkságon, de erre nincs konkrét adat, mint ahogy a pusztákat bérlő záhingazdák marhatartását is csak feltételezni tudjuk. E tózsérek és pusztabérlő záhingazdák nevét a kereskedelem és a társadalmi viszonyok áttekintésekor ismertetjük.

Kérdés, hogyan kell értékelnünk Kecskemét XVI. századi marhatenyésztését szélesebb összefüggésben, a hazai gazdasági-társadalmi fejlődés szempontjából? A történészek véleménye eltérő; vannak, akik egyoldalúan negatív jelenséggént értékelik, míg mások a gazdasági fejlődés pozitív oldalát is hangsúlyozzák a széles körű külterjes állattenyésztés török kori másodvirágzásában. Káldy-Nagy Gyula szerint ez hanyatlást jelentett az agrárgazdálkodásban: „Bármennyire is virágzó volt Magyarországon a török uralom alatt a marhatenyésztés, azt a fejlődés szempontjából nem pozitív, hanem negatív jelenséggént kell értékelnünk, mert ez a mezőgazdasági termelésben visszakanyarodást jelentett a külterjes állattenyésztés felé. A török háborúk során számtalan elpusztult település műveletlenül maradt, legelővé vált tája elsősorban az állattartást tette lehetővé . . .” Hegyi Klára a hódoltság történetéről készített új feldolgozásában utal a marhatenyésztés pozitív tendenciáira is: „A fellendülő állattartásnak már a 14—15. században is az volt az előfeltétele, hogy a település a környező puszták birtokba vagy bérbé vétele útján megnövelje legelőterületét és kaszálóit. Ahogy a 16. században megnőtt az állatállomány, úgy lett erre még égetőbb szükség. A korszak nemcsak a külföldi kereslet megnövekedésével kedvezett az állattartásnak, hanem azzal, hogy a védtelen falvak elpusztításával hatalmasra szélesítette az életben maradt települések határát, mintegy szorította is erre a lakosságot. Ez a növekvő méretű, céltudatos tenyésztést és szakszerűséget mutató rideg állattartás a nehéz korszakokban is túlélést, nem egy alföldi város számára egyenesen gazdasági felemelkedést biztosított.”

Úgy véljük, Magyarország gazdasági fejlődése szempontjából valóban regressziót jelentett a külterjes állattenyésztés másodvirágzása, a növénytermesztés háttérbe szorulása, az óriási mérvű pusztásodás. Azonban differenciáltan kell szemügyre venni e nehéz problémát, s mint Hegyi Klára is hangsúlyozza, az összefolyammal ellentétben számos alföldi nagy mezőváros számára jelentős népességtömörülést és gazdasági fejlődést eredményezett

a szakszerű, külterjes állattenyésztés nagymérvű fellendülése. Kétségtelen, hogy Kecskemét éppen e kivételt képező mezővárosok közé tartozott, melynek gazdasági fejlődése döntően a nagyállattenyésztésen nyugodott. Kecskemét nem áldozata, hanem sokkal inkább haszonélvezője volt a török hódításokkal járó mérhetetlen pusztításoknak, a Duna—Tisza közti falvak elnéptelenedésének, a terület pusztásodásának. Az életképtelen kis falvak pusztulása tette lehetővé Kecskemét felemelkedését, gazdasági potenciáljának állandó növelését a hódoltság másfél évszázadában. Kétségtelenül tragikus, ellentmondásos, számtalan negatív tényezőt magában rejtő útja volt ez Kecskemét és más alföldi kertés városok gazdasági fejlődésének, de az adott korban és az adott hódoltsági, alföldi területen más lehetőség nem kínálkozott az anyagi potenciál viszonylag állandó gyarapítása számára. A retrográd, negatív jelenségek nem Kecskemét és a többi mezőváros belső gazdasági-társadalmi fejlődéséből fakadtak, hanem rajtuk kívül álló külső tényezők: a török hódítók tengernyi vért, szenvedést, pusztulást és visszafejlődést hozó erőszakos uralmából. Kecskemét éppúgy nem választhatta a gazdasági fejlődés más, békésebb és kevesebb pusztulással járó útját, mint a többi nagy mezőváros. Számukra adott volt a helyzet: a török uralommal járó pusztulást kihasználva növelni kellett népességüket (munkáskéz), és méginkább a területüket (puszták), hogy megteremthessék fennmaradásuk és fejlődésük két alapvető zálogát. S hogy ezekkel a lehetőségekkel egy-egy alföldi mezőváros miképpen tudott élni, az nem kis mértékben lakosai szorgalmától, szívós élniakarásától és lankadatlan munkabíráásától is függött, nemcsak a vázolt külső objektív tényezőktől. Kecskemét XVI—XVII. századi története pedig egyértelműen bizonyítja, hogy népe jól sáfárkodott a hódoltsági termelőerők számottevő hányadát elsorvasztó török uralom által meghagyott egyetlen jelentős gazdasági lehetőséggel, az intenzív külterjes állattenyésztéssel. Ezekben a nehéz évtizedekben Kecskemét környékén nem a növénytermesztéssel, hanem a nagyállattenyésztéssel lehetett biztosítani a gazdasági fejlődést, s átmenteni a mezőváros népének állattenyésztési szaktudását, anyagi potenciáljának egy részét egy nyugodalmasabb kor szülötteinek. Mert Kecskemét történelmi múltjának ismeretében egészen nyilvánvaló, hogy tényleges várossá fejlődése korántsem a XVIII—XIX. századi gazdasági-társadalmi erőfeszítések eredménye: kezdete még a XIV—XV. századra esik; közbülső, legnehezebb szakasza pedig a török uralom vészterhes másfél évszázadára, mely minden negatív tendencia mellett tovább gyarapította a mezőváros termelőerőit, megalapozta későbbi

gazdasági fejlődését, s ilyenképpen össz folyamatában pozitívnak tekinthető.¹⁸

3. Kézműipari termelés, céhviszonyok

A kézműipar szerepe a mezőváros gazdasági életében

A XVI. századi Kecskemét gazdasági életének másik nagy termelőágazata a kézműipari termelés volt. Sajnos a török uralom első fél évszázadában a forrásszegénység miatt vajmi kevés ismerettel rendelkezünk a kisipari-háziipari-parasztipari termelés volumenéről. Még leginkább a céhes szervezettű ötvösiparról, a szűcsiparról és a szabóiparról rendelkezünk valamelyes képpel, jórészt éppen a céhlevelekből. Adatgazdaságuk miatt ezeket a céheket külön fejezetben tárgyaljuk. Összefüggő török források szintén a szűcs-céhről, a szabókkal való vitáikról maradtak fenn.

A tahrir-defterek közül mindössze az 1562-es összeírás tartalmaz egyetlen iparral kapcsolatos adatot. Ekkor 20 malom után összesen 50 akcse illetéket jegyzett fel a török. Egy-egy malom adója tehát 25 akcse volt. Eszerint a kecskeméti malmok fél éven át üzemelő szárazmalmok, szélmalomok lehetnek, mert az egész évben működők után 50 akcse illeték járt. A malmok száma jó három évtizeden át nem sokat változott, s még a 15 éves háború, a tatárdúlás idején, 1597-ben is 16 kecskeméti malom molnárjait sújtották 4 forint bírsággal a mértékek hibás voltáért. Összehasonlításképpen megemlítjük, hogy 1562-ben mindössze öt budai szandzsákbeli hászváros rendelkezett 15-nél több malommal: Pest (22), Buda (20), Kecskemét (20), Ráckeve (19) és Vác (16). Ugyanekkor Kecskemét két testvérvárosa, Kőrös (3) és Cegléd (11) összesen is csak 14 malmot üzemeltetett. Kecskemét tehát igen fejlett malomiparral rendelkezett, mint a Ráckeve—Cegléd vonaltól délre eső Duna—Tisza közti síkság legnagyobb gabonaörlő központja. Valószínű, hogy a korabeli kecskeméti defterekben szereplő Mónár, Molnos nevű adózó háztartásfők a malomtulajdonosok közül kerültek ki. A malmok nagy értéket képviseltek; 1562-ben a 20 malom mintegy 200 000 akcse (4000 forint) eladási értékkel rendelkezett. Érdekes, hogy bár a malomipar legalább akkor súlytal szerepelt a mezőváros ipari termelésében, mint a szűcs- vagy sza-

18 TAKÁTS S., Régi pásztornépünk élete. = Uő, Rajzok . . . II. 1915. 259—353.; HORNYIK, 1927. 70—4, 82.; KÁLDY-NAGY, Harács-szedők . . . 1970. 155.; VASS E., Ráckeve und Dunaföldvár . . . 1972. 451—3.; HEGYI K., 1976. 135—6.; SZAKÁLY F., A Dél-Dunántúl . . . 1973. 64—8, 70—2, 81—4, 86—7, 97—101.; BALANYI, 1968. 98. KÁLDY-NAGY, Magyarországi . . . 1970. 37—9, 88. p. 30. jegyz.

bóipar, de a XVI—XVII. század folyamán mégsem érte el a céhes szervezetségi szintjét.

Az ötvösök 1557-es céhlevelében az alábbi ötvösök szerepelnek: Ötvös Sebestyén, Ötvös Benedek, Ötvös Imre. Valamennyi név megtalálható a két évvel későbbi kecskeméti török adódefterben is — nehéz lenne tagadni e foglalkozásnevű polgárok ötvös voltát. Az 1569-es török szűcsirat 9 kecskeméti szűcs nevét őrizte meg az utókor számára. Íme: Szűcs Mátyás, Szűcs Péter, Szűcs Ferenc, másik Szűcs Péter, Szűcs Jakab, Szűcs Gergely, Szűcs Balázs, Szűcs János, Békes Bertalan. Tehát egy kivételével valamennyien foglalkozásuk nevét viselték. Szűcs Jakab, János és Mátyás neve fellelhető a 7 évvel korábban keletkezett kecskeméti török adódefterben is. Az 1580. decemberében keletkezett török védlevél a következő 11 szűcs nevét őrizte meg: Szűcs István, Szűcs Máté, Szűcs Ferenc, másik Szűcs Máté, Szűcs Balázs, másik Szűcs István, Szűcs Gergely, Szűcs Péter, másik Szűcs Ferenc, Szűcs János, Szűcs Jakab. Tehát valamennyien iparos mesterségük nevét viselték. Az 1590 januárjában keletkezett török irat az alábbi szűcs- és szabómestereket nevezi meg: Szűcs Péter, Szűcs András, Szabó Gáspár, Szabó Benedek, Szabó Éliás, Szabó Márkó, Szabó Péter, Malák bíró. Összegezésképpen megállapítható, hogy az 1569—1590 között általunk ismert 31 kecskeméti ötvös, szűcs és szabó közül 29 (93,6%) tényleges foglalkozásának nevét viselte. Ennek alapján, figyelembe véve történéseink és nyelvészeink zömének pozitív véleményét, megkíséreljük hozzávetőleges pontossággal meghatározni a vezetéknevek alapján a XVI. század közepi Kecskeméti iparúzó polgárainak számát. Hangsúlyozzuk, hogy e számítások csak becslés jellegűek, melyek azonban több-kevesebb pontossággal, globálisan jelzik az egyes mesterségek elterjedtségének fokát. Első lépésként lássuk a kecskeméti iparosnevek megoszlását:¹⁹

19 KÁLDY-NAGY, Kanuni... 1971. 328—335.; uő, A budai... 1977. 173—8.; KÁLDY-NAGY, Magyarországi... 1970. 42—3, 83.; HORNYIK, 1861. II. 167, 271—9, 282—7.; TAKÁTS S., A magyar faragómolnárók. = Uő, Rajzok... II, 1915. 422—63. és 1961. 44—51.; VELICS, 1890. II. 54.; A foglalkozásnevek gazdaságtörténeti felhasználhatóságáról lásd: SZABÓ I., 1954. 10—12. SZÉKELY Gy., 1970. 206—210.; SZÉKELY Gy., 1970. 201—8.; KUBINYI A., A XIV—XV. századi... TBM. 1972. 39—56.; Uő, Dél-dunántúli... 1972. 13—45.; Uő, Budapest története... 1973. 7—240.; FEKETE L., 1968. 8.; GYÓRFFY L., 1956. 64 p.; PAPP L., 1963. 76—85.; Uő, 1961. 183—93.; uő, 1956. 480—1.; Uő, 1957. 442—9.; Uő, 1955. 258—63.; MELICH J., 1943. 265—280.; BÁRCZI G., 1956. 144—157.; BENKŐ L., 1949. 244—256, 116—24.; KÁLMÁN B., 1962. 139—142.; Uő, 1961. 23—43.; Uő, 1967. 252 p.; TÖRÖK G., 1961. 236—42.; HAJDÚ M., 1969. 93—104.; Uő, 1971. 181—7.; LŐRINCZE L., 1951. 64.; BERRÁR J., 1960. 267—79.; BÜKY B., 1969. 140—1.; KARÁCSONY S. Zs., 1954. 379—87.; Uő, 1961. 99—102.

Kecskeméti mesterségek az iparosnevek tükrében (1546—1562)

Iparosnév	1546	1559	1562	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.
Ács	1	5	1	2
Borbély	3	3	3	3
Dézsarakó	1	1	1	1
Fazekas	—	1	—	1
Faragó	—	1	1	1
Gyárfás	1	2	2	2
Gyékényes	—	1	—	1
Balik (Halász)	—	1	2	1
Kenyeres	1	1	1	1
Kovács	6	9	8	8
Kutas	1	1	1	1
Mészáros	1	2	—	1
Molnár	3	3	3	3
Ötvös	5	6	7	6
Rámás	1	1	1	1
Süveges	3	3	6	4
Szabó	14	27	19	20
Szijgyártó	1	2	1	1
Szűcs	1	6	4	3
Takács	—	1	1	1
Tímár	1	1	—	1
Varga	9	9	8	9
Vedres	—	2	1	1
25	53	86	71	73

Az őstermelés és a kézműipar szétválása egyben utal a társadalmi munkamegosztás, a differenciálódás és a városiasodás fokára is. Noha a vezetéknevek alapján végzett felmérés korántsem tekinthető pontosnak és teljesnek, de bizonyos mértékben jelzi az adott késő középkori — hódoltsági település kézműipari termelésének színvonalát. A XVI. század közepi Kecskeméten legalább félszáz — száz olyan adózó élt, aki valamilyen kézműiparral is foglalkozott. Az ipar azonban ekkor még kevésbé különült el az őstermeléstől, a kézművesek többnyire mezőgazdasági tevékenységgel is foglalkoztak, nemegyszer csak időlegesen, részlegesen, esetlegesen folytatták ipari tevékenységüket. A nagy állattartó Kecskemét is elsősorban parasztváros volt, ahol a kézművesek földet is műveltek, állatokat is tenyésztettek. Mint Lenin hangsúlyozza, „a kapitalizmusnak . . . kezdeti fejlődési fokán az iparos még alig különül el a paraszttól, kapcsolata a földdel valóban fölötte jellegzetes

tünet, amely külön tárgyalást követel.” Sajnos adatok hiányában nem tudjuk pontosan felmérni a kecskeméti iparúzők őstermeléshez való kötődésének fokát, de bizonyos, hogy más agrárvárosokhoz hasonlóan itt is szoros volt az ipar és a mezőgazdaság kapcsolata. Ez a viszony a későbbi évszázadokban is fennmaradt: „Kecskeméten az iparos földművelők legényeiket Péter és Pál napjától Szent Mihály napjáig (június 29—szeptember 29.) szüneteltették. Ilyenkor mester és legény aratni mentek, hogy évi kenyér-szükségletüket beszerezzék.”

E negyedszáz mesterség kilenc iparágat alkotott, melyekben az egyes foglalkozások és iparosok száma így alakult:

Kecskemét iparágai (1546—1562)

18. táblázat

Az iparág neve	A mesterségek száma			Az iparosok száma		
	1546	1559	1562	1546	1559	1562
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Ruházati ipar	4	4	4	27	43	37
Fémipar	2	3	3	11	17	16
Élelmiszeripar	3	4	3	5	7	6
Faipar	3	4	4	3	5	5
Építőipar	2	2	2	2	5	2
Tisztítóipar	1	1	1	3	3	3
Bőripar	2	2	1	2	3	1
Szövőipar	—	2	1	—	2	1
Agyagipar	—	1	—	—	1	—
9 iparág	17	23	19	53	86	71

Tanulságos ezt a táblázatot összevetni a legtöbb iparost foglalkoztató budai hászváros, Ráckeve iparágainak kimutatásával, melyet ugyancsak a foglalkozásnevek alapján készítettünk el:

Ráckevei iparágak (1546—1562)

19. táblázat

Az iparág neve	A mesterségek száma	Az iparosok száma	
		1546	1562
1.	2.	3.	4.
Fémipar	5	17	27
Szövőipar	3	4	6
Bőripar	3	7	9
Élelmiszeripar	7	30	42
Ruházati ipar	5	89	116
Faipar	4	2	6
Építőipar	3	10	11
7 iparág	30	159	217

Végezetül vessük össze Kecskemét iparosneveit a budai szandzsák többi hászvárosának hasonló adataival, melyeknél az összehasonlítás megkönnyítése végett feltüntetjük a százalékos arányszámokat is.:

20. táblázat

A budai szandzsák mezővárosi iparosneveinek megoszlása (1546–1562)

Város	Adózó háztartásfő		Az iparosnevet viselők			
	2546	2562	száma	%-a	száma	%-a
			1546-ban		1562-ben	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Buda	388	244	94	24	80	22
Buják	34	68	4	12	11	16
Cegléd	187	185	25	13	15	8
Földvár	127	105	28	22	22	27
Kecskemét	278	399	53	19	71	18
Nagykőrös	101	180	11	11	21	12
Nagymaros	92	217	22	24	46	22
Óbuda	59	40	5	8	4	10
Pest	127	98	35	28	37	38
Ráckeve	548	748	159	29	217	29
Tápiószecső	42	46	10	24	8	17
Vác	208	246	49	24	58	24
Vál	126	75	14	11	18	24
Visegrád	25	—	8	33	—	—
Összes	2531	2652	515	20	608	22

Noha szám szerint elég sok kézműves élt a XVI. századi Kecskeméten, hiszen ők tették ki az adózó háztartásfők mintegy egyötöd részét, de ez korántsem azt jelenti, hogy a mezőváros ipara azonos szinten állt a fejlett polgárvárosokéval. Sőt, mint az iparilag fejlett Ráckevével való összehasonlításból is láthatjuk, Kecskemét kézműiparának differenciáltsága, az egyes iparágakon belüli specializálódás, a mennyiségi és minőségi mutatók lényegesen elmaradtak a legfejlettebb iparral és távolsági kereskedelemmel rendelkező Duna-menti nagy mezővárosok, tranzitkereskedelmi gócpontok mögött is. Konkrét forrásadatok hiányában nem tudjuk megítélni, mennyire elégitették ki a kecskeméti kézművesek a mezőváros és piackörzete iparcikk-szükségletét. Valószínű, hogy a fejlett malomipar, továbbá a céhes szervezetű szűcs-, szabó- és ötvösipar eleget tudott tenni az árutermelés révén megnövekedett igényeknek is. Annál kevésbé tételezhető ez fel a kevésbé specializálódott, egy-két mester által reprezentált fa-, építő-, bőr-, szövő- és agyagipar viszonylatában. Az egy-két takács, tímár és szíjgyártó még a

mezőváros szükségletét sem elégíthette ki, nemhogy a környező falvakét. Pedig a textil- és bőrkészítményekre nagy szükség volt az állattenyésztő Kecskeméten. A kínálat és a kereslet közti különbséget feltehetően itt is azok a tőzsérek, kádas kalmárok és más kereskedő „árus emberek” egyenlítették ki, akik nyugatról, a királyi országrészből vagy Pest-Budáról hazatérve iparcikkkel látták el az Alföld döntően mezőgazdasági jellegű területeit.²⁰

Még érdekesebb következtetésekre jutunk, ha az 1546-os és az 1559-es török összeírások alapján megvizsgáljuk a kecskeméti iparosok kontinuitását, fluktuációját. Az 1559-es defter ugyanis többek között nevenként megjegyzi, hogy a 13 évvel korábban összeírtak közül ki szökött el vagy halt meg, s emellett pontosan feltünteti az újonnan beköltözöttek nevét is. Számunkra ez utóbbiak különösen értékesek a kecskeméti kézműipar genesisének elemzése szempontjából. Az összeírók 1559-ben utcánként teljesen külön, a lap szélére vagy aljára jegyezték fel az új telepések nevét, s a Szent Mária utcába beköltözőkről azt is megmondták, hogy korábban Szegeden laktak. Az iparosok fluktuációjával kapcsolatos adatokat a következő táblázatban összegeztük:

20 Vö.: FEKETE L.—NAGY L., 1973. 368.; MÉSZÁROS L., *A magyarországi...* Kzt. 1975. 170—7.; KÁLDY-NAGY, *Kanuni...* 1971. 7—16. (Buda); 16—9. (Földvár); 36—9. (Vál); 59—61. (Óbuda); 85—95. (Ráckeve); 116—121. (Vác); 168—9. (Buják); 69—70. (Visegrád); 70—73. (Nagymaros); 184—7. (Pest); 189—191. (Tápiószecső); 297—300. (Nagykőrös); 302—6. (Cegléd); 328—35. (Kecskemét); SZABÓ L., 1934. 58 p.; KRAJNYÁK, 1961. 17—8.; HORNYIK, 1861. II. 165—7.; EPERJESSY G., 1965. 262—3.; LENIN, *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban*. Bp. 1949. 366. p. Hangsúlyozza az alkalmazottak részvételét is az agrártermelésben: „... a legnagyobb munka idején a gazda kisegítésképpen, rendszerint a műhelyben dolgozó munkásokat is bevonja.” (Uo. 367.); EPERJESSY K., 1971. 75.; SCARITUS, *Kevi...* 1581. = OSZK. Fol. Hung. 2904. 1—6.; MÉSZÁROS L.—HAUSFATTER K., 1974. 2. sz. 224—6.; lásd még VASS Előd és KÁLDY-NAGY Gyula vámnapló-publikációit, kereskedelemtörténeti tanulmányait, továbbá: Hegyi K., 1976. 142.

Kecskemét kézműveseinek fluktuációja 1546—1559 között

Iparos	1559-ben		
	régi lakos	új telepes	együtt
1.	2.	3.	4.
Ács	—	5	5
Borbély	1	2	3
Dézsarakó	1	—	1
Fazekas	1	—	1
Faragó	—	1	1
Gyárfás	1	1	2
Gyékényes	—	1	1
Hajász	—	1	1
Kenyeres	—	1	1
Kovács	4	5	9
Kutas	1	—	1
Mészáros	1	1	2
Molnár	2	1	3
Ötvös	3	3	6
Rámás	1	—	1
Süveges	3	—	3
Szabó	7	20	27
Szűgyártó	1	1	2
Szűcs	—	6	6
Takács	—	1	1
Tímár	1	—	1
Varga	3	6	9
Vedres	—	2	2
Összes	31	58	89

Az iparosok fluktuációjának vizsgálata ipartörténeti szempontból egészen meglepő eredményhez vezet: Kecskemét iparosnevű polgáraiinak kétharmad része 1546—1559 között más településekről, feltehetően zömmel a Duna—Tisza közéről költözött be a mezővárosba. A legtöbben az 1551-ben csaknem teljesen elpusztított Szegedről menekültek Kecskemétre, az új telepesek 10,34%-a. Tehát Szeged hanyatlása a kecskeméti kézműipart is gyarapította, mégpedig számottevő mértékben: az 1559-ben összeírt iparosok 6,74%-a korábban a Tisza-parti nagy mezőváros lakosa volt. Könnyen lehet, hogy ez az arány a valóságban még ennél is magasabb volt, lévén hogy a török írnok csak a Szent Mária utcába beköltözöttekről jegyezte fel előző lakhelyük nevét, de sajnos a többi utca új telepeseiről már nem közölt hasonló adatot. Mindenesetre a már ismert minimális arányszám is érdekes

megvilágításba helyezi az igen fejlett mezőgazdasággal, kézműiparral és kereskedelemmel rendelkező Szeged, s az inkább állattenyésztő-tőzsérkedő Kecskemét ipari kapcsolatait a hódoltság elején. A Szegedről Kecskemétre menekülő ötvösök céhalapítását e szélesebb összefüggés keretében kell szemügyre vennünk, hiszen a Tisza-parti metropoliszból nemcsak ők költöztek az állattenyésztő parasztvárosba, hanem egyéb kézművesek, kereskedők is.

1559-ben Kecskeméten teljes egészében az újonnan beköltözők közül kerültek ki az ácsok, a szűcsök, a faragók, a gyékényesek, a vedresek és a takácsok. De új telepes volt a vargák és a borbélyok kétharmada, a szabók háromnegyed része, az ötvösök és a kovácsok fele stb. A legfontosabb mesterségek (ács, borbély, kovács, ötvös, szabó, szűcs, varga) 65 iparos közül 47 máshonnan költözött Kecskemétre (72,31%). A csekély volumenű kecskeméti kézműipar kibontakozásában tehát a török uralom elején hatalmas arányokat öltő népességvándorlás játszott döntő szerepet, s nem pedig a mezőváros belső gazdasági fejlődése, a társadalmi munkamegosztás fokozódása. A külső tényező alapvetően meghatározó szerepe nyilvánul meg abban is, hogy Kecskeméten a céhes szervezkedés csak a beköltözések első nagy hullámaint követően, az 1550-es évek végén tudott megindulni. Jellemző, hogy az első céhet is a Szegedről idemenekült ötvösök szervezték meg 1557-ben, s két év múlva a szűcscéh megalakítása is a teljes létszámmal máshonnan beköltözött mesterek műve volt. A harmadik céh is csak úgy tudott később létrejönni, hogy a fél tucat mester száma 1559-ig csaknem 300%-kal megemelkedett az újonnan betelepültek révén. Ezek az adatok egyértelműen azt bizonyítják, hogy a kecskeméti kézműipar fejlődése és a céhesszervezkedés megindulása a XVI. század közepén külső tényezők függvénye volt, vagyis mindkettő a más településekről, így például Szegedről idemenekült iparosok tevékenységének hatására bontakozott ki, s vált az elkövetkezendő évtizedekben a mezőváros belső ipari fejlődésének szerves bázisává.

A kézműipar másodlagos szerepét jelzi az is, hogy a mezőváros önkormányzatát irányító bírók és esküdtek sorába alig-alig néhány iparos került be a XVI. század folyamán, mint ahogy ezt a kecskeméti szakirodalom is hangsúlyozza. Pedig, mint Bácskai Vera kutatásaiból tudjuk, a legiparosodottabb oppidumok vezetését a XV—XVI. század folyamán már 15—20%-ban, sőt nem egy esetben ennél magasabb számarányban is kézműves mesterek alkották. Viszont a kevésbé fejlett kézműiparral rendelkező Kecskeméten a mezőváros irányítását a náluk jóval gazdagabb és tekintélyesebb állattenyésztő-tőzsérkedő-pusztabérlő záhingazda réteg sajátította ki csaknem teljes egészében. A kecskeméti ötvösök nem a módos polgárság, hanem a nagy kereskedőtöket felhalmozó, állattenyésztő-kereskedő záhingazdák

fényűzési igényeit elégítették ki, s nem véletlen, hogy a szintén fejlett szűcs-, szabó- és malomipar is a mezőgazdasági termelésen nyugodott (állati bőrok feldolgozása, gabonaőrlés). Az őstermeléstől teljesen különvált, az ipari termelés nagyfokú differenciálódására utaló mesterségek nevei elő sem fordulnak a XVI. század közepi Kecskeméten, mely a céhes és azon kívüli kézműipari termelés bizonyos fokú fejlettsége mellett megmaradt tipikus alföldi állattenyésztő-tózsérkedő agrárvárosnak. Ez a kép lényegesen a század végén sem módosult, a korabeli jegyzőkönyv és számadáskönyv bejegyzései itt-ott tesznek említést iparúzókról. Ezek sorában ekkor is ötvösök, szabók, szűrszabók, süvegkészítők, szűcsök, vargák, kovácsok, molnárok, mészárosok, takácsok, vargák szerepelnek, továbbá gombkötők, csizmadíák, szappanosok, salétromfőzők, nyereggyártók és bodnárok. Bár a kis népességű, gazdaságilag fejletlen környékbeli falvak mellett Kecskemét kézműipara lényegesen nagyobb potenciált képviselt, de a polgárvárosok és a kereskedő-mezővárosok erősen differenciált iparától mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt elmaradt, s alárendelt szerepet játszott az anyagi-gazdasági javak zömét előállító őstermelés, főleg az intenzív állattenyésztés mögött.²¹

Kecskemét céhei a XVI. század második felében

Az ötvösök céhe az 1557-es céhlevél tükrében

A XIV—XVI. században a pénzgazdálkodás elterjedése, az árutermelés és az árukereskedelem fellendülése következtében a vidéki termelőágakon belül a kézműipari termelés is fejlődésnek indult, különösen a nagyobb mezővárosokban. A társadalmi munkamegosztás adott fokán már nemcsak a polgárvárosokban, hanem a legjelentősebb mezővárosokban is megjelentek a kikapari termelés magasabb, szervezettebb fokát jelentő kézműves céhek. Néhány különösen fejlett mezővárosban, így például Szegeden és Debrecenben már a XIV—XV. században működött egy-két céh.

Az állattenyésztő Kecskeméten egy-másfél évszázados késéssel, a XVI. század közepén jöttek létre az első céhszervezetek. Az általunk tárgyalt időszakban csak három céh alakult a cívisvárosban: az 1550-es években az ötvösök és a szűcsök, majd a század utolsó negyedében a szabók céhe. Jellemző, hogy a legelső céh a Szegedről elmenekülő ötvösök kérésére kelt életre, s éppen Debrecentől kapták céhlevelüket. A céhes szervezkedés tehát mintegy külső hatásra indult meg Kecskeméten, de később a belső gazdasági fejlődés

21 KÁLDY-NAGY, A budai ... 1977. 335. ssz.; BÁCSKAI V., 1971. 18—9. HORNYIK, 1861. II. 165.

eredményeként alakult meg a másik két céh, melyek az elsónél fokozottabban ágyazódtak bele a mezőváros anyagi-gazdasági vérkeringésébe, a lakosság mindennapi szükségleteinek kielégítésébe

A céh az adott iparág kézműves mestereinek érdekvédelmi szervezete volt, mely mindenekelőtt a céhen kívüli konkurencia (kontárok, háziiparosok, parasztiparosok, idegenek) letörésére irányult, de egyúttal igyekezett kiküszöbölni a káros versenyszellemet az általa tömörített iparosok között is.

Az 1546-ban összeírt ötvösmesterek idősebb emberek lehettek, mert 1559-ig egyharmad részük meghalt. A mestereknél összeírt nőtlen szolgák „szökése” tulajdonképpen azt jelentette, hogy kötelező vándoréveiket más településeken folytatták tovább. Érdekes, hogy az 1546-ban jegyzékbe vett nőtlenek közül 1559-ben egyet sem regisztráltak önálló háztartásfőként. Nem lehetett tehát könnyű a legények mesterré válása. Erre utal az is, hogy az Ötvös Ambrusnál 1559-ben jegyzékbe vett Mihály nevű nőtlen fia még 1562-ben is apja műhelyében dolgozott mint adót nem fizető családtag. 1559-ben csak három olyan adózó mestert találunk, aki 1546-ban nem szerepelt: Ötvös Benedeket, Ötvös Imrét és Ötvös Sebestyént. Két évvel korábban, 1557-ben éppen ők alapították meg a kecskeméti ötvöscéhet mint Szegedről elmenekült iparosok. Az 1559-es adóösszeírásban mindhárman az új telepések névsorában szerepelnek, akik az előző egy évtized valamelyik évében menekültek Kecskemétre, nyilván az 1552-es „szegedi veszedelem” idején. Az ötvösökkel kapcsolatos adatokat az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

A korabeli Kecskemét ötvösségének szerepét akkor mérhetjük le a magatejeltségében, ha mestereinek számát összevetjük a terület többi városában dolgozó ötvösök számával. A XVI. század közepén mindössze 5 budai hászvárosban éltek ötvösök:

Nem véletlen, hogy a 14 budai hászváros közül csak ötben dolgoztak ötvösök: az ötvösség ugyanis kifejezetten városi ipar, ötvös csak ott élt meg, ahol igényes és gazdag megrendelőkre talált. Falvakban, kevéssé fejlet mezővárosokban az ötvösség nem tudott gyökeret eresztetni. Ilyenténképpen az ötvösök jelenléte bizonyos mértékben utal a városiasság fokára is, illetőleg az ott felhalmozott kereskedelmi és ipari tőke nagyságára. A XVI. század közepén Kecskeméten átlagosan hat ötvös élt — munkájukat nyilván tucatnyi családtag, legény, inas segítette — ennél többen egyedül az iparilag igen fejlett Ráckeveén tevékenykedtek. A nagy állattartó évisvárosban több ötvös dolgozott, mint a hanyatló Budán és Pesten együttvéve, melyek helyett ebben az időben a Csepel-szigeti Ráckeve lett a budai szandzsák keresztény népességének kézműipari központja. Kecskemét szoros felzárkózása a fejlett kézműiparú Ráckeve mellé már önmagában is jelzi az ötvös-

Kecskeméti ötvösök (1546—1562)

1546	1557	1559	1562
1.	2.	3.	4.
Ötvös Anbrus nős	—	Ötvös Anbrus nős	Ötvös Anbrus
Miklós nőtlen	—	Mihál a fia, nőtlen	Mihál, a fia
	Ötvös Benedek	megszökött	
	Ötvös Imre	Ötvös Benedek nős	Ötvös Benedek
		Ötvös Imre nős	János, a fia
Ötvös István nős	—	meghalt	Ötvös Imre
testvére Imre, nőtlen	—	meghalt	Mihál, a fia
Ötvös Mihál nős	—	Ötvös Mihál nős	Ötvös István
István nőtlen	—	megszökött	Ötvös Mihál
Ötvös Miklós nős	—	Ötvös Miklós nős	Ötvös Miklós
János nőtlen	—	megszökött	Mihál, a fia
Ötvös Pál nős	—	meghalt	Ötvös Sbestyén
	Ötvös Sebestyén	Ötvös Sbestyén nős	János, a fia

23. táblázat

Ötvösök megoszlása a budai szandzsák öt hásvárosában (1546—1562)

Év	Buda	Kecskemét	Pest	Ráckeve	Vác	Összes
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1546	1	5	1	6	—	13
1559	4	6	2	9	2	23
1562	5	7	2	10	3	27
Átlag	3	6	2	8	2	21

ipar különleges jelentőségét, s ezen keresztül, áttételesen, a mezőváros állattenyésztő-tőzsérkedő záhingazdáinak szilárd vagyoni helyzetét. Kecskemét ötvöseit láthatták el művészi készítményeikkel a Duna—Tisza közti falvak módosabb parasztagzáit, sőt még a két testvérváros, Nagykőrös és Cegléd gazdag cívispolgárait is, lévén hogy a XVI. század közepén egyikben sem élt ötvös. A kecskeméti ötvösség egészen kiemelkedő jelentősége egyben jelzi a mezőváros világot járt, művelt parasztpolgárainak bizonyos fokú igényességét, szépérzékét, a művészetek iránti fogékonyságát is. A Győrben, Nagyszombatban, Bécsben, Nürnbergben, Augsburgban és a többi fejlett német városban megcsodált gyönyörű gótikus és reneszánsz művészi alkotások

szerény hazai vetületeként a dúsgazdag kecskeméti záhingazda-pusztabérlő-kereskedő réteg bőkezűen támogatta a művészi készítményekkel jelentkező helyi ötvösipar kibontakozását, céhes fejlődését.²²

A XVI. századi céhekről igen kevés adat maradt fenn, sokszor csak pusztá létezésükről, egy-egy vezetőjükről vagy mesterükről tudunk. Különösen érvényes ez a hódoltsági területre, melynek magyar és latin nyelvű forrásanyaga túlnyomó részben az enyészet martaléka lett. Ilyen viszonyok közepette nehéz lenne túlbecsülni a kecskeméti ötvöscéh teljes terjedelmében fennmaradt 1557-es céhlevelének jelentőségét, mely a rendkívül szűkös forrásadottságok közepette részletességénél fogva valóságos kincsesbányája a helyi ipartörténeti kutatásoknak. Emiatt mindenképpen célszerű közelebb-ről is vizsgálat tárgyává tenni, mert ezt úgy Hornyik, mint a későbbi kutatók elmulasztották, noha Szabó László egy kis füzetben megkísérelte összefoglalni a kecskeméti kézműipar és céhfejlődés történetét. A jelentős forrásértékű céhlevélből nyomon követhetjük az ötvöscéh megalakulásának folyamatát és működésének belső mechanizmusát.

Mint már említettük, a céh megalakításának kezdeményezői a Szegedről elmenekült három ötvösmester volt, Ötvös Sebestyén, Benedek és Imre. Szándékukat előadták Ágoston Albert főbírónak és az esküdt elöljáróknak, akik támogatták közérdekű elképzelésüket. Elmondták, hogy korábban Szegeden már „volt Czéhek, de Szegednek pusztulásában az ötvösöknek minden articulusi elvesztenek.” Arra kérték a kecskeméti főbíró, hogy írjon érdekükben a debreceni tanácsnak és az ötvöscéhnek az ottani céhlevél átíratása ügyében. A kecskeméti vezetők meg is írták az ajánlólevelet, lepecsételték, s elküldték a debreceni főbíróhoz és az ötvösökhöz. Bakócz Tamás debreceni főbíró jóindulattal kezelte a kecskeméti kérését, és így rövidesen megkapták az óhajtott céhlevelet. Ezután a kecskeméti ötvösök részletesen, egyenként elmagyarázták az articulussokat a mezőváros vezetőségének, melyeket a magisztrátus fenntartás nélkül jóváhagyott. A főbíró és a tanács által megerősített, pecsétjükkel és aláírásukkal hitelesített latin nyelvű céhlevél 1557. Szent Mihály havának 18. napján életbe lépett, s rövidesen a török hatóság is megerősítette. Kászon budai pasa embere, Ali szubasa egyik vidéki körútján Kecskemétre érve, aláírásával és pecsétjével erősítette meg a kecskeméti ötvösök Debrecentől kapott céhszabadalmát

22 SZÉKELY Gy., Vidéki... 1961. 322—26.; HORNYIK 1861. II. 271—87.; 1559: KÁLDY-NAGY. A budai... 1977. 335. sz.; KÁLDY-NAGY, Kanuni... 1971. 7—16. (Buda); 328—35. (Kecskemét); 184—7. (Pest); 85—95. (Ráckeve); 110—121. (Vác); lásd Kubinyi András, Szűcs Jenő és Fügedi Erik város történeti tanulmányait, továbbá: MÉSZÁROS L.—HAUSFATTER K., 1974. 2. sz. 224—6. — A XVI. század közepén az árakat és a díjakat is a ráckevei norma szerint határozták meg Budán. (FEKETE L., Budapest története... 1944. 147, 159, 237, 144, 253.) — „A kecskeméti harangtorony későreneszánsz ikerablaka, a ráckevei görögkeleti templom ugyanilyen stílusú ajtókerete, néhány árkaDOS miskolci ház, s hasonló szerény alkotások tanúskodnak csak a magyar mezővárosi polgárság formaigényéről.” (MAKKAI L., A magyar városfejlődés... 1963. 74.)

A kiváltságlevélből jól rekonstruálható az ötvöscéh szervezete és működése. Teljes jogú tagjai az önálló mesterek voltak, akik a szervezet élén álló céhmester irányításával szabadon döntöttek a céh minden ügyes-bajos dolgában. Az egyes mesterek keze alatt tanuló és dolgozó inasok, legények és társak teljes egészében kötelesek voltak alávetni magukat a céh rendelkezéseinek, de beleszólási, tanácskozási és választási joggal sem egyénenként, sem kollektíven nem rendelkeztek. Egyébként az ötvöslegényeket szolgálja, az inasokat pedig apród néven említi az articulusok, s ez egyben némi fényt vet a korabeli magyar nyelv szókincsének rejtettebb rétegeire, kézműipari szakkifejezéseire is.²³

Az articulusok zöme a céh tagságát kitevő mesteremberek jogaival és kötelességeivel foglalkozott, megszabta a bírságok összegét, a büntetések mértékét s a végzett munka ellenértékét. A mesterek önálló műhelyt nyithattak, s abban társakat, legényeket és inasokat dolgoztathattak. A szabályok nem korlátozták az alkalmazottak számát, s lehetővé tették a családtagok (fiúk, testvérek, a feleség és egyéb rokonok) foglalkoztatását is. Két mester egymás társaként is működhetett egyazon műhelyben, de előírták, hogy „egymáshoz ne mívelhessenek”. Az articulusok nem maximálták a feldolgozandó nyersanyag, az arany és az ezüst mennyiségét, az elvégezhető munka mértékét sem. Ezáltal lehetővé tették egy egészséges versenyszellem kialakulását a céhen belül, melynek alapja a minél jobb minőségű munka volt. Ezt pedig a céhmester rendszeresen ellenőrizte, s a vétkeket szigorúan megbüntette. A mesterek közti konkurrenciát szolgálta az a rendelkezés is, amely kimondta, hogy ha valaki a megszabottnál kevesebbet „mível”, azt nem szabad megbüntetni. Ez az articulus egyúttal a megrendelők és a vásárlók (a fogyasztók) érdekét is szolgálta, s a mestereket minél jobb minőségű és olcsóbb munka végzésére ösztönözte. Az ötvösök céhlevele tehát nemcsak hogy nem korlátozta a céhen belüli versenyszellemet, mely a további fejlődés záloga volt, hanem egyenesen serkentette is egyes rendelkezéseivel. Ilyen volt például az az előírása is, mely kimondta, hogy a mezőváros vásárain megjelenő idegen ötvösök és kereskedők, főleg az erdélyiek, teljesen szabadon és korlátozás nélkül eladhatják ötvöstermékeiket. A debreceni és kecskeméti ötvöscéh mestereinek tehát állniuk kellett a versenyt az ország bármelyik ötvöseivel, így a híres erdélyi mesterekkel is. Kétségtelen, hogy ez az articulus a mezővárosi magisztrátus érdekeit is tükrözte — minél több vásároló iparos és kereskedő jelent meg a „sokadalmakon” annál nagyobb bevételhez jutott a város —, de egyben kifejezte a céh ez

²³ HORNYIK, 1861. II. 165—7, 271—9.; HORNYIK, 1927. 82.; lásd Krajnyák Nándor és az 1968-as kecskeméti tanulmánykötet szerzőinek munkáit; SZABÓ L., 1933. 58 p. (XVI—XVII. sz.: 12—23. p.)

idő tájt még pozitív szerepét is a minőségi munkavégzés szigorú követelményei által behatárolt egészséges konkurrencia lehetővé tételében, melyből viszont a céhen kívüli iparúzókat teljesen kirekesztették.

A céhartikulások igen értékes közlései plasztikusan élénk vetítik a XVI. század közepi kecskeméti ötvösök életét. Mint a rendelkezésekből láthatjuk, többek között pecsétet, pecsétgyűrűt, pecsétnehezéket, poharat, kannát készítettek az ötvösmesterek ezüsből, aranyból. A század végi feljegyzések szerint a dúsgazdag záhingazdáknak és a török előkelőségeknek még különféle művészi kivitelű értékes tárgyakat, köztük ezüsből készült botokat, ezüstcsákányokat, aranyozott szablyahüvelyeket is „míveltek”. A 15 éves háború után is éltek a mezővárosban ötvösök, akik 1625-ben Bakos János főbíróval megerősítették az 1557-es céhlevél „örök”, „állandó” articulusait.²⁴

A szűcsök céhe

Az ötvösökhöz hasonlóan a kecskeméti szűcsökről is több értékes forrással rendelkezünk. Ilyenek a török adódefterek, az 1559-es céhlevél és a török védlevelek. Adataikból körvonalazni lehet a szűcsceh szervezetét, a szűcsök munkáját, a juhtenyésztéshez fűződő kapcsolataikat, a szabókkal folytatott permanens viszálykodásukat, konkurrenciájukat, s nem utolsósorban sok szűcsöt név szerint is megismerünk közléseikből. A török defterekből fény derül arra is, hogy a céh megalakítása csak a máshonnan ideköltöző mesterek szorgalmának eredményeként vált lehetővé, hiszen az 1559-ben Kecskeméten regisztrált 6 szűcsmester mindegyike 1546 után menekült a fejlődő mezővárosba, valószínűleg a hadjáratok által leginkább sújtott Duna—Tisza közí, Temes és Maros vidéki falvakból. 1546-ban csak egy szűcsmester élt Kecskeméten, de 1559-ben már sem ő, sem szolgája nem volt az élők sorában. A szűcsceh megszervezésére így a külső személyi feltételek és a termelés alapját képező juhtenyésztés (irha, báránybőr) szerencsés találkozásával kerülhetett sor. Mielőtt rátérnénk a szűcsceh viszonyainak ismertetésére, először tekintsük át a kecskeméti szűcsök személyével, számával kapcsolatos adatokat. Már a XVI. század második feléből mintegy két tucat szűcs mestert ismerünk név szerint az 1546-os, 1559-es, 1562-es kecskeméti tahrirdefterekből, az 1569-es, 1580-as, 1590-es török védlevelekből, valamint a századvégi mezővárosi jegyzőkönyvből. A különböző években egyazon néven szereplő szűcsök feltehetően azonos személyeket jelölnek. Íme, az eddig ismert szűcsök névsora az időpont rendjében!

²⁴ HORNYIK, 1927. 82.; HORNYIK, 1861. II. 165.; KRAJNYÁK, 1962. 18.; HECKENAST G., 1963. 19—21.; KATHONA G., 1958. 265—80.; EPERJESSY K., 1971. 50, 279.

Kecskeméti szűcsök (1546—1600)

1546	1559	1562	1569	1580	1590	1600
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Szűcs Ja- kab nős Benedek, nőtlen	meghalt meghalt		Békés Bertalan Szűcs Balázs Szűcs Ferenc Szűcs Gergely	Szűcs Balázs Szűcs Ferenc Ferenc Szűcs Gergely Szűcs István Szűcs István		
		Szűcs Jakab	Szűcs Jakab	Szűcs Jakab Szűcs Máté Szűcs Máté		
	Szűcs Már- ton	Szűcs Márton András, a fia			Szűcs András	
	Szűcs Má- tyás nős	Szűcs Mátyás János, a fia	Szűcs Mátyás Szűcs János	Szűcs János		
	Szűcs Má- tyás nős Szűcs Má- tyás nős Szűcs Mik- lós nős	Szűcs Miklós Pál, a fia				

1546	1559	1562	1569	1590	1590	1600
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1 mester, 1 szolgálga	Szűcs Mik- lós nős 6 mester	4 mester, 3 fiú	Szűcs Péter Szűcs Péter 9 mester	Szűcs Péter 11 mester	Szűcs Péter 2 mester	Szűcs Péter, fő- bíró 1 mester

A XVI. század közepén a budai szandzsák hét hászvárosában éltek szűcsök, zömmel a juhtenyésztésre is kiválóan alkalmas Duna—Tisza közti alföldi síkságon:

25. táblázat

Szűcsök a budai szandzsák hászvárosaiban (1546—1562)

Város	1546	1559	1562	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.
Buda	3	4	4	4
Cegléd	1	2	2	2
Kecskemét	1	6	4	4
Nagykőrös	—	1	2	1
Nagymaros	—	1	2	1
Pest	2	4	5	4
Ráckeve	7	20	24	17
Összes	14	38	43	32

A terület szűcsiparának a központja mindvégig a Csepel-szigeti kereskedő mezőváros, Ráckeve volt, ahol a homokos határ miatt a növénytermesztés háttérbe szorult. Itt egyedül több szűcs élt, mint az összes többi városban együttvéve. A második helyen Pest, Buda és Kecskemét állt, ez idő tájt átlagosan 4—4 szűcsmesterrel, mely a ráckeveinek a negyedrészt tette ki. Később azonban, a további beköltözések és a szűcsceh megalakulásának lendítő hatására jelentősen megnőtt a Kecskeméten tevékenykedő szűcsiparosok száma is. Az 1560-as — 1580-as években már 9—11 szűcs dolgozott a mezővárosban, s így Kecskemét felzárkózott Ráckeve mögé. Nyilván nem véletlen, hogy az állattenyésztés egyik igen fontos ágával, az intenzív birkatartással szoros kapcsolatban levő szűcsipar képviselője, Szűcs Péter

a század utolsó évében a mezővárosi önkormányzat élére került. Ő különben a legmódosabb, legtekintélyesebb mesterek egyike volt, aki 1569—1590 között többször betöltötte a céhmesteri tisztséget is.

A mintegy két tucat eddig ismert szűcsmester közül csak mindössze egy nem viselte foglalkozása nevét: Békes Bertalan, de a többi kivétel nélkül Szűcs néven említik az adóösszeírások és a szűcsöknek adott török védlevelek. Ez szemléletesen bizonyítja az egyes foglalkozások és a vezetéknevek egybeesését az adott korban. Megfigyelhető a keresztnév azonossága is több esetben (Jakab, Balázs, Ferenc, Gergely, István, Máté, Péter, Mátyás, Miklós). Ezeknél feltehetően rokoni kapcsolat állt fenn, mint ahogy Szűcs Márton András nevű nőtlen fia a század végén már adózó háztartásfőként szerepel, s Szűcs Mátyás fia, János is önálló mesterember lett 1562—1569 között. Az ipar tehát a szűcsöknél is általában a családon, rokonságon belül öröklődött nemzedékről nemzedékre, s a mesterek féltve őrizték mesterségük monopóliumát. Nőtlen fiúkat csak az 1562-es adóösszeírás tüntet fel, s bizonyára nem véletlen, hogy az akkor jegyzékbe vett 4 szűcsmester közül már háromnak a háztartásában (műhelyében) feljegyeztek 1—1 (inast vagy méginkább serdülő legényt), akik közül kettőt később meg is találunk önálló iparosként a kecskeméti szűcsök védleveleiben.

A szűcsök céhe alig két évvel az ötvöscéh megalakulása után jött létre. Lehetséges, hogy az ötvösök példája is serkentően hatott a szűcscéh megszervezésére. Lényeges különbség azonban köztük az, hogy az ötvösökkel ellentétben a szűcsök már nem idegenből, másik mezővárosból kérték kölcsön szabályzatukat, hanem Kecskemét magisztrátusától kapták céhleveleiket. Kérésükre Nagy Péter főbíró 1559-ben kiállította a privilégiumlevelet, a helyi szűcsipar „nagyobb erősségére”. A mezőváros tanácsa tehát alig két év leforgása alatt két új céh megalapításánál is „bábáskodott”, mert ez egyrészt neki is anyagi haszonnal járt, másrészt a céh szilárd szervezeti keretei jóval nagyobb lehetőséget biztosítottak a városvezetés számára a kézművesek és rajtuk keresztül a kézműipari termelés ellenőrzésére, mint korábban az egyes kistermelők esetében.²⁵

A szűcscéh élén két céhmester állt, akiket szintén évente, Szent György napján (április 24-én) választottak a szűcsmesterek maguk közül. A céhmesterré választásnak itt is elengedhetetlen feltétele volt a „jámorság”, az erkölcsös életmód, a vallásosság, a közmegebecsülés. Az ötvösökhöz hasonlóan a szűcsök céhmesterei is esküt tettek a céhtörvények és más rendel-

²⁵ 1546, 1562: KÁLDY-NAGY, Kanuni... 1971. 328—35.; 1559: KÁLDY-NAGY, A budai... 1977. 335• szs.; a többi: HORNÝIK, 1861. II. 283. (1569), 284. (1580), 286—7. (1590), 47. (1600); Ráckeve-ről: „Üregbedék csak habos homokom,/Ki mostan is szomszéd pusztaságom”. (SCARITUS, Kevi... 1581. — OSZK. Fol. Hung. 2904. 5.; MÉSZÁROS L., A magyarországi... Kzt. 1975. 164—8.; FEKETE L.—NAGY L., 1973. 367—9.

kezések betartására. A céhmesterek egymást ellenőrizve irányították a céh életét, tartották a kapcsolatot a város vezetőségével, őrizték a céhládát, benne a céhszabadalommal, pecsétnyomóval, török védlevelekkel, egyéb iratokkal, a céh pénzével. A céhmesterek a céh érdekében a közpénzből szükség szerint költhettek, s tartozásukat 20 forintig a céh fizette. A céhmesterek gyakran kerültek kapcsolatba a helyi és tartományi török vezetéssel is, részben a szabókkal való állandó viszályuk, másrészt kiváltságaik csorbítása és a városon áthaladó katonaság számára tett kényszerű szolgálataik miatt. A céhmesterek a bíró által kiadott és lepecsételt céhlevelet megerősítés végett még 1559-ben elvitték Tujgun budai pasához is. Nyilvánvaló, hogy ez a megerősítés nem kis pénzükbe kerülhetett a szűcsöknek, de erről éppúgy nincs pontos adat, mint ahogy az ötvösök által kifizetett összeg nagyságáról is mélyen hallgat a fáma.

A Debrecentől származó kecskeméti ötvös-céhlevéllel összehasonlítva szembevetendő a kecskeméti szűcscéh privilégiumlevelének az elővételi jogok, a monopóliumok, s általában a helyi ipar érdekvédelmének fokozottabb hangsúlyozása. Az egyik articulus kimondta a bőrelővétel jogát: vásárban vagy azon kívül, a székekben harmadfűig való báránybórt vagy egyéb bőrt idegen csak akkor vehet meg, ha a szűcsöknek már nem kell. E jog megsértésekor a céh elkobozhatta az idegeneknek eladott bőrt, s fele a mestereké, fele pedig a város bírójáé lett. Kártérítésről már szó sincs. Erőteljesen korlátozták az idegen mesterek iparüzését is: ezek legfeljebb 3 napig dolgozhattak Kecskeméten, s ha utána engedély nélkül tovább folytatták tevékenységüket, 4 forint bírsággal sújtották őket, melynek szokás szerint fele a bíróé, fele a céhé lett. Korlátozták, ellenőrzésük alá vonták a vásárookra jövő idegen szűcsök és kereskedők áruforgalmát is: ezek kizárólag a kecskeméti szűcscéh külön engedélyével árusíthatták termékeiket a mezőváros sokadalmain. A tilalom megszegőit itt is teljes termékelkobzás fenyegette, s az elkobzott áru fele szintén a bíróé, fele a céhé lett. A szűcsök céhlevele tehát jóval határozottabban képviselte a kecskeméti szűcsök monopóliérdekeit, mint az ötvösöké.

Szigorúbb rendelkezéseik ellenére sem tudták kiküszöbölni a kecskeméti szűcsök a szabók konkurrenciáját és bőrelővételi joguk maradéktalan elismertetését a juhsgazdákkal és másokkal szemben. Erről tanúskodik az 1569—1591 között eltelt 22 esztendőből fennmaradt 6 török védlevél, melyet 10 esetben kellett megerősíttetniük török tisztségviselőkkel. Nemigen volt tehát fogamatja a céhlevél rendelkezéseinek és a különféle védleveleknek, ha ilyen gyakran kellett újra kérni és megerősíttetni őket. (S lehet, hogy nem is mind maradt fenn). Az adományozók és megerősítők közt nemcsak a helyi török tisztviselők, hanem a budai török tartományi közigazga-

tás magas rangú vezetői is szerepelnek. E 13 török hivatalnok között találunk 2 budai vezérpasát, 2 budai kádit, 1 budai muftit (egyházjogászt), 1 pesti kádit, 5 kecskeméti kádit és 2 helyi kádihelyettest. Elképzelhető, hogy nem lehetett valami olcsó multság e pénzéhes mohamedán vezetők kegyének megnyerése a védlevelek kiadása vagy megerősítése céljából. Nem lehettek szegények a kecskeméti szűcsök, ha mégis újból és újból hozzájuk fordultak anyagi érdekeik védelmében.

Első ízben 1569. május 6—16-a között kértek egy védlevelet. Kiállítója Ahmed aga, akit az irat hátoldalán levő korabeli magyar feljegyzés „Pesti fő Kadia” gyanánt említ. A Szűcs Mátyás és Békes Bertalan céhmesterek által vezetett 9 főnyi küldöttség előadta, hogy a kecskeméti birkásgazdák leölt bárányaik bőrét nem nekik adják el, hanem idegeneknek, s emiatt a szűcsöket nagy kár éri. Ahmed aga elrendelte, hogy amíg a szűcsök igényeit nem elégítették ki, addig senkinek sem adhatnak el a tulajdonosok báránybőröket. Később a rendelkezést megerősítette két kecskeméti kádi, Musztafa ben Bali és Haszán ben Torhán, s kívülük Kaszim ben Musztafa kádihelyettes is.

Az 1580 körüli évekből fennmaradt Szinánnak, a budai medresze müderiszének és muftijának (a mohamedán főiskola tanárának és törvénytárgyozójának) fetvája is, melyben megparancsolta, hogy a kecskeméti szűcsök elől a vidékiek és a szűcsiparral is foglalkozó helyi szabók ne vásárolják fel a báránybőröket. 1580 decemberében 11 kecskeméti szűcs tett panaszt Mahmud ben Ahmed kecskeméti kádinál, hogy némelyik szabó hol saját mesterségét űzi, hol szűcsmunkával foglalkozik, s emiatt a szűcsök anyagilag károsodnak. A kádi ugyan eltiltotta a kontármunkától a szabókat, de azok nemigen vették ezt figyelembe, mert 1581 januárjában magával Kalajkiloz Ali budai vezérpasával is megerősítették a szűcsök az okiratot, majd később még három kecskeméti kádival és egy kádihelyettestel is (Musztafa ben Bali kádi, Haszán ben Torhán kádi, Mehmed ben Khoszrev kádi, Khalil kádihelyettes).

Az 1580-as évekből még egy fetvája fennmaradt Szinán budai müderisznek. Ebben a szűcsök panaszát ismételve azt írja, hogy „a portyázó s más hadak számára tett ingyenes munka miatt” már így is komoly károkat szenvedtek, s most még inkább károsodnak amiatt, hogy a szabók is beavatkoznak mesterségükbe, szűcsmunkát végezve. Szinán kétértelmű döntése prolongálta a viszályt: „Ha a szabók a szűcs mesterségben ügyesek, saját mesterségük elhagyását a törvény nem tiltja.” De hát ugyan ki tudta volna ellenőrizni, hogy a szűcsmunkát folytató „ügyes” szabók valóban felhagytak-e saját iparuk gyakorlásával?

1590. január 17—27 között Szűcs András és Szűcs Péter céhmesterek is-

mét Szinán budai muftinak panaszolták el a portyázó és más hadaknak tett ingyenmunkájuk miatti károsodásukat, s ugyanakkor megismételték a kecskeméti szabók elleni szokásos vádjukat is. Az egyházjogász eltiltotta a szabókat a szűcsmunkától. Fetváját Mahmud budai kádi is megerősítette. Közvetlenül ezután, január 17—27-e között a budai kádi másik védlevelet is kiállított a kecskeméti szűcsöknek, akik a pasa tanácsadó testületénél, a divánnál tettek panaszt a szabók ellen. Hangsúlyozták, hogy törvényes tartozásaikat és a kincstári fejadót mindig pontosan teljesítették. „Levelet” kértek arról, hogy megegyezésük értelmében se a szűcsök, se a szabók ne avatkozhassanak egymás mesterségébe, mert emiatt a szűcsöket nagy kár érte. Ez az érdekes adat két szempontból is figyelmet érdemel: egyrészt csak ez tudósít a szabók és a szűcsök otthoni, előzetes megállapodásáról egymás érdekeinek tiszteletben tartásáról, másrészt éppen ebből az egyetlen, homályos közlésből derül fény arra, hogy a szűcsök is beavatkoztak a szabók munkájába. A kompromisszumos egyezséget tartalmazó okiratot 1590. január 27—február 7-e között Ferhád budai pasa is megerősítette. Nem tudjuk, sikerült-e a gyakorlatban is megvalósítani az egyezséget, s vége szakadt-e a kecskeméti szűcsök és szabók éles konkurrenciaharcának, de tény, hogy több irat nem maradt fenn a negyedszázados perpatvarról.

A céh legális működésének egyik legfontosabb bizonyítéka a céhpecsét volt. A pecsét, mint a törvényesség és a hitelesség eszköze, fontos szerepet játszott a céh életében, s a mindenkori céhmesterek őrizték a céhládában. Bizonyos, hogy a szűcscéh pecsétje még az alakulás évében, 1559-ben elkészült, azonban ez nem maradt az utókorra. Viszont ismeretes az 1591-es céhpecsét, mely egy asztalon ágaskodó kecskét ábrázol. A szűcsök pecsétje tehát szorosan kapcsolódott a mezőváros nevéhez. Körirata: **KECZKEMÉTI SZOCZOK CEH POCHETI**. E céhpecsétet feltehetően a kecskeméti ötvösök készíthették a szűcsök megrendelésére.²⁶

A s z a b ó k c é h e

Kecskeméten három XVI. századi céhe közül a szabócéh alakult meg utolsónak, valamikor az 1580-as években. Érdekes, hogy éppen ezt szervezték meg a legkésőbb, hiszen egyik ipar sem volt olyan népes, mint a szabóké. Íme, a névsoruk:

²⁶ HORNYIK, 1861. II. 165, 283—7. — A kádi polgári tisztviselő, az aga főtishti rang, tehát téves a korabeli magyar feljegyzés, Ahmed aga nem lehetett kádi. — Kalajkiloz (Piperés) Ali pasa 1580. június végétől 1583. október 9-ig volt budai beglerbég. (GÉVAY, 1841. 13.) — Ferhád pasa 1588. november 28-tól 1590. szeptemberéig volt budai beglerbég, s fellázadt katonák ölték meg. (GÉVAY, 1841. 14.); HORNYIK, 1860. I. 281. (A pecsét rajza).

Kecskeméti szabók (1546—1590)

1546	1559	1562	1590
1.	2.	3.	4.
	Szabó Albert nős	Szabó Albert Szabó Ágoston Ferenc, a testvére	
Szabó Balázs nős	Szabó Balázs nős	Szabó Balázs Gergel, a testvére	
Szabó Balázs nős	Szabó Balázs nős	Szabó Balázs Jeremiás, a fia Zakariás, a fia Szabó Bálint	
Szabó Bálint nős	Szabó Bálint nős		
Szabó Bálint nős	Szabó Bálint nős		
Szabó Benedek nős	Szabó Benedek nős Tamás a fia, nőtlen Szabó Benedek nős Szabó Benedek nős	Szabó Benedek	Szabó Benedek Szabó Tamás
	Szabó Borbás nős	Szabó Benedek János, a fia Szabó Bertalan Lázár, a fivére András, a fia Szabó Borbás Mihál, a fia	
		Szabó Gáspár Szabó Gáspár	Szabó Éliás Szabó Gáspár
Szabó György nős	meghalt		
Szabó István nős	meghalt		
Szabó István nős	Szabó István nős	Szabó István Mihál, a fia Szabó István Balázs, a fia Szabó István	
Szabó János nős	Szabó János nős Szabó János nős János, a fia nőtlen Szabó János nős Mátyás, a fia nőtlen Szabó János nős	Szabó János, 300 juh Mátyás, a fia Szabó János Demeter, a fia Szabó Lukács Dénes, a fia Balázs, a fia	
			Szabó Márk

26. táblázat folytatása

1546	1559	1562	1590
1.	2.	3.	4.
Szabó Márton nős	meghalt		
Szabó Márton nős	Szabó Márton nős	Szabó Márton	
Gergel, a fia, nőtlens	meghalt		
	Szabó Márton nős	Szabó Márton	
	Szabó Mihály nős		
	Szabó Mihály nős		
Szabó Miklós nős	meghalt		
Szabó Miklós nős	Szabó Miklós nős		
	Szabó Pál nős	Szabó Pál	Szabó Pál
		Gáspár, a fia	
Szabó Péter nős	Szabó Péter nős, 400	Szabó Péter, 400 juh	
Mátyás, a fia, nőtlens	juh ; — nős	Mátyás, a fia	
	nős	Bálint, a fia	
	Péter, a fia, nős		Szabó Péter
	Szabó Tamás nős		
14 adózó, 2 nőtlens fiú	23 adózó, 5 fiú (2 nős)	22 adózó, 14 fiú, 3 fivér	6 adózó

Nemcsak Kecskeméten, hanem a szandzsák többi városában is a szabóipar volt a messze legnépesebb mesterség a XVI. század közepén:

27. táblázat

Szabók a budai szandzsák városában (1546–1562)

Város	1546	1559	1562	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.
Buda	10	9	8	9
Buják	1	1	1	1
Cegléd	5	4	3	4
Földvár	3	3	3	3
Kecskemét	14	23	22	20
Nagykőrös	1	2	3	2
Nagymaros	1	4	5	3
Pest	5	4	4	4
Ráckeve	55	53	52	53
Tápiószecső	4	3	2	3
Vác	7	8	8	8
Vál	1	2	3	2
Visegrád	1	—	—	1
Összes	108	116	114	113

A budai szandzsák városaiban működő szabók fele Ráckeven élt, ötöd-része pedig Kecskeméten. A nagy állattartó mezőváros tehát Budát, Pestet és a kevésbé fejlett hászvárosokat megelőzve, nemcsak a szűcsipar, hanem a szabóipar viszonylatában is felzárkózott a szandzsák kézműipari centruma, Ráckeve mögé. Azonban a mesterek nagy száma éppen azt jelzi, hogy a szűcsiparhoz hasonlóan ez a mesterség is inkább a kevésbé tehető polgárok foglalkozása volt, mely az állattenyésztéshez való kötődése révén sokaknak nyújtott biztos, tisztességes megélhetést. A mesterek nagy számából adódóan a XVI. század közepi defterekben hét olyan név is szerepel, mely mindhárom összeírásban fellelhető. Az ötvös- és szűcsipartól eltérően ez a mesterség sokkal inkább a mezőváros belső gazdasági fejlődésében gyökerezett, bár 1559-ben a szabók kétötöd része más településről származott Kecskemétre. Kétségtelen, hogy a helyi szabóipar ki tudta elégíteni az igényeket, sőt a környező falvak szükségletét is. Nem véletlen, hogy e legnépesebb iparág rendkívül erős konkurenciát támasztott a szűcsök számára, beavatkozván egymás munkájába. Létszámukból következően pedig mindig a szűcsök húzták a rövidebbet, hiszen feleannyian sem voltak, mint a szabók.

A három céh közül a szabók szervezetéről tudjuk a legkevesebbet, mivel sem a céhlevél, sem egyéb irataik nem maradtak fenn. Magának a céhnek meglétéről is egyrészt a szűcsök gyakori panaszaiból, s méginkább az 1585-ből fennmaradt pecsétnyomóból lehet következtetni. Emiatt könnyen le lehet, hogy maga a szabócéh is 1585-ben alakult, de erre nincs semmilyen konkrét bizonyíték. Az, hogy a szűcsök már 1569-ben, 1580-ban és 1581-ben is mint velük egyenrangú mesterekről szóltak a szabókról, jelentheti azt is, hogy már ebben az időben működött a szabócéh. Mert a pecsétnyomó készítésének éve még korántsem bizonyítja minden kétséget kizáróan a céh az évi megalakulását. Tudjuk, hogy a szűcscéh 1559-ben alakult, ám pecsétnyomójuk csak 1591-ből maradt fenn! Valószínű, hogy ez már a második vagy harmadik pecsétjük lehetett. Ugyanígy az 1585-ös szabópecsét is lehet egy újabb, második vagy harmadik pecsét is, vagyis a céh alakulásának időpontja a fennmaradt pecsét évszámából nem állapítható meg egyértelműen. A pecsét felirata a következő: **KECZKEMETI ZA-BOK. CEH PECZETI 15—85.** A pecsét a foglalkozás jelvényeként egy hasámban elhelyezett ollót ábrázol, mely címernek a tetején a város nevére utaló kecske ágaskodik.

Céhlevél és egyéb források hiányában a szabócéh szervezetéről keveset tudunk. A szűcsök 1590-es védlevele, mely a szabókkal kötött egyezségről is hírt ad, a szövegrészben két szabót említ meg név szerint: Szabó Gáspárt és Szabó Benedeket. Feltehetően ebben az évben ők voltak az elöljárók,

a céhmesterek. 1599-ben a püspöki dézsmát Szabó Pál vitte el egy másik polgárral Vádra. Lehet, hogy ő volt a mezőváros egyik esküdtje. Szabó nevű fő- és kisbíróról a XVI. században nem maradt fenn adat; úgy látszik, vagyunk és tekintélyük nem volt elegendő a magas tisztségek betöltéséhez. Egy 1593-as posztóvásárlási adat arra utal, hogy a szabók közösen szerezték be a munkájukhoz szükséges nyersanyagot. Ebben az évben a kecskeméti szabók 1227 vég szűrposztót vettek a céh számára Erdélyben. Ez a nagy mennyiségű nyersanyag egyrészt az iparúzóknak jelentős számára enged következtetni, másrészt utal a kézműipari termelőmunka intenzív jellegére és a szabók kiterjedt kapcsolataira is.²⁷

A XVI. századi Kecskeméten e három céhen kívül más céh nem alakult, noha a mezővárosban igen sok iparos tevékenykedett kívülük is, főként vargák, kovácsok, ácsok, molnárok, lakatosok, szappanosok, salétromfőzők, borbélyok stb. A hódoltság második felében ismét három céh alakult, 1642-ben a szappanosoké, 1653-ban a kovácsoké, lakatgyártóké és csiszároké, majd 1656-ban a csizmadiáké. Valamennyi céh idegen várostól kölcsönözte kiváltságát: az elsők Debrecentől, a másodikok Nagyváradtól, a harmadikok pedig Ráckeve-től. 1660-ban a szabók új céhlevelet kaptak Wesselényi Ferenc földesúrtól.²⁸

Piacok, vásárok, szatócsok, kalmárok

A helyi áruforgalom lebonyolítása a hetipiacokon, az országos vásárokon, a boltokban és az iparosműhelyekben történt. Érdekelve volt benne a mezőváros minden lakosa, de főképpen az árutermelő gazdagparasztok és kézműves iparosok, valamint az áruforgalom hivatásos lebonyolítói: a piaci kofák, a kupecsek, a tőzsérek, a kádas kalmárok, a szatócsok, a boltosok, a kereskedő „diákok”, a különféle „árus emberek”. Sajnos a vásárokon, a piacokon és az ezeket szegélyező üzletházakban, boltokban, mészárszékekben, szatócsüzletekben, kocsmákban, butikokban és iparosműhelyekben folyó áruforgalomról vajmi keveset tudunk. A török defterek közül csak az 1546-os adóösszeírás közül két adatot a helyi kereskedelemről: megadja a borvám össze-

27 1546, 1562: KÁLDY-NAGY, Kanuni... 1971, 328–335.; 1559: KÁLDY-NAGY, A budai... 1977. 335. sz.; 1590: HORNYIK, 1861. II. 286. (Szabó Benedek); Szabó Tamást 1590-ben említi Balázs deák, gyöngyösi kalmár az egyik kecskeméti vásárban. (SZAKÁLY, Balázs deák... 1973. 383.); a többi: HORNYIK, 1861. II. 51, 167, 286–7. (1590). — Ráckeven az Oldal piac egyik sorának lakóházat szabók népesítették be. (Scaritus, Kevi... 1581. — OSZK. Fol. Hung. 2904. 5.; MÉSZÁROS L., A magyarországi... Kzt. 1975. 168.) — SZABÓ L., 1933. 14, 23, 36.; KRAJNYÁK, 1962. 17–8.; NAGY Gy., 1878. 341–2.; RAJKA Géza, A kolozsvári Szabócéh története a XV.—XVII. században. Kolozsvár, 1913. 27.

28 EPERJESSY G., 1965. 280. — Szappanosok szerepelnek már a XVI. század végi jegyzőkönyvben is. (HORNYIK, 1861. II. 165, 339–340.; SZABÓ L., 1933. 14–5, 20.

gét, valamint a hetipiacok és az országos vásárok szintén egy évi átalányadóját. Kecskemétet is beleértve a szandzsák 9 városában írták össze ezeket az adótételeket 1546-ban:

28. táblázat

A budai hászvárosok borvámja és piaci-vásári bevétele 1546-ban

Város	Borvám	Piaci-vásári bevétel	Együtt
1.	2.	3.	4.
Buda	33 000	24 333	57 333
Buják	—	40	40
Cegléd	—	500	500
Kecskemét	100	180	280
Óbuda	75	—	75
Pest	—	60 000	60 000
Ráckeve	—	1 500	1 500
Tápiószecső	—	300	300
Vác	—	20 000	20 000
Összes	33 175	106 853	140 128

Kecskemét borkereskedelme Budához képest egészen elenyésző mértékű volt, s ugyanezt mondhatjuk el piaci és vásári bevételeiről is. Az állattartó Kecskemét e korban még nem tudott olyan hatalmas áruforgalmat lebonyolítani saját területén, mint Pest, Buda vagy Vác, melyeknek sokadalmain a fél ország „árus emberei” összesereglettek. Különösen Pest állatvásárai voltak híresek és rendkívül látogatottak; a város egyedül akkora vásári és piaci jövedelemre tett szert évente, mint a budai szandzsák összes többi települése együttvéve. Minden bizonnyal Kecskemét állatainak egy része is a pesti országos vásárokon cserélt gazdát, s nem annyira a csekély bevételű helyi sokadalmakon. A török adatok fényében könnyen a helyére tehető a közismerten igen gyenge eredményeket felmutató Borovszky-féle Pest megye-monográfia tudománytalan kijelentése: „Kecskemét volt hajdan az egész ország állatkereskedelmének a középpontja. Vásárai olyan nagy forgalomnak örvendtek, hogy néha két hétig, sőt tovább is eltartották és azokon fél Európa kereskedői fordultak meg. Bécs és a császári hadsereg élelmezését majdnem egyedül Kecskemét látta el marhával.”

A XVI—XVII. századi Kecskemét három országos vásárt tartott minden évben. Azonban erről is csak II. Ferdinánd király 1622-es privilégiumlevele ad hírt, midőn Kecskemét bírója, tanácsa és minden polgára részére engedélyezte azon három országos vásárt, melyeket a város a török által történt elpusztítása előtt is tartani szokott. Egy 1393-as adat azt bizonyítja, hogy a kecskeméti országos vásárok eredete még a XIV. századra nyúlik vissza. Az

1622-es oklevél szerint a vásárokat szent Lőrinc mártír, szent Gergely püspök és szent Katalin vértanú napján tartotta Kecskemét, vagyis augusztus 10-én, március 2-án és november 25-én. A sokadalmak rendjére külön vásárbíró felügyelt, aki egyben beszedte a vásárpénzeket is a város számára. 1600-ban Ádám vásárbíró fizetsége 1 fertály búza és egy pár saru volt. Balázs deák, gyöngyösi kereskedő számadáskönyve szerint a kecskeméti vásárokat a gyöngyösi kalmárok is felkeresték. 1589. november 25-én, a Katalin napi kecskeméti sokadalom napján ezeket vetette papírra: „Geóngoössy Ferencz deaknak attam Kecskemethen Zentt Katalin azzion napian 2 vig zeöld scarlatt karasiatt, vigitt attam per florenos 17, summa florenos 34”. A következő évben szintén felkereste a kecskeméti sokadalmat: „Attam el 142 eökreött ell az keczkemethi Zabo Tamasnak, kit veottem volt deobrey Seczy Orbantul, kit twle veottem volt 116 eökreött, pariat atta volt florenis 21/50.” Ezek a feljegyzések arra utalnak, hogy Kecskeméten éppúgy állatok és textiliák cseréltek elsősorban gazdát az országos vásárokon, mint más településeken. Az előbbik a hódoltsági, zömmel a helyi állattartó gazdák legelően híztak kövérre, a jó minőségű szöveteket, selymeket és posztókat más iparcikkokkal, vaseszközökkel egyetemben azonban külföldről, a fejlett iparral rendelkező német területekről hozták be a kereskedők, sokszor a marhát exportáló magyar tőzsérek.²⁹

Kecskemét vásárai csak az 1622-es újraengedélyeztetés után váltak rendkívül forgalmassá. Ekkor Pest egykori híres állatvásárai már a múltté voltak, Buda kereskedelme is lehanyaglott, s a Duna—Tisza között Kecskemét sokadalmi voltak a leghíresebbek. Érdemes idéznünk Bél Mátyás idetartozó sorait, melyeket ugyan az 1730-as években vetett papírra, de mégis jól érzékeltetik a magyarok, rácok és törökök által egyaránt szívesen látogatott kecskeméti állatvásárok rendkívüli forgalmát: „Kecskemét igen nagy és népes mezőváros . . . nagy kiterjedését s minden tekintetben régi hírnevét máig is fenntartja, mert nemcsak lakosai nagy számát tekintve igen népes, hanem vásárai is minden képzeletet túlhaladólag látogatottak. Tartatnak pedig itten leginkább baromvásárok, a baromesordáknak rendkívül nagy sokaságával, a marhával kereskedőknek pedig hihetetlen nagyszámú összesereglésével, s ezek többnyire rácok, kik a kereskedés e nemét leginkább kedvelik. De a törökök is látogatják e vásárokat, saját hazájokbeli portékáikkal.

29 KÁLDY-NAGY, Harács-szedők . . . 1970. 115—8.; HEGYI K., 1976. 134. REISZIG E., 1910. II. 348.; OL. Libri Regii. Tom. VII. 151. p.; HORNYIK, 1861. II. 76, 249—50.; BALANYI, 1968. 102. OL. DI. 64. 747.; KOVACHICH, Formulae . . . 1799. 264.; KUBINYI A., A magyarországi . . . 1972. 43. p. 32. jegyzet; SZAKÁLY, Balázs deák . . . 1973. 375, 383. — „A magyar nagykereskedők a nyugati eladásait befejezve és megbízóik újabb megrendelését átvéve, visszafelé főleg német iparcikkeket hoztak magukkal. Bécestől Vácig vagy Budáig ereszkedtek le a hajóval, és innen általában szekérrel folytatták útjukat az Alföld felé.” (VASS E., A váci török . . . 1972. 140.)

Mely annyival bámulatosb, hogy a folyóvizek jótékonyágától távol, egészen sík földön fekvő ezen város a kereskedés ily nagyszerű állomására emelkedhetett. Alig van ugyanis város egész Magyarországbán, melynek árusai eladás vagy vétel végett ide el nem jönnének.”

A kecskeméti kádas kalmárokról, posztó- és bőikereskedőkről alig egy-két adat ismeretes a XVI. századból. A céhek ismertetésekor már említettük a kecskeméti szabók hatalmas mennyiségű erdélyi posztóvásárlását. 1599-ben Gáspár diák, kecskeméti kereskedő 3 vég karazziát adott el a városnak, melyet a főbíró Budára vitt ajándékba. A különféle török vámnaplókban számtalan olyan kereskedő szerepel, akinek nevét valamelyik kecskeméti adóösszeírás is megőrizte, de közelebbi adatok, a lakhely feltüntetése hiányában egyenlőre leküzdhetetlen akadályokba ütközik azonosításuk. Egyedül néhány tózsér lakhelyeként van Kecskemét megnevezve, de róluk külön fejezetben szólnunk. A vámnaplók átvizsgálása során mindössze az 1551-es és 1580-as budai számadáskönyvek egy-egy bejegyzésénél találtunk minden kétséget kizáróan kecskeméti vonatkozású bejegyzést, melyek a következők: 1551. március 21-én (tehát röviddel a Gergely napi kecskeméti vásár után): „Káda Jánostól, társásával Kecskemétről, 831 marhabórt után gümrük 1000”; 1580. július 28-án (két héttel a Lőrinc napi, nyári kecskeméti vásár előtt): „Kecskemeg-i Berber Fábián (a kecskeméti Borbély Fábián) hajója posztó, kés, ón és egyéb „áru” után gümrük 5000” akcse. A nagy mennyiségű marhabórral kapcsolatos adat nem meglepő a szarvasmarhák ezreit tenyésztő Kecskemét esetében, hiszen közismert, hogy az élőállat mellett az állatbőr, a bor és a gabona volt a hódoltsági kereskedők legfontosabb exportcikke. Viszont annál érdekesebb számunkra a hajózással kapcsolatos adat, hiszen a XVI. századból eddig ez az első ilyen közlés a kecskeméti kereskedelem víziszállításáról. E szerint a mezőváros polgárai nemcsak a szárazföldön, hanem az elsőrendű jelentőségű dunai víziúton is élénk árukereskedelmet folytattak. Borbély Fábián egyike lehetett a leggazdagabb kecskeméti kereskedőknek, hiszen saját teherszállító hajóval rendelkezett, s egyetlen útján 5000 akcse vámot fizetett. Jellemző, hogy ő is posztót, fémárukat, iparcikkeket vitt Budára, kihasználván az olcsó dunai víziút előnyeit. Feltehetően a Balkánról indult útnak áruszállítmányával. Textíliákkal, fémárukkal, jó minőségű iparcikkokkal a hódoltsági kézműipar nem tudta ellátni a lakosságot, a hiányt behozatallal kellett fedezni, melyből az élelmes Borbély Fábián kecskeméti kereskedő is kivette a részét. Egyébként bizonyára ő szerepel „Bar-

bél Fábrián nős” néven az 1559-es kecskeméti török adódefterben, s így 1580-ban már idős ember lehetett.⁹⁰

Bizonyos következtetések levonhatók a kereskedelemmel, áruszállítással kapcsolatos személynevek gyakoriságából is. A 14 budai hászváros közül 12-ben regisztráltak ilyen vezetékneveket az összeírók a XVI. század közepén (kalmár, kadas, diák, borsos, kocsis, szekeres, sós, sóvágó stb.):

29. táblázat

Kereskedők a budai szandzsák hászvárosaiban (1546–1562)

Város	1546	1559	1562	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.
Buda	29	24	18	21
Buják	—	—	—	—
Cegléd	7	7	7	7
Földvár	8	5	4	6
Kecskemét	10	18	14	14
Nagykőrös	3	4	4	4
Nagymaros	3	8	11	7
Óbuda	1	1	1	1
Pest	20	10	6	12
Ráckeve	38	43	46	42
Tápiószecső	—	—	—	—
Vác	12	14	13	13
Vál	4	1	—	2
Visegrád	2	—	—	1
Összesen	137	135	124	130

Ezek a hozzávetőleges, pontatlan adatok nem foglalják magukban az állatkereskedő tőzséreket, lókupeceket, juhkereskedőket és a nem magyar személynevű „árus emberek” egy részét. Márpedig főleg Kecskeméten, Ráckeven, Nagykőrösön, Ceglédén, Tápiószecsőn és Dunaföldváron tőzsérek is szép számmal éltek, Budán pedig a zsidók, Ráckeven a rácok jelentős hányada is áruforgalommal, szállítással, pénzügyekkel foglalkozott. Mint majd látni fogjuk, a tőzsérek általában nem kereskedőnevet viseltek, így a táblázatban feltüntetett nevek viselői inkább iparcikkekkel, nyersanyagokkal, mezőgazdasági terményekkel kereskedhettek, s nem annyira állatkereskedő-

30 HORNYIK, 1927, 47, 72.; TAKÁTS Sándor, A nyilas és kadas kalmárok. = *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1905. 12. k. 380—1. — Ugyanezt a következtetést vonta le a váci vámnaplókból Vass Előd is a hódoltsági kereskedőkről: „Illetőségük pontos meghatározása nehézségekbe ütközik és csak részben sikerül.” (VASS E., A váci... 1972. 151. p. és 69. jegyzet.) — no. 133—44.; FEKETE L.—KÁLDY-NAGY, 1962. 28. — Nyilván Kadas volt a kalmár vezetékneve. A gümörük a vám megnevezése, melyet mindig akcsében adtak meg a budai vámnaplókban. Ezeket Fekete Lajos fordította le magyarra. — Uo. 263.; HEGYI K., 1976. 134—142.; KÁLDY-NAGY, A budai... 1977. 273—8. p., 335. sorszám.

lemmel foglalkozhattak. Az „árus emberek” számának, lakhelyének megállapításához új, pontosabb forrásokra lenne szükség.³¹

A mezőváros marhakereskedelme és tőzsérei az 1560-as évek elején

Kecskemét tőzsérkedése a hódoltsági marhakivitel rendszerében

A kései középkor századaiban, a nyugati iparosodás és húskereslet növekedésével párhuzamosan egyre nőtt a magyarországi marhakereskedelem jelentősége. S „amikor a török hódítással három részre szakadt a megroppant ország, az amerikai nemesfembeözönlés pedig devalválta a magyar arany és ezüst értékét, szarvasmarha-állományunk mintegy a nemzeti vagyonnak aranyalapja lett.” A XVI. századdal bekövetkező belső és külső változások egyaránt a marhatenyésztés és a tőzsérkedés intenzív fejlődésének irányába hatottak. „A Magyarországról elérhető ausztriai, délnémet és morvaországi városok, Észak-Itáliában pedig Velence hosszú évtizedekig korlátlan felvevőpiacot biztosítottak a magyar szarvasmarha számára.” A török államkincstárnak évente milliós bevételeket eredményezett a marhakereskedelem engedélyezése a váci és a többi dunai révátkelőhelyen beszedett vámokból, ezért a mohamedán hódítók támogatták az Alföldről Nyugatra irányuló hódoltsági magyar állatkereskedelmet. Jellemző a magyar marhakivitelnek az áruforgalom egészében elfoglalt helyére, hogy a XVI. század közepén a marhavám adta a váci vámközpont összevételének mintegy kétharmad részét.

A korabeli magyar és külföldi leírások egyaránt kiemelik a marhakereskedelem elsődleges jelentőségét. Különösen figyelemre méltó Oláh Miklós összegező tájékoztatása: „Éppen így annyi az ökör-, kecske-, juhnyáj és mindenfajta vadban akkora a bőség, hogy nemcsak Magyarország érzi ennek előnyét, hanem a szomszédos tartományok is részesednek belőlük. Az ökrök részben Olaszországnak egész Velence környéki részét, részben Ausztriát, Morvaországot, Bajorországot, Svábjországot és Németországnak teljes szélességében a Rajnáig lakó népeit látják el. Hallottam magam több ízben a vámosoktól, akiket általában harmincadosoknak neveznek, hogy minden egyes marhavásár alkalmával, amelyeket Ausztria fővárosa, Bécs környékén évenként kétszer vagy többször szoktak tartani, ők több mint harmincezer ökör után

31 KÁLDY-NAGY, Harács-szedők... 1970. 108—11.; MÉSZÁROS L., A magyarországi... Kzt. 1975. 178—203. (A ráckevei rákok.)

hajtottak be vámot, vagyis harmincadot a király számára. Nem említem itt azoknak a számát, amelyeket más, Stájerországon és Karintián keresztül vezető úton hajtának minden évben Olaszországba, amelyről bizonyos, hogy számbelileg nem kisebb, mivel Olaszország nagy része is, mint előbb említettem, ezeket fogyasztja. Azoknak az ökröknek a számát is elhagyom, amelyeket Morvaországba hajtának ki évenként.” Oláhhal megegyező képet rajzol Magyarország marhakereskedelméről Herberstein Zsigmond német báró, I. Ferdinánd művelt diplomatája, akinek főleg 1549-es megfigyelése érdekes: „... barmokban annyira bővelkedik Magyarország, hogy megcsodálhatod: honnan ered a marháknak és juhoknak ez a szapora bősége, amelyet a külső országokba, Italiába, Németföldre, Csehországba hajt. Mert azokon a barmokon kívül, amelyeket Morvaországba, Ausztriába, Stájerországba, Szlavóniába s Magyarországgal szomszédos más tartományokba hajtának, megfigyeltem, hogy egyedül a Bécs felé vezető úton át nyolcvan-ezer marhát tereltek a németföldre . . .”³²

A mezővárosi gazdaságtörténeti kutatások és a török forrásfeltárások azt bizonyítják, hogy a XVI—XVII. században a hódoltsági terület alföldi, Duna—Tisza közti és tiszántúli része volt a hazai marhatenyésztés és tőzsérkedés központja, innen hajtották a csordák zömét Nyugatra. Már Hornyik János, Kecskemét múlt századi történetírója hangsúlyozza az Alföld és saját városa kiemelkedő szerepét a marhakereskedelemben és a marhatenyésztés viszonylatában: „A húst termelő rideg marhatartás és vele a szinte legeltetésre alapított állattenyésztés központjává az Alföld lett. Az országot több irányba széles marhahajtó utak szeltek át . . . Ekkor vált Kecskemét város lakosainak európai híru gazdászata és baromtenyésztése; ekkor hírhedtek el a „Kecskeméti tőzsérek”, kik a győri és bécsi mészárosokat s baromkereskedőket marhával innen látták el, s a császári hadsereg élelmezésére egyenkint szállították a marhát.”

Az egyes időszakokból fennmaradt konkrét számadatok valóban egészen széles körű és hatalmas volumenű marhakereskedelemlről tesznek tanúbizonyságot. Imént már idéztük Herberstein 1549-es adatát a Bécs felé kihajtott mintegy 80 000 marháról. Takáts Sándor bécsi levéltári kutatásai szerint 1549—1551 között 187 875 szarvasmarhát és 43 205 juhot adtak el a magyar kereskedők a bécsi hetipiacokon és vásárokon. Ekkor tehát évente átlagosan 14 402 darab juhot és 62 625 marhát vittek Magyarországról Bécsbe. A háborús körülmények ellenére 1548-tól 1558-ig összesen 550 000 mar-

³² ZOLNAY László, A magyar tőzsérség aranykora. = Uő, 1977. 79—80.; HEGYI K., 1976. 134.; VASS E A váci . . . 1972. 130—42.; N. OLAHUS, 1938. 30—4.; SINKOVICS I., 1968. 17. — A debreceni Btró Gáspárnak a XVI. század közepén mintegy 10 ezer vágómarhája volt. (ZOLNAY L., 1977. 79.) — HERBERSTEINI, 1841. 97.

hát adtak el a bécsi vásárokon, melyből csak 46 183 darabot vettek meg a bécsiek, a többit pedig továbbhajtották a német városokba, főleg Nürnbergbe, Ausburgba, Strassburgba, Regensburgba. Ebben az évtizedben a bécsiek évente átlagosan 4 618, a birodalmi városok pedig 50 382 darab magyar szarvasmarhát vettek.³³

Ezekkel a bécsi levéltári adatokkal megegyező képet rajzolnak elénk a hódoltsági marhakereskedelem volumenéről a XVI. század közepi török vámnaplók. 1560-ban Vácott két hónap alatt 28 743 marhát vámoltak meg, az 1560/61-es évben 130 000 darabot, 1560 júniusától 1562 áprilisáig 108 714-et, 1563 júliusától 1564 márciusáig 30 248-at, 1580-ban 75 000-ret. A többi révátkelőhely volumenéről egészen töredékes adatokkal rendelkezünk. Az 1563/64-es év 9 hónapjában Ráckeven, Dunaföldváron, Tolnán, Bátán és Pakson összesen 11 500 marha után szedtek be vámot. Két töredékes vámnapló szerint Ráckeven és Dunaföldváron 18 251 darab marhát hajtottak át a tőzsérek az 1560-as évek elején, melyből 15 032 darabot az 1562-es esztendő második felében vámoltattak. Az 1562-es tahrir-defterek vámtételeiből Vácott, Ráckeven és Dunaföldváron szintén több tízezres marhacsordák megvámolására lehet következtetni.

Kecskemét tőzséreinek marhakereskedelméről egyelőre csak töredékes adatok állnak rendelkezésünkre. Mindössze a ráckevei, dunaföldvári és váci vámnaplók egy évnél kisebb időszakot átfogó töredékes feljegyzéseiből lehet következtetni a nagy állattenyésztő mezőváros egyévi átlagos marhakereskedelmére. Lehetséges azonban, hogy egyéb dunai vámhelyeken (Tolnán, Bátán, Pakson, Budán stb.) is vámoltattak marhát a kecskeméti tőzsérek, így a valóságban a fenti három vámnapló 1 évre kiegészített adatai sem tükrözik a tényleges volument, csupán pontosabb adatok hiányában támaszkodunk rájuk mint minimális számadatokra. Eszerint Ráckeven és Földváron évente 3200, Vácott pedig 2613 marhát vámoltattak a kecskeméti tőzsérek, összesen 5813 darabot. A más vámhelyeken áthajtott ökrökkel együtt évi átlagban mintegy 6—8000 darabra becsülhetjük a kecskeméti marhaforgalmát a XVI. század hatvanas éveiben. Ez pedig azt jelenti, hogy az ekkortájt a hódoltság területéről évente kihajtott szarvasmarhák közül minden tizediket a Duna—Tisza közti állattartó mezőváros tőzsérei vámoltatták. Kecskemét tehát egészen különleges szerepet játszott a hódoltság marhakereskedelmében, s éppen a mind nagyobb volumenű marhatenyész-

³³ VASS E., A váci ... 1972. 121, 144.; TAKÁTS S., Nürnberg és Magyarország. = Uő, Régi ... 1922. 286.; HORNYIK, 1927. 34, 71.; PACH Zs. P., 1963. 159.; RUZSÁS L., 1966. 204.; TAGÁNYI K., 1899. 144.; KARDOS T., 1951. 434—42.; SZAKÁLY, A Dél-Dunántúl ... 1973. 59—61.; HEGYI K., 1976. 134—7.; KÁLDY-NAGY, Magyarországi ... 1970. 86—8.; EPERJESSY K., 1971. 88, 131, 27, 42—4.; SZÉKELY Gy., 1975. 41.; MAKKAI L., 1958. I. 103—6.; TAKÁTS S., Szegény ... 1927. 135.; TAKÁTS S., Emlékezzünk ... 1929. 334.; HEGYI K., 1976. 134.

tés készítette a mezővárost a XVI. század végétől újabb és újabb puszták kiarendálására, míg azután a XVII. század végére a saját, bérelt és zálogolt birtokok összterülete megközelítette a félmillió katasztrális holdat.³⁴

Kecskemét marhaforgalma a dunaföldvári, ráckevei és váci vámnaplók tükrében

Az 1560-as évek elejéről fennmaradt dunaföldvári, ráckevei és váci vámnaplók lehetővé teszik Kecskemét helyének pontosabb kijelölését a hódolt-sági mezővárosok marhakereskedelmében, mivel ezekben a hajtók lakhelyét is feltüntették a török vámosok. Modern, pontos magyar és német fordításban rendelkezésünkre áll az 1563. július 22—1564. március 9-e közti váci vámnapló, valamint két másik vámnapló-töredék. Ezekről Vass Előd állapította meg, hogy nem a váci, hanem a dunaföldvári és ráckevei vámhelyek marhaforgalmát tartalmazzák. A jegyzékek elején csak azért szerepel Vác neve, mert 1559-től a legtöbb dunai vámhely állatvámját ide csatolták, s így a ráckevei és földvári átkelőrév marhavámját is Vácot számolták el a mohamedán mukátaa-eminek. Az egyik jegyzék mintegy egyhónapos időszakot fog át, bár talán a legforgalmasabbat: 1562. augusztus 18-tól szeptember 14-ig; a másik pedig — két részletben — 1562. május 5-től december 20-ig, továbbá 1563. november 18-tól 1564. január 16-ig. A két vámnapló 1562. augusztus—szeptember havi elszámolásai tehát fedik egymást. A rendkívül értékes vámnapló-töredékek jelentőségét fokozza, hogy minden esetben feltüntetik a vámolttatók lakhelyét, sőt néhányszor a vámhely nevét (Ráckeve vagy Dunaföldvár) is. A jegyzékek elején levő tájékoztató szöveg szerint az itt megvámolt marhákat Székesfehérvár irányába hajtották tovább, ahol már nem kellett semmilyen illetéket fizetni utánuk. Innen vagy Magyaróvár—Bécs, vagy a Balaton északi partjának megkerülésével Velence felé hajtották tovább a csordákat a tőzsérek és a hajdúk. A marhák után egységesen 50 akce (1 gurus, 1 forint) vámilletéket szedtek a török vámosok, ami — a magyar vámhatóságok hasonló intézkedései miatti — jelentős emelkedést tükröz, hiszen 1561-ben még 10 akce volt a marha- és lóvám darabonként.

A számszerű, pontos adatok lehetővé teszik Kecskemét marhaforgalmának sokoldalú viszonyítását, Statisztikai feldolgozását a vámnaplóban fel-

34 VASS, Türkische . . . 1971. 3—39.; VASS E., A váci . . . 1972. 134.; FEKETE L., Die Siyaqat . . . I. 1955* 305.; KÁLDY-NAGY, Statisztikai . . . 1968. 32—3.; KÁLDY-NAGY, Magyarországi . . . 1970. 88.; HEGYI K., 1976. 134.; RÚZSÁS, 1966. 134.; VASS E., Ráckeve und Dunaföldvár . . . 1972. 451—63. KÁLDY-NAGY Kanuni . . . 1971. 121. (Vác); 195. (Ráckeve); 19. (Földvár). — Más vámhelyekről legfeljebb töredékes vámnaplók állnak rendelkezésre, de a tőzsérek lakhelyét sohasem tüntetik fel.

tüntetett időszak, továbbá az egy évre felkerekített mennyiség viszonylatában. Elsőként a vámnaplókban fellelhető mennyiségek számszerű és százalékos megoszlását tekintjük át az egyes időszakok rendjében. Ezzel kapcsolatosak alábbi táblázataink:³⁵

30. táblázat

A ráckevei—dunaföldvári átkelőrev marhaforgalmának megoszlása havonként, a tőzsérek lakhelye szerint (1562. május—december)

Hónap	Lakhely	Elvámolás	Tőzsér	Marha	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Május	Ráckeve	1	3	187	100,0
Június	Kecskemét	8	10	794	75,0
	Kajtor	1	1	100	9,4
	Ráckeve	1	1	65	6,1
	Berény	2	2	63	6,0
	Somlyó	1	1	37	3,5
Július	Ráckeve	1	3	127	60,0
	Venyim	1	2	86	40,0
Augusztus	Kecskemét	3	4	592	66,3
	Solt	2	2	102	11,4
	Földvár	2	2	100	11,2
	Lajka	2	2	99	11,1
Szeptember	Ráckeve	21	21	8880	82,8
	Kecskemét	3	5	784	7,3
	Kaláz	1	1	350	3,3
	Szeged	1	1	300	2,9
	Becse	1	1	250	2,3
	Dus	1	1	170	1,4
Október	Kálmánca	1	1	400	46,7
	Kecskemét	1	3	250	29,2
	Ráckeve	2	2	206	24,1
November	Ráckeve	2	2	369	100,0
December	Lajka	2	2	35	100,0

35 KÁLDY-NAGY, Statisztikai... 1968. 27—97.; KÁLDY-NAGY, Statistische... 1970. 291—338.; SZAKÁLY, Dél-Dunántúl... 1973. 70—2.; VASS E., Ráckeve... 1972. 453, 457. p. 10. jegyzet, 458—461.; Velics Antal, aki hibásan, pontatlan olvasással fordította le e vámnapló-töredékeket, még egyértelműen Vácra vonatkoztatta őket. (VELICS, 1890. II. 290—2., 294—5.); FEKETE L.—KÁLDY-NAGY, 1962. 603.; VASS E., A váci... 1972. 127—128.; KÁLDY-NAGY, Magyarországi... 1970. 65—6. — Itt számolták el a váci, a ráckevei, a dunaföldvári, a paksi, a tolnai és a bátai átkelőrévek állatvámjait, de továbbra is külön kezelték a budait, a soltít, a vörösmartít, a rigolit, a mohácsit stb. (VELICS, 1886—1890. I—II., passim); VASS E., A váci... 1972. 134. — „1560—1561-ben átlag évi 850 szarvasmarha került elvámolásra Tolnában.” (KÁLDY-NAGY, Harácszedők... 1970. 145.)

31. táblázat

A ráckevei—dunaföldvári átkelőrév marhaforgalmának megoszlása havonként, a lakhelyek száma szerint (1562. május—december)

Hónap	Lakhely	Elvámolás	Tőzsér	Marha	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Május	1	1	3	187	1,3
Június	5	13	15	1059	7,4
Július	2	2	5	213	1,5
Augusztus	4	9	10	893	6,2
Szeptember	6	28	30	10 734	74,8
Október	3	4	6	856	6,0
November	1	2	2	369	2,6
December	1	2	2	35	0,2
Átlag	3	8	9	1 793	100,0

Most pedig lássuk, hogy az 1562-es esztendő második felében hogyan oszlott meg a marhaforgalom településenként:

32. táblázat

A ráckevei—dunaföldvári átkelőrév marhaforgalma 237 nap alatt, településenként (1562. V. 5—XII. 27.)

Település neve	Marha (db)	Elvámolások száma	Tőzsérek	A szarvasmarhák		
				vámja		értéke ft
				akese	ft	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Ráckeve	9 834	28	28	491 700	9 834	59 004
Kecskemét	2 420	15	22	121 000	2 420	14 520
Kálmánca	400	1	1	20 000	400	2 400
Kaláz	350	1	1	17 500	350	2 100
Szeged	300	1	1	15 000	300	1 800
Becse	250	1	1	12 500	250	1 500
Dus	170	1	1	8 500	170	1 020
Lajka	134	4	4	6 700	134	804
Solt	102	2	2	5 100	102	612
Földvár	100	2	2	5 000	100	600
Kajtor	100	1	1	5 000	100	600
Venyim	86	1	1	4 300	86	516
Berény	63	1	1	3 150	63	378
Somlyó	37	1	1	1 850	37	222
Összes	14 346	60	67	718 300	14 346	86 076

33. táblázat

*A ráckevei—dunaföldvári átkelőreó marhaforgalmának százalékos megoszlása települé-
senként 237 nap alatt (1562. V. 5—XII. 27.)*

Település	Marha	Elvámolás	Tőzsér	Marha értéke
1.	2.	3.	4.	5.
Ráckeve	68,6	46,7	41,8	68,6
Kecskemét	16,9	25,0	32,8	16,9
Kálmánca	2,8	1,7	1,5	2,8
Kaláz	2,4	1,7	1,5	1,4
Szeged	2,1	1,7	1,5	2,1
Becse	1,8	1,7	1,5	1,8
Dus	1,2	1,7	1,5	1,2
Lajka	0,9	6,7	5,9	0,9
Solt	0,7	3,3	3,0	0,7
Földvár	0,7	3,3	3,0	0,7
Kajtor	0,7	1,7	1,5	0,7
Venyim	0,6	1,6	1,5	0,6
Berény	0,4	1,6	1,5	0,4
Somlyó	0,2	1,6	1,5	0,2
Összes	100,0	100,0	100,0	100,0

34. táblázat

A marhaforgalom számszerű megoszlása tájegységenként (1562. V. 5—XII. 27.)

A tájegység neve	Marha (db)	Vámolások	Tőzsérek	A szarvasmarhák		
				vámja		értéke
				(akcse)	(ft)	(ft)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Duna—Tisza köze	12 906	47	54	645 300	12 906	77 436
Dunántúl	1 440	13	13	73 000	1 440	8 640
Összes	14 346	60	67	718 300	14 346	86 076

35. táblázat

A ráckevei—dunaföldvári átkelőrév marhaforgalma településenként két hónap alatt (1563. XI. 18—1564. I. 16.)

A település neve	Marha (db)	Vámolások száma	Tőzsérek	A szarvasmarha		
				vámja		értéke (ft)
				(akcse)	(ft)	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Ráckeve	1 386	5	8	69 300	1 386	8 316
Kecskemét	1 212	9	9	60 600	1 212	7 272
Bátaszék	413	1	1	20 650	413	2 478
Tolna	218	1	1	10 900	218	1 308
Összes	3 229	16	19	161 450	3 229	19 374

36. táblázat

A ráckevei—dunaföldvári átkelőrév marhaforgalmának százalékos megoszlása településenként 2 hónap alatt (1563. XI. 18—1564. I. 16.)

Település	Marha	Vámolás	Tőzsér	A marha értéke
1.	2.	3.	4.	5.
Ráckeve	42,9	31,4	42,1	42,9
Kecskemét	37,5	56,2	47,3	37,5
Bátaszék	6,7	6,2	5,3	6,7
Tolna	12,9	6,2	5,3	12,9
Összes	100,0	100,0	100,0	100,0

37. táblázat

A révek marhaforgalma tájegységenként (1563. XI. 18—1564. I. 16.)

A tájegység neve	Marha (db)	Vámolások száma	Tőzsérek	A szarvasmarhák		
				vámja		értéke (ft)
				(akcse)	(ft)	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Duna—Tisza köze	2 598	14	17	129 900	2 598	15 588
Dunántúl	631	2	2	31 550	631	3 786
Összes	3.229	16	19	161 450	3 229	19 374

38. táblázat

A tájegységenkénti marhaforgalom százalékos megoszlása (1563. XI. 18—1564. I. 16.)

Tájegység	Marha	Vámolás	Tőzsér	A marha értéke
1.	2.	3.	4.	5.
Duna—Tisza köze	80,4	87,6	89,4	80,4
Dunántúl	19,6	12,4	10,6	19,6
Összes	100,0	100,0	100,0	100,0

39. táblázat

A marhaforgalom megoszlása havonként, a tőzsérek lakhelye szerint (1563. november—december)

Hónap	Lakhely	Vámolás	Tőzsér	Marha
1.	2.	3.	4.	5.
November	Kecskemét	6	6	952
December	Ráckeve	5	8	1386
	Kecskemét	3	3	249
	Bátaszék	1	1	413
	Tolna	1	1	218

40. táblázat

A marhaforgalom megoszlása havonként, a lakhelyek száma szerint (1563. november—december)

Hónap	Lakhely	Vámolás	Tőzsér	Marha	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.
November	1	6	6	952	29,6
December	4	10	13	2266	70,4
Átlag	2	16	19	3218	100,0

Az így nyert adatok a hiányzó napok arányában kiegészíthetők egy teljes esztendő marhaforgalmának megismerésére is. Az alábbi táblázatokban előbb az 1562-es, utóbb az 1563-as év adatait tekintjük át. Százalékos arányszámokat már nem közlünk, hiszen ezek megegyeznek az előző táblázatokban feltüntetett értékekkel.

41. táblázat

A ráckevei—dunaföldvári átkelőrev marhaforgalma településenként 1562-ben (1 év alatt)

A település neve	Marha (db)	Vámolások száma	Tőzsérek	A szarvasmarhák		
				vámja		értéke
				(akcese)	(ft)	(ft)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Ráckeve	15 082	41	41	754 100	11 426	90 492
Kecskemét	3 200	24	33	160 000	2 727	19 200
Kálmánca	618	2	2	30 900	468	3 708
Kaláz	548	2	2	27 400	445	3 288
Szeged	475	2	2	23 750	360	2 850
Becse	401	2	2	20 050	304	2 406
Dus	255	2	2	12 750	193	1 500
Lajka	219	6	6	10 950	166	1 314
Solt	157	3	3	7 850	119	942
Földvár	146	3	3	7 300	110	876
Kajtor	146	2	2	7 300	110	876
Venyim	131	2	2	6 550	99	786
Berény	110	2	2	5 500	83	660
Somlyó	58	2	2	2 900	44	348
Összes	21 546	95	104	1 077 300	16 654	129 246

42. táblázat

A tájegységenkénti marhaforgalom 1562-ben (1 év alatt)

A tájegység neve	Marha (db)	Vámolások száma	Tőzsérek	A szarvasmarhák		
				vámja		értéke
				(akcese)	(ft)	(ft)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Duna—Tisza köze	19 315	72	81	965 750	14 936	115 890
Dunántúl	2 231	23	23	111 550	1 718	13 356
Összes	21 546	95	104	1 077 300	16 654	129 246

43. táblázat

A révek marhaforgalma településenként 1563-ban (1 év alatt)

A település neve	Marhák (db)	Vámolások száma	Tőzsérek	A szarvasmarhák		
				vámja		értéke
				(akcse)	(ft)	(ft)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Ráckeve	8 316	30	48	415 800	8 316	49 896
Kecskemét	7 272	54	54	363 600	7 272	43 632
Bátaszék	2 478	6	6	123 900	2 478	14 868
Tolna	1 308	6	6	65 400	1 308	7 848
Összes	19 374	96	114	968 700	19 374	116 244

44. táblázat

A marhahajtás legforgalmasabb napjai a ráckevei—dunaföldvári vámhelyen 1562-ben

Vámolás időpontja	Arányuk az összes napok %-ában	Marhák száma	Arányuk az összes marhák %-ában
1.	2.	3.	4.
1562. IX. 25.	0,42	8 850	61,69
1562. IX. 17.	0,42	1 584	11,04
1562. VI. 25.	0,42	878	6,12
1562. VIII. 23.	0,42	654	4,57
4 nap	1,68	11964	83,42

A kecskeméti tőzsérek nemcsak Ráckeven és Dunaföldváron, hanem Vácon is vámoltattak szarvasmarhát. Az 1563. július 22—1564. március 9-e közti hét és fél hónapból fennmaradt váci vámnaplók is értékes adatokat közölnek Kecskemét marhaforgalmáról. A következő táblázatokban közöljük Kecskemét és a legfontosabb hódoltsági mezővárosok 7,5 hónapi és 1 évi váci marhakereskedelmének legfontosabb adatait:

45. táblázat

Kecskemét marhaforgalma Vácon (1563. VII. 22—1564. III. 9.)

Időpont	Vámolások	Tőzsérek	Marha (db)	A szarvasmarhák		
				vámja		értéke
	száma	(akcse)		(ft)	(ft)	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1563. augusztus	13	13	1 612	8 0600	1 612	9 672
1564. január	1	1	79	3 950	79	474
Összes	14	14	1 691	84 550	1 691	10 146

46. táblázat

Tizenöt hódoltsági mezőváros marhaforgalma Vácon (1563. VII. 22—1564. III. 9.)

Város	A révén átkelt szarvasmarhák				
	száma (db)	vámja		értéke (ft)	% -a
		(akcse)	(ft)		
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Makó	3 175	158 750	3 175	19 050	18,6
Jászberény	2 215	110 750	2 215	13 290	13,0
Debrecen	2 132	106 600	2 132	12 792	12,5
Szeged	1 718	85 900	1 718	10 308	10,1
Kecskemét	1 691	83 200	1 691	10 146	9,8
Cegléd	1 645	82 250	1 645	9 870	9,6
Heves	1 302	65 100	1 302	7 812	7,6
Nagykőrös	948	47 500	948	5 688	5,5
Tápiószecső	508	25 400	508	3 048	2,9
Szentes	491	24 500	491	2 946	2,8
Poroszló	316	15 800	316	1 896	1,9
Békéscsaba	270	13 500	270	1 620	1,6
Csanád	266	13 300	266	1 596	1,6
Hódmezővásárhely	204	10 200	204	1 224	1,3
Csongrád	190	9 500	190	1 140	1,2
Összes	17 071	852 200	17 071	102 426	100,0

Tizenöt hódoltsági mezőváros marhakereskedelme Vácon 1 év alatt

Város	A réven átkelt szarvasmarhák				
	száma (db)	vámja		értéke (ft)	% -a
		(akcse)	(ft)		
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Makó	5 076	253 800	5 076	30 456	18,6
Jászberény	3 540	177 000	3 540	21 240	13,0
Debrecen	3 408	170 400	3 408	22 448	12,5
Szeged	2 748	137 400	2 748	16 488	10,1
Kecskemét	2 652	132 600	2 652	15 912	9,8
Cegléd	2 628	131 400	2 628	15 768	9,6
Heves	2 088	104 400	2 880	12 528	7,6
Nagykőrös	1 512	75 600	1 512	9 072	5,5
Tápiószecső	816	40 808	816	4 896	2,9
Szentes	780	39 000	780	4 680	2,8
Poroszló	504	25 200	504	3 024	1,9
Békéscsaba	432	21 600	432	2 592	1,6
Csanád	425	21 250	425	2 550	1,6
Hódmezővásárhely	324	16 200	324	1 944	1,3
Csongrád	300	15 000	300	1 800	1,2
Összes	26 933	1.346 650	26 933	161 598	100,0

A váci, ráckevei és dunaföldvári (tolnai) vámnaplók alapján az 1560-as évek elején az egyes hódoltsági mezővárosok évente átlagosan az alábbi marhaforgalmat bonyolították le:

48. táblázat

Húsz hódoltsági mezőváros 1 évi marhaforgalma a dunai vámhelyen az 1560-as évek elején

Város	Adózó (háne)	A dunai vámhelyeken átkelt szarvasmarhák				
		száma (db)	vámja		értéke (ft)	% -a
			(akcse)	(ft)		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Ráckeve	630	15 082	754 100	15 082	90 492	31,6
Kecskemét	399	5 852	292 600	5 852	35 112	12,3
Makó	595	5 076	253 800	5 076	30 456	10,6
Jászberény	591	3 540	177 000	3 540	21 240	7,4
Debrecen	1 216	3 408	170 400	3 408	20 448	7,1
Szeged	689	3 108	137 400	3 108	18 648	6,5
Cegléd	185	2 628	131 400	2 628	15 768	5,5
Heves	111	2 088	104 400	2 088	12 528	4,4
Nagykőrös	180	1 512	75 600	1 512	9 072	3,2
Tolna	619	1 111	55 550	1 111	6 666	2,3
Tápiószecső	46	816	40 800	816	4 896	1,7
Szentes	56	780	39 000	780	4 680	1,6
Poroszló	73	504	25 200	504	3 024	1,1
Kálmánca	180	480	24 000	480	2 880	1,0
Békéscsaba	78	432	21 600	432	2 592	0,9
Csanád	80	425	21 250	425	2 250	0,9
Hódmezővásárhely	174	324	16 200	324	1 944	0,7
Csongrád	73	300	15 000	300	1 800	0,6
Földvár	105	120	6 000	120	720	0,3
Vác	246	110	5 500	110	660	0,3
Összes	6 326	47 696	2.384 800	47 696	286 176	100,0

Az 1562-es évben Kecskemét marhaforgalma a második helyen állt a ráckevei—dunaföldvári vámhelyeken. Ráckeve tőzsérei vámoltatták a legtöbb marhát, az állomány kétharmadát, Kecskemét polgárai pedig a hatodrészt. A kecskeméti tőzsérek egyedül nagyobb forgalmat bonyolítottak le, mint Ráckeve kivételével az összes többi település hajtói együttvéve. Azonban ez a mennyiség éppen negyedrészt tette ki Ráckeve marhaforgalmának, s ez egyértelműen jelzi a Csepel-szigeti mezőváros állatkereskedelmének egészen rendkívüli volumenét. A kecskemétiiek júniusban, szeptemberben, augusztusban és októberben vámoltatták a legtöbb marhát. A szeptemberi forgalom egybeesett a hajtás főidényével, mely különösen a ráckevei tőzsérek kiemelkedő teljesítménye révén jelentett csúcsot a két vámhely marhakereskedelmében. Júniusban a kecskemétiiek vámoltatták az állomány háromnegyed részét, augusztusban a kétharmadát, viszont szeptemberben a tőzsérek csak a marhák egyötödét vámoltatták.

temberben csak a 7,3%-át. Októberben ismét nőtt a volumen, Kecskemét polgárai hajtották a vámhelyekre az állatok több mint egyharmad részét. Ebben az évben tehát a nyári hónapokban messze Kecskemét tőzsérei vámoltatták a legtöbb szarvasmarhát, nekik ez volt a főszezonuk. Viszont — különösen szeptemberben — ősztől ismét a ráckevei tőzsérek vették át a főszerepet. A nyári és őszi hónapokban Kecskemét kereskedői mintegy 14 520 forint értékű marhaállományt hajtottak a vámhelyekre, s onnan a nyugati piacokra, Bécs és Velence irányába. Ráckevétől — Lóréven átkelve a Nagy-Dunán — egyaránt vezethetett útjuk délre, Földvár érintésével Szigetvár irányába, vagy pedig nyugatra, Székesfehérváron áthaladva Magyaróvár és Bécs felé. Valószínű, hogy inkább erre tartottak, hiszen a két vámjegyzék elején levő feljegyzés is úgy említi Székesfehérvárt, mint amelyen áthaladnak és újabb vámilletékre már nem kötelezhetőek a tőzsérek marhacsordái. Természetesen Fehérvár érintésével is rátérhettek a Velence felé vezető dél-dunántúli utak valamelyikére, a Balaton északi felének megkerülése után. A ráckevei révtől mind a földvári, mind pedig a fehérvári irányban való marhahajtsáról maradtak fenn egyéb konkrét adatok, így mindkét hajtsai iránnyal reálisan számolnunk kell.

A két vámhely marhaforgalmának kilenczted részét a Duna—Tisza közéről kiinduló hajtok bonyolították le. Tizántúli tőzsérek egyáltalán nem szerepelnek, ők mind Vácott vámoltatták csordáikat. A Földváron és Ráckevén áthaladó marhakereskedelem túlnyomó részét Ráckeve és Kecskemét tőzsérei monopolizálták. A két másik Duna—Tisza közti mezőváros, Szeged és Solt itteni marhaforgalma nem számottevő, jóval elmaradtak a második helyen álló Kecskemét mögött is. A szegediek inkább Vácott vámoltattak. Sajnos a két töredékes elszámolásból nem állapítható meg, hogy Kecskemét tőzsérei melyik révén hajtották át állataik zömét: Ráckevén-e, vagy inkább Földvárnál? Azonban az 1546-os és 1562-es tahrir-defterek vámtételeiből mégis inkább arra következtethetünk, hogy a kecskeméti zömmel a ráckevei vámhelynél fordultak meg. Ekkor Ráckevén csak az áruvám összegét tüntették fel (151 954 akcse), lévén hogy 1559-től az itteni állatvám (marha-, ló- és birkavám) összege is a váci mukátaához tartozott. Viszont a szintén idecsatolt Dunaföldváron megadják a vám teljes összegét: 74 833 akcsét. A település adójaként 62 216 akcsét számoltak el, a kincstári fejadó nélkül. Viszont az egyes adótételek összege mindössze 33 575 akcsét tesz ki! Így nyilvánvaló, hogy a különbség — 28 641 akcse — lényegében a 74 833 akcsés vámtétel földesúri adóhoz tartozó részét, azaz az áruvámot jelenti, melyet továbbra is a földvári kincstári adó- és vámszedők kezeltek. Tehát 1562-ben Földvár vámjából 46 192 akcsét tett ki az állatvám, 28 641 akcsét az áruvám összege. Egészen nyilvánvaló, hogy a két töredékes vámnapló

adatainak zöme a ráckevei révátkelőhelyre vonatkozik, hiszen az 1562-ben áthajtott 21 546 marha után összesen 1 077 300 akcse állatvám járt. Igaz, az 1562-es tahrir-defter készítésekor még a régi, alacsonyabb vámok voltak érvényben, s így a marhavám mintegy 260 000 akcse lehetett. Ebből pedig minden kétséget kizáróan Ráckevén szedték be a mintegy 210 000 akcsét, s csak a többit Dunaföldváron. Valószínű, hogy a két vámnapló-töredék bejegyzéseiből csak azok vonatkoznak Dunaföldvára, melyeknél e vámhely nevét külön feltüntették az írnokok (négy esetben). A vámok nagyságából következően tehát feltételezhető, hogy a kecskemétiéink inkább Ráckevénél hajtották át marháikat a Kis-Dunán felállított hajóhídon, majd a mezővárostól délnyugati irányban 6 kilométerre levő Lórév falu ősi, Árpád kori Duna-gázlóján úsztatták át őket a folyó szélesebbik ágán.³⁶

Kecskemét élénk forgalmára utal az a tény, hogy bár a marháknak csak egyhatod részét vámoltatták tőzsérei, ám ők bonyolították le az elvámolások negyed részét. 1562-ben a tőzsérek egyharmada kecskeméti volt. Ez egyben azt is jelzi, hogy a kecskeméti tőzsérek kisebb csordákat vámoltattak, mint a nagyobb forgalmat lebonyolító ráckeveiek. Feltehető, hogy a kecskemétiéink jórészt saját (vagy a mezőváros más lakosai által) tenyésztett szarvasmarhákat vámoltatták, míg az inkább ipari-kereskedelmi jellegű Ráckeve kereskedői az Alföld vásárain gyűjtötték össze állataikat. Az 1563-as év legvégén és az 1564-es év elején, mintegy két hónap alatt Kecskemét hajtotta át a vámhelyeken a marhák egyharmadát. A mezőváros tőzsérei tehát a téli hónapokban is élénk marhakereskedelmet folytattak, csakúgy, mint a ráckeveiek, akik az állomány felét vámoltatták. Ekkor Kecskemét mind az elvámolások, mind a tőzsérek száma viszonylatában felülmúlta Ráckevét, hiszen a nagy állattartó mezőváros adta a hajtók közel felét, s rájuk esett az elvámolások több mint fele. Novemberben kizárólag csak a kecskemétiéink hajtottak át marhát a két vámhelyen. Valószínű, hogy a novemberi és decemberi hajtás összefüggésben volt Kecskemét novemberi országos vásárával is (november 25.), mint ahogy az augusztusi és a szeptemberi erősen megnövekedett ráckevei és kecskeméti marhaforgalom is bizonyos mértékben a kecskeméti (augusztus 10-i) és a ráckevei (augusztus 28-i) országos vásárok függvénye lehetett.

36 FEKETE L., 1926. 42—67.; KATHONA G., 1967. 122. — KÁLDY-NAGY közlése szerint 1552-ben Debrecenben 250 család (háne) élt. Ennél realisabb az 1216 egységnyi portaszám. — RÚZSÁS L., Városi . . . 1966. 204.; SZAKÁLY, Dél-Dunántúl . . . 1973. 69—72, 106. p. 58. jegyz.; SZALAY Á., 1861. 351—2.; KOMÁROMY A., 1907. 140.; SZAKÁLY, no. 69—71. — A szakirodalomban e tényt eddig csupán Vass Előd emelte ki. (Ráckeve und Dunaföldvár . . . 1972. 452—7.); KÁLDY-NAGY, Kanuni . . . 1971. 89, 95. (Ráckeve); 18—9. (Földvár). — Ráckevén 1565-ben hídvámot szedtek; a kincstár 1549-ben vette meg a ráckevei rákok kimustrált hajóit a hajóhíd megépítésére. (VELICS, 1890. II. 57—8, 330—1.) — KOVÁCS J. L., 1972. 12.

Kecskemét 1562-es, teljes évi marhaforgalma mintegy 3200 darab lehetett Ráckeven és Dunaföldváron, mely után 160 000 akese vám járt. Ez jóval meghaladta a mezőváros azévi kincstári és földesúri adóinak teljes összegét. Az 1563-as évben Kecskemét erősen felzárkózott Ráckeve mögé, már csak 1044 marhával kevesebbet vámolttatott, mint a Csepel-szigeti náhié-székhely. A kecskemétiiek által fizetett, harmadmillió akcsénél is magasabb vámösszeg egyedül elegendő lett volna a mezőváros összes adójának fedezésére az 1580-as években. A nagy állattartó mezőváros tőzsérei által kihajtott marhacsordák mintegy félszáz ezer forintos vásárlóértéke a kecskeméti záhingazdák erős anyagi-gazdasági potenciáljára utal. 1563-ban már minden harmadik marhát kecskemétiiek vámolttatták a ráckevei és dunaföldvári réveken.

A váci vámjegyzék szerint Kecskemét itteni marhaforgalma némivel (mintegy félszáz darabbal) kisebb volt, mint a másik két vámhelyen. Az 1563/64-es vámnapló 1 évre kiegészített adata szerint Kecskemét tőzsérei 2652 szarvasmarhát vámolttattak Vácon. A 15 fejlett hódoltsági mezőváros kereskedői által idehajtott marhaállomány minden 10. állatát a kecskemétiiek vámolttatták. Még ennél is sokatmondóbbak a három vámhely szintén egy évre vonatkoztatott, összesített adatsorai. E szerint 1562 körül Ráckeve vámolttatta a legtöbb marhát, az állomány egyharmad részét. Kecskemét az összesített elszámolásban is a második helyen állt húsz hódoltsági mezőváros marhaforgalma közül. Minden nyolcadik marhát a Duna—Tisza közti állattartó mezőváros tőzsérei vámolttatták. Az általuk nyugatra hajtott 5852 marha vámja — mintegy 300 ezer akese — fedezni tudta volna a mezőváros teljes átalányadóját az 1580-as években. Tőzsérei nagyobb volumenű marhaforgalmat bonyolítottak le olyan híres Duna—Tisza közti mezővárosoknál, mint Szeged, Cegléd, Nagykőrös; vagy mint a tiszántúliak: Debrecen, Makó, Csongrád, Szentes, Jászberény, Hódmezővásárhely stb.

Az 1560-as években Ráckeve tőzsérei vámolttatták a legtöbb marhát a legforgalmasabb hódoltsági vámhelyeken a Duna vonalánál. Ezeken a réveken Kecskemét marhakereskedelme állt a második helyen. A 60-as évek elején tehát az alföldi marhakereskedelem legfőbb haszonélvezői és lebonyolítói a ráckevei és kecskeméti tőzsérek voltak. Az utóbbi évtizedben közzétett váci, ráckevei és dunaföldvári vámnaplók új megvilágításba helyezték a hódoltsági marhakereskedelemtől eddig kialakított képet, s felszínre hozták a ráckevei és kecskeméti tőzsérek rendkívül nagyszabású marhakereskedelmének pontos adatait, melyeket eddig történettudományunk, az oszmán-török források feltárásának hiányában, nem tudott a maga jelentőségének megfelelően elbírálni és értékelni. Hasonló a helyzet a kálmáncsai kalmárokkal, akik viszont ezekben az években a Balatontól délre elterülő dél-dunán-

túli terület szarvasmarha-kereskedelmét monopolizálták. A szigetvári vámelszámolások szerint 1559. április 15—1560. február 20-a között, 312 nap alatt összesen 10 076 darab szarvasmarhát és 6 lovat vittek át a vámon. S e hatalmas mennyiség hatheted részét, 8551 darabot (84,9%) egyedül a kálmáncehiek szállították, 31 tőzsér, akik 38-szor vámoltattak marhát Szigetváron. Egy teljes év alatt tehát 11 775 darab marhát vámoltattak a különböző települések kalmárai Szigetváron, s ebből mintegy 10 000 darabot Kálmáncehi tőzsérei hajtottak át. Ez a mennyiség Ráckeve 1 évi marhaforgalmának éppen kétharmad részét tette ki, s csaknem kétszer felülmúlta Kecskemét állatkereskedelmének volumenét. Az 1560-as évek elején tehát Ráckeve, Kálmánca és Kecskemét bonyolította le a legnagyobb marhaforgalmat a hódoltságban. Az ekkortájt nyugatra kihajtott évi 80—100 ezer szarvasmarha egyharmad részét e három igen fejlett hódoltsági mezőváros tőzsérei vámoltatták. Közülük Kálmánca és Ráckeve az oppidumok legfejlettebb csoportjába tartozott, a kereskedelem és a tranzitforgalom lebonyolítására specializálódott kereskedő-mezővárosok közé, Kecskemét pedig egyike volt Magyarország legnagyobb állattenyésztő és állatkereskedő cívisvárosainak. Mert bár ezekben az évtizedekben például Szeged szállásain 15 000 marhát legeltettek, s hasonlóan magas eredményeket ért el tucatnyi alföldi mezőváros nagyállattartása, de közülük viszonylag kisebb számban kerültek ki marhakereskedők. Ezeknek a nagy mezővárosoknak az állatcsordáit csak részben vitték külföldre saját tőzsérik, a többit más települések kereskedő-tőkései vásárolták fel, akik közül kiemelkedő szerepet játszottak a ráckeveiek és a kálmáncehiek. A harmadik helyen álló kecskemétiak pedig mind a marhatenyésztésben, mind a marhaexportban kimagasló eredményeket értek el.³⁷

A kecskeméti tőzsérek

A ráckevei, dunaföldvári és váci vámnaplókból mintegy negyven kecskeméti tőzsért név szerint is ismerünk. Közülük kettőt pusztá keresztnéven említenek: Ambrust és Gáspárt. Az utóbbi minden bizonnyal Tót Gáspár kecskeméti tőzsérrel azonos, az előbbit pedig Ambrus Pistával azonosíthatjuk. Így voltaképpen 38 kereskedő szerepel a vámnaplókban, akik mindannyian Kecskemét lakosai voltak. Általában egyedül bonyolították le vállalkozásaikat, de néhány esetben ketten vagy hárman társultak. Így például.

³⁷ SZALAY L., 1859. 220—1.; MÉSZÁROS L., A középkori . . . 1974. 67—76.; SZAKÁLY, Dél-Dunántúl . . . 1973. 64—8, 81—96, 101—3.; KÁLDY-NAGY, Magyarországi . . . 1970. 37—9.

1562. június 25-én közösen hajtott át a ráckevei—dunaföldvári vámon 245 marhát Ambrus, Kovács Gellért és Tót Antal; augusztus 23-án Szentős István és Palkó István, szeptember első felében Nagy Márton és Tót Miklós; szeptember 17-én Boldizsár János és Nagy Bálint; októberben Szabó István, Nagy Márton és Tövis Ágoston. Ezeken a vámhelyeken tehát összesen 27 kecskeméti tőzsér fordult meg, és közülük 12-en társultak egymással 7 kompániába. Ők inkább a közepes marhakereskedelmet lebonyolító tőzsérek közül kerültek ki, mert bár e 12 fő tette ki a hajtók 32%-át, viszont az állatoknak csupán 24%-ával rendelkeztek. Az egyénileg hajtó tőzsérek átlagosan több marhát birtokoltak, mint a 2—3 fős kis kompániák tagjai egyenként. A statisztikai mérhetőség kedvéért a kompániák által kihajtott marhák számát is egyénekenkénti lebontásban a 49. táblázaton közöljük.

A kecskeméti tőzsérek zöme közepes színvonalú marhakereskedelmet folytatott. Bár ők tették ki a kereskedők több mint felét, ám az állatoknak csak 42%-át birtokolták. A hajtók negyedrésze egészen kis volumenű kereskedelmet folytatott, a marháknak csak 6%-át ellenőrizték. A forgalom felét a tőzsérek alig 6%-a, 8 nagykereskedő bonyolította le. Közülük is kiemelkedett Szanyi Ferenc (415), Kajtár Máté (457) és Dáki Ferenc (600) kereskedelmi tevékenysége: e három dúsgazdag tőzsér (a kereskedők 7,9%-a) birtokolta a megvámolt marhaállomány több mint negyedrészt, 28%-át. A kecskeméti tőzsérek között egyedülálló forgalmat bonyolított le Dáki Ferenc: minden kilencedik szarvasmarhát ő vámoltatta a ráckevei—dunaföldvári vámhelyen.

Érdekes képet mutat a tőzsérek vámhelyek szerinti megoszlása is. Bár ebben az időben már Vác volt a marhakereskedelem központja, a kecskeméti tőzsérek közül csak 11 (29%) vámoltatott itt marhát; több mint kétharmad részük a ráckevei és dunaföldvári réveket kereste fel. Vácnál vámolták meg Bakos Imre, Fóti Péter, Egyházi Ferenc, Fitos János, Kajtár Máté, Kenéz Balázs, Királ János, Kovács Gergely, Kövér Mátyás, Nagy Gergely és Nagy Sebestyén esordáit. Kilencen 1—1 utat tettek meg, ellenben Fóti Péter kétszer kelt útra, Kajtár Péter pedig háromszor vámoltatott marhát. Egy-egy úton általában közepes mennyiségű marhát hajtottak a vámhelyek felé, átlagosan 130 darabot. Kétszáznál többet csak Kajtár Máté vámoltatott egyik útján (240 darabot). Ez arra mutat, hogy a kecskeméti Vácra keresztül szerényebb, közepes volumenű marhakereskedelmet folytattak, mely nélkülözötte a kiugró eredményeket. Az itt megforduló tőzsérek közül egynek a neve sem olvasható a ráckevei és a dunaföldvári vámfeljegyzésekben, ami arra utal, hogy a kereskedők ragaszkodtak szokott révátkelőhelyeikhez, illetőleg bevált hajtási útvonalaihoz, végcéljukhoz. A Vácot áthaladók ugyanis mindig nyugat (Bécs), északnyugat (Brünn) felé tar-

49. táblázat

A kecskeméti tőzsérek marhaforgalma a ráckevei, dunaföldvári és váci vámhelyeken
1562—1564 között

Tőzsér	Út	Marha (db)	Vám (akcse)	Érték (akcse)	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Ambrus Pista	2	216	10 800	64 800	4,1
Bakos Imre	1	127	6 350	38 100	2,5
Barát Loránd	1	92	4 600	27 600	1,8
Bér Imre	1	23	1 150	6 900	0,4
Bidős Ádám	1	14	700	4 200	0,3
Bizom Benedek	2	149	7 450	44 700	2,9
Bódizsár János	1	42	2 100	12 600	0,8
Dáki Ferenc	1	600	30 000	180 000	11,5
Egyházi Ferenc	1	157	7 850	47 100	3,0
Fejes Albert	1	85	4 250	25 500	1,6
Fitos János	1	84	4 200	25 200	1,6
Fóti Petre	2	261	13 050	78 300	5,0
Garabi Máté	1	76	3 800	22 800	1,5
Kabos János	1	180	9 000	54 000	3,5
Kajtár Máté	3	457	22 850	137 100	8,8
Kenéz Balázs	1	129	6 450	38 700	2,5
Királ János	1	57	2 850	17 100	1,1
Kovács Gellért	1	82	4 100	24 600	1,6
Kovács Gergely	1	151	7 550	45 300	3,0
Kovács Pál	1	16	800	4 800	0,3
Kövér Mátyás	1	113	5 650	33 900	2,1
Kuti Petre	1	80	4 000	24 000	1,6
Márkus Gergel	1	94	4 700	28 200	1,8
Nagy Bálint	1	42	2 100	12 600	0,8
Nagy Gergely	1	43	2 150	12 900	0,8
Nagy Márton	1	83	4 150	24 900	1,6
Nagy Sebestyén	1	112	5 600	33 600	2,1
Palkó István	1	277	13 850	83 100	5,3
Szabó Gál	1	44	2 200	13 200	0,9
Szabó István	1	83	4 150	24 900	1,6
Szanyi Ferenc	1	415	20 750	124 500	8,0
Szentős István	1	278	13 900	83 400	5,3
Tót Antal	1	82	4 100	24 600	1,6
Tót Gáspár	1	100	5 000	30 000	1,9
Tót Miklós	1	50	2 500	15 000	1,0
Tót Tamás	1	90	4 500	27 000	1,8
Tövis Ágoston	1	84	4 200	25 200	1,6

49. táblázat folytatása

Tőzsér	Út	Marha (db)	Vám (akcse)	Érték (akcse)	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Varga Ferenc	1	69	3450	20 700	1,3
Összes	43	5194	259 700	1 558 200	100,0

A kecskeméti tőzsérek által nyugatra hajtott szarvasmarhák száma igen széles skálán mozgott: 14-től 600 darabig terjedt. A 38 tőzsér által birtokolt marhacsordák alapján nyolc kisebb kategóriába sorolhatjuk az állatkereskedőket:

50. táblázat

A tőzsérek áruforgalma a marhák száma alapján (1562–1564)

Kategória	Tőzsér	Út	Marha	Vám	Érték	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
16–23	3	3	53	2 650	15 900	1,0
42–57	6	6	278	13 900	83 400	5,4
69–100	14	15	1241	62 050	372 200	24,0
112–157	7	8	938	46 900	281 400	18,1
180–216	2	2	396	19 800	118 800	7,6
261–278	3	4	816	40 800	244 800	15,6
415–457	2	4	872	53 600	261 600	16,8
600	1	1	600	30 000	180 000	11,5
Összes	38	43	5194	259 700	1 558 200	100,0

Végző soron három csoportba sorolhatjuk a tőzséreket: a kis, a közepes és a nagy volumenű forgalmat lebonyolítók közé:

51. táblázat

A kecskeméti tőzsérek 3 alapvető rétegének marhaforgalma (1562–64)

Kategória	Tőzsér	%	Út	%	Marha	Vám	Érték	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
16–57	9	26,0	9	20,7	331	16 550	99 300	6,4
69–157	21	55,3	23	53,5	2179	108 950	653 700	42,1
180–600	8	18,7	11	25,8	2648	134 200	805 200	51,5
Összes	38	100,0	43	100,0	5194	259 700	1 558 200	100,0

tottak, míg a többi vámhelyről ugyanerre vagy délnyugat (Velenca) irányába egyaránt fordulhattak.³⁸

Ráckeven és Dunaföldváron 27 kecskeméti tőzsér 30-szor vámoltatott marhát. Közülük 24 fő egyszer fordult meg a vámhelyen, míg Ambrus Pista, Bizom Benedek és Nagy Márton két ízben vámoltatott. Tizenkét tőzsér 5 kis kompániába tömörült, a többiek egyenként kereskedtek. Az egymással társult vállalkozók közül Szentös István és Palkó István csordája volt a legnagyobb, mely 555 állatból tevődött össze. Az egyedül kereskedők közül messzire kiemelkedett Szanyi Ferenc 415, és Dáki Ferenc 600 darabból álló marhacsordája. Földváron és Ráckeven vámoltatott marhát a kecskeméti tőzsérek közül Ambrus Pista, Barát Lóránd, Bér Imre, Bidös Ádám, Bizom Benedek, Bódizsár János, Dáki Ferenc, Fejes Albert, Garabi Máté, Kabos János, Kovács Gellért, Kovács Pál, Kuti Péter, Márkus Gergely, Nagy Bálint, Nagy Márton, Palkó István, Szabó Gál, Szabó István, Szanyi Ferenc, Szentös István, Tót Antal, Tót Gáspár, Tót Miklós, Tót Tamás, Tövis Ágoston és Varga Ferenc.

A tőzsérek közül Kajtár Máté fordult meg a leggyakrabban a váci vámhelyen. Először 1563. augusztus 1-én vámoltatott 138 marhát és 64 lovat, majd augusztus 29-én 240 marhát, szeptember 25-én 74 lovat, október 26-án 46 lovat, 1564. január 12-én 79 marhát vitt át a vámon. Összesen tehát 5 útján 641 marhát és lovat vámoltatott. Ezenkívül 1563. augusztus 3-án 3 hor-dó bora után is fizetett 37,5 akcse vámot. Együttesen a hat útján 32 087,5 akcsével vámolták meg a váci török vámosok. Az egyes vámoltatások között eltelt rövid idő — augusztus 1, augusztus 3, augusztus 29 — arra utal, hogy többnyire csak a vámhelyig kísérte a csordákat, s a vám megfizetése után hajcsáraival hajtatta őket tovább. Feltehetően ő szerepel a váci vámjegyzék 1560. szeptember 22-i feljegyzésében, mely szerint „Qaytar Mate” kereskedőtől 121 marha után 1210 akcse vámot szedtek be. Eszerint Kajtár Máté a XVI. század közepén éveken át rendszeresen folytatta élénk állatkereskedelmét, gyakori látogatója volt a váci török vámhelynek. Mint említettük, alkalomadtán borral is kereskedett, melyet visszafelé, talán éppen a híres bortermelő Vácson vásárolt. Érdekes, hogy nevét egyik kecskeméti adóösszeírásban sem találhatjuk meg, bár az könnyen lehet, hogy az 1559-es tahrir-defter Kalszár (?) Máté nevű adózó háztartásfője voltaképpen vele azonos.

38 Vácnál: KÁLDY-NAGY, Statistische . . . 1970. 304, 310, 319, 329, 294—5, 299, 301, 303—4.; Ráckeven: VASS E., Ráckeve . . . 1972. 459—460. — Együtt vámoltatott: Ambrus, Kovács Gellért, Tót Antal (1562. VI. 25.); Nagy Márton, Tót Miklós (1562. VIII. 31—IX. 16.); Szabó István, Nagy Márton, Tövis Ágoston (1562. IX. 30—X. 28.) — Uo. 458, 459, 460. p. — Az együtt elvámolt marhák száma: 245 — 100 — 250 darab. — VASS E., A váci . . . 1972. 133.

Mint láttuk, Kajtár Máté nemcsak marhával, hanem lóval is kereskedett. Kívüle Tót Ambrus vámostatott még néhány lovat Vácon:

52. táblázat

Kecskeméti lokereskedelme Vácon (1563–1564)

Kereskedő	Időpont	Ló	Vám	Érték
1.	2.	3.	4.	5.
Kajtár Máté	1563. VIII. 1.	64	3 200	19 200
Kajtár Máté	1563. IX. 25.	74	3 700	22 200
Kajtár Máté	1563. X. 26.	46	2 300	13 800
Tót Ambrus	1563. IX. 25.	4	200	1 200
2 fő, 4 út, 3 hónap		188	9 400	56 400

Ebben az időben 7 és fél hónap alatt Vácott összesen 930 lovat vámostat-
tak, így az egyévi lóexport 1488 darab lehetett. Ez a marhákhöz képest
egészen elenyésző mennyiség volt, maga Debrecen is többet exportált lovak-
ból északra. A két kecskeméti lokereskedő a Vácon átvitt lovak egyötödét,
20,2%-át birtokolta. Ennyi lovat egyetlen más település állatkereskedői
sem hajtottak át Vácon a jelzett időben. Ilyeténképpen ez az adat is jelzi,
hogy Kecskemét pusztáin, főként Csödörhomokán valóban jelentős lóte-
nyésztés folyhatott már a XVI. század közepén is. A kereskedők közül
Kajtár Máté csaknem egyeduralgoló szerepet játszott a kecskeméti lo-
kereskedelmében: ő vitte nyugatra a lovak 97,8%-át a híres állattenyésztő
mezővárosból.

Ha a kecskeméti marha- és lokereskedők névsorát összevetjük a mezőváros
1546-os, 1559-es és 1562-es török adóösszeírásaival, meglepő eredményhez
jutunk: a 38 névből mindössze 11-et találunk meg a névösszeírásokban
(28,9%). Ha még Kalszár (?) Mátét azonosnak is tekintjük Kajtár Mátéval,
így is csupán 31,6%-os az arány, vagyis az állatkereskedőknek egyharmada
sem szerepel az adódefterekben. A különféle vámhelyeken jegyzékbe vett
kecskeméti kereskedők közül csak a következők neve szerepel az adólistákon:
Bakos Imre (1562), Kovács Pál (1546, 1559: Kovács Mihály nőtlen fia,
1562-ben nincs feltüntetve), Kuti Péter (1546, 1559), Nagy Bálint (1546;
1559: meghalt, 1562-ben már nem szerepel), Szabó István (1546, 1559, 1562),
Tót Antal (1562: Tód Éliás, Antal a testvére), Tót Gáspár (mindháromban),
Tót Tamás (1546, 1559), Varga Ferenc (1559, 1562) és Nagy Márton (1559).
A többiekről nincs adat, noha hasonló nevű adózó familiákról több esetben
szó esik (Béri, Kövér, Márkus, Királ, Nagy, Szani, Szentős stb.).

Az 1562–64 között említett 38 tőzsér közül az időben vele egybeeső,
illetőleg legközelebb álló 1562-es adóösszeírás csak hat főnek a nevét tartal-

mazza (15,8%). A többi adódeftert is figyelembe véve megállapítható, hogy a különféle vámhelyeken megforduló kecskeméti állatkereskedők 71—84%-a kimaradt a mezővárosi adóösszeírásokból. E rendkívül magas számarány arra figyelmeztet, hogy a török adójegyzékek éppúgy nem tartalmazzák a családfelek egészét, mint a magyar (latin) nyelvű összeírások. Az sem szorul bizonyításra, hogy a fenti kecskeméti tőzsérek nem a megfelelő anyagi javak (adóalap) hiánya miatt kerültek el az összeírást. A török adóügyi rendelkezések értelmében felmentést kaptak az adózás alól a bírók, a papok, az út-, vár- és hídépítkezéseken dolgozók, viszont a kecskeméti tőzséreket ide sem sorolhatjuk be. Egyszerűen arról lehet szó, hogy az összeírás idején kereskedelmi úton lehettek, s így kimaradtak a lajstromból. Mindenesetre az a tény, hogy a kifejezetten jómódú, vagy éppen dúsgazdag kecskeméti záhingazdátőzsér réteg kétharmad-háromnegyed része elkerülte a regisztrálást, egyértelműen arra figyelmeztet bennünket, hogy sokkal kritikusan vizsgáljuk a török adójegyzékeket is a tényleges népességszám meghatározásakor.³⁹

Egyelőre nem rendelkezünk konkrét adatokkal arról, miképpen szerezték eladásra hajtott marháikat a kecskeméti tőzsérek, s milyen üzleti összeköttetésekkel rendelkeztek. Valószínű, hogy a leggazdagabb záhingazdák, pusztabérlők, állattartók maguk is kereskedtek marháikkal, lovaikkal és juhaikkal, de az állatok zömét mégis inkább a kecskeméti és más alföldi vásárokon gyűjthették össze. Mint már említettük, Balázs deák, gyöngyösi kereskedő is az 1590-es kecskeméti vásáron adott el az egyik helybeli polgárnak, Szabó Tamásnak 142 ökröt. E tény ismeretében a kecskeméti viszonylatában is helytállónak véljük Vass Előd összegező megállapítását: „A nyugat felé irányuló kereskedelmi tevékenység első állomása a nyers-termékek, állatok összegyűjtése volt; legnagyobb súllyal a marha-, göboly- vagy sóregyűjtés. Ez nagyjából még a közép-alföldi és tiszántúli területek vásárain történt meg, mivel időszakonként ide összpontosult egy-egy terület állatállománya. Előfordult persze elővásárlás vagy saját állatok kihajtása is. A rendszerint három napig tartó vásárokon felvonult a korabeli kereskedők színe-java, hiszen nagyban való üzletkötésre csak ilyenkor volt lehetőség. Az állatok eladása általában a vásár első napján történt meg. Az állatok árának alakulására hatással volt az ún. suttyomvásárlók vagy komplérek tevé-

³⁹ VASS E., *Türkische ... 1971.* 27.; *Uő, A váci ... 1972.* 146.; *Uő, Vác 1560. évi ... 1975.* 155. „Qaytar Mate-tól 121 marha vámja 1210” akose; KÁLDY-NAGY, *Harács-szedők ... 1970.* 125, 135. (Kajtár Máté Kecskemétről 5 ízben 457 marhát és 184 lovat hajt át Vácon); *Uő, Statistische ... 1970.* 310. (1563. IX. 25.); 319. (X. 26.); 329. (1563. I. 12.); 294. (1563. VIII. 1.); 304. (1563. VIII. 29.); *uő, Kanuni ... 1971.* 118, 121. — „E török források tanúsága szerint az 1560-as években Vácon át évente átlag 60 000 marhát, 1500 lovat és 25 000 birkát vámoltak el, s azokat Bécsbe vitték eladni.” (KÁLDY-NAGY, *Harács-szedők ... 1970.* 123.) Debrecen lókereskedői 1558—60 között 3300 lovat adtak el az oroszoknak. (TAKÁTS S., *A magyar tőzsérek ... = Szegény ... é. n.* 140—1.) — KÁLDY-NAGY, *Magyarországi ... 1970.* 21, 23. p. 59—60. jegyzet.

kenysége, akik előre megvették az állatok zömét, és így felnyomták az árakat . . . A vásárokon a kihajtásra szánt marhák mellé rendszerint helyben fogadták fel a hajcsárokat. A vásártartó mezővárosokban kialakult egy, csak állatok kihajtásával foglalkozó hajcsárréteg. A kupeczek a hajcsárokat és az állatokat egyaránt közvetítették. A csordákat csak meghatározott, ún. marhahajtó utakon lehetett kihajtani, ezer veszély mellett, hiszen nemcsak a török hódoltság határövezetén kellett átkelni, hanem a rablók támadásai is általános veszélyt jelentettek. Marhahajtó utak haladtak Debrecenből Tokaj és Szolnok felé, a Tiszántúl déli részéről Szolnok és Vác, valamint a dunai vámhelyek felé (Ráckeve, Paks, Tolna, Dunaföldvár, Bába stb.). A kihajtók a három Pest megyei városból (Kecskemét, Cegléd, Nagykőrös), valamint Szeged vidékéről szintén az előbbi utakat használták.”

A török a hatalmas vámbevételek érdekében támogatta a hódoltsági marhakereskedelmet. Ugyanígy jártak el a Habsburg—magyar hatóságok is, akik csak magyarokat engedtek saját területükre: „A marhakihajítás, akár csak más árufélék kelet—nyugat irányú forgalma, a legnagyobb bizonytalanságban és megpróbáltatások között folyt le. Az ország egy részét megszállva tartó török és a másik részt birtokló Habsburg királyok hatóságai között ugyanis nem jött létre hivatalos kereskedelmi egyezmény, csupán a kialakult helyzetnek megfelelő, hallgatólagos megállapodás. E megállapodás értelmében a bécsi hatóságok úgy találták jónak, hogy csak a magyar kereskedők számára engedélyezzék a kereskedelmi forgalom fenntartását.”

A kecskeméti marhakereskedelmének áttekintésekor láthattuk, hogy közülük néhányan több száz marhából álló csordákat hajtottak nyugatra. Kérdés, valóban övéké volt-e az értük, továbbá a vámhelyeken, réveken fizetett illetékek és a hajtók munkabére címén kifizetett hatalmas összegek? A legfejlettebb hódoltsági mezővárosok példája arra enged következtetni, hogy a kecskeméti tőzsérek is szoros kereskedelmi-pénzügyi kapcsolatokat építettek ki a hódoltság és a királyi Magyarország leggazdagabb kereskedőivel, esetleg nyugati (német, morva, cseh, olasz) üzletemberekkel is, avagy török, más mohamedán, zsidó, görög és rác üzletemberekkel. Erre utal, hogy egyesek kis kompániákba, 2—3 fős kereskedelmi társulásokba tömörültek közülük, s közösen hajtották nyugatra marháikat. Nyilván ők is éltek a különféle pénzügyi kedvezményekkel, kölcsönökkel, hitelügyletekkel, esetleg egy-egy gazdag felvidéki, dunántúli vagy idegen kereskedő hódoltsági faktoraiként, megbízottaiként tevékenykedtek. Sajnos a jelenlegi forrásadottságok nem teszik lehetővé a kecskeméti tőzsérek üzleti összeköttetéseinek, pénzügyleteinek feltérképezését; a XVI. századból helyi kommandaszervezet létezéséről sem került elő még adat Kecskemétről.

Közismert, hogy a XVI—XVII. században a hódoltsági marhakereskede-

lem „rettenetes mesterség” volt. Török portyázók, rác martalócok, idegen zsoldosok, magyar végváriak, szanaszét kóborló hajdúk, rablók, prédók leleselkedtek a marhacsordákat sok száz kilométerre hajtó, naponta átlag 30—40 kilométert megtevő hódoltsági tőzsérekre. Gyakori eset volt az áru elrablása, a tőzsérek javainak lefoglalása, visszatartása, sőt a kereskedők „megtartóztatása” is egyes királyi vámhelyeken. Sokszor erőszakkal kezeségre szorították őket, szállítaniuk kellett a rabokat, magyar és mohamedán hatalmasságok személyes áruit, és mindkét fél számára kémkedniük kellett. Nyilván a kecskeméti kalmárokat is sújtották a „rettenetes mesterség” megpróbáltatásai, de erről még nem kerültek elő adatok. A gazdag kereskedők és állattenyésztők városát több ízben érhatték magyar végváriak támadásai is. Így például 1576. április 3-án egriek csaptak Kőrösre és Kecskemétre. Ez a portya összefüggésben lehetett valamilyen adószolgáltatás erőszakos behajtásával is, mert április 19-én maga a budai pasa kérte a magyar vezetőket, tiltsák meg az egriek kecskeméti zsarolásait és jogtalan adószedését. 1597. november 20-án Amhát budai pasa Eörsy Péter komáromi naszádos kapitányhoz intézett levelében arról panaszkodott, hogy a kecskeméti, kőrösi és ceglédiek állandóan szenvednek a magyar végváriak zaklatásai miatt.

Sok problémát okozott a tőzsérek számára a királyi területen a legelők hiánya és a vámosok önkénye is. Hiába fizettek földbért, nem kaptak Győr körül állandó legelőterületet, ahol megpihentették volna a hosszú úton elfáradt marhákat. Ekkor az alföldi kereskedők nevében három kecskeméti, egy ráckevei és egy halasi tőzsér magához az uralkodóhoz fordult panaszos folyamodványával:

„Fölségedhöz alázatosan folyamodunk és könyörgünk supplicationk által, mi kik az Alföldről és az pogányok birtokából barmokat hajtunk, melyektől az fölségtek kamarájára sok hasznokat adunk az harmincadosok által, minékünk pedig marháinknak és barmainknak egy szál s csak egy talpalattnyi földünk sincsen az fölségtök birodalmában, hol az mi barmainkat jártathatjuk míg eladjuk és aztán abból fizethetjük meg az fölségtök harmincadját is. Fizetünk is pedig az fölségtök számára barmainktól földbéreket, de fölségtek még ez ideig minékünk seholt földet nem mutatott, hol mi járhatnánk az mi marháinkat! Hanem azon könyörgünk alázatosan, hogy fölségtök mutasson földet itt Győr környül minékünk . . . Fölségöd engedje az szentiványi földet az vásárhoz, hogy míg az vásár leszön, addig minket senki ne háborgasson. Mert fölségös uram, három annyit vesznek rajtunk az megnevezett személyök és többet is, az mivel tartoznánk. Ha pedig fölségöd ebben módot nem talál, mi az egész alföldiek marhát ide nem hozhatunk s úgy az fölségtök kamarájának is fogyatkozása leszen. Annnyira vagyunk, hogy míg fölhajtuk Bécsben vagy csak Óvárig, még az útfélön való járóföldökön is sok fizetést méltatlanul vesznek rajtunk. Hanem fölségöd ezekben találjon módot, hogy békességös járásunk lehetessen. Fölségedtől kívánatos választ várunk. Fölségtök alázatos környörgői: Simon János kecskeméti,

Cseh András kecskeméti, Bankócs Máté kevi, Kovács György halasi és Varga Ferenc kecskeméti.”

Ez az 1590 októberében írt levél érdekes megvilágításba helyezi a kecskeméti tőzsérek tevékenységét, közvetlenül a 15 éves háború kitörése előtt. Már maga az a tény, hogy a királyhoz intézett levelet az alföldi kereskedők nevében és megbízásából 3 kecskeméti, 1 ráckevei és 1 halasi tőzsér írta alá, világosan jelzi a kecskeméti állatkereskedők folyamatosan növekvő szerepét a hódoltsági marhakereskedelemben. A folyamodványnak közvetlenül az uralkodóhoz intézése, s egyáltalán az egész levél hangvétele szemléletesen tükrözi a gazdag alföldi mezővárosok fontos szerepet játszó távolsági kereskedőinek erőteljesen megnövekedett parasztpolgári öntudatát: elvárják a „bécsi királytól”, hogy kérésükre — vagy inkább követelésükre — „kívánatos választ” adjon. A magyar kamara közbenjárására a király teljesítette is a kecskeméti és más alföldi tőzsérek kívánságát, melynek következtében ismét megélénkültek a győri marhavásárok. A levél konkrétan bizonyítja, hogy a XVI. század második felében a kecskemétiak gyakran felkeresték a győri hetipiacokat, országos vásárokat, s innét továbbhaladva Mosonmagyaróvárig vagy egészen Bécsig hajtották állataikat. Ez lehetett egyik legfontosabb hajtási irányuk, bár valószínű, hogy Ausztrián kívül Morvaországba, valamint délnyugatra, Velence felé is vittek ki szarvasmarhát.⁴⁰

A szűkös forrásadottságok, jelenlegi ismereteink közepette, csak a fenti, számos viszonylatban erősen töredékes kép kialakítását teszik lehetővé a kecskeméti tőzsérekről, lókereskedőkről és más kalmárokról. Mindenesetre, e hiányosságok ellenére egy valami már a mostani adatokból is világosan kiolvasható: a kecskeméti tőzsérek hódoltsági viszonylatban is számottevő marhakereskedelme, mely a XVI. század 60-as éveinek elején Ráckeve és Kálmánca mögött a harmadik helyet foglalta el a töröknek hódolt alföldi és dunántúli területen.

40 VASS E., A váci... 1972. 132. VASS E., Uo.; vö.: SZAKÁLY, Dél-Dunántúl... 1973. 94... „A kommandarendszer lényege az a megbízás, amelyet egy vállalkozó kereskedő valamely faktornak ad, aki az üzlet lebonyolításával kapcsolatos feladatokat látta el, sokszor alkalmazottak tömege mellett. A külföldi kereskedőkkel szövetséget köthettek, s azoknak megbízottjaként az adott helyen bonyolíthatták le üzleteiket.” (Komoróczy, 1944. 15.) „A hivatásos nagykereskedők, tőzsérek és kalmárok Magyarországon érdekeik védelmére már a XV. század óta megalakították a maguk szervezeteit. A XVI. századra főként a kommanda-szervezet terjedt el. A török hódoltság területén ilyen szervezet volt Kecskeméten és Debrecenben. E két alföldi város kereskedőtársasága vezető szerepet játszott az Alföldről nyugatra irányuló terményszállítás lebonyolításában.” (Vass E., A váci... 1972. 131.) — SZAKÁLY, Dél-Dunántúl... 1973. 93—6.; TAKÁTS S., Rajzok... I. 88—9, 93.; TAKÁTS—ECKHART—SZEKFI, 1915. I. 92—5.; TAKÁTS S., Egy hős kapitány halála. = Uő, Szegény... é. n. 158, 258. — „Győr és Magyaróvár piacai gyűjtötték egybe a kihajtott marhákat, hogy aztán Bécs felé irányítsák.” (VASS E., A váci... 1972. 133.)

II. A MEZŐVÁROS NÉPESSÉGE A HÓDOLTSÁG ELEJÉN

1. A lakosság etnikai összetétele

A korabeli magyar szórványadatok és a török defterek, vámnaplók egybehangzó vallomása szerint a XVI. századi Kecskemét gyakorlatilag teljesen magyar népességű mezőváros volt. Mindössze néhány török tisztviselő élt falai között, a kádi, a kádihelyettes és néhány emberük. Mivel Kecskemétnek sem török erődítménye, sem vámállomása nem volt, így a néhány hivatalnokon kívül mohamedán, görögkeleti és zsidó polgári lakosság nem telepedett házaiba. A legfontosabb források, a török adóösszeírások egyetlen olyan polgárról sem tudósítanak, akinek mind a vezetékneve, mind pedig a keresztnéve teljesen idegen hangzású lett volna. A néhány idegen hangzású vezetéknev és népnév mellett kivétel nélkül minden esetben szép magyar hangzású keresztnév található, olykor régies becenév formában. A három XVI. század közepi adóösszeírás mintegy ezer családnévből minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy Kecskemét lakossága teljes egészében magyarokból, illetve néhány százalékban a magyarság soraiba réges-régen asszimilálódott, elmagyarosodott elemekből tevődött össze.

Rácok, görögök, zsidók és mohamedánok (törökök és renegát balkániak) a budai szandzsák területén csak Pest-Budán, Ráckeviden és a katonai központokban éltek. Kecskeméten nincs róluk adat, s még a XVII. század végén is tiltotta a tanács a rácok és a zsidók betelepődését. Görögök csak a XVII. századtól kezdtek beköltözni Kecskemétre. Ilyen viszonyok közepette legfeljebb a népnevekből és egyes idegen hangzású személynévekből tudunk következtetni a nem magyar eredetű, de már asszimilálódott népelemekre.⁴¹

A népnevek és az idegen hangzású nevek együttesen is csak mintegy 7—11 %-át tették ki a kecskeméti vezetékneveknek. Viszont teljesen magyar hangzású keresztnéveik világosan jelzik, hogy e családok már régebben, esetleg évszázadok óta elmagyarosodtak. Talán egyedül a kunok őrizték meg néhány hagyományát idegen eredetűeknek, de keresztnévük nekik is kivétel nélkül minden esetben magyar hangzású volt, ami szintén jelzi asszimiláló-

⁴¹ Következetlenül írt Kecskemét etnikai viszonyairól Takáts Sándor, aki összekeverte a XVI. és a XVII. századi, lényegesen eltérő helyzetet: „Eger vidéke, Kecskemét, Debrecen, Tokaj megteleik rácokkal, oláhokkal és görögökkel.” (TAKÁTS, Régi pásztornépnék élete. = Uő, Rajzok... 1915. II. 260—1.) De néhány sorral alább már ellentmond saját szavainak: „Kecskeméten a gazdák és a földes parasztok majdnem egy szálíg magyarok voltak.” (Uo. 261.). Idegenek csak a XVII. századtól szivárogtak be a mezővárosba. (Vő.: SZABÓ K., 1968. 153—6.) — Lásd még KÁLDY-NAGY két budai defterpublikációját; a mezővárosokról: MÉSZÁROS L.—HAUSFATTER K., 1974. 214—35.; MÉSZÁROS L., A hódoltsági... 1976. 474—89.; BALANYI B., A „Három város”... 1968. 1—2. sz. 167—71.; HAJNÓCZY I., 1939. 57 p.; 1546, 1562: KÁLDY-NAGY, Kanuni... 1971. 328—35.; 1559: uő, A budai... 1977. 335. sz.

53. táblázat

Népnevek a kecskeméti adóösszeírásokban (1546–1562)

Népnév	1546	1559	1562	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.
Kun	2	3	4	3
Német	1	—	—	1
Oláh	2	4	4	3
Rác	—	2	2	1
Székely	1	—	—	1
Tót	12	20	14	15
Török	5	5	2	4
Összes	23	34	26	28

54. táblázat

Idegen hangzású kecskeméti nevek (1546–1562)

Név	1546	1559	1562	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.
Bukarini	—	—	1	1
Csete	3	2	2	2
Csépán	3	4	5	4
Esbi	—	1	1	1
Finta	—	2	1	1
Gardan	—	1	1	1
Kapudán	1	—	—	1
Kara	—	1	1	1
Kiric	—	1	—	1
Kozma	3	1	1	2
Kurca	—	1	—	1
Mina	—	1	—	1
Moksa	—	—	1	1
Szapáncsa	—	1	1	1
Vinár	—	—	1	1
Viszla	1	1	1	1
Zavics	—	—	1	—
Zór	—	—	1	1
Összes	12	18	19	16

Népnevek és idegen eredetű nevek a kecskeméti adódefterekben (1546—1562)

Név	1546	1559	1561	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.
Népnevek	23	34	26	28
Idegen eredetű nevek	12	18	19	16
Összes	35	18	19	16

dásukat. Ők feltehetően a Kecskemét körüli kiskunsági kun szállásokról költöztek be a mezővárosba, egy részük talán még a XIII—XV. században. A török defterek szerint 1546—1559 között is folytatódott a kunok betelepülése Kecskemétre. Zömmel az Új utcába költöztek, melyet róluk neveztek el **Kun utcának**. Egyes idegen hangzású nevek, mint például a Kapudán (Kapitány), a Kara (Fekete) és az Esbi (Lovas) pusztán a megfelelő magyar elnevezések török fordításai lehettek, vagyis viselőik szintén magyarok voltak.

Összességében megállapítható, hogy a kecskeméti vezetéknevek magyar lakosságra utalnak, csekély, de már korábban elmagyarosodott idegen eredetű famíliával. Mivel Kecskeméten nem volt vár és vámhely, a mezővárost az idegen hódítók egyáltalán nem tudták mohamedán — balkáni jellegű palánkvárossá változtatni, mint sok dunántúli településünket. Kecskemét a török hódoltság másfél évszázadában mindvégig megmaradt a magyar nyelv és kultúra erős bástyájának, a hódoltsági mezővárosi reformáció egyik Duna—Tisza közti központjának.⁴²

2. A népesség társadalmi rétegződése

A gazdasági viszonyok áttekintésekor már jól kirajzolódtak előttünk a főleg őstermeléssel foglalkozó kecskeméti népesség egyes nagyobb társadalmi rétegei. Mint más alföldi mezővárosokban, úgy Kecskeméten is az anyagi javak birtoklásának mennyiségi mutatói, vagyis a magántulajdon nagysága vagy hiánya eredményezték a társadalmi differenciálódás minőségi mutatóit. A vagyoni helyzet alapján a kecskeméti lakosság is három alapvető társadalmi rétegre oszlott, melyeken belül több kisebb kategória is elkülöníthető

⁴² „Viszonylag kis számú idegen eredetű név alapján bármit megállapítani helytelen lenne, mert a magyarországi családnevek ez időben még nem alakultak ki véglegesen és állandóan változtak.” (VASS E., Török adatok... 1972. 91.)

a termelési eszközökhöz való viszonyuk alapján. A három nagy csoport a következő:

1. az állattenyésztő-tőzsérkedő-pusztabérlő záhingazda-réteg;
2. agrár-ipari-értelmiségi középrétegek (közép- és kisbirtokos parasztok, kézműves mesterek, szatócsok, boltosok, fuvarosok, juhosgazdák, malomtulajdonosok, vásári kupecsek, literátusok (jegyzők, papok, deákok, iskola-mesterek);
3. bérmunkások (pásztorok, szolgák, cselédek, napszámosok, házatlan zsellérek, állathajcsárok, kézműveslegények, inasok, csószók, éjjeliőrök stb.).

A legélesebb vagyoni és társadalmi különbségek, ellentétek a kizsákmányoló, árutermelő-árkereskedő záhingazdák, valamint a nincstelen bérmunkások között húzódtak. A korabeli források záhingazda néven említik a leggazdagabb kecskeméti parasztpolgárokat; az elnevezés megfelel Debrecen, Szeged és más nagy mezővárosok cívispolgárainak. Az adózók alig egy-két százalékát kitevő záhingazdák árutermelést vagy nagykereskedelmet folytattak, esetleg mindkettőt. Közülük kerültek ki a dúsgazdag marha- és lótenyésztők, gabonatermesztő gazdagparasztk, távolsági kereskedők, tőzsérek, pusztabérlők. Idesorolhatók a mezővárosi főbírók, kisbírók, esküdt polgárok is, akiket csaknem kizárólag a legmódosabb rétegből választottak, egészen ritkán a gazdagabb kézműves mesterek soraiból. Az anyagi javak túlnyomó részét birtokló, az árutermelést irányító és a távolsági kereskedelmet lebonyolító záhingazdák tehát a kecskeméti mezővárosi osztálytársadalom uralkodó rétegét alkották, mely magántulajdona alapján kizsákmányolta és elnyomta a nála alkalmazásban levő bérmunkásokat. Anyagi erejükre és társadalmi helyzetükre támaszkodva kisajátították maguknak a mezővárosi közhatalom irányítását is. Kétségtelen, hogy ez az árutermelő-kereskedő-pusztabérlő kizsákmányoló réteg nem kis mértékben éppen a sajátos hódoltsági viszonyoknak, a feudális béklyók hiányának, a magyar nemesség távollétének köszönhette felemelkedését, megerősödését, hatalmát a török uralom alá vetett alföldi mezőváros jellegzetes parasztpolgári osztálytársadalmában. Bár éppen a település mezőváros-jellegéből következően ez a záhingazda-réteg még nagyon sok szállal kapcsolódott az őstermeléshez, s részben és időlegesen talán még maga is végzett valamelyes termelőmunkát, de az adott XVI. századi viszonyok közepette e sajátosságaival együtt a kialakulóban levő polgári társadalom olyan tipikus parasztpolgár-rétegének tekinthető, akiből azután hosszú gazdasági-társadalmi fejlődés eredményeként létrejött a kapitalista mezőgazdaság tőkésrétege.

A mezővárosi osztálytársadalom ellentétes pólusán a bérmunkából élőknépes tábora helyezkedett el. Őket zömmel az állattenyésztő záhingazdák

foglalkoztatták mint különféle pásztorokat: marhapásztor, csordás, göbolyös, sórepásztor, kondás, disznópásztor, csikós, kanász, gulyás, juhász, bojtár, ménespásztor, csordapásztor, kecskepásztor, elnevezésekkel találkozunk a XVI. század végi kecskeméti mezővárosi jegyzőkönyv és számadáskönyv lapjain is. E pásztortársadalom természetesen maga sem volt homogén. A pusztá munkaerejüket áruba bocsájtó nincstelen bérmunkásoktól az 5—10, vagy még ennél is több marhát, lovat, juhot, disznót vagy kecskét birtokló pásztorokig terjedt az állattenyésztés területén foglalkoztatott dolgozók széles skálája. A török adódefterek 1546-ban és 1562-ben egyaránt Kecskeméten tüntetnek fel legtöbb szolgát, pásztort⁴³:

56. táblázat

A budai szandzsák városainak szolgatartása (1546—1562)

Város	1546		1562	
	Háztartásfő	Szolga	Háztartásfő	Szolga
1.	2.	3.	4.	5.
Buda	385	3	245	—
Buják	33	—	68	3
Cegléd	182	16	185	—
Dunaföldvár	120	11	105	—
Kecskemét	272	92	382	33
Nagykőrös	99	25	181	3
Nagymaros	90	7	212	—
Óbuda	59	8	40	—
Pest	127	17	97	—
Ráckeve	548	60	748	—
Tápiószecső	42	2	43	—
Vác	207	17	248	—
Vál	123	5	75	—
Visegrád	25	1	—	—
Összes	2312	264	2629	39

43 Vö.: EPERJESSY K., 1971. 73. A török záimok — a 20—100 ezer akce javadalombirtokkal (ziámmal) rendelkező főtisztek és főtisztviselők — elnevezéséből származik a záhingazda név. (Vö.: HORNYIK, 1927. 71. p. 158. jegyzet, 68—75.; VASS E., A váci ... 1972. 131.) — „Az így megnövekedett mezővárosok vezetését a gazdagságtartotta kezében: Debrecenben a civisgazdák, Kecskeméten a záhingazdák képviselték ezt a termelés irányítását is kézben tartó vezető társadalmi réteget. Egy-egy ilyen nagygazdának a városban háza, a városon kívül akolkertje, belső legelője, a külső határban rétje, szőlője, mezei kertje, erdeje is volt ... Minden gazdának egyéni és közös (bérelt) földjei voltak. Így lényegében kapitalista jellegű, a marhatartáson alapuló gazdálkodást fiztek, vékony tőkés-nagyzardaréteg vezetésével. A város gazdájának rétegződése szintén polgáris volt. Egy-egy mezőváros kollektív földesura maga a város, illetve a vezető nagygazdák kollektívája.” (VASS E., A váci ... 1972. 131—2.) Vö.: MAJLÁTH J., 1948. 16, 58. — A szakirodalom nem tud XVI. századi kecskeméti nemesekről. (SZAPPANOS K., 1944. 15 p.; KÖSZEGHI S., 1899. 447 p.; ZOMBORY G., 1938—1940.) — Lehetséges, hogy az 1546-os kecskeméti defterben szereplő Nemes Antal családja (Ambrus fia, Ferenc testvére) nemes volt (1559-ben már csak a fiú, Nemes Ambrus élt közülük, 3 év múlva pedig egyetlen ilyen nevűt sem regisztráltak), de erre nincs bizonyíték. — HORNYIK, 1861. II. 29—55.; TAKÁTS S., Régi ... 1915. Rajzok ... II. 277—8.; KRAJNYÁK, 1961. 17.

A két összeírás közül a szolgatartás szempontjából az 1546-os adatok a mérvadóak, mivel 1562-ben csak esetlegesen, itt-ott vették jegyzékbe a pásztorokat. Kecskemét szolgatartásának és egyben erős társadalmi differenciálódásának mértékét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1546-ban a szolgák száma elérte az adózó háztartásfők egyharmadát (33,8 %-át), s ebben az esztendőben a 14 hászváros szolganépeségének szintén egyharmad része (34,9 %-a) e nagy állattenyésztő Duna—Tisza közti mezővárosban dolgozott.

Bizonyos fokig utal a zselléresedés mértékére a különféle adókat fizető, illetőleg adózásra képtelen családfők száma is. A korábbi magyar és új török adóügyi rendelkezések értelmében állami fejadót (dzsizjét, harácsot) és földesúri kapu-adót csak az egész jobbágytelekkel, illetve 6 forint (300 akcse) évi jövedelemmel rendelkező családfők és önálló keresetű nőtlen hozzátartozók voltak kötelesek fizetni. A többiek legfeljebb csak az általuk termesztett növények után fizettek tizedet. Ilyeténképpen a fejadót (és kapu-adót) fizető módosabb adózók, valamint a csupán terménytizeddel (vagy semmi-vel sem) adózók számának különbsége jelzi a szolgák és a középrétegek közt elhelyezkedő házas és házatlan zsellérek, napszámosok számát, akik zömmel, időlegesen szintén bérmunka vállalására kényszerültek. 1546-ban Kecskeméten 200-an fizettek földesúri kapu-adót, és kívülük még jegyzékbe vettek 72 teljes nevű háztartásfőt. Ők tehát nem rendelkeztek a 6 forintos adóalappal, s így harácsot, kapu-adót sem fizettek. Lehet, hogy tizeddel ők is adóztak, de erre nincs bizonyíték, lévén hogy tized-defter nem került elő még a kecskemétiékről. Eszerint a kecskeméti háztartások egynegyed része (26,5 %-a) házas vagy házatlan zsellérekből tevődött össze.

A szolgákat is beszámítva, 1546-ban 364 keresőt írtak össze Kecskeméten. Ebből 92 fő volt a szolgák, pásztorok száma (25,3 %), és 72 fő tartozott a zsellérekhez (19,8 %). Az adatokat összegezve megállapíthatjuk, hogy a kereső férfinépeség csaknem felerésze (45,1 %-a) zsellér- és szolgasorban élt, azaz teljes egészében vagy csak időlegesen bérmunkából tartotta fenn magát. Kecskeméten tehát éppúgy jelentős mértékben előrehaladt a polgári munkaerő-viszonyok irányába mutató társadalmi differenciálódás, a zselléresedés mértéke, mint Debrecenben, Szegeden, Tolnán, Ráckeven és más nagy hódoltsági mezővárosokban. Így Kecskeméten is adva volt a polgári jellegű mezőgazdasági termelőmunka két alapvető feltétele: a termelési eszközöktől megfosztott bérmunkások népes tábora, valamint a záhingazdák, tőzsérek kereskedelmi tőkéje, mely lehetővé tette a megfelelő nagyságú termőterületek, puszták kibérlését, megműveltetését, hatalmas állatcsordák legeltetését. Így vált lehetővé az állattenyésztés területén a nagymérvű áruterelés, melyhez biztos hátteret szolgáltatott a nyugati piachálózat

korlátlan felvevőképesége, elsősorban a szarvasmarha viszonylatában, melyre kedvező természeti és gazdasági-társadalmi adottságainál fogva Kecskemét specializálta magát. A társadalmi differenciálódás fokozódása tehát alapvetően fontos feltétele volt a mezőváros további gazdasági fejlődésének, hiszen egyre több bérmunkásra volt szükség, illetve a megélhetéshez egyedül már nem elegendő termelési eszközzel rendelkező zsellérekre. Ugyanakkor ez a folyamat visszafelé is hatott: minél jobban fejlődött Kecskemét gazdasági élete, minél inkább nőtt a kizsákmányoló záhingazdák kezében összpontosuló termelési eszközök mennyisége, annál kevesebb jutott a dolgozók szegényebb rétegeinek, s így annál inkább fokozódott a zselléresedés. Kétségtelen tehát, hogy már a XVI. század közepi Kecskeméten jelentős szakaszába érkezett a prekapitalista jellegű cívisgazdálkodás jellegzetes termelési és társadalmi viszonyainak összessége. Amilyen csekély volt a termelési eszközök zömét kisajátító záhingazda-réteg száma, olyannyira népes volt a zsellérek, bérmunkások növekvő tábora. Ugyanakkor a nagymérvű állattenyésztésben rejlő lehetőségek, az állandó munkaalkalmak biztos megélhetést jelentettek a nincstelen szolgák, pásztorok, napszámosok számára, s ez a tény nem kis mértékben hozzájárult a népesség számának gyors ütemű gyarapodásához, a nagyarányú betelepülések révén.

A kereső népesség felerésze a középrétegekhez tartozott, akik valamenynyien rendelkeztek évi hat forint jövedelemmel, és így kincstári fejadót és földesúri kapu-adót egyaránt fizettek. Ez volt a legszámottevőbb és legheterogénebb vagyoni összetételű társadalmi réteg Kecskeméten. Közülük csak a mezővárosi értelmiséget alkotó, latinos műveltségű literátusok (deákok, nótáriusok, papok, tanítók) nem végeztek termelőmunkát, míg a többiek mind a mezőgazdasági és kézműipari tevékenységből éltek. E kis- és középtermelők sajátos helyet foglaltak el a mezővárosi társadalomban: egyrészt valamennyien kétkezi munkát végeztek, s ilyenénképpen bizonyos mértékig párhuzamba állíthatók a termelési eszközöktől megfosztott bérmunkásokkal, másrészt a záhingazdákhöz hasonlóan (és a szolgálától eltérően) ők is rendelkeztek anyagi javakkal, termelési eszközökkel (földdel, réttel, állatokkal, házzal, kerttel, műhellyel, munkaeszközökkel stb.) Nem véletlen, hogy mind lefelé, mind felfelé ez a kétlaki réteg volt a legnyitottabb: a legmódosabbak felemelkedhettek a kizsákmányoló záhingazdák csoportjába, míg a csupán házzal, kis kerttel rendelkező inquilinusok a viszontagságos években, hadjáratok, portyák vagy természeti csapások következtében könnyen lesüllyedhettek a nincstelenek szolgatársadalmába.

Persze a szolgaréteg sem volt teljesen zárt, hiszen a néhány állattal bíró pásztorok, hajcsárok, illetve a kereskedősegédek, iparoslegények idővel, kemény munka árán, maguk is felemelkedhettek a középrétegbe.

A középréteghez tartozó tehető civispolgárok, így például a középbirtokos parasztgazdák, juhosgazdák, marhatenyésztők, malmosgazdák, szatócsok, jómódú céhes mesterek, fuvarosok, kupecsek és a kereskedelemben is bekapcsolódó deákok saját munkájukon kívül idegen munkaerőt, bérmunkásokat is alkalmaztak: egy-két napszámot, szolgát, cselédet, hajcsárt, pásztort, segédet, inast, legényt. Ezáltal maguk is kizsákmányolókká váltak, noha saját munkájukkal is gyarapították anyagi javaikat. A kecskeméti adóösszeírásokból idesorolhatók a szolgát, legényt, pásztort alkalmazó juhosgazdák, kézműves mesterek, malomtulajdonosok, marhatenyésztők, akiknél általában egy, ritkábban két szolgát tüntetnek fel az összeírások. Sajnos tized-defterek és ehhez hasonló egyénenkénti vagyonösszeírások hiányában e módosabb középréteg gazdasági viszonyainak részletezésére nincs lehetőségünk. A gazdasági viszonyok elemzésekor már áttekintettük a szolgálkkal kapcsolatos adatokat. Ellenben a fölösleges átfedések elkerülése végett a literátusokkal — a papokkal, jegyzőkkel, deákokkal és iskolamesterekkel — kapcsolatos adatokat csak a kulturális viszonyoknál részletezzük.⁴⁴

3. Kecskemét mezővárosi kultúrája

Az utóbbi évtizedek társadalom-, művelődés- és egyháztörténetírása jelentős mértékben tisztázta a hódoltsági mezővárosok kulturális viszonyainak számos összetevőjét, mindenekelőtt a mezővárosi reformáció haladó szerepét, jelentőségét a magyar nyelv, az iskoláztatás, a protestantizmus, a műveltség, a művészetek, a tudományok fejlődése szempontjából. Legutóbb Tolna és Szeged mezővárosi műveltségének, reformációs kultúrájának részletes feltárását végezték el a kutatók, és folyamatban van a harmadik nagy hódoltsági kultúrcentrum, Ráckeve művelődési viszonyainak feldolgozása is. Kecskemét, mint az egyik legnagyobb hódoltsági mezőváros, fontos szerepet játszott a Duna—Tisza közti paraszti kultúra fejlődésében, a polgári—parasztpolgári törekvéseket szolgáló népi reformáció eszlemai értékeinek elterjesztésében. Éppen ezért különösen sajnálhatjuk, hogy a XVI. századi Kecskemét kulturális életéről csak egészen elenyésző, töredékes szórványadatok maradtak az utókorra, melyekből roppant nehézséget jelent egységes, összefüggő kép megrajzolása.⁴⁵

44 KÁLDY-NAGY, Magyarországi... 1970. 23—5. — Lásd N. KISS István, H. VERESS Éva, MAKKAI László, PACH Zsigmond Pál, Székely György és Szabó István tanulmányainak a parasztság differenciálódásával, a szelléresedéssel kapcsolatos megállapításait.

45 Lásd HORVÁTH János összegezését a reformáció irodalmáról, a Humanizmus és Reformáció sorozat kötetit és a Studia et Acta Eccl. 3 kiadványát. — KATHONA G., 1974. 9—79, 81—231.; BÁLINT S., 1975. 185 p.; KATHONA—BUCSAY—RÓKA—TÓTH, 1973. 13—214.; SIPOS G., 1972. 33—52.; MÉSZÁROS L., 1972. 307—15.; uő, A magyarországi... Kzt. 1975. 194—201.

A középkori Kecskeméten jószerint csak a papok tartoztak a magasabb műveltséggel rendelkező írástudók közé, esetleg egy-két nótárius, iskola-mester és deákos műveltségű „literátus”, kereskedő. Mint más településeken, akként itt is a plébániai iskolában folyhatott a tanítás, melyből inkább csak a gazdagabb parasztpolgárok gyermekei részesülhettek. A török uralom előtti időszakból éppen az iskoláztatással kapcsolatban maradt fenn egy adat a XVI. század első éveiből. Zsigmond lengyel herceg 1500—1505 között vezetett budai számadáskönyvének bejegyzései adnak hírt a kecskeméti, esztergomi és székesfehérvári iskola énekes deákjairól. Ez az adat konkrétan bizonyítja egy mezővárosi iskola meglétét Kecskeméten, melyben színvonalas oktatás folyhatott, ha még a budai udvar is felfigyelt az itt tanuló énekes deákokra. E bejegyzéssel tökéletes összhangban van a mezőváros Oskola utcájának elnevezése. Mivel Kecskeméten csak egyetlen új utcáról történik említés, bizonyos, hogy az Oskola utca is a régi utcák közé tartozott, mely a középkori helynévadási szokásoknak megfelelően a benne működő oktatási intézményről nyerte nevét. Az is valószínű, hogy a XVI. századi török adódefterekben és a század végi magyar jegyzőkönyvekben említett deákok egy része is ebben az iskolában szerezte meg az átlagosnál magasabb műveltségét, mely nevében — illetőleg a keresztnéve mellett álló névhelyettesítőben — szemléletesen tükröződik.

A gyér forrásanyag miatt a XVI. századi Kecskemét literátusai közül alig több mint két tucat latinos műveltségű deák, kereskedő, énekszerző, egyetemista teológusjelölt, „oskolamester”, nótárius, katolikus plébános, református prédikátor és iskolákon forgott, tanult kézműves nevét ismerjük. Ezek a következők:⁴⁶

⁴⁶ A deákokról lásd Papp László és Mikešy Sándor tanulmányait; az Oskola utca és az iskoláztatás kapcsolatáról Szeged analógiáját (BÁLINT S., 1971. 104—6.; PÉTER L., 1974. 11, 280—1.) — Lehetséges, hogy a viszonylag műveltebb réteghez tartoztak az alábbi vezetéknevű polgárok is: Borbély, Berber (borbély, seborvos), Diák Gergel, Hegedűs, Kántor, Sáfár, Sipos, Ispán. — A literátusok: 1500 k.: ZOLNAY L., 1977. 420.; 1521: KRAJNYÁK, 1961. 22.; VÁNYI F., 1926. 443.; HORVÁTH L., 1957. 250.; SZILÁDY Á., 1883. III. 286.; 1546, 1562: KÁLDY-NAGY, Kanuni . . . 1971. 328—35.; XVI. sz. közepe: HORNYIK, 1861. II. 116.; 1559: KÁLDY-NAGY, A budai . . . 1977. 335. sz.; KECSKEMÉTI MEZŐ, (Agricola) János: Lampe—Ember, 669.; FÖLDVÁRY L., Adalékok . . . I. 44, 166.; KATHONA G., 1974. 21.; 1561: BALÁZS L., 1973. 1019.; 1564: HORNYIK, 1861. II. 116.; 1591: no. 32, 47.; 1594: no. 116.; 1595.: no. 31.; 1596 k.: KATHONA G., 1974. 44.; 1598: HORNYIK, 1861. II. 117.; 1599: no. 47, 74—5, 117.; 1600: HORNYIK, 1927. 80., KRAJNYÁK, 1961. 23—4.; HORNYIK, 1861. II. 117—8., KATHONA G., 1974. 25, 45., LAMPE—EMBER, 669., Földváry, Adalékok . . . I. 166., Holub J., 27., KÁLDY-NAGY, Harács-szedők . . . 1970. 150.

Kecskeméti literátusok (1500–1600)

Időpont	Deák	Jegyző	Iskolamester	Pap
1.	2.	3.	4.	5.
1500 k.	énekesek	—	—	—
1521	Kecskeméti Mihály	—	—	—
1546	Diák Gergel nős	—	—	István
1546	Ferenc diák nős	—	—	Márton (ref.)
1546	Orbán diák nős	—	—	—
XVI. sz. közepe	—	—	—	Bálint, Máté
1559	Diák Gergel nős	—	—	—
1559	Fábián diák nős	—	—	István
1561	Kecskeméti Benedek	—	—	—
1562	Ozsvar diák	—	—	—
1562	Fábián diák	—	—	—
1562	Kecskeméti Mező János	—	—	—
1564	Végh Mihály főbíró	—	—	—
1591	Gáspár deák	—	—	—
1594	—	—	—	Mihály (ref.)
1595	—	István deák	—	—
1596 k.	—	—	Veresmarti Mihály	—
1598	—	—	—	Tóbiás (ref.)
1599	Gáspár diák	Halasi János	György deák	Tóbiás (ref.)
1600	—	Szűcs Bálint fia	—	Búzás Mihály (r.)
1600	—	—	—	Gergely (r. k.)

A fenti áttekintésből kitűnik, hogy a XVI. század közepéig inkább csak néhány deák és pap nevét ismerjük, de nótáriust és iskolamestert egyet sem. Viszont a század utolsó hat évéből az egyetlen kereskedő-diákon kívül három városi nótárius, két iskolamester, három református prédikátor és egy római katolikus plébános neve is fennmaradt. Tolnához hasonlóan Kecskeméten is „Az értelmiségi réteget a deákok képviselték jellegzetes módon . . . Közülük az öregebbek még a régi latin iskolában nyerhették kipalléroztatásukat. Az élénk kereskedelmi és gazdasági tevékenységgel együtt járó ügyletek szabatos lebonyolítása, az azokból eredő jogi differenciák eligazítása, az időnként felmerülő közbenjárói szolgálat állandóan foglalkoztatta ezeket az embereket, akik a török hódoltsági terület jogszokásaiban és közigazga-

tási gyakorlatában otthonosan kiismerték magukat, s pennájukkal is sok hasznos szolgálatot tettek arra szoruló polgártársaiknak." Deákos műveltségű kereskedők, kézművesek, tőzsérek, jegyzők és iskolamesterek képviselték Kecskeméten is a népi származású értelmiséget, mely csekély számarányától függetlenül igen fontos szerepet játszott a fejlődő mezőváros művelődésügyében és a közigazgatás területén. A polgárosuló életmóddal, foglalkozásokkal párhuzamosan egyre több alap- és középfokú műveltséggel rendelkező deákra volt szükség Kecskeméten is, s így nem véletlen, hogy a kereskedők, kézművesek között is feltűnnek a deákos műveltségű polgárok. Ilyen volt a század végén Gáspár deák, aki szolgát is tartott, s többek között posztóval is kereskedett, vagy a kézművesek közül Szűcs Bálint szűcsmester fia, akit 1600-ban, a tatár veszedelem miatt elmenekült nótáriusok helyett jegyzőként alkalmazott Varga főbíró. A parasztoknál természetszerűleg nagyobb műveltséggel rendelkező iparosok közül a módosabb polgárok ebben az időben már bírók, nótáriusok is lehettek.

Az eddig ismert deákok közül négy emelkedik ki nagy műveltségével, tehetségével: Kecskeméti Mihály, Kecskeméti Benedek, Kecskeméti Agricola (Mező) János és Végh Mihály. Az első három bizonyíthatóan külföldi egyetemi végzettséggel rendelkezett, s könnyen lehet, hogy a csodálatosan szép 55. zsoltár fordítója, Végh Mihály is megjárta valamelyik lengyel vagy német egyetemet. Külföldi tanulmányútjaikon eredetiben tanulmányozták a latin, görög és héber auktorokat, egyházi szaktekintélyeket, s a német vagy lengyel nyelvet is elsajátították. Nevükben a „Kecskeméti” megjelölés származáshelyükre, szülővárosukra utal. A teológiát elvégezve, itthon a mezővárosi reformáció haladó polgári kultúrájának terjesztői, közvetítői és továbbfejlesztői lettek mint protestáns lelkészek. Kecskeméti Mihály („Michael de Keckemety”) 1521-ben iratkozott be a krakkói egyetemre. Lehet, hogy azonos Kecskeméti Vég Mihállyal, a híres énekszerzővel. Kecskeméti Benedek 1561-ben iratkozott be a wittenbergi egyetemre, s tagja lett az ottani magyar diákegyesületnek. Későbbi működéséről nincs adat. Egy év múlva iratkozott be ugyanide Kecskeméti Agricola János, akinek neve szintén megtalálható a „magyar nemzetiség coetusá”-nak anyakönyvében. E nagy tehetségű, egyetemi borostyánkoszorús költő egyike a XVI. századi Kecskemét legjelesebb szülőtteinek. Nyilvánvaló, hogy az Agricola név a magyar Mező családnév latin fordítása, az előnév pedig kecskeméti származására utal. S valóban: a Mező familia neve megtalálható az éppen ekkor keletkezett kecskeméti török adóösszeírásokban is. 1559-ben Mező Gergely adózó háztartásfő neve olvasható a kecskeméti defterben, akinek 3 év múlva már Tamás nevű fiát is jegyzékbe vették. Kívüle Mező György neve szerepel az 1562-es adóösszeírásban. Valószínű tehát, hogy a

wittenbergi egyetem tehetségesen verselő kecskeméti származású hallgatója vagy Mező Gergely, vagy Mező György fia volt. A kutatók szerint, hazatérve református prédikátorként tevékenykedett, s az ő fia volt az a Kecskeméti Agricola (Mező) Pastoris János, aki 1583-ban a tolnai iskola rektoraként tevékenykedett. Nevében a „pastoris” jelző utal apja lelkész foglalkozására. Ő már nem tanult a magyar protestáns iskoláztatás legjelentősebb külföldi fellegvárában, a wittenbergi egyetemen.⁴⁷

A XVI. század utolsó negyedében született Kecskeméten a magyar reformáció néhány más jeles egyénisége is. Így például itt kezdte tanulmányait Kecskeméti C. János, aki 1593-tól 1607-ig ungi esperesként és ungvári lelkészként tevékenykedett. Kecskeméti Alexits (Elek) János 1609-től 1618-ig a nagy hírű sárospataki református főiskola tanáráként működött, s tudományos értekezést is írt Dániel próféta könyvéről. Kecskeméti M. János 1610-től 1635-ig a színvonalas szatmári középiskola tanára volt. Kecskeméti Máté 1610-től 1629-ig szintén itt tanított, majd 1629-től 1634-ig a nagy hírű debreceni kollégium tanáráként működött. Kecskemétről származott el Kecskeméti Miklós, aki Angliából hazatérve 1638-ban nagyváradi tanár lett, majd lelkészként működött. Kecskeméti György ebben az évben nógrádi esperesként tevékenykedett. E rövid, nem is teljes felsorolás is bizonyítja, hogy Kecskeméten az alap- és középfokú műveltség megszerzésében már a XVI. században igen fontos, központi szerepe volt a helyi iskoláztatásnak.

A forrásszegénység miatt Kecskemét XVI. századi iskoláztatásáról alig rendelkezünk ismeretekkel, jószerint csak a mezővárosi protestáns iskoláztatás analogikus példája alapján következtethetünk az oktatási viszonyokra: „Szinte bizonyos, hogy Kecskeméten már a 16. században mindkét vallásfelekezetnek voltak iskolái. Ezekről azonban a 16. század végéig nincsenek írásos feljegyzéseinek. A református gimnázium 1600-tól számította fennállását.” Mivel a XVI. század közepén Kecskemét lakossága vallási szempontból két táborra szakadt, melyek között komoly ellentétek feszültek, valószínű, hogy a régi latin iskola mellett a protestánsok is felállították saját külön iskolájukat, mint Tolnán vagy Ráckeven. Valamennyi hódoltsági mezővárosban maga a városi polgárság tartotta fenn a tanintézetet, a bírók fogadták

47 KATHONA G., 1974. 13. 21. 43.: „A gazdasági önkormányzat természetesen a vezetőréteg, a jómódú civisgazdák súlyát növelte meg, s ezek a közterhek elosztásában nyilván igyekeztek is saját érdekeiket érvényesíteni. Ebben a törekvésükben kiszolgálták őket az általuk alkalmazott értelmiségiek, a prédikátor, a tanító és a jegyző. A mezővárosi vezetést tehát csak bizonyos korlátok közt lehet „népi”-nek nevezni, amennyiben a feudális kizsákmányolókkal szemben közös paraszti érdekeket képviselt, ugyanakkor azonban a hódoltsági mezővárosok önmagukban is osztálytársadalmak voltak, amelyeken belül az idegen munkát kizsákmányoló gazdagparaszttok álltak szemben a munkaerőjüket eladók széles tömegeivel.” (MAKKAI L., 1958. I. 113.) — HORNYIK, 1927. 80.; SZILÁDY Á., 1883. III. 286.; HORVÁTH J., 1957. 250.; BALÁZS L., 1973. 1019.; LAMPE—EMBER, 669.; FÖLDVÁRY, I. 44. 166. — Vö. a ráckevei MEZŐ (Agrarius) Ferencsel — őt valójában Mezey Ferencnek hívták. (KATHONA G., 1974. 131—2.; TAKÁTS S., A harminczadosok . . . 1899. 255.)

fel a tanítókat, rektorokat, s közpénzből tartották fenn az intézményt. Maga az iskola a református egyház fennhatósága alá tartozott, a tanítók az egyházi zsinatokon hozott artikulusok szerint végezték tevékenységüket, melyet a helybeli prédikátor és az egyházkerület szuperintendense (püspöke) ellenőrzött. Ez időben Kecskemét és az egész Duna—Tisza köze a kevi szuperintendencia (ráckevei püspökség) kebelébe tartozott, melyet Szegedi Kis István ráckevei református püspök szervezett meg 1563-ban.⁴⁸

A kecskeméti iskola és egyben az új reformációs kultúra alapvető, legfontosabb támaszát a mezőváros gazdag marhatőzsérei, lókereskedői, pusztabérlő záhingazdái, „árus emberei”, vállalkozó szellemű üzletemberei, jómódú iparosmesterei és a világi pályákon működő deák-értelmiség képezte. „Elsősorban ezeknek volt módjuk arra, hogy szülővárosuk régi latin iskolájában tanuljanak. Ezek állottak eleven összeköttetésben az ország többi városaival, s nekik volt lehetőségük megismerkedni a hazai időszerű művelődési eszményekkel. Jelentős részük világlátott ember is volt, s Európa főbb szellemi gócpontjaiban megfordulva, a kor nagy szellemi mozgalmaival kapcsolatba jutott. Ők alkották azt a befolyásos és haladó gondolkodású réteget, mely rokonszenvvel kísérte a humanista erőfeszítéseket, és magáévá tudta tenni a vallási élet racionalizálására irányuló törekvéseket. Ez az osztály volt érdekelve eszményei szolgálatára egy tanintézet működtetésében, s e célra képes, de hajlandó is volt magát anyagi áldozatokra elkötelezni.” A nagy állattartó mezőváros gazdag kereskedőrétege anyagi javaira és politikai vezető hatalmára támaszkodva, maga mellé tudta tömöríteni Kecskemét parasztpolgári társadalmának többi csoportjait is az ismeretszerzés alapvető bázisaként funkcionáló iskoláztatás megszervezésében és fenntartásában.

Magáról az iskolaépületről csak azt tudjuk, hogy az Oskola utcában állt, de beosztása nem ismeretes. Amennyiben csak helybeliek látogatták, úgy minden bizonnyal a mester lakásáról és a tantermekből állhatott, viszont ha a Duna—Tisza köze más helységeiből is tanultak falai között, abban az esetben itt helyezkedhettek el a bentlakó diákok kamrái is, vagyis az iskolához kollégium is tartozhatott. Tekintve, hogy a Duna—Tisza köze széles síkságán mindössze Ráckevén, a „három városban” és Szegeden működött középfokú oktatási tanintézet, bizonyosra vehető, hogy Kecskeméten is tanultak máshonnan származó diákok. Ilyeténképpen a kecskeméti középiskola már a XVI. század közepétől az Alföld egyik igen fontos kultúrcentrumaként működhetett, mely eredményesen szolgálta a reformáció és

⁴⁸ VÁNYI F., 1926. 443.; BENEDEK M., 1963. 613.; HORNYIK, 1861. II. 119—120.; COMBÁNÉ LÁBOS O., 1973. 195—210.; KBAJNYÁK, 1961. 23.; Kathona G., 1974. 19—31. (Tolna); 90—116. 117—144. (Ráckeve) MOKOS Gy., 1901. 1—79.; MÉSZÁROS L., 1972. 307—15.

a polgárosodó paraszti társadalom érdekeit. A tanítás szervezete megegyezhetett a többi mezővárosi iskoláéval. Az intézmény élén a rektor (iskolamester) állt, aki jelentősebb helyeken egy-két tanító igazgatója volt. A mestereket általában egy évre fogadta fel a mezőváros magisztrátusa, és fizetésüket is a bírók folyósították. Igényesebb helyeken igyekeztek a legszínvonalasabb főiskolákról, külföldi egyetemekről felfogadni tanítókat, ezzel is biztosítva a helyi oktatás színvonalát. A XVI. század közepe után a hódoltság területén Tolna és Debrecen, kivülről pedig az erdélyi Kolozsvár és a felvidéki Sárospatak volt a református közép- és felsőfokú iskoláztatás bázisközpontja. Különösen népezerű volt az alföldi hódoltság területén a nagy hírű debreceni református főiskola, mely ezen a tiszántúli részen egyetlen volt a maga nemében. A kecskeméti középiskola magas színvonalára vall, hogy oktatóit innen fogadták fel a mezőváros vezetői. Például 1599. június 15-e utáni kedden Ormány Mártont küldték Debrecenbe „oskolamesterért”, s 4 forintot kapott útiköltségre. Ősszel már a debreceni főiskoláról hozott „Scola Mestör”, György deák vezette a kecskeméti iskolát. Évi fizetése 32 forint készpénzből és különféle természeti juttatásokból tevődött össze. Megbecsülésére — és egyben nehéz munkájára — jellemzően nagyobb fizetése volt, mint a nótáriusnak, aki 25 forintot kapott évente. Viszont jól érzékelteti a prédikátorral való viszonyát, hogy 1600-ban Búzás Mihály lelkészt 70 forintért fogadta meg 1 évre Kecskemét magisztrátusa.

Szintúgy Debrecenből hozatta Kecskemét a másik ismert iskolamestert, Veresmarti Mihályt is. Ő 1572-ben született a dél-dunántúli Veresmarton. 1586—90 között Tolnán tanult, majd a következő négy évben ő is a debreceni főiskola hallgatója volt. Ezután Cegléden, Kecskeméten és Nagykőrösön volt rektor, 1599-ben ugyanitt prédikátor. 1610-ben katolizált, és több munkát adott ki az ellenreformáció szolgálatában. Feltehetően ő volt György deák elődje a kecskeméti középiskola élén. Személye arra utal, hogy magas műveltségű, tehetséges íróemberek, a „kálvinista Róma” nagy tudású literátusai vezették a kecskeméti református középiskolát, melyben ennek megfelelően magas színvonalú alkotómunka folyhatott.

Kecskemét a XVI. század 80-as éveiben már a hódoltság második legnépesebb mezővárosa volt Debrecen mögött. Bizonyos, hogy legalább annyi, vagy több tanulója volt iskolájának, mint a hanyatló Tolnáénak. Így elképzelhető, hogy Tolnához hasonlóan a kecskeméti középiskola rektorai mellett is működtek konrektorok, lektorok, kollaborátorok. Valószínű, hogy a melanchtoni séma alapján itt is elkülönültek szervezetenként az alsóbb és felsőbb osztályok tanulói. A nagyobb, togátus diákok más református tanintézetekben is külön autonóm coetusban tömörültek. A rektor és a konrektor a lektorral együtt a togátusokat tanította, míg a kezdő kisdiakokat a togátusok

közül kiválasztott kollaborátorok oktatták a betűvetésre, az olvasásra és a számolásra magyar anyanyelvükön. E magyar grammatisták tagozata alkotta az iskola kezdő osztályát, ebből indult ki a felsőbb oktatás. „Melancthon nézetéhez híven az oktatás fő fundamentumául a trivium három tantárgyát, a grammatikát, retorikát és dialektikát tekintik. Az iskola hivatása megtanítani a diákot a latin, görög és héber nyelvek alapelemeire, s ezáltal segíteni őt a szentírás és hitcikkék eredeti szövegükben való megismerésében. További rendeltetése kiképezni őt a retorika szabályai szerinti művészi szónoklatban, s feltárni előtte a hallgatóságra való hatásnak a dialektika fogásaiban megtestesülő eszközeit. E célkitűzések szolgálatánál mellőzve van azonban minden merev kötöttség. Nincs szorosan lerögzítve az előadott tárgyak száma, anyaga és terjedelme. Az eredmény a tanító készültségén és egyéni rátermettségén, valamint a tanuló szorgalmán és előmenetelén múlik. Ez azt is jelenti, hogy a hallgatók nincsenek évfolyamokhoz kötve, s tehetségüktől és kedvüktől kitelő gyorsasággal végezhetik el az egyes tanfolyamokat.”

Valószínű, hogy a tolnaihoz hasonlóan a kecskeméti iskola is saját könyvtárral rendelkezett, részint a mezőváros vezetősége által biztosított összegekből, másrészt a volt diákok könyvadományaiából s a rektorok, lelkészek által az iskolára hagyományozott kötetekből. Valószínű, hogy a századfordulón a tolnai könyvtár állománya is a kecskeméti gazdagította: „A könyvtár terjedelmére nézve még megközelítőleg sincs módunk becsléseket eszközölni. Csak annyi bizonyos, hogy állományának jelentős része elkerülte Tolna 1602-ben bekövetkezett pusztulását. Igen valószínű, hogy az iskola 1600-ban Kecskemétre történt áttelepülésével a tanítók és növendékek a könyvtárt magukkal vitték, s mivel Pathai 1634-ben annak régi állagát Tolnán megtalálta, feltételezhető, hogy a könyvtár Kecskemétre telepített állománya később még visszakerült Tolnára.” Sajnos sem a tolnai, sem a kecskeméti iskola könyvtáráról nem kerültek elő részletesebb adatok; a könyvek számát éppúgy nem ismerjük, mint címüket, nyelvüket, jellegüket, témakörüket.

Kétségtelen, hogy az 1600-as esztendőben a nagy tudású Búzás Mihálynak és a tolnai iskola diákjainak Kecskemétre menekülése új szintre vitt Kecskemét oktatásügyébe, erősítette tudományos jellegét, fejlesztette színvonalát. Azonban az eddigi adatokból is világosan kiderül, hogy a közhiedelemmel ellentétben a kecskeméti középfokú oktatás nem 1600-ban kezdődött, hanem jóval előbb. Nem a tolnaiak Kecskemétre költözése alapozta meg az itteni középszintű (gimnáziumi, líceumi) oktatás ügyét, hanem megfordítva: a nagy hírű tolnai iskola rektora és növendékei éppen azért menekülhettek e fejlett Duna—Tisza közti mezővárosba, mert Kec-

keméten már évtizedek óta adva voltak a feltételek a tolnaihoz hasonló színvonalú középfokú tanítás továbbfolytatásához. A kezdetben lutheránus, majd 1567 után határozottan kálvinista református irányzatú kecskeméti protestantizmus már a XVI. század közepétől létrehozta a gazdasági-társadalmi viszonylatban egyaránt kiemelkedően fejlett mezőváros polgári szükségleteinek megfelelő oktatási rendszert, mely Tolna és Ráckeve századvégi pusztulása után a Duna-mellék és a Szegedtől északra fekvő Duna—Tisza közti alföldi terület vezető iskolabázisa lett az 1600-as években. Ami pedig a reformáció előtti kecskeméti oktatást illeti, az 1500 körüli adat az itteni tanintézet énekes deákjairól arra enged következtetni, hogy a mezővárosban már a XV. század folyamán színvonalas oktatás folyhatott a „septem artes liberales” szellemében. E tények ismeretében a kecskeméti protestáns középfokú oktatás megindulását az eddig feltételezettnél mintegy fél évszázaddal előbbre, a XVI. század közepére tehetjük. A protestantizmust megelőző latin iskoláztatást pedig teljes bizonyossággal visszavezethetjük legalább a XV. századig. Sajnos a nagyfokú forráshiány nem teszi lehetővé a kecskeméti iskoláztatás e legkorábbi szakaszainak pontosabb feltérképezését, de fő vonalakban így is kirajzolódik a mezőváros XVI. századi iskolaügye.⁴⁹

Kétségtelen, hogy az inkább mezőgazdasági jellegű, nagy állattenyésztő Kecskemét lakosságának nehezkesebb, parasztibb jellege abban is megmutatkozik, hogy e Duna—Tisza közti parasztváros a XVI. század folyamán nem adott a magyar reformációs kultúrának olyan messzire kiemelkedő, külföldön is számontartott protestáns egyházi vezetőket és humanista irodalmárokat, mint Tolna (Sztárai, Szegedi) vagy Ráckeve (Szegedi, Skarica), melyek mint Duna menti vámhelyek, tranzitkereskedelmi központok, ipari-kereskedő mezővárosok a polgári fejlődés magasabb stádiumát képviselték.

A XVI. századi kecskeméti mezővárosi iskola művelődéstörténeti jelentőségét más vezető hódoltsági tanintézetekhez hasonlóan, az adott rendkívül

nehéz körülmények között aligha lehet túlbecsülni. „Különleges szerepe abban nyilvánult meg, hogy működését a török hódoltság területén fejtette ki. Olyan területen szolgálta a nélkülözhetetlen szellemi vezetőréteg kiképzését, ahol a magyarság a rendi társadalom és a katolikus egyház e célra szolgáló funkcióinak megszűnésével társult humanizmus által meglátott szükségek kielégítésére a meglévő társadalmi erők megszervezésével létesült új intézmény volt a hódoltsági adottságokra méretezve. Mindenekelőtt meg-

49 KATHONA, 1974. 19—31, 44.; HORNYIK, 1861. II. 47, 73—75.

tanította növendékeit a világ és a népek múltját és jelenét, a hódoltsági magyarság sorskérdéseit, az egyéni élet viszontagságait a református hitvallás szemüvegén keresztül szemlélni. A török zsarnoki uralom kínzó problémái és terhes hétköznapjai közt különösen megnőtt a kereslet az ilyen minden viszonylatban eligazításra vállalkozó világnézet iránt. Emellett ideálja volt e tanítási gyakorlatnak a kor igényei szerint kipallérozott ember. Ezért alapvető célnak tekintette a latin nyelv grammatikai elsajátításával mindenkinek kezébe adni azt a kulcsot, ami a tudományos ismeretek nemzetközileg elért eredményeihez a hozzáférkőzést és a hozzászólást biztosította. Ami a képzést illeti, felkészítette a tanulókat a logika módszeres szabályai szerint való gondolkodásra, a nézetek szabályos kifejtésének módjára, a vallott tanítások megvédésének s az ezek ellen hangoztatott érvek megcáfolásának ismeretére. Minden növendékét elmélyítette a költészet szabályainak és kiemelkedő példáinak ismeretében, s nevelt ügyes latin és magyar költőket. Tanította a jogi ismereteket, a politikai ökonómia elemeit, a természettudományt és asztronómiát, mert a tömegek számára szakképzett vezetőket, nagy tudású papokat, a jogi problémákban jártas ügyvédeket s a mindennapi élet ügyeiben magukat szabatosan kiismerő deákokat akart nevelni. Eközben nem vette le szemét a tömegekről sem. Ezek érdekében felkarolta a magyar nyelvet, tanítván annak olvasását, írását, verselési szabályait, hogy akik az iskolának csak az alsó osztályait végzik el, azok is elsajátíthassák a nemzeti műveltség leglényegesebb elemeit, mely nélkül a latin kultúrájú kevesek exkluzív készülsége csak légueres térben lebegett volna." A többi hódoltsági kultúrcentrummal megegyező módon a kecskeméti református közép fokú tanintézet is alaposan kivette a részét abból a létfontosságú kultúrmissziós feladatból, hogy a magyarországi török hódoltság magyar népét „az anyaország népének szellemi közelségében megtarthassa, és nem engedte ezt az idegen hatásoknak kitett és elszigeteltségben morzsolódó magyar törzsököt az egész nemzet műveltségi haladásától elszakadni."

Kecskemét tehát egyike volt a hódoltsági reformációs művelődés mezővárosi kultúrcentrumainak. A gazdasági-társadalmi fejlődés adott fokán ennek megfelelő színvonalú kultúrára volt szükség, s a szilárd anyagi talapzattal rendelkező nagy mezőváros mind objektív (gazdasági), mind pedig szubjektív (személyi) viszonylatban biztosítani tudta ezeket az alapvető feltételeket. És bár a vezető rétegekhez közel álló személyek képviselik Kecskeméten is a helyi kultúra előtérben álló literátus-csoportját, ám a mezővárosi reformáció és közművelődés alapvető anyagi feltételét itt is a termelő rétegek fizikai munkája biztosította. A hódoltsági mezővárosi társadalom polgári jellegű gazdasági-társadalmi viszonyai között az anyagi

javakat és a politikai hatalmat monopolizáló záhingazda-réteg jórészt éppen azokat a zsellér-bérmunkás-kistulajdonos rétegeket szorította ki a mezővárosi reformáció kétségtelenül jelentős vívmányaiból, melyek mindennapi termelőmunkájukkal permanensen létrehozták azokat. Mert bár a korábbi, középkori viszonyokhoz képest a mezővárosi társadalom szélesebb rétegei élvezhették a kultúra áldásait, de a lakosság zömét kitevő dolgozó tömeg jelentős hányada továbbra is pallérozatlan, írástudatlan maradt. Az új „népi” értelmiség pedig hűségesen kiszolgálta — nemesség hiányában — a cívispolgár-záhingazda kizsákmányoló réteg osztályuralmát. Kétségtelen tehát, hogy Kecskemét mezővárosi kultúrájában is érvényre jutottak azok az ellentmondásos, prekapitalista jellegű polgári tendenciák, melyeket a gazdasági-társadalmi viszonyok áttekintésekor fentebb már szemügyre vettünk.⁵⁰

Egyházak, papok

A XVI. század a reformáció százada, mely a feltörekvő polgárság vallásos köntösbe burkolt, humanizmustól áthatott és evilági reneszánsz örömeket hirdető mozgalma volt. A vallásos jelleg természetszerűleg a protestáns egyházi viszonyok területén dominált a legnagyobb mértékben, noha éppen a reformáció nyitott utat a világiak számára addig tabunak számító egyház-kormányzatban való részvételhez.

Az adatok arra vallanak, hogy a XVI. századi Kecskemét népe vallási szempontból éppúgy megosztott volt, mint Szeged, Debrecen, Jászberény, Gyöngyös, Tolna, Ráckeve stb. Az új hit a Duna—Tisza közti állattartó mezővárosban is hosszú harcok, kemény csatározások révén nyert egyre nagyobb tért. Ám amíg a két szomszédos testvérvárosban, Kőrösön és Cegléden a reformáció teljes, maradéktalan győzelmet aratott, s a századfordulóig népük egy emberként az új hit híve lett, addig Kecskeméten a hódoltság másfél évszázadában mindvégig megmaradt a „pápista” római katolikus vallás befolyása és önálló egyházközsége, papja, iskolája. Tekintve, hogy Cegléd, Nagykőrös és Ráckeve magyar népessége alapvetően nem különbözött egymástól vagy Kecskemététől, egyelőre nem tudunk magyará-

⁵⁰ Kecskemétre, a „három város” tagjára is vonatkoztatható Makkai László alábbi megállapítása: „Cegléd és Nagykőrös kevésbé volt városias a szó igazi értelmében, mint Ráckeve, ami gazdasági jellegűkből természetesen következik, s nemcsak a települési formákban, hanem kulturális arculatukban is megnyilatkozik. Skarica színes, eleven egyénisége Ráckevének, ennek a tipikus kalmárvárosnak a társadalmából nőtt ki, a ceglédi, nagykőrösi értelmiség nehezekebb, parasztibb jellege viszont egyoldalú teológiai érdeklődésében tükröződik.” (MAKKAI L., 1958. I. 104.) — KATHONA, 1974. 30—1.

zatot adni arra az érdekes jelenségre, hogy az előbbieken miért tudott egyetemessé válni a református vallás, s miért nem az utóbbiban?

Először Kecskeméten is Luther tanai terjedtek el, de a reformáció kezdetéről nincsenek adataink. Mivel Tolnán és Ráckeven is csak az ország középső területeinek török megszállása után, az 1540-es évek közepe táján kezdett tért hódítani a reformáció német, lutheri irányzata, feltehető, hogy Kecskemét népe is az 1540-es években került közelebbi kapcsolatba az új hitvallással. Mint más mezővárosokban, akként Kecskeméten is a világot járt kereskedők, tőzsérek, hajcsárok és más fuvarosok, „árus emberek” vihették meg az új eszmék hírét, melyeket azután a külföldről hazatért prédikátorok, iskolamesterek kezdtek tudatosan elterjeszteni a nép soraiban. Még ma sem tudjuk teljes bizonyossággal, vajon kik hirdették elsőként a Luther által megreformált evangélium új igéit Kecskeméten. Hornyik nyomán a kutatók egyöntetűen egy Bálint és egy Máté nevű papról beszélnek a XVI. század közepén, sőt némelyek felvetik az 1521-ben Krakkóban tanuló Kecskeméti Mihály elsőségét is. Ezek a feltevések kevésbé tűnnek reálisnak, lévén hogy Kecskeméti Mihály protestáns prédikátorként sohasem szerepel Kecskeméten, s a korabeli török adóösszeírások sem tudnak ilyen nevű kecskeméti papokról. Az állítólagos Máté pap személyének a ráckevei Skarica Mátéval való azonosítása pedig minden reális alapot nélkülöz. Skarica ugyanis csak iskolamesterként járt Pesten, Jászberényben, Ráckeven és Gyöngyösön, ám Kecskeméten sem rektor, sem prédikátor nem volt. Amikor 1572 tavaszán hazatért szülővárosába hosszú nyugat-európai tanulmányútról, Ráckeve református magyarsága megválasztotta az akkor elhunyt Szegedi Kis István lelkészutódjának. Így Skarica Máté 1572-től egészen haláláig, 1591-ig Ráckeve református prédikátora volt, aki a Csepel-szigeti kereskedő-mezővároson kívül sehol sem folytatott lelkészi tevékenységet.⁵¹

A török defterekben a század közepén három pap szerepel: István, Márton és megint István. 1546-ban az első két személy szerepel, de egyiküknél sincs feltüntetve a családi állapot. Ez a török összeírási szisztéma szerint azt jelenti, hogy nőtlen katolikus papok voltak. 1559-ben már csak István élt közülük, de családi állapotát továbbra sem tüntette fel az írnok. Viszont az időközben elhunyt Mártonról feljegyezte, hogy utóbb megnősült. Nyilvánvaló tehát, hogy Márton időközben áttérhetett a lutheránus vallásra, s mint ilyen, családot alapított. 1562-ben már egyetlen papot sem említ a defter, noha bizonyos, hogy ekkor már protestáns prédikátor és katolikus plébános

51 TÓTH E., 1967. 13—56.; MAKKAI L., 1953. 101—4.; HORNÝIK, 1861. II. 116.; KRAJNYÁK, 1961. 22—23.; NAGY I., 1823. 87.; SZILÁDY Á., 1883. III. 286.; MÉSZÁROS L., 1972. 307—15.

is élt a mezővárosban. Nem említ papokat az 1564-es templomegyezés sem. A század utolsó évtizedéből fennmaradt városi jegyzőkönyvek négy pap nevét őrizték meg. 1594-ben Mihály volt a református prédikátor, 1598/99-ben Tóbiás, 1600-ban pedig Búzás Mihály. Ez utóbbi évben Gergely nevű plébános volt a „pápisták” lelkésze. Bizonyos tehát, hogy Kecskeméten mindkét vallásfelekezet külön pappal rendelkezett. A református prédikátorokat a magisztrátus fogadta fel egy évre, 70 forint fizetéssel és természetbeni ellátással. Búzás Mihály 1600 nyarán került a mezővárosba, s két évig volt Kecskemét református prédikátora. Ő a tatárok elől menekült Tolnárol Kecskemétre az iskola diákjaival és sok tolnai polgárral egyetemben. Róla is csak igen keveset tudunk: „Búzás Mihály előélete ismeretlen. Pathai P. Sámuel szerint 1597-ben az elhalt Decsi Gáspár lelkészutódja volt Tolnán. Az a körülmény mégis, hogy 1600-ban a kecskeméti papságra való távozásakor a 15 éves háború küszöbön álló pusztítása miatt sok tolnai lakos, sőt a tolnai iskola ifjúságának nagy része is vele vonult Kecskemétre, azt sejteti, hogy Tolnán inkább csak rektor volt.”

A két vallásfelekezet kapcsolatáról értékes dokumentum maradt az utókorra, úgymint a templomegyezésről és a vallási békéről szóló okmány. Ezt Végh Mihály főbíró házánál írták az 1564-es esztendő húsvétja utáni szerdán, délelőtt 11 órakor. A „pápista hitön való” esküdt polgárok és bírák nevében Tamás Orbán, Végh Pál, Somody Dömötör, Pocz János, Ágoston János „mind az pápista Köröszyénökkel egygyetömben” írta alá az egyezséglevelet. A „Luther Köröszyénök” képében feltehetően maga Végh Mihály főbíró pecsételte le a levelet, mivel kívülről senki sem szignálta e másik érintett fél közlül, márpedig az elképzelhetetlen, hogy egy egyezséglevelet csak az egyik fél hitelesítsen aláírásával, pecsétjével. Az egyezséget nemcsak a két vallásfelekezet, hanem „mind az Váras képében” kötötték meg, hogy ezzel is hangsúlyozzák a benne foglaltak minden polgárra kötelező voltát. Elhatározták, hogy ezentúl az „öreg kő Templomot” átengedik a katolikusoknak. Eszerint korábban itt is közösen használta a két felekezet az egyetlen templomot. S hogy ezentúl senki se merjen vitát kavarni a templomhasználatáról, 1000 forint büntetést helyeztek kilátásba az ellen, aki „Törvényel keresnéje az Templomot.” Később a reformátusok kis fatemplomot emeltek, s 1678-as leégéséig ebben tartották istentiszteleteiket.

A templomegyezésen kívül „más szörzést” is tettek 1564-ben, mely szerint „eddig való Szó beszéd ez két féle nép között, Szitok és egyéb egymáshoz Való szó, az mind letéttöt, hogy abból senki egymást ne keresesse, se Törvénynyel se egyéb képpen.” Tehát az eddigi gyűlölködések, gyalázkodások, veszekedések és pereskedések véget nem érő harcai helyett vallásbékét, toleranciát hirdettek meg, ami kétségkívül józanságra vall, hiszen a hit-

felekezetek egymás közötti viszályából csak a kívülálló harmadik, a török kádi húzhatott hasznot, amikor gyakori vitáikra nála kerestek „Törvényt”. Másrészt az egyezséglevél arról tanúskodik, hogy az 1560-as évek elején, egy évvel Szegedi Kis István református püspök Ráckevére kerülése után Kecskeméten még a protestantizmus konzervatívabb, lutheri irányzata volt elterjedve, melynek befolyását csak az 1564-es ráckevei zsinat és az 1567-es debrecen—egervölgyi hitvallás kezdhetette fokozatosan visszaszorítani, míg aztán a 70-es években itt is uralkodóvá vált a reformáció középutas ága, a cívispolgárság igényeit jobban kifejező kálvinizmus.⁵²

A XVI. századi Kecskemét református és katolikus egyházközségének belső életéről, a papok tevékenységéről, a hívek számarányáról nem rendelkezünk semmilyen ismeretekkel. Mivel 1564 után egyetlen magyar vagy török forrás sem tesz említést a két hitfelekezet súrlódásáról, azt kell feltételeznünk, hogy az ekkor megkötött templomegyezés és vallásbéke hatásosnak, tartósnak bizonyult. A vallásbéke fenntartásában feltehetően közreműködött a Duna-melléki reformátusok ráckevei püspöke, a hatalmas tudású Szegedi Kis István szuperintendens is, aki köztudottan korának legtoleránsabb szemléletű reformátora volt a magyarországi török hódoltság területén. 1572-ben bekövetkezett halála után lelkészutóda, Skarica Máté gyakorolhatott befolyást Kecskemét reformációjára, aki 1591-ben történt meggyilkolásáig a Duna—Tisza közti zwingliánus-kálvinista protestantizmus vezető egyéniségeként működött.

Bár, mint említettük, a kecskeméti protestáns és katolikus hívek számarányáról nem rendelkezünk konkrét ismeretekkel, bizonyos tényekből mégis inkább arra következtethetünk, hogy az 1560-as években a megreformált vallás hívei még kisebbségben voltak. Erre utal az, hogy az 1564-es egyezséget, egy kivételével, csak „pápasták” írták alá, s hogy az ő kezükben maradt a régi kőtemplom, míg a „lutheránusok” kénytelenek voltak egy egyszerű kis fatemplomot építeni maguknak.

Végh Mihály és az 55. zsoltár (1561)

A XVI. századi Kecskemét kulturális életét bemutató kép semmiképpen sem lehet teljes az irodalom- és művelődéstörténeti szempontból egyaránt igen jelentős, az adott mezővárosi kereteken túlmutató, az egyetemes magyarországi reformáció egyik legszebb hódoltsági gyöngyszemének tekinthető 55.

⁵² KATHONA G., 1974. 22, 45, 133.; HORNYIK, 1861. II. 225. A hitfelekezetek kibékülésében megnyilvánuló tolerancia feltehetően összefügg Szegedi püspök hasonló tevékenységével.

psalmus maradandó értékeinek, verselési sajátosságainak méltatása nélkül. Ez a nagybecsű zoltárfordítás kettős széttéphetetlen szállal ötvöződik a hódoltsági és a XX. századi Kecskemét irodalomtörténetéhez, zenekultúrájához: egyrészt akként, hogy a héber eredeti művészi színvonalú, magyar nyelvű tolmácsolása a kecskeméti Végh Mihály nevéhez fűződik, másrészt úgy, hogy ez az örökszép zoltárfordítás ihlette Kodály Zoltánt, a modern Kecskemét világhírű szülöttét halhatatlan remekműve, a *Psalmus Hungaricus* megalkotására. Kétségtelen, hogy ez a híres zoltárfordítás önmagában is jelzi a hódoltsági Kecskemét reformációs kultúrájának, énekköltészetének magas színvonalát, s az sem vitatható, hogy a nem hétköznapi költői tehetséggel megáldott Végh Mihály a nagy Duna—Tisza közti mezőváros XVI. századi történetének legkiemelkedőbb egyénisége.

Végh Mihály alakját és zoltárparafrázisát sokan méltatták napjainkig, s bár a szerző kilétét és a fordítás időpontját illetően erősen megoszlottak a vélemények, de a költő és műve vitathatatlan érdemeiről mindannyian a legnagyobb elismerés hangján nyilatkoztak. Íme, az irodalmi lexikon hivatalos állásfoglalása: „Kecskeméti Végh Mihály (16. sz.) énekszerző, az LV. zoltár fordítója. Életéről nincsenek biztos adatok, föltételezhetően Kecskemét bírāja volt. Egyetlen ismert énekét, az 55. zoltár verses parafrázisát az egyik kéziratot változat szerint 1567-ben szerezte. Verse kiemelkedik a kor többi zoltárfordítása közül: erőteljes képekben, költői szemléletességgel adja vissza a zoltár szavait. Az éneket Kodály Zoltán feldolgozása tette halhatatlanná (*Psalmus Hungaricus*, 1923) s ma már szinte nem is lehet elválasztani Kecskeméti szövegének és Kodály zenéjének esztétikai hatását.” A reformáció énekirodalmának kiváló kutatója, Varjas Béla a vers szubjektív lírai értékeit emeli ki: „A lírai hang legtisztábban azoknak a szerzőknek az énekeiből csendül ki, akik saját vigasztalásukra egyéni szenvedéseiket, nyomorúságukat, bűneiket sírják el, s félelmes szívvel fohászkoznak a könyörülő istenhez. Ilyenkor a zoltárok a legfőbb mintaképek, a mondanivaló legmegfelelőbb keretei . . . Valamennyi között legkitűnőbb líraiságú Kecskeméti Vég Mihály 55. zoltára (1561). A kecskeméti főbíró ellenségeit és álnok barátait átkozza benne; zoltáros keretben, de szabadon, szépen formált képekben szinte újrakölti az egész zoltárt. Csaknem töretlen áradású ihlete emeli a Balassi előtti személyes indítékú vallásos énekek legmegkapóbb alkotásai közé. (Kodály Zoltán *Psalmus Hungaricus*-át is Vég Mihály zoltárszövege inspirálta). Kecskeméti Vég Mihály és társainak vallásos énekeiben formálódott és halmozódott fel az a formai, nyelvi, stílusbeli nyersanyag, egy-egy lírai megnyilatkozás kísérlete, amely előkészítette a reneszánsz vallásos líra századvégi kibontakozását, és amelyből Balassi istenes énekköltészetét a kivételes lírikus tehetség művészetével megteremtette.”

A kecskeméti zsoltárfordítás legrészletesebb elemzése a magyar reformáció irodalmának legkiválóbb ismerője, Horváth János nevéhez fűződik, aki a héber eredetiből készített műfordítást a legszebb psalmusként méltatta: „A maga egészében legmegragadóbb azonban és legegyszerűsebb szépségű Vég-kecskeméti (Kecscheméti Vég?) Mihály 55. (a Vulgata szerint 54.) psalmusa. Ellenségeit, álnok barátait jellemzi benne a zsoltár szavaival, búsultan panaszolva, mint bántalmazták őt; átkozza is őket, de főképp az Úr segítségével könyörög, mert csak abban bízik. Szébb, erőteljesebb fordítás ez, mint akár a Szenczi Molnáré. Elég szabadon mozog, s az eredetinek nem egy részletét más, zengőbb és líraibb modulatioval tudja kifejezni. Az eredeti csak ezt mondja: „Veniat mors super illios” (a halál vegye környül őket); ő így magyarítja: „Keserű halál szálljon fejére”. Különös szépséggel fejezi ki a menekvés vágyát, a Vulgata szövegének ezt a részletét: „et dixi: Quis dabit mihi pennas, sicut columbae, et volabo, et requiscam?” (Mondék: Vajha valaki nékem szárnyat adna, mint a galambnak! Elrepülnék és nyugodnám) így: „Hogyha énnékem szárnyam lett volna, Mint az galamb elröpültem volna.” A négyes rím párhuzamos szaporításra csábítja ugyan, de leleményre is készíti, érzékletes, variáló halmazsókra. A zsoltár ennyit mond: „Molliti sunt sermones eius super oleum; et ipsi sunt jacuta” (a vajnál lágyabbak az ő beszédei; pedig éles szabályák): ő ily szép szabadsággal és magyar ízzel többszöröz és különfélést: „Ezeknek szájok zsírosb a vajnál, Síkosb ajakok a faolajnál, Élesb az nyelvek az éles kardnál, Szájokban nincsen egyéb álnokságnál.” Verselése a legszebbek közé tartozik; látszik, hogy nem másol, hanem lelkéből önti, könnyen, szabadon, hagyományos ritmus kész mondatformáiba, így egy helyt igen szépen az ún. „közölés” alakzatába: „Te azért lelkem gondolatodat, Istenben vessed bizodalmat.” Nem csoda, hogy megihlette a zeneköltőt is; eza a szövege Kodály Zoltán Psalmus Hungaricusának. Végkecskeméti-e a neve vagy Vég: nem dönthetni el. Psalmusa versfőiből „Michael Végkecskeméti” jó ki, de a „kecskeméti” lehet pusztán származására vagy lakóhelyére utaló jelző. 1521-ben Krakóban tanult egy Kecscheméti Mihály, 1564-ben Kecschemétnek egy Vég Mihály nevű főbírója volt: zsoltárfordítónk személyének meghatározásához e két adaton kívül semmi fogódzónk sincs, ezek pedig, kérdés, ő reá vonatkoznak-e.”

A szerző kilétével és a versszerzés lehetséges dátumával kapcsolatos véleményeket az alábbiakban összegezhetjük:

Az 55. zsoltárparafrázissal és fordítójával kapcsolatos vélemények

A kutatás (közlés)		A zsoltárfordító család- neve	Foglalko- zása, tiszt- sége	A verstrás ideje	A költő életrajzi adatai
végzője	ideje				
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Benedek Marcell	1963	Kecskeméti Vég M.	főbíró	1567	XVI. sz.
Gönczy György	1592	Végkeckemeti	—	—	?
Gragger Róbert	1927	Vég M.	főbíró	1561	1521—61—64
Hornyk János	1861	Kecskeméti Vég	pap	1594	1594
Horváth János	1957	Végkeckemeti ? Vég ?	főbíró ? pap ?	XVI. sz.	1521—64
Krajnyák Nándor	1961	Vég M.	főbíró ? pap ?	XVI. sz.	1521—64—94
Nagy István	1823	Vég M.	nem pap	1535 k.	1535 k.
Szilády Áron	1883	Végkeckemeti	főbíró	1535 k.	1521—35—64
Varjas Béla	1964	Kecskeméti Vég	főbíró	1561	XVI. sz.
Ványi Ferenc	1926	Vég M.	főbíró	1535	1521—35—64

Vég Mihállyal kapcsolatos adatokat azonban nemcsak a magyar, hanem a kutatás körébe mindeddig be nem vont török forrásokban is találhatunk. Ezek segítségével csaknem teljes bizonyossággal azonosítható a zsoltárfordító főbíró személye:

A keckemeti Vég Mihály a zsoltárfordítás teljes szövegű kézírata szerint 1561-ben szerezte művét. Kétségtelen, hogy személye semmiképpen sem azonosítható a Hornyk által említett Mihály pappal, hiszen a költő a század utolsó éveiben már régen halott lehetett. Így a kutatók többségével egyetemben úgy véljük, hogy a híres psalmus műfordítója csakis az a Vég Mihály keckemeti cívispolgár lehetett, aki éppen ebben az időben, 1559—1564 között szerepel a török forrásokban, valamint az 1564-es keckemeti templomegyezésben is. Kiváló műve alapján bizonyosra vehető, hogy valamelyik külföldi egyetemen szerezte meg protestáns műveltségét, vagy talán még 1521-ben Krakkóban (Michael de Kectemety.) Vég Mihály főbírónak az 1564-es vallásbéke és templomegyezés megkötésében játszott központi szerepe messzemenően megegyezik az 1561-es zsoltárparafrázis szerzőjének hangvételeivel (a gyűlölködés, a viszálykodás, a gonoszság, az egymás meg-

53 BENEDEK M., 1963. 613.; GÖNCZY Gy., 1590. 90.; GRAGGER R., 1927.; HORNYIK, 1861. II. 116. 225.; HORVÁTH J., 1957. 133, 248—249.; KRAJNYÁK, 1961. 22—3.; NAGY I., 1823. 87.; SZILÁDY A., 1883. III. 285—8. (Jegyzetek); 48—50. (zsoltárközlés); VARJAS B., 1964. 351; VÁNYI F., 1926. 443.; 1546, 1562; KÁLDY-NAGY, Kanuni . . . 1971. 328—35.; 1559: uó, A budai . . . 1977. 335. ssz.; 1562.—1564: VELICS, 1890. II. 285.

Vég Mihállyal kapcsolatos adatok a török' defterekben (1546—64)

1546	1559	1562	1562—64
1.	2.	3.	4.
Vég Benedek nős	meghalt	—	—
Mihál a fia, nőtlen	nős	—	—
Vég Máté nős	meghalt	—	—
Ferenc a fia, nőtlen	nős	Vég Ferenc	—
Lukács a fivére, nős	meghalt	Lukács, a fivére	—
Mihál a fivére, nős	Mihál a fivére, nős	Mihál, a fivére	—
János a fivére, nőtlen	János a fivére, nőtlen	—	—
László, nőtlen	megszökött	—	—
	Vég Mihál nős	Vég Mihál, 200 juh	Végh Mihál
		Mihál, a fia	főbíró,
		Mátyás, a fia	puszta-
		a pásztora	bérlő

rontására tett kísérletek elpanaszolása, kárhoztatása). Semmi kétség, a vallásfelekezetek és az egyes polgárok közti testvérharcot elítélő 1561-es Végh Mihály szoltárfordító, valamint az ezeket lezáró 1564-es egyezséget aláíró és tető alá hozó Végh Mihály kecskeméti mezővárosi főbíró egy és ugyanaz a személy. S mivel jól tudjuk, hogy a főbírokat idős korukban, 60—80 év terhével a vállukon választották meg felelős posztjukra, valószínű, hogy Végh Mihály azonos volt azzal a Kecskeméti Mihállyal, aki 20—30 éves fejjel iratkozhatott be a krakkói egyetemre.

Az is nyilvánvaló, hogy a török adóösszeírásokban szereplő Vég Mihályok közül csak az 1559-ben önálló adózó háztartásfőként említett kecskeméti civispolgár jöhet számításba, akinél három esztendő múlva már kétszáz birkát és egy pásztort is jegyzékbe vettek, továbbá két nőtlen fiút, akik közül az idősebbik apja keresztnevét viselte. Mert hiszen önálló háztartással sem rendelkező, fivére háztartásában élő, adót sem fizető családtagot semmiképpen sem választhattak a híres állattenyésztő mezőváros főbírójává. E kizárásos módszer alapján megállapítható, hogy a gazdag állattenyésztő, szolgatartó Végh Mihály bérelte 1562—1564 között a Nagykőrössel határos Borbásszállás-pusztát évi 2000 akcse átalányösszeg fejében.

Kétségtelen tehát, hogy a jelenleg ismert magyar és török források kritikai összevetése alapján az 1561-es szoltárszerző személye nagy valószínűséggel azonosítható a dúsgazdag kecskeméti pusztabérlő záhingazdával és 1564-es főbíróval, aki feltehetően 1521-ben szerezte meg magas műveltségét a krakkói egyetemen, és alig három évvel a nagy viszálykodásokat, vallási küzdel-

meket lezáró templomegyezés előtt, 1561-ben fordította le az 55. zsolttart, melyet első ízben Gönczy György 1592-es református énekeskönyve közölt, majd ettől kezdve valamennyi kiadás magában foglalt.

A kecskeméti Végh Mihállyal, illetve a híres 55. zsolttárfordítással kapcsolatos számos probléma szemléletesen bizonyítja a XVI. századi hódoltsági mezővárosi református énekkultúra feltérképezésének nyomasztóan nehéz, csaknem lehetetlen voltát. A török hódoltság vérzivataros másfél évszázadában, majd az ezt követő viszontagságos időkben a Duna—Tisza közti alföldi terület magyar forrásanyaga jórészt teljesen megsemmisült, a korabeli török adódefterek és egyéb pénzügyigazgatási iratok pedig vajmi kevés adatot tartalmaznak a reformációról. A forrásanyag katasztrofális pusztulása miatt nemcsak hogy teljességre nem törekedhettünk, de még egy-egy költő vagy vers bemutatása is a problémátikus kérdések egész sorát hagyja maga után. Ám még e számos problémát magában rejtő, erősen töredékes anyagból is — mint cseppben a tenger — jól visszatükröződik a humanizmus eszméivel átítatódott mezővárosi reformációs kultúra hatalmas szellemi energiákat felszabadító teremtő ereje az alföldi török hódoltság tűz és víz között őrlődő magyar népességének soraiban.⁵⁴

4. Kecskemét népesedési viszonyai (1546—1562)

Az adóösszeírások serdülő és felnőtt férfinépessége

Modern történettudományunk az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb figyelmet szentel a termelőmunkát végző, az anyagi javakat létrehozó ember személyi, családi viszonyainak, sokrétű familiáris kapcsolatainak is. A régmúlt családi viszonyaival, a háztartások nagyságával és összetételével, a születések, házasságkötések, halálozások alakulásával, az életkor és az élettartam kérdéseivel, a népmozgalom (fluktuáció) összetevőivel, a lélekszám megállapításával a történeti statisztika önálló tudományága, a történeti demográfia foglalkozik.

A rendkívül szűkös forrásbázis miatt történeti népesedéstudományunk jószereint csak a XVIII—XX. századi népesedési viszonyok feltárásával foglalkozik, s e téren igen jelentős eredmények születtek. Sajnos egyáltalán nem mondhatjuk el ugyanazt a XVI. századi hódoltság viszonylatában. Noha a kutatók egyöntetűen hangsúlyozzák például a hódoltsági mezővárosok jelentőségét a parasztpolgári jellegű gazdasági-társadalmi viszonyok tovább-

54 GRAGGER R., 1927.; BENEDEK M., 1963. 613.; VARJAS B., 1964. 351.; KATHONA G., 1974. 7—235

fejlesztésében, ennek ellenére még egyetlen alföldi hászváros demográfiai összetevőit sem tárták fel a szakemberek a XVI. század második feléből. Pedig turkológusaink az elmúlt évszázad folyamán, de főképpen az 1950-es évektől számos olyan oszmán-török forrást tettek közzé mai török, magyar, német, angol, francia és orosz nyelven, melyek a történeti demográfiai kutatások számára is felbecsülhetetlen értékű bázisanyagot jelentenek. Az alábbiakban a rendelkezésünkre álló források alapján megkíséreljük feltárni a XVI. század közepi Kecskemét népesedési viszonyainak néhány konkrétan elemezhető, egzakt módon mérhető aspektusát. Mivel erre a célra magyar és latin iratok gyér szórványadatai nem alkalmasak, alapvetően a török forrásanyagra támaszkodunk.

A XVI. század közepéről rendelkezésünkre áll három török adóösszeírás Kecskemétről, melyek alapvető bázisai a serdülő és felnőtt férfilakossággal kapcsolatos demográfiai-népesedésstatisztikai vizsgálódásoknak. Mindhárom a magyar urbáriumokhoz hasonló budai szandzsákösszeírások kecskeméti tahrir-deftereit (összeírási jegyzékeit, adóösszeírásait) foglalja magában, melyek névösszeírásból és adójegyzékből állnak. Számunkra most a névsoros adatok jöhetnek számításba. A török adódefterek névösszeírásairól jó átfogó képet ad Káldy-Nagy Gyula:

„Amikor az összeírók a felvételkedzítést megkezdték, első feladatuk az egyes települések lakosságának név szerinti összeírása volt. Ennek elősegítésére az összeírás idején a szpáhik kötelesek voltak valamennyi ráját az emin elé hozni. A lakosok természetesen igyekeztek megszökni az összeírók elől, s emiatt nem egyszer erélyesebb intézkedésre volt szükség . . . Az előállított lakosokat az összeíróknak a törvény szerint ahhoz a településhez kellett a defterben bejegyezni, ahol már tíz éve laktak; aki tehát új lakhelyén tíz évig még nem tartózkodott, azt régi lakhelyéhez kellett írni, kivéve, ha más országból jött . . . A törvény szerint a rája nagyobb fiait is köteles volt megmutatni összeírásra, kisebb gyermekeit azonban nem kellett nyilvántartásba venni. Amint a szandzsák-összeírásokból megállapítható, elsősorban valóban a családfőt és serdült fiait jegyezték be, de ezt követően gyakran beírták a családfő házanépének valamennyi felnőtt férfitagját, ha egy kenyéren éltek, így idős apját, nőtlen testvérét, nős fiát, vejét és szolgálját. Ilyen esetekben azonban csak a családfőt írták be vezetéknevén, míg házanépét csupán keresztnevükön sorolták fel. Ugyancsak keresztneven vezették be a bírót, papot, deákot, kovácsot és az özvegyasszonyokat. Az önálló keresettel bírót vagy külön kenyéren élőket azonban vezetéknevükön írták be . . . Az összeíróknak az előző összeírás másolatát elsősorban azért adták át, hogy az egyes települések lakosait annak alapján keressék. A felvételkedzítésnek

ez a folyamata jól kivehető a budai és hatvani szandzsák 1559. évi összeírásának fogalmazványából.

Az összeíró minden egyes településnél az előző összeíráskor nyilvántartásba vettek nevét sorba felolvasta, a jelentkezőktől megkérdezte a családi helyzetükben történt változást, a sorok közé bejegyezte az időközben felszültek fiaik nevét, és felírta, ha fiaik, kiket előzőleg írtak össze, megnősültek. Akik nem jelentkeztek, azokról megtudakolta távollétük okát, és a hallottak alapján nevük fölé jegyezte: meghalt, eltűnt, megszökött, Őrsi faluban lakik, több mint tíz éve Kecskemét városban lakik, vagy „kérdés-kor azt vallották: ilyen nevű ráját nem ismerünk” stb. Utána e régi névsor végére, vagy ha ott nem volt hely, a lap szélére felírta az újonnan beköltözöttek nevét, majd szám szerint kimutatta, hogy korábban abban a faluban, illetve városban hányan voltak az előző összeírás szerinti „régii” lakosok, mennyi halt meg közülük, hányan maradtak meg, és mennyi az újonnan jöttek száma. Az előző összeírás ily módon történt kiigazítása alapján készült el az új összeírás letisztázott példánya, melybe természetesen a meghaltak, eltűntek, megszököttek stb. nevei már nem kerültek be.”

Ezekbe a török adódefterekbe tehát csak az adózó háztartásfők és a velük egy kenyéren élő nős vagy nőtlen hozzátartozók vagy szolgálak kerültek be, s kimaradtak a nők és a kisebb fiúgyermekek. Az 1546-os és 1562-es kecskeméti névösszeírás azonos elvek alapján készült, s a különbség csak annyi, hogy az utóbbi a családi állapotot nem tünteti fel. Viszont az 1559-es összeírás, mint a fentiekből is láthattuk, tulajdonképpen az 1546-os defter másolata, melybe pontosan bejegyezték az időközben eltelt 13 esztendő változásait. Demográfiai szempontból ez az összeírás a legértékesebb, mert személyenként nyomon követhető belőle a családi állapotban bekövetkezett változás, továbbá a fluktuáció és a mortalitás mértéke. A másik két adójegyzékből inkább csak az adózó háztartások szerkezete, nagysága vizsgálható, míg a népmozgással kapcsolatban csak az azonos személynevek egyenkénti összevetéséből vonhatunk le bizonyos következtetéseket, melyek azonban jóval pontatlanabbak, mint 1559-es adatok.⁵⁵

55 Vö.: SZAKÁLY, 1970. 61—133.; MÉSZÁROS L.—HAUSFATTER K., 1974. 2. sz. 213—35.; 1546, 1562: KÁLDY-NAGY, Kanuni . . . 1971. 328—35.; 1559.: uő, A budai . . . 1977. 335. sz. 173—8. p.; KÁLDY-NAGY, Magyarországi . . . 1970. 19. — A megszökötteket sohasem vonták le a végső összesítésből, így a török írások által az 1559-es defterek végén közölt összegező adatok mindig pontatlanok! — MÉSZÁROS L.—HAUSFATTER K., 1974. 2. sz. 213—220. — Az első 2 defter analógiájára a vezeték- és keresztnéven szereplő — feltehetően nős — férfiakat soroltuk 1562-ben az adózó (tizedfizető) háztartásfők közé. Ezeknél többnyire 1—2 fiút is feljegyeztek.

Az adózó háztartások összetétele és nagysága

A XVI. század közepi török adóösszeírásokból valamelyes ismeretekre tehetünk szert az adózó háztartások összetételéről és nagyságáról, a férfinepesség viszonylatában. Demográfiai szempontból az 1546-os és az 1559-es összeírások az értékesebbek, mert ezek a családi állapotot is feltüntetik (nős, nőtlen). Először utcák szerinti bontásban tekintjük át a háztartásfők és a fiúk számát, majd összegezve.

60. táblázat

Az adózó háztartások megoszlása utcánként 1546-ban

Utca	Háztartásfő	Fiú	Testvér	Szolga	Összesen
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Nagy	125	29	25	51	230
Szentmáriai	35	9	7	12	63
Új	21	4	3	3	31
Kozma	22	4	3	4	33
Varga	11	2	2	4	19
Oskola	32	4	5	10	51
Gyümölcs	32	5	5	8	50
Összes	278	57	50	92	477

61. táblázat

Az adózó háztartások megoszlása utcánként 1559-ben

Utca	Háztartásfő	Fiú	Testvér	Szolga	Összesen
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Nagy	158	63	11	2	234
Szentmáriai	69	9	3	—	81
Új	24	2	—	—	26
Kozma	18	1	2	—	21
Oskola	40	3	2	—	45
Gyümölcs	58	3	—	—	61
Szentlőrinci	12	—	—	—	12
Együtt	389	82	18	2	491

62. táblázat

Az adózó háztartások megoszlása utcánként 1562-ben

Utca	Háztartásfő	Fiú	Testvér	Szolga	Összesen
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Nagy	100	94	14	21	229
Szentmáriai	50	37	4	2	93
Kun	59	31	2	3	95
Kozma	20	15	—	1	36
Varga	9	5	1	1	16
Oskola	27	20	4	—	51
Gyümölcs	45	32	4	4	85
Szentlőrinci	21	21	1	—	43
Kőrösi	32	15	2	—	49
Bomlik	19	14	3	—	36
Együtt	382	285	36	32	735

63. táblázat

Az adózó háztartások megoszlása (1546—1562)

Kategória	1546	1559	1562	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.
Háztartásfő	278	389	382	350
Fiú	57	82	285	141
Testvér	50	18	36	35
Szolga	92	2	32	22
Összes	477	491	735	548

64. táblázat

Az adózó háztartások családi állapot szerinti megoszlása (1546—1562)

Családi állapot	1546	1559	1562	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.
Nős	296	403	382	360
Nőtlen	181	88	353	207
Összes	477	491	735	567

65. táblázat

Az adózó háztartásokban összeírt hozzátartozók és szolgálak családi állapot szerinti megoszlása (1546—1559)

Év	Fiú		Testvér		Szolga		Összes		
	nős	nőtlen	nős	nőtlen	nős	nőtlen	nős	nőtlen	együtt
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1546	5	52	12	38	1	91	18	181	199
1559	5	77	9	9	—	2	14	88	102
Átlag	5	64	11	24	1	47	16	135	150

66. táblázat

A hozzátartozóval és szolgálval rendelkező háztartásfők megoszlása (1546—1562)

Év	Összes háztartásfő	Hozzátartozóval és szolgálval bíró háztartásfők száma								
		Fiúk van			Testvérük van			Szolgájuk van		Összes
		egy	kettő	három	egy	kettő	három	egy	kettő	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1546	278	60	1	—	32	6	2	82	5	199
1559	389	76	3	—	12	3	—	2	—	102
1562	382	173	49	4	27	4	—	30	1	350
Átlag	350	103	18	1	24	4	1	38	2	217

Bár a török adódefterek éppúgy nem népszámlálás jellegű összeírások, mint a magyar urbáriumok, s éppen ezért nem alkalmasak a népesedési viszonyok maradéktalan bemutatására sem, ám a belőlük kinyerhető adat-sorok még töredékes mivoltukban is jól hasznosíthatók a nélkülözhetetlen forráskritikai vizsgálódások elvégzésével, melyekhez igénybe kell vennünk az analogikus párhuzamok, összehasonlítások, következtetések és hipotézisek módszereit is. Mivel korábban már feldolgoztuk a budai szandzsák 14 házvárosának hasonló névösszeírásait, módunkban áll a kecskeméti adózó háztartásokat e szélesebb összefüggések keretében szemügyre venni. Sajnos egyéb hódoltsági népesedéstatistikai-demográfiai feltárássra nem támaszkodhatunk, mert a kutatók a XVI. századi török defterek ilyenét feldolgozására még nem fordítottak gondot. Viszont jó összehasonlítási alapként szolgálhat az éppen ebben az időszakban, 1551-ben keletkezett szigeti házösszeírás, mely a nagy magyar végvár, Szigetvár mellett elterülő mezőváros lakosságát egy népszámlálás pontosságával regisztrálta. Tekintve, hogy Szigetvár közvetlenül a hódoltság határán terült el, s alig másfél évtized múlva (1566-ban) maga is török kézre került, mezővárosának connumeratió-

ja jól felhasználható a hódoltsági Kecskemét népesedési viszonyainak forráskritikai vizsgálata folyamán. A fejelett Duna—Tisza közti állattartó mezőváros éppúgy magába szívta ezekben az években a környék menekülő falusi parasztságát, mint ahogy az erős dunántúli végvár mezővárosa is sok földönfutót befogadott (a következő évben, 1552-ben — sikertelenül — meg is ostromolta a török Szigetvárt). Az alábbiakban közöljük a szigeti házösszeírás azon adatait, melyeket a kecskeméti defterek népesedésszisztematikai-demográfiai aspektusú elemzésekor a leginkább figyelembe kell vennünk.⁵⁶

1. Sziget mezőváros 100 házat, 371 familiát, 1344 lelket számlált.
2. Egy családra átlagosan 3,6 fő, 1 házra 3,7 család, vagyis 13,4 fő jut.
3. A partrilineáris nagycsaládok száma: 6 (1-nél volt unoka).
4. A családok 43,1%-a, az összlakosság 57%-a teljes biológiai családban élt, melyekhez esetenként rokonok, szolgák is tartoztak.
5. Az összes család 42,3%-a valamilyen töredékesaládot képezett, ezekben élt a népesség 27,9%-a.
6. Összesen 275 családban regisztráltak 581 gyermeket (az összlakosság 42,3%-a).
7. A gyermekkel rendelkező familiák átlagos gyermekszáma: 2,1 fő, az összes családra jutó gyermekátlag: 1,5 fő.
8. Fiú: 289 fő, lány: 285 fő (7 gyermek nemét nem ismerjük).
9. Összesen 80 háztartásfő tartott (21,5%) 144 nőtlen szolgát (a népesség 10,7%-a).
10. Hét bérmunkás család (22 fő) tette ki a családok 1,5%-át, a népesség 2%-át.
11. A legszegényebb (mendicans) családok száma: 15 (4%) ezekben élt az összlakosság 2,7%-a.

A kecskeméti török defterek szerint 1546-tól 1559-ig alig változott az összeírás alá kerülő férfiak száma, az egészen minimális növekedés elhanyagolható. Viszont az arányokon belül jelentős eltolódások következtek be: az adózók testvéreinek és szolgálainak rovására csaknem másfélszeresére gyarapodott a háztartásfők és fiaik száma. Viszont 1559—1562 között, alig három esztendő leforgása alatt az összeírtak számában nagy változás állt be: 1562-ben másfélszer annyi férfit regisztráltak, mint a korábbi összeírás idején. A növekedés döntő mértékben az adózóknál összeírt fiúk számának emelkedéséből adódott, mely egészen rendkívüli mérvű volt, 350 százalékos! Ez a tendencia megfigyelhető a többi mezővárosnál is: 1546-ban még csak 521 fiút regisztráltak a 14 budai hászvárosban, majd 1562-ben már 1343-at,

⁵⁶ Az adózó háztartásokról lásd H. Veress Éva, N. Kiss István, Szakály Ferenc, Juhász Lajos, Dávid Zoltán, Kosáry Domokos, Takács István és Kovács Zoltán kutatási eredményeit, továbbá: MÉSZÁROS L. —HAUSFATTER K., 1974. 1. sz. 112—120., 2. sz. 213—35.

mely 258 százalékos növekedésnek felel meg. A Kecskeméten összeírt fiúk számának gyarapodása tehát még a többi mezővárosban tapasztalható hasonló jelenséget is messze felülmúlta.

A szigeti házösszeírással összehasonlítva megállapítható, hogy a kecskeméti férfinépeség soraiban a fiúk száma 1546-ban és 1559-ben irreálisan alacsony; ekkor az adóírnokok még minden bizonnyal betartották a kánnunnámék azon rendelkezését, hogy csak a serdülő és felnőtt fiúgyermeket kell jegyzékbe venni. Ám egészen más a helyzet az 1562-es defternél, midőn 382 adózó háztartásfőnél már 285 fiút regisztráltak. Ezzel csaknem teljesen megegyező a szigeti adat is: 371 családfő, 289 fiú. Ez arra enged következtetni, hogy a csecsemők kivételével 1562-ben a török az adózó háztartások teljes férfinépeségét összeírta. Az adózók testvéreinél éppen fordított a helyzet: a legtöbbet 1546-ban írták össze, a legkevesebbet 1559-ben, s még újabb három év múlva sem érte el számuk az elsőét. Azonban ezzel megegyező módon Szigeten is igen csekély volt a háztartásfőknél összeírt nős és nőtlen testvérek száma, így feltételezhető, hogy a hullámozás dacára a fivérek száma mindhárom összeírás évében a reális helyzetet tükrözte. Egyébként a többi házvárosban is a kecskemétihez hasonlóan igen csekély volt az adózó háztartásfőkkel egy kenyéren élő testvérek száma. A már családot alapított fiúk és testvérek száma még inkább elenyésző: 1546-ban 5 és 12, 1559-ben 5 és 9 fő. Ezzel megegyező módon 1551-ben Szigeten is csak hat háztartásfővel élt egy fedél alatt nős fia és menyje. Így megállapítható, hogy ezekben az években Szigetchez hasonlóan Kecskeméten és a többi budai házvárosban „a fiatal házasok nagyon ritkán maradtak a szülői család keretein belül, inkább azon kívül folytatták saját életüket. Persze nem feltétlenül biztos az, hogy el is költöztek a szülők telkéről, de önmagukat mindenképpen különálló gazdasági egységnek tekintették, és ez a helyzetmegítélés kapott hangot a bemondásuk alapján készített összeírásban is.”

Érdekes, hogy bár 1559-ben összesen 403 nős családi állapotú férfit (adózó háztartásfőt és nem adózó családtagot) tüntet fel a defter, de 1562-ben már csupán 382 teljes nevű háztartásfő szerepel a kecskeméti adóösszeírásban, holott kincstári fejadó fizetésére 399 főt köteleztek. Eszerint a pusztá keresztnéven előforduló fiúk és testvérek között is voltak családostok, akiknek létszáma feltehetően meghaladta a három évvel korábbi szintet. Másrészt az is megállapítható, hogy az adóztatás szigorúbbá válásával már nemcsak az önálló háztartásfőket kötelezték dzsizje- és kapuadó fizetésére, hanem valamennyi önálló keresőt; nőtlent és nőt egyaránt.

Rendkívül problematikus a szolgák számának alakulása: 1546-ban 92, 1559-ben 2, 1562-ben 32 fő. A második összeírás idején gyakorlatilag teljesen figyelmen kívül hagyták a török összeírók a bérmunkásokat, 1562-ben

pedig csak a pásztorokat (csoban) regisztrálták. Különben ebben az évben Kecskeméten kívül csak Bujákon és Nagykőrösön írtak össze 3—3 szolgát a budai szandzsák 14 házvárosában. Ezzel szemben a Kecskeméthez képest egészen jelentéktelen gazdasági potenciálú Szigeten 1551-ben 80 háztartásfő 144 nőtlen szolgát és 7 bérmunkás családot alkalmazott! 1570-ben Tolnán 239 szolgát regisztráltak, 1546-ban Szegeden 632-öt, míg ugyanakkor a 14 budai házvárosban együttvéve is csak 264-et! Nyilvánvaló, hogy ez csupán egy részét képezhette a tényleges szolgálóállománynak. Kecskeméten is csak a szolganépség felső rétegét, a néhány marhával, lóval és egyéb állattal rendelkező pásztoembereket regisztrálták, valamint az iparoslegényeket, kereskedősegedeket. Ugyanakkor a szűkebb értelemben vett szolganépség jó szerint teljesen kimaradt a regisztrálásból. Még ha csupán a szigeti arányt vesszük alapul, a kecskeméti szolgák számát minimálisan is mérfélszáz főre becsülhetjük, de valószínű, hogy a gazdaságilag igen fejlett Kecskeméten még ennél is több szolga élt, legalább annyi, mint Tolnán.⁵⁷

Születési, halálozási, házasságkötési, szaporodási és népmozgalmi adatok (1546—1559)

A népesség legfontosabb demográfiai összetevői

A páratlanul értékes 1559-es defterfogalmazvány a szokásostól eltérően jóval több adatot tartalmaz a férfinépeiségről, lévén hogy közli az 1546 óta bekövetkezett fontosabb halálozási és népmozgalmi változásokat is. Ez a defter tulajdonképpen az 1546-os összeírás másolata, s nevenként feltünteti, ki halt meg vagy „szökött el” a városból 1559-ig. Ezenkívül az írnok feljegyezte a családi állapotban bekövetkezett változást (a legények megnősülését), továbbá az összeírási sorba került fiúk és testvérek nevét is minden háztartásnál. Ekképpen az adózó háztartások viszonylatában pontos adatokat kapunk a ki- és beköltözések, valamint az elhalálozások tekintetében, sőt bizonyos ismereteket szerezhetünk a születések és a házasságkötések egy részéről is. Ugyanakkor a születések és a halálozások számából következtetni tudunk a természetes szaporodásra, a ki- és beköltözésekből a fluktuációs népességnövekedésre, mindezek egybeveteléből pedig a tényleges szaporodásra. Tekintve, hogy e férfiakkal kapcsolatos adatok legalább annyira vonatkoznak a női nemre is, óvatos becsléssel nyugodtan feltételezhetjük őket a

⁵⁷ SZAKÁLY, 1970. 68, 88—90.; KÁLDY-NAGY, Tolna... 1962. 579—600.; n6, Magyarországi... 1970. 74—86.; KÁLDY-NAGY, Harács-szedők... 1970. 168.

nőknél is, hiszen például Szigeten is megegyezett a számuk. Az alábbiakban közöljük a defterből kielemezhető adatokat az 1546-tól 1559-ig eltelt 13 esztendő, majd 1 év viszonylatában.

68. táblázat

A népesség legfontosabb demográfiai adatai (1546–1559)

Demográfiai kategóriák	1546-tól 1559-ig			1 év alatt		
	nőknél	férfiaknál	összesen	nőknél	férfiaknál	összesen
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Születések	28	28	56	2	2	4
Halálozások	202	202	404	15	15	30
Házasságkötések	31	31	62	2	2	4
Beköltözések	250	250	500	19	19	38
Elköltözések	66	66	132	5	5	10
Fluktuáció	+184	+184	+368	+14	+14	+28
Természetes szaporodás	-174	-174	-348	-13	-13	-26
Tényleges szaporodás	+10	+10	+20	+1	+1	+2

Kétségtelen, hogy ezek az adatok nem pontosak, hiszen egyrészt csak az adózó háztartásokra vonatkoznak, másrészt a nők demográfiai viszonyaira csak a férfiak adataiból következtethettünk. Egészen pontos adatokhoz csak akkor jutnánk, ha ismernénk az adózásból kimaradt rétegek népesedési viszonyait, a nők demográfiai helyzetét, a csecsemő- és gyermekhalandóságot, a születek következtében elhalt nők számát, az özvegyen maradt nők és férfiak új házasságkötéseit stb. A születések és a házasságkötések száma minden bizonnyal még az adózó háztartások illetén viszonyait sem tükrözi a maga teljességében. Nehezen hihető, hogy 1 év alatt csak 2 élveszületés és ugyanennyi házasságkötés történt az adózó férfiháztartásokban. Sokkal valószínűbb, hogy az időközben született gyermekek jelentős részét nem jegyezték be a defterbe, feltehetően alacsony életkoruk miatt. Talán csak a 10 évesnél idősebb fiúgyermeket regisztrálták. A házasságok egy részét pedig az adózásból kimaradtak köthették, továbbá az özvegyen maradt férfiak és nők, s ezzel kapcsolatban szintén nem rendelkezünk semmilyen adattal. Pedig a török adóügyi rendelkezések menyasszonyadót is előírtak, alacsonyabban szabván meg az özvegyek, magasabban az először házasuló lányok és legények „nőszópénzét”. Több település adói közt meg is találhatjuk a menyasszonyadót (resm-i arusane’), de ez a kecskeméti defterekből sajnos következetesen hiányzik, melynek magyarázatát nem ismerjük.

Hiányosságai ellenére tendenciájukban jól hasznosíthatók az 1559-es defter adatai, főként a mortalitás és a fluktuáció viszonylatában. Mert bár

lehet, hogy magasabb volt az élveszületések száma, de az óriási mérvű halandóságot még így sem közelítette meg. Az 1559-es adóösszeírás egyik legmeglepőbb tanulsága éppen a mortalitás döbbenetesen magas számaránya, amely a semmivel tette egyenlővé az élveszületések révén jelentkező csekély természetes szaporodást. Nemigen van olyan hódoltsági tanulmány, mely kiemelten ne hangsúlyozná a halandóság magas rátáját. Azonban ilyen arányú mortalitásra aligha gondolhatott a kutatás: az 1546-ban Kecskeméten összeírt 278 háztartásfőből alig 13 év leforgása alatt elhunyt 136, az 52 nőtlen fiúból 14, az 5 nős fiúból 1, a 38 nőtlen testvérből 20, a 12 nős testvérből 5, a 92 szolgából 26 fő! A 296 családfőből meghalt 142 (47, 97%), a 181 nőtlenből pedig 60 (33, 15%). Eszerint időközben elhalt a családfők közel fele, a nőtleneknek egyharmad része, vagyis a 477 összeírtból 202 fő (42,35%). Feltehető, hogy csak egy részük halt meg természetes halállal, míg mások a különféle portyák, rablótámadások, és mindenekelőtt az 1551/52-es hatalmas hadjáratok pusztításainak eshettek áldozatul. Talán a nyomtalanul eltűnt, rabszolgának elhurcolt, vagy pedig máshová költöző kecskemétiiek egy része is a meghaltak listájára került, s ez némileg mérsékli a mortalitás mértékét. Mindenesetre a beköltözések nélkül, hasonló ütemű mortalitás mellett, alig másfél évtized múlva, az 1570-es évek közepére kihalt volna Kecskemét teljes lakónépessége, de még a jelenleg ismert természetes szaporodásnál kedvezőbb ráta mellett sem lakta volna senki a Duna—Tisza közti mezővárost a XVI. század végén. Természetesen e rendkívül magas halálozási együttható nemcsak Kecskemétre volt jellemző, hanem a budai szandzsák összes többi házvárosára is. Mint alábbi táblázatunkból kitűnik, a városok egészében még némivel magasabb is volt a mortalitás arányszáma százalékban kifejezve, mint Kecskeméten:⁵⁸

58 KÁLDY-NAGY, A budai... 1977. 173—8.; —, „A törvény szerint nem mohamedán hajadon férjhezmenésekor menyasszonyadó (reszm-i aruszáne) címén 30, özvegyasszony férjhezmenésekor 15 akcsét kellett fizetni.” (KÁLDY-NAGY, Magyarországi... 1970. 32.)—MÉSZÁROS L.—HAUSFATTER K., 1974. 2. sz. 228.; KÁLDY-NAGY, Harács-szedők... 1970. 110, 116, 132.

A budai szandzsák városainak mortalitása (1546–1559)

Város	Az 1546-ban összeírtak		Az 1546-ban összeírtakból			
			1559-ig meghalt, elszökött		megmaradt	
	száma	%	fő	%	fő	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Buda	511	100,0	342	66,9	169	33,1
Buják	54	100,0	29	53,7	25	46,3
Cegléd	300	100,0	126	42,0	174	58,0
Földvár	192	100,0	95	49,5	97	50,5
Kecskemét	477	100,0	202	42,4	275	57,6
Nagykőrös	211	100,0	107	50,7	104	49,3
Nagymaros	122	100,0	47	38,5	75	61,5
Óbuda	104	100,0	35	33,6	69	66,4
Pest	180	100,0	117	65,0	63	35,0
Ráckeve	670	100,0	298	44,5	372	55,5
Tápiószecső	69	100,0	29	42,0	40	58,0
Vác	311	100,0	151	48,5	160	51,5
Vál	209	100,0	105	50,2	104	49,8
Visegrád	29	100,0	29	100,0	—	—
Összes	3433	100,0	1692	49,3	1741	50,7

Az 1546-tól 1559-ig eltelt 13 esztendő alatt a városokban összeírt férfi-népesség fele meghalt, s alig 7 %-kal volt kedvezőbb a mortalitás arányszáma Kecskeméten. Ilyen halálozási ráta mellett az 1546-ban jegyzékbe vett férfiak éppen negyed század alatt teljesen elhaltak volna. Persze a valóságban némileg kedvezőbb lehetett a kép, azonban a két időpont között eltelt 25 év megközelítőleg pontosan jelzi a rendkívül alacsony átlagéletkort, mely a mainak alig több mint a harmadrészét tette ki csupán. Bár adataink korántsem teljeseek, de a természetes szaporodás egészen minimális volta, az alacsony átlagéletkor és a nagymérvű halálozás egyértelműen jelzi a hódoltságban Kecskemét döbbenetesen kedvezőtlen népesedési viszonyait. A se béke, se háború keserves hódoltságviszonyai közepette, a török — tatár hadak egyik legfontosabb hadfelvonulási útvonala mentén nemcsak az anyagi javak pusztultak katasztrófális mértékben, hanem a legfőbb érték, a termelést végző ember is. Ugyanakkor az erőszakos tényezők által kiváltott vérvészeség mellett jelentős népességpusztító hatása lehetett az elképzelhetetlenül rossz egészségügyi viszonyoknak, a fertőzött ivóvíznek, a gyógyítás kezdetlegességének (jószerint csak a borbélyok „orvosolták” ekkor a betegeket Kecskeméten is), a súlyos betegségek elleni csaknem teljes védtelenségnek, a gyermekági láznak, s mindenekelőtt a gyakorta

ismétlődő pestis- és tífuszjárványoknak, melyeknek a kor embere tragikus elkerülhetetlenséggel ki volt szolgáltatva Európa-szerte, hát még az állandó harcok által sújtott hódoltságban! Amikor tehát joggal hangoztatjuk a XVI. századi Kecskemét gazdasági életének fejlett voltát, sohasem szabad elfeledkeznünk e pozitív kép másik oldalának kevésbé látványos negatív tónusáról, arról, hogy a kétségtelenül hatalmas anyagi potenciált egy rendkívül kedvezőtlen népesedési viszonyok között élő munkaképes lakosság

69. táblázat

Az 1546-ban összeírt férfinépesség demográfiai helyzetének alakulása 1559-ig

Változás	Kategória	Fő	%
1.	2.	3.	4.
Változatlanul megmaradt	Háztartásfő	142	82,1
	Nőtlen fiú	14	8,1
	Nős fiú	2	1,2
	Nőtlen testvér	9	5,2
	Nős testvér	4	2,3
	Szolga	2	1,1
	Együtt	173	100,0
Meghalt	Háztartásfő	136	67,3
	Nőtlen fiú	14	6,9
	Nős fiú	1	0,5
	Nőtlen testvér	20	9,9
	Nős testvér	5	2,5
	Szolga	26	12,9
	Együtt	202	100,0
Megszökött	Háztartásfő	1	1,5
	Nőtlen fiú	1	1,5
	Szolga	64	97,0
	Együtt	66	100,0
Megnősült, de nem lett háztartásfő, adózó	Nőtlen fiú	3	50,0
	Nőtlen testvér	3	50,0
	Együtt	6	100,0
Háztartásfővé lett	Nőtlen fiú	19	63,3
	Nős fiú	3	10,0
	Nőtlen testvér	6	20,0
	Nős testvér	2	6,7
	Együtt	30	100,0
Összeírtak száma	Összesen	477	100,0

hozta létre, melynek szívós kitartását, lankadatlan szorgalmát és teremtő munkakedvét kiemelten hangsúlyoznunk kell.⁵⁹

Mivel az összeírók nevenként bejegyezték az esetleges változásokat, módunkban áll külön-külön is megvizsgálni a háztartásfők, a nős és nőtlen testvérek, fiúk, szolgák demográfiai viszonyait 1546—1559 között. Következő táblázatunkban e nős és nőtlen demográfiai kategóriáknál bekövetkezett változásokat tekintjük át az 1559-es összeírás alapján.

A kontinuitás, a fluktuáció és a mortalitás összegező adatai a következő képet mutatják:

70. táblázat

Az adózó háztartások férfinépességének kontinuitása, fluktuációja és mortalitása (1546—1559)

Létszám és szá- zalék	Megmaradt				Nem maradt meg		
	Változatla- nul	Megnősülve	Háztar- tásfővé válva	Együtt	Meghalt	Megszökött	Együtt
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
fő	173	6	30	209	202	66	268
%	82,8	2,9	14,3	100,0	75,9	24,1	100,0

Kecskemét 1559-es népessége azonban két részből tevődött össze a kontinuitás szempontjából: a már korábban is itt élő familiákból és leszármazottákból, valamint az újonnan beköltöző családokból, nőtlenekből és utódaikból. Az 1559-es adódefter készítője külön jegyezte fel a teljesen újonnan összeírtak nevét az 1546-os defter másolatában az egyes utcák végén vagy a lap szélén. Valószínű, hogy közülük sem mindenki 1546 után költözött be Kecskemétre, hanem a külön feljegyzések tartalmazhatják az adózásból még kimaradt rétegeket is, amelyek időközben adókötelesekké váltak. Tehát az újonnan összeírtak között az adózásból előzőleg még kimaradt régi lakosokat, valamint a mezővárosba 1546 után beköltöző új telepeseket egyaránt találhatunk, vagyis e személyek egy része a kontinuitást, másik hányada a fluktuációt erősíti. Pontos szétválasztásuk a jelenlegi forrásadottságok talaján igen nagy nehézségekbe ütközik. Valószínű, hogy az azonos vezetéknevet viselő lakosok familiája, rokonsága a már régebben Kecskeméten lakó törzsökös családok közé tartozott, s jobbra csak a teljesen új nevet viselők tartozhattak az újonnan betelepülő idegenek közé. Részletesebb, pontosabb forrásadatok hiányában, ennek megfe-

⁵⁹ Számtalan példát idéz erre a hódoltságai szakirodalom. Lásd például: DÁVID Z., 1968. 23—5. — „A XVI. században 34 a pestises járvánnyal terhelt esztendő.” (KOVÁTS Z., 1973. 65.) — A népességet 1546—1559 között jelentős számarányban csökkenthette az 1552/53-as országos pestisjárvány is. (KATHONA G., 1974. 124.)

lelően különítjük el a kontinuitást képviselő törzsökös lakosokat a fluktuáció révén beköltöző új, idegen elemektől. Ezáltal feltehetően pontosabb adatokhoz jutunk, mintha valamennyi újonnan összeírt személyt más-honnan Kecskemétre költöző idegennek tekintenénk. Emellett így lehetőség nyílik a kecskeméti férfinépeség kontinuitásának és fluktuációjának vizsgálatára 1546—1559 között, valamint 1559-től 1562-ig, s az adatokat összegezve 1546-tól 1562-ig is.

71. táblázat

A férfinépeség kontinuitása és fluktuációja 1546-tól 1559-ig

Kategória	Összeírt, 1559		Régi lakos		Azonos vezetéknevű		Törzsökös együtt		Új telepes	
	fő	%	fk	%	fő	%	fő	%	fő	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Háztartásfő	389	100,0	170	43,7	127	32,6	297	76,3	92	23,7
Fiú	82	100,0	43	52,4	10	12,2	53	64,6	29	35,4
Testvér	18	100,0	16	88,9	—	—	16	88,9	2	11,1
Szolga	2	100,0	2	100,0	—	—	2	100,0	—	—
Összes	491	100,0	231	47,0	137	27,9	368	74,9	123	25,1

72. táblázat

A férfinépeség kontinuitása és fluktuációja 1559-től 1562-ig

Kategória	Összeírt, 1562		Régi lakos		Azonos vezetéknevű		Törzsökös együtt		Új telepes	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Háztartásfő	382	100,0	241	63,9	78	20,4	319	84,3	63	16,5
Fiú	285	100,0	181	63,5	46	16,1	227	79,6	58	20,4
Testvér	36	100,0	20	55,5	9	25,0	29	80,5	7	19,4
Szolga	32	100,0	—	—	—	—	—	—	32	100,0
Összes	735	100,0	442	60,2	133	18,1	575	78,3	160	21,7

A táblázatok érdekes adatokat szolgáltatnak a férfinépeség kontinuitásáról és fluktuációjáról. Egyértelműen megállapítható, hogy Kecskemét népességére döntő mértékben a kontinuitás jellemző. Mint az 1559-es defterből világosan kiolvasható, a régi családfők jelentős részét nem azért nem találjuk meg az új összeírásban, mert máshova költöztek, hanem mert időközben meghaltak. 1546-tól 1559-ig mindössze egyetlen adózó háztartásfő „szökött el” Kecskemétről, s a családtagok közül is csak 1 nőtlen fiú próbált sze-

A férfinépesség kontinuitása és fluktuációja 1546-tól 1562-ig

Kategória	Összeírt		Régi lakos		Azonos vezetéknevű		Törzsökös együtt		Új telepes	
	1546	1562	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Háztartásfő	278	382	125	32,7	81	21,2	206	53,9	176	46,1
Fiú	57	285	89	31,2	65	22,8	154	54,0	131	46,0
Testvér	50	36	13	36,1	16	44,4	29	80,5	7	19,5
Szolga	92	32	—	—	—	—	—	—	32	100,0
Összes	477	735	227	31,0	162	22,1	389	53,1	346	46,9

ciót, a népességének csak kisebbik hányadát, 47%-át tekinthetnénk törzsökös lakosnak, 57%-át pedig új telepesnek. 1559—1562 között a férfilakosságnak szintén háromnegyed része tartozott a régi familiák népességéhez, sőt még valamivel erősödött is az arány az előzőhöz képest. A háztartásfők, fiaik és testvéreik mintegy négyötöd része volt a törzslakosság alkotóeleme, viszont a pásztorok teljes egészében az új lakosok közé sorolhatók. Az eltérő keresztnévű, de azonos vezetéknevű lakosok egyeztetése nélkül a népességrencsét idegenben. A „szökevények” 97%-a vérszerinti rokoni köteleken kívül eső szolgák, pásztorok közül került ki, vagyis a tulajdonképpeni biológiai kiscsaládok tagjaira szinte egyáltalán nem jellemző az elvándorlás (3%). A törzsökös kecskeméti familiák óriási többsége tehát messzemenően ragaszkodott városához, szülőföldjéhez, s jóban-rosszban hűségesen kitartott mellette. A nagyfokú mortalitás mellett kétségtelenül a biológiai családok közel 100 százalékos egy helyben maradása, kontinuitása a kecskeméti adóösszeírások másik legmeglepőbb tanulsága. A gyökértelen szolganépesség rendkívül nagy mérvű fluktuációján nincs mit csodálkozni, ezek nem kötődtek sem vérségi, sem anyagi-vagyoni kötelekkel a mezővároshoz, s veszedelmesebb időkben, biztonságosabb munkaalkalmat keresve egykönnyen odébbálltak. Lehetséges, hogy javarészt nem is a városban élő familiák leszármazottai voltak, hanem már eleve máshonnan költöztek Kecskemétre, főleg az iparoslegények, kereskedősegédek, akik számára egyébként is kötelező volt a peregrináció, a világot látás.

1546—1559 között a népesség mintegy háromnegyed része tartozott a régi lakosok soraiba, s csak egynegyede tekinthető minden kétséget kizáróan új telepesnek. A törzsökös lakossághoz tartozott 1559-ben mindkét szolga, a testvérek négyötöd része, a fiúk kétharmada és a háztartásfők háromnegyed része. Ha pusztán az újonnan összeírtak alapján vizsgáltuk volna a fluktuá-

nek nem egészen kétharmad részét, 60,2%-át sorolhatnánk a törzslakosság közé. Még az 1546-tól 1562-ig eltelt 16 év alatt is a népesség nagyobbik felét alkották a törzsökös famíliák (53,1%), bár számarányuk már jelentős csökkenést mutat az előző adatokhoz képest. Amennyiben az eltérő keresztnévű, bár azonos vezetéknevű polgárokat is az újonnan beköltözők közé sorolnánk, úgy a népességnek csak szűk harmadrészét (31%-át) tekinthetnénk a törzslakossághoz tartozónak.⁶⁰

A nagyfokú halandóság és a régi, törzsökös famíliák csaknem teljes kontinuitása mellett demográfiai szempontból a harmadik legjelentősebb tanulság a népesség nagymérvű fluktuációja, illetve a népmozgalom sajátosan egyirányú jellege. Mert hiszen a fluktuáció mindig két, egymással ellentétes irányú népmozgást feltételez: ki- és beköltözést, azaz a régi lakosság elvándorlását és új telepések érkezését. Márpedig Kecskeméten — a szolgálakat leszámítva — a fluktuáció egyirányú folyamattá szűkült, elhanyagolhatóan minimális mértékben érintette csak a régi lakosságot (1546-tól 1559-ig mindössze 1 családfő, 1 nőtlen fiú hagyta el a mezővárost), és csaknem teljes egészében a beköltözésekre korlátozódott. Az 1540-es évektől az 1560-as évek elejéig Kecskemét, a nagy népességű, fejlett gazdasági életű, jó megélhetési lehetőségeket, biztos munkaalkalmakat kínáló mezőváros, ahol a török kádi és emberei bizonyos mértékű védelmet is biztosítottak a menekülő népes táborának, egyre nagyobb vonzóerőt gyakorolt a védtelen falvak paraszti lakosságára. A török uralom kezdeti, zűrzavaros, bizonytalan, háborús évtizedeiben sok menekülő választotta új otthonának a jó hírű Duna—Tisza közti állattenyésztő települést. A korabeli török defterek konkrét adatai arról tanúskodnak, hogy nemcsak a falvak népe, hanem a nagy hírű Szeged polgárságának egy része is Kecskemétre menekült az 1550-es években. Ez utóbbiakkal kapcsolatban a defter két különböző helyén találunk értékes bejegyzéseket 1559-ben, melyeket jelentőségükre való tekintettel az alábbi fejezetben külön tekintünk át.

Szegedi világ Kecskeméten

A budai szandzsák 1559-es török adóösszeírásának kecskeméti adójegyzékében a Nagy utca végén külön összeírt új lakosok névsorában egyetlen adat kapcsolódik a Tisza-parti nagy mezővároshoz: „Szeri Mihál nős, szegedi rája,

⁶⁰ Ugyanezt tapasztaltuk a budai szandzsák másik 12 mezővárosánál is (369. jegyzet, 227—8. — Vö.: KOVÁTS Z., 1973. 32—86.) — Érdemes lenne összevetni a XVII. századi jegyzékönyvek, adóösszeírások neveit a XVI. századi névsorokkal.

ide ne irassék be". Ez az új telepés tehát Szegedről menekült Kecskemétre, s a feljegyzésből az is minden kétséget kizáróan kiderül, hogy beköltözése óta még nem telt el egy évtized, tehát valamikor 1549 után hagyta el otthonát. Erre a menekülésre minden bizonnyal az 1552-es „szegedi veszedelem” idején került sor, midőn az egykori főbíró, Tóth Mihály katonailag kevéssé megalapozott kalandor visszafoglalási akciót indított Szeged ellen, mely romlásba döntötte hazánk második legnépesebb és legfejlettebb mezővárosát.

Szeri Mihályt azért nem kellett „beírni” a kecskeméti adódefterbe, mert a török adóügyi rendelkezések értelmében elköltözése után 10 évig régi lakhelyén, Szegeden volt köteles leróni minden járandóságát, s csak egy évtized elteltével számított teljes jogú kecskeméti polgárnak. Mivel kivüle nőtlen fiát, Sebestyént is jegyzékbe vették, bizonyos, hogy nem egyedül, hanem családjával együtt érkezett új lakhelyére. Valószínű, hogy nem a többiekkel együtt menekült el Szegedről, és ezért telepedett le külön, a Nagy utcában.

Az összes többi szegedi polgár a Szent Mária utcába költözött be, ahol új telepesként kizárólag őket írták össze. Névsoruk végén az írnok külön meg is jegyezte: „Régebben Szeged rájái voltak, de most ténylegesen Kecskemét nevű városban telepedtek le.” Nyilvánvalóan ők is a „szegedi veszedelem” évében hagyták el városukat. Érdekes, hogy egyetlen Ötvös nevű polgár sem szerepel köztük, noha a kecskeméti ötvösök 1557-es céhlevele világosan megmondja, hogy Ötvös Sebestyén, Ötvös Benedek és Ötvös Imre — a céh alapítói korábban „Szegeden laktanak”, ahol az ötvösök saját céhszervezettel rendelkeztek. A Szegedről Kecskemétre menekült ötvösök közül Ötvös Imrét a Kozma utcába költöző új telepések névsorában találjuk meg, míg Ötvös Benedeket és Ötvös Sebestyént (közvetlenül egymás mellett, szomszédos háztartásban) az Új utca újonnan jegyzékbe vett lakosai között regisztrálták. Eszerint szegediek nemcsak a Szent Mária utcában éltek Kecskeméten, hanem a Nagy utcában, a Kozma utcában és az Új utcában is. Ez viszont arra vall, hogy a Szegedről Kecskemétre menekülő polgárok korántsem egy helyre, egyetlen utcába költöztek, hanem zömmel a Szent Mária utcába, s kivüle szétszórtan több más utcába is. Könnyen lehet, hogy a Nagy, Kozma és Új utca végén összeírt új telepések egy része Szegedről érkezett, s az sincs kizárva, hogy a mezőváros többi utcájába is szép számmal telepedtek szegedi menekülők. Jelenleg 51 szegedi háztartásfő és 4 nőtlen fiú nevét ismerjük az 1559-es kecskeméti adódefterből, akik közül 47 családfő és 3 fiú a Szent Mária utcában élt, a többiek pedig 3 másik utcában. Íme, a nevük:

Szegediek Kecskeméten (1559–1562)

Háztartásfő	1559		1562			
	Nőtlen fiú	Juh	Háztartásfő	Fiú	Juh	Pásztor
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Ács Fábrián	—	—	—	—	—	—
Bakos Dienös	—	—	B. Gyenös	—	—	—
Bán Balás	—	—	—	—	—	—
Bekő Pál	—	—	—	—	—	—
Bertók Bálint	—	—	B. B.	Máté	—	—
Béri Lőrinc	—	—	—	—	—	—
Bíró Ferenc	—	350	B. F.	—	270	1
Csipős Balás	—	—	—	—	—	—
Dienös Mihál	—	—	Dénös M.	Gergel	—	—
Faragó Anbnus	—	—	—	—	—	—
Fábrián diák	—	—	F.d.	Miklós, István	—	—
Ferenci Bálint	Máté	—	F. B.	Máté	—	—
Ferenci Márkus	—	—	F. M.	—	—	—
Gyárfás Imre	—	—	Gy. I.	Miklós	—	—
János Damokos	—	—	—	—	—	—
Kalszár (?) Máté	Lukács	—	—	—	—	—
Karácson Gergel	—	250	K. G.	István	340	—
Kavics Fábrián	—	—	—	—	—	—
Keresztös Mihál	—	—	K. M.	—	—	—
Kis Dimitre	—	—	—	—	—	—
Kovács Máté	—	—	K. M.	—	—	—
Kum Gergel	—	—	—	—	—	—
Kum Ozsvard	—	—	—	—	—	—
Kurca Matias	—	—	—	—	—	—
Löbi Mihál	—	—	—	—	—	—
Nagy Simon	—	—	N. S.	—	—	—
Ócsai György	—	—	Ócsai Gy.	—	—	—
Ötvös Benedek	—	—	Ö. B.	János	—	—
Ötvös Imre	—	—	Ö. I.	Mihál	—	—
Ötvös Sebestyén	—	—	Ö. S.	János	—	—
Pesti István	—	—	P. I.	—	—	—
Rozsos Mihál	—	—	—	—	—	—
Sári István	—	—	—	—	—	—
Sebestyén Pál	—	—	—	—	—	—
Somogyi Máté	—	—	S. M.	—	—	—
Szabó Alberd	—	—	Sz. A.	—	—	—
Szabó Pál	—	—	Sz. P.	Gáspár	—	—
Szalmás Pál	—	—	—	—	—	—

Háztartásfő	1559		1562			
	Nőtlen fiú	Juh	Háztartásfő	Fiú	Juh	Pásztor
	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Szapáncsa Matias	Vince	—	Szapáncsa M.	Ferenc	—	—
Szekeres Balás	—	—	Sz. B.	—	—	—
Szekeres Márton	—	—	—	—	—	—
Szentős János	—	—	—	—	—	—
Szeri Mihál	Sebestyén	—	—	—	—	—
Takó Mihál	—	—	T. M.	—	—	—
Toka Antal	—	—	—	—	—	—
Tód Éliás	—	—	T. É. (Antal, a testvére)	Máté, János	—	—
Tód János	—	—	T. J.	Márton	100	1
Tód Petre	—	—	T. Petör	Márton	425	1
Török Orbán	—	—	—	—	—	—
Veres György	—	—	—	—	—	—
Veres János	—	—	—	—	—	—

E Szegedről Kecskemétre elszármazott népesség az alábbi módon oszlott meg az egyes utcákban a két összeírás idején:

75. táblázat

A szegediek megoszlása a kecskeméti utcákban (1559–1562)

Kategória	Szent Mária		Új		Nagy		Kozma		Összes	
	1559	1562	1559	1562	1559	1562	1559	1562	1559	1562
1.	2.	3.	4.	5.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Háztartásfő	47	23	2	2	1	—	1	1	51	26
Fiú	3	12	—	2	1	—	—	1	4	15
Testvér	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Szolga	—	3	—	—	—	—	—	—	—	45
Együtt	50	39	2	4	2	—	1	2	55	3
%	91,0	86,7	3,6	8,9	3,6	—	1,8	3,6	100,0	100,0

Mindkét összeírás idején juhokat is találtak a Szegedről elszármazott polgároknál a Szent Mária utcában:

76. táblázat

A szegediek juhtartása a kecskeméti Szent Mária utcában (1559–1592)

Év	Összes juhtartó	Összes juh	A szegediek			
			juhtartói	%	juhái	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1559	17	4 258	2	11,8	600	14,1
1562	41	11 293	4	9,8	1135	10,1

A fluktuáció szempontjából különösen érdekes a Szegedről Kecskemétre menekülők számarányának megvizsgálása:

77. táblázat

A Szegedről Kecskemétre költözők számaránya 1559-ben

Kategória	Összes összeírt	Újonnan összeírt	Szegedi összeírt	Szegediek az összes összeírtak %-ában	Szegediek az újonnan összeírtak %-ában
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Háztartásfő	389	219	51	13,1	23,3
Fiú	82	29	4	4,9	14,3
Testvér	18	2	—	—	—
Szolga	2	—	—	—	—
Együtt	491	250	55	11,2	22,0

78. táblázat

A szegediek számaránya Kecskeméten 1562-ben

Kategória	Összes	Szegedi	%
1.	2.	3.	4.
Háztartásfő	382	26	6,8
Fiú	285	15	5,3
Testvér	36	1	2,8
Szolga	32	3	9,4
Együtt	735	45	6,1

A személynevek összevetéséből kiderül, hogy a Szegedről Kecskemétre települt lakosok számában jelentős változás következett be az 1559-től 1562-ig eltelt rövid három év folyamán:

A szegediek számának változása Kecskeméten 1559-től 1562-ig

Kategória	1559	1562	1559-től 1562-ig						
			%	eltűnt	%	megmaradt	%	új	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Háztartásfő	51	26	51,0	25	49,0	26	51,0	—	—
Fiú	4	15	375,0	3	75,0	2	50,0	13	325,5
Testvér	—	1	100,0	—	—	—	—	—	—
Szolga	—	3	300,0	—	—	—	—	—	—
Összes	55	45	81,8	28	50,9	28	50,9	17	30,9

Mindkét összeírás évében a Szent Mária utcában élt a szegediek túlnyomó többsége, mintegy négyötöd része. 1562-ben a Nagy utcának már nem volt szegedi lakosa. A szegediek igen jelentős számban települtek Kecskemétre: 1559-ben minden 8—9. lakos közülük tartozott, egész kis városnegyedet népesítettek be a Szent Mária utca környékén. Később, a más településekről érkezők számának gyors növekedése miatt, csökkent a szegediek számaránya az összlakosság egészében, de még 1562-ben is ők tették ki a megnövekedett kecskeméti népesség adózó háztartásfőinek 6,8%-át, az összeírtak 6,1%-át, vagyis minden 16. lakos szegedi származású volt. Még inkább kidomborodik a szegediek számarányának jelentős volta az 1546-tól 1559-ig újonnan összeírtak viszonylatában: minden 4—5. lakos Szegedről érkezett Kecskemétre, vagyis a betelepülők mintegy negyedrésze közülük került ki. Megállapítható tehát, hogy Szeged egészen sajátos szerepet játszott a Duna—Tisza köze második legnagyobb mezővárosa, Kecskemét népességének növekedésében az 1550-es években. Az, hogy 1562-ben már feleannyi szegedit vettek jegyzékbe Kecskeméten, nem feltétlenül számarányuk tényleges csökkenését jelenti, hiszen ebből az évből már nem állnak rendelkezésünkre az 1559-eshez hasonló pontos adatok, s mindössze az azonos vezeték- és keresztnév alapján tudunk következtetni a szegediek számára. Viszont könnyen lehet, hogy több, eltérő keresztnévű, de azonos vezetéknevű kecskeméti lakos tulajdonképpen szintén a szegediek közül került ki, de közelebbi adatok híján nem állapítható meg származásuk. Az is lehetséges, hogy egyes távollevő (tőzsérkedő, kereskedelmi úton járó, fuvarozó) szegedi származású kecskeméti lakosok is kimaradtak a lajstromból, esetleg felmentést kaptak, vagy gazdasági okok következtében kerültek el a regisztrálást.

Az 1559-es és 1562-es adóösszeírások, valamint a vámnaplók és az 1557-es ötvös-céhlevél adataiból megállapítható, hogy az 1550-es évek elején Kec-

kemétre költöző szegedi polgárok gyorsan beilleszkedtek a Duna—Tisza közti állattartó mezőváros gazdasági életébe. Kecskemét gazdasági életének mindhárom jelentős szektorában találkozhatunk szegedi származású lakosokkal már az 50-es évek második felében, a 60-as évek elején. Állatokat tenyésztettek, kereskedtek, kézműiparral foglalkoztak, s mint láttuk, 1557-ben ők hozták létre a legelső céhet is Kecskeméten, az ötvösökét, mely ösztönző hatást gyakorolt a további céhes szervezkedésre, mint például a szűccseh megalakulására 1559-ben. A Kecskemétre települő háztartásfők közül 12 lakos (23,5%) különféle iparos-, kereskedő- és fuvarosneveket viselt: 1—1 Ács, Faragó, Gyárfás, Kovács, diák; kettő Szabó és Szekeres, és három Ötvös szerepel az 1559-es defterben, mely szintén jelzi a szegediek pozitív hatását új lakhelyük gazdasági életére. A pásztorkodó Szeged nagy hagyományainak továbbvitelére utal az, hogy már 1559-ben két birkásgazda is volt a Kecskemétre költözők között, majd számuk 3 év múlva a kétszeresére emelkedett. Szegediek tették ki a kecskeméti juhosgazdák 10—12%-át, s ők birtokolták a juhállomány 10—14%-át, számarányuknak megfelelően. 1562-ben már 3 szegedi származású kecskeméti polgár is tartott 1—1 szolgát, illetőleg pásztort. Mindhárman juhosgazdáknál szolgáltak, tehát juhászok, juhászbajtárok, számadók lehettek. Az 1559-es defterben Kalszár(?) Máté néven szereplő, szintén szegedi eredetű kecskeméti tózsér 1563 augusztusától 1564 januárjáig 5 ízben szerepel a váci vámnaplóban, s fél év alatt összesen 641 nagyállatot (457 marhát és 184 lovat) hajtott nyugatra. Ilyeténképpen ő bonyolította le a legnagyobb állatforgalmat a kecskemétiak közül. Az ugyancsak Szegedről Kecskemétre elszármazó Tót Éliás Antal nevű testvére, aki először az 1562-es defterben szerepel, ez év június 25-én két társával, Ambrussal és Kovács Gellérttel 245 marhát vámoltatott Ráckeven. Az ötvösökkel, más kézművesekkel, kereskedőkkel, fuvarosokkal, a juhosgazdákkal, a pásztorokkal és a tózsérekkel kapcsolatos adatokból arra lehet következtetni, hogy nem a legszegényebb szegedi lakosok költöztek az 1550-es évek elején Kecskemétre, hanem a vagyonosabb kézműves — kereskedő — fuvaros polgárok és állattenyésztő — tózsérkedő cívisgazdák.

Remélhetően újonnan előkerülő magyar és török források tovább fogják bővíteni ismereteinket a Kecskemétre menekülő szegediekről. Azonban a már ma ismert adatokból is megállapítható, hogy a messze földön híres állattenyésztési, iparúzési és kereskedelmi tradíciókkal rendelkező szegedi polgárok jelentős előrevivő hatást gyakoroltak Kecskemét fellendülő gazdasági életére a XVI. század közepe táján, s egyben számottevő mértékben

gyarapították is a másik nagy Duna—Tisza közti hódoltsági mezőváros lakónépességét.⁶¹

Izsákiak Kecskeméten

Szegeden kívül csak egyetlen másik Duna—Tisza közti településről tudjuk konkrét adatok alapján, hogy lakosai Kecskemétre költöztek: a mezőváros ágasegyházi pusztájával délnyugatra határos Izsák faluról.

Izsák egyike volt a kecskeméti náhié kis falvainak, amely ebben az időben mindvégig tímáros szpáhi birtokát képezte. 1546-ban a dúsgazdag ráckevei rác főbíró, Bárán Albert szolgálati birtoka volt, majd halála után, valamikor az 1550-es évek közepe táján fia, Bárán Jovan lett a földesura. 1559-ben már egy Mehmed nevű tímáros szpáhi kezelésében találjuk, majd az 1562-es tímár-defterben Szinán bég, defteremin ziámet-birtokának részét képezte. A falu szerény jövedelmet biztosított a rác és mohamedán adománybirtokos szpáhioknak. 1546-ban 3313, 1559-ben 1552, 1562-ben 2510 akset tett ki a földesúri adója. 1546-ban és 1559-ben 10 fejadó-fizető háztartásfőt írtak össze Izsákon, 1562-ben pedig 21 főt. Földesúri kapu-adót 1546-ban 9, 1562-ben 20 kapu után szedtek be. Izsák tehát egyike volt a Duna—Tisza köze kis népességű, csekély gazdasági potenciálú falvainak, s ez meghatározta az innét Kecskemétre települő lakosok szerepét, súlyát is.

Az 1559-es összeíró Izsák falunál a következő megjegyzést fűzte az összeírtak névsorához: „Rájái Kecskemét városban lagnak.” Mint már a defter fordítója is észrevette, „Ennek az utólagos bejegyzésnek az értelme nem egészen világos, egyrészt mert újonnan összeírtak is szerepelnek, másrészt, mert közülük sokat 1562-ben is Izsák faluban írtak össze”. A három összeírás évében a település adózó háztartásai a következő képet mutatták:⁶²

61 KÁLDY-NAGY, A budai ... 1977. 174—175.; SZÁNTÓ I., Az 1552. évi ... 1968. 31. p.; KÁLDY-NAGY Magyarországi ... 1970. 19.; KÁLDY-NAGY, Harács-szedők ... 1970. 168—75. („A pásztorkodó Szeged”), A Szegedről elköltözőkre lásd még: BÁLINT S., 1968. 215—27.; REIZNER, 1900. 130. p. 6. jegyzet; REISZIG 1918—1921. 20—30.; uő, 1922—1923. 31.; SZAKÁLY, Dél-Dunántúl ... 1973. 100.; KÁLDY-NAGY, Harács-szedők ... 1970. 169.

62 Összeírásai: 1546, 1562: KÁLDY-NAGY, Kanuni ... 1971. 364.; 1559: uő, A budai ... 1977. 196—7. — 1546, Ráckeve összeírásában: „Bárán Alberd nős, adománybirtokos szpáhi” (sipahi ba berat.) — KÁLDY-NAGY Kanuni ... 1971. 88. — 1546-ban, Ráckeve összeírásában, Bárán Alberd háztartásában: „Jovan a testvére, nőtlen”. (Uo.)

Izsák adózó háztartásainak férfinépessége (1546–1562)

Kategória	1546	1559	1562
1.	2.	3.	4.
Háztartásfő	13	17	20
Fiú	3	6	12
Testvér	—	2	1
Szolga	2	—	2
Összes	18	25	35

Ha összehasonlítjuk az egyes adóösszeírások neveit, arra a következtetésre juthatunk, hogy az Izsákon 1559-ben összeírt háztartásfők közül mindössze 4 található az ez évi kecskeméti defterben, s kettő a 3 évvel későbbiben. A Kecskemétre újonnan beköltözők között szerepel Sárkezi Pál, Polgár Benedek, Tolvaj Máté és Becsi Pál neve (ez utóbbinál már 200 juhot is jegyzékbe vettek). Tolvaj Máté és Sárkezi Pál nevét az 1562-es kecskeméti defter is tartalmazza, viszont az ezévi izsáki összeírásból már mindketten hiányoznak, tehát ők véglegesen a nagy mezővárosban telepedtek le. Kívülük néhány más izsáki is Kecskemét lakója lett. Így például az 1559-ben már Kecskeméten regisztrált Polgár Benedek János nevű fia Polgár János néven fellelhető a kecskeméti defterben is. Ferenci Dimitre csak az 1559-es izsáki és az 1562-es kecskeméti összeírásban szerepel, s ekkor már 200 juhát és egy pásztorát is jegyzékbe vették. Izsákon Máté nevű testvére is szerepel a defterben, aki talán az 1562-ben Kecskeméten regisztrált Ferenci Bálint Máté nevű fiával azonos. Szúcsi Gergely neve az 1546-os 1559-es izsáki, valamint az 1569-es és 1580-as kecskeméti szúcsiratokban található. Az 1559-ben Izsákon felsorolt 25 személyből 17-nek a neve fellelhető a falu 3 évvel későbbi adóösszeírásában is. Becsi Pál juhosgazdát 1559-ben Izsákon és Kecskeméten egyaránt feltüntették, míg 1562-ben már csak a kis falu összeírásában olvasható a neve, s birkáinak száma 200-ról 215-re emelkedett. Megállapítható tehát, hogy az izsákiak zöme továbbra is falujában élt, s mintegy 8–10 háztartással gyarapították csak Kecskemét népességét.

E részletes vizsgálatok tükrében feloldható az 1559-es izsáki bejegyzés ellentmondása, mely szerint a falu rájai Kecskeméten telepedtek le. Pusztán arról lehetett szó, hogy a kor szokása szerint, háborús időkben (1551–52-ben) vagy a török összeírók közeledésének hírére Izsák lakói Kecskeméten kerestek és találtak egy időre menedéket. Néhányan végleg itt is maradtak, azonban a nagy többség a vész elültével hazatért falujába. Csak ez lehet magyarázata, hogy amíg a kecskeméti defterekben mindössze 8–10 izsáki

neve található, addig a falu 1562-es összeírásában a három évvel bejegyzettek közül 17-nek a nevét olvashatjuk. A néhány, Kecskeméten maradt izsáki lakos csak egészen elenyésző mértékben gyarapította a mezőváros népességét, s gazdasági életében sem játszottak lényeges szerepet, az egyetlen juhosgazda is visszatért közülük Izsákra.

A XVI. század közepi Kecskemét adózó háztartásainak férfinépességéről több adat nem található a korabeli török adódefterekben. Bár az adóösszeírások nem demográfiai célok szolgálatában készültek, de sok hiányosságuk ellenére eléggé jól fel lehetett őket használni a népesedési viszonyok bizonyos megismerésére is, főképpen a többenél részletesebb adatokat szolgáltatató 1559-es budai szandzsákösszeírás kecskeméti tahrir-deftereit.

Kecskemét lélekszáma (1546—1597)

A demográfiai viszonyok elemzésekor végezetül meg kell vizsgálnunk a mezőváros népességfejlődésének folyamatát is a XVI. század folyamán. Ebből az időszakból sem állnak a kutatók rendelkezésére népszerűírás jellegű világi népszámlálások és egyházi lélekösszeírások, azonban fennmaradt tucatnyi portajegyzék, mellyel összevethetők a korabeli török defterek háztartásszámai is.

A XIV—XV. századi népesség számáról — adatok hiányában — nem tudunk képet kialakítani. Hornyik János, a mezőváros történetének kiváló múlt századi ismerője a gótikus kőtemplom méretei alapján mintegy 5—6 ezer főre becsülte Kecskemét lélekszámát a mohácsi csata előtti időben. A XVI. század közepi török defterekből visszakövetkeztetve a XV. századi mezőváros össznépességét 4—5 ezer főre tehetjük, mely közel áll Hornyik feltételezéséhez.

A népesség száma nagyobb időegység viszonylatában hűen tükrözi az adott település gazdasági-társadalmi potenciáljának nagyságát, mint a társadalmi felépítmény egyik fontos összetevője. A dialektikus és történelmi materialista világnézet alapján álló történelmi és történeti demográfiai kutatások eredményei bebizonyították, hogy a társadalmi felépítmény szerves részeként felfogott népességszámot is az anyagi-gazdasági alap determinálja végső soron. Adott gazdasági potenciál neki megfelelő lélekszámot feltételez, vagyis a mezőgazdasági és kézműipari termelőmunka tényleges szintje, valamint a kereskedelem volumene az anyagi javak előállításához és forgalmazásához elegendő munkáskezet (kereső népességet) feltételez. Mivel Kecskemét gazdasági potenciálja hódoltság viszonylatban is számottevő volt, nyilvánvaló, hogy ezekhez az alapvetően meghatározó anyagi viszonyokhoz csak a nekik megfelelő magas népességszám tartozhat.

Pontosabb forrásadatok hiányában Kecskemét lélekszámát is az adóegységekkel és az adózó háztartásokkal kapcsolatos XVI. századi adatközlések-ből határozhatjuk meg hozzávetőlegesen pontossággal. Ezeket az adatokat az alábbi három táblázatban összegeztük:⁶³

81. táblázat

Kecskemét portái (1548–1588)

1548	1552	1553	1554	1565	1570–72	1576	1578	1582	1588
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
204	220	221	310	398	418	420	430	436	430

82. táblázat

Kecskemét adózó háztartásai a török defterekben (1546–1640)

Év	Össze- írt	Ház- tartás- fő	Fidú	Testvér	Szolga	Hozzá- tartozó	Nős	Nőtlen	Fej- adót fizető háztartásfő	Kapu- adót
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1546	477	278	57	50	92	199	296	181	200	200
1559	491	389	82	18	2	102	403	88	250	250
1562	735	382	285	36	32	353	?	?	399	393
1580	1421	1086	295	10	4	335	1086	335	1086	1086
1590	721	535	176	?	—	186	535	186	535	535
1596	?	580	?	?	?	?	580	?	580	580
1597	?	327	?	?	?	?	327	?	327	327
1628	?	50	?	?	?	?	50	?	50	50
1634	?	100	?	?	?	?	100	?	100	100
1640	?	156	?	?	?	?	156	?	156	156

83. táblázat

Kecskemét adóegységei és háztartásai (1546–1590)

Kategória	1546–8	1544–9	1562–5	1580–2	1588–90	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
porta	204	310	398	436	430	356
háne	200	250	399	1086	535	494
kapu	200	250	393	1086	535	493
háztartásfő	278	389	382	1086	535	534
családfő	296	403	?	1086	535	580
átlag	236	320	393	956	514	480

63 HORNYIK, 1860. I. 168.; KRAJNYÁK, 1961. 42.

Adóegységei és adózó háztartásai alapján a XVI. századi Kecskemét a hódoltság negyedik legnépesebb mezővárosának tekinthető Debrecen, Szeged és Tolna után. Azonban az 1560-as évek közepéig népessége lassabb ütemben gyarapodott. A török uralom első negyedszázadában még népesebb volt Kecskemétnél mintegy tucatnyi mezőváros, így Debrecen, Szeged, Tolna, Gyöngyös, Esztergom, Ráckeve, Makó, Jászberény, Pásztó, Mohács, Vác és Buda. Később, feltehetően az 1565-ös átalányadózás bevezetése és az 1566-os dunántúli s tiszántúli nagy török hadijáratok (Szigetvár és Gyula eleste) után hatalmas méretű népvándorlás indult meg Baranya, Tolna, Somogy megyékből és a Tiszántúlról Kecskemétre. Ekkor már itt élt a hanyatló Szeged polgárságának egy része is. A menekülőhullám 1580-ban tetőzött, ekkor már csaknem 1100 adózó háztartásra duzzadt fel Kecskemét népessége. Ekkortájt — Debrecen kivételével — már egyetlen más mezővárosban sem regisztráltak ennyi adózót, portát. A XVI. század utolsó harmadában Kecskemét lett a hódoltság második legnépesebb települése a rendkívül széles arányokat öltő betelepülő-hullámok következtében.

1580-tól 1590-ig az adózó népesség jelentős mértékben csökkent, csaknem a felére apadt. Ebben döntő tényezőként a hódoltság-szerte katasztrófális népességpusztítást előidéző 1585-ös nagy pestisjárványt jelölhetjük meg. Arányaiban még ennél is nagyobb vérvesztést szenvedett Ráckeve, mely elvesztette népességének 55%-át. A járvány pusztításai következtében nagyjából hasonló adózó népessége maradt Kecskemétnek (580 háztartás), Szegednek (578) és Tolnának (567). Az 1591-ben a Délvidéken meginduló háborús pusztítások hulláma néhány év múlva elérte a Duna—Tisza között is, a népesség mindenütt jelentős mértékben tovább csökkent. A század utolsó fél évtizedében a nagy hódoltsági mezővárosok közül már csak Debrecen, Kecskemét, Szeged, Nagykőrös és Cegléd őrizte meg népességének tekintélyes hányadát, viszont részben vagy teljesen elnéptelenedett a harcok következtében több olyan fejlett mezőváros is, mint Tolna, Ráckeve, Dunaföldvár, Vác, Mohács, Buda, Pest, Óbuda, Kálmánca stb. A híres Duna—Tisza közti „három várost” is nagyon súlyos megrázkódtatások érték, főleg a tatárok, törökök és más kóbor hadak részéről. Emiatt csökkent 1597-re Kecskemét 580 háztartása 327-re, Nagykőrös 180 háztartása 100-ra, Cegléd 150 háztartása pedig 80-ra. Mi sem bizonyítja a pusztulás egészen rendkívüli mértékét, mint az, hogy a „három város” adózó népessége rövid egy év leforgása alatt 45%-kal csökkent, azaz csaknem a felére zuhant!

A porták és a török adóegységek (hánék, kapuk) számának összevetéséből megállapítható, hogy az 1560-as évek közepéig nincs lényeges eltérés köztük, sőt néhány alkalommal csaknem teljesen megegyezik a számuk. Az átalányadózás bevezetéséig tehát a török és magyar pénzügyi hatóságok hasonló el-

vek alapján adóztatták Kecskemétet. Így az 1570 előtti népességszám meghatározásakor alapvetően a portákra kialakított szorzószám (portális koefficiens) alkalmazása vezet célhoz. Feltehetően 1570 körül indult meg a változás, melyre a porták számának emelkedése is utal, de sajnos a budai szandzsák 1570-es adóösszeírása nem maradt fenn. Így teljes bizonyossággal csupán az 1580-as évvel kezdődően alkalmazhatjuk az adózó háztartásokra vonatkozó, a portánál kisebb népességet magában foglaló koefficiens, mely mint a budai liva mezővárosainak és Sziget oppidium 1551—1565 közötti lélekszám-vizsgálataiból is kitűnt, 10—15 közé tehető a XVI. század közepi utáni időkben. Ennek megfelelően, az adóegységek és a háztartások átlagai alapján, 1565-ig a 20—25-ös portális szorzószámmal, ezt követően pedig a 10—15-ös háztartás-koefficienssel számítjuk ki a XVI. századi Kecskemét lélekszámát.⁶⁴

84. táblázat

Kecskemét lélekszáma a XVI. század második felében

Év	Minimális	Maximális	Átlagos
	lélekszám		
1.	2.	3.	4.
1546—48	4 720	5 900	5 310
1554—59	6 400	8 000	7 200
1562—65	7 860	9 825	8 842
1580—82	9 560	14 340	11 950
1588—90	5 140	7 710	6 425
1597—1600	3 270	4 905	4 087
Átlag	6 158	8 430	7 294

Kecskemét lélekszáma tehát a magyar és török adóegységekre, háztartásokra alapozott számítás szerint átlagosan 6 158—8 430 fő között ingadozott a XVI. század második felében. Ez a népességszám természetesen korántsem egyenletesen oszlott meg az egyes időszakokban hanem magán viselte a háborús pusztítások, járványok és a nagyarányú beköltözések határait is. A török uralom első évtizedében mintegy 5—6 ezer főre tehető a kecskeméti lakónépesség száma. Az 1526—1544 közötti hadjáratok arra engednek következtetni, hogy feltehetően csökkent a mezőváros népessége e súlyos háborús évtizedekben. Ezt erősíti meg az 1546-os lélekszám is, melyhez hasonlóan alacsony népességadatot csak a 15 éves háború pusztításainak tetőpontján, 1597 körül találhatunk. Fél évszázad alatt, 1546-tól 1597-ig

⁶⁴ KÁLDY-NAGY, Harács-szedők... 1970. 162—3.; G. BAYERLE, 1972. 204. p.; MÉSZÁROS L.—HAUSFATTER K., 1974. 1. sz. 108—22., 2. sz. 213—35.; lásd még Acsády Ignác és Kováts Zoltán tanulmányait.

Kecskemét lélekszáma mintegy ezer — másfélezer fővel csökkent, vagyis nemcsak a minimális természetes szaporodás veszett el teljesen, hanem a nagymérvű beköltözések népességnövelő hatása is egészen odalett, sőt még az 1546-os alapnépesség száma is egynegyeddél csökkent, az eredetinek mintegy 77 %-ára. Ez a népességfejlődési folyamat jól érzékelteti a török uralom népességpusztító hatását.

A népességfejlődés alakulásából is kitűnik az 1551—52-es és az 1566-os nagy török hadjáratok népességgyarapító hatása Kecskemét viszonylatában, a harcok által közvetlenül sújtott területek rovására. Az 1540-es évek elejétől meginduló lélekszámnövekedés egészen az 1580-as évek elejéig töretlenül felfelé ívelt, majd az 1585-ös pestisjárvány és a török uralom más negatív tendenciáinak hatására a század utolsó éveiben már csak 3—5 ezer lakosa maradt Kecskemétnek. Úgy véljük, hogy a népmozgást is tükröző, ellentmondásos folyamat viszonylag pontosabban tükrözi a tényleges helyzet változatosságát, mint a Hornyik nyomán kialakított merev, 10—20 ezres népességbecslés, mely magas, statikus keretek közé szorítja a lélekszám alacsonyabb, de dinamikusabb fejlődését.⁶⁵

5. Kecskemét adózó férfinépességének személynevei (1546—1562)

Nyelvjárási sajátosságok

A páratlan forrásértékű török defterek révén behatóan tanulmányozhatók a Duna—Tisza közti nagy állattenyésztő mezőváros, Kecskemét személynevei is az 1546-os, 1559-es és 1562-es esztendőből. Elsőként a névanyag legáltalánosabb névtudományi, nyelvjárási tanulságait tekintjük át, majd külön fejezetben részletezzük a vezetéknevek és keresztnévek rendszerét.

Mivel a török összeíró a nép nyelvén, a bemondásnak megfelelően, az egyes adatszolgáltatóktól hallott alakban jegyezte fel a személyneveket, ezért az adódefterek — szemben a latin adóösszeírásokkal — kiválóan alkalmasak a fontosabb nyelvjárási jellegzetességek feltérképezésére is.

Kecskemét az alföldi ö-ző nyelvjárás területén helyezkedik el, melyet a déli és tiszántúli falvakból, mezővárosokból ide menekült parasztok még inkább elterjesztettek. Így nem meglepő, hogy az ö-zés a vezeték- és keresztnévekből is jól nyomon követhető. Csaknem valamennyi példánk az ö-zésnek a név végéről való visszahatását bizonyítja: Dienös, Dénös, Demetör, Verös, Petör, Illemös, Sebös, Gyenös (Dénés), Keresztös, Szentös stb.

⁶⁵ HORNYIK, 1861. II. 218.; KRAJNYÁK, 1961. 5.

Mindössze egy esetben találunk ö-t a szó első szótagjában: Sötét. (Előfordul Setét formában is!) A Söbö név — mint a Sebestyén rövid alakja — szintén egyedüli példa arra, hogy az ö (ő) a szó mindkét szótagjában szerepelhet. Nyilvánvalóan nem véletlenül, hanem éppen az ö-zés Duna—Tisza közí elterjedtségének hatásaként tudta kimutatni Péter László is az 1578-as szege di adódefterből az ö-zés mindhárom formáját, s ezzel megegyező eredményhez jutottunk a ráckevei személynevek elemzésekor is.

Az i-(i-)zésnek szintén három variációját figyelhetjük meg, de az előbbtől különböző megjelenési formákban. Három névnél minden szótagban -i szerepel egyéb magánhangzók (e, é, ö, ü) helyett: Filip, Dimitri, Biriny. Közülük talán a Filip a legérdekesebb, mely a legközelebb áll az eredeti görög (latin) alakhoz. A mai fül számára szokatlanul hangzó Biriny névalak a Berény i-ző változata, mely Jászberény korabeli megnevezését rejtette magában. A Demeter név teljes egészében i-ző alakja, a Dimitri eléggé eltávolodott a görög eredetitől, s inkább a szerb-horváthoz áll közelebb (Dimitrije). Egyébként e név előfordul Dimitre változatban is, melyben két szótag mutat i-ző hatást, az első és a középső. Három névnél csupán 1—1 szótagban szerepel az e (é) hang helyett i (í): Kinyeres, Feír, Feírvári. Az i(i)-zés tehát éppoly változatos formációkat mutat, mint az ö-zés.

Néhány név a mai köznyelvi ejtéshez képest zártabb formában található: Sebestyán (Sebestyén), Barbél (Borbély), Danokos (Domokos). Viszont ezzel ellentétben több névnél nyíltabb ejtést tapasztalunk: Tomás, Szakálos, Verjas (Varjas), Zokardás (Zakariás), Monos (Mónus), Kádós. Itt említhetjük meg a mai, vegyes hangrendű iskola köznévi korabeli utcanév — megfelelőjét, melyben a szókezdő, magas hangrendű -i helyett mély hangrendű -o található: Oskola. Az egyik leggyakrabban előforduló nyelvjárási sajátosság a kétjegyű mássalhangzók depalatizált változata, mely a vezeték- és keresztnevекnél egyaránt nyomon követhető: Mihál, Ormáni, Gergel, Barbél, Alatjáni, Koppáni, Székel, Szani, Királ, Tornos, Söven, Erdéli, Bárán, Vázsoni, Gyékén. Megfigyelhető a mássalhangzó-kieséssel együttjáró magánhangzó-hosszabbodás, vagyis a pótlónyújtás is, mely azonban teljesen megegyezik a mai tájnyelvi kiejtéssel: Bódis (Boldis), Bódizsár (Boldizsár), Módva (Moldva), Mónár (Molnár), Gyümölcs (Gyümölcs) stb.

Jellemző sajátosság a zöngés és a zöngétlen mássalhangzók gyakori felcserélése is: Tód, Báлинд, Alberd, Gellérd, Zsidmon, Husvéd, Bernárd, Vitáris, Madaráz, Kum (Kun), Kaláz, Anbrus, Gazat ak, Balás, Kunyasztó, Ábrahán, Járfás (Gyárfás), Jereniás, Balok, Danokos stb. Néhány esetben a mai -ö helyett -e hang található: Setét (Sötét), Verös (Vörös), Vedrös (Vödrös), Sárkezi stb. Hangbetoldással találkozunk az Ókcsai (Ócsai) névnél, de ennél jóval többször fordul elő a hangkiesés úgy a mássalhangzók, mint a magán-

hangzók viszonylatában: Szercesi (Szerencsi), Becsi (Becsei), Szenmária, Sziártó, Ozsvár, Fóris, Usvét, Szenlőrinc, Danokos, Feir, Feirvári stb. Ejtés szerinti írásmódra figyelhetünk fel a magyar ucca (utca) és a német hangzású Pollák (Pollack) neveknél. Péter László az 1578-as szegedi Fis név esetében negatív álláspontra helyezkedett („nem valószínű még a német Fisch”). Ezzel szemben számos adat bizonyítja, hogy a XVI. századi városokban és mezővárosokban a német kereskedők, iparosok gyakran megfordultak a vásárokon, hetipiacokon, sőt közülük többen le is telepedtek. Aligha hihető, hogy éppen Szegeden, a hódoltság második legnépesebb városában nem éltek volna német származású lakosok, amikor például a nála kevésbé fejlett Ráckeveén bécsi kereskedők fiai tanultak 1573-ban, az adódefterek is több német hangzású nevet említenek, sőt Dernschwam német követ is megjegyzi útleírásában, hogy több budai német barátját pár év elteltével Ráckeve polgáraként látta viszont. Ennek analógiájára a szegedi Fis és a kecskeméti Pollák nevű adófizetőket bizvást német eredetű (de feltehetően már teljesen elmagyarosodott) polgároknak tekinthetjük.⁶⁶

Érdekességképpen megemlíthetjük még a személynevek két tagjánál időnként előforduló alliterációt, vagyis a szókezdő hangzók azonos voltát, mely bizonyos irodalmi — zenei hatást kölcsönöz nekik, főképpen a -b betűvel kezdődőknek: Baracsi Benedek, Baracsi Balás, Péter Petri, Péter Petőr, Angyal Alberd, Barbél Benedek, Bakos Bálind, Borsos Balás, Bonc Borbás, Bárdi Bertalan, Józsa János, Baka Bertalan stb. Ezeknél természetesen nem tudatos alliterációs hatáskeltésről van szó, de a maga természetes ösztönöségében és egyszerűségében is szépen érvényesül a betűrím.

A vezetéknevek rendszere

A kecskeméti személynevek megerősítik az eddigi kutatások azon eredményét, mely szerint a XVI. századi nevek döntő többsége két elemű, vagyis vezetéknevből és keresztnévből áll. Mivel a vezetéknevek e korban még nem minden esetben öröklődtek, nem tekinthetjük őket véglegesen megszilárdult, öröklődő családneveknek. Az adódefterekben csak az önálló adófizetők, a külön háztartással rendelkező adózó háztartásfők szerepelnek teljes, két ele-

⁶⁶ „A török őszeifró a néptől hallott alakban jegyezte föl a neveket.” PÉTER L., 1973—1974. 231.); MÉSZÁROS L., Ráckevei személynevek (1546—1662). Kzt. 1974. 34 p. — Vö.: *Nyelvtud. Közl.* 1974. 72. k. 392—3. — „A Fülöp a görög-latin eredetihez még közelebb álló Filip alakban szerepel.” (PÉTER L., 1973—1974. 233.); HEGYI K., 1965. 194.; uő, 1973. 633.; Ugyanígy található a Demeter név a ráckevei szerbeknél is: Dimitri Jaksik, Dimitri nőtlen, Mészáros Dimitri (fia Jovan), Timár Dimitri, Barbél Dimitri, Kas Dimitri, Szabó Dimitri, Dimitri diák, Dimitri Banvit stb. (KÁLDY-NAGY, A budai . . . 1977. 262—5.) — BÁLINT S., 1971. 104—6.; PÉTER L., Szeged . . . 1974. 11, 247, 230—1.; SZALAY L., 1859. 220—23.; KÁLDY-NAGY, Kanuni . . . 1971. 85—95.; uő, A budai . . . 1977. 261—8.; DERNSCHWAM, 1921. 269—70.

mű nevükön, míg az adóképtelen fiúk, testvérek, szolgák pusztá keresztnevükön vannak feltüntetve. Az 1546-os, 1559-es és 1562-es kecskeméti tahrir-defterekből megállapítható, hogy amennyiben önálló háztartásfökké lettek, úgy már a volt fiúkat, fivéreket és vőket is két elemű néven tüntették fel. A névtudomány álláspontja szerint e korban a szolgák még általában egy elemű névvel rendelkeztek. Tény, hogy így szerepelnek a kecskeméti defterekben is, sőt 1562-ben mintegy tucatnyi pásztornál még a keresztnev sincs feltüntetve, csupán a „csoban” (pásztor) megjelölés.

Ennek alapján levonható a következtetés, hogy a felnőtt férfilakosság túlnyomó része két elemű személynevet viselt. Egy elemű nevet — keresztnevet és a foglalkozás megjelölését — kapták a szolgák, pásztorok, papok, kovácsok és diákok. A szolgák és a pásztorok kivételével a többiek mind nős háztartásfők voltak. Nem igazolódik tehát Bárczi Géának az a feltevése, mely szerint az egy elemű nevet viselők nőtleneknek tekinthetők. Az 1562-es defterben sajátos formában szerepel Mihál Ispán neve. Tekintve, hogy valamennyi két elemű személynévvel elöl található a vezetéknev, s mögötte a keresztnev, teljes biztossággal megállapítható, hogy itt szintén egy elemű névvel van dolgunk, ahol a keresztnev mellett olvasható megjelölés tulajdonképpen kis kezdőbetűvel írandó foglalkozásnev (Mihál ispán). Ezeket a jellegzetes egy elemű személyneveket Bárczi Géza találóan névhelyettesítő keresztneveknek nevezte. A három kecskeméti defterben — a szolgákon, pásztorokon kívül — összesen 11 névhelyettesítőt találunk: 1546; Ferenc diák, Orbán diák, István pap, Márton pap; 1559: Fábíán diák, Tomás diák, András kovács, István pap; 1562: Ozsvár diák, Fábíán diák, Mihál ispán. A diákok a magyar és a latin iratokban is keresztnevükön és névhelyettesítővel (diák, deák, literátus) szerepelnek. A papoknál az egy és a két elemű név egyaránt gyakran előfordul, de a török defterekben a tényleges szolgálatot teljesítő papok mindig keresztnevvel és névhelyettesítővel vannak feltüntetve. A kovácsok a magyar és a török forrásokban többnyire keresztneven szerepelnek. A török számára katonai szempontból különösen fontos volt a kovácsok pontos feltüntetése, nyilván ezért szerepelnek névhelyettesítővel az adódefterekben.⁶⁷

67 PÉTER L., 1973—74. 233.; BÁRCZI G., 1956. 146—148. — „Úgy vélem, hogy e honoratiorok esetében a név után tett cím, az úgynevezett „névhelyettesítő” tiszteletadásból vált szokássá a tulajdonképpeni vezetéknev helyett és belőle aztán, részben már a XVI. század folyamán, új vezetéknev lett.” (Uo.) — Lásd Mikešy Sándor és Papp László polémikus írásait a literátusokról a Bibliográfiában. — „A diák, a pap egész életére diák és pap maradt, ezeknek tehát a Péter diák, András pap típusú elnevezése szilárdabb volt, mint a tisztjét rendszerint csak időlegesen viselő bírót, s emennek ezért vezetékneve is jobban megmaradt.” (BÁRCZI G., 1956. 147.) — Többnyire keresztneven bejegyezve találta a kovácsokat Bárczi Géza is, de nem mindig: „... ez a szokás közel sem általános.” (1956. 147.) Viszont az 1578-as szegedi defterben „a kovácsok is csupán keresztnevükkel (István, János, Lőrinc) szerepelnek”. (PÉTER, L., 1973—74. 233.) — A kovácsok és más kézművesek végezték a várrobotot s a hadimunkák zömét. Például De Zara tatai kapitány 1546. május 12-én azt jelentette Salm Miklós győri főkapitánynak, hogy „... a budai basa Csepely szigetéről a kézműveseket mind behirdette s az ágyúkat vasaltatja.” (TAKÁTS S., A kalauzok... 1913. 334.)

A névhelyettesítés vagy egy elemű neveknel is ritkábban bukkanunk három elemű személynevekre. A három kecskeméti adóösszeírásban mindössze 9 darab három elemű név olvasható, melyek közül kettőnél a keresztnévet, hétnél pedig a vezetéknevet kettőzték meg: 1546: Szabó István Miklós; 1559: Somogyi Szabó János, másik (diger) Kis Tód Fábián, Csépán Szabó Gáspár, Varga Szabó Gáspár, Nagy Márton György; 1562: Nagy Toka Pál, Kis Péter Mihál, Kis Vég Anbrus. Mind a keresztnévek, mind pedig a vezetéknevek megkettőzése a hasonló személynevű adózóktól való megkülönböztetést szolgálta. Eredeti vezetéknevek a személynév második eleme tekinthető (Szabó, Tód, Toka, Vég), míg az elsőként feltüntetett Somogyi, Kis, Csépán, Varga, Nagy és Kis nevek csak a további megkülönböztetést szolgálták. Érdekes Kis Tód Fábián neve, mely előtt a diger (másik) megnevezés is fellelhető. Magyarázata egyszerű: a defterben közvetlenül előtte szereplő Tód Fábiántól akarta minden kétséget kizáróan elkülöníteni a defter készítője a „másik Kis Tód Fábián” nevét, akinek eredeti vezetékneve elé magyar polgártársai adták a „Kis” előnevet. Ilyeténképpen az összeírásban e háztartásfő neve majdhogynem négy elemű személynévként szerepel.

Érdekes eredményhez juthatunk az egyes vezetéknevek eredet szerinti osztályozása alapján. A három adóösszeírásból összesen 1054 egy, két és három elemű személynév vezetéknevét, illetőleg a névhelyettesítőjét elemeztük a következő táblázatokban.⁶⁸

86. táblázat

A vezetéknevek eredet szerinti osztályozása 1546-ban

1. Keresztnév

1.1. Puszta keresztnév

1.1.1. Férfinév: Antal 1, Ágoston 3, Bertalan 1, Elek 1, György 3, Kelemen 3, Kozma 3, Márton 1, Orbán 1, Péter 7, Sebestyén 1, Simon 1, Tamás 1, Tódor 1.

1.2. Becéző keresztnév

1.2.1. Férfinév: Bence 1, Benda 2, Boldis 1, Józsa 1, Márkus 2, Sebők 1.

1.3.1. -i raggal: Ferenci 1.

2. Helynév

2.1. Puszta helynév: Bozók 1, Kőrös 1, Ócsa 1, Szántó 3, Tolna 1.

2.2. -i képzővel: Alatjáni 1, Baracsi 2, Becsi 3, Dongi 1, Gyóni 4, Hollósi 2, Iloncsi

⁶⁸ Péter László is ezt tapasztalta az 1578-as szegedi összeírásnál: „Mindössze négy háromelemű név van...” (1973—74. 234.) — „Megjelenik a három elemű név is, mégpedig a század közepe tájáról való forrásokban...” (BÁRCZI G., 1956. 148.) — PÉTER L., 1973.—74. 245—7. („A vezetéknevek eredet szerinti osztályozása”). A névhelyettesítőt — Bárczi Géza nyomán — éppen a XVI. századtól fokozatosan megszüárduló, egészen sajátos formájú vezetéknevek tekintjük, s Péter Zászlóval ellentétben e csoportban elemeztük. (BÁRCZI G., 1956. 146—7.); MÉSZÁROS L., A Bács-Kiskun... 1975. 154—6.

1, Koppáni 1, Kuti 5, Paksi 1, Patai 3, Páhi 2, Pesti 1, Szani 2, Szerencsi 3, Talódi 1, Tolnai 2, Tószegi 2, Tötői 1, Ungi 1, Vacs 1.

2.3. Tájnév: Ormáni 1, Somogyi 4.

2.4. Származás, népnév: Kun 2, Magyar 1, Német 1, Oláh 2, Székely 1, Tót 12, Török 5.

3. Foglalkozás

3.1. Tisztség, méltóságnév: Bán 2, Bíró 1, Kapudán 1.

3.2. Valamit birtokló, árusító: Árpás 1, Bakos 3, Boros 3, Disznós 1, Gombás 2, Gyárfás 2, Hegedűs 2, Kinyeres 1, Kutas 1, Lovas 1, Madarász 1, Molnos 1, Poros 1, Rámás 1, Sós 1, Szekeres 1, Tökös 1, Varjas 1.

3.3. Mesterségek: Ács 1, Bonc 2, Borbély 3, Bökő 3, Dajka 1, Dézsarakó 1, Diák 1, Ihász 1, Kalmár 3, Katona 1, Kovács 6, Mészáros 1, Molnár 2, Ötvös 5, Sáfár 1, Szabó 14, Sziógyártó 1, Szűcs 1, Tímár 1, Varga 9.

3.4. Névhelyettesítők: diák 2, pap 2.

4. Tulajdonságok

4.1. Külső: Csonka 1, Fehér 1, Fekete 2, Kis 5, Kövér 1, Nagy 6, Setét 1, Szakalos 1, Szőke 1, Tar 2, Veres 3.

4.2. Társadalmi állapot: Gazdag 1, Nemes 1, Polgár 3.

4.3. Egyéb: Buv 3.

5. Köznevekből

5.1. Állat: Bogár 1, Farkas 2, Kecske 1.

5.2. Növény: Bors 1, Kapor 1.

5.3. Képzős köznévi: Bükkös 1, Erdős 2, Hatos 1, Kecskés 1.

5.4. Egyéb: Angyal 1, Kocka 2, Süveg 3, Vas 1, Vég 8.

6. Idegen eredetű és ismeretlen név: Akma 1, Cseszne 1, Csete 3, Csépan 3, Csika 5, Takó 1, Vizsla 1, Zandán 1.

87. táblázat

A vezetéknév eredet szerinti osztályozása 1559-ben

1. Keresztnév

1.1. Puszta keresztnév

1.1.1. Férfinév: Ágoston 5, Dávid 1, Dénes 1, Elek 1, György 2, Imre 1, János 1, Kelemen 1, Kozma 1, Lőrinc 2, Márton 1, Péter 4, Sebestyén 2, Simon 1, Vince 1.

1.2. Becéző keresztnév

1.2.1. Férfinév: Bekő 1, Bertók 1, Boldis 1, Jósa 1, Márkus 2, Mikó 1, Pető 2, Sebők 4, Vida 1.

1.3. Keresztnévből

1.3.1. — raggal: Ferenci 3, Orbáni 1.

2. Helynév
 - 2.1. Pusztá helynév: Berény 1, Bodon 1, Bozók 1, Kőrös 1, Modor 1, Ócsa 1, Szántó 4, Szentés 1, Tolna 2.
 - 2.2. -i képzővel: Alattyáni 1, Alpári 1, Bagi 1, Baracsi 2, Bárdi 1, Becsi 5, Bedi 1, Béri 1, Fehérvári 1, Gyóni 1, Hollósi 2, Iloncsi 1, Koppányi 1, Kuti 3, Löbi 1, Nyéki 1, Ócsai 1, Paksi 1, Patai 2, Páhi 1, Pesti 2, Pirtói 1, Sági 1, Sári 1, Szakcsi 1, Szani 2, Szerencsi 2, Szeri 1, Talódi 1, Tolnai 4, Tószegi 2, Tötői 1, Ungi 1, Vacsi 1, Vázsoni 1.
 - 2.3. Tájnév: Baranyi 1, Borsodi 1, Erdélyi 1, Mező 1, Ormáni 1, Róna 1, Sárközi 1, Somogyi 8.
 - 2.4. Származás, népnév: Kun 4, Oláh 4, Rác 2, Tót 20, Török 5.
3. Foglalkozás
 - 3.1. Tiszttség, méltóságnév: Bán 2, Bíró 2.
 - 3.2. Valamit birtokló, árusító: Árpás 1, Bakos 3, Boros 2, Borsos 1, Disznós 1, Gombás 1, Gyárfás 2, Kádas 1, Kecskés 2, Kenyeres 1, Keresztös 1, Kocsis 1, Kulcsár 1, Kutas 1, Molnos 1, Rámás 1, Rozsos 1, Sípos 1, Szalmás 1, Szeke-
res 6, Varjas 3, Vödrös 2.
 - 3.3. Mesterségek: Ács 5, Borbély 3, Bökő 3, Diák 1, Faragó 1, Hegedűs 1, Kalmár 3, Katona 1, Kovács 8, Molnár 2, Madarász 1, Mészáros 2, Ötvös 6, Sáfár 1, Szabó 24, Sziagyártó 2, Szűcs 6, Takács 1, Tímár 1, Varga 9.
 - 3.4. Névhelyettesítők: diák 2, pap 1.
4. Tulajdonságok
 - 4.1. Külső: Balog 1, Bodor 4, Fekete 1, Fodor 1, Kis 8, Kövér 1, Nagy 8, Sötét 1, Sebes 1, Tar 2, Veres 7.
 - 4.2. Belső: Csípős 1, Illemes 2, Gunnyasztó 1, Tolvaj 1.
 - 4.3. Társadalmi állapot: Nemes 1, Polgár 4.
 - 4.4. Egyéb: Buv 3.
5. Köznevekből
 - 5.1. Állat: Bogár 1, Csóka 1, Farkas 1.
 - 5.2. Növény: Bors 1, Gyékény 1, Kalász 2.
 - 5.3. Képzős köznévi: Bükkös 1, Erdős 1, Fias 1, Hatos 1.
 - 5.4. Egyéb: Angyal 3, Csákó 1, Csupor 1, Hajnal 1, Karácsony 1, Kavics 1, Kocka 1, Süveg 3, Toka 1, Vas 2, Vég 12.
6. Idegen eredetű és ismeretlen név: Csete 2, Csépan 4, Csika 4, Esbi 1, Finta 2, Kalszár (?) 1, Kara 1, Kiric 1, Kurca 1, Lipó 1, Mina 1, Pocsér 1, Pollák 1, Szapán-
csa 1, Takó 2, Tölös 1, Viszla 1, Zandán 1.

88. táblázat

A vezetéknevek eredet szerinti osztályozása 1562-ben

1. Keresztnév

1.1. Pusztá keresztnév

1.1.1. Férfinévi: Ágoston 6, Balázs 1, Dávid 1, Dénes 1, Elek 1, György 3,

Imre 1, János 1, Kelemen 1, Kozma 1, László 1, Lőrinc 2, Márton 1, Mihály 1, Péter 5, Simon 1, Tódor 1, Vince 2.

1.2. Becéző keresztnév

1.2.1. Férfinév: Bertók 1, Boldizs 1, Fóris 1, Józsa 3, Lőkös 1, Márkus 2, Miklós 1, Peti 1, Pető 1, Petri 1, Sebő 1.

1.3. Keresztnévből

1.3.1. -fi képzővel: Pósfí(?) 1.

1.3.2. -i raggal: Ferenci 6.

2. Helynév

2.1. Puszta helynév: Adacs 1, Berény 1, Bozók 4, Iváncsa 1, Kőrös 1, Ócsa 1, Pilis 1, Szana 3, Szántó 2.

2.2. -i képzővel: Alattyáni 1, Alpári 1, Babarci 1, Baracsi 3, Bánodi 1, Bárdi 1, Becsi 2, Bedi 1, Dabi 1, Gyóni 1, Inárcsi 1, Koppányi 2, Kuti 1, Ócsai 1, Patai 2, Páhi 3, Pesti 2, Sági 1, Szerencsi 2, Tolna 2, Vacsi 2.

2.3. Tájnév: Erdélyi 1, Mező 2, Moldva 1, Ormáni 1, Róna 1, Sárközi 1, Somogyi 5, Tisza 1.

2.4. Származás, népnév: Kun 4, Magyar 1, Oláh 4, Rác 2, Tót 15, Török 2.

3. Foglalkozás

3.1. Tisztség, méltóságnév: Bán 1, Bíró 2, Ispán 1, Király 1.

3.2. Valamit birtokló, árusító: Árpás 1, Bakos 6, Bárdos 1, Boros 1, Borsos 3, Botos 1, Csontos 1, Gyárfás 2, Kecskés 2, Kenyeres 1, Keresztes 1, Kutas 1, Mónos 1, Rámás 1, Sipos 1, Sós 1, Szekeres 3, Tornyos 1, Varjas 4, Vedres 1.

3.3. Mesterségek: Ács 1, Baka 1, Bakó 1, Bonc 2, Borbély 3, Bőkő 1, Dajka 2, Dézsarakó 1, Faragó 1, Halász 2, Hegedűs 2, Kalmár 4, Katona 1, Kántor 1, Kovács 8, Madarász 1, Molnár 2, Ötvös 7, Pap 2, Szabó 19, Sziggyártó 1, Szűcs 4.

3.4. Névhelyettesítők: diák 2, ispán 1.

4. Tulajdonságok

4.1. Külső: Balog 1, Bodor 3, Fodor 1, Füles 1, Füstös 1, Kis 10, Kövér 1, Nagy 17, Sebes 1, Sötét 1, Szép 1, Szőke 1, Talpas 1, Veres 3.

4.2. Belső: Garázda 1, Illemes 2, Gunnyasztó 1, Tolvaj 1.

4.3. Egyéb: Buv 2.

5. Köznevekből

5.1. Állat: Bárány 1, Bogár 3, Csóka 2, Farkas 1, Kakas 1.

5.2. Növény: Kalász 1, Rózsa 1.

5.3. Képzős köznév: Cserjés 1, Hatos 1.

5.4. Egyéb: Húsvét 2, Karácsony 1, Kocka 2, Ördög 2, Sövény 1, Süveg 7, Toka 1, Vas 2, Vég 11.

6. Idegen eredetű és ismeretlen név: Boda(?) 1, Bukarini(?) 1, Cun 1, Cseszne 1, Csete 2, Csepán 5, Finka 1, Gardani(?) 1, Jakisa 1, Kira 1, Kós 1, Lipó 1, Moksa 1, Paladis 1, Pocsor(?) 1, Pollák 1, Refke(?) 1, Szabáncsa 1, Szécse 1, Takó 2, Takói 1, Tölös(?) 1, Vinár 1, Vizsla 1, Zandán 1, Zavics 1, Zór 1.

A vezetéknevek eredet szerinti osztályozásának összegező adatait és százalékos arányszámait két táblázatban tekinthetjük át A százalékos adatokat tartalmazó összesítés során összehasonlításképpen feltüntetjük Szeged 1578-as, valamint Bács-Kiskun megye cigánységének 1768-as vezetéknev-arányszámait is.

89. táblázat

A kecskeméti vezetéknev-típusok szám szerinti megoszlása (1546–1562)

Megnevezés	A vezetéknev típusának					
	száma			előfordulása		
	1546 2.	1559 3.	1562 4.	1546 5.	1559 6.	1562 7.
Foglalkozás	43	46	50	91	123	118
Helynév	36	58	44	76	114	88
Keresztnev	21	26	31	37	43	52
Tulajdonság	15	16	19	32	43	50
Köznév	14	23	18	26	43	41
Idegen név stb.	8	18	28	16	27	34
Összes	137	187	190	278	393	383

90. táblázat

A vezetéknev-típusok százalékos arányszáma (1546–1768)

A vezetéknev-típus neve	A kecskeméti vezetéknev-típus						A szegedi vezetéknev- típus számának %-os arány- száma 1578	A Bács-Kiskun megyei vezetéknev típus	
	számának			előfordulásának				számának	előfordu- lásának
	százalékos arányszáma								
	1546	1559	1562	1546	1559	1562		százalékos arány- száma 1768	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Foglalkozás	31,4	24,5	26,3	32,7	31,2	30,8	31	10,4	16,7
Helynév	26,3	31,0	23,2	27,3	29,0	22,9	18	31,0	34,7
Keresztnev	15,3	13,9	16,3	13,3	10,9	13,6	27	21,9	15,9
Tulajdonság	10,9	8,6	10,0	11,5	10,9	13,1	16	9,0	9,5
Köznév	10,2	12,3	9,5	9,4	10,9	10,7	6	14,2	10,5
Idegen név stb.	5,9	9,7	14,7	5,8	6,7	8,9	0	13,5	12,7
Összes	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,	100,0	100,0

Az átlagos arányszámok szerint Kecskeméten a XVI. század közepén a foglalkozásnevek képezték a legnépszerűbb vezetéknev-típust: ide tartozott a névállomány csaknem egyharmad része. Hasonló volt arányszámuk Szeged-

den is, viszont a cigányoknál csak a nevek egyhatoda tartozott a foglalkozás-megjelölések közé. Kecskeméten és Szegeden egyaránt igen kedveltek voltak még a helynevek is, melyek a névállománynak közel negyedrészt foglalták magukban. A kóbor-nomád életmódot folytató cigányoknál még két évszázad múlva, a XVIII. század közepe után is a nevek egyharmada tartozott a helynevek kategóriájába. Már jóval kevésbé voltak népszerűek a keresztnévből képzett vezetéknevek, melyek Kecskeméten a névanyag egynyolcadát, Szegeden egyhatodát, s ezzel megegyezően a cigányoknál is közel egyhatodát foglalták magukban. Hasonlóan alakult a tulajdonságnevek százalékos arányszáma is: Kecskeméten egynyolcad, Szegeden egyhatod, a cigányoknál azonban tizedrésze tartozott a nevek e csoportjába. A vezetéknevek tizedrészét Kecskeméten és a cigányoknál a köznévből kialakuló névtípusok képezték, míg Szegeden mindössze tizenheted részét tették ki a névállománynak. Az idegen eredetű, bizonytalan olvasatú és ismeretlen nevek aránya Kecskeméten és Szegeden közel állt egymáshoz (átlagosan 7,1 és 6%), ám a cigányoknál éppen a kétszeresét tették ki, közel 13%-ot.⁶⁹

Keresztnevek, névdivat

Nemcsak a vezetéknevek tarthatnak számot az érdeklődésre, hanem a keresztnévek is, melyek hűen tükrözik a korabeli névdivatot, rávilágítanak a névadási szokásokra, egyes utónevek népszerűségére, mások hiányára stb.

Érdekes, hogy a ma divatos utónevek közül egyáltalán nem szerepelnek a következők: Árpád, Béla, Géza, Gyula, Illés, József, Lajos, Sándor stb. Két esetben a testvérek teljesen egyforma nevet kaptak: Török János nős, János (!), a testvére, nőtlen; Török Gáspár nős, Bálind, a fia, Miklós, a fia, másik (diger) Miklós, a fia. Az első eset netalán még lehet elírás — bár erre nincs bizonyíték —, azonban a második névnél ez teljesen kizárt, hiszen a török írnok az esetleges félreértések elkerülése végett a második Miklós nevű fiú neve elé odaírta a diger (másik) megkülönböztető szócskát. Néha a vezeték- és keresztnév csaknem teljesen megegyezett, illetőleg egyazon utónévből képezték őket: Péter Petre, Péter Petör, György György stb. Máskor egyes utónevek vezeték- és keresztnév formában teljes vagy becenév alakban mint párhuzamos nevek fordulnak elő: Bence — Benedek; Péter — Petör — Pető — Petri — Petre; Boldizsár — Boldis — Boda — Bódizsár; Demeter — Dimitri — Dimitre — Demetör; Bertalan — Bertók; Dienes — Dienös — Dénös — Gyenös — Gyenes; Barbél — Berber — Borbéli;

A kecskeméti férfinéesség keresztnévei (1546—1562)

Név	1546	%	1559	%	1562	%
8	2	3.	4.	5.	6.	7.
Albert	4	0,8	5	1,0	2	0,3
Ambrus	15	3,2	11	2,2	22	2,9
András	7	1,5	8	1,6	15	2,0
Antal	6	1,3	6	1,2	7	0,9
Ábrahám	—	—	1	0,2	1	0,1
Ádám	—	—	—	—	2	0,3
Ágoston	2	0,4	1	0,2	4	0,5
Balázs	14	3,0	11	2,3	25	3,3
Bálint	12	2,6	14	2,8	24	3,3
Benedek	24	5,2	17	3,5	23	3,2
Bernát	—	—	1	0,2	1	0,6
Bertalan	6	1,3	6	1,2	12	1,6
Boldizsár	3	0,6	2	0,4	5	0,7
Borbás	4	0,8	5	1,0	7	0,9
Dávid	—	—	1	0,2	1	0,1
Demeter	12	2,6	12	2,4	18	2,4
Dénes	4	0,8	2	0,4	4	0,5
Domokos	—	—	1	0,2	—	—
Elek	—	—	1	0,2	1	0,1
Éliás	—	—	1	0,2	2	0,3
Fábián	1	0,1	8	1,6	3	0,4
Ferenc	19	4,0	21	4,3	19	2,5
Fóris	—	—	2	0,4	1	0,1
Fülöp	2	0,4	—	—	—	—
Gábor	—	—	—	—	1	0,1
Gál	4	0,8	1	0,2	—	—
Gáspár	7	1,5	7	1,5	11	1,5
Gellért	1	0,1	—	—	—	—
Gergely	16	3,2	17	3,5	33	4,4
György	15	3,2	18	3,7	31	4,3
Imre	15	3,2	19	3,9	21	2,8
István	36	7,7	27	5,5	45	5,9
Jakab	5	1,1	2	0,4	4	0,5
János	48	10,2	55	11,3	71	9,4
Jeremiás	—	—	—	—	2	0,3
Józsa	—	—	—	—	1	0,1
Kelemen	5	1,1	1	0,2	2	0,3
László	6	1,3	3	0,6	21	2,8
Lázár	2	0,4	2	0,4	2	0,3
Lőrinc	9	2,0	8	1,6	21	2,8
Lukács	7	1,5	5	1,0	21	2,8

Mónár — Molnár — Mónos stb. Az egyes keresztnévek gyakoriságát a következő táblázatban összegeztük:⁷⁰

Név	1546	%	1559	%	1582	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Márton	8	1,7	12	2,5	18	2,4
Máté	18	3,8	18	3,7	25	3,3
Mátyás	12	2,5	18	3,7	22	2,9
Márkus	—	—	2	0,4	1	0,1
Mihály	32	6,8	32	6,5	53	7,0
Miklós	15	3,0	11	2,3	25	3,3
Orbán	5	1,1	7	1,5	6	0,7
Ozsvard	1	0,1	1	0,2	1	0,1
Pál	23	4,9	30	6,1	40	5,3
Péter	27	5,7	22	4,5	28	3,7
Sebestyén	8	1,7	9	1,8	10	1,3
Simon	2	0,4	3	0,6	4	0,6
Tamás	11	2,3	18	3,7	19	2,5
Tóbiás	—	—	1	0,2	1	0,1
Vince	—	—	2	0,4	—	—
Vitális	1	0,1	1	0,2	1	0,1
Zakariás	—	—	—	—	2	0,3
Zsigmond	2	0,2	1	0,2	2	0,3
Ismeretlen	—	—	—	—	14	2,2
Összes	470	100,0	490	100,0	758	100,0

Érdekes, hogy a névanyagban egyetlen magyar eredetű utónevet sem találunk (Géza, Farkas stb.), illetőleg a Farkas csupán vezetéknev formában fordul elő. A két százaléknál magasabb arányban szereplő keresztnévek rangsora a következő: János, Mihály, István, Péter, Benedek, Pál, Ferenc, Máté, Gergely, Miklós, György, Imre, Mátyás, Tamás, Balázs, Bálint, Ambrus, Lukács, Lőrinc, László, Demeter, Márton és András. A 15 legnépszerűbb keresztnévet módunkban áll összehasonlítani néhány más névstatisztikával, melyek közül 8 a XVI. században (6 a hódoltság területén), 1 pedig a XVIII. században készült:⁷¹

⁷⁰ Csak Éliás alakváltozata fordul elő az Illés névnek. Bárcei Géza is úgy tapasztalta, hogy a József név csak Józsa alakban fordul elő (1956. 151.). Szegeden 1578-ban még így sem található meg a névsorban. (PÉTER L., 1973—74. 249.); „Érdekesség még, hogy két ízben a testvérek azonos nevek (Fodor István; Jób János); ha ez nem az összeíró elírása, akkor érdeklődésre számot tartó sajátosság.” (PÉTER L., 1973—74. 234.); KARÁCSONY S. ZS., 1961. 78.

⁷¹ Szeged, 1522. 1578; PÉTER L., 1973—74. 231—63., KÁLMÁN B., 1961. 23—43.; Ráckeve: KÁLDY-NAGY, Kanoni . . . 1971. 89—95., MÉSZÁROS L., 1974. 392—3.; Ormánság, 1554; HAJDÚ, M., 1971. 181—7.; Baranya, 1554; KÁLMÁN B., 1964. 48.; XVI. sz. 2 fele: BÁRCZI G., 1965. 144—57.; XVI. sz.; KARÁCSONY S. ZS., 1954. 379—87.; XVI. sz. (Kálmán): uó, 1967. 48.; PÉTER L., 1973—74. 251.; cigányok, 1768; MÉSZÁROS L., Bács-Kiskun . . . 1975. 156—60.

A legnépszerűbb kecskeméti keresztnévek a névstatistikák tükrében

Keresztnév	Kecskemét			Szeged		Rác- keve 1562	Or- mán- ság 1554	Bara- nya 1554	XVI. sz. 2. fele (Bár- czi)	Cigá- nyok 1768	XVI. sz. Ka- rá- osony	XVI. sz. (Kál- mán)
	1546	1559	1562	1522	1578							
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
János	10,2	11,3	9,4	11,7	10,1	13,8	8,2	8,9	9,7	18,7	10,1	8,9
István	7,7	5,5	5,9	4,1	7,9	7,7	5,6	6,1	4,8	11,5	6,0	4,8
Mihály	6,8	6,5	7,0	6,2	6,1	4,7	5,5	5,9	5,9	18,6	5,8	5,2
Péter	5,7	4,5	3,7	7,4	4,1	4,7	6,5	6,7	3,6	5,5	5,2	5,9
Benedek	5,2	3,5	3,2	4,5	3,8	2,3	2,6	4,7	—	—	3,3	4,0
Pál	4,9	6,1	5,3	6,3	4,6	3,5	4,7	4,2	5,5	1,5	3,8	4,2
Ferenc	4,0	4,3	2,5	—	4,1	2,6	2,8	3,5	4,1	7,8	4,1	—
Máté	3,8	3,7	3,3	—	2,7	3,6	3,8	4,0	—	—	2,5	3,7
Gergely	3,2	3,5	4,4	5,7	4,6	3,8	3,5	4,1	3,9	0,2	4,0	4,8
György	3,2	3,7	4,3	4,6	4,5	5,1	6,1	5,5	6,3	6,5	5,7	5,3
Imre	3,2	3,9	2,8	2,5	1,9	2,0	2,7	2,8	—	1,8	2,3	2,8
Ambrus	3,2	2,2	2,9	2,4	1,8	1,1	1,6	—	—	—	—	—
Miklós	3,0	2,3	3,3	3,9	2,8	4,5	2,8	2,8	—	3,9	3,3	3,1
Balázs	3,0	2,3	3,3	5,3	2,9	2,7	4,1	4,0	—	0,4	3,2	3,9
Bálint	2,6	2,8	3,3	3,1	2,4	2,2	2,4	—	—	—	—	2,8
Összes	69,7	66,1	64,6	67,7	64,3	64,3	62,9	63,2	43,8	76,4	59,3	59,4

Az egyes összeírások idején másképpen alakult a nevek sorrendje Kecskeméten. Mindössze két keresztnév foglalta el mindhárom évben ugyanazt a helyet:

93. táblázat

A 15 legnépszerűbb kecskeméti utcanév sorrendje (1546—1562)

Név	Gyakoriság sorrendje			
	1546	1559	1562	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.
János	1.	1.	1.	1.
István	2.	4.	3.	3.
Mihály	3.	2.	2.	2.
Péter	4.	5.	7.	5.
Benedek	5.	13.	12.	10.
Pál	6.	3.	4.	4.
Ferenc	7.	6.	16.	9.
Máté	8.	8.	8.	8.
Gergely	9.	12.	5.	9.
György	10.	10.	6.	9.
Imre	11.	7.	15.	11.
Ambrus	12.	16.	14.	14.
Miklós	13.	18.	9.	13.
Balázs	14.	21.	10.	15.
Bálint	15.	14.	11.	13.
Előfordulásuk %-a	69,7	69,2	65,0	68,0
A nevek %-a	34,1	28,9	27,8	30,3

Tanulságos a keresztnévek eredetének a vizsgálata, melyet a következő áttekintés szemléltet:

94. táblázat

A kecskeméti férfinévek eredete (1546—1562)

Eredet	Név
1.	2.
Újszövetségi eredetű martirológiumi nevek	1546: 17 név: András, Bertalan, Borbás, Demeter, Fülöp, István, Jakab, János, Kelemen, Lázár, Lukács, Máté, Mátyás, Márkus, Orbán, Pál, Péter, Tamás; 1559: 17 név, de hiányzik a Fülöp, helyette Márkus szerepel; 1562: 17 név, azonos az 1559-essel.
Martirológiumi latin, egyházi eredetű nevek	1546: 19 név: Ambrus, Antal, Ágoston, Balázs, Bálint, Benedek, Dénes, Fábián, Ferenc, Gál, Gáspár, Gergely György, László, Lőrinc, Márton, Miklós, Sebestyén, Vitális; 1559: 23 név, az előzőkön kívül: Domokos, Elek, Fóris, Vince; 1562: az 1559-esek közül hiányzik a Domokos, a Gál és a Vince.
Ószövetségi eredetű nevek	1546: 3 név: Boldizsár, Mihály, Simon; 1559: az előzőkön kívül: Ábrahám, Dávid, Éliás, Tóbiás; összesen 7 név; 1562: 12 név: Ábrahám, Ádám, Boldizsár, Dávid, Éliás, Gábor, Jeremiás, Józsa, Mihály, Simon, Tóbiás, Zakariás.
Közvetlenül német átvételű martirológiumi nevek	1546: 4 név: Gellért, Imre, Osvát, Zsigmond; 1559: 3 név, hiányzik a Gellért; 1562: 3 név, az előzőekkel azonosak.
Német eredetű, egyházi latin alakban elterjedt nevek	1546: 1 név: Albert; 1559: 2 név: Albert, Bernát; 1562: 2 név, ugyanazok.

A keresztnévek eredetének százalékos megoszlását a következő táblázatban összegeztük. Összehasonlítás gyanánt feltüntetjük Karácsony Sándor Zsigmond XVI. századi névgyűjtésének arányszámait is, melyek azonban nem tartalmazzák a világi és a magyar eredetű neveket (1%).⁷¹

⁷¹ Szeged, 1522, 1578: PÉTER L., 1973—74. 231—63., KÁLMÁN B., 1961—23—43.; Ráckeve: KÁLDY—NAGY, Kanuni . . . 1971. 89—95., MÉSZÁROS L., 1974. 392—3.; Ormánság, 1554: HAJDÚ M., 1971. 181—7.; Baranya, 1554: KÁLMÁN B.; 1964. 48.; XVI. sz. 2. fele: BÁRCZI G., 1956. 144—57.; XVI. sz.: KARÁCSONY S. ZS., 1954. 379—87.; XVI. sz. (KÁLMÁN): nő, 1967. 48.; L.; 1973—74. 251.; cigányok, 1768: MÉSZÁROS L., Bács-Kiskun . . . 1975. 156—60.

A férjnévek eredetének százalékos megoszlása

Eredet—típus	Kecskeméten				Karácsonynál XVI. sz.
	1546	1559	1562	Átlag	
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Újszövetségi	48,8	48,6	45,6	47,3	44,5
Latin, egyházi	39,1	37,6	40,8	39,2	41,3
Ószövetségi	7,7	8,3	10,0	8,7	8,4
Közvetlen német	3,6	4,3	3,2	3,7	2,9
Német eredetű	0,8	1,2	0,4	1,1	1,9
Összes	100,0	100,0	100,0	100,0	99,0

1546-ban 44 különféle keresztnévet regisztráltak Kecskeméten a török írások, 1559-ben 52-öt, 3 év múlva pedig 54-et, vagyis átlagosan 50-et. Viszont az egyes években nem mindig ugyanazok a nevek szerepelnek, illetve maradtak ki az összeírásból, s így végeredményben összesen 59 féle eltérő utónév található a három defterben. Megállapítható tehát, hogy egy-egy nevet 1546-ban 11-en, 1559-ben 10-en, 1562-ben 14-en viseltek, átlagosan 12-en. Ez önmagában véve még elég jó szóródási aránynak számítana, de a legnépszerűbb keresztnévek előfordulási aránya egészen más képet mutat. Már az eltérő keresztnévek eléggé alacsony, félszáz körüli száma arra utal, hogy a nevek választéka meglehetősen szűk skálán mozgott. Méginkább szembetűnő ez a tendencia Szegeddel (1578) és Ráckevével (1562) összehasonlítva:

96. táblázat

A keresztnévek leterhelése Szegeden, Kecskeméten és Ráckevén (1546—1578)

Város	Időpont	Összes keresztnév	Eltérő név	Azonos keresztnévet viselők átlaga	2%-nál magasabb számárányú név
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Kecskemét	1546—1562	1718	59	10	23
Szeged	1577—1578	1178	78	15	19
Ráckeve	1562	1051	70	15	19

Bár Kecskeméten a három összeírás évében másfélszer annyi keresztnévet regisztráltak, mint Ráckevén vagy Szegeden, de ennek ellenére itt jegyezték fel a legkevesebb eltérő utónévet. A másik két összeírás arányában Kecskeméten mintegy 110—120 különböző keresztnévet kellett volna összeírni, és ennek csupán a fele található a defterekben. Ennek megfelelően az azonos

keresztnevet viselők átlaga is egyharmaddal kevesebb volt Kecskeméten, mint a másik két városban. S ugyancsak ez a magyarázata annak, hogy itt 23 olyan nevet találunk, melynek előfordulási számaránya meghaladta a 2%-ot. Mert hiszen nyilvánvaló, hogy kevesebb eltérő keresztnévnek, magasabb össznépszerűség mellett, többször kellett előfordulnia, mint több különféle névnek kisebb névállományánál. Mint alábbi táblázatunk bizonyítja, a 15 leggyakoribb név az egyes összeírások évében erős ingadozást mutatott a rangsorban:

97. táblázat

A 15 legnépszerűbb keresztnév ingadozása a gyakorisági rangsorban

Azonos arányú nevek	Rangsoruk	Kis eltérést mutató számarányú nevek	Rangsoruk	Jelentős eltérést mutató számarányú nevek	Rangsoruk
1.	2.	3.	4.	5.	6.
János	1., 1., 1.	Mihály	3., 2., 2.	Benedek	5., 13., 12.
Máté	8., 8., 8.	István	2., 4., 3.	Ferenc	7., 6., 16.
		Péter	4., 5., 7.	Gergely	9., 12., 5.
		Pál	6., 3., 4.	Imre	11., 7., 15.
		György	10., 10., 6.	Miklós	13., 18., 9.
		Ambrus	12., 16., 14.	Balázs	14., 21., 10.
		Bálint	15., 14., 11.		

A leggyakoribb, legstabilabb keresztnév a János volt, mely mindhárom évben a legelső helyen állt, igen magas számaránnyal: átlagosan minden 10. férfi ezt a nevet viselte. Mint összehasonlító táblázatunkból kitűnik, a János volt a magyar férfinepszerűség legnépszerűbb utóneve a XVI—XX. század között valamennyi névstatistikában. Kecskeméten a 2—3. helyen a Mihály és az István osztozott, a negyedikén pedig a Pál. A népszerű nevek közé tartozott még a Péter, a Máté, a Gergely, a György, a Ferenc, a Benedek, az Imre, a Bálint, a Miklós, az Ambrus és a Balázs is. E 15 név tette ki 1546-ban a névállomány 69,7%-át, 1559-ben 69,2%-át, 1562-ben 65%-át, vagyis átlagosan 68%-át. Tehát a keresztnévek valamivel kevesebb, mint egyharmad részét (30,3%-át) viselte a férfinepszerűség több mint kétharmada (68%-a). Ez világosan utal a legnépszerűbb keresztnévek erős túlterhelésére, mely mindenekelőtt a János, az István, a Mihály, a Pál és a Péter neveknél mutatkozik meg a legszembetűnőbben. E nevek számaránya 1546-ban 35,3%, 1559-ben 33,9%, 1562-ben 31,3% volt. Hasonlóan alakult arányuk másutt is:

A férfiak egyharmada tehát e legnépszerűbb 5 keresztnévet viselte, a cigányoknál pedig 55,8%-a. A nevek szóródása, eloszlása így korántsem volt kielégítő Kecskeméten és a többi helyen. Eredet szerinti vizsgálatuk a latin

A János, István, Mihály, Pál és Péter keresztnévek gyakorisága

Kecskemét	Ormánság	Baranya	Bárcezi	Karácsony	Kálmán	Szeged	Ráckeve
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
33,5	30,5	31,8	29,5	30,9	29,0	34,3	34,4

és német közvetítésű (a protestantizmus előtt igen elterjedt) nevek fokozatos háttérbe kerülését jelzik, valamint a reformáció által előtérbe helyezett eredeti bibliaiszövegek ó- és újszövetségi neveinek gyors térhódítására utalnak:

A reformáció hatása a névadásra a XVI. században

Protestantizmus előtti			Reformáció korabeli		
keresztnévek aránya					
Kecskeméten	Karácsonynál	Átlag	Kecskeméten	Karácsonynál	Átlag
1.	2.	3.	4.	5.	6.
44,0	46,1	45,05	56,0	53,9	54,95

A legnépszerűbb keresztnévek tehát a bibliai történetekből is jól ismert mártírok, szentek és apostolok nevei közül kerültek ki. A névadás ilyen voltát a családi vonatkozásokon kívül erőteljesen befolyásolhatták a helyi protestáns és katolikus lelkészek is. Érdekes, hogy a defterekben szereplő fiúk neve csak ritkán egyezik meg apjukéval, de többségükben egészen más keresztnévet kaptak. Kecskeméten tehát nem jellemző a névadás családi konzervatívizmusa, melyet Karácsony a gazdag (de csaknem teljes egészében hódoltságon kívüli) XVI. századi névanyag viszonylatában megfigyelt. Egyébként Hajdú, Bárcezi és saját ráckevei névkutatásaink is a kecskeméti-vel teljesen megegyező eredményre vezettek: a fiúk más keresztnévet viseltek, mint apjuk. Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy Kecskemét férfinévei sem eredet, sem gyakoriság tekintetében nem mutatnak számottevő eltérést a XVI. századi regionális és országos helyzettől, hanem az általánosan érvényes viszonyok többé-kevésbé pontos tükörképét tárják az utókor elé.⁷²

72 PÉTER L., 1973—74. 234. 250.; MÉSZÁROS L., 1974. 392—3.; KARÁCSONY S. ZS., 1961. 85—95.; MÉSZÁROS L., Bács-Kiskun... 1975. 160.; KARÁCSONY S. Zs., 1954. 386.; uő, 1961. 105.; BÁRCZI G., 1956. 153.; HAJDÚ M., 1971. 184. — Tanulmányunk az alábbi monográfia alapján készült: Kecskemét története a török hódoltság első évtizedeiben (A magyarországi török hódoltság mezővárosi fejlődése történetéhez. 1.). Kzt. Tököl, 1977. 535 p. 110 táblázat, 1200 jegyzet, 1 térkép. — E dolgozatunk a monográfia V. és VI. fejezetét tartalmazza teljes egészében, továbbá a IV. fejezet adózással kapcsolatos részeit.

ÖSSZEGEZÉS

Tanulmányunkban feltártuk Kecskemét mezővárosi potenciáljának legfontosabb összetevőit a XVI. század közepén. Munkánk során felhasználtuk a szakirodalom főbb eredményeit, ám ennek ellenére nem egy viszonylatban kevésbé tisztázott problémák elé kerültünk, lévén hogy a kecskemétihez hasonló módszerű, részletességű és mélységű feldolgozás hódoltsági mezővárosról még nem készült a XVI. század közepén. Alapvető forrásfeltáró módszerünk a komparatiztikus statisztikai vizsgálat volt, melynek során jól áttekinthető táblázatokban összegeztük a különféle török, magyar és latin nyelvű iratokból kigyűjthető számadatokat. Javarészt a török adóösszeírásokra támaszkodva, az összehasonlító módszer alkalmazásával részletesen feltártuk Kecskemét mezővárosi potenciálját a hódoltsági mezővárosi-parasztpolgári fejlődés összefolyamatában.

Kecskemét még a XVI. században fejlődött mezővárossá, de gazdasági-társadalmi potenciálja a maga teljességében csak a XVI. század közepére épült ki. Teljesítőképeségéről jó összehasonlító adatokat tartalmaznak a korabeli török források, mindenekelőtt az 1546-os, 1559-es és 1562-es tahrir-defterek (adójegyzékek). Ebben az időben Kecskemét népe számos szolgálatot teljesített, sokféle adózott: török földesurának, a budai államkincstárnak, a kecskeméti kádinak, a török és magyar vámosoknak, a Habsburg-királynak, a nemesi vármegyének, magyar földesurainak, a váci püspöknek, az egri várnak, s az általa bérelt puszták után mohamedán és magyar birtokosainak. A legsúlyosabb terhet 1565-től az átalányadó 2—300 ezer akcsét kitevő összege jelentette, mely ugyanakkor alapjává is vált a mezőváros gazdasági fellendülésének. A század utolsó harmadában Kecskemét egyike volt a magyarországi török hódoltság 10 legnagyobb adófizető mezővárosának, mely egyben utal a település anyagi potenciáljának rendkívül fejlett voltára is. A királyi országrész irányában mérsékeltlen adózott, melynek teljesítésére gazdasági (kereskedelmi) érdekei és a magyar végváriak (az egriek) fegyverei kényszerítették. A kettős kizsákmányolás és a háborús pusztítások hatására a XVI. század utolsó évtizedére Kecskemét népessége és gazdasági potenciálja is hanyatlásnak indult, de kisebb mértékben, mint a többi hódoltsági mezővárosé. Ezáltal az 1590-es években Ráckevét, Tolnát, Szegedet és több fejlett települést megelőzve, Debrecen után a hódoltság második legnépesebb és legfejlettebb mezővárosává vált.

A török adóösszeírások, vámnaplók és néhány magyar szórványadat alapján meglehetősen részletességgel feltérképezhattük a mezőváros gazdasági viszonyait. Külön tárgyaltuk a mezőgazdasági termelés összetevőit, a kézműipari és céhes viszonyokat, továbbá az áruforgalommal kapcsolatos ada-

tokat. Meghatároztuk Kecskemétnek mint a Duna—Tisza köze egyik leg-típusosabb kertes városának legfontosabb ismertető jegyeit, melyekből kitűnt a mezőváros autonóm, kora kapitalista jellegű cívisgazdálkodásának számos előremutató vonása. Kecskemét, néhány igen fejlett alföldi mezővárossal egyetemben, inkább haszonélvezője, mintsem áldozata volt a török hódítással bekövetkező nagy gazdasági változásoknak, a népesség elvándorlásának, a nagymérvű pusztásodásnak. Természetföldrajzi viszonyai, negyed évezredes mezővárosi tradíciói, s a már korábban megindult, de a török uralom idején még nagyobb lendületet vett pusztásodás hatására mezőgazdasági termelésében mindvégig alárendelt szerepet játszott a szántóföldi növénytermesztés, és inkább csak az állattenyésztéshez szorosan kapcsolódó legelő- és rétgazdálkodás tudott kibontakozni. A párezer holdon folytatott gabonatermesztése kielégítette a mezőváros szükségletét, sőt a 60-as évek elején már piacra is termelt belőle, ám mezőgazdasági terményekre alapozott árutermelése messze elmaradt az állattenyésztés és az állatkereskedelem volumene mögött.

A XVI. századi Kecskemét jellegzetes alföldi állattenyésztő-állatkereskedő mezővárossá fejlődött, melynek gazdasági életét a külső határban és a kiterjedt pusztákon folytatott nagyarányú külterjes (szilaj) állattenyésztés, és az ezen alapuló áruforgalom uralta. Ennek kedveztek a külső piaci körülmények is, nemcsak a már említett belső gazdasági-társadalmi tényezők, melyeket Kecskemét ügyes és szorgos népe éppúgy ki tudott aknázni és anyagi gyarapodása szolgálatába állítani, mint más fejlett hódoltsági mezővárosok. A korlátlan befogadóképességű nyugati felvevőpiacok élőhús (vágómarha, ló és juh) szükségletének kielégítésében Kecskemét állattartó záhingazdái, tőzsérei jelentős mértékben vették ki a részüket már az 1560-as évek elején is. Kétségtelenül a kitűnő külső piaci lehetőségek adták meg a végső lökést Kecskemét állattartó — tőzsérkedő mezővárossá alakulásához, melyhez a török hódítással bekövetkező változások minden belső előfeltételt biztosítottak. Nem véletlen, hogy a nyugati kereslettel kevésbé összefüggő állattenyésztési ágak — így például a sertés-, kecske- és méhtartás — csak mérsékelt szerephez jutott a mezőváros gazdasági életében, s inkább csak a helyi szükségletek kielégítését szolgálta, de volumenében jelentős mértékben elmaradt más hódoltsági agrárvárosok mögött. Viszont annál nagyobb jelentőségre tett szert a nyugati exportlehetőségekre alapozott szarvasmarha-, ló- és juhtenyésztése. Jellemző, hogy a 60-as évek elején a kecskeméti kereskedők vámoztatták a legtöbb lovat a váci révátkelőhelyen, noha ez csak a legkisebb súllyal szerepelt a mezőváros állattenyésztésében és állatkereskedelmében. Juhtenyésztése egészen kiemelkedő eredményekhez vezetett, melynek volumenét csak Szeged múlta felül; a XVI. század köze-

pén már 10—15 ezer juh legelt évente Kecskemét határában, pusztáin. Am gazdasági életében mégsem a ló- és juhtenyésztés, hanem az ennél mérhetetlenül nagyobb hasznot hajtó szarvasmarhatartás és tőzsérkedés jutott alapvetően meghatározó szerephez. A XVI. század közepi Kecskemét egyike a hódoltság legnagyobb marhatenyésztő mezővárosainak, melynek élelmes záhingazda-tőzsérei Ráckeve és Kálmánca után a legtöbb marhát hajtották nyugatra: évente 6—8 ezer darabot. A XVI. század második felében már egyértelműen a rideg marhatartás és tőzsérkedés képezte Kecskemét gazdasági fejlődésének alapját, s tulajdonképpen ennek a burkolt megadóztatását jelentette az 1565-től kezdődő átalányadózás rendkívül magas, évi 2—300 ezer akcsés, azaz 4—600 ezer dénáros összege.

Lényegesen kisebb súllyal szerepelt a mezőváros gazdasági életében a kézműipari termelés, noha ez a környező falvakhoz és kisebb hászvárosokhoz képest számottevő eredményeket ért el. A török adódefterek adatai arra vallanak, hogy Kecskemét kézműipara az 1550-es évek elejétől indult fejlődésnek, s ebben komoly szerephez jutottak a mezővárosba beköltöző paraszti háziiparosok, iparos mesterek, céhes polgárok, főképpen a több évszázados kézműipari tradíciókkal rendelkező szegediek. Nem véletlen, hogy az ipar fejlettebb szervezetű, céhes formája is csak az 1550-es évek második felétől kezdett kibontakozni, melyben a szegedi ötvösök játszottak úttörő szerepet, létrehozva 1557-ben a legelső céhet Kecskeméten. Ezt követte két év múlva a szűcscéh, majd a század utolsó negyedében a szabócéh megalakítása. A céh Kecskeméten is sajátos érdekvédelmi, nyersanyag- és piacszabályozó szerepet töltött be. Az őstermeléshez még igen sok szállal szövődő kézműipar a század derekán az adózók mintegy ötödrészét foglalkoztatta, s az állattenyésztés és a kereskedelem után a mezőváros gazdasági életének harmadik legfontosabb ágazatát képezte. Bár a tőke döntő része továbbra is az állattenyésztő-tőzsérkedő-pusztabérlő záhingazdák kezében összpontosult, de a kézműipar fokozatos térnyerésének eredményeként a XVI. század utolsó évtizedeiben már egy-egy jómódú iparos polgár is bejutott a mezőváros magisztrátusába.

Forrásadottságainkhoz mérten igyekeztünk minden részletében feltárni, és értékelni az anyagi javakat előállító és forgalomba hozó emberrel kapcsolatos adatokat is, melynek során elsősorban az 1546-os, 1559-es és 1562-es kecskeméti török adóösszeírásokra támaszkodhattunk. Vizsgálódásainkból kitűnt, hogy a XVI. század közepi Kecskemét etnikailag meglehetősen homogén egységet alkotott, szemben a rendkívül heterogén népi összetételű, balkanizálódó palánkvárosokkal. Ebben az időben a nagy Duna—Tisza közti települést — leszámítva a török kádit és néhány emberét — gyakorlatilag teljesen magyar, illetőleg már régebben elmagyarosodott népesség lakta.

A fentebb vázolt gazdasági viszonyok meghatározták a lakosság társadalmi összetételét is. A termelési eszközökhöz való viszonyuk alapján a népesség három nagy társadalmi rétegre különült el: az állattenyésztő-tőzsérkedő-pusztabérlő záhingazdák csoportjára; az agrár—ipari—értelmiségi közép-rétegekre (közép- és kisbirtokos parasztok, kézműves mesterek, malomtulajdonosok, fuvarosok, szatócsok, boltosok, literátusok: jegyzők, deákok, iskolamesterek, papok); és az anyagi javakkal egyáltalán nem, vagy csupán korlátozott mértékben rendelkező bérmunkásokra (szolgák, pásztorok, kézműveslegények, inasok, segédek, cselédek, napszámosok, hajcsárok, csöszök, éjjeliőrök, házatlan zsellérek). Miként az anyagi javak zömét, úgy a városi közhatalom irányítását is a legmódosabb záhingazdaréteg sajátította ki magának, kizárva belőle a középrétegeket és a bérmunkások népes csoportját. Tehát tényleges gazdasági fejlettségének megfelelően a hódoltsági mezőváros népessége sajátos prekapitalista osztálytársadalmat alkotott, melynek vezető rétegét a kapitalizálódó kereskedő-agrártőkés réteg képezte. Jellemző sajátosság a két ellentétes társadalmi pólus, a kizsákmányoló záhingazdák és a kizsákmányolt bérmunkások között elhelyezkedő középrétegek viszonylag magas számaránya, mely a mezőváros előnyös gazdasági — megélhetési lehetőségeivel függött össze.

Kecskemét népességének kultúrája elsősorban a módos érvistársadalom szellemi szükségleteit elégítette ki. Különösen fontos szerepe volt az iskoláztatásnak, hiszen a fellendülő árutermelés és árukereskedelem érdekei alap- és középfokú műveltséggel rendelkező mezővárosi polgárok képzését tették szükségessé, akik ilyformán jól megállhatták helyüket a belső, hazai és külső, nyugati piacokon is. A reformáció terjedésével Ráckeve, Szeged, Nagykovács és Cegléd mellett Kecskemét lett a Duna—Tisza közti protestáns vallási, iskoláztatási és irodalmi viszonyok egyik központjává. Különösen fontos volt a középfokú református tanintézet működése, melyhez hasonló csak Ráckeven volt, valamint a zsoldárfordító Végh Mihály költői tevékenysége, aki kitűnő műfordításával beírta nevét a magyar irodalom és művelődéstörténet legfényesebb hódoltsági lapjaira.

A kecskeméti török adóösszeírások korlátozott és részleges mértékben lehetővé tették a mezővárosi adózó férfinepesség demográfiai struktúrájának bizonyos fokú elemzését is. Megismerhettük az adózó háztartások serdülő és felnőtt férfinepességét, továbbá a háztartások nagyságát és összetételét. Bizonyos információkhoz jutottunk a születési, házasságkötési, szaporodási-termékenységi, halálozási és népmozgalmi viszonyok területén. A maihoz képest különösen negatív képet mutatott a natalitás (születés), a mortalitás (halálozás), a természetes évi szaporodás, s az adatok meglehetősen kevés házasságkötésre utalnak. A népmozgalom vizsgálatakor erősen

differenciált képhez jutottunk: a fluktuáció csupán a beköltözések viszonylatában volt rendkívül nagymérvű, ám az elköltözések szférájában egészen minimális szinten jelentkezett, s a mezővárosi alapnépességet (a törzslakosságot) úgyszólván egyáltalán nem érintette. Az 1546—1559 közötti időszakban — a vagyontalan szolganépességet leszámítva — az eredeti alapnépesség csaknem teljes stabilitása, kontinuitása mutatható ki, legalábbis az adózó háztartások viszonylatában. A mezővárosba települők közül legnagyobb számarányban a szegediek szerepeltek, akik nem kis mértékben hozzájárultak Kecskemét gazdasági életének továbbfejlődéséhez. A gazdasági-társadalmi potenciálnak megfelelően, elsősorban a nagyarányú beköltözések eredményeként, gyors ütemben gyarapodott a mezőváros népessége is, úgy hogy a XVI. század utolsó negyedében Debrecen után már Kecskemét volt a hódoltság második legnépesebb települése. Végezetül megállapíthattuk, hogy a férfinépesség személyneveinek nyelvjárási és névtani sajátosságai fő vonalakban megegyeztek az eddigi nyelvészeti kutatások legfontosabb eredményeivel.

A XVI. századi Kecskemét gazdasági, etnikai, társadalmi, kulturális és népesedési viszonyainak feltárása az összehasonlító statisztikai vizsgálatok tükrében lehetővé tette az egyik legjelentősebb hódoltsági mezőváros fejlődésének, helyzetének komplex bemutatását a maga és tágabb környezete dialektikus kölcsönhatásaiban.

MELLÉKLET

Kecskemét adózó háztartásai 1546—1562

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Adacs István Anbrus, a fia András, a fia
Akma Bálind nős Gergely, nőtlen	meghalt megszökött	
Alatjáni Bertalan nős Mihál a fia, nőtlen	Alatjáni Bertalan Márton a fia, nőtlen András kovács nős	Alatjáni Bertalan
Angyal Alberd nős Benedek, nőtlen	meghalt meghalt Petre a fia, nőtlen Angyal István nős	
Antal Petri nős	Angyal Petri nős, meghalt Apári Tamás nős	Apári Tamás
Ács Bálind nős	meghalt Ács Balázs nős Ács Fábián nős Ács János nős Ács Matiás nős	Ács Balázs Pál, a fia
Ágoston Alberd nős Mihál a fia, nőtlen Lukács a fivére, nőtlen Máté, nőtlen	Ágoston Alberd nős Mihál a fia, nős Lukács a fivére, nős meghalt	Ágoston Mihál, 197 juh János, a fia a pásztora
Ágoston János nős Balázs a fivére, nőtlen	Ágoston János nős áthúzva — Márton a testvére, nőtlen	Ágoston János, 315 juh Márton, a fia Bálind, a fia Miklós, a pásztora

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Benedek, nőtlen	meghalt Ágoston Miklós nős	Ágoston Miklós András, a fia
Ágoston Pál nős	Ágoston Pál nős	
János, nőtlen Máté, nőtlen	megszökött megszökött	Ágoston Pál nős, 250 juh Tamás, a fia Máté, a pásztora
	Ágoston Vitális nős	Ágoston Vitáris
Árpás Miklós nős	Árpás Miklós nős Mihál a fia, nőtlen	Árpás Miklós Mihál, a fia
	Bagi Gergel nős	
		Babaresi Máté Miklós, a fivére
		Baka Bertalan Ambrus, a fia
Bakos Bálind nős Tamás a fia, nőtlen Gál, nőtlen	Bakos Bálind nős nős meghalt	Bakos Bálind Pál, a fia Bakos Tamás Ambrus, a fia
	Bakos Dienös nős	Bakos Gyenös
	Bakos Ferenc nős János a fia, nőtlen	Bakos Ferenc János, a fia Petőr, a fia
Bakos Gál nős András, nőtlen	meghalt megszökött	
		Bakos Gergel András, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Bakos Imre Lukács, a fivére
Bakos János nős Máté, nőtlen	meghalt megszökött	
		Bakó Sebestyén Gergel, a fivére
		Balázs Pál
	Balik Pál nős	Balok Pál
Baracsi Benedek nős Ferenc a fia, nőtlen	Baracsi Benedek nős áthúzva: fia Tamás, nőtlen	Baracsi Benedek György, a fia
Baracsi Ferenc nős László a fivére, nős Mihál a testvére, nőtlen Dimitri a testvére, nőtlen	Baracsi Ferenc nős fia János, nőtlen fivére István, meghalt meghalt meghalt	Baracsi Ferenc János, a fia Baracsi Dimitri
	Baracsi Gergel nős	
	Barani Gergel nős	
	Barbél Fábián nős	Berber Fábián
Barbél Ferenc nős Máté a fivére, nős	meghalt meghalt	Berber Máté
Barbél István nős	meghalt	
Barbél Matias nős Benedek a fia, nőtlen	Barbél Matias nős meghalt	Berber Matias
	Bán Balázs nős	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Bán Gergel nős	Bán Gergel nős	Bán Gergel János, a fia
Bán Lukács nős János, nőtlen	meghalt megszökött	
		Bánodi Pető János, a fia Pál, a fia
		Bárán Gergel Benedek, a fia Zokardás, a fia
	Bárdi Bertalan nős János, a fia, nőtlen	Bárdi Bertalan János, a fia
		Bárdos Benedek
	Becsi Ferenc nős	Becsi Ferenc, 300 juh
Becsi György nős, 175 juh	Becsi György nős, 300 juh Dimitri a fia, nőtlen	
Becsi Imre nős	Becsi Imre nős	Becsi Imre
Becsi Kelemen nős Dimitri a fia, nős Petri, nőtlen	meghalt áthúzva: Ferenc a fia, nős meghalt	
	Becsi Pál nős, 200 juh	
Bence Mihál nős	meghalt	
	Bedi András nős	Bedi András
	Bekő Pál nős	
Benda Gergel nős	meghalt	
Benda Mihál nős	meghalt	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Bertalan György nős	meghalt	
	Bertók Bálint nős	Bertók Bálint Máté, a fia
	Béri Lőrinc nős	
	Biriny Főris nős	Biriny Főris
Bíró Dimitri nős, 110 juh	Bíró Ferenc nős, 100 juh Bíró Dimitri nős Petre a fia, nőtlen	Bíró Ferenc, 275 juh a pásztor Bíró Dimitri Bertalan, a fia Miklós, a fia
Kelemen a fivére, nőtlen	meghalt	
		Boda György
	Bodon Ambrus nős	
Bogár András nős	helyette: Bogár István nős, meghalt András a fia, nőtlen János a fia, nőtlen	Bogár András Bogár János Máté, a fia
		Bogár Benedek Gergel, a fia
	Bodor György nős	Bodor György
	Bodor Imre nős	
		Bodor Jakab Balázs, a fia
		Bodor Máté Petör, a fia Imre, a fia
	Bodor Petre nős	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Boldis Gergel nős	Boldis Gergel nős	
		Boldis Lukács Lőrinc, a fia
Bonc Borbás nős	Bonc (áthúzva) Lőrinc Borbás nős	Bonc Lőrinc Mihál, a fia
Bonc Pál nős	helyette: Lőrinc Pál nős András a fia, nőtelen	Bonc Pál András, a fia Gáspár, a fia
Lőrinc a fivére, nős Gergel, nőtelen	meghalt megszökött	
	Borbéli Simon nős	
Boros Ambrus nős 202 juh János a fia, nőtelen Bertalan a fivére, nőtelen István a fivére, nőtelen János, nőtelen	helyette: Boros Balázs, meghalt meghalt meghalt nős megszökött	
Boros Antal nős Balás, nőtelen	Boros Antal nős Sebestyén a fia, nőtelen meghalt	Boros Antal Sebestyén, a fia Gáspár, a fia
Boros Matias nős Sebestyén, nőtelen	Boros Matias nős megszökött	Boros Matias Miklós, a fia
		Borsos István, 150 juh Miklós, a fia a pásztora
		Borsos János Balás, a fia a pásztora
Bors Alberd nős	Bors Alberd nős	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Borsodi Orbán nős	
		Botos Gergel István, a fia
		Bozók Benedek
	Bozók Ferenc nős János a fia, nőtlen	Bozók Ferenc, 400 juh János, a fia István, a pásztor György, a pásztor
		Bozók István
Bozók János nős Orbán a fia, nőtlen	meghalt meghalt	Bozók János István, a fia
Bökő Dimitri nős	Bökő Dimitri nős	Bökő Dimitre Miklós, a fia
Bökő Miklós nős fia Bökő Miklós, nőtlen	Bökő Miklós nős fia Bökő Miklós, nőtlen	
		Bukarini György
		Busa Miklós
Buv Matias nős	Buv Matias nős Simon a fia, nőtlen	Buv Matias Simon, a fia Mihál, a fia
Buv Miklós nős	meghalt Pál a fia, nős	
Buv Pál nős Vitalis, nőtlen	Buv Pál nős meghalt	Buv Pál
Bükkös Máté nős	Bükkös Máté nős	
		Cun Matias

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Csákó (?) Sebestyén nős	
		Cserjés Balázs János, a fia
Cseszne Matias István a fivére, nőtlen	meghalt meghalt	Cseszne Matias
Csete Balázs nős Borbás a fia, nőtlen	meghalt meghalt	
Csete Ferenc nős Petri, nőtlen	Csete Ferenc nős megszökött	Csete Ferenc Péter, a fia
Csete László nős	Csete László nős	Csete László Boldizsár, a fia
		Csépán Balázs Bálint, a fivére
Csépán István nős	Csépán István nős Imre a fia, nőtlen	Csépán István Imre, a fia Mihál, a fia
Csépán István nős Lőrinc a fia, nőtlen	Csépán Isztepán nős, meghalt áthúzva; Balázs a fia, nős	Csépán Lőrinc
Csépán Petri nős Pál a fia, nőtlen György, nőtlen	Csépán Petri nős Pál a fia, nőtlen megszökött	Csépán Petör Nagy (!), a fia György, a fia Csépán Pál György, a fia
	Csépán Szabó Gáspár nős	
Csika Ferenc nős Anbrus a fivére, nőtlen Máté, nőtlen	meghalt meghalt meghalt	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Csika György nős	meghalt	
	Csikai István nős	
Csika Lázár nős, 304 juh Gellérd, nőtlen Miklós, nőtlen	Csika Lázár nős, 304 juh meghalt megszökött	
	Csika Lázár nős	
Csika Márton nős János, nőtlen	meghalt megszökött	
Csika Pál nős János, nőtlen	Csika Pál nős György a fia, nőtlen János a fia, nőtlen megszökött	
	Csípós Balázs nős	
Csonka Mihál nős Mihál, nőtlen	meghalt megszökött	
		Csonkos Balázs János, a fia
		Csop István
	Csóka István nős	Csóka István
		Csóka Lázár Mihál, a fia István, a fia
		Csóka Pál, 156 juh János, a fia György, a fia Anbrus, a pásztora
	Csupor Vince nős István, a fia nőtlen	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Dajka Gyenös Tamás, a fia
		Dajka György Lőrinc, a fia
Dajka János nős	meghalt	
	Dávid Márton nős	Dávid Márton
Dézszerikó (?) Zsidmon nős Pál, nőtlen	meghalt megszökött	Dézsarakó Zsidmon
Diák Gergel nős	Diák Gergel nős	
	Dienös Mihál nős	Dénös Mihál Gergel, a fia
Disznós Mihál nős	Disznós Mihál nős	
		Dobi Miklós Pál, a fia
Dongi Mihál nős	meghalt	
Elek Gál nős	Elek Gál nős	
		Elek Mihál Márton, a fivére
	Erdeli Pál nős	Erdéli Pál László, a fivére
Erdős Mihál nős, 125 juh	meghalt	
Erdős Pál nős Gergel, nőtlen	Erdős Pál nős, 350 juh megszökött	
	Esbi Miklós nős	
	Faragó Anbrus nős	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Faragó Imre
Farkas Mihál nős	meghalt	
Farkas Tomás nős Mihál, nőtlen	Farkas Tomás nős Lőrinc, a fia, nőtlen Gergel a fia, nőtlen meghalt	Farkas Lukás (?) Lőrinc, a fia Gergel, a fia
	Fábián diák nős	Fábián diák Miklós, a fia István, a fia
Feir Petri nős	meghalt	
	Feirvári Jakab nős	
Fekete Benedek nős	meghalt	
Fekete Gáspár nős	Fekete Gáspár nős	
Ferenc diák nős	meghalt	
		Ferenci Balás, 100 juh Imre, a fia a pásztor
	Ferenci Bálint nős Máté a fia, nőtlen	Ferenci Bálint Máté, a fia
Ferenci Borbás nős	Ferenci Borbás nős	Ferenci Borbás
		Ferenci Demetör, 200 juh a pásztor
	Ferenci Márkus nős	Ferenci Márkus
		Ferenci Petör Gergel, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Fias Orbán nős Márton a fia, nős	
	Finta Borbás nős	Finka Borbás Gáspár, a fia
	Finta János nős	
	Fodor János nős Dienes a fia, nőtlen	Fodor János Lőrinc, a fia Petőr, a fia Dienös, a fia
		Fóris Mihál
		Füles Dimitre
		Füstös Lukács György, a fivére
		Garázda János
	Gardan Imre nős	Gardani Imre Bálint, a fia
Gazatak Antal nős	meghalt	
Gombás Balázs nős Gáspár a fia, nőtlen Boldizsár a fivére, nőtlen	meghalt nős meghalt	
Gombás Tamás nős	meghalt	
Gyárfás Benedek nős	meghalt	
	Gyárfás Imre nős	Gyárfás Imre Miklós, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Gyárfás Miklós nős Tamás, nőtlen István, nőtlen	Gyárfás Miklós nős Anbrus a fia, nőtlen Tamás, a nevezettnél meghalt	Járfás Miklós, 190 juh Anbrus, a fia Mihál, a fia Mihál, a pásztora
	Gyékén Benedek nős	
Gyóni Benedek nős	meghalt	
Gyóni Matias nős	meghalt	
Gyóni Miklós nős Petri, nőtlen	meghalt megszökött	Gyóni Miklós István, a fia Mátyás, a fia
Gyóni Pál nős	meghalt	
György Matias nős Sebestyén a fia, nős Gergel, a fivére, nőtlen János, nőtlen	György Matias nős Sebestyén a fia, nős Gergel a fivére, nőtlen meghalt	György Matias, 250 juh György, a fia Mihál, a fia a pásztora
		György Mihál
György Pál nős	György Pál nős	György Pál
György Petre nős György, nőtlen	meghalt megszökött	
	Hajnal Orbán nős, 100 juh	
		Halász István

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Halász Pál Benedek, a fia Gergel, a fia
Hatos Gergel nős István a fia, nőtlen	meghalt nős	Hatos Gergel
	Hatos István nős	
		Hegedűs Bálint
Hegedűs Imre nős István, nőtlen	Hegedűs Imre nős meghalt	Hegedűs Imre Anbrus, a fia
Hegedűs János nős	meghalt	
Hollósi István nős Bertalan, nőtlen	Hollósi István nős meghalt	
Hollósi Máté nős	Hollósi Máté nős	
		Husvéd Simon
Ihász András nős, 102 juh	meghalt	
	Illemős Bernád nős	Illemős István Gergel, a fia
Iloncsi Benedek nős	Iloncsi Benedek nős	
	Imre Pál nős	Imre Pál János, a fia
		Inácsi Benedek Miklós, a fia János, a fia
István pap	István pap	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Ivácsa Báлинд István, a fia
		Jakisa Lárinc
		János Bódizsár
	János Damokos nős	
		Józsa György
Józsa János nős Petri a fia, nőtlen István, nőtlen	Józsa János nős meghalt megszökött	Józsa János
		Józsa Simon Ádám, a fia
		Kakas Orbán Márton, a fivére Balás, a fia Tamás, a fia
	Kaláz László nős	Kaláz László István, a fia
	Kaláz Lőrinc nős	
	Kalmár Antal nős	Kalmár Antal Balás, a fia
Kalmár Ferenc nős Balás a fia, nőtlen	meghalt meghalt	
	Kalmár Ferenc nős	Kalmár Ferenc János, a fia Benedek, a fia
	Kalmár János nős	Kalmár János Márton, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Kelemen Máté nős	Kelemen Máté nős Mihál a fia, nőtlen	Kelemen Máté Mihál, a fia
	Kennentó Bálint nős	Kunyasztó Bálint Petőr, a fia Józsa, a pásztora
	Kenyeres Petre nős	Kinyeres Petőr Anbrus, a fia
	Keresztös Mihál nős	Keresztös Mihál
Kinyeres Dimitri nős	meghalt	
	Kiric Dimitre nős	
		Király István
Kis Antal nős	Kis Antal nős Benedek a fia, nőtlen	Kis Antal Benedek, a fia
	Kis Antal nős	
		Kis Balázs
	Kis Dimitre nős	
Kis Gergel nős	Kis Gergel nős	Kis Gergel János, a fia
Kis Imre nős	Kis Imre nős	Kis Imre András, a fia
Kis János nős	meghalt	
	Kis János nős	
		Kis Kelemen Lőrinc, a fia
		Kis László

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Kis Lukács nős Dienös a fia, nőtlen	Kis Lukács nős meghalt	Kis Lukács
		Kis Péter Mihál
	Kis Tamás nős	Kis Tamás Balázs, a fia
		Kis Vég Anbrus György, a fia
Kocka Imre nős, 617 juh Gáspár a fivére, nőtlen Lőrinc, nőtlen Pál, nőtlen	helyette: Kocsis Imre nős, 300 juh nős megszökött megszökött	Kocka Imre, 542 juh Gábor, a pásztora Kocka Gáspár Boldizsár, a fia János, a fia
Kocka János nős, 300 juh	Kocka János nős	Koppáni György Demetör, a fia
Koppáni Petre nős	Koppáni Petre nős János a fivére, nős	Koppáni János
Kovács Alberd nős	Kovács Alberd nős	
Kovács Anbrus	meghalt	
	Kovács Bálint nős	Kovács Bálint
		Kovács Benedek János, a fia
Kovács Matias nős	Kovács György nős Kovács Matias nős	Kovács György Mátyás, a fia
	Kovács János nős, 200 juh Pál a fia, nőtlen	Pál, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Kovács Matias nős	Kovács Matias nős	Mátyás, a fivére György, a fia
Kovács Matias nős, 120 juh István a fia, nőtlen Dienös a fivére, nőtlen	meghalt nős meghalt	Kovács István
Kovács Márton nős János a fia, nőtlen	meghalt megszökött	Kovács Márton, 100 juh Imre, a fia a pásztor
	Kovács Máté nős	Kovács Máté
Kovács Mihál nős, 300 juh Pál a fia, nőtlen Miklós, nőtlen	Kovács Mihál nős Pál a fia, nőtlen meghalt	Kovács Mihál Mátyás, a fia György, a fia
Kozma Ferenc nős	meghalt	
Kozma Lukács nős	megszökött	
Kozma Mihál nős Lőrinc a fia, nőtlen	meghalt nős	Kozma Lőrinc
		Kós Gáspár Boldizsár, a fivére András, a fia
Kövé Ferenc Ágoston, nőtlen	Kövé Ferenc nős János a fia, nőtlen megszökött	Kövé Ferenc, 210 juh János, a fia a pásztor
Körös György nős Miklós a fivére, nős Dimitri, nőtlen	Körös György nős Miklós, a fivére Mihál a fia, nőtlen meghalt	Körös György, 150 juh Mihál, a fia a pásztor

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Kulesár Dimitri nős	
	Kum Gergel nős	
Kun Anbrus nős	Kun Anbrus nős Alberd, a fia	Kun Anbrus Alberd, a fia
		Kun Antal Lukács, a fia
		Kun Bálint János, a fia
	Kun Ozsvard nős	
		Kun Petőr
Kuni Balázs nős Gergel, nőtlen	Kuni Balázs nős megszökött	
	Kurca Matias nős	
		Kutas Lukasz
Kutas Tomás nős	Kutas Tomás nős	
Kúti Anbrus nős Pál a fia, nőtlen	Kúti Anbrus nős Pál a fia, nős	
Kúti Ferenc nős	meghalt	
Kúti Mihál nős	Kúti Mihál nős	Kúti Mihál Miklós, a fia Petőr, a fia
Kúti Miklós nős	meghalt	
Kúti Petre nős	Kúti Petre nős	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Lipó Pál nős Máté a fivére, nős	Lipó Pál Máté, a fivére Bertalan, a fia
		László Anbrus Petőr, a fia
Lovas Imre nős	meghalt	
	Löbi Mihál nős	
		Lőkös György Mihál, a fia
		Lőrinc Mihál Balás, a fia
		Lőrinc Borbás Báлинд, a fia
		Madarász Lukács
Madaráz Pál nős	Madaráz Pál nős	
Magyar Simon nős Petri a fia, nőtlen	meghalt meghalt	Magyar Petőr Mihál, a fia
Márkus Balázs nős, 335 juh Imre a fivére, nős	Márkus Balázs nős meghalt	Márkus Balázs Miklós, a fia György, a fia Lőrinc, a fia
Márkus Tomás nős	Márkus Tomás nős	Márkus Tomás, 350 juh Petőr, a fia Mihál, a fia János, a fia a pásztor

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Márton Boldizsár nős Gergel, nőtlen	Márton Boldizsár nős megszökött	
		Márton Miklós
Márton pap	nős, meghalt	
	Mező Gergel nős	Mező Gergel Tamás, a fia
		Mező György
	Mészáros Dávid nős	
Mészáros Dimitri nős	Mészáros Dimitri nős	
		Mihál Ispán János, a fia
	Mikó János nős	Mikó János
	Mina István nős, 300 juh	
	Modor Máté nős Imre a fia, nőtlen	
		Moksa István, 405 juh Mihál, a fia a pásztor
Molnár Sebestyén nős	Molnár Sebestyén nős	Mónár Sebestyén
	Molnár Petre nős	Mónár Petör Mihál, a fia a pásztor
Molnár Tomás nős	meghalt	
Molnos Sebestyén nős	Molnos Sebestyén	Mónos Sebestyén

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Módva Éliás, 400 juh János, a fia a pásztor
Nagy Anbrus nős	meghalt	
		Nagy Antal Mihál, a fia
		Nagy Balázs, 525 juh Lukács, a fivére
		Nagy Balás János, a fia
Nagy Bálint nős György a fivére, nőtlen	meghalt nős	Nagy György
	Nagy Bertalan nős	
	Nagy Benedek nős	Nagy Benedek
		Nagy Benedek Pál, a fivére Mihál, a fia
		Nagy Gergel
		Nagy István
		Nagy János
Nagy Kelemen nős Imre a fivére, nőtlen	meghalt meghalt	Nagy Imre Tamás, a fivére
Nagy László nős Kelemen a fia, nőtlen Orbán, nőtlen	meghalt meghalt megszökött	

1546	1550	1562
1.	2.	3.
	Nagy László nős Benedek a fia, nőtlen	Nagy László Benedek, a fia
Nagy Máté nős	meghalt	Nagy Máté, 505 juh Miklós, a fia a pásztor
	Nagy Márton nős György a fia, nős	
	Nagy Matias nős	Nagy Matias Pál, a fia
		Nagy Mihál
		Nagy Orbán Gergel, a fia
Nagy Petri nős Pál, nőtlen	Nagy Petri nős meghalt	
	Nagy Simon nős	Nagy Simon
		Nagy Toka Pál Ferenc, a fia
Nemes Antal nős, 220 juh Anbrus a fia, nőtlen Ferenc a fivére, nőtlen Petri, nőtlen	meghalt nős meghalt megszökött	
Német István nős	meghalt	
	Nyéki Bertalan nős	
Oláh Imre nős Miklós, nőtlen	meghalt István a fia, nős Gergel a fia, nőtlen megszökött	Oláh István Gergel, a fivére

1540	1559	1502
1.	2.	3.
		Oláh István János, a fia a pásztor
Oláh János nős Gergel a fia, nőtlen Máté, nőtlen	Oláh János nős Gergel a fia, nőtlen megszökött	Oláh János, 185 juh Gergel, a fia
	Oláh Matias nős	
		Oláh Pál Máté, a fia
	Oláh Petre nős	
Orbán András nős	meghalt	
Orbán diák nős	meghalt	
	Orbáni Márton nős	
Ormáni Filip nős Lőrinc a fia, nőtlen Mihál, nőtlen	meghalt meghalt meghalt	
	Ormáni Márton nős	Ormáni Márton Mátyás, a fivére
		Ozsvar diák
Ócsa Petri nős Anbrus a fia, nős Lőrinc a fivére, nős	meghalt Anbrus a fia, nős Matias a fia, nőtlen meghalt	Ócsa Lőrinc Mátyás, a fivére
	Okcsai György nős	Ócsai György Ördög Lukács Ördög Petör

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Ötvös Anbrus nős Miklós, nőtlen	Ötvös Anbrus nős Mihál a fia, nőtlen megszökött	Ötvös Anbrus Mihál, a fia
	Ötvös Benedek nős	Ötvös Benedek János, a fia
	Ötvös Imre nős	Ötvös Imre Mihál, a fia
Ötvös István nős Imre a fivére, nőtlen	meghalt Meghalt	Ötvös István
Ötvös Mihál nős István, nőtlen	Ötvös Mihál nős megszökött	Ötvös Mihál
Ötvös Miklós nős János, nőtlen	Ötvös Miklós nős megszökött	Ötvös Miklós Mihál, a fia
Ötvös Pál nős	meghalt	
	Ötvös Sebestyén nős	Ötvös Sebestyén János, a fia
Paksi Antal nős Lóriné a fia, nőtlen György, nőtlen	meghalt nős megszökött	
		Paladis Lóriné
		Pap Benedek, 205 juh Demetör, a fivére György, a fivére
		Pap Imre Ferenc, a fia Miklós, a fia
		Patacsi László Gergel, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Patai Ágoston nős, 205 juh Benedek, nőtlen	Patai Ágoston nős megszökött	Patai Ágoston
Patai István nős Gáspár a fia, nőtlen	meghalt meghalt	
Patai János nős	Patai János nős	
Páhi Bálind nős István a fia, nőtlen	meghalt meghalt	
		Páhi Gergel Mihál, a fia
Páhi Fábián nős Mihál a fia, nőtlen Boldizsár a fivére, nőtlen	meghalt meghalt nős	Páhi Boldizsár Páhi Lőrinc Lukács, a fivére
	Pesti István nős	Pesti István
Pesti Sebestyén nős	Pesti Sebestyén nős, 200 juh Ferenc a fia, nőtlen	Pesti Sebestyén Ferenc, a fia Lőrinc, a fia
		Peti Demetör János, a fia
	Pető Dimitre nős, 400 juh	Pető Dimitre, 150 juh a pásztor
	Pető Gergel nős, 100 juh	Pető Gergel, 100 juh Márton, a fia
Péter Anbrus nős	meghalt	
Péter Bálind nős Lőrinc a fia, nős János, nőtlen	meghalt Lőrinc a fia, nős megszökött	Péter Lőrinc István, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Petri Mihál István, a fia Sebestyén, a fia
Péter György nős	meghalt	
Péter György nős	Péter György nős	Péter György István, a fia
Péter Jakab nős	meghalt	
Péter Miklós nős Mihál a fia, nőtlen	meghalt nős	Péter Mihál, 200 juh János, a fia a pásztor
Petre, nőtlen	megszökött	
Péter Petre nős	meghalt Benedek a fivére, nős	Péter Petőr Lőrinc, a fia
		Pilis Benedek
	Pirtói Mihál nős	
	Pocsér Dimitre nős	Pocsor Dimitre
Polgár Benedek nős	Polgár Benedek nős	
Polgár János nős	Polgár János nős	
Polgár Mihál nős Imre a fia, nőtlen Petri a fivére, nőtlen Ferenc a fivére, nőtlen Balázs, nőtlen	meghalt nős meghalt meghalt meghalt	
	Polgár Pál nős	
	Pollák Márkus nős	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Pollák Márton
Porocs Balázs nős	meghalt	
		Pósifi Borbás Mihál, a fia János, a fia
	Rác János nős	Rác János
	Rác Máté nős	Máté, a fivére Pál, a fia
		Rác János Balázs, a fia
Rámás Orbán nős Sebestyén a fia, nőtlen János, nőtlen	Rámás Orbán nős áthúzva: Tomás a fia, nőtlen megszökött	Rámás Orbán Tamás, a fia
		Refke Orbán István, a fia
	Rozsos Mihál nős	
	Róna István nős	Róna István Bertalan, a fivére
		Rózsa Ágoston
Sáfár Gál nős Pál a fivére, nőtlen	helyette: Sáfár Gáspár, meghalt meghalt	
	Sági Balázs nős	Sági Balázs György, a fia
	Sári István nős	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Sárkezi Pál nős	Sárkezi Pál János, a fia
Sebestyén Lőrinc nős	Sebestyén Lőrinc nős János a fia, nőtlen	
	Sebestyén Pál nős	
		Sebős Anbrus Pál, a fia
		Sebős Petőr
	Sebők András nős	
Sebők János nős Mihál, nőtlen	Sebők János nős meghalt	
	Sebők Máté nős	
	Sebők Mihál nős	
Setét Máté nős Ferenc a fia, nőtlen	Setét Máté nős Ferenc a fia, nőtlen	
		Sötét Lőrinc János, a fia István, a fia
Simon Pál nős Bálind a fia, nőtlen István, nőtlen	meghalt Bálind a fia, nőtlen megszökött	Simon Pál Pál, a fia
	Sípos Bálind nős	Sípos Bálind
Somogyi Benedek nős	meghalt	
Somogyi Dimitri nős Tamás, nőtlen	Somogyi Dimitri nős Lőrinc a fia, nőtlen megszökött	Somogyi Demetőr Lőrinc, a fia Gergel, a fia

1546	1559	1502
1.	2.	3.
Somogyi Imre nős Benedek a fia, nőtlen	Somogyi Imre nős meghalt	
	Somogyi Imre nős	Somogyi Imre Mihál, a fia
	Somogyi János nős	Somogyi János Petőr, a fia
	Somogyi János nős	
	Somogyi Máté nős	Somogyi Máté
Somogyi Petri nős János a fia, nőtlen	meghalt nős	Somogyi János Demetőr, a fia
	Somogyi Szabó János	
		Sós Dávid János, a fia
Sós Petri nős	helyette: Sebős Petri nős	
		Sebő Antal Pál, a fia
		Sövén Máté Ferenc, a fia Anbrus, a fia
		Süveg Dimitre 600 juh Bálind, a fia a pásztor
Süveg István nős	Süveg István nős	
másik Süveg István nős Gergel, nőtlen	másik Süveg István nős megszökött	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Süveg János Tamás, a fia
		Süveg Máté Lukács, a fia
		Süveg Mihál
Süveg Mihál nős Jakab, nőtlen	Süveg Mihál nős megszökött	Süveg Mihál Lőrinc, a fia
		Süveg Pál
	Szabó Alberd nős	Szabó Alberd
		Szabó Ágoston Ferenc, a fivére
Szabó Balás nős	Szabó Balás nős	Szabó Balás Gergel, a fivére
Szabó Balás nős	Szabó Balás nős	Szabó Balás Jereniás, a fia Zakariás, a fia
Szabó Bálind nős	Szabó Bálind nős	Szabó Bálind
Szabó Bálind nős	Szabó Bálind nős	
Szabó Benedek nős	Szabó Benedek nős Tomás a fia, nőtlen	Szabó Benedek
	Szabó Benedek nős	
	Szabó Benedek nős	Szabó Benedek János, a fia
		Szabó Bertalan Lázár, a fivére András, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Szabó Borbás nős	Szabó Borbás Mihál, a fia
		Szabó Gáspár
		Szabó Gáspár
Szabó György nős	meghalt	
Szabó István nős	meghalt	
Szabó István nős	Szabó István nős	Szabó István Mihál, a fia
		Szabó István Balázs, a fia
		Szabó István
Szabó János nős	Szabó János nős	
	Szabó János nős János a fia, nőtlen	
	Szabó János Matiás a fia, nőtlen	Szabó János, 300 juh Mátyás, a fia
	Szabó János nős	
	Szabó János nős	Szabó János Demetör, a fia
		Szabó Lukács Dienös, a fia Balás, a fia
Szabó Márton nős	meghalt	
Szabó Márton nős Gergel a fia, nőtlen	Szabó Márton nős meghalt	Szabó Márton

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Szabó Márton nős	Szabó Márton
	Szabó Mihál nős	
	Szabó Mihál nős	
Szabó Miklós nős	meghalt	
Szabó Miklós nős	Szabó Miklós nős	
	Szabó Pál nős	Szabó Pál Gáspár, a fia
Szabó Petri nős Matiás a fia, nőtlen	Szabó Petri nős, 400 juh nős Petri a fia, nős	Szabó Petör, 400 juh Mátyás, a fia Bálint, a fia
	Szabó Tomás nős	
Szakálas Pál nős	meghalt	
	Szakcsi Ferenc nős	
	Szalmás Pál nős	
Szani Anbrus nős Benedek, a fivére, nőtlen Pál, a fivére, nőtlen Pál, nőtlen	Szana Anbrus nős Benedek a fivére, nőtlen Pál a fivére, nőtlen megszökött	Szana Anbrus Mihál, a fia Szana Benedek, 230 juh
Szani János nős János nőtlen	Szana János nős meghalt	Szana János, 200 juh István, a fia Márton, a pásztor
	Szapánca Matiás nős Vince a fia, nőtlen	Szabánca Matiás Ferenc, a fia

1546	1559	1502
1.	2.	3.
Szántó Anbrus nős	Szántó Anbrus nős Tóbiás a fia, nőtlen	Szántó Anbrus Tóbiás, a fia Pál, a fia
Szántó István nős	meghalt	
Szántó János nős János, nőtlen	meghalt megszökött	
Szántó János nős Sebestyén, nőtlen	Szántó János nős megszökött	Szántó János Pál, a fia
	Szántó János nős	
	Szántó János nős	
	Szekeres Balás nős	Szekeres Balás
	Szekeres Imre nős	
	Szekeres Márton nős	
	Szekeres János nős	Szekeres János Demetör, a fia
	Szekeres Tamás nős	Szekeres Tamás Mátyás, a fia
Szekeres Zsidmon nős	Szekeres Zsidmon nős	Szekeres Zsidmon András, a fia Lukács, a fia
	Szentős János nős	
Szerencsi Ferenc nős Mihál, nőtlen	meghalt megszökött	
Szerencsi Gergel nős	Szerencsi Gergel nős	Szerencsi Gergel Lórinç, a fia Petör, a fia

1564	1559	1562
1.	2.	3.
Szerencsi Tomás nős	Szerencsi Tomás nős	Szerencsi Tomás
	Szeri Mihál nős, szegedi rája, ide ne írassék be Sebestyén a fia, nőtlen	
		Szécse Gergel
Székel Simon nős	meghalt	
		Szép Bálint
Sziártó János nős János a fia, nőtlen	Sziártó János nős meghalt	
	Sziártó Pál nős	Sziártó Pál
		Szóke Máté
Szóke Petri nős Pál, nőtlen	meghalt megszökött	
Szűcs Jakab nős Benedek, nőtlen	meghalt meghalt	Szűcs Jakab
	Szűcs Matiás nős	Szűcs Matiás János, a fia
	Szűcs Matiás nős	
	Szűcs Matiás nős	
		Szűcs Márton András, a fia
	Szűcs Miklós nős	
	Szűcs Miklós nős	Szűcs Miklós Pál, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Takács Benedek nős, 250 juh	Takács Benedek, 213 juh Mátyás, a fia
Takó Balás nős Ferenc, a fia, nős Jakab a fivére, nős Márton, nőtlen	meghalt meghalt Jakab a fivére, nős megszökött	Takó Jakab, 240 juh Lukács, a fivére
	Takó Mihál nős	Takó Mihál
		Takói Pál
Talódi Petri nős, 204 juh Máté, nőtlen	Talódi Petri nős, 204 juh meghalt	
		Talpas Matias
Tar Filip nős	meghalt	
Tar Imre nős	Tar Imre nős Ferenc, a fia, nőtlen	
	Tar Imre nős	
Tímár Petri nős	Tímár Petri nős	
		Tisza Mihál Petőr, a fia
	Toka Antal nős	
	Tolna Bálint nős	
	Tolna Benedek nős	
Tolnai György nős	Tolnai György nős	Tolnai György
Tolnai György nős	Tolnai György nős	

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Tolnai György nős	
Tolnai János nős Bálint, a fivére, nős András, a fivére, nőtlen János, nőtlen	meghalt meghalt meghalt megszökött	
		Tolna Matias Mihál, a fia
	Tolnai Máté nős	
	Tolvaj Máté nős	Tolvaj Máté
	Tomás diák nős	
Tomás Imre nős	meghalt	
		Tornos Gergel István, a fia
Tód Anbrus nős Benedek, nőtlen	Tód Anbrus nős megszökött	Tód Anbrus Balázs, a fia
	Tód Ábrahám nős, 356 juh	Tód Ábrahám Pál, a fia János, a fia
Tód Bertalan nős, 208 juh Dimitri, a fivére, nőtlen Gáspár, nőtlen	meghalt nős, 356 juh megszökött	
	Tód Dimitri nős	Tód Dimitri János, a fia
	Tód Éliás nős	Tód Éliás Antal, a fivére Máté, a fia János, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Tód Fábián nős	
	másik Tód Fábián nős	
Tód Gáspár nős Bálint, nőtlen György, nőtlen	Tód Gáspár nős Bertalan a fia, nőtlen Mihál a fia, nőtlen helyette: Pál nőtlen, meghalt megszökött	Tód Gáspár Bertalan, a fia Mihál, a fia
Tód György nős	meghalt	
	Tód György nős	
	Tód György nős	
	Tód István nős	Tód István Anbrus, a fia
Tód János nős István a fia, nőtlen	meghalt meghalt	
	Tód János nős	Tód János, 100 juh Márton, a fia a pásztor
	Tód János nős	
Tód János nős János a fia, nőtlen Imre a fia, nőtlen Lukács a fivére, nőtlen István, nőtlen	meghalt nős Imre a fia, nőtlen Lukács a fivére, nőtlen megszökött	Tód Lukács
Tód László nős István, nőtlen	Tód László nős megszökött	Tód László
Tód Matias nős Ferenc a fivére, nős Lázár a fivére, nőtlen	Tód Matias nős Ferenc, a fivére, nős, 200 juh meghalt	Tód Matias, 125 juh Gergel, a fia Tód Ferenc, 200 juh Bálint, a fia

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Tód Mihál nős	Tód Mihál nős	Tód Mihál Jeremiás, a fia
Tód Mihál nős	meghalt	
Tód Ozsvard nős	meghalt	
	Tód Petre nős	
	Tód Petre nős	Tód Petre, 425 juh a pásztora
Tód Tomás nős	Tód Tomás nős	
		Tód Borbás Mihál, a fia György, a fia
		Tód Borbás János, a fia Mihál, a fia
		Tódor Ádám
Tódor Orbán nős Máté a fia, nőtlen	helyette: Bodor Orbán nős Máté a fia, nőtlen	
Tószegi Borbás nős Mihál a fia, nőtlen János a fivére, nőtlen Benedek, nőtlen	Tószegi Borbás nős Mihál a fia, nőtlen János a fivére, nőtlen megszökött	
Tószegi Mihál nős	Tószegi Mihál nős	
Tökös Dimitri nős	meghalt	
Tökő Mihál nős	helyette: Bökő Mihál nős, meghalt	
	Tölös Balás nős	Tölös Balázs

1546	1559	1562
1.	2.	3.
Török Ferenc nős Márton a fivére, nőtlen István, nőtlen	Török Ferenc nős nős megszökött	
Török Gáspár nős Pál, nőtlen	Török Gáspár nős Mihál a fia, nőtlen megszökött	Török Gáspár Mihál, a fia Bálint, a fia Miklós, a fia
Török István nős	meghalt	
Török János nős János(!) a fivére, nőtlen István a fivére, nőtlen	Török János nős nős István a fivére, nőtlen	
	Török Orbán nős	
Török Petri nős Tomás a fia, nőtlen Matiás, nőtlen	meghalt nős megszökött	Török Tamás
		Törő András
Tötöz Benedek nős	Tötői Benedek nős	
Ungi István nős Anbrus a fia, nőtlen	Ungi István nős Anbrus a fia, nőtlen	
		Usvét István Tamás, a fia
Vacsi Benedek nős	Vacsi Benedek nős Gergel a fia, nőtlen	Vacsi Benedek Gergel, a fia
		Vacsi Pál Máté, a fia
	Varga András nős	Varga András

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Varga Bálint Pál, a fia Ferenc, a fia
Varga Bertalan nős Kelemen, nőtlen	helyette: Varga Máté nős, meghalt megszökött	Varga Bertalan
	Varga Ferenc nős	Varga Ferenc Ambrus, a fia István, a fia
	Varga Ferenc nős Petre a fia, nőtlen	
Varga Dienős nős	meghalt	
Varga Dimitri nős	meghalt	
Varga György nős	Varga György nős	Varga György Tamás, a fia
Varga György nős	meghalt	
	Varga Imre nős	
Varga István nős Lukács a fia, nőtlen	meghalt nős	Varga Lukács Gergel, a fivére János, a fivére
Varga János nős	meghalt	
Varga Máté nős	meghalt	
Varga Mihál nős Máté, nőtlen	Varga Mihál nős András a fia, nőtlen meghalt	Varga Mihál
	Varga Petre nős	Varga Petre

1546	1559	1562
1.	2.	3.
	Varga Szabó Gáspár nős	
	Varjas György nős	Varjas György Tamás, a fia
	Varjas Imre nős	Varjas Imre János, a fia
		Varjas Sebestyén Orbán, a fia
	Vas Bálint nős	Vas Bálint Orbán, a fia
Vas Pál nős	Vas Pál Bertalan a fia, nőtlen	Vas Pál Bertalan, a fia Pál, a fia
	Vázsoni Mihál nős	
	Vedrös János nős	Vedres János
	Vedrös István nős	
Veres Bálint nős	Veres Bálint nős	Verös Bálint
	Veres Bálint nős	
Veres Benedek nős János a fia, nőtlen	meghalt nős	
	Veres György	
	Veres Kelemen nős Máté a fia, nőtlen	Verös Kelemen Máté, a fia
Veres Petri nős	Veres Petri nős	Verös Petör, 210 juh János, a fivére Benedek, a fia a pásztor

1546	1559	1562
1.	2.	3.
		Verős Anbrus Imre, a fia
Verjas Antal nős Máté a fia, nőtlen	Verjas Antal nős Máté a fia, nőtlen	Varjas Máté
Vég András nős, 232 juh Márton a fia, nős Imre a fivére, nőtlen	meghalt meghalt nős	Vég Imre István, a fivére János, a fivére
János, nőtlen	megszökött	
Vég András nős Pál a fia, nőtlen	meghalt nős	
		Vég Ágoston Tamás, a fia
Vég Anbrus nős György a fivére, nőtlen Benedek a fivére, nőtlen	meghalt nős nős	Vég György Benedek, a fivére
	Vég Bálint nős	Vég Bálint
Vég Benedek nős Mihál a fia, nőtlen	meghalt nős	
Vég István nős	Vég István nős András a fia, nőtlen	Vég István András, a fia
Vég János nős Dimitri, nőtlen	Vég János nős megszökött	Vég János
Vég János nős András a fivére, nőtlen Mihál, nőtlen	Vég János nős meghalt megszökött	Vég János Imre, a fia Anbrus, a fia

Vég Máté nős Ferenc, a fia, nőtlen Lukács a fivére, nős Mihál, a fivére, nős János a fivére, nőtlen László, nőtlen	meghalt nős meghalt Mihál, a fivére, nős János a fivére, nőtlen megszökött	Vég Ferenc
	Vég Mihál nős	Vég Mihál, 200 juh Mihál, a fia Mátyás, a fia a pásztor
	Vég Pál nős	Vég Pál Márton, a fivére Anbrus, a fia
Vég Petri nős	Vég Petri nős	
	Vida Tomás	
		Vince Borbás Bertalan, a fia
	Vince Tomás nős	Vince Tomás
		Vinár Máté Lukács, a fia
Viszla János nős Bertalan, nőtlen	Viszla János nős meghalt	
		Zandán Bertalan János, a fia
Zandán Sebestyén nős Bálint a fia, nőtlen	Zandán Sebestyén nős meghalt	
		Zavics Fábán
		Zór Máté Gáspár, a fia

BIBLIOGRÁFIA

- ACSÁDY Ignác, A jobbágyadózás története 1564–76. Bp. 1894. 238 p.
 – – – A jobbágyadózás története 1577–97. Bp. 1896. 137 p.
 – – – A magyar jobbágynépesség száma a mohácsi vész után. Bp. 1899.
 – – – Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526–1564. Bp. 1888. 280, III p.
- BABINGER, Franz, Hans Dernschwams Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel u. Kleinasien 1553–55. München u. Leipzig, 1923.
- BAKÁCS István, A török hódoltság korának népessége. = Magyarország történeti demográfiája. Szerk.: Kovacsics József. Bp. 1963. 115–42.
- BALANYI Béla, Kecskemét gazdasági jelentősége a XVIII. század végéig. = Kecskemét 1368–1968. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről. Szerk.: Heltai Nándor, Kecskemét, 1968. 96–122.
- BALÁZS László, Laskói Csókás Péter „De Homine” című művének előszavából. = Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből. Szerk.: Bartha Tibor. Bp. 1973. 1005–1022. (Studia et Acta ... III.)
- BARTHA Tibor, A Heidelbergi Káté története Magyarországon. Szerk.: – – –. Bp. 1965. 337 p. 4 t. (Studia et Acta Ecclesiastica. I.)
 – – – A Második Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve. Tanulmányok és okmányok a magyarországi református egyház történetéből a négy száz éves jubileum alkalmából. Szerk.: – – –. Bp. 1967. 535 p. 8 t. (Studia et Acta Eccl. II.)
 – – – Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből. Tanulmányok és okmányok a magyarországi református egyház történetéből a négy száz éves jubileum alkalmából. Szerk.: – – –. Bp. 1973. 1022 p. (Studia et Acta Ecclesiastica. III.)
- BAYERLE, Gustav, Ottoman diplomacy in Hungary. Letters from the pashas of Buda 1590–1593. Bloomington, 1972. Indiana University, V, 204 p. (Indiana University publications. Uralic and Altaic. Ser. 101.)
 – – – The detailed register of the district of Novigrad of 1570. (Turkish text with English introduction and notes (Diss.) New York, 1969. Columbia Univ. III, 184 p. (190 mikrofilmkocka)
- BÁCSKAI Vera, A mezővárosi önkormányzat a XV. században és a XVI. század elején. = Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Szerk.: Bónis György, Degré Alajos. Bp. 1971. 9–34.
 – – – Magyar mezővárosok a XV. században. Bp. 1965. Akadémiai K. 142 p. I térc. (Értekezések a tört. tud. kör. Új sor. 37.)
- BÁLINT Sándor, A szegedi kegyes iskola. = *Vigilia*, 1971. 36. évf. 2. sz. 104–6.
 – – – Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei. Bp. 1963. 46 p.
 – – – Szegedi világ Debrecenben. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1966–67. Szerk.: Béres András. Debrecen, 1968. 215–27.
 – – – Szeged reneszánsz kori műveltsége. Bp. 1975. Akadémiai K. 185 p. (Humanizmus és reformáció. 5.)
- BÁRCZI Géza, A magyar személynevek XVI. századi történetéhez. = *Magyar Nyelv*, 1956. 52. évf. 144–57.

- BENDE László, A kecskeméti szőlő- és gyümölcstermelés fejlődéstörténete. Kecskemét, 1929. 286 p.
- BENEDEK Marcell, Magyar irodalmi lexikon. Főszerk.: — — —. I. A—K. Bp. 1963. 728 p.
- BENKŐ Loránd, A történeti személynévvizsgálat kérdései. = *Magyar Nyelv*, 1949. 45. évf. 2. sz. 116—24.
- Bertrandon de la Brocquiére utazása, 1433. = SZAMOTA István, Régi utazások Magyarországon és a Balkáni félszigeten 1054—1717. Bp. 1891. 48—99.
- BÉL Mátyás, Compendium geographicum, ad exemplar Notitiae Hungariae novae historico-geographicae. 4. kiad. Pozsony—Pest, 1792.
- — — Notitia Hungariae novae Geographico Historica. Partis primae. Cis-Danubinae. Tom. III. Viennae, 1737.
- BOBROVSZKY Ida, Kecskemét ötvössége a XVII. században. = *Ars Hungarica*, 1974. 1. sz. 91—112.
- BOROVSKY Samu, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. Szerk.: — — —. I—II. Bp. 1910. XII, 491 p.; 577 p.
- BORS Károly, Kunszentmiklós város történelmi adatai. Letelepdedési kora, anyagi és szellemi fejlődése. Kunszentmiklós, 1892. 327 p.
- BUSBEQUII, A. G., Legations Turcicae Epistolae quatour. Basiliae, 1740.
- BÜKY Béla, Keresztnevadási szokások Budán 1470—1541 között. = Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia, Budapest 1969. Szerk.: Kázmér Miklós, Végh József. Bp. 1970. Akadémiai K. 138—46. (Nyelvtudományi Értekezések. 70.)
- Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár 1526—1608. évi törvények. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1899. 996 p.
- DÁVID Géza, A simontornyai szandzsák a XVI. században. Kzt. Bp. 1975. (ELTE, Török Tanszék, doktori dissz.)
- — — Some Aspects of 16 th Century Depopulation in the Sanjaq of Simontornya. = *Acta Orientalia*, 1974. 28. tom. 1. fasc. 63—74.
- DÁN Róbert, Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és héber nyelv Magyarországon. Bp. 1973. Akadémiai K. 271 p. (Humanizmus és reformáció. 2.)
- DÁVID Zoltán, Adalékok a török hadjáratok okozta népességi veszteségekhez. = A magyar hivatalos statisztika történetéből. Az 5. Statisztikatörténeti Vándorülés előadásai és korreferátumai (Gödöllő, 1967. máj. 23—25.) Szerk.: Huszár István—Danyi Dezső—Gyulay Ferenc. Bp. 1968. 288—92.
- — — A házak száma és a népesség XVI—XVII. századi forrásaiban. = *Történeti Statisztikai Közlemények*, 1958. 2. évf. 3—4. sz. 74—94.
- EMBER Győző, Külkereskedelmünk történetéhez a XVI. században. = *Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, 1958. 8. k. 4. sz. 309—48.
- — — Magyarország XVI. századi külkereskedelmének történetéhez. = *Századok*, 1961. 95. évf. 1—46.
- — — Zur Geschichte des Aussenhandels Ungarns in XVI. Jahrhundert. = *Études Historiques*. I. Bp. 1960. 537—87.
- — — Ungarns Aussenhandel mit dem Westen um die Mitte des XVI. Jahrhunderts. = *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450—1650*. Köln — Wien, 1971. 86—104.

- ENTZ Géza—Genthon István—Szappanos Jenő, Kecskemét. Bp. 1961. Műszaki K. 183 p. (Városképek — Műemlékek)
- EPERJESSY Géza, A mezővárosi és falusi céhek kialakulása és bomlása az Alföldön és a Dunántúlon (1686—1848). = *Századok*, 1963. 97. évf. 951—84.
- — — A Pest megyei céhes ipar 1686—1872. = Pest megye múltjából. Tanulmányok. Szerk.: Keleti F.—Lakatos E.—Makkai L. Bp. 1965. 243—91.
- — — Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686—1848). Bp. 1967. Akadémiai K. 278 p.
- EPERJESSY Kálmán, Városaink múltja és jelene. Bp. 1971. 308 p. Műszaki K.
- FEKETE Lajos, A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása. Jászberény, 1968. 91 p. 12 tábla 1 térk. (Jászszági Füzetek. Jász Múzeum. A Jászberényi Kör Kiadványai. 4.)
- — — A siyaqat írástípus a török pénzügyigazgatásban. = *MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 1956. 8. évf. 1—4. sz. 1—83.
- — — A törökkori Vác egy XVI. századi összeírás alapján. Bp. 1942. MTA, 88 p. 1 t. (Értekezések a tört. tud. kör. 26. k. 1. sz.)
- — — Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása. Bp. 1943. Magyar Tört. tud. Int. 198 p. 1 térk. 10 faxim.
- — — Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába. Bp. 1926. LXII, 34 p. (MOL Kiadványai. Szerk.: Csánki Dezső)
- — — Budapest a törökkorban. Bp. 1944. 460 p. (Bp. tört. III.)
- — — Buda, Pest és Óbuda nem-mohamedán polgári lakossága 1547-ben és 1580-ban. = *Tanulmányok Budapest múltjából*. 6. Bp. 1938. 116—36.
- — — Debrecen város levéltárának török oklevelei. = *Levéltári Közlemények*, 1925. 3. évf. 42—67.
- — — Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanverwaltung. I. Bd. Einleitung, Textproben. Bp. 1955. Akadémiai K. 910 p. (Bibliotheca Orientalis Hungarica. 7.)
- — — Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung. II. Bd. Faksimiles. Bp. 1955. Akadémiai K. 7 p. 104 t. (Bibliotheca Orientalis Hungarica. 7.)
- — — Gyöngyös város levéltárának török iratai. I—II. = *Levéltári Közlemények*, 1932. 10. évf. 287—332., 1933. 11. évf. 93—140.
- — — Török birtokrendszer a hódolt Magyarországon. Bp. 1940. 23 p. (Értekezések a tört. tud. kör. 25. k. 9. sz.)
- — — Török iratok a gr. Zichy-család birtokában. = *Levéltári Közlemények*, 1924. 2. évf. 70—85.
- FEKETE Lajos—KÁLDY-NAGY Gyula, Budai török számadáskönyvek. 1550—1580. Közzétette: — — —. Bp. 1962. Akadémiai K. 660 p. (MTA Tört. tud. Int.)
- — — Rechnungsbücher türkischen Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550—1580. *Turkischer Text*. Hrsg. von — — —. Bp. 1962. 838 p. (MTA Tört. tud. Int.)
- FEKETE Lajos—NAGY Lajos, Budapest története a török korban. = Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Főszerk.: Gerevich László. Bp. 1973. Akadémiai K. 335—436. (Budapest története II.)
- FÖLDVÁRY László, Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez. I. Alsó Dunamelléki vagy Felsőbaranyai egyházkerület 1518—1715 Bp. 1898.
- — — Szegedi Kis István s a Tisza—Duna mellékeinek reformációja. Bp. 1894. 222 p.
- FÖRDŐS László, Kecskemét települési és gazdaságföldrajzi képe a XVIII. század végén. Forrástanulmány. Kecskemét, 1934. 20, 4 p. 1 térk.

- FÜGEDI Erik, Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. = *Századok*, 1972. 106. évf. 1. sz. 69–95.
- — — Középkori magyar városprivilegiumok. = *Tanulmányok Budapest múltjából*. 14. Bp. 1961. 17–108.
- — — Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai. = *Történeti Statisztikai Közlemények*, 1957. 1. évf. 1. sz. 43–85., 2–4. sz. 16–75., 1958. 2. évf. 1–2. sz. 33–46.
- — — Magyarország külkereskedelme a XVI. század elején. = *Agrártörténeti Szemle*, 1969. 11. évf. 1–2. sz. 1–19.
- GERLACH István, Utazás Pozsonyból Nándorfehérvárra a Dunán 1573. = Szalay László, Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1859. 209–26.
- GÉMES Balázs, A Kecskemét környéki pásztorélet és a Bugaci Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény. = *Kecskemét 1368–1968. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről*. Szerk.: Heltai Nándor. Kecskemét, 1968. 189–221.
- GÉVAY Antal, A budai pasák. Bécs, 1841. 52 p.
- GOMBÁNÉ LÁBOS Olga, Kecskeméti Alexis János világ- és történelemszemlélete, politikai felfogása. = *Könyv és könyvtár. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve*. 9. Szerk.: Csúry István. Debrecen, 1973. 195–210.
- GÖNCZY György, Énekes könyv. Debrecen, 1620. = OSZK. RMK. I. 497.
- GRAGGER Róbert, Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit. Berlin — Leipzig, 1927.
- GYÁRFÁS István, A jászkunok története. I. Az ősidőktől kezdve a magyaroknak Ázsiából kiindulásáig . . . 884-ig. Kr. u. Kecskemét, 1870. XII, 613 p.; II. Kr. u. 884–1301-ig. Kecskemét, 1873. X, 389 p.; III. 1301–1542. Szolnok, 1883. XIX, 520 p.; IV. 1542–1626. Bp. 1885. II, 436 p.
- — — Dobó István Egerben. Bp. 1879. Akadémiai K. 82 p. (Értekezések a tört. tud. kör. 8. k. 5. sz.)
- GYÖRFFY István, Az alföldi kertes városok. Hajdúszoboszló települése. = *A Néprajzi Múzeum Értesítője*, 1926. 105–36.
- GYÖRFFY Lajos, Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez (Az 1571-es szolnoki török defter fordítása). Szolnok, 1956. 64 p. 1 térk. (Jászkunsági Füzetek. 4. Damjanich János Múzeum)
- HAJDÚ Mihály, Az Ormánság XVI. századi keresztnevei. = *Magyar Nyelv*, 1971. 2. sz. 181–7.
- — — Személynév-kutatásunk 1960 és 1967 között. = *Magyar Nyelv*, 1969. 1. sz. 93–104.
- HAJNÓCZY Iván, A kecskeméti görögség története. Bp. 1939. 57 p. 2 t. (Magyar–görög tanulmányok. 8.)
- HEGYI Klára, Egy világbirodalom végvidékén. Bp. 1976, Gondolat, 291 p. (Magyar História. Szerk.: Heckenast Gusztáv)
- — — Kádik és cívisek. Magyar városok a török uralom alatt. = *Élet és Tudomány*, 1965. 20. évf. 30. sz. 1406–1410.
- — — La juridiction autonome des villes hongroises sous la domination ottomane = VIII. Türk. Tarih Kongresi. Tabigler II. Ankara, 1973. 629–36.
- HELTAI Nándor, Kecskemét 1368–1968. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről. Szerk.: — — —. Kecskemét, 1968. 351 p.

- — — A nyomtatott betű útja Kecskeméten. 1. r. Nyomdák — könyvtárak. Kecskemét, 1958. 64 p. 1 t. (Kiskunság Kiskönyvtára. 4.)
- HENKEY Gyula, Jellegzetes embertípusok Kecskeméten és környékén. Kecskemét, 1961. 36 p. 25 t.
- HERBERSTEINI, S., *Rerum Moscovitarum Commentarii. — Historiae Ruthenicae Scriptores Exteri Saeculi XVI.* Ed. A. Starczewski. Berolini et Petropoli, 1841.
- HOLUB József, A tolnai reformáció történetének vázlata. = *Tolna vármegye és Közérdek*, 1911. évf. 11 p. Szekszárd.
- HORNYIK János, Kecskemét város gazdasági fejlődésének története. Kecskemét, 1927. 131 p. 2 térk. (Kecskemét város múzeumának kiadványai. 1.)
- — — Kecskemét város története oklevéltárral. I. Egy kőnyomatos táblán 6 pecsétrajzzal. Kecskemét, 1860. XIV, 281 p. 6 pecsét; II. 320 darab oklevéllel. U. o. 1861. VI, 512 p.; III. Harmadfélszáz darab oklevéllel. U. o. 1862. 2, 512 p.; IV. Háromszáz darab oklevéllel. U. o. 1866. VI, 432 p.
- HORNYIK József, Kecskeméti írók. „Kecskemét múltja és jelene” cz. mű részére. Kecskemét, 1901. 81, 3 p.
- HORVÁTH Anna, Szilágyiné, *The Cattle trade of a Hungarian town (Szolnok) in the period of turkish domination, = Studia Turcica.* Ed.: L. Ligeti. Bp. 1971. 235—40.
- HORVÁTH János, A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete. 2. kiad. Bp. 1957. 538 p.
- ILLYÉS Bálint, Kiskunsági krónika. A Felső-Kiskunság vázlatos története 1745-ig. Kunszentmiklós, 1975. 180 p. 4 t.
- IVÁNYOSI — Szabó Tibor, Bács-Kiskun megye múltjából. I. Szerk.: — — — Kecskemét 1975. 251 p. (A Bács-Kiskun megyei Levéltár kiadványai. 2.)
- — — Bács-Kiskun megye múltjából. II. Szerk.: — — —. Kecskemét, 1979. — (A Bács-Kiskun megyei Levéltár kiadványai. 3.)
- KAPRONCZAY Károly, Az egészségügyi helyzet a török hódoltság alatt. = *Orvosi Hetilap*, 1971. 112. évf. 31. sz. 1785—1787.
- KARÁCSONY Sándor Zsigmond, Személyneveink 1500-tól 1600-ig. = *Magyar Nyelv*, 1954. 50. évf. 379—87.
- — — Személyneveink 1500-tól 1600-ig. Bp. 1961. Akadémiai K. 120 p. (*Nyelvtudományi Értekezések*. 28. sz.)
- KARDOS Tibor, Velencei vonatkozású gazdaságtörténeti adatok a Jagelló-korból 1502—1518. = *Századok*, 1951. 85. évf. 434—42.
- KATHONA Géza, Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből. Bp. 1974. Akadémiai K. 251 p. MTA Irodalomtudományi Intézete Reneszánsz-kutató csoport (Humanizmus és reformáció. 4. Szerk.: Klaniczay Tibor)
- — — Méliusz Péter és életműve. = A Második Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve. Szerk.: Bartha Tibor. Bp. 1967. 102—92. (*Studia et Acta Ecl.* II.)
- KATHONA Géza—BUCSAY Mihály—RÓKA Lajos—TÓTH Béla, SZEGEDI Kis István. = Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből. Szerk.: Bartha Tibor. Bp. 1973. 13-214. (*Studia et Acta Ecl.* III.)
- KÁLDY-NAGY Gyula, A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp. 1977. Kiadja a Pest megyei Levéltár, 296 p. 3 tábla, 1 térk. (Pest megyei múltjából. 3. Szerk.: Lakatos Ernő)

- — — Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai. Bp. 1960. 144 p. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 103.)
- — — Harács-szedők és ráják. Török világ a XVI. századi Magyarországon. Bp. 1970. 200 p. 8 t. Akadémiai K. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár. 9. Szerk.: Ligeti Lajos)
- — — Hungaro-Turcica. Studies in honour of Julius Németh. Ed.: — — —. Bp. 1976. 364 p. (ELTE, Török Filológiai Tanszék)
- — — Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546—1562). Ankara Üniversitesi Basimevi, 1971. 374 p. (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Yayınları: 177.)
- — — Magyarországi török adóösszeírások. Bp. 1970. Akadémiai K. 107 p. (Értekezések a tört. tud. kör. Új sor. 52.)
- — — Statistische Angaben über den Warenverkehr des türkischen Eroberungsgebiets in Ungarn mit dem Westen in den Jahren 1560—1564. = Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis. Sect. Hist. 1970. 11. tom. 269—341.
- — — Statisztikai adatok a török hódoltsági terület nyugat felé irányuló áruforgalmáról 1560—1564-ben. = Történeti Statisztikai Évkönyv, 1965—66. évf. Bp. 1968. 27—97. (Tört. Stat. Köt.)
- — — Studia Turco-Hungarica. I—II. Red.: — — —. Bp. 1974—1975. (Turkish Department of the Loránd Eötvös University)
- — — The Muslim East. Studies in honour of Julius Germanus. Ed.: — — —. Bp. 1974. Loránd Eötvös University, 264 p. 9 t.
- — — Tolna mezőváros mezőgazdasági termelése a XVI. század derekán a török adójegyzékekben. = *Agrártörténeti Szemle*, 1962. 4. évf. 3—4. sz. 579—600.
- — — Török adólaajstrom Baranyából a XVI. századból. = Szigetvári Emlékkönyv. Szerk.: Rúzsás Lajos. Bp. 1966. 115—55.
- — — Two Sultanic Hass Estates in Hungary during the XVI th and XVII th Centuries. = *Acta Orientalia*, 1961. 13. tom. 1—2. fasc. 31—62.
- KÁLMÁN Béla, A nevek világa. Bp. 1967. Gondolat K. 252 p.
- — — Szavajárási neveinkhez. = *Magyar Nyelvjárások*, 1962. 8. k. 139—142.
- — — XVI. századi jobbágyneveinkhez. = U. o. 1961. 7. k. 23—43.
- KISS Barnabás, Balásfalvi. Kecskemét múltja és jelene rövid vázlatban. Kecskemét, 1939. 68 p. (Klly. a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét th. város adattárából)
- KIRILLY Zsigmondné—N. KISS István, A XVI—XVII. századi parasztgazdaság struktúrájának vizsgálata (Forráskritika és módszertani elemzés). = *Történelmi Szemle*, 1967. 10. évf. 2. sz. 201—16.
- KLANICZAY Tibor, A magyar reformáció irodalma. = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1957. 61. évf. 1—2. sz. 12—47.
- — — Reneszánsz és barokk. Tanulmányok a régi magyar irodalomról. Bp. 1961. 595 p. Szépirodalmi K.
- KOMÁROMY András, Magyar levelek a XVI. századból. Közli: — — —. = *Történelmi Tár*, 1907. 121—160, 388—436.
- KOMORÓCZY György, A városi hatalom néhány kérdése a XVI. századi Debrecenben. = *Levéltári Szemle*, 1963. 13. évf. 1—2. sz. 160—76.
- — — A magyar kereskedelem története. Bp. 1942. 77 p.
- — — Debrecen története a felszabadulásig (A város társadalmi és gazdasági képe). Debrecen, 1955. 113 p. 7 t.

- KOSÁRY Domokos, A paraszti familia kérdéséhez a XVIII. század elején. = *Agrár-történeti Szemle*, 1963. 5. évf. 1–2. sz. 120–33.
- KOVACHICH M. G., *Formulae solennes styli*. Pesthini, 1799. 264 p.
- KOVÁCSICS József, Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig. Szerk.: — — —. Bp. 1963. 441 p. 8 t. Közgazd. és Jogi K.
- — — A történeti statisztika forrásai. Szerk.: — — —. Bp. 1957. 460 p. 16 t. 8 térk. Közgazd. és Jogi K.
- KOVÁCS József László, Adatok a ráckevei járás történetéhez a honfoglalástól a XVIII. századig. = *Tanulmányok a ráckevei járás múltjából*. Ráckeve, 1972. 9–31.
- KOVÁTS Ferenc, Városi adózás a középkorban. Pozsony, 1900. 121 p. Könyvek Bács-Kiskun megyéről 1945–1974. (Válogatott bibliográfia). Kiadja a Katona József Megyei Könyvtár. Kecskemét, 1976. 290 tétel.
- KOVÁTS Zoltán, A magyar népességfejlődés a honfoglalástól 1870-ig. I–II. (Új kutatási eredmények alapján készült munkahipotézis). = *A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*, 1971–1972. 77–88, 3–25.
- — — A népesség. = *Hajdúnánás története*. Szerk.: Rácz István. Hajdúnánás, 1973. 32–86.
- — — A XVIII. századi népességszámítás kérdéséhez. = *Agrártörténeti Szemle*, 1969. 11. évf. 1–2. sz. 218–27.
- KŐSZEGHI Sándor, *Nemes családok Pestvármegyében*. Bp. 1899. 447 p. 1 t. Hungaria Ny.
- KRAJNYÁK Nándor, *Kecskemét a török korban*. Kecskemét, 1961. 27 p. (Népkutató Füzetek. A Szakszervezetek Bács-Kiskun megyei Tanácsának és a Katona József Társaság tudományos és kulturális kiadványai. 1961. 3.)
- — — *Kecskemét és környéke települési viszonyai a 14–15. században*. Kecskemét, 1962. 26–44. (Népkutató Füzetek . . . 1962. 7–8. sz.)
- KUBINYI András, A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendje kérdéséhez. = *Településtudományi Közlemények*, 1971. 23. k. 58–78.
- — — A XIV–XV. századi magyarországi városfejlődés néhány kérdése. = *Tanulmányok Budapest múltjából*, 19. Bp. 1972. 39–56.
- — — A XV–XVI. századi magyarországi városi fejlődés kérdéséhez. = *Századok*, 1965. 99. évf. 519–64.
- — — *Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig)*. = *Budapest története*. Főszerk.: Gerevich László. II. *Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején*. Bp. 1973. 7–240. Akadémiai K.
- — — *Dél-dunántúli parasztok városba költözése a középkor végén*. = *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 3. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1972. 13–45.
- LAMPE A.—EMBER P., *Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania*. Utrecht, 1728.
- LENGYEL Balázs, *A török Magyarországon. Magyarország a XV–XVII. században*. Bp. 1975. 2. kiad. 160 p. Móra K. (Képes tört.)
- LETTRICH Edit, *Kecskemét és tanyavilága*. Bp. 1968. 125 p. Akadémiai K. (Földrajzi tanulmányok. 9.)
- — — *Kecskemét, legnagyobb tanyás városunk*. Bp. 1973. 18 p. 1 t. (Klly. a Földrajzi Közleményekből)

- LIGETI Lajos, *Studia Turcica*. Ed.: — — — . Bp. 1971. 498 p. 11 t. (Bibliotheca Orientalis Hungarica. 17.)
- LŐRINCZE Lajos, Szempontok és adatok személyneveink újkori történetéhez. = Magyar Nyelvjárások, 1951. 64–94.
- MADARASSY László, Nomád pásztorkodás a kecskeméti pusztaságon. Bp. 1912. VII, 66 p.
- MAGDICS István, *Diplomatarium Ráczeviense*. Ráczevei okmánytár. Szfvár, 1888. 272 p.
- MAJLÁT Jolán, Egy alföldi civis-város kialakulása. Nagykőrös gazdaság- és társadalomtörténete a megtelepedéstől a XVIII. század elejéig. Bp. 1943. 220 p. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez. 15. Szerk.: Domanovszky Sándor)
- MAKKAI László, A magyar városfejlődés és városépítés történetének vázlata. Bp. 1963. 132 p. Tankönyvkiadó (Mérnöki Továbbképző Intézet kiadványa. E. 9.)
- — — Der Ungarische Viehhandel 1550–1650. = Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650. Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa. Hgb. von Ingomar Bog. Köln–Wien, 1971. 483–506.
- — — Pest megye története. = Pest megye műemlékei. I. Szerk.: Dercsényi Dezső, Bp. 1958. 59–170.
- — — Szarvasmarha-tenyésztésünk első virágkora. = *Élet és Tudomány*, 1973. 28. évf. 17. sz. 245–53.
- MELICH János, Csáládneveinkről. = *Magyar Nyelv*, 1943, 39. évf. 4. sz. 265–73.
- MENDŐL Tibor, Településföldrajz és népességtudomány. = *Demográfia*, 1964. 7. évf. 2. sz. 183–99.
- MÉSZÁROS István, Világi iskolázásunk kezdetei. = *Pedagógiai Szemle*, 1962. 12. évf. 7–8. sz. 620–30.
- — — Népoktatásunk 1553–1777 között, Bp. 1972. 251 p. 12 t. Tankönyvkiadó (Pedagógiai Közlemények. 14.)
- MÉSZÁROS László, A hódoltsági latinok, görögök és cigányok történetéhez (16. századi oszmán–török szórványadatok). = *Századok*, 1976. 110. évf. 3. sz. 474–89.
- — — A középkori ráckevei templomok története (XII–XVI. század). = A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Diákköreinek Kiadványai 1974. Szerk.: Kóbor Jenő–Nagy István–Sipos József. Szeged, 1974. 67–76.
- — — A magyarországi török hódoltság nem-mohamedán balkáni etnikumai történetéhez. Kzt. Szeged, 1975. 241 p.
- — — Bács-Kiskun megye cigányságának történetéhez (Az 1768-as cigányösszeírás népességstatisztikai-demográfiai adatai). = Bács-Kiskun megye múltjából. I. Szerk.: Iványosi — Szabó Tibor. Kecskemét, 1975. 133–68.
- — — Délszlávok és cigányok a dunántúli hódoltság területén. = A Dunántúli településtörténete I. (1686–1768). A Székesfehérvári Településtörténeti Konferencia anyaga (1975. május 26–27.). In.: Az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője. II. Szerk.: Farkas Gábor. Veszprém, 1976. 221–30.
- — — „Elég merni is a nagyot” Skarica Máté ráckevei prédikátor-költő élete. = *Theológiai Szemle*, 1972. Új folyam, XV. 9–10. sz. 307–15.
- — — KÁLDY-NAGY Gyula: Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546–1562). Ankara, 1971. — Ismerteti: — — —. = *Nyelvtudományi Közlemények*, 1974. 72. k. 392–3.
- — — Ráckevei személynevek a XVI. század közepén (1546–1562). Kzt.

- MÉSZÁROS László—HAUSFATTER Katalin, A hódoltsági mezővárosok népesség-számának kérdéséhez (1546—1562). 1. A XVI. századi török adódefterek és az újabb történeti demográfiai kutatások. = *Demográfia*, 1974. 17. évf. 1. sz. 108—22.
- — — A hódoltsági mezővárosok népességszámának kérdéséhez (1546—1562). 2. A budai szandzsák hászvárosainak lélekszáma. = *Demográfia*, 1974. 17. évf. 2. sz. 213—35.
- MOKOS Gyula, A hercegszöllősi kánonok. Más egyházi kánonokkal egybeveté: — — —. Bp. 1901. 280 p. (A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadv. Szerk.: Szóts Farkas)
- MOLNÁR József, A török világ emlékei Magyarországon. Bp. 1976. 126 p. Corvina
- NAGY Gyula, A czéhek XVI. századbéli pecsétjéihez. = *Történelmi Tár*, 1878. 341—2.
- NAGY István, Kecskeméti írók. = *Tudományos Gyűjtemény*, 1823. VI. 87.
- N. KISS István, A mezőgazdasági termelő népesség fluktuációja és extraneus birtoklás Hegyalján a XVI. század második felében. = *Jobbágytelek és parasztgazdaság az örökös jobbágytság kialakulásának korszakában*. Bp. 1966. 19—284.
- — — XVI. századi dézsmajegyzékek (Borsod, Heves, Bereg, Bihar és Közép-Szolnok megyék). Bp. 1960. 1120 p. 4 térk.
- OLÁH Miklós, Hungária. = *Adparatus ad historiam Hungariae . . .* Kiadta: Bél Mátyás. Pozsony, 1735. 2—25.
- OPPEL Jenő, Cegléd a török alatt. = *A Ceglédi M. Kir. Állami Főgimnázium Értesítője az 1907—1908. iskolai évről*. Cegléd, 1908. 9. évf. Szerk.: Ries Ferenc, 142 p.
- — — Cegléd 1730-ig. Cegléd, 1931. 96 p. Helikon
- PACH Zsigmond Pál, A nemzetközi kereskedelmi útvonalak XV—XVII. századi áthelyeződésének kérdéséhez. = *Századok*, 1968. 102 évf. 863—91.
- — — Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV—XVII. században. Bp. 1963. 359 p. Kossuth K. (MarxK. Közg. Egy.)
- PAIS Dezső, Kecskemét. Szeged, 1930. 19 p. (A Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára. IV. 5.)
- PAPP László, A deákok és a Deákok. = *Magyar Nyelv*, 1957. 53. évf. 3—4. sz. 442—9.
- — — A magyar névtan helyzetéről. = *Valóság*, 1963. 6. évf. 5. sz. 76—85.
- — — A XVI. századi Literatus: Diák ~ Deák nevek kérdéséhez. = *Magyar Nyelv*, 1956. 52. évf. 4. sz. 480—1.
- — — Adatok XVI. századi literátusaink működéséhez (Maróti Nagy Mihály végrendelete 1587-ből). = *Magyar Nyelv*, 1957. 53. évf. 1—2. sz. 165—75.
- — — SZABÓ István: Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből. Ismerteti: — — —. = *Magyar Nyelv*, 1955. 51. évf. 2. sz. 258—63.
- — — Személynevek és helynevek. Az Árpád-kori Személynévszótár kérdéseiből. = *Magyar Nyelv*, 1961. 57. évf. 2. sz. 183—93.
- PAPP László, Adalékok az alföldi ház- és tüzelőberendezések történetéhez. = *Néprajzi Értesítő*, 1939. 389—90.
- — — Ásatások a XVI. században elpusztult Kecskemét-vidéki falvak helyén. Adalékok a magyar ház és kemence történetéhez. = *Néprajzi Értesítő*, 1931. 137—52.
- PÁSTHY Károly, Kecskemét közoktatásügye a múltban és a jelenben. Kecskemét, 1899. 146, 2 p.

- PÉTER Katalin, R., Vita a jobbágy-háztartások vizsgálatának módszertani kérdéseiről. = *Történelmi Szemle*, 1961. 4. évf. 3. sz. 364–8.
- PÉTER László, Szegedi személynevek 1578-ben. = *Néprajz és Nyelvtudomány*, 17–18. k. Szeged, 1973–1974. 231–63. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Sectio Ethnographica et Linguistica. Szerk.: Ferenczi Imre, Hajdú Péter, Nyíri Antal, 324 p.)
- — — Szeged utcanévei. Szeged, 1974. 392 p.
- PURJESZ István, A török hódoltság Pest megyében a XVII. század második felében. = *Levél-tári Közlemények*, 1958. 28. évf. 173–200.
- REISZIG Ede, Kecskemét. = Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. II. Bp. 1910. 326–58.
- — — A Dunántúlra szakadt Szegedy-család eredete. = *Turul*, 1922–1923. 37. évf. 31.
- — — A mezőszegedi Szegedi család ősei. = *U.o.* 1918–1921. 36. évf. 20–30.
- REIZNER János, Szeged története. I. A legrégebbi időktől a XVIII. század végéig. Szeged, 1899. XI, 398 p.
- REPICZKY János, Kecskemét 20 török oklevelének magyar fordítása. Kzt. 1852. = *OSZK. Fol. Hung.* 55.
- RUSVAY Kálmán, Kecskemét város ménese. = Bács-Kiskun megye múltjából. I. Szerk.: Iványosi–Szabó Tibor. Kecskemét, 1975. 53–80.
- RÚZSÁS Lajos, Az egri vár gazdálkodása a XVI. században. Bp. 1939. 71 p.
- — — Szigetvári emlékkönyv. Szigetvár 1566. évi ostromának 400. évfordulójára. Szerk.: — — —. Bp. 1966. 402 p. Akadémiai K. (Dunántúli Tudományos Intézet. Értekezések, 1966.)
- — — Városi fejlődés a Dunántúlon a XVI.–XVII. században. Bp. 1966. 36 p. (Klly. a Szigetvári emlékkönyvből — Dunántúli Tudományos Gyűjtemény. 7. Ser. Hist. 38.)
- RÚZSÁS Lajos — SZŰCS Jenő, A várostörténeti kutatás helyzete és feladatai. = *MTA Társadalmi-Történeti Osztályának Közleményei*, 1966. 5–67. (Hozzászólásokkal)
- SCARITUS Máthé, Kevi Várassáról való szép Historia. Ráckeve, 1581. = *OSZK. Fol. Hung.* 2904. 1–6. p. 85 strofa
- SINKOVICS István, Magyar történeti szöveggyűjtemény (Egyetemi segédkönyv). II/1–2. 1526–1790. Szerk.: — — —. Bp. 1968. 1099 p. 16 t.
- — — Az ország három részre szakadása (1526–71). = Magyarország története 1526–1790. A késői feudalizmus időszaka. 2. kiad. Szerk.: H. Balázs Éva, Makkai László. Bp. 1972. 5–69.
- SÍPOS Gábor, Ráckevei reformátorok. = Tanulmányok a ráckevei járás múltjából. Ráckeve, 1972. 33–51.
- STEINER, Augerius Ghislenius Busbequius: Legationis Turcicae Epistulae IV. Erlangen, 1926.
- SZABÓ István, A falurendszer kialakulása Magyarországon. Bp. 1966. 215 p. Akadémiai K. (MTA Agrártört. Biz. Kiadv.)
- — — A középkori magyar falu. Bp. 1969. 251 p. Akadémiai K.
- — — A tokaji rév és Debrecen 1565–67-ben. = Debreceni Képes Kalendárium az 1934. évről. (Debrecen, 1934) 89–97.
- — — Magyarország népessége az 1330-as és az 1526-os évek között. = Magyarország történeti demográfiája. Szerk.: Kovacsics József. Bp. 1963. 63–114.

- SZABÓ Kálmán, A kecskeméti pásztorok nemzetisége. = *Kiskunság*, 1968. 1–2. sz. 153–6.
- — — Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Kecskemét város múzeumának ásatásai. Bp. 1938. 135 p. Országos Magyar Történeti Múzeum (Bibliotheca humanitatis historica. 3.)
- — — Kecskemét szőlő- és gyümölcsstermelésének múltja. Kecskemét, 1934. 84 p. 11 t. 1 térk. (Katona József Társ.)
- SZABÓ László, Kecskemét város iparos céhei. Kecskemét, 1933. 57, 3 p.
- SZALAY Ágoston, Négyszáz magyar levél a XVI. századból. I. 1504–1560. Pest, 1861. Közli: — — —. 485 p.
- SZALAY László, Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1859. 255 p.
- SZAKÁLY Ferenc, Ali koppányi bég sarca (Adalékok a hódoltsági magyar kereskedelem problematikájához). = *Folia Historica*. 2. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve. Bp. 1973. 35–56.
- — — A mohácsi csata. Bp. 1975. 141 p. 10 t. Akadémiai K. (Sorsdöntő történelmi napok. 2.)
- — — Balázs deák, gyöngyösi kereskedő üzleti könyve (Adalékok a hódoltsági terület kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVI. század végén). = *Agrár-történeti Szemle*, 1972. 14. évf. 3–4. sz. 356–86.
- — — A Dél-Dunántúl kereskedelmi útvonalai a XVI. század derekán. = Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv. 4. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1973. 55–112.
- — — Sziget mezőváros (Somogy megye) lakosságának „connumerációja” 1551-ben (Adalékok XVI. századi mezővárosaink demográfiai és társadalmi képéhez). = *Történeti Statisztikai Évkönyv*, 1967–1968. Bp. 1970. 61–133. (Tört. Stat. Köt.)
- — — Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után (1526–1566). = *Tanulmányok Tolna megye történetéből*. II. Szerk.: Puskás Attila. Szekszárd, 1969. 5–85.
- — — Zur Kontinuitätsfrage der Wirtschaftsstruktur in den ungarischen Marktflecken unter der Türkenherrschaft. = *Die wirtschaftliche Auswirkungen der Türkenkriege*. Grazer Forschungen zur Wirtschaft- und Sozialgeschichte. I. Hgb.: von Othmar Pickl. Graz, 1971. 235–72.
- SZAMOTA István, Régi utazások Magyarországon és a Balkáni félszigeten 1054–1717. Bp. 1894. 559 p. és Bp. 1898. 555 p.
- SZAPPANOS Károly, Kecskemét régi nemesi családjai. Kecskemét, 1944. 16 p.
- SZARKA Gyula, A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában. Vác, 1947. 191 p. 29 t. (Vác egyházmegye múltjából. 4.) Kapisztrán ny.
- — — A váci egyházmegye történelmi földrajza a török hódítás korában. Vác, 1940. 151 p. 6 t. Kapisztrán ny.
- SZÁNTÓ Imre, A török 1551. évi őszi hadjárata a Temes-vidék és a Maros-völgy meghódítására. = *Had-történelmi Közlemények*, 1972. 19. évf. 1. sz. 73–98.
- — — A Temes-vidék és a Maros-völgy várainak török uralom alá jutása 1552-ben. = *Századok*, 1971. 105. évf. 1. sz. 16–56.
- — — Az 1552. évi szegedi hadjárat. Szeged, 1968. 31 p. (Acta Univ. Szeged. de Attila József nom. Acta Hist. 29.)

- — — Küzdelem a török terjeszkedés megállításáért Magyarországon 1541—1547. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta historica. 40. Szeged, 1972. 75—102. Szerk.: — — —.
- SZEKÉR Endre, Kecskemét város önállósága a török korban. = Kecskemét 1368—1968. Tanulmányok . . . Szerk.: Heltai N. Kecskemét, 1968. 59—71.
- SZILÁDY Áron, A defterekről. Bp. 1872. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. II. k. 11. sz.)
- — — XVI. századbeli magyar költők művei. III. 1540—1575. Közzéteszi: — — —. Bp. 1883. VIII, 400 p. (Régi magyar költők tára. 4.)
- SZÉKELY György, A személynevek és a történettudomány. = *Nyelvtudományi Értekezések*. 70. sz. Bp. 1969. 201—8.
- — — Középkori kézműves foglalkozások és a családnevek kialakulása. = A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai. Szerk.: Imre Samu, Szatmári István. Bp. 1967. 206—10.
- — — Vidéki termelőágak és árukereskedelem Magyarországon a XV—XVI. században. = *Agrártörténeti Szemle*, 1961. 3. évf. 3—4. sz. 309—43.
- — — La Hongrie et la domination ottomane (XV-e — XVII-e siècle). = *Studia Turco-Hungarica*. II. Red.: Gy. Káldy-Nagy. Bp. 1975. 75 p. (ELTE, Török Tanszék)
- SZÜCS Jenő, Das Städtewesen in Ungarn im XV—XVII. Jahrhundert. = *La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie*. Bp. 1963. 97—164.
- — — Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp. 1955. 339 p. 1 térk. Művelt Nép (MTA Tört. tud. Int.)
- SZÜTS Györgyi, Kecskemét mezőgazdasági fejlődése. = *Magyar Gazdák Szemléje*, 1938. 10 p.
- TAGÁNYI Károly, Marhakivitel Velencébe 1514. = *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1899. 6. k. 144.
- — — A Moldvából Velencébe hajtott marhák útja 1545 körül. = *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1897. 4. k. 316—7.
- TAKÁTS Sándor, A budai basák emlékezete. = *Rajzok a török világból*. I. Bp. 1915. 105—59.
- — — A dunai hajózás a XVI. és XVII. században. = *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1900. 7. évf. 97—122, 145—76, 193—222, 241—73, 289—319. p. (152 p.)
- — — A harminczadosok elleni vizsgálat 1560-ban. = *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1899. 6. k. 247—57.
- — — A kalauzok és a kének a török világban. = *Rajzok . . . II*. Bp. 1917. 133—212.
- — — A magyar faragómolnárak. = U.o. 422—63.
- — — A magyar múlt tarlójáról. Bp. 1926. 412 p. Genius
- — — A magyar tőzsérek és kereskedők pusztulása. = *Szegény magyarok*. Bp., é.n. 131—247. Genius
- — — A nyilas és kadas kalmárok. = *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1905. 12. k. 380—1.
- — — A török alattvalók kereskedése Magyarországon. = U.o. 1905. 12. k. 233—40.
- — — A városok hússal való ellátása régente. = *Szegény magyarok*. Bp., é.n. 351—70.

- — — Az auspitzzi (pusztapécsi) magyar marhavásárok régi kiváltságlevelei. = *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1905. 12. k. 228—32.
- — — Egy hős kapitány halála. = Szegény magyarok. Bp., é.n. 251—62.
- — — Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI—XVII. századból. Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán. Bp. 1961. 420 p. Gondolat.
- — — Nürnberg és Magyarország. = Régi idők, régi emberek. 2. kiad. Bp. 1930. 343—56.
- — — Rajzok a török világból. I—III. Bp. 1915—1917. 440 p., 434 p., 458 p.
- — — Rajzok a török világból. A török hódoltság korából. Bp. 1928. 576 p. Genius
- — — Régi idők, régi emberek. 2. kiad. Bp. 1930. 472 p. Athenaeum
- — — Régi magyar kapitányok és generálisok. Bp. 1928. 2. kiad. 643 p. Genius
- — — Régi pásztornépünk élete. = Rajzok a török világból. II. Bp. 1917. 259—354.
- — — Városaink a török háborúkban. = *Komáromi Újság*, 1918. 8. sz.
- TAKÁTS Sándor—ECKHART Ferenc—SZEKFŰ Gyula, A budai basák magyar nyelvű levelezése. I. 1553—1589. Szerk.: — — —. Bp. 1915. VI, 546 p. Franklin
- TOLLAS Béla, A kecskeméti református templom története. Kecskemét, 1958. 14 p.
- TÓTH Endre, A Második Helvét Hitvallás története Magyarországon. = A Második Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve. Tanulmányok és okmányok a magyarországi református egyház történetéből a négyszáz éves jubileum alkalmából. Szerk.: Bartha Tibor. Bp. 1967. 13—55. (Studia et Acta Eccl. 2.)
- TÓTH Tivadar, A jászkunok története a török hódoltság korában. Szolnok, 1913. 98 p. (Művelődéstörténeti értekezések. 68.)
- TÖRÖK Gábor, Ötszáz éves híradás a szlavóniai magyarságról. = *Magyar Nyelv*, 1961. 57. évf. 2. sz. 236—42.
- VARJAS Béla, A reformáció énekirodalma. = Klaniczay Tibor, A magyar irodalom története. I. Bp. 1964. 349—53.
- VASS Előd, Adatok a magyarországi török postaszolgálat működéséhez a XVII. században. = *Levéltári Szemle*, 1973. 2. sz. 251—2.
- — — A török hódoltság valódi arca. = *Élet és Irodalom*, 1975. 19. évf. 16. sz. 6—7.
- — — A váci muqáta a története a 16—17. században. Kzt. 10 ív. (ELTE, Török Tanszék. Doktori disszertáció)
- — — A váci török vámnaplók adatai az Alföld felől nyugatra irányuló XVI. századi áruforgalomról. = *Agrártörténeti Szemle*, 1972. 14. évf. 1—2. sz. 120—55.
- — — Éléments pour compléter l'histoire de l'administration des finances du vilayet de Buda au XVI-eme siècle. = *Studia Turcica*. Ed.: L. Ligeti. Bp. 1971. 483—90.
- — — Mohács város hódoltságkori történetének török forrásai. = Baranyai Helytörténetírás. A Baranya megyei Levéltár Tudományos Évkönyve, 1976. 7. k. Pécs. Szerk.: Szita László, 15—48.
- — — Quatre documents ottomans concernant la contribution d'une puszta hongroise au XVII-e siècle. = *Acta Orientalia*, 1974. 28. tom. 2. fasc. 253—62.
- — — Székesfehérvár (Istulni Belgrád) XVI. századi török forrásai. = Fejér megyei történeti évkönyv. (Tanulmányok és források Fejér megye történetéhez.) A Fejér megyei Levéltár évkönyve. 7. Szerk.: Farkas Gábor. Szfvár 1973. 275—98.

- — — Török adatok Rákoscseba és Rákoskeresztúr hódoltság kori történetéhez. = Tanulmányok Budapest múltjából. 19. A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve. Szerk.: Tarjányi Sándor. Bp. 1972. 87—111. (Budapest várostörténeti monográfiái. 28.)
- — — Törökkoppány 1556. évi első török adóösszeírása. = Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv. 3. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1972. 57—73.
- — — Türkische Beiträge zur Handelsgeschichte der Stadt Vác (Waitzen) aus dem 16. Jahrhundert. = Acta Orientalia, 1971. 24. tom. 1. fasc. 1—39.
- — — Vác a XVI—XVII. században. = A Dunakanyar tájékoztató váci jubileumi kiadványa. Bp. 1975. 9. évf. 1. sz.
- — — Vác 1560. évi török vámnaplói. = Studia Comitatus. 3. Tanulmányok Pest megye múzeumaiából. Szerk.: Ikvai Nándor. Szentendre, 1975. 137—65.
- — — Zwei türkische fährenlisten von Ráckeve und Dunaföldvár aus den Jahren 1562—1564. = Acta Orientalia, 1972. 25. tom. 1—3. fasc. 451—63.
- VÁNYI Ferenc, Magyar irodalmi lexikon. Szerk.: — — —. Bp. 1926. 877 p.
- VÁRY István—HELTAI Nándor, Kecskemét jelesei. Kecskemét, 1968. 95 p. (Aranyhomok kiskönyvtár. 2.)
- VÁRKONYI Ágnes, R., Repopulation and the system of cultivation in Hungary after the expulsion of the Turks. = Acta Historica, 1970. 16. tom. 1. fasc. 151—70.
- — — Török világ és magyar külpolitika. Bp. 1975. 89 p. Magvető (Gyorsuló idő)
- VELICS Antal, Magyarországi török kincstári defterek. I. 1543—1635. Ford.: Lászlófalvi Velics Antal. Bev. ellátta és sajtó alá rend.: Kammerer Ernő. Bp. 1886. LVI, 468 p. 1 t. Athenaeum Ny. (MTA)
- — — Magyarországi török kincstári defterek. II. 1540—1639. Bev.: Kammerer Ernő. Bp. 1889. XXX, 772 p. (MTA) Ath. Ny.
- VERESS Éva, A jobbágycsalád szervezete a sárospataki uradalom falvaiban a XVII. század közepén. = *Történelmi Szemle*, 1958. 1. évf. 3—4. sz. 379—429 p. 8. t.
- — — Háztartás, telek és termelés viszonya hegyaljai és bodroglői jobbágyfalvakban a XVI. század derekán. = *Jobbágytelek és parasztgazdaság az örökös jobbágyság kialakulásának korszakában. (Tanulmányok Zemplén megye XVI—XVII. századi agrártörténetéből)*. Szerk.: Makkai László. Bp. 1966. 285—426.
- VERES Miklós, Szabolcs megye adózó népessége a XVI—XVII. században. = *Történeti Statisztikai Évkönyv*, 1960. 5—32.
- ZIMÁNYI Vera, A rohonc-szaloniki uradalom és jobbágysága a XVI—XVII. században. Bp. 1968. 355 p. 1 táb. 1 mell. 2 térk. Akadémiai K.
- ZIMÁNYI Vera—Harald PRICKLER, Konjunktúra és depresszió a XVI—XVII. században Magyarországon az ártörténet s a harmincadbevételek tanúságai alapján; kitekintés a XVIII. századra. = *Agrártörténeti Szemle*, 1974. 16. évf. 1—2. sz. 79—201.
- ZOMBORY Géza, Kecskemét város földesurai és nemes családjai. = *Magyar Családtörténeti Szemle*, 1938. 4. évf. 33—44, 102—17, 157—65, 215—6; 1939. 5. évf. 19—24, 59—64, 93—7, 127—32, 170—3, 229—31.; 1940. 6. évf. 17—6, 39—40, 66—7, 113—5, 143—4.
- ZOLNAY László, Data of the Musical Life of Buda in the Late Middle Ages. = *Studia Musicologica*, 1967. 9. tom. 1—2. fasc. 99—113.
- — — Fővárosunk lélekszáma a középkorban. = Budapest, 1967. 5. évf. 8. sz. 19—20.

- — — Kincses Magyarország. Középkori művelődésünk történetéből. Bp. 1977. 582 p. Magvető K.
 - — — Sokadalmak, vásárok, piacok a középkori Budán. = *Budapest*, 1968. 6. évf. 10. sz. 42-3.
 - — — Ünnepek és hétköznap a középkori Budán. Bp. 1969. 227 p. 22 tábla, 1 térkép. Gondolat K.
 - — — Vadászatok a régi Magyarországon. Bp. 1971. 272 p. Natura
- ZOLTÁN Zoltán, A magyar városfellődés „kecskeméti útja”. = *Kiskunság*, 1968. 1-2. sz. 110-18,

Három katonai összeírás a Rákóczi-szabadságharcból

IV ÁNYOSI - SZABÓ TIBOR

A magyar nemzeti törekvések kibontakozásának hatására egyre erőteljesebben fordult a kutatók és a közvélemény figyelme a függetlenségi mozgalmaink felé. A rájuk vonatkozó iratok összegyűjtése, történelmük feltárása szinte nemzeti üggyé vált. Ennek hatására az elmúlt közel másfél évszázad során tucatjával születtek olyan jelentős tanulmányok és monográfiák, amelyeknek témája II. Rákóczi Ferenc személye és az általa irányított szabadságharc. A jelentős eredmények ellenére még igen nagy a fehér foltok száma. A feldolgozatlan részletek, a megoldatlan dilemmák nagyban hátráltatták és hátráltatják a szabadságharc átfogó történetének megírását.

Az egyik gyakran vitatott téma az alföldi cívis városoknak a harcok során betöltött szerepe. Az egymással szemben álló vélemények egyik oldalon a cívis városok anyagi és katonai áldozatvállalásait emelik ki, a másik oldalon azok következetlenségét, olykor kétkulacsos eljárásukat hangsúlyozzák. Ezeknek a véleménynyilvánításoknak nemegyszer jelentős árnyoldala, hogy olykor alapvetően fontos területeken még becslésekre is nehezen hagyatkozhatnak, ugyanakkor a források egy részének elhanyagolása, figyelmen kívül hagyása miatt néhány hamis adat és következtetés is napvilágot látott.¹ A három városról és köztük még a kétségtelenül legjelentő-

¹ Még Kosáry Domokos alapvetően fontos tanulmányában is megbúvik egy-egy pontatlan adat. „Szembetűnő hogy a földesúri és az állami terhek eloszlása aránytalan az egyes vidékeken. 1703 elején Pest megye 59 ezer forint adóterhet visel — ebből a három városra jut 23 000 Ft. (1700 háztartás!) . . . A földesuraknak viszont mindössze 1,7 ezer forintot fizetnek. A Buda környéki jobbágycsoportok jobban kézben tudták tartani uraik. A nagyobb mezővárosok viszonylagos függetlenségüket már korábban biztosították. Kecskemét 1699-ben összesen mintegy 850 forintot fizetett távollevő urainak.” KOSÁRY, 1905. 40. A földesúri kizsákmányolás fokozása ellen Kecskemét valóban erélyesen harcolt. Törekvései viszont nem jártak mindig sikerrel. Hornyik János megállapítása szerint pl.: „1686-ban már Báthori Gábor maga szedi a censust, és azt mind pénzben, mind az úgynevezett kézi ajándékban vadul főlebb veri.” HORNYIK, III. 7. A hódoltság végén Kecskemét a következő összegeket fizeti földesurainak a különféle ajándékokon kívül. A Koháry családnak: 400 arany, vagy 800 tallér; Wesselényi Pál: 220 arany; „noha 100 forint volna az adó” Báthori Gábor: 17 arany; Vay Ábrahám: 12,5 tallér; Fay György: 12,5 tallér; Rákóczi Ferenc: 20 tallér; Pozsonyi apácák: 212 tallér; Erdődi György: 40 forint (22,2 tallér). HORNYIK, II. 511—512. Az évenként fizetett összeg tehát 1556 tallért, azaz 2765 magyar forintot jelentett. Ez az összeg gyakorlatilag a következő évtizedekben sem változott, legfeljebb akkor, ha valamely földesúrnak előre kifizették az egy-egy évre járó censust. Valójában tehát Kecskemét több mint háromszorosát fizette földesurainak, mint amit Kosáry jelez. A hódoltság megszűnése után a várost újabb veszély fenyegette. Földesurai a censust igyekeztek állandóan emelni, s a várost azzal kényszerítették erre, hogy kilátásba helyezték, ellenszegülés esetén kiküldönnék saját rátájukat, és földesúri kezelésbe veszik. Még a Koháryak is újabb követelésekkel léptek fel, pedig általában jó viszonyban voltak a várossal. Sőt Koháry István 1703. május 23-án értesítette a várost; Bajtay Istvánt küldi Kecskemétre a földesúri hatalom közvetlen gyakorlására. 1702-től gyakorlatilag megkezdte működését az úriszék a Koháryak irányításával. RÉVÉSZ, 1956. 18., HORNYIK, III. 10—11.

sebbről, Kecskemétről sincsenek megbízható adataink néhány fontos területen: a lakosság lélekszáma, vagyoni helyzete, gazdasági teherbíró képessége, társadalmának szerkezete, a szabadságharcban részt vevők társadalmi összetétele stb.² Ezeknek a területeknek a jobb megvilágítása érdekében dolgoztunk föl több, eddig még kellően fel nem tárt forrást, és teszünk közzé három katonai összeírást. Ezek az összeírások azért is jelentősek, mert az Alföldről hasonló forrásértékű anyag még nem áll rendelkezésünkre. Felhasználhatóságukat kívántuk megkönnyíteni azzal, hogy más, korabeli dokumentumokkal szembesítettük, a harmadik összeírást pedig az adókönyvek adataival kiegészítettük. A kiegészítéseket természetesen minden esetben pontosan jelöltük.

* *

Közismert, hogy a török kiűzése után az Alföld nagy része néptelen, elvadult terület volt. Bár a szabadságharcban döntő szerepet éppen ezért nem játszhatott, az első években anyagi és katonai erejével erőteljesen segítette a katonai célok megvalósítását, és a harcok lezárásáig jelentős számú fegyverrel szolgálta a függetlenségi harcok ügyét.³ A lakosság számáról, annak gazdasági teherbírásáról csak későbbi összeírások maradtak fenn.⁴ Ezért a XVII—XVIII. század fordulójára vonatkozó adatokat csak néhány város esetében kaphatunk az adókönyvekből és a robotlajstromokból.

Az összeírásokból kimaradt családok számára csak nagy körültekintéssel következtethetünk ugyan, de egyéb források hiányában ezek is igen jó szolgálatot tesznek. Biztosítják, hogy néhány téves hipotézist korrigáljunk, a teljes bizonytalanságot megalapozott becsléssel eloszlassuk. Több esetben pedig pontos statisztikai összesítést készíthetünk adataikból.

A hódoltság területén a khász birtokot képező mezővárosok lettek a legnépesebbek. A pontos ismeretek hiányában viszont gyakran túlértékelték ezeknek a városoknak a lélekszámát és gazdasági erejét. Ugyanez történt Kecskemét esetében is. Hornyik János szerint „1772-ben már lakosainak

2 Ennek a hiánynak a pótlására szólít fel R. Várkonyi Ágnes is az Esze Tamás születésének 300. évfordulóján rendezett tudományos ülés vitázáró előadásában: „A jobbágyság és Rákóczi viszonyát illetően a kuruc katonaság összetételére vonatkozó statisztikai vizsgálatokra s ezzel egyidőben táji kutatásokra lenne szükség, hogy a végső szót kimondhassuk.” BENDA 1967. 332.

3 A Duna—Tisza közének kietlenségét, a termelőrök pusztulásának méreteit jól illusztrálja Szeckfű Gyula is a XVIII. századi viszonyok jellemzése során. HÓMAN—SZEKFI: 1935. IV. 417—419.

4 Országos felmérésekre a lakosság számának megállapítására Magyarországon a XVIII. század előtt nem vállalkoztak. Az első ismert összesítések 1715-ben készültek az adózók számbavételére, melyet 1720-ban megismételtek. Ezek az összeírások tehát a szabadságharc utáni állapotokat tükrözik. A korábbi időszakokból csak egy-egy város lélekszámának megállapítására vállalkozhattak, rendszerint a fennmaradt adókönyvek alapján. Módszertani szempontból is alapvetően fontos FÜGEDI Erik: Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai. *Statisztikai Közlemények* 2. évf. 1—2. szám 33—46. 1957.

száma megközelítette a 30 ezret, a török kiveretésekori lélekszámot 20 ezernél kevesebbre nem tehetjük.⁵ A túlzás nyilvánvaló!

Célunk tehát a következőkben az, hogy megközelítő pontossággal meghatározzuk a rendelkezésünkre álló források segítségével azt a maximumot, amit a lakosság létszáma 1711-ig elérhetett. Ezért eltekintünk a kimerítő elemzéstől, amit a rendelkezésünkre álló adatok úgy sem tennének lehetővé. A lakosság lélekszámában a lehetséges maximum megállapítása fontos támpontot nyújthat a katonai összeírások elemzéséhez és a függetlenségi harcok során történt tehervállalás arányainak felméréséhez.

1546-ból vannak az első számszerű adataink. A hódoltsági város lakosainak száma ekkor 4—5000 körül mozgott. 1562-ben már 5—6000 fővel számolhatunk.⁶

A 15 éves háború rendkívül súlyos pusztításai, a járványok, a természeti csapások és a portyázó csapatok meg nem szűnő garázdálkodása ismételten megtizedelte a város lakosságát.⁷ A következő évtizedek sem kedveztek a lélekszám gyorsabb növekedésének. Ezekről az évtizedekből számszerű adataink nincsenek. 1662-től viszont megszakítás nélkül rendelkezésünkre állnak a város adókönyvei. Ezek adatai a következő változásokat mutatják:⁸

1. táblázat

év	Az adóajstromokban szereplők száma	A növekedés fteme (1662=100%)
1662	792	100
1667	815	102,9
1672	1036	130,8
1676	1133	143
1684	1219	153,9
1686	1108	139,9
1688	1085	136,9
1690	1113	140,5
1695	1172	147,9
1703	1243	156,9
1704	1258	158,8
1705	1278	161,3
1707	1043	131
1711	1222	154,2

5 HORNYIK, II. 219.

6 MÉSZÁROS—HAUSFATTER: 1974. 223—225.

7 A legsúlyosabb csapás 1596-ban érte Kecskemétet. III. Mohamed rendelete szerint, mely a három város számára adókedvezményt biztosít, „Kecskemét városában 580 házból 327, — Kőrösön 180 házból 100, — s Cegléden 150 házból 80 ház maradt, a lakosok pedig elszéledtek...” HORNYIK, II. 341.

8 Az adatokat a város adóajstromai alapján állítottuk össze. Az 1690. évi számot a porcio beszedési lajstrom bejegyzésének összesítése alapján kaptuk.

Kétségtelen, hogy azok a lajstromok, amelyekből a fenti táblázatot összeállítottuk, nem a társadalom statisztikai felmérésére készültek. Arra viszont alkalmasak, hogy az adófizetők számát csaknem teljes pontossággal megállapíthassuk. A nyert eredményből pedig a családtagok számára is lehet következtetni.⁹ A nyilvántartásban szereplőkön kívül figyelembe kell vennünk az adómentességet élvező családfők számát is. Ezt 20—30-nál nagyobbra nem tehetjük.¹⁰ Kecskeméten a nemesek nem növelték ezt a csoportot a XVII—XVIII. század fordulóján. Számuk csekély volt (kb. 15 fő), és ugyanúgy viselték a közterheket, mint a város többi polgára.¹¹

Táblázatunk tanúsága szerint a lakosság számában a feldolgozott fél évszázad alatt jelentős ingadozás nem tapasztalható. Kizárólag a török kiűzésekor volt számottevő visszaesés. Az adófizetők 1711-ig nem érték el az 1300-at.¹²

Sajnos a civis társadalom szerkezetének statisztikai felmérése, egzakt vizsgálata még egyetlen város esetében sem történt meg. Ez a fennmaradt források hézagossága miatt igen nagy nehézségbe ütközik. Ezért nem könnyű következtetni, hogy milyen társadalmi csoportok vonták ki magukat a rendszeres adóztatás alól, hányan nem rendelkeztek a minimális adóalappal, a civis társadalmon belül milyen arányokat képviseltek ezek, voltak-e foglalkozási ágak, társadalmi csoportok, melyeket külön tartottak nyilván.¹³

9 Az adózók számából az egész lakosságra csak nagy körültekintéssel következtethetünk. Fügedi Erik a 15. századi Sopronban 4,68-as szorzószámot használja. Hangsúlyozza viszont, hogy az illető város iparosodottságától függően változik a szorzószám. A mezőgazdaságból élő lakosságnál a szorzószám mindig nagyobb. Adatait a német történészek kutatásai alapján alkalmazta. FÜGEDI, 1957. 1. évf. 1. sz. 54. Bárh János elemzése szerint Fajszon 1762-ben a kiscsaládok lélekszáma átlaga 4,2 volt. A nagycsaládok átlagos lélekszáma 7,35 volt. Egy-egy házra 6,4 lakos jutott, egy háztartásra pedig 6,2 fő. BARTH, 1975. 89—92. Sajnos Kecskemétről a XVII. század végéről vagy a XVIII. század elejéről megbízható elemzéssel nem rendelkezünk. Úgy véljük leghelyesebb, ha a fentiek alapján szorzószámnak az 5-öt használjuk, amit a XVII—XVIII. századra vonatkozóan a szakirodalom is elfogadott.

10 Fügedi Erik megállapítása szerint Sopronban a 15. században 15 lakos nem fizetett adót. Kecskeméten a XVII.—XVIII. század fordulóján a különféle tisztséget betöltő lakosok adómentesek voltak. A tisztségviselők évenként változtak. Nevüket azonban gyakran felvették a jegyzékbe, és adókötelezettségüket is jelezték ilyenkor. Egyértelműen tehát nem dönthető el, hány adómentes volt egy-egy évben. Ezért bizonyos hibaszázalékkal feltétlenül számolnunk kell.

11 1720-as adóösszeírás szerint Kecskeméten 15 nemes lakott. A XVII. századtól a városba húzódó nemesség hosszú ideig nem élt nemesi kiváltságaival. Éppúgy viselték a közterheket, mint a város bármely civise. A nemesség kiváltságainak érvényesítése érdekében kénytelen volt hosszan harcolni. Formális eredményeket is csak a XVIII. század legvégén ért el. A város csak 1799-ben járult hozzá ahhoz is, hogy terheiket ne contributióként, hanem taxaként fizessék. A jelzett időszakban nemesi kiváltságaik alapján tehát nem maradtak ki az adólajstromokból. RÉVÉSZ, 1956. 13., és 23—24.

12 KOSÁRY Domokos idézett tanulmányában azt állapítja meg, hogy „1699—1701. között Nagykőrösön 488-ról 469-re, Kecskeméten pedig 1091-ről 581-re(!) esik vissza a családfők száma...” 1965. 32. old. Adókönyveink alapján ilyen mérvű visszaesésről nem szólhatunk. Az egyenletes létszámnövekedést csak a törökellenes felszabadító harcok és a Rákóczi-szabadságharc törtek meg. Azonban a visszaesés még ekkor is lényegesen mérsékeltebb. A Kosáry által jelzett rendkívül nagy esőket úgy magyarázhatjuk, hogy az előző szám a rendszeresen megadóztatott lakosság egészét jelzi, az utóbbi pedig a számottevően nagy ingó és ingatlan vagyonnal rendelkezőket.

13 Ennek nyomait a hódoltság idején fellelhetjük Kecskeméten. Pl.: a kufárok adóját és a ridegek adóját gyakran külön tüntették fel.

A közösségre nehezedő, váratlanul nagy terhek esetén az adóalap alsó határát is lejjebb szállították, és a városhoz kevésbé kötődő családok, etnikai csoportok megadóztatására is sor került. Ez történt 1704-ben is. Szerencsére fennmaradtak azok a lajstromok is, amelyek ezekről a rétegekről és csoportoktól több megbízható adatot tartalmaznak.¹⁴ Segítségükkel az adott időpontban Kecskemét egész lakosságára nagy pontossággal tudunk következtetni.

Érdeemes összegezni az egyes csoportok számát és a fizetett adót.¹⁵

2. táblázat

Tized	Gazda	Zsellér	Rideg	Cigány	Görög	Összesen
1.	57	6	—	—	—	63
2.	51	2	1	—	1	55
3.	76	2	1	—	—	79
4.	54	10	5	1	—	70
5.	67	4	1	—	—	72
6.	53	1	2	2	—	58
7.	69	1	4	—	—	74
8.	74	1	3	—	—	78
9.	61	2	1	—	—	64
10.	53	8	1	—	—	62
11.	42	3	—	1	—	46
12.	60	2	—	5	—	67
13.	43	9	4	—	—	56
14.	33	7	2	—	—	42
15.	42	10	2	—	—	54
16.	49	4	5	—	—	58
17.	35	1	1	—	—	37
18.	38	3	—	—	—	41
19.	36	5	1	—	—	42
20.	46	7	1	—	—	54
Összesen	1039	88	35	9	1	1172

14 A „szokásos” adólajstromtól különállóan szereplő kötet a következőket tartalmazza: Első Lajstrom cigányoké, Második Lajstrom Baczoke Homoki Raczkok, Harmadik Lajstrom Oláhoké, Negyedik Lajstrom Görögöké, Juhászok Lajstroma, Sillerek Lajstroma, Találmánygazdák és Sillerek Lajstroma, Találmányok lajstroma, Puskások

15 1690. évi porció-lajstrom összesítője.

Az 1704-es kiegészítő lajstrom összesítése:

Csoportok neve	A lajstromban szereplők száma	A fizetett adó összege (tallér)	1—2 tallért fizetett
cigányok	25	89	4
rácok	23	74	6
oláhok	9	30	3
görögök	6	62	—
juhászok	10	28	4
zsellérek	217	392	197
találmánygazdák	96	213	82
puskások	21	55	15
Összesen	407	943	311

Fel kell figyelni arra, hogy az egyes etnikai csoportok családtagjai más területeken, esetleg az ország határain kívül laktak.¹⁶ Újabb figyelemfelkeltő jelenség, hogy e pótlólagos összeírásban a „találmánygazdák” és — zsellérek¹⁷ szerepelnek legnagyobb számban. Arányuk: 76,9%. A fenti táblázat is érzékelteti, hogy milyen csekély adóalappal rendelkeznek, és nyilván döntő többségüket a rendkívüli háborús körülmények miatt adóztatták meg.

Egy újabb összehasonlítás még egyértelműbbé teszi állításunkat.

16 PETRI Edit, 1975. 38—39. A legrégebb bejegyzés a görögökre vonatkozóan — Hajnóczy Iván megállapításával szemben — nem 1698-ból, hanem 1690-ből való. A porcióbeszedés lajstromában a 2. tizedben szerepel Görög Kozma, aki 22 garast fizetett. Kétségtelenül görög kereskedő. Az idegenek letelepedésével szemben a város korábban különféle szankciókat hozott. Számuk már csak ezért sem lehetett nagyobb.

17 Találmánygazdákon, zsellérekon minden bizonnyal azokat a lakosokat értették, akik valamilyen okból ki-maradtak az adójegyzékekből. A mezőváros lakossága a XVII.—XVIII. század fordulóján erősen fluktuált. Erre utal a szökéssel kapcsolatos gyakori bejegyzés, az „advenák” „baranyaiak” stb. nyilvántartása. Az adóztatás alól kibúvók fellelése és bejelentése már a XVII. században is a tizedesek és az utcaesküdtek feladata volt. Eskümin-tájukban is szerepel: „úgy az sellyért is az hol találtatik, igazán be mondod . . .”, illetve „úgy az sellyért, Rideget az hol találtatik igazán be mondod . . .” HORNYIK, II. 508—509. Az 1690-es határozat 5. pontja szerint is „A mely Ridegek, vagy kereskedők találtatnak, kiknek sem helyek sem istállólok nem lévén azokat a tized népe serio investigálván . . .” L. 18. jegyzet.

4. táblázat

	száma	1—2 tallért fizetett	%-os ará- nyuk	a fizetett adó összege	1 főre jutó átlag [tallérban]
Az adólajstromban nyilvántartottak (rendszeresen adózók)	1258	120	9,59	7521	6
Az egyéb lajstromokban szereplők	407	311	76,4	943	2,3
Zsellérek és találmány- gazdák (az előzőből külön)	313	279	89,13	605	1,93

A fenti összeírások alapján nyilvánvaló, hogy az összeírás és az adóztatás a cselédeken kívül gyakorlatilag a város minden felnőtt lakójára kiterjedt.¹⁸

Sajnos nem rendelkezünk egészen egyidejű adókivetési határozattal. A tárgyalt korszakhoz lényegesen közelebb áll az alábbi két határozat, melyek segítségével az adóztatás összegére és az adóalapra is pontosabban következtethetünk.

Az 1695. évi adókönyvből:

... Igaz Isten, az atya, fiú, szent lélek tellyes Szent háromsággh egy örök Isten téged úgy segéllyen, úgy áldgyon megh, minden jármos, hámos és egyéb féle marháidtul, pénzedtül, ezüst jószágodtul akár magadé, akar mi néven nevezendő atyád fiaidé légyen, valamelly az te birtokod alatt vadnak, mindeniktüll az vadszámot igazán bé adod. Szolgád bérit, esztendőtt által való költségedet azokbul ki nem tudod. Ha usoras pénz vagyon nálad, kié az, megh vallod, ha nem az vadszámodtulé, be adod. Isten téged úgy segéllyen.

Statutum

Valaki hamisan megh esküszik, és el tagadgya az ő vad számát, akar mi néven nevezendőtt, akar pénz marha, ezüst pénz, ha bolt béli jószággh legyen az, ... instante jó végire menvén ... foglaltassék az váras közönséges portioja fizetésére.

egy öreggh vadszámtul flo 1 németh
két tavali barintul flo 1 németh
harmadfütül egy németh flo
meddő juhtul, kostul, ürütül 1 n. flo
5 tallértul 1 németh flo
háztul 2 flo németh
kertul 2 flo németh
szöllőtül 2 flo németh
fő pénz vagy személy pénz, mindentül flo 1

18 HORNVIK János 1682-ből közöl egyet. (i. m. II. 190—192.)

A portiobeszedési lajstrom szövege:
Anno 1690. 19. februaris.

A becsületes Kecskeméti várossának lakossai mind közönségesen egyben gyűlvén eskütt uraimékkal, levén nro. 8125 forintbeli impositio, ezeknek exigálásául ekképpen lett a deliberatio, az egész, urak részéről való adotis ide computalván.

1-mo: Minden háztul akar mennyi légyen, ki ki mennyit bir, attul fiztessék két két tallér.

2-do. Az istálloktulis, melyekben ridegek laknak, tall: 2. A majoroktul tall. 0,5.

3-tio. A boltoktulis, mindenikétül adassék két két tallér.

4-to. A főre való fog lenni minden személyre, kicsire, nagyra, gar. kettő kettő.

5-to. A mely ridegh vagy kereskedők találtatnak, kiknek sem helyek, sem istállójuk nem lévén, azokat a tized népe serio investigalván, hittel ki vevén tőle, értéke szerént portiozva, minden 10 talléroktul garast nro. kettőt kettőt, azaz gross. 2—2.

6-to. A marhabeli vad számis, minden nével nevezendő fog lenni egy marhátul gar. nro. 2. Az harmadfű tino vagy üsző egy vadszám lészen. Mint az előtt penigh 10 meddű, koss és ürüktül adatik gar. nro. 2. Tavalyi borjú kettő egy vadszám.

7-timo. Aki pedigh a vad számját el tagadgya, minthogy ujabban bé véletődik, ha el érik rajta, azon el tagadott jószággh foglaltassék a quantumra.

8. A szőlőktül és kertektül, kiktül dézsmát vesznek, portio nem adatik.

Az összeírások görösös szigorára utal az is, hogy a 217 zsellér közül 8-at kétszer is bejegyeztek, a felvetés ellenére a fizetéstől két esetben el kellett tekinteni a városnak. Az indoklás: nyomorult. Továbbá „maradék nélkül” meghalt 3. Elszökött, elköltözött öt fő. Tehát az 1704. évből rendelkezünk olyan összeírásokkal, melyek alapján csaknem pontosan megállapíthatjuk a családfők számát. Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy az összesítések alapján a valóságnál inkább nagyobb, mint kisebb számot kapunk!¹⁹ A különféle adólajstromokba felvett személyek száma 1665. Ezek szerint a vagyoni helyzetük alapján adóköteles, de különféle címen adómentes lakosokkal együtt sem haladta meg Kecskeméten élő családfők száma 1704-ben az 1700-at. Egy családra átlag 5 főt számlálva, 8500 lakost kapunk.

Feltétlenül utalnunk kell arra is, hogy a közbiztonság hiányában a város lélekszáma a szabadságharc első éveiben jelentősen nőtt. Ennek ütemét és nagyságát sajnos nem tudjuk pontosan dokumentálni.

Végül ki kell egészítenünk vizsgálódásainkat a cselédekkel is. Számukra részben a gazdák adóalapjából, részben pedig a 2. számú melléklet katonai összeírásának adataiból következtethetünk. 1703-ban Kecskeméten az adólajstromban szereplők a fizetett adó mennyisége alapján a következőképpen oszlanak meg:

¹⁹ Erre utal többek között a korábban már idézett kitétel: „maradék nélkül meghalt”, a ridegek, nőtlen felnőttek külön történő nyilvántartása, a minden bizonnyal még család nélkül itt tartózkodó görögök, rácok és a gyakran családtalan zsellérek ideszámítása is.

tallér	0	1—2	3—5	6—9	10—17	18—52
adózők száma	7	120	640	336	129	26

Az adózástól mentesült 7 fő mindegyike a város szolgálatában állt, nem feltétlenül nincstelenek. Az 1—2 tallérral adózők viszont nincstelenek, kik csak személyük után adóztak. A 3—5 tallér adó összege valamilyen ingatlan birtokot, mindenekelőtt házat feltételez.²⁰ A hat tallérnál nagyobb összeggel adózők kerttel, szőlővel, szántóval rendelkeztek. Ezek száma: 491. Közülük 341 hat vagy annál nagyobb vadszám után is adózott, tehát az ingatlanok mellett az átlagosnál nagyobb ingó vagyona is volt. A különféle címen adómentességgel rendelkezőkkel együtt tehát valamivel több mint félezer olyan gazda lehetett Kecskeméten, akik valószínűleg alkalmaztak egy vagy több cselédet.²¹

Amennyiben feltételezzük, hogy az egyes gazdáknál átlagosan három cseléd volt, számukat a városban legfeljebb 1500-ra tehetjük.²²

Tehát Kecskeméten 1704-ben a rendelkezésünkre álló, teljesnek látszó összeírások és a vagyonbecslések alapján a lakosság létszáma 10 000 fő körül lehetett.

Hornyik János egyébként a XVIII. század végére vonatkozóan is becslésekre hagyatkozik, pedig 1787-ből maradt fenn gondos és teljes összeírás.²³ E szerint a város lakóinak száma 21 237 fő.²⁴ Ez a lélekszám tehát alig nagyobb, mint amit Hornyik száz évvel korábbi időre feltételezett!

Figyelembe véve a magyarországi lakosság XVIII. századi gyarapodásának ütemét, az alföldi városok lélekszámát, fenntartások nélkül elfogadjuk az elemzésünk során nyert számot.²⁵ Így a szabadságharc idején a katonai

20 A házak száma 800-nál feltétlenül nagyobb volt. Lásd az 1704. február 22-i összeírás elemzését 21. old. Így a 3—5 tallért fizetők legalább felének volt háza.

21 A 6 tallérnál kisebb összeget fizetők között van 12 olyan gazda is, aki ötnél nagyobb vadszámmal rendelkezett.

22 Kicsi a valószínűsége annak, hogy átlagosan 3 cselédnél többet alkalmaztak volna. Sem az ingó, sem az ingatlan adóalap nem tette ezt valószínűvé. Sajnos e téren sem tehetünk összehasonlítást más cívis városokkal, mivel nincsenek sem megfelelő források, sem feldolgozások. A szolgálk számára a katonai összeírások alapján is következtethetünk. Lásd 25—27. oldalt.

23 Elegyes iratok 1785—1788. Minden Házakat és Famíliákat egyben foglaló tábla 1787 Eszterdőről. 47. old

24 A történeti statisztika forrásai 8/b táblájáról is lemaradt ez az adat. Lásd 388—89.

25 Az 1715—1720. évi országos összeírás bár nem a lélekszámot, hanem a háztartást veszi alapul, alkalmas arra, hogy bizonyos összehasonlítást tegyünk az egyes városok között. Ezren felüli háztartással csak Buda és Debrecen szerepel. Kecskemét az 500—1000-ig terjedő háztartással rendelkezők között van. EPERJESSY, 1971. 33. Érdemes felidézni a XVIII. századi országos fejlődés ütemét. Acsádi számításai szerint a lakosság száma így alakult:

szolgálatra alkalmas személyek legfeljebb 2000-en lehettek Kecskeméten.

E számok ismeretében még jelentősebbnek minősül az a katonai áldozatvállalás, amelyet Kecskemét főként a harcok első éveiben mutatott. Egyértelműbb, hogy a fronthelyzettel együttjáró szenvedések és veszteségek mennyire súlyosan nehezédtek erre a sok viszontagságot megért városra,

* *

Hasonlóképpen találgatásokra és ötletszerű becslésekre épülnek Kecskemét gazdasági erőforrásaira, a lakosság vagyonára és teherbíró képességére vonatkozó adatok. Ezeket a becsléseket és a későbbi keletű leírásokat kellő kritikával kell fogadnunk.

Az bizonyos, hogy rideg állattartás a 15 éves háború után élte fénykorát. Kétségtelen, hogy hosszú évtizedeken át pásztorkodás volt a lakosság legjelentősebb megélhetési forrása.

Az 1663-ban kezdődő török, illetve török elleni hadjáratok, majd a kuruc mozgalmak nem kedveztek sem az állattartásnak, sem a kereskedelemnek. Ugyanakkor az anyagi javak termelésében fontos szerepet játszó ingatlanok (szőlő, kert, legelő stb.) terjedelme és termelékenysége, az ingatlanok nagyságának szabályozása, a növekvő adóztatás és portyázó csapatok rablásai miatt a XVII—XVIII. század fordulóján számottevően nem nőhetett.

Sajnos körütekintő összeírások nem maradtak fenn a lakosság ingó és ingatlan vagyonáról. Mégis az 1662-től folyamatosan rendelkezésünkre álló adókönyvek és a számadáskönyvek jelentős hányadának segítségével az adóalap alakulását nyomon követhetjük.

Országgrész	1720	1787	Növekedés
Magyarország	1 776 377	6 926 657	289,9%
Erdély	806 221	1 471 900	82,5%
Együtt	2 582 598	8 398 557	225,2%

Dávid Zoltán számíttásai eltérnek ettől. 1720-ban kb. 4 millió, 1787-ben kb. 8 390 000 fővel számolhatunk. Szerinte is több mint kétszeresére nőtt a lakosság száma. DÁVID, 1957. 165. és 198. Nincs okunk feltételezni, hogy Kecskeméten ennél lényegesen kisebb lett volna a szaporodás. Így a XVIII. század elején a város lélekszáma itt is az 1787. évinek legfeljebb felét érthette el.

Az alföldi cívis városokban az állatállomány fontosságának megfelelően minden adófizetőnél feltüntetik a vadszámot.²⁶

A vadszám alapján kivetett adó a jószágállománnyal és az ingóvagyonnal arányosan nőtt. 1662—1711 között az egy vadszámra kivetett adó összege a következő módon változott:

1662:	10 denár
1676:	10 denár
1687:	15 denár
1695:	30 denár
1704:	30 denár
1707:	4 potura (12 denár)
1711:	10 poltura (30 denár)

Ennek alapján a komolyabb ingó vagyonnal, jószágállománnyal rendelkezők a vadszám után gyakran nagyobb összeget fizettek, mint ingatlanjaikért.²⁷

Kecskeméten a tárgyalt időszakban a gabonatermelés alárendelt szerepet játszott. A különféle katonai szolgáltatások teljesítése érdekében más községekből, városokból vásárolták meg a kívánt mennyiséget. Ugyanezt mondhatjuk el a szőlőtermelésről is. A helyi igényeket általában nem tudták fe-

²⁶ Ennek a sajátos adónemnek a lényegét már Hornyik megfogalmazta. Megállapításait viszont részben korrigálnunk kell. Szerinte „Ezen adónak (a summa-adónak I. Sz. T.), mint szoros értelemben vett földadónak tartozéka volt a legeltetési adó, amely számviteli könyveinkben Marhaszám, vagy Vadszám nevezettel jelöltetik.” Hornyik itt ellentmond annak az 1672-es városi határozatnak, melyet néhány oldallal később teljes terjedelmében közöl. A határozat megköveteli minden lakostól, „hogy tehetséged szerint, minden jármos, hámos és akármí névvel nevezendő marháidról, ezüst jószágodról és pénzedről, akár magadé, feleségedé, fiadé, leányodé, anyádé, öcsédé, bátyádé légyen, valamelyek a te gondviselésed és birtokodalatt vannak, mint azokról a vadszámot igazán beadod . . .”, „N. B. Egy malom tíz vadszám”. „Pénc tallér 5.” Hornyik, II. 187—192. Lásd még a 18. jegyzet. Tehát nyilvánvaló, hogy nem egyértelműen legeltetési adót jelentett a vadszám után fizetett összeg, hanem az ingó, a pénzvagyony és bizonyos ingatlan (malom) után fizetett adót. Módosításra szorul Hornyik következő megállapítása is: „hogy pedig a vadszám nem volt önálló adónem, hanem a summa adó tartozéka, abból gyanítható, mert csupán a felszámításban fordul elő, sem a kivetésben, sem a kiadások között nem említetik.” Valójában, az adókivetéskor következetesen feltüntetik a vadszámot is mint adóalapot minden lakosnál, ha megfelelő nagyságú ingósággal stb. rendelkezik. Egyértelműen bizonyítják ezt az 1662-es adókönyv 52. oldalán a lajstrom bevezető sorai: „In Nomine Domini Anno 1662. Csebe Pál ur(a) m fő bíróságában a marha számnak császár és derék adónak fel vetése.” A tényleges felvetés pedig pl. így történt: 72 Karmos Albert f 4 f 12; 758 Kamaras Ambrus f 6 f 13 Minden kétséget eloszlat a 160. oldalon levő összegzés: Az császár adaja in summa f 1790 den. 16 . . . Vadszám mindenestül 20 ezer ött száz hatvan egved fel. Facit fl 2056. id e(st) két ezer ötven hat forint den. 5. A derék adó f 4951 den 2 . . . Azon kívül kufárok adaja tall. 16

²⁷ Állításunkat egyértelműen igazolja a nagykőrösi gyakorlat is. A város 1626. évi számadáskönyvének 81. oldalán olvashatjuk: „Az marha szám-vetés szörint 7800, denar 5 mindön marhat szam szerint, teson fl. 390. Füre valo ado fl. 243.

Czaszar adaia fl. 604.”

Majd 1645-ben (156. old.) „Az marha szám az föl vetesben volt nyole ezer het szaz nyoleczvan. Teszen tizen ket penzevel f. 1053, d. 60.

Az füre valo föl vetet ado volt ezör ket száz hetven ket forint d. 20.

Az csaszar adaja volt ezör szaz ötven nyole forint.”

1662-ben Kamarás Ambrus császár adajára és derékadóra 19 forintot, 758 vadszáma után 75,8 forintot fizetett. 1667-ben Kalocsa István 13 tallér egyéb adójával szemben vadszámra 47 tallért fizetett. 1684: Kamarás Ambrusné 5 tallér egyéb adóval szemben a 650 vadszám után 28 tallért fizetett. 1703: Kalocsa János 22 tallér egyéb adóval szemben 46 tallért fizetett 277 vadszám után.

dezni a város körüli szőlők, és sok esetben jelentős távolságokról kellett bort szállítani a város kocsmáiba.²⁸

A civis városokban tehát az anyagi teherbíró képességet alapvetően az állattartás lehetőségei határozták meg. Ezért mindenképpen hasznos az adókönyvek birtokában az ingóvagyonba történő változásokat nyomon követni.

6. táblázat

év	az adófizetők száma	vadszám (átlagolt)	az egy adófizetőre jutó vadszám
1662	792	21 094	26,6
1667	815	12 656	15,5
1676	1133	24 916	21,99
1684	1219	20 059	16,45
1686	1108	7 431	6,7
1688	1085	9 397	8,66
1695	1113	9 211	8,27
1703	1243	11 916	9,58
1705	1278	7 355	5,75
1707	1043	2 308	2,21
1711	1222	2 512	2,05

Táblázatunk²⁹ érthetően nem öleli fel a rendelkezésünkre álló adókönyvek mindegyikének adatait. Nem lett volna helyes a mechanikusan megválasztott időközökhöz való ragaszkodás sem. Ezért a jelentős katonai és politikai események időpontjait részesítettük előnyben, míg a békésebb időszakból kevesebb év anyagát összegeztük. Különös részletességgel vizsgáltuk a szabadságharc idején végbement változásokat.

Nem lesz haszontalan a változásoknak 1662-höz viszonyított illusztrálása:

Egy-egy évben a vadszám összegét úgy állapítottuk meg, hogy az alább jelzett módon a lakosságot csoportokra osztottuk, és a csoporthatárok számítani középértékét megszoroztuk az odatartozók számával. Az így nyert szám pl. az 1662-es adókönyv adataitól nem egészen 5%-os eltérést mutat. Az átlagok és a tényleges vadszám közötti különbség oly mértékben csökken, ahogyan fogynak a 201-nél nagyobb vadszámmal rendelkező gazdák.

Tisztában vagyunk azzal, hogy az ingó vagyon alakulásának felmérésekor is számolnunk kell bizonyos hibaszázalékkal. A bevallások nem mindig fedték pontosan a valóságot, bármilyen szigorú esküformát alkalmaztak,

²⁸ A városi számadásokban szinte évről évre visszatérnek az ezt igazoló bejegyzések. Csongrádról, Soltról, Földváról stb. szállítanak jelentős mennyiségű bort.

²⁹ A táblázatok a városi adókönyvek adatainak összesítése alapján készültek.

7. táblázat

év	Az adófizetők száma %	A vadszám (átlagolt) %	Az egy adófizetőre jutó vadszám %
1662	100	100	100
1667	103	59,9	58,27
1676	143	118	82,66
1684	153	95	61,8
1686	140	35,2	25,18
1688	136,99	44,5	32,5
1695	140	43,66	31
1703	156	56,4	36
1705	161	34,8	21,6
1707	131	10,9	8,3
1711	154	11,9	7,7

bármilyen elrettentő megtorlást helyeztek is kilátásba. Különösen fennállt annak a lehetősége, hogy a pénzvagyont, a különféle értéktárgyakat letagadják, elhallgassák. Valószínű, hogy az élő állatokat kevésbé tudták elrejteni. A becslések alkalmával a szegényebb rétegek kevésbé tudták az adószedőt félrevezetni, mint az önálló gulyákkal és ménesekkel rendelkező gazdák.

Közismert viszont, hogy Kecskeméten az adót és a különféle szolgáltatásokat maga a város szedte, és tartotta nyilván. A lajstromok pontos vezetése érdekében állott. Az évenként változó tisztségviselők aprólékosan ellenőrizhették a tényleges állományt. Erre utal az is, hogy gyakori a fél vadszám feltüntetése is. A kisebb pontatlanságok ellenére a valósághoz közel álló tényeket rögzítették. A szorongató katonai követelések közepette nem lehettek különösebben elnézőek. Az adóalap kisebbitésére tett törekvések egyébként nyilván folyamatosan érvényesültek. Tény, hogy a vagyoni minimumot mindenképpen rögzítették az összeírások. Azt is elfogadhatjuk, hogy a legfontosabb gazdasági változásokat, a legalapvetőbb társadalmi és demográfiai tendenciákat leolvashatjuk a feldolgozott tucatnyi adókönyv adatai alapján elkészített statisztikai összesítésekből.

Táblázatunk összeállításakor nem elégedtünk meg a számok összegzésével. Az adófizetőket a vadszám nagysága alapján 7 csoportba osztottuk. A nulla, az 1—5, a 6—10, a 11—50, az 51—100, a 101—200 és a 201-nél nagyobb vadszámmal rendelkezőket külön összegeztük. Ezzel a csoportosítással nem kívántuk a civis társadalom struktúráját sugallni. Kizárólag az volt a célunk, hogy az egyes csoportokon belüli számok és százalékos arányok segítségével árnyaltabban érzékeltessük a lakosság tömegeinek teherbíró képességében végbement változásokat. Az külön haszon lesz, ha

a civis városok társadalmának vizsgálatához valamilyen formában segítséget tudunk nyújtani.³⁰

8. táblázat

év	adófizetők szám	a vadszám szerinti megoszlás						
		0	1—5	6—10	11—50	51—100	101—200	201—
1662	792	177	202	85	230	50	36	12
1667	815	233	257	89	190	25	17	4
1676	1133	163	434	128	322	38	30	18
1684	1219	338	379	147	271	62	12	10
1686	1108	423	470	103	94	11	4	3
1688	1085	342	405	151	167	13	6	1
1695	1113	552	284	115	133	17	10	2
1703	1243	531	371	145	156	21	16	3
1705	1278	758	319	82	97	13	6	3
1707	1043	728	214	47	43	9	2	—
1711	1222	901	260	25	28	7	1	—

A város anyagi teherbíró képességének alakulását érzékletesebbé tehetjük, ha az egyes vagyoni csoportoknak az összlakossághoz való arányát is rögzítjük.

9. táblázat

év	az adózók száma	vadszámmal rendelkezők %-os megoszlása az összlakossághoz viszonyítva						
		0	1—5	6—10	11—50	51—100	101—200	201—
1662	792	22,34	22,5	10,73	29,04	6,31	4,54	1,51
1667	815	28,6	31,5	10,9	23,3	3,0	2,0	0,4
1676	1133	14,38	38,3	11,29	28,42	3,35	2,64	1,58
1684	1219	27,72	31,09	12,05	22,23	5,08	0,98	0,82
1686	1108	38,1	42,4	9,29	8,48	0,99	0,36	0,27
1688	1085	31,52	37,32	13,91	15,39	1,19	0,55	0,09
1695	1113	49,6	25,5	10,33	11,94	1,52	0,89	0,17
1703	1243	42,7	29,84	11,66	12,55	1,68	1,28	0,24
1705	1278	59,3	25	6,4	7,6	1,00	0,5	0,2
1707	1043	69,8	20,5	4,5	4,1	0,86	0,19	—
1711	1222	73,73	21,27	2,00	2,29	0,08	0,08	—

Nem célunk a statisztikai táblázatok minden oldalú elemzése, azonban futólagos értékelésük alapján is tehetünk néhány nagyon fontos megállapítást.

30 A civis társadalom felvázolására Majláth Jolán és Balogh István vállalkozott. Mindketten egy-egy városra korlátozódva végezték elemzésüket. A statisztikai adataik szűkös köre, vizsgálataik sajátos módszere nem tesz lehetővé termékeny összehasonlítást. MAJLÁTH J. 1943, BALOGH I. 1973.

Az adózók száma 1662-től 1684-ig ugrásszerűen megnőtt. 1684-től 1711-ig kisebb ingadozásoktól eltekintve számuk alig változott. Az adózók számán belül a jelzett gyors növekedés időszakában szinte kizárólag a nulla és az 1—5 vadszámmal rendelkezők mutatnak emelkedést, a számottevő ingó vagyonnal rendelkezők mindegyikénél stagnálás vagy számbeli csökkenés tapasztalható. Megalapozottnak látszik az a feltevés, hogy az adóztatás szigorítása jelentősen közrejátszott az adózók számának nagyarányú növekedésében, és ezzel nem feltétlenül arányos a lélekszám gyarapodása.

A fentiek figyelembevételével is szembetűnő tendencia a lakosság egyre szélesebb tömegeinek az elszegényedése. A nulla vadszámmal rendelkezők száma az ötven év alatt több mint ötszörösére nőtt. A jelentős vagy igazán nagy állatállománnyal rendelkezők aránya fokozatosan, a szabadságharc során pedig rohamosan csökken.³¹

Összegyűjtött anyagunk jól illusztrálja, hogy a katonai események bármely időben milyen döntően, szinte drasztikusan hatottak a rideg pásztorodásra. Már a 60-as évek hadjáratai is, amelyek elsődlegesen nem is az Alföldet érintették, az állatállomány gyors apadását és az elszegényedést hirtelen növekedését eredményezték. A felszabadító harcok súlyos következményeiről, a terhek növekedéséről Hornyik János gyűjtése és leírása alapján eddig is tudtunk. De a még oly megdöbbentő leírás sem érzékeltethette azt, hogyan hatottak az újabb adók és szolgáltatások a város társadalmának egészére és az egyik legfontosabb termelőerő nagyságának alakulására. Feltétlenül fel kell figyelünk arra is, hogy bár 1686-hoz képest a város adózó polgárainak vadszáma (jórészt állatállománya) 1703-ig gyarapodott ugyan, de ez a szám az 1676-os szint (ez látszik a csúcsnak!) felét sem érte el. Az egy adózóra jutó átlag pedig csak 43% volt. Az újabb háborús károk egy részének a súlyát érzékelteti az is, hogy 1711-ben a vadszám az 1676-os szint 10%-át, az egy adózóra jutó átlag pedig 9,3%-ot érte el.

Ezek alapján a rideg állattartáson alapuló cívis város gazdálkodásán belül fokozatos visszaesést tapasztalhattunk. A közbiztonság hiánya, az értékesítési lehetőségek beszűkülése miatt az alföldi cívis városok súlyos válságba kerültek. Sajnos nem áll rendelkezésünkre összehasonlítási lehetőség, de a helyi adatok alapján megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy a háborúk során gazdaságilag talán a legsebezhetőbbek a cívis városok voltak, amelyek nemcsak termelésük többletét veszítették el a harcok során, hanem a legfontosabb termelőerőik tetemes hányadát is.

Idekívánkozik még megjegyzésként, hogy a török kori mesés gazdagság-

31 Hornyik János részletes felsorolásai teljes összhangban vannak a statisztikai táblázattal.

ról, a végeláthatatlan gulyákról, és nyájokról szóló leírások hitelességét legalábbis megkérdőjelezi néhány figyelemreméltó tény.

A város a legtöbb pusztát, a legnagyobb területet a XVII. század végén és a XVIII. század elején bérelte. Ez pedig nem esik egybe a nosztalgiával színezett, viszonylag békés évtizedekkel.³²

A gazdagság, az értékek felhalmozódása nem vált szembetűnővé egyetlen időpontban és egyetlen társadalmi csoportnál sem. A város a különféle terhek fizetése alkalmával előleget sohasem egy gazdától, hanem több adófizetőtől vett fel, viszonylag kis összegben. Nem alakult ki egy meghatározott csoport, amely többé kevésbé rendszeresen nyújtott volna kölcsönt a város számára és ebből hasznot húzott volna. Nincs semmiféle nyoma forrásainkban a jelentősebb tőkeképzésnek, kincs felhalmozásának. A leggazdagabb cívisok háza is rendkívül szerény lehetett. A legrégebbi kúriák is csak a XVIII. századból valók, a korábbiak valószínűleg nem téglából épültek. A városháza épülete, ellentétben a jelentős forgalmat lebonyolító királyi városokkal, nagyon szegényes lehetett, és önálló városháza is csak 1659 óta volt, korábban a főbíró háza szolgált hasonló célt.³³

Az igazán jelentős gazdasági fellendülés, a számottevő többlet felhalmozása ellen vall az is, hogy Kecskemét szellemi és kulturális élete a török korban mindvégig nagyon szerény keretek között maradt. Semmiképpen sem hasonlítható pl. Debrecen eleven szellemi életéhez.³⁴

A számottevő vagyon, a többek által feltételezett gazdaság jelentős helyi ipart és élénk helyi kereskedelmet indukált volna. Ezzel szemben közismert, hogy mindkettő elég fejletlen maradt.

Az árucseré nagyobb része a vásárokon bonyolódott le. A számadáskönyvek feljegyzései szerint a legtöbb és valamelyest is igényes iparcikkeket más városokból hozták az idegen kereskedők, vagy más városokban, vásárokon szerezték be a város alkalmazottai, tisztviselői. A helyi kereskedők, „kufárok” számának alakulása, az általuk fizetett adó összegének módosulása sokatmondóan jelzi, hogyan csökkent a vásárlóképeség és a forgalom a felszabadító harcok előtt.³⁵

32 Kecskemét bérleteiről is Hornyik tudóst legmegbízhatóbban: 1677-ben 9 kun pusztát bérelt, 1683-ban 17 kun pusztát ajánl fel Kecskemétnek Eszterházy Zsigmond. 1701-ben 23 pusztáról köt bérelti szerződést, melyeken kívül még 11 pusztát béreltek. 1704—1710 közötti időből csak 4 kunpuszta bérletéről maradt fenn szerződés. Még 1711-ben is csak 5-öt béreltek, a Német Lovagrendtől. 1718-ban 8 kun és 10 megyei pusztát, 1722-ben összesen 21, 1727-ben 25 pusztát . . .

Tehát a bérletek száma is jelzi, hogy a XVII. századi állattartás gazdasági alapjai nem voltak bővebbek, mint a századfordulón, illetve a szabadságharc után. HORNÍK, 1927. 51—59.

33 ENTZ—GENTON—SZAPPANOS: 1961. 33.

34 Az adókönyvekben a kufárok száma fokozatosan csökkent. A közbiztonság hiánya miatt a szokásos évi három vásárt 1676-tól 1690-ig nem tartották meg.

35 Az 1662-es adókönyv tanúsága szerint a kufárok 16 tallér adót fizettek.

A város és lakossága tehát nem rendelkezett számottevő anyagi tartalékokkal. Ezzel magyarázható, hogy mind a felszabadító háborúk, mind a szabadságharc után rendkívül lassú volt a gazdasági talpra állás, a termelőerők szintje csak sok év elteltével érte el a háborúk előttit.

A kuruc sereg katonai sikereinek hatására 1703 őszén Pest megye gyakorlatilag kettévált. A kurucok előnyomulása a Dunánál megtorpant, Pest és Buda végig császári kézen maradt. A Duna menti községek és városok többségére is jobban támaszkodhattak a labancok, mint a kurucok. Ezért szükségessé vált az új közigazgatás megszervezése. Erre 1704 tavaszán került sor. Kecskeméten, de állandó székhely nélkül megalakult a „kuruc” megye, melyben a mezővárosoknak és a mezővárosok nemeseinek jelentős szerep jutott.³⁶

A közgyűlést Darvas Ferenc hívta össze, 1704. május közepén. Sajnos a kuruc megye első időszakából nem maradtak fenn a jegyzőkönyvek és az iratok. Valószínű, hogy a függetlenségi mozgalom anyagi és katonai bázisának felmérése, majd építése volt az új közigazgatás elsőrendű feladata.³⁷ Az is bizonyos, hogy az ilyen irányú szervező munka már jóval korábban megkezdődött. A pillanatnyi igények kielégítése 1703 őszén az egyes katonai parancsnokok utasításai és követelései alapján történt, majd a hosszabb távra irányuló erőfelmérések is megkezdődtek a szabadságharc első hónapjaiban.

A kecskeméti városi tanácsot is a sikeresen kibontakozó szabadságharc és a fokozatosan növekvő rács fenyegetés együttesen készítette arra, hogy feltárja a város katonai erejét. Ezért 1704. február 22-én utasítást adott az egész városra kiterjedő összeírás elvégzésére. Ennek értelmében:

„1. Tartoznak conscriptor uraimék, kiki rendelt ucajájában levő rendelt házakhoz külön-külön be menni, és az ott levő gazdát, fiát, attyafiát, akár sellérét találván hit szerént examinálni, hányan mentek volna azon házból az hadak közzé?

2. Ha pengig ment, micsoda rendbéli? gazdájaé az háznak, vagy fia, vagy attyafia, vagy sellére.

3. Annak is szükséges végére menni, ki ezre alá ment, és ki hadnagya seregébe, es actu ott vané?

4. Hányan maradtak még azon háznál lakosok, es micsoda rendü személyek, kik alkalmatossak lennének tovább való hadakozásra?

5. Annakis szorgossan végére kell menni minden házaknál, ha találtatnak

36 KOSÁRY, 1963. 92.

KOSÁRY, 1965. 43.

37 KOSÁRY, 1965. 50.

olyan személyek, kik noha még hadban nem voltak, kezeket bé adták az elmenetelre, kiknek, ki ezerébenn ?”³⁸

Az összeírást a szempontok körültekintő megválasztása és a gondos összeállítás fontos történelmi forrássá teszik. Jelentőségét növeli az is, hogy a Duna—Tisza közéről nem rendelkezünk egészen egykorú, név szerinti összeírással, amelyek segítségével kísérletet tehetnénk a fennmaradt katonanevsorok alaposabb társadalmi elemzésére.³⁹

Az összeírás létrejötténél a központi kezdeményezés lehetőségét nem zárhatjuk ugyan ki, a szempontok összeválogatása azonban arra utal, hogy a helyi célkitűzések és igények meghatározóak voltak.

Az összeírás lehetővé teszi a statisztikai feldolgozást, melynek segítségével néhány fontos következtetést vonhatunk le a megye egyik legjelentősebb településének helyzetéről, a katonaaállítás lehetséges mértékéről, a katonának beálltak társadalmi rétegződéséről.

Mivel az összeírás csak az első öt tized adatait tartalmazza, elfogadható következtetéseket csak úgy vonhatunk le, ha eredményeinket a város egészére kivetítjük. Ehhez viszont szükséges tudnunk a tizedek számát.

A város közigazgatási felosztása a XVIII. század végéig többször változott. Hornyik János szerint: „A város hajdan is tizedekre volt felosztva, mint most: azon különbséggel, hogy legrégebben csak négy, azután hat, a múlt század végén nyolc, folyó év század elején tíz tized volt. 1827-ik év után a Mária külvárosból lett a 11-ik tized.”⁴⁰

Kénytelenek vagyunk Hornyik fenti megállapítását részben kiegészíteni, részben korrigálni, anélkül, hogy a teljesség igényével lépni fel.

Az 1662-ből fennmaradt főbírói számadások töredéke négy járásra osztva sorolja fel az esküdtek és a tizedesek nevét.⁴¹

1665-ből származó töredék négy quadráns alapján közli az „Esküdtekről való számtartás”-t.⁴² 1673-ban is négy járást tüntetnek fel.

38 Lásd I. sz. melléklet. A hat lapból álló tisztaát külfetén a következő felírás olvasható: 1704. Katonának alkalmas személyek conscriptioja. Az irat az 1—5 tizedek anyagát tartalmazza. Az összeírás minden bizonynyal az egyes tizedek lajstromai alapján készült. A másolásra utal az is, hogy a sorszámozást a szöveg írója többször is eltevesztette, illetve néhány esetben az előző sorban levő nevet megismételte, majd áthúzta és úgy haladt tovább. Az összeírást végig egy személy másolta. Ugyanez a kézírás fellelhető a szabadságharc idejéből származó adólaajstromokban és számadáskönyvekben is. A betűk formája, a sajátos rövidítések kétségtelenné teszik, hogy nem későbbi átírás. Régi oklevelek. 8. kötet. 56. sz.

39 KOSÁRY, 1965. 51.

40 HORNÝIK, 1927. 20.

41 Főbírói számadáskönyvek töredékei 1662—1716. 275—278. Szűcs István járásában 16 esküdt és 13 tizedes, Kovács János járásában 13 esküdt és 15 tizedes, Balogh István járásában 15 esküdt és 9 tizedes, Böde Lukács járásában 16 esküdt és 14 tizedes.

42 U. o. 160. l.

1674-ben az árpátized első felvetése alkalmával már 12 tizeddel számoltak.⁴³

Az 1689. évi számadáskönyv őrzi az 1687. évről „Az Kecskemétieknek it való lakásáról és jobbágyságokról való Ratio”-t. A negyven oldalas lajstrom 20 tizedre osztva veszi számba a lakosságot, minden tized után feljegyezve a „vidékiek névsorá”-t is.

Az 1690-es adókönyvben szerelő porciófizetési jegyzék is 20 tizedre osztva rögzíti a lakosságot. Ugyanitt találjuk „az borrral való számtartás”-t, amely szintén 20 tizedet sorol fel.

Az 1697. évi másodbírói számadáskönyv 28. oldalán ez áll: „NB. Az 18. tizedbeli kocsisok(nak)k ez esztendeigh való bérekre mindenik(ne)k 12 H f(orintot) fizett(ün)k in summa: 216 f.”

Az 1700. évi „Szolgálatról való lajstrom” (robot) is 18 tizedre osztja a lakosságot. Ugyancsak 18 tized szerepel az 1704-ben készült katonai összeírásban is.⁴⁴

Egy 1705. június 6-án kelt feljegyzés — „Az kenyereknek beszedése tizedenként így következik” — is 18 tizedet sorolt fel.⁴⁵

Az 1705. július 5-i feljegyzés — „Hoztanak be tizedekből azon kenyereket, melyeket az kiosztott lisztből sütöttek.” — hasonlóképpen 18 tizedet rögzít.⁴⁶

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy minden egyes összeírás az egész várost érintő ügyben történt, és így feltehetően az adott időben érvényben lévő felosztást követték a lajstromok vezetői.

A XVII. század végén 20 tized szerepel következetesen, de 1697-től 18 tizedről történik említés minden esetben. Tehát joggal feltételezhető, hogy 1704 februárjában is 18 tizedre volt felosztva a város.

Az 1705. június 6-i és a július 5-i feljegyzés alapján pedig arra is következtethetünk, hogy az egyes tizedek lakóinak száma nagy eltérést nem mutatott, hisz a kivetett kenyér, illetve a kenyérsütés mennyisége jelentősen nem tért el.⁴⁷

43 Főbírói számadáskönyvek töredékei 15—16. l. Név szerinti felsorolás.

U. o. 14. l. Ugyancsak név szerint felsorolja a tizedeseket.

44 L. a II. számú mellékletet.

45 Főbírói számadáskönyvek töredékei 160. l.

46 U. o.

47 Számadáskönyv, töredékek 1602—1716. 140.

I. 1705. június 6. Az kenyereknek beszedése tizedenként így következik:

1. 340	10. 312
2. 300	11. 303
3. 300	12. 300
4. 301	13. 312
5. 300	14. 313
6. 295	15. 300
7. 300	16. 165
8. 300	17. 303
9. 300	18. 286

II. 1705. július 5. Hoztak be tizedekből azon kenyereket, melyeket az kiosztott lisztből sütöttek.

1. 217	10. 262
2. 194	11. 261
3. 317	12. 293
4. 210	13. 272
5. 214	14. 262
6. 252	15. 225
7. 222	16. 235
8. 215	17. 260
9. 235	18. 226

Ezért az első öt tized adatai alapján megbízható képet kaphatunk Kecskemét katonai szolgálatra alkalmas lakosságáról és a már harcoló vagy szolgálatot teljesítettek arányáról, ha a nyert adatokat a 18 tizedre kivetítjük.

Elöljáróban rögzítjük az 1—5 tized adatsorait.

Az 1704. február 22-i conscriptio összesítése

tized		1	2	3	4	5	Összesen
A házak száma		57	50	50	36	31	224
A felnőtt férfiak száma házanként	0 fő	—	1	—	—	—	1
	1 fő	35	28	28	24	17	132
	2 fő	21	18	18	11	11	79
	3 fő	1	3	4	1	2	11
	4 fő	—	—	—	—	1	1
Összesen		80	73	76	49	49	327
Katonának alkalmas	gazda	43	38	40	21	25	167
	családtagja	8	13	16	6	15	58
	zsellér	15	4	8	5	4	36
	rideg	—	4	—	—	—	4
Összesen:		66	59	64	32	44	265
Katonának alkalmatlan	gazda	11	8	9	14	5	47
	családtagja	3	2	1	3	—	9
	zsellér	—	4	2	—	—	6
	rideg	—	—	—	—	—	—
Összesen:		14	14	12	17	5	62
Katona, vagy katona volt	gazda	6	2	—	—	—	8
	családtagja	6	—	7	2	8	23
	zsellér	3	1	—	2	—	6
	rideg	—	4	—	—	—	4
Összesen:		15	7	7	4	8	41

A nyert adatokat a 18 tizedre átszámítva a következő eredményeket kapjuk:

11. táblázat

		1—5 tized	1—18 tized	%-os megoszlás
A házak száma		224	806	—
A felnőtt férfiak száma		327	1177	—
alkalmas	gazda	167	601	63
	családtagok	58	209	21,9
	zsellér	36	130	13,6
	rideg	4	14	1,5
	összesen	265	954	100
alkalmatlan	gazda	47	169	75,8
	családtagok	9	32	14,5
	zsellér	6	22	9,7
	rideg	—	—	—
	összesen	62	223	100
katoná	gazda	8	29	19,5
	családtagok	23	83	56,1
	zsellér	6	22	14,6
	rideg	4	14	1,5
	összesen:	41	148	100

Az adatok elemzése előtt célszerű azokat más forrásokkal szembesíteni, hisz csak a város 28 %-áról vannak megbízható ismereteink, és így a hibaszázalék is szükségszerűen megnőhet. Ehhez legszerencsésebb az 1703-as adólajstromot felhasználni, mivel az esetleges katonai szolgálat, illetve háborús károk miatti felmentések még nem jelentkeztek. Hasonlóképpen nem torzítottak a valós arányokon a katonai események miatt a védettebb helyre menekülők sem.

Az 1703-ban nyilvántartásba vett adófizetők száma 1243 volt. Az összeírás alapján tehát feltételezhetjük, hogy valóban 806 körül lehetett a házak száma. A szabadságharc után keletkezett országos összeírásban is Kecskemét az 500—1000 háztartással rendelkező települések között van.⁴⁸

Az adókönyvben nem szereplő csoportokat (cigányok, görögök stb) ezúttal mellőzhetjük, mert ezek férfiai kevésbé jöttek számba a katonai szolgálatra. Az 1704-ben felvett pótjegyzék nagyszámú zsellére sem téveszthet meg bennünket, hisz ezek azért „találmány” zsellérek és gazdák, mert nem állandó városi lakosok, és a közbiztonság romlása miatt kényszerültek ismét

48 EPERJESSY, 1971. 33.

a városba. A házak számát 1,5-el szorozva, 1209-et kapunk.⁴⁹ Ez a szám pedig csaknem megegyezik az adófizetők számával (az eltérés mindössze 2,7 %!).

Az összeírás tanúsága szerint a felnőtt férfiak 19%-a volt alkalmatlan katonai szolgálatra (valósnak látszó arány).⁵⁰ Figyelemre méltó az is, hogy az alkalmasnak nyilvánítottak 85%-a házzal rendelkező gazda, vagy annak családtagja.

Az összeírás adatai szerint 1703—1704 fordulóján viszonylag jelentős számú kecskeméti teljesített katonai szolgálatot: az alkalmasnak nyilvánított férfiak 15,5%-a. A katonáskodók vagyoni-társadalmi megoszlása elgondolkodtató: a házzal rendelkezők és családtagjaik aránya 75,6%. Ennek döntő többségét viszont a családtagok alkották. A civisek közül tehát igen kevesen hagyták el még rövidebb időszakra is a várost és vagyonukat. De ezzel együtt meg kell állapítanunk, hogy a szabadságharc első hónapjaiban nem mutattak elutasító magatartást a kurucokkal szemben.

A cselédek és a ridegek nem kötődtek tartósan egy adott házhoz. Ennek köszönhető, hogy róluk alig, vagy egyáltalán nem emlékezik meg az összeírás. Pedig a Hornyik feldolgozás révén megmentett jegyzőkönyvi bejegyzések igazolják, hogy milyen erős visszhangot váltott ki közöttük a függetlenségi mozgalom. A katonai szolgálatra való jelentkezés nem volt elszigetelt jelenség. „Az ekkori jegyzőkönyv tele van bejegyzésével a szolgálégynek gazdájukkal számoszkodásának, kik bérükből felvett illetményüket vagy eladott marhájuk árát beíratják, nehogy aziránt valaha rokonaik az az illetők ellen követelést intézhessenek, mit ők felszerelésre fordítván a katonaságra mentek.”

A város cselédei és a kisebb vagyonnal rendelkező gazdák közül is többen mentek „kurucságra.”⁵¹

Kecskeméten tehát nem volt olyan hűvös a kuruc katonaság fogadása, mint Debrecenben.⁵² Ezt a, szabadságharc előtti közjogi sérelmeken túl, a ráció közelsége kellően indokolja.

*

49 Az 1787-es „Minden Házakat és Familiákat egyben foglaló Táblázat” adatai alapján 1,43-s szorzószámot kaptunk. Ekkor a házak száma 3085, a familiáké 4439 volt. Mivel a társadalom szerkezete nem változott, sőt a foglalkozás szerkezetén belül sem ment végbe mélyreható változás, feltételezhetjük, hogy az arány hasonló volt. A XVIII. század nyugodtabb körülményei között a házak száma feltétlenül gyorsabban nőtt, mint a XVII—XVIII. század fordulóján, ezért az 1,43-as számot indokolt 1,5-re kerekíteni.

50 Ezek jórészt öregek (köztük Konez Lukács pl. 112 esztendő) vagy nyomorékok. Az alkalmasság megállapításakor elég szigorúan járhattak el. Ezt jelzi a 4. tized hatos sorszáma alatti nejegyzés is. „Laczi István alkalmatlan, fia alkalmatos, ha meggyógyul, most halálos beteg.” Lásd I. számú táblázat.

51 HORNYIK IV. 69—70.

52 BALOGH, 1935.

1704 tavaszáról fennmaradt egy másik katonai összeírás is. Szerencsére az eredeti „adatlapok” állanak rendelkezésünkre. Igaz, hogy többségük nehezen olvasható a gyakorlatlan kézírás miatt, és ezért gondosan kell adataikat összegyűjteni, majd összegezni. A nagyon eltérő forma, az eltérő adatsorok nem tették lehetővé, hogy a szöveget egységes külső, azonos tipográfiai keretek közé kényszerítsük. A szöveghűség megtartását tekintettük legfőbb célunknak.

Az összeírás tárgyát és módját az első tized összesítőjének bevezető sorai jelzik: „Kalocsa János Uram tizedgyébül mentenek el kurucságra szám szerint minden háznak fel tevén az gazdáját.”⁵³

Az összeírás időpontját viszonylag jól be tudjuk határolni. Ez utóbbi mindeképpen február 22. után keletkezett. A két összeírás jellege merőben eltér egymástól. Az előbbi főként a lehetőségeket tárja fel, ez utóbbi a ténylegesen korábban már katonának elment személyek számát. Verebélyi Péter karabélyos kapitány, aki a három város egységeinek toborzásával volt megbízva, április 21-én írta utasításait Kecskemétről a kőrösi és a ceglédi hadnagyoknak.

Az összeírásban szereplők száma meghaladta a 600-at. Valószínű, hogy a felszólítás végrehajtását rögzítette, vagy a fejedelemnek küldött kérelem elkészítésének előmunkálatai során keletkezett. Kétségtelen, hogy a Duna—Tisza közén a legnagyobb katonai erőfeszítésekre 1704-ben készítette a kuruc vezetés a lakosságot.⁵⁴

A következő évek során is kapott a város utasítást jelentős számú katonai egységek kiállítására, de ezek mind kisebb méretűek voltak. Túlteljesítésre pedig ekkor már nem vállalkoztak.

Az összeírólapok hitelességéhez nem férhet kétség. A sajátos rövidítések, az előző összeírás adataival való egybevetés, az adólajstromokkal való egyeztetés egyértelműen bizonyítja, hogy a jelzett időszakban keletkeztek. A feljegyzések forrásértékét jelentősen növeli, hogy szemben Pest megye községeinek 1704-es katonai összeírásával,⁵⁵ többségükben jelzik a felsorolt személyek vagyoni-társadalmi helyzetét is. Pl. „Szivos Páltul 2 Mihály nevű szolga, ismet Pal nevű és András nevű szolga.”

A szolgák és a családtagok jelölése nagyon következetesen történt. Pl. „Mező Mihály szolgája István, másik is István. Ismet az sillere Tot Janos fiastul”, avagy „Panczel István szolgája András. Ismet az ridegje Farago Janos,” „Toka Demeter szolgája Markus Mihaly, ismet mester legennyé

⁵³ A tized számát az előző összeírás névsorával való összevetés alapján állapítottuk meg.

⁵⁴ KOSÁRY, 1965 46—51.
HORNÝIK, IV. 116—117.

⁵⁵ KOSÁRY, 1965. függelék.

György mester” stb. Megtudjuk továbbá, hogy Pap István, Warga Ferenc stb. „magatul” ment, azaz saját házából egyedül ült lóra. Néhány tized összeírása elnagyoltabb. Ezekben csak a gazda és a családtag jelölése található, a többi személy társadalmi, családi hovatartozása nincs feltüntetve. Pl. a 18. tizedben: „Devecseri Pap Istvántul a fia, Kasza Mihálytul a fia”. Ezekben a tizedekben joggal feltételezhetjük, hogy a külön nem jelölt személyek zsellérek, cselédek és ridegek. A 14 tized adatlapjaiból tanulságos statisztikai összesítésre nyílik lehetőség.

12. táblázat

Tized	egy háztól katonának ment							A házak száma összesen	a katonának küldöttek közül							összesen
	1 fő	2 fő	3 fő	4 fő	5 fő	6 fő	7 fő		gazda	családtagja	zsellér	rideg	szolga	inas, mesterlegény	nincs jelezve	
1.	19	6	1	2	1	—	—	29	5	2	1	—	6	—	33	47
3.	16	4	3	1	—	—	—	24	—	5	—	—	22	1	9	37
4.	15	4	1	3	—	—	—	23	—	2	2	1	31	2	—	38
5.	15	4	—	2	1	—	—	22	6	2	—	—	22	—	6	36
6.	9	2	3	5	—	—	—	19	—	1	—	—	40	—	1	42
7.	7	3	3	1	—	—	1	15	—	2	—	—	1	—	30	33
8.	19	4	2	—	—	1	—	26	3	6	—	—	23	—	7	39
9.	15	10	2	1	—	—	—	28	1	1	2	1	8	1	31	45
10.	10	11	1	—	—	—	—	22	—	5	—	—	18	—	12	35
14.	17	1	1	—	—	—	—	19	2	1	1	—	9	—	9	22
15.	8	3	1	—	1	—	—	13	—	—	—	—	—	—	22	22
16.	7	5	1	—	—	—	—	13	2	1	—	—	13	—	4	20
17.	14	4	1	—	—	—	—	19	—	—	—	—	—	—	25	25
18.	8	8	4	3	—	—	—	23	—	2	—	—	—	—	46	48
14.	179	69	24	17	3	1	1	295	19	30	6	2	193	4	235	489

Érdeemes az adatok egy részét szavakba foglalni. 1704 márciusában és áprilisában Kecskemét a jelzett 14 tizedből 489 katonát állított ki, amely szám az egész várost tekintve 630 körül lehetett. A városban levő házak 46,9%-ból ment egy vagy több személy a kurucok táborába.⁵⁶

Az arányt a február 22-i összeírás alapján határoztuk meg.

⁵⁶ Régi oklevelek 8. kötet 56. sz.

Az összeírások pontosságának ellenőrzését segítheti az alábbi összeállításunk is. (Meg kell jegyeznünk, hogy az 1703-as robotlastromban a gazdák, a zsellérek, a ridegek és a cigányok egyaránt szerepelnek.) Jelezzük továbbá, hogy 1703-ban az adófizetők száma 1243 volt.

13. táblázat

tized	1703-as robotlastrom	1704. február 22-i összeírás alapján			1704 tavaszán katonának elment
		a házak száma	a felnőtt férfiak száma	katonának alkalmas	
1.	78	57	80	66	47
2.	73	50	73	59	—
3.	70	50	76	64	37
4.	68	36	49	32	38
5.	68	31	49	44	36
6.	82	—	—	—	42
7.	64	—	—	—	33
8.	69	—	—	—	39
9.	45	—	—	—	45
10.	61	—	—	—	35
11.	70	—	—	—	—
12.	78	—	—	—	—
13.	66	—	—	—	—
14.	67	—	—	—	22
15.	77	—	—	—	22
16.	66	—	—	—	20
17.	76	—	—	—	25
18.	83	—	—	—	48
Összesen	1284	—	—	—	489

A katonák társadalmi megoszlásának vizsgálatát a fenti táblázat esetében nehezíti a pontosan nem jelöltek viszonylag nagy aránya (48,2%), így a következtetések önkényesek lehetnének. A pontosítás érdekében érdemes kiemelten és külön vizsgálni azokat a tizedeket, amelyekben a társadalmi-vagyoni hovatartozás jelölése csak ritkán hiányzik. Célszerű tehát a 3., 4., 5., 6., 8., 10. és a 16. tizedeket kiemelni és együtt elemezni. A hét tized így is a város egészének 39%-t jelenti, ezért a jóval pontosabb adatsorok a valósághoz még közelebb álló képet adnak.

Tized	Egy háztól katonának ment						a házak száma összesen	A katonának küldöttek közül							összesen
	1 fő	2 fő	3 fő	4 fő	5 fő	6 fő		gazda	család- tagja	zselér	ridég	szolga	inas	nincs jelölve	
3.	16	4	3	1	—	—	24	—	5	—	—	22	1	9	37
4.	15	4	1	3	—	—	23	—	2	2	1	31	2	—	38
5.	15	4	—	2	1	—	22	6	2	—	—	22	—	6	36
6.	9	2	3	5	—	—	19	—	1	—	—	40	—	1	42
8.	19	4	2	—	—	1	26	3	6	—	—	23	—	7	39
10.	10	11	1	—	—	—	22	—	5	—	—	18	—	12	35
16.	7	5	1	—	—	—	13	2	1	—	—	13	—	4	20
Össz.	91	34	11	11	1	1	149	11	22	2	1	169	3	39	247

Az 1704. február 22-i összeírás adataival összehasonlítva több feltűnő változást tapasztalunk. A fejedelem táborába vonulóknak csak 4,5%-a a háztulajdonnal is rendelkező gazda. Korábban 19,5%-t tettek ki. A családtagok 8,9 %-ot képeztek a február végi 56,1 %-kal szemben. A visszaesés tehát igen nagy. A két csoport előbb együttesen 75,6%-ot alkotott, most csak 13,4 %-ot. Még a zsellérek aránya is a 14,6%-ról 0,8%-ra esett vissza. A legfeltűnőbb viszont az, hogy a szolgák, cselédek, kiket az előző összeírás nem is említett a katonák között, 68,4%-ot, az egésznek több mint 2/3-t tették ki. A nem jelöltek 15,8%-ban vannak. Ők is valószínűleg cselédek lehettek.

A készített táblázatból azt is leolvashatjuk, hogy egy főt állított ki 179 adófizető, kettőt 69, hármat 34, négy vagy több főt 22 (köztük egy hét cselédet!). Ezek a számok, illetve a köztük levő arányok csaknem azonosak Kecskemét 1703-as adókönyve alapján kimutatható vagyoni tagozódással.⁵⁷ A legnagyobb ingó vagyonnal (így valószínűleg legnagyobb cselédlétszámmal) rendelkező 19 családfő közül tíz név szerint is szerepel! Kis István 6,

57 Lásd 8. táblázatot.

Gulacsi Tamás és Busiki István 5, Tóth András, Balassa István és Nádasy 4—4 cselédet ültetett lóra.⁵⁸

A sereg összetétele alapján érthető, hogy Verebélyi Péter a fejedelem karabélyos kapitánya méltatlankodik „ezen marhahajtó katonák” láttán.⁵⁹

A február végén összesített katonai névsor és azon utóbbi összeírás tehát merőben más társadalmi tagozódást jelez. Többek között ez is érzékelteti a kurucok és a civisek közötti sokszor emlegetett ellentmondásos kapcsolatot. Bizonyos magyarázatul szolgálhat még az is, hogy az előző hónapok során Kecskemétnek mégiscsak jóval kevesebb katonát kellett kiállítani. Ezek többsége is a közvetlen közelben, vagy a városban táborozott. Fő feladatuk a rácok távoltartása volt. Többségük Deák Ferenc és Pap István ezredében szolgált. 1704 tavaszán újabb 600 katona kiállítása a katonáskodásra alkalmas adófizető férfiak felének — kétharmadának a városból való kivonását jelentette volna. Ráadásul ezeket távoli, a Dunán túli, esetleg a felvidéki hadjáratban kívánták felhasználni.

A civisek vagyona és családja a közeli rácokkal szemben úgyszólván véd-

58 Mivel Kecskemét társadalmának árnyaltabb megrajzolása e korból még hiányzik, érdemes a nyert adatokat gondosabban elemezni. 46 gazda küldött három vagy több szolgát katonának. Közülük 40 azonosítható az 1704. évi adólajstromban. A 40 gazda közül egy (Szabó Márton) székbíró volt, így adómentes, ezért a későbbi számításból ki kellett hagynunk. A 39 gazdát a fizetett adó összege alapján a következőképpen csoportosíthatjuk.

0— 3 tallért fizetett:	—
4— 7 tallért fizetett:	11 fő
8—12 tallért fizetett:	7 fő
13—18 tallért fizetett:	13 fő
19 tallérnál többet	8 fő

A legmagasabb adó összege 25 tallér.

Vadszám szerinti megoszlásuk:

0	vadszámmal rendelkezett	1 fő
1—5	vadszámmal rendelkezett	4 fő
6—10	vadszámmal rendelkezett	7 fő
11—50	vadszámmal rendelkezett	17 fő
51—100	vadszámmal rendelkezett	4 fő
101—200	vadszámmal rendelkezett	6 fő

A fenti összeállítás alapján a további kutatások eredményeinek megismeréséig néhány hipotézist megfogalmazhatunk. A viszonylag csekély ingó és ingatlan vagyonnal rendelkező gazdák is alkalmaztak idegen munkát. Az itt vizsgált gazdák döntő többsége még mindig jelentős állatállománnyal rendelkezett, bár minden bizonnyal vagyunknak ez a része az előző esztendőkből komoly károkat szenvedhetett. A bérmunkát tehát nagyobb részt az állattartásban hasznosították. Kecskemét társadalmi és gazdasági viszonyaira vonatkozóan sokatmondó még az tény is, hogy a 179 eset közül, amikor egy házból csak egy fő ment katonának, alig egy tucatnyi esetben volt az maga a tulajdonos. Az esetek döntő többségében jelölik, hogy a küldött 1 fő szolga volt. A 295 házból 280-nál volt 1 vagy több cseléd. Egyértelmű a következtetés: A civis városok viszonylag szegényebb gazdái is alkalmaztak idegen munkaerőt. Ez ugyanakkor feltételezi azt, hogy a nincstelenek a civis társadalom jelentős hányadát alkották. Számukat pontosan meghatározni sajnos nem tudjuk, a fent jelzett arányok alapján 1500-nál kisebbre aligha becsülhetjük.

59 HORNYIK, IV. 285.

telen maradt volna. A kecskeméti tanács, melyen belül a nemesség vezető szerepet játszott, ily módon vélte megoldhatónak a gordiuszi csomót.

A Forgách Simon veresége miatt meghiúsult dunántúli hadjárat elmaradása után a fejedelem engedett, a kecskeméti polgárok itthon maradhattak a város védelmére. Ennek fejében arra kötelezte őket május 9-én, hogy fizessenek 15600 forintot és állítsanak ki, szereljének fel 30 lovat a dragonyosok számára.⁶⁰ A szabadságharc során a katonai és a politikai vezetés nem tudta, illetve nem akarta a nemzeti egység megteremtéséhez szükséges gazdasági és politikai engedményeket, áldozatokat vállalni. Közismert, hogy a nemesi vezetés megszilárdulása után a népi törekvések és igények háttérbe szorultak. Még a mezővárosok megnyerése és érdekeltté tétele sem szerepelt a kucruk belpolitikai programjában.⁶¹ A legszegényebbek, a feudális társadalom talán legkiszolgáltatottabb rétege, a cselédség, amely a cívis városok lakosságának jelentős hányadát képezte, nem talált szószólóra, de még érdekeinek megfogalmazójára sem. Erről a társadalmi rétegről még közel másfél évszázaddal később, 1848-ban is megfeledkeztek.

Érthető, hogy az a lelkesedés, amely a katonai események kibontakozását kísérte, hamarosan lelohadt. A gazdasági és társadalmi érdekeit szűkkeblűen értelmező, az önzéstől egyáltalán nem mentes kalmár szellemű mezővárosi parasztság nem volt képes érdekeit távlatokban látni, és az átmeneti, de de súlyos terheket vállalni.

A kényszerítő körülmények hatására a következő évek során is többször kényszerült a három város katonaaállításra, de ezekről sajnos írásos feljegyzés nem maradt.⁶²

*

1705 után Kecskemét és a Duna-Tisza köze egyre messzebb került a szabadságharc főhadszínterétől. A Dunántúl, majd Erdély elvesztése után szerepe egyre csökkent, egyre jobban kimerült, a fejedelem bizalmatlansága pedig a három várossal szemben fokozatosan nőtt. A hadvezetés mind kevesebb figyelmet áldozott védelmére. Ilyen körülmények között fokozott szerepet kapott a városi milícia, melynek megszervezésére és fenntartására a fejedelmi parancs nélkül is rákényszerült a város.

A milícia folyamatosan működött a szabadságharc alatt. Szervezetére,

60 U. o.

61 A szabadságharc folyamán egyetlen település sem kapott szabad királyi városi jogot. Elenyészően kicsi azoknak a településeknek a száma, melyeket kiemeltek a közvetlen földesúri kizsákmányolás alól. 1704-ben Simon-tornya, 1707-ben Gönc, 1708-ban Tarpa kapta meg külön fejedelmi rendelettel a hajdú szabadságot. Magyarország története 1526—1790. II. köt. 1962. 369.

62 Kecskemét ezirányú terheiről részletesen tájékoztat Hornyik János IV. kötete.

működési formájára és összetételére vonatkozóan mégis keveset tudunk.⁶³ Éppen ezért jelentős az 1710. december 24-én báró Ebergényi László császári altábornagy előtt fegyverüket letevő kecskeméti milicisták listája.⁶⁴

A 102 nevet tartalmazó névsorból sajnos kimaradtak azok az adatok, amelyek a katonák társadalmi és vagyoni helyzetére felvilágosítást adhatnának. A fennmaradt adókönyvek birtokában viszont az esetek többségében pótolhatók ezek az adatok. Az 1710. és az 1711-es adólajstromokban egyértelműen azonosítható a 102-ből 71 fő, az összeírtak 69,6%-a. Újabb 11 esetben szerepel ugyanaz a név mind a zsellérek, mind a gazdák között. 20 személy pedig nem azonosítható. A család neve szinte kivétel nélkül fellelhető ugyan, de a személynév nem azonos. Pl.: Bene György, Farkas György, Pataki János stb. esetében. Oka feltehetően az, hogy egy-egy adófizető családtagja szerepelt a milícia névsorában, aki maga még nem volt adófizető. Ezt a 31 főt a későbbi elemzésünknel mellőznünk kellett. Azonosítható volt minden tiszt (8 fő), az altsztek 55,6%-a (10 fő) és a közvitézek 69,7%-a (53 fő).⁶⁵

Az adókönyvek adatai alapján a milicisták társadalmi vagyoni megoszlását pontosan megállapíthatjuk.

63 Az 1705-ös adókönyvben egy tucatnyi alkalommal szerepel: „Tized kocsija eleibe adott edgy lovat” — ennek fejében 6—10 tallért tudtak be adójukba. Ugyanitt a 111. oldalon Nagy Mihály nevénel: „Ezen 1706. Esztendőben a Városi Militia Számára hajtották be edgy Meddó Tehenét acceptáltatott.” Csak az 1705. évi adókönyvben 12 esetben szerepel adókedvezmény, vagy elengedés indoklásaként megjegyzés, hogy az illető katona, hajdú. 1707. április 3-án történt rác támadással szemben is a helyi milícia kísérelt meg ellenállást — HORNYIK, IV. 184—187.

64 Lásd III. számú melléklet.

65 Nem hagyhatjuk említés nélkül Petri Edit megállapítását: „1710-ben több, korábban nem említett görög teszi le a hűségesküt a kecskemétieket lefegyverző báró Ebergényi László császári altábornagynak. „Gregarii: Nikolaus Marko, Joannes Hagymási, Joannes Tomo, Gregorius Kara, Stephanus Marko, Stephanus Juhász.” Cumania III. 1975. 41. o. Sajnos a szerző nem jelzi mire alapítja állítását, és csupán a Hornyik által közölt, és általunk is felhasznált névsorra utal.

Mindenesetre a felsorolt hat név közül öt (Gregorius Kara kivételével) fellelhető az adókönyvekben, míg a görög kompánia tagjainak neve nem. Hagymási és a Juhász családnév szereplése a görög kereskedők között indoklásra vagy bizonyításra várna, főként mivel a korábbi évekből nagyon kevés említés történt a görögökről. Megemlíthetjük még, mivel Petri Edit tanulmánya sem utal rá, hogy az 1704-ből fennmaradt, pótlólagosnak látszó adólajstromban — „Negyedik Lajstrom Görögöké” — a következő nevekkal találkozunk:

Görög István Ágnes Asszon bottyában

Görög Mihály ibid

Paplan Csinalo Dömötör Janos bottyában

Görög Dömötör

Görög Janos Bizo István bottyában

Miként látjuk, ekkor még eredeti családi nevüket egyetlen esetben sem tüntetik fel. Egy kivételével mindegyik más bottyában árulta portékáját. Nem valószínű, hogy 1710-ig helyzetük és nyilvántartási formájuk alapvetően megváltozott volna.

Kellő bizonyítás nélkül az sem látszik valószínűnek, hogy az 1707-es rác támadás után, amikor a vagyonos gazdák kirablását egykori rác cselédek irányították, hogy az idegeneknek minősülő, házzal, lakással még nem rendelkező, csekély görög kolóniából 6 főt vegyenek a miliciába.

ányoztak. Még 1703-ban engedték a címisek, hogy a szolgák fegyvert fogjanak és a kurucok közé menjenek, 1704 tavaszán tömegesen küldték őket Rákóczi táborába maguk helyett, a város közvetlen védelmébe nem vonták be őket. Ebben közreműködhettek az 1707-es rác támadás eseményei is, amikor nem egyszer a szerb származású szolgák árulták el egykori uraik értékeit.⁶⁶ A zavaros állapotok idején, a háromszori menekülés során, a fokozott éhínség miatt a szegények és a jómódú címisek közötti osztályellentét érthetően fokozódott. Talán ennek köszönhető, hogy a milíciában még a zsellérek aránya is kicsi (15,7%). A tisztek között mindössze egy zsellér van, Dékány István, aki azonban 15 tallér adót fizetett, tehát jelentős vagyonnal rendelkezett.⁶⁷ Az altisztek 30%-a, a közvitézek 15%-a volt zsellér.

A harcok elhúzódása során a kurucok és a címisek érdekei egyre távolabb kerültek egymástól, és a súlyos összekülönbözések éppen ezért gyakoribbakká váltak a mind fegyelmetlenebb kuruc nemesekkel és katonákkal. De a város nem vált a függetlenségi harc árulójává. A mindvégig labanc kézen levő Buda és Szeged, a labanc kézre kerülő Erdély és Dunántúl között, a rácok sorozatos támadásainak kitéve, Kecskemét történelmének egyik legkeservesebb időszakát élte át. Ennek köszönhető, hogy a gyakran reménytelennek látszó helyzetben a beidegzett, török kori diplomáciai fogásaihoz is folyamodott. Gazdasági tartalékai, katonai ereje révén így is mind közvetlenül, mind közvetve jelentős segítséget nyújtott a függetlenségi küzdelem vezetőinek.

⁶⁶ Kecskeméten és a címis városokban a zsellér szó értelme nem egyezik meg teljesen a közhasznú jelentésével. Mindenekelőtt azt jelentette, hogy nem rendelkezett az adófizető önálló házzal, de lehetett kertje, szőlője, jószágja, mint a gazdáknak. Személyi költöttség nincs.

⁶⁷ HORNYIK, IV. 186.

15. táblázat

	tiszt	altiszt	közvitéz	összesen
zsellér	1 (12,5%)	3 (30%)	8 (15%)	12 (15,7%)
gazda	7 (87,5%)	7 (70%)	45 (85%)	59 (84,3%)
Összesen:	8	10	53	71

16. táblázat

Az adó szerinti megoszlás:

tallérban fizetett adó összege	0	1	2—5	6—10	11—20	21—50	Összesen
tisztek	—	—	—	1	1	6	8
altisztek	—	—	4	4	2	—	10
közvitézek	—	2	20	19	10	2	53
Összesen:	—	2	24	24	13	8	71

Ez utóbbi táblázat jelzi, hogy jelentős adóalappal rendelkezik (10 tallérnál nagyobb adót fizet) a tisztek 87,5%-a, az altisztek 20%-a és a közvitézek 22,6%-a, az egész milícia 29,6%-a.

17. táblázat

A vadszám szerinti megoszlás:

Megadóztatott vadszám	0	1—5	6—10	11—50	51—100	101—	Összesen
tisztek	—	—	2	2	3	1	8
altisztek	4	6	—	—	—	—	10
közvitézek	29	19	3	2	—	—	53
Összesen:	33	25	5	4	3	1	71

Az ingó vagyon szerinti csoportosítás lényegesen nagyobb szóródást mutat. Csekély ingó vagyonnal (6 vadszámnál kisebb) rendelkező a tisztek között nincs. Ugyanakkor ide tartozik az altisztek mindegyike és a közvitézek 90,6%-a. Közepes ingó vagyonnal (6—50 vadszám) rendelkezik a tisztek 50%-a, az altisztek közül senki, és a közvitézek 9,4%-a. Nagy ingó vagyonnal (50-nél nagyobb vadszámmal) rendelkezik a tisztek 50%-a. Ebben a csoportban már egyetlen altiszt vagy közvitéz sem szerepel. Igaz, ekkor már 50-nél nagyobb vadszámmal csak 7 gazda rendelkezett, 100-nál több vadszámmal pedig csupán 1 fő. Tehát a leggazdagabbak 50%-a a milícia tagja volt!

A fenti táblázatok egyrészt utalnak arra, hogy a milíciából a cselédek hi-

I R O D A L O M

- BALOGH I. 1935. Debrecen hadiszolgáltatásai a Rákóczi-szabadságharc idején. Debrecen.
1973. Cívisek világa (Debrecen néprajza) Budapest.
- BÁRTH J. 1975. Fajsz népessége a XVIII. század közepén. In Bács-Kiskun megye múltjából I.
- BENDA K. 1967. A jobbágyok és a Rákóczi-szabadságharc. In A MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei. XV. kötet.
- DÁVID Z. 1957. Az 1715—20. évi összeírás. In A történeti statisztika forrásai. Szerkesztette: Kovacsics József. Budapest.
- ENTZ—GENTHON—SZAPPANOS 1961. Kecskemét. Budapest.
- EPERJESSY K. 1971. Városaink múltja és jelene. Budapest.
- FÜGEDI E. 1957. Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai. In *Történeti statisztikai közlemények*. 1. évf. Budapest.
- HÓMAN—SZEKFŰ 1935. Magyar történet. Budapest.
- HORNYIK J. Kecskemét város története, oklevéltárral. I—IV. 1860—1866.
1927. Kecskemét város gazdasági fejlődésének története. Kecskemét.
- KOSÁRY D. 1965. Pest megye a kuruc korban. In Pest megye múltjából. Budapest.
- MAJLÁTH J. 1943. Egy alföldi cíviss-város kialakulása. Budapest.
- MÉSZÁROS—HAUSZFATTER 1974. A hódoltsági mezővárosok népességének kérdéséhez (1546—1562) II. (k. ny.) Budapest.
- PETRI E. 1975. A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. In *Cumania III*. Kecskemét.
- RÉVÉSZ L. 1956. Kecskemét harca a beköltözött nemesekkel a 18—19. században. Kecskemét.

MELLÉKLET

Katonai összeírások

1. sz. melléklet

Intentio pro Do/mi/nis Conscriptoribus K/ecske/métensibus. Anno 1704. Die 22 Febr.*

1. Tartoznak conscriptor uraimék kiki rendelt utcájában levő rendelt házakhoz külön külön be menni, es az ott lévő gazdát, fiát attyafiát, akár syllérét találván, hit szerént examinálni, hányan mentek volna azon házbul az hadak közé?
2. Ha pedig ment, micsoda rendbéli? Gazdájáé az háznak, vagy fia, vagy attyafia? vagy sellére.
3. Annakis szükséges végére menni, ki ezre alá ment, es ki hadnagya seregébe, es actu ott vané?
4. Hányan maradtak még azon háznál lakosok, es micsoda rendű személlyek, kik alkalmatossak lennének tovább való hadakozásra?
5. Annakis szorgossan végére kell menni minden házaknál, ha taláztatnak olyan személlyek, kik noha még hadban nem voltak, mindazáltal kezeket bé adták az elmenetelre, kiknek, ki ezerében?

Első tizedben

1. Borbély István gazda volt Laczházi N. Péter uram seregében, mostis ott van. Hidvégi András alkalmatos az had/ra/.
2. Kis Mihály, fia Istok Pap István Ur ezerében, magais alkalmatos
3. Takács János alkalmatlan a hadra.
4. Kincses Gergelly alkalmatos.
5. Borbély Gergelly gazda, Károlyi Sándor urammal eő na(gysá)gával ment vala el, most ithon van, s alkalmatos.
6. Szabó István gazda alkalmatos, az attya alkalmatlan.
7. Kari András alkalmatlan öreg. Senki más házánál.
8. Nagy Mihály fia N. György, Deák Ferencz uram ezerében. Magais alkalmatos.
9. Szücs Péter alkalmatlan, nincs semmi egyéb cselédgye.

* BKmL, Kecskemét város levéltára. Régi oklevelek 8. kötet, 56. számú irat.

Az összeírást betűhíven közöljük, eltekintve egy-egy nyilvánvaló elírástól. Pl.: az első tized anyagában a 48. sorszám után tévesen az 59. következik. A szövegben szereplő áthúzások és törlések jelzésétől eltekintettünk. A kéziratban a tizedek a következő sorrendben követik egymást: 1, 3, 2, 4 és 5. A másoló, munkáját könnyítendő, bizonyos ismétlődő szöveg jelzésénél egyre kényelmesebb lett. Eleinte kiírta „nincs semmi egyéb cselédgye”, később ezt a „nix” szóval, majd egy áthúzott x-el jelölte. A kiemelések az, eredetiben is szerepelnek.

Az összeírás 6 összefűzött lapból áll.

10. Bene István alkalmazatos nincs semi cseléd.
11. Biró György alkalmazatlan.
12. Gulácsi Tamás alkalmazatos, nincs semi cselédgye.
13. Domonkos István alkalmazatos, öcseis alkalmazatos.
14. Szappanos Ferenc alkalmazatos, nincs semi cselédgye arra valo.
15. Szanto Istvan alkalmazatos. Semmi cselédgye nincs.
16. Csauz Mihály alkalmazatos. Semi cselédgye nincsen más magán.
17. Nagy Istvánné özvegy, van fia alkalmazatos, sillereis van alkalmazatos, de el veszett, neve Vékony János.
18. Kincses János alkalmazatos, semi cselédgye nincs magán kívül.
19. Eötvös Péter, alkalmazatos. Sillereis ván, alkalmazatos. Toth Mihálynak hijják.
20. Takacs Mihály alkalmazatos. Sillere Kannacsi Ferenc alkalmazatos.
21. Lépo János alkalmazatos, nix.
22. Balog Mihály alkalmazatos, nix.
23. Gál István alkalmazatlan, nix.
24. Kelemen György alkalmazatos, nix.
25. Böddi János alkalmazatos, nix.
26. Domokos István lakatos, alkalmazatos, az attya igen öreg.
27. Ket rideg borbély legény, alkalmazatosak volnának ha itt lagnának.
28. Vas Mihály alkalmazatlan, Sillere Oláh Gergely Deák Ferencz ur ezerében Molnár Gergely uram zászló tartója.
29. Balog Mihály alkalmazatos, nix.
30. Salamon Ferenc alkalmazatlan. Sogora Galla István, Onadi Janos Deák uram ezerében Dugár István az hadnagy
31. Basa Tamás alkalmazatos. Az öcse Basa Geczi Pap István Uram ezerében Sira Gergely Uram az hadnagy.
32. Salamon Mátyás alkalmazatlan, nix.
33. Laezi János alkalmazatos. Sillere, Valko Miska készül.
34. Veszprémi Szabo János alkalmazatos. Sillere, Bottyáni Ferencz Pap István uram ezerében. Szücs István hadn.
35. Borbély György alkalmazatlan. Sillere, eöcse Szabó István, el ment, nix.
36. Sándor Marton alkalmazatos. Biró István siller is alkalmazatos.
37. Konez Janos alkalmazatlan. Sillere Varga Mihály alkalmazatos.
38. Szabo István alkalmazatos.
39. Gere Mihály alkalmazatos. Sill. Gül Mate . . .
40. Biro Mihály alkalmazatos. Siller Contra Janos alkalmazatos.
41. Kamány András alkalmazatlan. Siller Varga Ferencz alkalmazatos.
42. Markos Peter alkalmazatos, az eöcse, Borüsi Mihály es Sillere Farkas Gergely Deák Ferencz ur ezredében.
43. Pap István *kurucz* Pap István ur ezredében. Domján Sámuel ur hadnagy.
44. Dioszegi Ferencz Deák Ferencz ur ezerében. Ocsai ur Hadnagy.
45. Sziladi Janos, alkalmazatos. Sillere Szabo István alkalmazatos.
46. Elek László alkalmazatos.
47. Bangó Paal alkalmazatos. Sillere Mancsur András, alkalmazatos.
48. Konez Lukács alkalmazatlan. Fia van de szolgál, — maga 112 esztendő.
49. Szőne István Pap István ur ezerében Győri Domján Samuel Seregében.
50. Kurucz Nagy Péter Deák Ferencz Ur ezerében. Molnár Gergely Hadnagy.

51. Drányi György alkalmas.
52. Sárközi János alkalmas.
53. Szó készül, alkalmas.
54. Denge Mihály vén ember.
55. Kulla ur alkalmas. Fiais alkalmas.
56. Kmétes György alkalmas.
57. Nadasdi Ur alkalmas.

2-dik tized

1. Kmény Gergely *Pap István Ur ezerében*, Domján Sámuel Hadn.
2. Bán Gergely alkalmas.
3. Tangala István alkalmas a Fiais Tang(ala) János alkalmas.
4. Csizmadia István alkalmas, veis alkalmas.
5. Kovács György alkalmas.
6. Csorcsány Mihály alkalmatlan. Fia alkalmas.
7. Lazár Gergelynek alkalmatlan. Siller Szelei János alkalmatlan, nyomorult.
8. Szana György alkalmas. Ket ridegje Janos es Samu, Deák Ferencz és Borbély Balás ur ezerébe mentek. Janos Halas alatt el esett.
9. Bende János alkalmas.
10. Szabo János alkalmas, Sillere Mészáros András alkalmatlan.
11. Balog István alkalmas. Sillere Balog András alkalmatlan öreg.
12. Kovács Máté alkalmas.
13. Kis Jánosné alkalmatlan, Fia István alkalmas.
14. Komáromi Szabó István alkalmas.
15. Szabó Lukács alkalmas. Sillere Kovács György alkalmatlan, sánta. Ridegja Heredi János Szabó Máté Ur katonája.
16. Deák Pálné vidna, alkalmatlan.
17. Szabó Pál alkalmas.
18. Tóth János alkalmas.
19. Deak János alkalmas, az attyais Hagymási János alkalmas.
20. Mócza János alkalmas, az eőcse Nagy János alkalmatlan, nehézséges.
21. Borbély Gergely alkalmas, ridegje Sz. Királyi István, levai hajduk között vagy.
22. Szijjártó János alkalmas, Sillere Szilági Ferencz alkalmas.
23. Belegi Mihály alkalmas.
24. Komáromi János alkalmas.
25. Maklári János alkalmas.
26. Balog Miklós alkalmas.
27. Szabó János alkalmas, a Fia is Szabó János alkalmas.
28. Solthi Tamás alkalmas, sillere N. István alkalmas.
29. Vastag István, alkalmatlan, de Fia Vastag János alkalmas.
30. Tolvaj Mihály alkalmas.
31. Farkas János alkalmas.
32. Szana János alkalmas.
33. Pap Sámuel alkalmas, a fia is Pap István alkalmas.
34. Csizmadia Mihály alkalmas.

35. Szalai János alkalmas.
36. Nyúl János alkalmatlan. Fiai István és János alkalmasak.
37. Sárközi Istvánné vidna, fia Pal el ment vala de Szegedbe el fogták, másik Bol-disár meg ithon van alkalmas.
38. Krekes István alkalmas.
39. Szeles Szabó János öreg ember.
40. Biró János özvegy ember. Semmije sincs.
41. Nagy János, mostoha fiais alkalmas.
42. Váradi Takács János alkalmas;
43. Pap István alkalmas.
44. Karikó Ferencz alkalmas.
45. Varga András alkalmatlan. — Fia Varga Ferenc alkalmas.
46. Kakulya György alkalmas.
47. Parih János alkalmas. Siller Toth Gergely alkalmas.
48. Szijjártó Mihály alkalmatlan.
49. Halasi András alkalmatlan.
50. Bodor Mihály Gazda, Pap István ur ezerében. Szücs István ur Hadnagy, actu ott
vagyon.
Hadar Mihály Halas alatt veszet.

3 - d i k t i z e d

1. Szeri János alkalmas.
2. Soos István alkalmas.
3. Jozan István alkalmas. Siller Gyulai János alkalmas.
4. Tubak Mihály alkalmas. Siller Szücs Marton alkalmas.
5. Király Miklos alkalmatlan. Siller Mulkos György alkalmas.
6. Varga Gaspar alkalmas. Kis Ferencz mostoha atya Deák Ferencz ur ezerében
hadn.
7. Csapo Mihály, alkalmas.
8. Molnár Gergely alkalmas.
9. Lisztes Miklos alkalmatlan.
10. Benkó Janos alkalmatlan, siller Nagy István alkalmas.
11. Csikos Istvan alkalmas.
12. Kovács Geczi alkalmas.
13. Kovács Mihály alkalmas.
Siller Mihály alkalmas.
14. Fábrián Balás, alkalmas.
15. Szent Györgyi Marton alkalmas, az eöcse is alkalmas Sz. Györgyi András.
16. Toth Mate alkalmas, fiais van alkalmas.
17. Balog Ferencz nyomorult.
18. Szappanos István *öreg igen*. Fia alkalmas.
19. Kovács Miklós alkalmas, fia is alkalmas.
20. Berta György alkalmas. Fiais alkalmas.
21. Ladányi Paal alkalmas. Fiais alkalmas.
22. Dugar János alkalmas. Ket eöcse Istvan és Geczi Pap István Uram ezerében.
Szücs István hadn.

23. Faragó István alkalmazatos.
24. Barath György alkalmazatos, sillere Szel Paal alkalmazatlan. Kinek veie alkalmazatos.
25. Szinyei Tamás alkalmazatos.
26. Krekes István *alkalmazatos*, veis alkalmazatos Kis Gergely alkalmazatos.
27. Korbacz András, alkalmazatos.
28. Varga Gergely alkalmazatos.
29. Aczél Bálinta alkalmazatos. Siller Szabó János alkalmazatos.
30. Toth alkalmazatos. Sillere Pap István alkalmazatos, az eöcse Toth Deák Ferencz ur ezerében. Molnár Gergely hadn.
31. Herceg István alkalmazatos.
32. Ros Benedek alkalmazatlan, a Fia Pap István Ur ezerében. Szücs István Hadnagy.
33. Toth András alkalmazatos. Fia van 15 esztendő.
34. Toth Mihály igen öreg.
35. Király András alkalmazatos. Sillere alkalmazatlan.
37. Vida Mihály alkalmazatos.
38. Kovács János alkalmazatos. Sillere Kovács István *alkalmazatos*, másik Budai Mihály Szolnoki hajduk megölték.
39. Hegedüs János alkalmazatos. Fiais vagyon alkalmazatos.
40. Kovács Gergely alkalmazatos. Sillere el ment Szomodí György. Jászság közre ment.
41. Krekes János alkalmazatos.
42. Sárközi István alkalmazatos.
43. Takács András alkalmazatos.
44. Szivos Paal alkalmazatos.
45. Hajgató György alkalmazatlan. Sillere Pall János alkalmazatos.
46. Dömény István alkalmazatos.
47. Halász Paal alkalmazatos, elment az eöcse Selymes Paal Pap István ur ezerébe, Szücs István Hadn.
48. Kusz Gergely alkalmazatlan.
49. Tubak János alkalmazatos.
50. Aranyi Lőrincné alkalmazatlan, de unokája Aranyi Jancsi alkalmazatos.

4 - d i k t i z e d

1. Király István iovnarius (sic!) alkalmazatlan, sillere Szabó Péter alkalmazatos.
2. Zana Gergely alkalmazatos.
3. Toth György alkalmazatlan.
4. Kasza Mátyás alkalmazatos ultra.
5. Saphi István alkalmazatlan, mostoha fia alkalmazatos.
6. Laczi István alkalmazatlan, fia alkalmazatos, ha megy gyógyul most halalos beteg.
7. Mező Mihály alkalmazatos. Sillere *Sütő András*, és fia *Mihály mind* ketten Pap István ur ezerében. Szücs István ur Hadnagysága alatt vagyon.
8. Bede János alkalmazatos, az öreg attya nem arra való.
9. Polgár János alkalmazatlan.
10. János Kovács pallost tud csinálni alkalmazatos.
11. Czirkator István Kovács alkalmazatos.
12. Ungvári Paal alkalmazatlan, sánta.
13. Czirkátos Márton alkalmazatlan.

14. Markus Mihály alkalmas.
15. Szél Márton alkalmatlan.
16. Hardi György alkalmatlan.
17. Herczeg Miklós alkalmas.
18. Király János alkalmas.
19. Cseh György alkalmas. Sillere Halasi Gergely alkalmas.
20. Sárközi Mihály alkalmas, sillere Kovács Mátyás alkalmas.
21. Varga István alkalmas.
22. Sárközi Gergely alkalmas. Fia *Sárközi István Pap* István ur ezerében. Szücs István ur hadn. actu ott van.
23. Szivos István alkalmas. Eőcse Toth János Pap István ur ezerében. Szára Gergely Hadnagy.
24. Szabó Gergely alkalmatlan, régen simlik — (sic!). Fia van alkalmas.
25. Szücs János alkalmatlan süketis herma . . . quocq. laborat . . .
26. Laczi János alkalmatlan.
27. Herczeg János — alkalmas, az ipa igen öreg alkalmatlan.
28. Csikesz János alkalmatlan.
29. Tóka Demeter alkalmas.
30. Szappanos Páll alkalmas.
31. Dani György alkalmas sogora Krekes István alkalmas.
32. Bán János alkalmas.
33. Toth Miklos alkalmatlan.
34. Pápa György alkalmas.
35. Kis András alkalmas.
36. Szabó István alkalmatlan.

5 - d i k t i z e d

1. Bekő András alkalmas.
2. Miklos Kovács alkalmas. *Eőcsei* István es Mihály is *alkalmasok*.
3. Kasza György alkalmatlan. *Fia alkalmas*.
4. Nagy András alkalmas.
5. Szücs Mihály alkalmas, az eőcse *Szabó István, Onodi* János Deák úr ezerében. Dugár István hadn.
6. Gombos Miklós alkalmas, a *fia Istvánn Pap* István ur ezerében. Szücs István ur hadn. ott van.
7. Roka Ferencz alkalmatlan, az *eőcse Győri Ferencz* Pap István ur ezerében Szücs István ur hdn. alatt ott van.
8. Budai György alkalmas.
9. Csizmadia György alkalmas. Sillere Nagy Mihályis alkalmas.
10. Varga Péter alkalmas.
11. Illyés István alkalmas, sillere, *Topánka* István alkalmas.
12. Szabó György alkalmatlan, a fia *Szabó Jancsi Baji* László ur ezerében. Siller Nagy Mihály alkalmas.
13. Máthe Kovács alkalmatlan, a *fiai kettő alkalmasok*. Sillere Rác János alkalmas.
14. Markus Mlhály alkalmatlan, a *vei Aus Peter* alkalmas.

15. Juhász István alkalmas.
16. Szabó György alkalmas.
17. Ocsai Mihály alkalmas.
18. Toth János alkalmas.
19. Nagy Mihály alkalmas.
20. László István alkalmas.
21. Toth Martosn alkalmas, az eöccseis Szabó Péter alkalmas.
22. Murkos Mihály alkalmas.
23. Kovács Mihály Bóz Peternél alkalmas.
24. Szabó György alkalmas.
25. Pap István alkalmas, a fia, *Pap János* Ordódi ur ezerében vagy on, melly ezer Füleki Szücs Jánosé volt.
26. Varga István, alkalmas, a fia, *Varga Peter* Pap István ur ezerében Szücs István hadn. actu ott van.
27. Küvágó János alkalmas, az eöccse, *Küvágó Istok* Török András ur ezerében Laczházi N. Peter hadna. ott van.
28. Kasza Peter alkalmatlan.
29. Bőre János alkalmas.
30. Szücs Mihály alkalmas az eöccse Szücs Jancsi Ebeczki Imre ur ezerében a lévő hajduk között van.
Nagy István alkalmas.
Summa: 224

2. sz. melléklet

1. Kalocsa Janos uram tizedgyebül mentek el kuruczsagra, szám szerint, minden haztul, fel téven az haznak gazdáját.*

Nádasdi uramtul	szolga három	Nemes Istvan Sárközi István Besprinyi György Sárrekehi István
Kincses Györgytül ment		Kis János Baranyai János Totth János
Kis Mihálytul	ugyanaz fia	Kis István
Kalla Jánostul		Bujdosso Andras
Borbély István	másodmagaval	Varga Lőrinczel
Takács Janostul		Félegyházi György
Kalocsáné asszonyomtul		Roza Janos
Nagy Istvánétul		Apáthi Mihály Szabadi János
		Kis Janos
Biro Györgytül		Bujdosso András
Totth Andrástul		Szalai Ferenc Sászi Gergely Kovács György Nagy Mátyás

Domokos Istvántul
Koncz Jánostul
Kineses Janostul

Szappanos Ferencztül
Basa Tamástul az öccse
Mulykos Pétertül

Pap István magatul
Warga Ferenz magatul
Senati Istvan magatul
Nagy Peter magatul

Öttvös Petörtül
Borbély Györgytül
Benkó Martontul
Bojári Takácstul
Sándor Mártontul

Szivos Gergelytül szolga

Vas Mihálytul ugyan zellerje
Szanto Istvántul
Gulyacsi Tamástul

Sári György
Bujdosso Péter
Kécskei János
Szoboszlai István
Kállai Gyurka
Basa Gergely
Bürün Mihály
Farkas Gecei

Turi János
Istvandi Janos
Korsos Mihály
Takács Mihály
Levai Jakab
Pustai Peter
Totth Mátyás
Győri János
Nagy Gergely
Nagy Marton
Ujvási Zsigmond
Kis János
Horvatt Mihaly
Cseh Janos
Takacs György

St. Nro: 47

* A tized sorszáma az eredeti összeíráson nincs jelezve. Azt az 1704. február 22-i, conscriptioval összevetve állapítottuk meg.

Harmadik tized

Hegedüs János Tiz(edje).
Nro 35*

Kozma Mihálytul ment el

Szivos Paltul

Srközi Istvantul
Kerekes Janostul szolga
Kovács Gergelytül

Selymes Pal
Abrahany Mihaly
Tot Gasi
2 Mihaly nevü szolga
ismet Pal nevü és
András nevü szolga
Göbölgyös István
Hadászi István
Szomodi György

Hegedüs Jánosttul		Lisztkai Mihály
Kovács Janostul		item 2 Mihály nevű szolga
Markus Lőrincztül		Budai Mihály
Király Andrásatul		Illyés szolga
Jaro Janostul		Gyurka szolga
Kiraly Miklostul		Hajdu János
Benkó Janos	inas	Mihaly szolga
Tot Mihaly	szolgája	Szitas Ferenc
Szabo Tamásne	szolga	Janos
Dugar Janostul		Istok
		Dugar Gecsi
		Dugar Istok
		Fekete Istok
Mod Miklos	szolga	Nagy Mihaly
		Kis Janos
Barat György	szolga	Sandor
		item Gulyas Gergely
Szennyei Tamas	szolga	Pipo Pál
Szappanos János	szolga	Annos György
Balog Ferencz	szolga	Bujdosó Petör
Tot Palnak	az öcse	Tot Mihaly
Varga Gaspar	mostohaja	Kis Ferenc
Herczeg Istvannak	gulyasa	Kis Ferencz
		item Balas szolga
Ros Benedek	fia	Ros Gergely
	item szolgaja	Nagy Bálint

*A tized sorszáma az eredetin nincs jelezve. Az 1704. február 22-i összeírás alapján a harmadik tized.

Szerintünk az összeírásban 37 fő szerepel. Az előző összesítésnél minden biztonnyal nem figyeltek fel arra, hogy kétszer is „2 Mihály nevű szolga”-t jegyeztek be.

4 - d i k t i z e d

Szelesy Pál tizedgye.

Lovas István	szolgája	István
Szivos István	öcse	Tot János
Kis András	szolgája	Ratkaji János
Varga István	juhászszó	Ola Peter
Zana Gergely	szolgaji 3	András
		Martony
		András
Polgár Janos	szolgaja	István
Mező Mihály	szolgaji	Istvan
		másik is Istvan
Ismet az	sillere	Tot János
		Fiastul

Panczel Istvan Ismet az Sarközi Pálné	szolgaja ridegje szolgai 4	András Farago Janos Kozma Ferencz Orosz Andras Mozes Laczi István Suhogo Istvan Turi Istvan Kis Istvan Szabo Ferencz Turi Peter Szatmari Janos Janos Szilagi Mihaly Janos Jakab Janos Ferenc Laczi Pal Istvan Janos Ferencz Markus Mihaly György mester
Sarközi Gergely Ismet Szabo Martony	fia szolgaja szolgaji 4	
Markus Mihaly Cirkator Istvan Szabo Peter Kiraly Istvan Csikesz Janos Szel Martony Herczeg Miklos Szabo Janos Hardi György Szabo Lőrincz	szolgaja szolgaja inassa szolgaja szolgaja gujassa gujassa szolgaja gujassa szolgaji	
Szappanos Pal Toka Dömeter Ismet	szolgaja szolgaja mester legennyje	

Szama 39*

* Szerintünk a listán csak 38 fő szerepel

M á t h é K o v á c s tizedye.

5. t i z e d

Az kik föl ültenek:

Miklos kovács Máthé kovács Iyes István	szolgaja szolgaia 5	Dienes György Fekete Bátori János Kardos János Nagy Istók Szabó György Horvát György Benga Istók Nagy János Baranyi Lukács Bárdi Páll
Nagy István	szolgaia	
Nagy Mihály	szolgája	

Szücs Mihály	szolgája	Thott János
Szücs János	maga házatul	Gáffi Istók
Varga Peti	maga házatul	
Bosz Pétör	szolgája	Rác Marczi
		Pataj János
Boda Gergely	szolgája	István
		Gergő
		György
		Miklós
Bőre János	szolgája	Nyiri András
		Kanisai János
		Sz. Miklósi János
		András
Kővágó István	maga házatul	Laczko nevő legény
Kasza György	szolgája	Györi Ferenc
Roka Ferencől		györ. Pek. Mihály
Bekő An.	szolgája	
Olá Peti	maga házatul	
Olá Lőrincz	maga házatul	
Varga Peti	szolgája	Máttgyás nevő legény
Erdély Bálint	maga háza.	
Kis Pétör	szolgája	Püspöki György
Pap István	fia	Pap János maga há.
Gombos Mik.	fia	Gombos Istók
	szolgája	Miskoczi Mihály

Szám szerint: 38*

* A megszövegezés alapján csak 36 főt tudtunk összeszámlálni.

H a t o d i k t i z e d

Szeles György tizedgye.

Csuka Istvántul	1	Kurucz Istvan
Hajnal Istvántul	a fia, ugyan	Hajnal Istvan
Bozo Istvan Urantul	negy szolgaja	1 Gergely
		2 Ferencz
		harmadik Mihály
		4-dik Ferencz
Szivos Janostul	negy	1 Istvan
		2 Miska
		harmadik János
		4 ik Kenderesi György
Vida Janostul	1	Török Adam
Szeles György tul	harom	Nagy Istvan

Thott Gergelytül	negy	Hajas Janos 3 dik Gergely Rác Gyurka Szabo Janesi Lovász Miska 1 Mihály
Kuczora Janostul	2	Szücs Ferencz Jambor Geczi
Godon Istvantul	kettő	1 Marton 2 Gyurka
Szánto Janostul	harom	1 Hajdu Ferencz 2 Pal 3 Janos
Kara Janostul	1	Imre
Gulyas Istvantul	1	Kis István
Szivós Gergelytul	1	Juhász András
Kőrös Janostul	1	Janos
Vecsei Istvantul	1	Nagy Janos
Turgony Janostul	negy	Kovács István Kis Ferencz Szabó Adam fiastul
Pali Mihalytul	1	Borbás János
Juhasz Tamastul	negy	1 Janos 2 Mihaly 3 Janos 4 dik is Janos
Szivos Janostul	harom	Kis Mihaly Pap Geczi Nemt Istvan
H e t e d i k t i z e d l e v e l e		
Tot Istvan hazatul		Meszaros Istvan
Garzo György hazatul		Kis Mihály
Vas Marton hazatul	az öcse	György
Vas Marton ismét		Deak Janos
Petőcs Mihaly	fia	Mihaly Juhaz Janos Vasadi Mihaly Colosvari Istok Nagy Pető Erdely Balint Orosz Döme Rác Miska Szentlászlóy Ferencz Nagy Pal Kis Janos Agoston Marton
Dani Mattyas házátol	masik ismet szolgaja is	
Dopsa Mihály		
Balassa Istvan hazatul		
Szivos Mihaly hazatul		

Kovacs Petőr hazatul
Racz Janos hazatul

Kovacs Janos hazatul

Gabor Istvan hazatul
Darany Janos hazatul

Kaszap Istvan hazatul
Illyes Janos hazatul

Balassa István tizede, 34 ment el.

Nyolczadik tized

Gödöllei Mihalytul 2 ember

Haraszi Istvantul 1 ember
Farago Györgytül 1 ember
Kőrös Janos fia

Nagy Pal

Kovacs Imre szolgaja
Kovacs Mihaly szolgaja
Nagy Mihaly szolgaja
Farago Mihalynak ket öcsei

Szücs Mate fia
Marko Istvan szolgaja
Thot Miklos szolgaja
Kis Istvan hat szolgaja

Szücs Marton szolgaja
Kis Mihalyne két szolgaja

Tot Pal
Tot Mihaly
Dios István fia
Czigan Jancsi
Vak Andris
Hajdu Ferencz
Kovacs Gergely
Varadi Laszlo
Gyömrei Geczi
Dalmi Janos
Dobos István
Nagy Marcsi
Orosz Lőrincz
Gömő Janos
Gömő Istók
Horgas Janos
Vörös Janos

Varga Mihaly
Szabo Andras
Csöntör Janos
Ola Petőr
Kőrös Ferencz
Mestör Gergő
Borgyu Istvan
Monori Istvan
Lakri Janos
Sandor Janos
Decsak Istvan
Botyanyi Ferencz
Farago Janos
Farago Ferencz
Szücs Janos
Kis Janos
Szobozlai Istvan
Nagy Istvan
Szentai Mihaly
Czirok Janos
Kaszap György
Rivo György
Szentai Kis Gergő
Desi Albert
Gujas Marton

Kovacs Istvan	szolgaja	Kapas Mihaly
Csikos Janos	szolgaja	Turi Andras
Varga Aguston	harom szolgaja	Gujas Mihaly
		Kanas Andras
		Berös Gyurka
Barna Mihaly	sogora	Sallai Janos
Levai Janos	sogora	Györi Ferencz
Varga Istvan	szolgaja	Darabos Janos
Török Janos	szolgaja	Nagy Mihaly
Valkai Miklos	szolgaja	Thot György
Pal Janos	szolgaja	Fülöp Janos
		Berki Janos

Nro 40*

* Szerintünk 39 fő szerepel a listán.

Kilenczedik tizedből

In numer 45

Höczél Janostul	2	Szabo Istvan es Szabo Janos
Illes Ferencztul	2 az fia Ismet	Samu nevü legen
Klamar Gergötül	3	Moricz János Kosár István Boros Pál Mihaly Janos
Petos Andras	1 szolgaja	Körösztös István
Konya Janos	1 szolgaja	Varga Mihaály
Szabados András	maga ment el Ugyan onnan	Tringeni István
Szivos Jánostul	1	Banga Mihály
Szappanos György	inassa	Miklos
Szappanos Páltul	1	Gaspar és Palkó
Börze Istvántul	3	Budai Mihály es György az másik
Taso Gergötül	2	Sarkadi János Horog István
Korsos Andras	lakója 2	Jancsi
Kollat Ferencztul	1 az szolgája	Andras
Tomo Janostul	2 mind az kettő	István es
Tomo Istvantul	2	Marcsi
Könyves Janostul	2	Mihaly es György

Tot Miklostul	2	Janos es Istvan
Tot Istvantul	1	Gergöly
Monár Gergötül	2	Mihály es István
Börze Miháltul	1	Janos
Fazekas Miklostul	1	Aracsi Janos
Szivos Györgytul	4	kettő berős, gulyás kanasz
KiralyIstvántul	1	Miska
Sima Andras		
Madocs Samu		
Szücs István		
Csikos Janostul		Szücs Adam
Tamasi Páltul	1	Ferencz

10. tized

Magho Mihály tiz(ede) 34*

Tegzes Janos	szolgája beres	SoS Andras
Tallas Petör	beresse	Peter
Kovács Gergely	béresse	Mihály
Dios Mihaly	beresse kettő mind az kettő	Janos
Kigyos Miklos	fia	Istok
Simon Andrástul		Dugar Istok
Beremi Mihaly	fia	Janos
Kállai László	lovasza	Lovasz Gyurka
	másiknak	Macsonaki Bán Jancsi
Gyollyai Miklos	béressei egyik másiknak	Monoki Janos
		Karsanyi Miska
Hentesi Kovács Jánosne	béres . . egyik egyik	Apro Miska
		Istok
Bano Istvantul	kettő	Kopasz Janos
	az béres	Vesenyi Mihaly
Szekari Nagy Janostul	kettő	Miklos
	az másik	Kis Miska
Szombati Istvantul	szolgája	Berecskei Janos
Földvári Györgynek	két fia egyik másik	Janos
		Geczi
Szivos Janostul	beres szolgaji az másik	Vak Jancsi
		Istok
Mosdos Gergely	beresse	Andras
Kanisai Szücs István	fia	Janos
Bán Istvántul	kettő	István
	az másik is	István
Kalocsa Istvántul	kettő	Csorgó Istvan
		Baranyi Gergely

Hajos Mihálytól	tavalyi szolgálja	Kis Laczko
Csaba Mathástól	masik	Mathe
	harmadik	Juhász János
Varga Istvántól	két	
	beres	Hajmasi István
	az másik	Baranyi János

* Valójában 35 fő szerepel a listán. Az összegzésnél figyelmen kívül hagyták, hogy Dios Mihálytól két János nevű béres ment el.

Az meli szemeliek kuruczságra mentek 14 tizedből

Adorian István		
Giurek István		
Patay Pál hazatúl		Varga András
Kis Péter	szolgaia	István
Dallos István	szolgaia	Mihály
Füros István	szolgaia	Marton
Füros Mihály	szolgaia	András
Szabó Jánostól		Balassa István
		Juhász Mihály
Nemes Balástól	szolgaia	Gyurka
Farkas Ambrus	szolgaia	János
Kelemen János	szolgaia	Basa Gergely
Csáki David	bútaria	Incze István
Dallos Matetül		Zana György
Hegedüs Mihály	fia	Thot Istok
Sera István	solgaia	Ferencz
Bala martontól		Dobo Mihály
Kovács János	sillere	Fa András
Nagy Jánostól		Kis Gézi
Bank Jánostól		Csonka Pál
		Haidu György
		Szürös János

Nro: 21

15. tized

Böde János uram ment el	Szabó Marton
	Ola Mihály
	Patai János
Böde Albert uramtól ment 2	Üröm István
	Szentióbi István
Herke Benedéktől ment 2	Kovács Jakab
	Keserü Marton

Fazekas Janostul ment egy
Albert Petörtül ment egy
Pataki Istvantul ment egy
Busik Istvantul ment 5

Nagy Jánostul ment 2

Bebi Gergeltul ment 1
Sörös Tamastul ment 1
Farago Miklostul ment 1
Veragy Petertul ment 1
Szabo Istvantul ment 1

Huzoladlu Pal
Jaga Janos
Pataki Istok
Doman Janos
Juhasz Marton
Csuka Mihal
Nagy Janos
Juhasz Istok
Szabo György
Guias Gergel
Gapar Gergel
Szabadi Janos
Mano Miska
Virag Jakab
Kopias Mihal

Nro: 22

16. tized

Bodi Lukács		Vörös Gergöly
Dekan Istvan	szolgaya	János a másik Tatár Gyurka Janos
Dekan Janos	harom	Istok Jan(os) Lea(sic!) Szabo Istok Gurka
Benko Istvannak	ket szolgaya	egik Gurka az massik Janos
Marko Andrasnak	ket szolgaya	Gurka az másik Janos Petör
Kouacs Janosnak	szolgaya keto	az Cordas Janos Adam
Az tized kocsisanal		
Fono Petertul		
Santo Istuannak	solgaya	
Herceg Istok		
Herceg Janosnak	sogaya	Janos
Katy Pal	fia	Istvan Deiak
(?) Pal		

Nro 19 D Gyorgy*

* Összesítésünk szerint 20 fő

17. tized.

Szívós János Uram tizedjéből) elm(entek)

Varga Matyastul	1	Bagaméri Miklos
Bodacz Janostul	3	Vas Gergely
		Nagy János
		Kis János
Horvat Gergelytül	1	Kovács András
Taj Istvantul	1	Kis András
Kis Gergelytől	1	Farkas Mihály
Csötörtők Gergelytül	1	Tot Mihály
Nodor Pétert(ől)	1	Bujdosó Péter
Szabo Istvantul	1	Vas Istok
Aghi Mihálnétul	1	Kőri György
Péter Jánostul	2	Szöke Mihály
		Kis Bertalan
Bene Andrastul	1	Vásárhelyi Ferencz
Szabo Samutul	1	Todi János
Samu Istvántul	1	Gulyás András
Göbolyös Istvántul	1	Göbolyös Mihály
Takács Pétertül	2	Erdelyi János
		Szöke János
Balogh Istvántul	2	Torma István
		Kovács András
Kamarás Jánostul	2	Kovács Gergely
		Nagy János
Szabó Kereszttestül	1	Ignátz
Kovács Janosnétul	1	Tot Márton

Nro: 26*

* Valójában: 25 fő.

Az 18-dik tizedből az kik elmentenek kuruczsagra azok-
(na)k száma

Bende Gergelytül	Szeker János
	Seres Gergely
	Horvat Matyas
Turi Mihaltul	Vasadi János
Balog Mihaltul	Horvat Gyurka
Nagy Györgytül	Garai Mihály
	Nagy János
Csordas Miklostul	Nagy János
	Nagy Mihály
	Szvebik János

Tot Martontul

Varga Mihálytul
Szabo Istvantul

Bagyo Miklostul

Vak Istoktul

Biro Gergelytül
Devecseri Pap Istvantul
Kasza Mihálytul

Harsogo Mihálytul
Kamaras Ambrustul

Halasi Istvántul
Laskai Miklostul
Hagymási Gergelytül

Halasi Mihálytul

Nagy Janostul

Nagy Janostul

Nagy Martontul

Horogszegi Matetul

Nagy Marton tiz(ede) Nro 48

Varga Mihály
Molnar Gergely
Horvat György
Tot Istok
Pap Istvan
Nyiri Janos
Vörös István
fia Andras
Nyul Andras
Vas Gergely
Nagy Albert
Arok Szallasi Jakab
Nagy István
a fia
a fia
Szecsei Marton
Balog Gergely
Fazekas Mihály
Sarto Mihály
Szabo Janos
Kovacs Janos
Karczagujszallasi Janos
Sohajti Samu
Mano Mihály
Nyiri István
Kis Marci
Kis Mihály
Molnár András
Takacs György
Aszodi Jakab
Böszörményi Mihály
Baranyai Mihály
Kovács Mihály
Pesti György
Szegedi György
Mezei Istvan
Takacs Ferencz

Az alábbi összesítést valószínűleg Hornyik János végezte el.

<i>Tizedből</i>	<i>katonák száma</i>
2.*	47
3.	35
4.	39
5.	38
6.	44
7.	34
8.	40
9.	45
10.	34
14.	21
15.	22
16.	19
17.	26
18.	48
14	492**

Tizennégy tized kiad az összeírás szerint 492 embert

A hiányzó 6*** tized középszámítással még adna 210 embert

1704 márciusban tehát már volt kurucszágon a városból mintegy 702 ember

* Az 1704. február 22-i összeírással való egyeztetés után úgy látjuk, hogy az 1. tized.

** Mivel több tized esetében pontatlan volt az összesítés, a végeredmény sem egészen pontos. A felsorolt 14 tizedből 489 ember ment katonának.

*** Valójában nem számolhatunk csak 18 tizeddel! Lásd 304—305. oldalt. Ezért a városból összesen kb. 628 fő ment el katonának.

BKML. Kecskemét város levéltára. Régi Oklevelek, 8. kötet. 56—63. o.

3. sz. melléklet

1710. december 24-én báró Ebergényi László császári altábornagy előtt fegyverüket letevő kecskeméti névsora.*

Ductores

51	Stephanus Bíró	36	
2	<i>Bíró István</i>	5	zsellér
40	Joannes Hegedűs	46	
35	Stephanus Deák	25	

Vice Ductores

80	Michael Bede	44	
	<i>Bede Mihály</i>		zsellér

180	Stephanus Kalocsa	50	
94	<i>Kalocsa István</i>	40	
	Georgius Farkas		nem szerepel
9	Michäel Bíró	9	
	<i>Bíró Mihály</i>	7	kisbíró
6	Stephanus Dékány	15	zsellér

Vexilliferi

	Joannes Pataki		nem szerepel
3	Joannes Aczél	15	
4	Mihhäel Dömök	10	zsellér
	Joannes Kelemen	5	zsellér
	<i>Kelemen János</i>	2	zsellér

Vigiliarum Magister

2	Stephanus Szabó	16	
	<i>Szabó István</i>	2	zsellér

Decuriones

4	Joannes Lázár	14	
	<i>Lázár János</i>	2	zsellér
	Joannes Tegzes	10	
	Gregorius Kovács	3	
	<i>Kovács György</i>	1	zsellér
	Franciscus Haraszti	7	
1	Paulus Váradi	5	
	Petrus Takács	4	
3	Joannes Duksa	10	
3,5	Paulus Kovács	14	
2	Joannes Lipóczi	5	zsellér
	Martinus Sepesi		nem szerepel
2	Joannes Tóth	20	
5	<i>Tóth János</i>	16	zsellér
	<i>Tóth János</i>	2	zsellér
	Stephanus Pap	3	
1	<i>Pap István</i>	3	zsellér
	<i>Pap István</i>	2	zsellér
	Gregorius Bene		nem szerepel

Gregarii

1	Joannes Szőke	12	
1	Andreas Bán	6	
	Michäel Takács	7	
4	Michäel Tóth	12	
	Franciscus Tóth	3	zsellér

4,5	Joannes Tomo	10	
1	Petrus Ács	4	
15	Nikolaus Markó	18	
	Joannes Hagymási	1	zsellér
	Georgius Kiss	4	
	<i>Kiss György</i>	1	zsellér
	<i>Kiss György</i>	1	extraneus
	Georgius Kara		nem szerepel
	Joannes Csertő		nem szerepel
7	Michäel Vida	10	
	Vida Mihály	4	
	Paulus Nagy	2	zsellér
	Franciscus Farkas		nem szerepel
	Georgius Kósa		nem szerepel
	Georgius Szabó	3	zsellér
	Joannes Csósz	7	
	Michäel Horváth	4	
	<i>Horváth Mihály</i>	4	zsellér
	<i>Horváth Mihály</i>	4	zsellér
1	Stephanus Zana	9	
8	Stephanus Szántó	15	
	Stephanus		
	Szentmártoni	10	
1	Georgius Paréj	12	
	Michäel Cséplő	6	
	<i>Cséplő Mihály</i>	14	zsellér
	Joannes Böddi	8	
	Georgius Kaposi	10	
1	Joannes Hemző	5	
1	Stephanus Hemző	5	
	Michäel Varga	6	
8,5	Michäel Hemző	15	
	Gregorius Balassa		nem szerepel
6	Gaspar Deák	25	
	Georgius Herczeg		nem szerepel
	Joannes Herczeg	5	zsellér
	Joannes Kucsora		nem szerepel
	Georgius Fekete		nem szerepel
	Michäel Szúcs	10	
	Joannes Dani	10	
1	Joannes Fazekas	5	
1	<i>Fazekas János</i>	5	zsellér
2	Michäel Szijártó	4	
	Joannes Almási	15	
	Stephanus Markó	8	
	Nikolaus Tok	3	
	Martinus Vajda		nem szerepel
	Joannes Mészáros	5	

	Paulus Szappanos	5	
	Georgius Nagy	2	zsellér
	Stephanus Juhász	10	
	Stephanus Horváth	1	zsellér
1	Georgius Solthi	10	
	Georgius Madocs	4	
	Thomas Kolozsvári	5	
	Georgius Boldogh		nem szerepel
3	Joannes Dékány	8	
14	Stephanus Csorba	22	
	Michäel Beke	5	
	Joannes Móczsa		nem szerepel
	Stephanus Domokos	16	
4	Joannes Szabó	12	
2	<i>Szabó János</i>	3	zsellér
	<i>Szabó János</i>	2	zsellér
	Gregorius Zana		nem szerepel
1	Joannes Kőfaragó	5	
	Joannes Kincses	5	
	Michäel Domián		nem szerepel
	Stephanus Komlós		nem szerepel
	Joannes Berta	5	
1,5	Joannes Hajagos	14	
2	Petrus Galló	15	
1	Stephanus Főző	7	
	Petrus Nagy		nem szerepel
	Joannes Szőke	5	
	Andreas Czirkos	7	
	Gregorius Barát		nem szerepel
	Petrus Nagy		nem szerepel
	Valentinus Hajagos	4	zsellér
1	Andreas Lángi	10	
2	Gaspar Pólya	6	

* A névsort Hornyik János Kecskemét város története oklevéltárral 1866. IV. kötet, 428–429. o. alapján közöljük.

A latinus formában írt nevek és a latin kifejezések változatlanul szerepelnek. A nevek előtti és a nevek utáni számok az eredeti szövegben nincsenek. Az elől álló számok azt jelzik, hogy az illető hány vadszám után adózott, a nevek után álló számok pedig azt, hogy az 1710. illetve az 1711. évre mekkora adót vetettek ki rá (tallérban).

Néhány esetben egy-egy név ugyanolyan formában többször is előfordul az adókönyvekben. Ekkor a sorrendben elsőt a latin, a későbbieket pedig a magyar írásmódnak megfelelően és kurzív betűkkel jelöltük.

A tiszai korona-kerület újranépesedése a XVIII. században

GYETVAI PÉTER

A történeti Magyarország egyik újkori szabadalmas jogállású közigazgatási egységét, a „Tiszáninneri kiváltságos korona-kerületet” 1751-ben szerveztette meg Mária Terézia királynő. Közel száz évig, 1848-ig állt fenn.¹ Tíz helység alkotta: Martonos, Ókanizsa, Senta, Ada, Mohol, Petrovoszelló, Óbecse, Földvár, Turja és Szenttamás.²

Az újkori tiszai korona-kerület területén a környező Bács, Bodrog és Csongrád megyékhez hasonlóan a középkorban magyar lakosság élt.³ A török uralom időszakában azonban nagyrészt kipusztult e táj magyar népsége, és helyébe délszlávok húzódtak fel.⁴ A török kiverése után egyes, többnyire szerbek által lakott, dél-magyarországi tájakon a bécsi kormányzat katonai határőrvidékeket szervezett. Így jött létre a dunai, a tiszai és a marosi határőrvidék.

A tiszai korona-kerület jogelődjét: a tiszai határőrvidéket 1702-ben szervezték meg.⁵ Azért volt rá szükség, mivel a karlócai béke értelmében a ké-

1 Az 1848. évi törvényekkel tulajdonképpen nem szűnt meg a tiszai korona-kerület, de ettől kezdve az uradalmi járadékokat nem fizette. Különben is egész területe a Szerb Vajdasághoz került. 1860-ban csatolták vissza Bács-Bodrog vármegyéhez. A kerület ügyeit Temesvározt, majd később Zomborban is külön kezelték egészen 1872-ig. A tiszai korona-kerület végleges jogi megszüntetését az 1870: XXVI. tc. jelenti, amely „a tiszai korona-uradalmi területet képező községek uradalmi járadékainak megváltásáról...” szól. A korona-kerületnek tehát éppúgy meg kellett váltania magát, mint 1745-ben a jász-kun kerületeknek (redemptio). — A korona-kerület saját levéltári anyagából a KVL 254 fasciculust *Griz*. A XVIII. sz.-ból azonban csak egy fasc. van (1751—1810.). Az 1848-ig megmaradt további csekély anyag is csak 12 fasc-t tesz ki. A későbbi anyag 1872-ig 241 fasc. 1850-től kezdődően megmaradt még 217 kézirati könyv is.

2 A tíz helység neve a XX. sz. elején: Martonos, Magyarkanizsa, Zenta, Ada, Mohol, Péterréve, Óbecse, Bácsföldvár, Turja, Szenttamás. — A helységek ma Jugoszláviához tartoznak. Nevük: Martonoš, Kanjiža, Senta, Ada, Mol, Bačko Petrovo Selo, Bečej, Bačko Gradište, Turija, Srbobran. — Adát a XVIII. sz. közepén gyakran Osztrov-nak írták. — Kezdetben átmenetileg a későbbi katonai csajkás kerület néhány helysége is a tiszai korona-kerülethez tartozott. — Tanulmányunkban ezeket a városokat és községeket általában a XX. sz. elejei hivatalos nevén említjük, de hármat (Becse, Földvár, Kanizsa) megrövidítve, elsősorban a mostani elnevezés, de a köznyelvi használat alapján is. Helyenkint azonban (főleg idézéseknél, táblázatoknál) meghagytuk a régies alakot.

3 V. ö. SZABÓ 1954. — GYÖRFFY 1963.

4 A szomszédos Baranya vm. magyar lakossága jóval később tűnt el, ill. csökkent. Káldy-Nagy 1900.-i kitűnő könyvében közölte 1554. évi defterből kitűnik, hogy a Dráva alatti részen is tisztára magyar volt a lakosság. A későbbi defterek is kedvező képet mutatnak.

5 V. ö. IVÁNYI 1885. — Iványi Helynévt. III. 46—49. — POPOVIĆ 1959. 87—164. — KOROKNAI 1974.

sőbbi Temesi bánság területe továbbra is török uralom alatt maradt. 1716-ban azonban Temesvár és környéke felszabadult. Ezután már indokolatlan volt a tiszai és a marosi határőrvidék fenntartása, de megszüntetésükre még nagyon sokáig kellett várni. A magyar rendek hosszas sürgetésének hatására hozott 1741. évi XVIII. tc. gyakorlati végrehajtása 1750-ig késett. Ekkor Mária Terézia királynő rendeletet adott ki e határőrvidék feloszlatásáról és a vármegyébe való visszakebelezéséről.⁶ A határőrvidékek szerb lakossága azonban az előző évtizedekben nagyon megkedvelte a sok előjoggal járó kényelmes katonai életet, és a kilátásba helyezett újabb kiváltságok ellenére többségük elköltözött más tájakra. Sokan szerémségi, szlavóniai és bánsági határőri szolgálatra mentek,⁷ számosan kivándoroltak Oroszországba.⁸

A szerb határőrök elköltözésének megelőzésére, illetve megállítására rendelte el Mária Terézia 1751. június 28-án a Tiszáninneni kiváltságos korona-kerület megszervezését.⁹ Ezzel biztosította, hogy az itt élő volt szerb határőrkatona ne süllyedjenek jobbágyosorba, hanem továbbra is kiváltságos

6 A tiszai és a marosi vidékeknek a kérdéses vármegyékbe való visszakebelezése (reincorporatio) a kormányhatóságokat az 1750—1751 körüli években rendkívüli mértékben foglalkoztatta, úgyhogy erről a Kancelláriai, Kamarai és Helytartótanácsi levéltárakban bőséges anyag található. Grassalkovics Antal kamarai elnök vezetésével egyes bizottság is járt a helyszínen, s végleges jelentésüket Kanizsán 1751. március 31-én keltezték. A 135 oldalt kitevő jelentést és számos mellékletét hosszas keresés után sikerült megtalálni: OL, A 1. 1751. 202. sz. resol. Filmtár: 9977. sz. doboz, 106. cím. 1751. Nr. 202. p. 1—135.

7 OL, A 1. 1751. Nr. 202. alatt található jelentés 5. sz. melléklete (Filmt. 9977. sz. dob. 106. cím, Nr. 202. p. 30—31.) kimutatja, hogy a kerület hat helységéből 522 szerb család ment már akkor csak Szerém vm-be, mégpedig Canischáról 126, Szentáról 208, Osztrovórról 24, Petrovoszellőrről 39, Beesejről 80, Földvállról 35. Az 522-ből 439 volt lovas és 83 gyalogos katona. — Előtte a 4. mell. (p. 28—29.) kiveszi: Martonost, Moholt, Szenttamást és Thuriát, azzal, hogy ezek már kamarai helyek. Ezekből tehát ekkor még kisebb volt az elköltözés. A kimutatás kelte: Kanizsa, 1751. márc. 28. A kiköltözés tehát a határőrvidék feloszlatása után hamarosan megkezdődött, és már az I. kiváltságlevél előtt jelentős volt. Pedig Grassalkovics még ott a helyszínen (u. o. p. 98—104.) adott nekik írásos biztosítékot a leendő kiváltságokról. Igaz, hogy Mária Terézia 1751. január 16-i rendeletében (OL, A 35. Iratok. 1751. Nr. 76. Filmt.: 22 183. sz. dob.) határidőül április 1-ét tűzte ki. Eddig kellett a lakosoknak dönteniük, hogy katonák maradnak-e, vagy a polgári foglalkozást választják. — Itt rendeli el a királynő azt is, hogy a gör. kel. vallású határőrök zászlait Péterváradon saját templomukban kell elhelyezni.

8 A határőri és a vm-i monográfiák bővebben írnak róla. Levéltári anyag van pl. OL, X. szekció (filmtár): a jügoszláviai kincstári levéltárnak átadott anyag közt: 5264. sz. doboz: „Alte Kabinettsakten”, fasc. 9. b.: „Protocolla conferentiae in Sachen deren nach Russland emigrierenden Theisser und Marosser Granitzer habitae 1752.” — A Kancelláriai, Kamarai és Helytartótanácsi lvt.-ban is nagyobb sok irat és utalás található erről.

9 Ez az ún. I. kiváltságlevél. V. ö. Iványi Helynévt. III. 46—49. — BBVm. Évk. 1899. 34—36. — DUDÁS 1868. (Ez utóbbi inkább az 1870: XXVI. tc.-kel lezárult perrel kapcsolatos vitairat.). — Az OL-ban sem a kiváltságlevél eredeti fogalmazványát, sem másolatát nem sikerült megtalálni. Valószínűleg Bécsben lesz az a birodalmi, kancelláriai vagy kamarai iratok közt. Előkészületeiről 1. pl. E 15. Repertor. 1751. Jún. „A” (Aug. Matti.) Nr 11., E. 20. 3. köt. Tajstr. és mutató, 1751. jún. 11., p. 13; a felterjesztés teljes szövege: E 20. 4. köt. Másolati és mutatókönyv, fol. 49/a—60/a. Nr. 37., hol részletesen foglalkozik a 20 pontban foglalt kedvezményekkel; u. ez megtalálható az iratok közt is két példányban (egyik a királynő s.k. aláírásával, a másik hiteles másolat): E 20. Iratok. I. csomó 1751. jún. 11. Nr. 37. E 21. 627. köt. Másolati k., fol. 45. hozza a Kancelláriától az 1751. jún. 28-i királyi resolútiót, de a mellékletet, vagyis magát a kiváltságlevelet nem másolták be a könyvbe. A—35. Iratok közt megvannak a kiválts. lev. kapcsán kiadott egyéb királyi rendeletek, szintén 1751. jún. 28-án keltezve: Nr. 72. a Helytartótanácsához; Nr. 73. Bács vm-hez; ugyanazon keltezéssel, de már 1751. július, Nr. 1, 23, 24, 25, 26. alatt a nemesi birtok-adományozások és a Kalocsa Káptalan értesítése a birtokba való bevezetés végett. — A kerületek kiadott díszes eredeti példány a karlócai patriárchatusi levéltárban lehet. Erre utalást 1774-ben vagy 1775-ben tettek a ker. kiküldöttjei akkor, mikor a II. kiváltságlevelet Kalocsán benyújtották. A vonatkozó adat kijegyzése elmaradt.

körülmények között éljenek. A rendelet értelmében a korona-kerület népe mentes volt a robot és más úrbéri szolgáltatások alól, csak nyolcaddal tartozott. Adóját sem a vármegye szedte, hanem a kerületi adminisztráció. A szerb tisztek, akik felhagytak a katonáskodással, magyar nemességet kaptak oklevéllel és birtokadományal. A tiszai kamarai kerület nem küldhetett országgyűlési követet, a vármegyéhez is fűzték szálak, így tehát a jászkun és más kiváltságos kerületekkel nem volt egyenrangú. Ennek ellenére, főleg az úrbériség hiánya miatt, jóval kedvezőbb életfeltételek adódtak itt, mint a „vármegyei” tájakon.

Az 1751. évi királyi rendelet kimondta, hogy idegenek csak a kiváltságos helységek beleegyezésével telepedhettek le és juthattak földhöz a korona-kerület területén. Idegenek beköltözésére azonban egyre inkább szükség lett, mivel a kiváltságok ellenére sok szerb elköltözött, és nagy földterületek maradtak műveletlenül. Az adót a közösségeknek az egész határuk után meg kellett fizetni, ha művelték azt, ha nem. Ezért a helységek beengedték az északról jelentkező magyarokat. A beköltözők száma egyre szaporodott, de a jövevényeket nem részesítették a kerületbeliek kiváltságaiban. A kerületi tanácsosi, a községi bírói és az esküdt tisztségekből igyekeztek kizárni őket még akkor is, amikor már többségében voltak egyes helységekben.

Ezen a visszas helyzetben kívánt segíteni a Mária Terézia által 1774. augusztus 1-én kiadott II. kiváltságlevél, mely a kiváltságos korona-kerület szabadságait az ott élő római katolikus vallású magyarokra is kiterjesztette.¹⁰ A tiszai kerület III. kiváltságlevelét Ferenc király adta ki 1800. március 14-én.

¹⁰ Iványi Helynévt. III. 27—29. — BBVm. Évk. 1894. 135—138. E kiválts. levélre néhány revértári utalás: OL, A 35. Iratok. 1771. Nr. 4759; 1772. Nr. 3988; 1773. Nr. 2065. Mind az előkészítésről szólnak. — OL, C 8-ban még csak utalás sincs a II. kiválts. levélre. Igaz, hogy a Kamara útján kézbesítették ki. — OL, E 70. Index. 1773. „Kapos”, május 8. Nr. 13. § 6. (Filmt. 13071. sz. doboz, 38. cím): a királynő már itt elvben hozzájárult a kiváltságok kiterjesztéséhez. Ugyanez az iratok közt: 1773. Filmt. 13 055 sz. dob. 2. cím, fol. 25—26. — OL, E 70. Index, „Privilegium”: 1774. augusztus 1. Nr. 1. § 1. említi, hogy a kiváltságlevelt a királynő azzal küldte le a Kamarának, hogy továbbítsák Zomborba Kruspér Pál kamarai adminisztrátorhoz, aki viszont a kerületben hirdesse ki, és a római katolikusokat vezesse be azok használatába. (Filmtár 13 072. sz. dob. 39. cím.). A leirat megvan az iratok közt: E 70. 1774. augusztus 1. (Filmt. 13 058. sz. dob. 8. cím. Magát a kiváltságlevelt sajnos persze nem másolták le az elküldés előtt.) — KÉL, Protoc. Consist. 7. köt. p. 545, 550—551. arról tájékoztat, hogy a korona-kerület a kiváltságlevelt eredetiben bemutatta 1774. november 24-én a Kalocsai Érseki Szentszékeknek; majd pedig megőrzésre 1775. április 9-én átadta a Kalocsai Káptalan hiteleshelyi levéltárának, amiről a Káptalan másnap, április 10-én hiteles kiadványt készített a kerület használatára. L. erről: KKHL. Prot. Act. Publ. 1762—1775. Liber II. p. 314, 321—327. Az eredeti oklevél u. o. a „G” fiókban 5. sz. a. található.

Az eddigi kutatók nem dombortották ki eléggé azt, hogy a II. kiváltságlevellel szorosan összefügg az 1774. november 12-én felállított és megszervezett nagyikikindai kiváltságos szerb kerület, mely szintén önkormányzattal és messzemenő szabadságokkal rendelkezett. Ehhez is tíz helység tartozott egészen Aracsig. E kedvezmények ismeretében a Tisza nyugati parti helységeiből a szerb lakosságból még 1776-ban is sokan áttelepedtek a nagyikikindai kerületbe. V. ö. Borovszky Torontál. 425—427. A kikiindai kerületnek az OL-ban volt 1774—1821. évi anyagát átadták a jugoszláviai levéltárnak, s a róluk készült mikrofilmek megtalálhatók a Filmt. 5229—5233. sz. dobozaiban.

Ez egységes rendszerbe foglalta a két előző okmányt, s részletesebben szabályozta a kerület közigazgatását és törvénykezését.¹¹

A szerbség jelentős részének elköltözése miatt a kormányhatóságok előtt korán felmerült a korona-kerületi népesség pótlásának a kérdése. Különösen sok szó esett erről, amikor a kerület az uradalmi nyolccaddal hátralékban maradt, s azt nem tudta megfizetni. 1754-ben pl. még az 1752-es hátralékokról tárgyaltak. Végül az az álláspont alakult ki, hogy nem kell azt behajtani, de sürgették az eltávozott lakosság pótlását. Az 1754. június 24-én kelt királyi rendelet a Kancellária útján a Helytartótanáccsal (ez pedig az érdekelt Bács, Csanád és Arad vármegyékkel), valamint az Udvari Kamarával közölte azt a kívánságot, hogy az utánpótlás katolikus vagy görög keleti vallású lakosokkal történjék.¹² A rendelkezés katolikus vallású magyarokra vagy szlávokra gondolt, és a görög keleti vallásúak közül elsősorban a szerbekre. Az 1754. július 30-i újabb leírat már kifejezetten úgy kívánta, hogy katolikusok vagy rácok (azaz szerbek) telepíttessenek le.¹³ — A szerbekről szerzett tapasztalatok indíthatták a Kamarát arra, hogy a királynőhöz címzett, 1755. január 30-án kelt felterjesztésében még tovább szűkítse ezt a kört, és csak katolikus magyar vagy szláv telepéseket javasoljon a tiszai kerületbe utánpótlásul. Nem helyeselte a Kamara a külföldi németeknek a Tisza mellé való irányítását, mert itt a fa és az építőanyag hiányában nehéz az építkezés, még a főzéshez is csak náddal tudnak tüzelni, továbbá a szántóföldek olyan messzire nyúlnak a települési helyektől, hogy ezt az idegenek elviselni nem tudnák. Ehhez csak a katolikus magyarok és szlávok vannak hozzászokva. Katolikus szlávok alatt nyilván bunyevácokat (horvátokat), vagy még inkább tótokat (szlovákokat) értettek.¹⁴

11 Iványi Helynévt. III. 27—28. — BBVm. Évk. 1805. 28—37. — A III. kiválts. lev. eredeti fogalmazványa megtalálható: OL, A 39. 1800. Nr. 1483. alatt. Maga a fogalmazvány 16 pont. Jellemző a kihirdetési dátum módosulása: először 1798. júl. 27., majd 1800. febr. 21., és a végleges 1800. márc. 14. Külön betétlapon itt van a kerület címerének színes festménye és hiteles leírása. — Az üggyel foglalkozik még u. o. 1800. Nr. 308., Nr. 2259., Nr. 3960. — OL, E 99. Index. 1800. Mart. „Tybiscani” rögzíti, hogy a király (a Kancellária útján) 1800. márc. 28-án a kiválts. lev.-et megküldötte a Kamarának. (Filmt. 13 945. sz. dob.). — BBVm. Évk. 1904. 81. említi, hogy a III. kiválts. lev. eredeti példányát a Társulat okmánytára kapta meg 1903. végén. (Talán feltehető, hogy a Társulat irattára 1918/19 után elhelyezést nyert Bács-Bodrog vm. levéltárában, s így ma Karlócán lehet a KVL.-ban.). — Itt említjük meg, hogy az 1790. évi VII. tv.-el becikkelyezett tiszai koronauradalom szabályozására sok anyag található: OL, E 87. Iratok. 1792. évi 88. csomó, 72. kútfő.

12 OL, A 35. Iratok. 1754. Jún. Nr. 107. és Nr. 108. (Filmt. 12211. sz. doboz).

13 OL, E 21. 628. köt. 1754. Júl. 30. „R” (Restantiarum).

14 OL, E 15. 428. csomó. 1755. Jan. „A”, Nr. 21.: „In hoc itaque Districtu Nationales dumtaxat Hungaros et Sclavos Catholicos Colonos praemisum defectum tolerare magis queentes ad loca subinserta illocaendos existimaret Regia haec Camera Anlica”. Javaslatuk szerint Ó-Becsey városába 200, Petrovo Szelő községbe 150 és Osztrovo községbe 200 család lenne könnyen elhelyezhető. — Ezt az állásfoglalást egyébként Redl Ferenc József a Zomborban székelő bácsi kamarai adminisztrátor javasolta, amint ez a Kamara 1754. december 20-i rendelkezéséből kiténik. Itt arra nézve kértek pótjelentést, hogy hova hány család telepíthető. (OL, E 15. 1754. dec. 20. „R”, Nr. 5. — A Redl család egyébként később bárói rangot kapott a Szent Mária, vagyis Szabadka város határának északi részén fekvő jelentős birtokadománnyal, s a jelenlegi Tompához tartozó egykori kastélyukban ma szociális otthon van elhelyezve.) — A Kamara elnöke: gr. Grassalkovics Antal, 1764. június 25-én is ilyen értelemben adott utasítást az Óbecsén lakó tiszai korona-kerületi tisztartónak (provisor), Tomanovics Pálnak. (OL, E 15. 1764. Jún. „P”, Nr. 25. 493. cs.).

Az egykorú értékelés szerint a magyarok Kanizsán és Zentán már 1755-ben háromszor annyian voltak, mint a szerbek, ezért küldötteik megjelentek Zomborban a bácsi kamarai birtokok adminisztrátoránál, kérvén a maguk számára a városi bírói tisztséget. Itt leszerelték őket azzal, hogy 1755-re mostmár túrják el a helyzetet, s elégedjenek meg azzal, hogy már van közülük 2—3 városi esküdt. 1756-ban a kerület Óbecsén lakó kamarai tiszttartója elfogadta a magyarok kérelmét, magyart is jelölt mindkét helyen bírónak, meg is választották őket. A kisebbségben maradt szerb választók erre mindkét helyen megtagadták a városi pecsétek átadását, s nem engedték be az új előjáróságot a városházára. A kerület szerb szenátorai is érintkezésbe léptek a kiváltságaik fölött örökdő karlócai metropolitával (érsekkel). Az exarcha¹⁵ megjelent Óbecsén a kerületi tiszttartó házában, és bejelentette tiltakozását a kiváltságok megsértése miatt. Közölte, hogy magasabb helyre viszi az ügyet. A kerület két szenátora ezután felkereste Zomborban a kamarai adminisztrátort, aki ígérte ugyan, hogy az egész ügyet felterjeszti a kormányhatósághoz, de előttük azt is kifejtette, hogy nem lehet e választási tényeket helyteleníteni. Indokai: Kanizsán csak 15 vagy 18 görög keleti család van, Szentán pedig kb. 40, mert a többiek nem fogadták el a kedvező királyi engedményeket, és kivándoroltak a Bánságba. Ezzel szemben mindkét helyen 200-nál több házban lagnak katolikus magyarok, tehát mindenképp indokolt, hogy legalább évenként váltakozva töltsék be a bírói tiszteket.

A szenátorok ebben megnyugodni látszottak.¹⁶ — Az udvari kamara aztán helybenhagyta e két helyen ezt a váltakozó megoldást.

Az összeütközés tehát megtörtént. Egyik oldalon volt a jog, amit azonban a kamarai adminisztrátor kétségbe vont, hisz azt az egykori nagy és teljes közösség kapta. A másik oldalon volt a méltányosság, annyira mérsékelve, hogy nem a létszám arányában kívánta a kedvezményt, hanem csak az évenkénti váltogatást, ami aztán a későbbiekben általános és végérvényes lett.¹⁷

1768-ban Adán történt hasonló eset. A kerületi tiszttartó az 1050 lélekszámú magyar többség ismeretében itt is bevezette a váltakozó bíró-választást, és magyar községi bírót választottak. Ebben mindenki meg is nyugo-

15 „Exarcha” a neve a keleti keresztény egyházban ama metropolita-érseknek, aki alá nemesak püspökök, de metropoliták is tartoznak. Ennek megfelelője a nyugati (latin) egyházban a primási méltóság. (V. ö. SÍPOS 1954. p. 128.). — Csarnojevics kivándorlása után ugyanis az otthon maradt szerbek választottak új ipeki (Peć) pátriárkát, s így Csarnojevics utódai egy ideig nem viselték a pátriárkai címet.

16 OL, E 25. Iratok. 1756. márc. 21., fol. 23—25.

17 OL, E 25. Iratok. 1768. márc 25., fol. 106—120. — E 20. 5. köt. Másolati könyv, p. 35—37.: Az 1764—65.-ik országgyűléstől a korona-kerület szenátusa kérte az I. kiváltságlevél 1. pontja alapján törvénybe való becikkelyezését annak, hogy a kerület mint korona-birtok sohasem adatik el. A Kamara 1764. júl. 23-i ülésén foglalkozott az ügygel, s azt három észrevétellel terjesztette a királynő elé: 1. a benépesítés legyen szabadabb, 2. tisztségekre rk. lakosok is választhatók legyenek, 3. utód nélküli halál esetén az országos törvények legyenek az irányadók. Ad 2/ megjegyzik, hogy Kanizsán már 1600-nál is több a rk. lakos, s hogy Adán is ez a helyzet.

dott. Egy hónap múlva a kerületi jegyző biztatására a szenátorok közül ketten vele együtt kimentek Adára, a szerbeket összehívták, letették a három jelölt közül választott magyar bírót, s újat választottak. A megoldás az lett, hogy a zombori adminisztrátor letette mindkét bírót, s az előző évi szerb bírót bízta meg az ügyek vitelével, amíg a kormány dönt.

Ugyanekkor a tiszttartó tanácsstagoknak Kanizsán, Zentán és Adán egyenlő arányban választatott jelöltek; Petrovoszellón pedig 23 közül két magyart, Óbecsén 34 közül négy magyart jelölt; a többi helyeken meg csak szerbeket. A számarányt tehát — a szerbség javára — nem mindenütt vette figyelembe.¹⁸

A II. kiváltságlevelet megelőző időből: 1767-ből a kalocsai Érseki Levéltárban két olyan összeírás található, amelyből képet alkothatunk Bács-Bodrog megye és a tiszai korona-kerület népességi viszonyairól. A katolikusokat a kalocsai érsekség egyházlátogatási okmányában írták össze, a görög keletieket pedig a Helytartótanács vette számba. A Helytartótanács összeírta a (görög keleti) pópákat is háznépükkel együtt, mivel az volt a panasz ellenük, hogy túl sokan vannak és fölöslegesen terhelik a kincstárt, hiszen javadalomjuttatásban és adómentességben részesültek.¹⁹

Alábbiakban közlünk egy táblázatot, amelyben összefoglaljuk az 1767. évi két összeírás népességszámra vonatkozó adatait.

I. táblázat

Helység	Róm. kat.	Gör. kel.	Pópák száma
	hívek száma		
Martonos	?	949	5
Ó-Kanizsa	2086	381	2
Szenta	2154	374	3
Ada	917	620	5
Moholy	?	1118	4
Petrovoszelló	104	800	2
Ó-Becse	363	1507	4
Földvár	9	609	4
Szenttamás	20	1800	7
Összesen:	5653	8158	36

1767-ben római katolikus plébánia még csak a négy legnagyobb helyen (Ókanizsán, Szentán, Adán, és Óbecsén) volt.²⁰ Nincs a kimutatásokban Tur-

18 OL, E 25. Iratok, 1768. márc. 16., fol. 117—120.

19 KÉL, Vis. Can. ált. 1767. és Diarium Dioec. II. 310—313.

20 KÉL, Conscriptio parochiar. 1766.

ja. Nem szerepel az egyházlátogatási okmányokban Martonos és Mohol sem, pedig néhány katolikus hívő e helyeken is lakott már ekkor. — Batthyányi József kalocsai érsek 1773. március 17-én a Helytartótanáchoz beadott nagy jelentésében azt közli, hogy 1772-ben a tiszai kerület római katolikus lakosainak a száma 22 127-re emelkedett.²¹

Az előbbi táblázattal való összehasonlításul érdemes itt közölni a korona-kerület szenátusa által 1765 márciusában végrehajtott összeírás adatait a kerület helységeiben található házakról. A szenátus ezt egy beadványhoz csatolta, amit Kruspér Pál, a bácsi kamarai javak és a tiszai korona-kerület adminisztrátora 1765. március 27-én vett kézhez Zomborban, s másnap már továbbította is az Udvari Kamarához.²² A szenátus azt mutatta ki, hogy a katonai időkben volt házakhoz viszonyítva máris sokkal több ház van. Így persze sokkal több a lakos is, tehát több jövevény betelepítése nem eszközölhető. Kéri tehát az óbecsei tiszttartó ilyen irányú tevékenységének a leállítását.

2. táblázat

Helység neve	Házak száma	
	a katonai	a polgári
	időkben	
1. Martonos	146	161
2. Kanyisha	180	336
3. Szenta	352	465
4. Osztrovo	164	221
5. Moholl	110	170
6. Petrovoszelló	115	141
7. Vet. Becse	246	292
8. Szent Tamás	145	232
9. Turia	56	89
10. Földvár	42	85
Összesen:	1556	2192

Az érvelés szembetűnő gyengéje az, hogy a házak száma azokon a helyeken is jelentékenyen növekedett (pl. Mohol, Szenttamás, Turja, Földvár), ahova ekkor még nem is jutott el a magyarság. A táblázat hozza még a későbbi csajkás kerületi 5 községet is, ahol csak szerbek laktak, és a házak száma 421-ről 590-re szaporodott. Kruspér Pál felterjesztésében megemlíti, hogy egyidejűleg nála járt Tomanovics Pál tiszttartó is, aki a növekedést nem

²¹ KÉL, Diarium Doecesanum III. p. 284. — Sajnos, a végösszeg részletes adatait tartalmazó kimutatás eddig nem volt fellelhető.

²² OL, E 25. Iratok, 1765., fol. 53—63.

tagadja, de azt is állítja, hogy a hatalmas határok még sokkal több lakost is el bírnak tartani. Ezek figyelembevételével kéri a kormány döntését.

Az előbbi kimutatásoknál teljesebb két táblázat található az Országos Levéltár egyik állagában, bár egyik sincs hitelesítve, sőt az egyik (1764?) a dátum is hiányzik.²³ Emeljük ki az 1765. évi táblázatból azt az öt helyet, ahol a magyarokat külön rovatban kimutatják.

3. táblázat

Helység neve	Népesség	Házak száma	Saját házzal bírók				Ház nélküli zsellérek			Összesen		
			családfő	feleség	gyermek	szolgák (16k)	fő	feleség	gyermek	Magyar	Szerb	Együtt
Ada	magyar	129	129	127	337	32	60	52	79	816		
(Osztrovó)	szerb	131	126	128	234	32	62	62	69		713	1 529
Becse	magyar	54	54	54	127	15	16	14	6	286		
	szerb	251	243	247	589	65	120	129	169		1562	1 848
Kanizsa	magyar	284	281	281	758	118	57	57	57	1609		
	szerb	66	66	66	139	31	25	25	34		386	1 995
Péterréve	magyar	14	14	14	38	7	6	4	4	87		
	szerb	144	144	144	346	23	68	68	66		859	946
Zenta	magyar	341	335	335	1023	79	101	108	160	2141		
	szerb	141	136	140	541	16	4	4	—		841	2 982
Összesen		1575	1528	1536	4132	418	519	523	644	4939	4361	9 300
A korona-kerület (10 helység) össz.:		2250	2205	2216	5683	503	990	1016	1166			13 779

Ebben az időben a kerületben különösen nagy volt a magyar (és a szerb) népesség fluktuációja, miértis egyik évről a másikra nagy eltolódások mutatkoznak. Ugyanezen levéltári állagban ugyanis található az 1766—1767. évekből olyan név szerinti összeírások — mégpedig vallási és nemzeti megoszlás szerint —, amelyek a házastársak nevét és életkorát is feltüntetik.²⁴ Alább az egyes helységeknek majd idézünk is ezekből, de hadd álljanak itt szemléltetésül az összesített adatok. Csak nyolc helységet tudunk bemutatni, mert Adáról és Szenttamásról nincs ilyen névjegyzék, Kanizsáról meg mindkét évről van, de csak az 1766. évit adjuk.

23 OL, E 160. Iratok. Bács-Bodrog vm. 2. csomó, pag. 411—412

24 OL, E 160. Iratok. Bács m. 1—2. csomó.

Helység	Év	Házaspárok száma				Össze- sen	Megjegyzés
		magyar, r. kat.	szerb, g. kel.	cigány, g. kel.	valach, g. kel.		
Becse	1766	77	394			471	
Földvár	1767	—	113			113	
Kanizsa	1766	324	89	7		420	Szerbek közül 2 félpár (özvegy)
Martonos	1766	5	248		3	256	
Mohol	1767	—	281			281	
Péterréve	1767	14	212			226	
Turja	1767	—	150			150	
Zenta	1766	267	129			396	

Ne tévesszen meg bennünket, hogy alább a korona-kerületi név szerinti vagyon-összeírásoknál ugyanezen időből a jegyzékek sokkal kevesebb családfeje nevét adják, hiszen ott csak a gazdákat tüntették fel, de a zselléreket nem.

Hadd egészítsük még ki az összképet II. József korából: az 1787-ben végzett két hivatalos összeírással. Az egyik a katolikus plébániák szabályozása kapcsán állami és egyházi kiküldöttek által eszközölt összeírás a katolikus vallású hívekről;²⁵ a másik pedig a népszámlálás községek szerinti összesített adatait tartalmazza.²⁶ A két forrást alábbi táblázatban egyesítjük, annak megemlítésével, hogy a népszámlálási adatok kissé túlzottaknak tűnnek.²⁷

25 OL, C 104. Kolotser Erzdőzese. I—III. köt.

26 Történeti 1975. 2. köt. 20—23. o.

27 Mivel jelen tanulmányunkban a korona-kerületnek főképp a jelenlegi Bács-Kiskun megyével való kapcsolatot vizsgáljuk, azért messzire vinne, ha felsorakoztatnánk az 1828. évi név szerinti országos összeírás (OL, N 26; Filmtár. B 18.—B 26. sz. dobozok), vagy az 1826—1828. évekből a korabeli irodalom (BAUER 1826. 6—19. o.; NAGY 1828. I. k. 41—45. o.) részletes adatait. Ezekre a forrásokra alább inkább gazdasági vonatkozásban utalunk.

5. táblázat

Helység neve	Házak	Családok	Jogi néposs.	Férfiak	Nők	Katolikusok
	s z á m a					
Ada	612	666	3 087	1 623	1 464	1 812
Becse	799	885	4 437	2 348	2 089	1 359
Földvár	179	174	1 043	554	489	7
Kanizsa	892	926	4 428	2 295	2 133	3 292
Martonos	451	388	2 321	1 227	1 094	676
Mohol	325	287	1 813	934	879	34
Péterréve	407	430	2 216	1 177	1 039	896
Szenttamás	575	571	3 521	1 844	1 677	150
Turja	132	126	881	467	414	10
Zenta	1211	1338	6 225	3 290	2 935	4 144
Összesen:	5583	5791	29 972	15 759	14 213	12 380

Adatok és források hiányában a megyei és a helyi monográfiák vagy nem is érintik a magyarság betelepítésének kérdését, vagy csak nagy általánosságokat írnak arról, hogy a Jászságból, Heves-, Hont-, Nógrád- és Pest-Pilis-Solt vármegyéből meg a Kiskunságból jött a nép.²⁸ Egyedül Óbecsénél említenek 1757-ből származási helyül 12 várost vagy községet, az előbbi megyéken kívül a Nagy-Kunságból és Csongrád vármegyéből is.²⁹ Ez igaz, de szerfelett hiányos kép. Valóban a Jászságból jött a lakosság zöme, esetleg kiskunsági közvetítéssel, vagy az északi vármegyéből jászsági átmenettel.³⁰ A Jászság, a Kunságok és a Tiszáninneri kerület mind kiváltságos helyek voltak, ezekből és ezekbe már könnyebb volt a költözködés, mint a vármegyei tájakon.

Ezek után lássunk néhány adatot a tiszai korona-kerület helységei újrapépesedésének kezdeteiről, néhol az első lakosok jegyzékével, illetve a jelenlegi Bács-Kiskun megye területéről származók nevével. Mivel a magyar lakosságnak nemcsak vallási, de kulturális, társadalmi és nemzetiségi összetartó ereje is az egyház volt, azért megemlítünk néhány jellemző adatot a vallási élet megindulásáról. Ilyen természetű adatok a kalocsai érseki levél-

28 BBVm Évk. 1900. 95—101. — Jellemző, hogy az OL-ban E 7. alatt található a Kamara kebelében működtött telepítési (népesítési) bizottság 1764—1768 közti jegyzékonyvei, de azokban véletlenül sincs szó a Tisza mentéről. Nincs erről irat az E 13. állagban sem (vegyes bizottságok jkvei), bár a telepítési bizottsággal kapcsolatban utal az 1765, 1770—1772. évekre. — Az E 125. alatti sajátos népesítési (impopulatio) anyag sem hoz Tisza menti adatot.

29 BOROVSZKY BBVm. I. 122—125.

30 FODOR 1942. 164—209, 228—236. — A nyelvészek is kimutatták, hogy a Tisza mentén a lakosság a jászok legszebb és legtisztább magyar nyelvét beszéli. BBVm. Egyet. Mon. 1896. II. 373—374. — CSEFKÓ—MOLNÁR 1898. 403—415. — V. ö. A péterrévei születésű Molnár Imre zeneműv. főisk. tanár hasonló nyilatkozatát a „Magyar Nemzet” c. napilap 1968. XI. 24- számában.

tárban maradtak ránk. Az Országos Levéltárban ma már csak filmen van meg a korona-kerületre vonatkozó újabb adatok egy része, mert az állományt átadták a karlócai Vajdasági Levéltárnak. Ez utóbbi levéltár őriz bőséges anyagot a kerület egykori saját levéltárából, de csak az újabb idők-ből, mert az 1848/49. előtti anyag Becsén elpusztult.

A származási helyek megállapítására nagy értékű levéltári anyag van a kalocsai érseki levéltár bérmlási anyakönyveiben. Az 1791. évtől alkalmazott anyakönyvi-nyomtatványok ugyanis külön rovatot („locus ortus confirmati”) tartalmaznak erre. Ez a kérdés azt jelenti, hogy „a megbérmlt származási helye”, mégis sajnos sokszor az akkori lakóhelyre értelmezték. Ennek ellenére nagy értékű az anyag, főleg azokra a helyekre, melyek az 1791. évhez közeli időben települtek, akár előtte vagy utána. Így pl. Kanizsa és Zenta esetében kisebb értékű ez az anyag, mert az 1797. évi Tisza menti sorozatos bérmláskor már a 45 évesek is születhettek helyben, az idősebbek pedig már az előző alkalmakkor bérmlkoztak, amikor még nem volt használatban ez a nyomtatvány.

Egyébként az egykori Bács-Bodrog vármegyében az első magyar telepe-sek Jankovára (ma: Jánoshalma) költöztek 1733-ban, ahonnan 4—5 év-tized múlva a nép-felesleg továbbvonult Mélykútra, Kisszállásra, Tata-házára, Madarasra. A Tisza mentére települők első nagyobb csoportjainak megérkezési évei: 1750. Ókanizsa, 1750—1755. Senta, 1757. Óbecse, 1760. Osztrovo, 1767. és 1774. Petrovoszelló, 1776. Martonos, 1783. Szenttamás, 1804. Mohol, 1806. Földvár. Turjára nagyobb csoport nem került, csak egyes családok.³¹

Rendszeres telepítések esetén az illetékes hatóság telepítési szerződést kötött a toborzókkal, de a Tisza mentére csak a kanizsai telepítési szerződést ismerjük, — mint látni fogjuk. Bácska más községeire több ilyen szerződés fennmaradt, pl. Bezdánra 1748-ból, Kupuszinára (Bácskertesre) 1751-ből, Csonoplyára 1752-ből, Karavukovára (Bácsordasra) és Bogojevára (Gom-bosra) vonatkozólag 1759-ből, Kishegyesre 1768-ból. Csantavérrel kapcso-latban 1769 előtről csak a toborzó nevét ismerjük.³²

Előbbiekben vázoltuk és az egyes helyeknél részletesebben is érintjük a magyarság újbóli letelepedésének politikai és közigazgatási akadályait, melyeket a II. kiváltságlevél sem tudott teljesen kiküszöbölni. Kanizsa és Zenta városok voltak a legengedékenyebbek, hiszen e helyekről távoztak el legnagyobb fokban a határőrök. De Martonos már nehezkesebb volt,

31 BOROVSZKY BBVm. II. 172—175., I. 323—324. — CSETRI 1936. 3—21. — URBÁN 1967. 54.

32 BBVm. Évk. 1897. 57—60., 1897. 177—178., 1898. 15—16, 1898. 61., 1898. 160—161., 1885. 45. — Iványi Helynévt. III. 49—52. — V. ö. Gyetvai Péter: Kishegyes újratelepítése Békésszentandrásról 1769-ben. (Békési Élet, 1978. 224—234.)

s érvelését gazdasági indokkal támasztotta alá. Az egész korona-kerület gazdasági életének vizsgálata távol áll témánktól, de az egyes helyeknél néhol ilyen szempontokra is utalunk, itt pedig összefoglalóan szemléltetjük a gazdasági keretet.

A következő táblázat megértéséhez tudni kell, hogy a korona-kerületben a szántóföld egysége a „lánc” volt, ami 2200 négyszögöles „holdat” jelent. Az ár és hektár bevezetése ellenére a köznyelv a Tiszamentén ma is láncokban beszél.

1827-ből származik a korona-kerület egyes városainak és községeinek határáról a következő jegyzék.³³

6. táblázat

Helység neve	2200 n. öles láncok száma	1600 n. öles kat. holdban	Úrbéri telkek (sessio) száma
Ada	17 983	24 727	404
Becse	28 778	39 570	585
Földvár	9 527	13 100	197
Kanizsa	23 331	32 080	468
Martonos	11 374	15 639	201
Mohol	16 322	22 443	353
Péterréve	12 553	17 260	242
Szenttamás	27 740	38 141	646
Turja	5 670	7 796	123
Zenta	42 280	58 135	917
Összesen:	195 558	268 891	4 136

A korona-kerületben egy telek (sessio) nagysága 75 holdat tett ki 1200 n.öles holdakban. A 75 kisholdból 36 volt a szántóföld, 22 a kaszáló, 1 a kerti föld és 16 a közös legelő.³⁴

Ha számítást eszközölünk, azt látjuk, hogy valamilyen oknál fogva nem a teljes területet számították be a sessiókba, hiszen a határ többet is kiadhatott volna.

Hozzávehetjük még, hogy ez az 1827. évi felmérés kevesebbet mutatott ki, mint a későbbi felmérések, melyek szerint a 10 helység határának pontos nagysága katasztrális holdakban a következő.³⁵

33 BAUER 1826. 6—19, 24. o.

34 BAUER 1826. 14. o.

35 Helységnévtár 1913.

Ada község	határa	26 759 kat. hold
Becse város	határa	41 733 kat. hold
Földvár község	határa	14 537 kat. hold
Kanizsa város	határa	35 820 kat. hold
Martonos község	határa	17 850 kat. hold
Mohol község	határa	24 127 kat. hold
Péterréve község	határa	20 162 kat. hold
Szenttamás közs.	határa	41 957 kat. hold
Turja község	határa	13 973 kat. hold
Zenta város	határa	64 832 kat. hold

A kor. ker. területe: 301 750 kat. hold

A két felmérés közti eltérésnek és a sessio-számok megállapításának talán az a magyarázata, hogy a városokhoz és a községekhez közel eső közös legelőkön kívül voltak az ún. „külsőjárás”-ok, ahol nagyon intenzív állattenyésztés folyt. Ha a térképre tekintünk, nyomban feltűnik, hogy a Tisza partján települt községek és városok határai 20 km-nél is messzebb nyúltak nyugati irányban, s mivel a kezdeti időszakban a tanyarendszer (szállások) még nem alakult ki, ezen igen távoli földek hasznosítása így volt legegyszerűbb.

A kerület által évente végzett vagyon-összeírások is képet adnak az egye-
sek által művelt szántóföldek nagyságán kívül az állatállományról is. De ismerünk az 1784. évből egy olyan kimutatást,³⁶ amely állatfajták és községek szerint adja a kerület állatállományát. A mi szempontunkból szemléltetésül elegendő a végösszegek ismerete.

Különféle — 2 évnél idősebb —		
szarvasmarha (ökor, tehén stb.)	volt	... 34 902 db
Ugyanígy:		
Ló	11 718 db
Juh	99 856 db
Sertés	8 593 db
Méhkas	1 391 db

Ha összevetjük ezeket az adatokat a népesség számával, pl. a valamivel már későbbi — 1787. évi — 5791-es család-létszámmal, kitéjük, hogy átlagban egy-egy családra jelentős állatmennyiség jut.

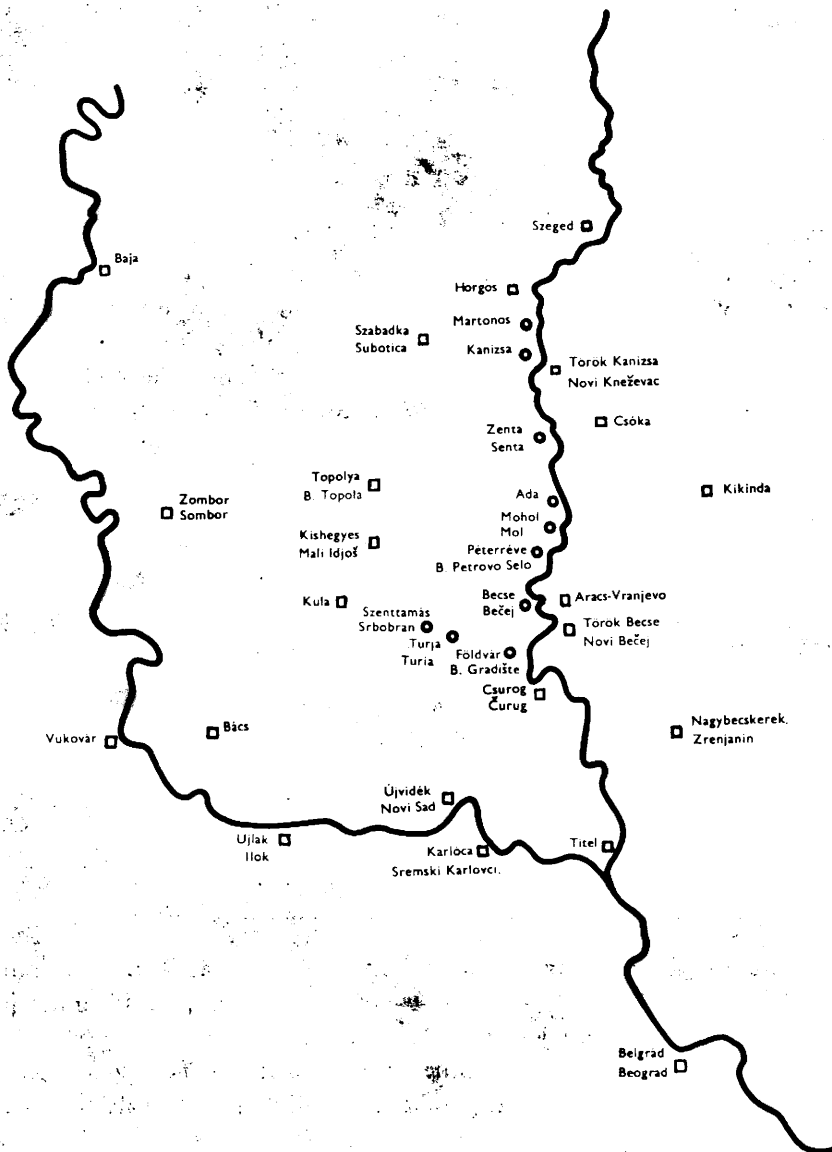
A kerületet még nagy fokban szűkíti az, hogy a kerületben igen nagy volt a birtok nélküli zsellérek száma. A telkeket kezdetben nem szívesen osztot-

³⁶ OL, C 44. Iratok. 1787. 156. kúttfő, 4. tétel.

A TISZAI KORONA-KERÜLET VÁZLATOS TÉRKÉPE.

Jelmagyarázat: ○ = a korona-kerület városai és falvai

□ = egyéb városok és falvak.

ták meg. A főntebb ismertetett 1765. évi táblázat már szolgáltat adatokat a házzal nem rendelkező zsellérekéről, de nem különíti el a saját házzal bírónál a gazdákat és a házas zselléreket.

Már későbbi időből való, s így ha nem is mutatja teljesen a kezdeti arányokat, mégis sokat szemléltet az 1828. évi országos összeírásnak az az összesített adata,³⁷ hogy a kerület 10 269 lakóházában összesen 11 085 család lakott, mégpedig: 4065 gazda, 6201 házas és 819 házatlan zsellér.

Úgy tűnik tehát, hogy a kerületben főnt kimutatott 4136 sessio még 1828-ban is annyira sértetlen, hogy azt 4065 gazda birtokolta. Többen tehát már nagyobb területeket szerezhettek meg; de többet kaptak a magyar nemességgel felruházott egykori határőrtisztek is, kik a gazdák közt — mint adómentesek — természetesen nem szerepelnek. Eszerint minden gazda-családra átlagosan 1,75 zsellér-család jutott, kiket kisegítőül alkalmaztak.

Ezek után térjünk rá a 10 Tisza menti korona-kerületi helység újra-telepítésének sajátos adataira.

Ada

A magyarok, vagy helyesebben: a római katolikus lakosok, Adára érkezésének újkori kezdőévéül a megyei és helyi történetírók 1760-at említik. A magyarok származási helyéül a Jászságot, Pest-, Heves-, Hont- és Nógrád vármegyékét jelölik meg; a néhány tót (szlovák) család pedig — tájékoztatásuk szerint — Bars- és Hont megyékből jött.³⁸ Azonban előbb is voltak már itt katolikusok. Az 1756. évi zentai egyházlátogatási okmány szerint akkor 15 római katolikus házaspár, s ezen belül 38 „gyónóképes” római katolikus hívó élt Adán.³⁹ Az akkori egyházi kimutatások ugyanis rendszerint a szentségek kiszolgáltatásának szemszögéből készültek és a híveket „gyónóképes” és „nem gyónóképes” megjelöléssel vették két csoportba. A „gyónóképesek” csoportjába eszerint kb. a 9—10 éves kortól felfelé sorolták a lakosságot. A kalocsai érseki levéltár őrzi az 1762. november 28-án kiállított 27 oldalas egyházlátogatási okmányt is az adai egyházzal. Az okmány szerint az adai hívek lelki gondozását az érsek a szabadkai ferences rendházra bízta.⁴⁰ Általában jellemző volt, hogy nagyobb számú hívó

37 OL, N 26. Filmtár. B 18. — B 26. sz. dobozok.

38 BBVm. Egyet. Mon. II. 184. — BBVm. Évk. 1900. 95—101. — CSETRI 1936. 23. — Iványi Helynévt. I. 2—4. URBÁN 1967. 54.

39 KATONA 1800. I. 91. — KÉL. Zenta. Vis. Can. 1756. 66. kérdés.

40 KÉL. Vis. Can. Ada. 1762.

betelepedése esetén a hívek azonnal templomot és plébánialakot építettek, s vállalták a plébános eltartását. A magyaroknak nemcsak lelkipásztora, de ügyes-bajos dolgaik intézője is a plébános volt.

A templomot az 1760-ban ideköltözött magyarok nyomban felépítették, igaz, hogy csak vert fallal és nádtetővel, meg torony nélkül, de mégis volt helyiségük az istentiszteletek végzésére. Volt egy kb. 40 font súlyú harangjuk vagy inkább csengőjük, mert 1 bécsi font csak 0,56 kg-nak felel meg. Érdemes megemlíteni, hogy az adai görögkeleti szerbek parókiája csak 1760-ban indult meg (a római katolikusok plébániájával együtt), miután a templomot a megye sürgetésére három év alatt felépítették.⁴¹

A katolikus plébánialak csak egy kis szobából állt kezdetben. Az első ferences lelkész jövedelme szinte a semmivel volt egyenlő, háztartást tehát nem tarthatott, hanem kénytelen volt az egyes családokhoz járni étkezésre. Panaszkodik is e „katonasors” miatt.⁴²

1767. évi jelentésében⁴³ megemlíti a lelkész, hogy az adai 4, a moholyi 4 és a petrovozellai 2 pópával a kapcsolata jó, ezek sohasem gátolták vallási és lelkipásztori tevékenységében. Összeütközésbe került azonban a Tiszán túli padéi görögkeleti pappal, mikor egyik híve a katolikus vallásra való áttérés végett jelentkezett nála.

Az 1762. évi okmányoknak⁴⁴ egyik legértékesebb része a római katolikus családok összeírását tartalmazó jegyzék. A névsor a 73 családfő nevén kívül megadja a párok, a családtagok, valamint a bérmandók számát. A 73 házban 116 pár lakott, ami $345 + 152 = 497$ főt jelent. Egy házra tehát átlagosan 6,8 fő jutott. A bérmandók számát a táblázat is és az összesítés is 220-ban adja meg.

Az első családfők hiteles névsora a következő:

Almási János	10. Boldogi András
Aranyos Márton	Borzik János
Baglás József	Bőr János
Bakas György	Csanky Mihály
Balasa Mihály	Csepe András
Balok János	Dosa Mihály
Bazsó Gergely	Faragó Ádám
Bodor István	Fejér Mihály
Bogyi Pál	Fenvessi Pál

41 URBÁN 1967. 56.

42 BBVm. Egyet. Mon. II. 184. — KÉL. Conscript. parochiar. 1766., 1774., 1778.

43 KÉL. Ada. 1767.

44 KÉL. Vis. Can. Ada. 1762.

	Ferencz Mátyás		Nagy Pál
20.	Gibus István		Nemoda Ferenc
	Halász János		Novák Bertalan
	Hanák Ferenc	50.	Pelle Mihály
	Hanák György		Petricza József
	Hanák János		Pircharadan Mátyás
	Hanák János		Raguli György
	Holi Márton		Rehák Márton
	Horváth Ferenc		Sárközi Gergely
	Huszár János		Sárközi János
	Istenes Ferenc		Sárközi Márton
30.	Juhász György		Strebek Mihály
	Katona János		Szabó János
	Kaslik Pál	60.	Szabó János
	Király Márton		Szajda József
	Kiss Mátyás		Szalaj Imre
	Koslik Mihály		Szekeres Mihály
	Kovács Antal		Szepessi Gergely
	Kovács István		Szerencsés Pál
	Kovács János		Szombateli Ferenc
	Kovács Mátyás		Takács György
40.	Kóss Pál		Tóth György
	Kuczman Mátyás		Tóth János
	Lakatos István	70.	Tóth János
	Lipták János		Tóth József
	Miklós István		Urminy János
	Mikó János	73.	Vétro György
	Molnár György		

A helyi neveket ismerők nyomban rá fognak jönni, hogy Bakas helyett Bakos, Balok helyett Balogh, Koslik helyett Kaslik, Urminy helyett Ürményi olvasandó, Strebekből Sterbik lett, Raguli-ból Ragolyi. Mikor 1768-ban már a bírói tisztet évente váltakozva töltötték be, és a községi tanácsba a 17 szerb tanácsstag mellé 17 magyar tanácstagot is választottak, ez utóbbiak közé az előbbi névsorból kilencen jutottak be: Bakos, Balasa (Kerekes), Bodor, Fejér, Hanák János, Király, Ragolyi, Sterbik, Szalai.⁴⁵

A már említett bérnyomtatványokból állapítható meg a betelepült lakosság származási helye.⁴⁶ Természetesen az itt számbavehető adatai 1797-es

45 OL. E. 25. 1768. márc. 25. fol. 106—120.

46 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Ada. 1797. 1807. 1810.

(jele alább: A1.), 1807-es (A2.) és 1810-es (A3.) anyakönyvek már a később bevándoroltakat is magába foglalják. A folyamatos bevándorlást igazolja Osztrovo község szerb előjáróinak 1765-ből származó és az Udvari Kamarához felterjesztett ama panasza, hogy néhány éve más vármegyéből sokan jöttek Adára, fundust (földet) kérnek, de ez nincs, és nem tudnak nekik adni.⁴⁷

A jelenlegi Bács-Kiskun megyéből aránylag kevesen jöttek községünkbe (2600-nál több adat szerepel a 3 jegyzékben.). Sokkal nagyobb azoknak a száma, akik Csongrád vármegyéből, a mostani Pest megyéből, a Jászságból és Heves megyéből költöztek le. Figyelmen kívül kell hagynunk Dorozsmát is, amely pedig akkor a Kiskunsághoz tartozott. 23 személy vallotta magát ottani születésűnek. Kiskundorozsma később Csongrád megyéhez került, ma pedig már Szegeddel egyesítették.

Meg kell még említeni azt is, hogy 1797-ben a petrovoszellóiak egy része Adán, más része Becsén bérmálkozott, mert akkor Petrovoszellón nem volt bérmálás. Így az A1. alatt felvettek közül többen (pl. mindjárt az Alpárról való: Koncz) nem voltak adai lakosok. — A helyek és nevek tehát a következők: (A név melletti szám az életkort jelöli, amiből sokszor következtetni lehet a betelepedés hozzávetőleges idejére.)

Alpár:

A1: Kontz József 40
Zarka János 51

Baja:

A3: Zrum Lőrinc 18

Félegyháza

(vagyis: Kiskunfélegyháza):

A2: Balla Rózsa 28
Csabrádi Márton 38
A1: Csanyi György 25
Csitári Anna 16
Csitári Erzsébet 25
Dosa János 32
Fenyvesi Péter 15
A3: Görög József 21
Holló Rózsa 25
A1: Kiss Ilona 36
Kiss István 37

A2: Kiss András 25

Kiss István 30

A1: Kovács Erzsébet 42

Morsár Mária 30

Nyilas András 40

Ruza János 45

A2: Rusai Mátyás 15

A3: Rusai Mihály 57

A1: Szabó Anna 27

A2: Zsebők József 16

Foktő:

A2: Takáts Antal 8

Takáts Mihály 10

Hajós:

A2: Szőgyi Antal 38

Halas

(ma: Kiskunhalas):

A1: Balás János 24

47 OL, E 25. 1765. évi iratok, fol. 60—61.

- A2: Majoros Anna 26
 A1: Mitsnai József 13
 A2: Varga Katalin 7
Jánoshalma:
 A3: Szurok Erzsébet 35
Kecel:
 A2: Árvai Anna 38
 Lehoczki Mária 11
 Ortsik Erzsébet 11
 Ortsik Ilona 9
Kecskemét:
 A2: Kiss Pál 46
 A3: Mák Mihály 19
 A1: Nyigda Rozália 14
 Szabó Anna 30
 Szabó Apollónia 26
 Szalaji János 44
Kécske (ma: Tiszakécske):
 A1: Nagy János 30
Majsa (vagyis: Kiskunmajsa):
 A2: Balogh János 20
 A1: Bugyi Mihály 11
 Csanyi János 30
 Fehér Mátyás 52
 Gelentsér Erzsébet 30
 Gelentsér Lőrinc 33
 Hunyitska Anna 20
 A2: Hunyitska Julianna 16
 Hunyicska 20
- A1: Józsa János 26
 Lehocki Erzsébet 30
 Molnár Katalin 24
 A2: Szegedi János 45
 A1: Szegedi Katalin 39
 Szegedi Katalin 30
 A3: Téglás Anna 18
 A1: Varga István 45
Szajor (Izsákhöz tartozott Szajortelep):
 A1: Szabó Erzsébet 30
Szent István (ma Bajához tartozik):
 A2: Cseh István 54
Szent Iván (esetleg Felsőszentiván, de inkább: Cserhátszentiván):
 A3: Anga Apollónia 20
 A1: Juhász Rózsa 40
 A2: Makula János 24
 A1: Székely Erzsébet 12
 A2: Tóth 28
 Tóth 8
 A1: Varitska (Pap) Anna 32
 Visnei József 16
 A3: Visnyei Éva 28
Tataháza: A1: Sebő Klára 32
Vadkert (ma: Soltvadkert):
 A1: Hegedűs Ilona 12
 Virág József 25

A jelenlegi Bács-Kiskun megye területéről való származásra utal még a 2 Halasi és a 4 Kecskeméti családnév. — Az A1. jegyzékben szerepel különben Szarvass János 25 éves férfi (szülei: György és Tóth Borbála), aki a Zemplén megyei Szinyér-ről származott, s aki nyilván őse az 1832-ben Adán született Szarvas Gábornak, a Magyar Nyelvőr c. nyelv-művelő lap alapítójának (1872). — A bérnálási anyakönyv természetesen tartalmazza a szülők és a felnőttéknél a házastárs nevét, de ezek közlését mellőztük.

Vannak a korai időkből olyan vagyonszerződések, amelyeket már a kiváltságos kerület önkormányzata készített Adán a beszédhető adó megállapítása céljából. Osztrovón (Adán) a gazdák számának alakulását a következő kis táblázat mutatja:

Vagyron-összeírás éve	Családfők száma:		
	magyar	szerb	összesen
1766	99	100	199
1768	152	104	256
1771	144	93	237
1775	151	113	264

A házas vagy házatlan zsellérek természetesen nem szerepelnek név szerint az összeírásokban.⁴⁸ E néhány adat jól szemlélteti a római katolikus lakosság szaporodását és a görögkeletiek csekélyebb számát, amely főleg az elvándorlás miatt következett be. A szerbeknél a fluktuáció emelkedést is hozott.

Becse

Becse, vagy régebbi általánosabb nevén: Óbecse délebbre fekszik Adánál, mégis ide korábban költöztek katolikus telepések a XVIII. században. Ennek magyarázata talán az, hogy Óbecse volt a korona-kerület székhelye. Itt lakott az önkormányzatot irányító kapitány. Itt tartották a szenátorⁱ gyűléseket, és itt székelt a kinstári uradalmat képviselő tisztartó is. A megyei monográfia említi, hogy már 1754-től voltak itt magyarok, akiknek lelki gondozására Szegedről jött szerzetes. A tisztartó házában lakot^t és ott is misézett.⁴⁹ Biztos azonban, hogy 1757-ben már nagyobb számbaⁿ lehettek itt katolikusok, mert azóta vezették az anyakönyvet is. Az előbbi történetíró szerint az 1757-ben települők többnyire a következő 12 helyről jöttek: Nagyabony, Nagykőrös, Tápiógyörgye, Alpár, Kunszentmárton, Kiskunfélegyháza, Csongrád, Hódmezővásárhely, Algyó, Majsa, Dorozsma és Szeged.⁵⁰ Ezt a felsorolást a későbbi munkák is átvették.⁵¹ Sajnos nem lehet tudni, hogy ezen adatok forrása hol található.

Az 1763-ban kiállított egyházlátogatási előzetes okmány azt említi, hogy kezdetben Szegedről két minorita szerzetes működött Óbecsén. Mindketten 3—3 évig. Az első 1757-től 1759 végéig, a másik 1760-tól

48 KVL. Comm. Cis Tyb. Rationes 1764—1766. 3584/II. raksz. és Rationes 1767—1771. 3584/III. raksz. „Rationes 1773—1779. 3584/IV. raksz. — Filmen: OL, E 120 (egykor!), 5252. sz. doboz, 33. cím fol. 300—311 414—425; 5253. sz. dob. 34. cím fol. 148—158, 35. cím fol. 222—232.

49 BOROVSZKY BBVm. II. 344.

50 BOROVSZKY BBVm. I. 122—125.

51 CSETRI 1936. 21, 23. — BERAUER 1896. 203.

1762. karácsony vigíliájáig.⁵² Az aláírás nélküli okmányt talán a kerületi esperes vagy valamelyik szomszédos plébános tolthette ki, aki csak általában volt ismerős a helyzettel, de konkrét adatokat nem tudott. Így nem tudta a szerzetesek nevét, azt meg kifejezetten említi, hogy életkoruk ismeretlen. Azt a furcsa adatot sem magyarázza meg, hogy a második minorita miért éppen csak 1762. karácsony böjttjéig működött ott. Mikor aztán az egyházlátogatást és a bérmakörutat személyesen végző, ügybuzgó, és később esztergomi érsekké lett, gr. Batthyányi József kalocsai érsek 1763. jún. 9-én Zomborból Kulán át Becsére jött, akkor tisztázódott a helyzet.⁵³ A szegény minorita ugyanis karácsony vigíliáján meghalt, s mivel a szegedi rendház újabb papot nem tudott küldeni, azért a tiszttartó hol az adai, hol a szabadkai ferenceseket kérte meg a szertartások végzésére.

Az érsek a helyszínen tartott szentszéki gyűlésben úgy rendelkezett,⁵⁴ hogy mivel a 27 pár katolikus hívő önálló plébánost még eltartani képtelen, azért csak káplánként küld ide világi papot, aki a már juttatott plébánialakban fog lakni. Ellátást felváltva az uradalmi tiszttartó és a harmincadhatárvámot szedő tisztviselő vállalták. A korona-uradalmat kezelő királyi udvari kamara biztosította évi 50 forint és 25 pozsonyi mérő búza megadását; a hívek pedig páronként 50 krajzárt, 1—1 mérő őszi búzát és $\frac{1}{4}$ mérő tavaszit. Ezeken felül a káplán szerény jövedelme lett még a szokásos stóla-pénz és fűtéshez minden házaspártól 25 kéve vagy egy nagy kocsi nád.

Egyébként Óbecse az egyetlen olyan Tisza menti hely, ahova németek is települtek. Az 1774-es összeírás a 105 pár római katolikus hívőből 80-at jelez magyarnak és 25-öt németnek. A németek főleg iparosok voltak. Vezetőjük Stromayer Ferenc postamester volt, aki 1770-ben egy keresztet állított fel, s aki kezdetben a lelkészt teljesen díjmentesen élmezse.⁵⁵

1763. június 10-én Óbecsén az érsek csak 29 személyt bérmált, és 15 személy neve szerepel bérmaszülőként. A bérmálkozók közül 1—1 Tokajról, Szentáráról, Kanizsáról, Újvidékről valónak van jelezve, a többiek becseinek. Családi nevük betűrendben a következő: Asztalos, Babarcsi, Bene, Benke, Csizmadia, Czeplár, Foglyó, Fogoly, Fúró, Gazdag, Huber (2), Kocsis, Lénárd, Mikli, Nagy, Pereg, Persics, Polyák, Simon (2), Steván, Szabó (4), Tóth (3). —⁵⁶ A bérmaszülők közt szerepelt Redl Ferenc kamarai adminiszt-

52 KÉL. Óbecse. Vis. Can. 1763. p. 1.

53 KÉL. Vis. Can. általános. 1763. Protoc. 149.

54 KÉL. Vis. Can. általános. 1763. évi Vis. Can. Protoc. 149.

55 KÉL. Óbecse — iratok; Diar. Dioec. III. 1771. jún. 26. p. 60—61; Óbecse, Vis. Can. 1771.; Protoc. Consist. 6. köt. 15—16, 67, 77—80. Németekről különféle adatok. — Itt említjük meg, hogy Kanizsán is volt kezdetben néhány német család.

56 KÉL. Anyakönyvek. Conf. Óbecse. 1763.

rátor Zomborból, aki az érseket hivatalosan kísérte, valamint Tomanovics Pál helybeli uradalmi tisztartó. Férfi bérmaszülők voltak még: Huber József, Jagodics György, Kolb Ferdinánd, Mészáros Károly és Palásti János.

Négy évvel később: 1767. júl. 18-án már 64 katolikus gazda-családot írtak össze Becsén, akiknél zsellér családok is laktak. Ez igen becses összeírás, mert a családfő nevén kívül tartalmazza a feleség és gyermekek keresztnévét, utóbbiaknál jelezve az életkort is.⁵⁷ Sajnos azonban e jegyzékből csak tizenkét családfőnek az adatát másolták be az érseki levéltárban őrzött könyvbe, a további lapok üresen maradtak. A 12 családfő neve a következő:

Balás János	Pataki Márton
Csizmadia György	Sarkantyús János
Kinka János	Sárkány Antal
Kiss György	Sárkány Mátyás
Kiss János	Sípos István
Kovács György	Szász Imre

Az egyes családoknál laktak családjaikkal zsellér sorban a következők:

Görcs Antal	Pataki Márton
Kovács Ádám	Pivniczki Erzsébet özv.
Mátyás György 18 éves	Pusztai Erzsébet özv.
Nagy István	Rózsa István
	Tóth Sámuel.

A zsellérek száma feltűnően nagy itt a „Kánaán” földjén, ahol bőven volt kitűnő föld. A magyarázata ennek az, hogy a városi tanács ekkoriban éppen nem szívesen vette már a magyarság beözönlését, igyekezett túladni rajtuk, s ezért vonakodott nekik házépítéshez telket és még inkább a gazdálkodáshoz földet adni. Ez történt Adán is. Ezért ebben az időben a magyarság létszáma nagyrészt állandó maradt. Pedig a határőrök utódai kb. az 1770-es évek közepéig még mindig tömegesen hagyták el a Tisza mentét, s végül is ez a helyzet vezetett a II. kiváltságlevél kiadásához. Utána gyorsan fel is szökött a római katolikusok száma, hiszen 1778-ban közülük már 211 párt írtak össze, akik közt 866 volt „gyónóképes”, tehát a lélekszám mindenképp 1000 fölött volt.⁵⁸

57 KÉL. Vis. Can. ált. Protoc. Can. Vis. 1767. 199—200. Az OL. E 160. 2. iratesomó 160—194. oldalain található egy név szerinti összeírás, mely szerb görögkeletiek és magyar katolikusok csoportja szerint hozza a házaspárok nevét és életkorát. 77 magyar családot sorol fel. A jegyzéket a városi tanács 1766. december 29-én állította össze.

58 KÉL. Conscript. paroch. 1778.

Különben Óbecse városának bírása és tanácsa 1765-ben szintén panaszt tett, hogy az elmúlt évben sok új telepes jött a városba, lakást szereztek, s zaklatják őket szántóföldek kijelölésére. A panaszt a kerületi magisztrátus továbbította az Udvari Kamarához való felterjesztés végett Krusper Pál bácsi kamarai és tiszai koronai javak adminisztrátorához Zomborba, hozzáadva, hogy a kiváltságlevél 3. pontja ellenére Tomanovics Pál becei uradalmi tisztartó az őslakosoktól is vesz el földet és juttatja a jövevényeknek. Az a helyzet, hogy a városnak most már több a lakosa, mint volt a katonai időkben.⁵⁹

Óbecsén két olyan bérmlási anyakönyv jöhet számításba,⁶⁰ amelyekből az őslakosok egy részének és a bérmlási idő előtt letelepedetteknek száma zási helye megállapítható. Az 1797. évi jegyzéknél (jеле: B1.) azonban figyelembe kell venni, hogy ekkor a szomszédos Petrovoszellón, valamint Szenttamáson (és Földváron) nem volt bérmlás, tehát az ottani bérmlándók is Óbecsére jöttek. Adánál említettük, hogy a petrovoszellóiak egyik fele ugyanakkor odament. Az 1807-es (jеле: B2.) könyvnél csak a bácsföldváriakat és a turjaiakat kell ideszámítani, mert a másik két helyen már otthon bérmlálkozhattak. Tudnunk kell még azt is, hogy mindkét alkalommal sokan jöttek át a Tiszántúlról: Törökbecséről (és Aracsról), akik tehát ottani lakosok voltak, de származási helyük jelölése folytán ez csak más adatokból (pl. fiatalabb és már helyben született testvéreik bejegyzéséből) tisztázható.

Meglepő, hogy a felső vármegyéken és kerületeken (Kiskunság, Jászság, Csongrád-, Pest-, Heves-, Nógrád-, Komárom-, Esztergom-, Gömör-, Borsod vm.) kívül feltűnően sokan származtak Torontál vm. egyéb helységeiből is, akik tehát már letelepedtek valamelyik tiszáninneni helységben.

A jelenlegi Bács-Kiskun megye területéről származottak betűrendes felsorolásban a következők. A nevek melletti szám az életkort jelenti. Az anyakönyv pesze tartalmazza a szülők és felnőtteknél a házastárs nevét is, de ezt elhagyjuk a jelen közlésben.

Akasztó:

B2: Farkas Júlia 13

Baja:

B1: Schmidt Anna 8

Csátalja:

B2: Mészáros János 21

Félegyháza (Kiskunfélegyháza):

B1: Buzogány János 9

Horváth András 13

Horváth János 50

Horváth József 13

Nagy Anna 13

Nagy István 11

Pál Jakab 11

Izsák:

B2: Farkas Ágoston 19

59 OL. E 25. Iratok. 1765, fol. 47—50, 53—57.

60 KÉL. Akvek, Conf. Becse I. 1797, 1807.

B1: Vetek János 60

Jánoshalma:

B1: Bodi Erzsébet 14

Kalocsa:

B1: Kókai Zsuzsanna 32

Kecel:

B1: Tóth János 16

Kecskemét:

B1: Barna János 33

Dudás Magdolna 9

Farkas István 16

Farkas Rózsa 9

Fazekas Erzsébet 41

B2: Horváth Anna 30

B1: Marton János 33

Marton Judit 13

Mártony Erzsébet 15

Németh Mihály 20

Pásztor Ilona 10

Ricz János 32

Sebők Mihály 72

Szabó István 10

Tényi Apollónia 9

Vekor Judit 45

Kécske (ma: Tiszakécske):

B1: Farkas Anna 30

Kovács József 10

Kisszállás:

B1: Vig Erzsébet 10

Madaras:

B1: Kolos Lukács 9

Majsa (Kiskunmajsa):

B1: Bognár István 17

Bognár Márton 18

Deák Ágnes 13

Majoros Rózsa 14

Szalai Ágnes 16

Szalai János 13

Szalai Mihály 14

Szegedi Anna 38

Szűcs Katalin 18

Mélykút:

B2: Sáfrány János 10

Szent Iván (feltételesen:

Felsőszentiván, de inkább:

Cserhátszentiván!):

B2: Medvetzky Zsuzsanna 18

Vadkert (ma: Soltvadkert):

B1: Hegedűs Máttyás 18

E területről való származásra utalnak még a következő családi nevek: 1 Halasi, 1 Sóti (Solti), 3 +1 Tényi (Szakmárhoz tartozik: Öregtény és Kis-tény.)

Földvár

A később Bácsföldvárnak nevezett helységbe csak 1800 után jutott le a magyarság. A Helytartótanács 1777. október 27-i rendeletére végzett kamarai kegyúri plébániai összeírásban Óbecsénél 3 leányegyházat sorolnak fel: Szent Tamást, ahol már 20 pár a katolikus, Turját és Földvárt, ahol a görögkeletiekén kívül csak kevés római katolikus vallású szolgál és molnár élt. Pedig ha e helyeken a rendelkezésre álló szabad földeket mind betelepítenék — írja a három tagú összeíró bizottság, —akkor Szent Tamáson plé-

bániát lehetne szervezni, és a másik két helyet filiaként hozzácsatolni.⁶¹ Földváron más összeírások 1766. júniusban 4 párt, 1767-ben 9 személyt, 1768-ban 2 párt (=6 személy), 1803-ban 255 római katolikus hívőt említettek.⁶²

A megye- és hely-történészek egyöntetűen azt állítják, hogy Bácsföldvára a római katolikus lakosság 1806-ban települt.⁶³ Egyikük még azt is tudni véli, hogy Szivacról, Doroszlóról, Hódmezővásárhelyről és Kecskemétről jöttek az első lakosok.⁶⁴ Levéltári okmányunk is van arról, hogy a plébániát már 1806-ban felállították. Az 1810. október 25-én kiállított 35 oldalas egyházlátogatási okmányban ugyanis az első lelkész: a 34 éves Koplányi János hitelesen rögzíti, hogy ő maga 4 éve van a községben, 1806-ban épült a 10×4 öl nagyságú vert falú templom torony és padlózat nélkül. 1806-tól vezette az anyakönyveket is, amelyek azonban az 1848/49-es súlyos háborús események következtében — amikor az egész lakosság elmenekült — megsemmisültek, s csak a kalocsai másodpéldányokból írták le újra 1826-ig visszamenőleg.⁶⁵

Van a kalocsai érseki levéltárban egy keltezés nélküli kérvény, amely 1806 előtt készülhetett, és a „Földvári Magyar Catholicus Közönség” nevében Fölvincz Pál, Kajkó Simony és Suta János írtak alá, s amelyben az érseki helynöktől templom építésére engedélyt kérnek. Már csak a nyelvezete miatt is érdemes ebből a beadványból egy részt szó szerint idézni: „Isten segítségével ezen Földvári Districtualis Helységben már annyira . . . megsaporodtunk, hogy kevés esztendőök múlva egy Lelki Atyának tisztességes eltartásához remenségünk lehet . . .”. Megemlítik, hogy a templomépítésre van 200 forintjuk, s kéri, „hogy méglen a mezei munkának üdeje eljövend, azon építést elvégezhessek.”⁶⁶

Az 1840-es egyházlátogatási okmány úgy tudja,⁶⁷ hogy 1806-ig az óbecsei plébános gondozta Földvárt, s az ott lakó magyarok főként kertészek voltak. A további növekedést és a szerbek számának némi alakulását a következő kis táblázat szemlélteti.⁶⁸

61 KÉL. Conscr. paroch. 1768.

62 KÉL. Conscr. paroch. 1766, 1768. — BOROVSZKY BBVm. II. 344.

63 BBVm. Egyet. Mon. II. 184. — Iványi Helynévt. IV. 139.

64 BERAUER 1896. 130.

65 KÉL. Bácsföldvár. Vis. Can. 1810.

66 KÉL. Bácsföldvár. Vis. Can. 1823.

67 KÉL. Bácsföldvár. Vis. Can. 1840.

68 KÉL. Bácsföldvár. Vis. Can. 1810, 1813, 1816, 1840.

Év	Magyar		Szerb	
	házaspár	fő	házaspár	fő
1806	195			
1810	205	993	450	
1813	240	1088		
1816	311	1288		
1840		1495	460	

A lakosság tehát erősen közeledett a feles megoszláshoz. Hogy Földváron az előző században valóban kisebb lehetett a szerb lakosság száma, azt alátámasztja az is, hogy 1768-ban csak 10 községi tanácstagot választottak, míg ugyanakkor a szomszédos Turján 20 és Csurogon 32 volt ez a szám.⁶⁹ 1767-ben 609 szerb főt számláltak össze a bevezetésben ismertetett statisztika szerint.

Az 1807. évi Tisza menti bérmakörútból Földvár és Martonos kimaradtak. A földváriak ezért Becsére mentek bérmálásra, de mivel az ívek ekkor általában a származási helyet és nem a lakóhelyet tüntették fel, azért nem lehet a földváriakat a becsei ívekből kiemelni. Különben a püspök leírja, hogy Óbecsén 1807. november 1-én volt a bérmálás, s rendkívüli erős hideg északi szél zavarta meg őket. — A becsei íveken „földvári” születésű bérmálkozóként 13-an szerepelnek, mégpedig ilyen nevűek — zárójelben az életkort jelezve —: Baranyay (12), Dávid (15), Findrich (16), Gubolya (16), Iván (18), Nagy (15 és 13), Nyárády (56), Szabados (10), Tóth (15 és 20), Varnyú (40) és Viola (15).⁷⁰ De már az 1797. október 22—23-i becsei bérmálási jegyzék is tartalmaz 10 „földvári” származásút, ezek családi neve: Bartók (17), Bárány (12), Csorba (14), Fölvincz (19), Gubik (16), Pocs (77, férje neve: Bartók István), Spigl (8), Thajler (8, az apa neve: Hauk!), Tóbis (15, apa neve: Tott), Vörös (28). — Főntebb említettünk, hogy a templomépítési kérvény egyik aláírója Fölvincz Pál volt. A család tehát az egyik legrégebbi lehet a községben.⁷¹

69 OL. E 25. Iratok. 1768. márc. 16. fol. 117—120.

70 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Óbecse I. 1807.

71 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Óbecse I. 1797.

Kanizsa

Ókanizsa (később: Magyarkanizsa) és Zenta városok legelső XVIII. századi katolikus (vagyis magyar, ill. helyesebben: nem-szerb) lakosairól és kezdeti egyházi életéről a meglevő kevés — de jellemző adatot annak köszönhetjük, hogy Mária Terézia királynő a Helytartótanács közvetítésével a vármegye és az egyházi főhatóság útján is tüzetes vizsgálatot rendelt el, és jelentést kért a korona-kerületi betelepülésekről 1772-ben, vagyis a II. kiváltságlevél kiadása előtt. Az Országos Levéltárban a kancelláriai, a helytartótanácsi és kamarai iratok nagy tömege a bizonyíték arra, hogy ilyen fontos okmány kiadását milyen gondos és évekre elhúzódó, tüzetes munkával készítették elő. A királynőnek a felterjesztésekre saját kezűleg írt döntései, a Pozsonyban tartózkodó gróf Batthyány József kalocsai érseknek a terjedelmes jelentésekre saját kezűleg írt széljegyzetei a bizonyítékok arra, hogy legfőbb fokon is, milyen mélyrehatóan foglalkoztak a kérdésekkel.⁷²

Az érsek Glaser Gábor kalocsai kanonokat bízta meg a helyszíni és irattári kutatással. Glaser jelentéséből kitűnik, hogy több napon át kutatta az érseki levéltár anyagát, járt a helyszínen, elsősorban Kanizsán, járt Bács-Bodrog megyénél, átnézte az ottani rendezetlen levéltári anyagot is, de főleg a helyettes alispánt serkentette tevékenységre.⁷³ A vármegye ugyanis az 1772. augusztus 31-i leiratra a választ elhanyagolta, s már október volt, mikor Glasernak sikerült kiadatnia a rendeletet a szolgabíróhoz, hogy a helyszínen ejsék meg a vizsgálatot. Kérése az volt, hogy az eredményt most már közvetlenül az érsekhez küldjék Pozsonyba, aki aztán a Helytartótanács útján a királynő elé terjesztette a gazdag anyagot.

Kitűnik e vizsgálatok anyagából,⁷⁴ hogy a szabadkai ferences barátok, akik akkor a plébániát is vezették, már 1732 óta gondozták Kanizsát, hiszen a szabadkai anyakönyvekben 1732. július 15-től 1750. április 12-ig 10 igazolható kanizsai keresztelés adata található (akkoriban nem mindig írták be a lakóhelyet!). A helytörténeti irodalom úgy tartja nyilván, hogy a kanizsai plébániát 1750-ben alapították, de az anyakönyveket csak 1755 óta vezették. 1772-ben a vizsgáló kanonok kifejezetten írja, hogy csak 1755-től volt Kanizsán helyben lakó lelkész, és utal arra, hogy a zentai anyakönyv a tűzvész áldozata lett, s így nem ismertetheti a benne levő adatokat. Ebből valahogy az következik, hogy Zentán már 1755 előtt lehetett pap, aki gondozta Kanizsát is, s vezette az anyakönyvi bejegyzéseket. Ez talán csak

⁷² Kitűnik ez már pl. az I. kiváltságlevél megalkotásakor is. OL. E 20. 3. köt. p. 13. 1751. jún. 11.

⁷³ KÉL. Vis. can. ált. 1701—1906. „Egyházmegye állapota” 1772. aug. 31-i csomóban: 1772. okt. 14. 1. pont, majd 6. pont. — Diarium Dioec. III. p. 210.

⁷⁴ KÉL. U. o. 2. pont.

1753 után lehetett, mert van egy 1753 október 1-én keltezett összeírás a plébániák jövedelméről,⁷⁵ amit a vármegyei kiküldöttek készítettek, s ez Szabadkánál feltünteti, hogy 3 filiája van: Szentá, Kanizsa és Topolya. Ez azonban nem zárja ki, hogy lehetett Zentán helyben lakó káplán, aki az anyakönyvi adatokat is feljegyezte. A gondozást ideiglenesen végzik a ferencesek az érsek megbízásából, de már mindegyik helyen lehetne plébánia.

A kalocsai Érseki Szentszék jegyzőkönyvében 1746. március 1-i keltezéssel szerepel az a bejegyzés,⁷⁶ hogy a szabadkai ferences házfőnök és plébános engedélyt kért Kanizsán kápolna felállítására és így ott istentiszteletek tartására. A kápolnát a harmincados vámhivatal vezetőjének házában állították fel, akivel együtt több katolikus család lakott már a helységben. Az 1772-es vizsgálatkor azonban két ferences szerzetes is vallotta,⁷⁷ hogy ők már a kápolnanyitás előtt is miséztek a harmincados házában és prédikáltak a népnek. A kanizsai öregebb lakosok pedig arról tettek vallomást,⁷⁸ hogy az I. kiváltságlevél kiadása évében, 1751-ben, 124 katolikus élt az ekkor várossá emelt községben, akik Szegedről, Félegyházáról, Feldiákról, Kisnémeth-ről (nyilván Alsónémedit értik alatta) és Majsáról származtak. A következő 1752, 1753 és 1754 években aztán számuk erősen megnőtt. Később Dorozsmáról is jöhettek, mert 1757—1768 közt 8 kanizsai férfi házasodott innen.⁷⁹ Feljegyezték 1772-ben Fekete István nevét, aki már 40 éve, tehát 1732 óta lakott Kanizsán, s azt vallotta, hogy 1751-ben a katolikus magyarok inkább csak szolgák és iparosok voltak, de nem katonák vagy gazdák, s éppen ezért meglehetősen állhatatlanok, akik könnyen költöztek tovább.⁸⁰

Tisza mentéről különben csak egyetlen kísérő, ill. toborzó — levelet ismerünk, amelyet Redl Ferenc József, a bácsi kamarai és a tiszai koronai uradalmak adminisztrátora állított ki Zomborban, 1753. február 9-én.⁸¹ Az okmány felfedezését Glaser kanonoknak köszönhetjük, aki elmondja, hogy Kanizsán felkereste a szabadost, s a nála található okmányokat lemásolta.⁸² Mivel a vármegyei kiküldöttek 1772. december 18-án Kanizsán készítettek hiteles másolatot erről az okmányról, ebből az következik, hogy ezt az okmányt is már a Kanizsán lakó Nagy Mihály szabados kapta, akivel

75 KÉL. Conser. paroch. 1753.

76 KÉL. Vis. Can. ált. 1701—1908. „Egyházmegye állapota” 1772. aug. 31-i csomóban Glaser 1772. okt. 14-i jelentése 1. pont.

77 U. o. 5. pont.

78 U. o. 1. pont.

79 Kiskundorozsma. Plébániai levéltár: Anyakönyvek. OL-ban is megvan filmen (A 5125. sz. doboz.)

80 KÉL. Diarium Dioec. III. 251.

81 KÉL. Magyarkanizsa I. iratai 1772. „F” jelzés alatt.

82 KÉL. Diarium. Dioec. III. 211. 275.

a monografia-írók szerint Redl 1756-ban külön is szerződött.⁸³ E levélben az Udvari Magyar Kamara felhatalmazásából Redl felszólítja a Kanizsa benépesítésére vállalkozó, szabad költözködésű magyar családokat a letelepedésre, azzal, hogy élvezni fogják a kerület kiváltságait. Tartoznak azonban Szentán Kapros uradalmi gabonaellenőrnél adataikat a könyvbe való bejegyzés végett bejelenteni, hogy így védelemben legyenek részesíthetők. Sajnos ez az értékes könyv ma már nincs meg.

Ilyen toborzó levelet Redl ugyanakkor állíthatott ki Zenta benépesítése miatt is. Ez következik abból az értékes jegyzékből, melyet a Pest megyei levéltárban fedeztünk fel: a kecskeméti járásból 1753-ban elköltözött, ill. költözés előtt álló jobbágyokról.⁸⁴ A jegyzék 6 oldalon sorolja fel az elköltözötteket és az elköltözés előtt állókat. Legtöbbször „Szintá”-ra készülődtek, de sokan mentek Kupuszinára, Topolyára, Csonoplyára stb. és tízen Kanizsára, ill. Rác-Kanizsára. E csoportos jelentkezés és előjegyzés csak hivatalos toborzásnak lehetett az eredménye. A Kanizsára ment 10 jobbágy a következő:

Ócsáról: Kecskés András és Bera Mihály.

Alsó Némediről: Vargha Ferenc.

Tápióbicskéről: Hangya Ferenc.

Tápiószentmártonról: Katona Mátyás, Üveges Miklós, Kosik Mihály, Zsuka Mihály, Kovács János és Hucsán György. Ezek aránylag szegények voltak. A 2 ócsai családnak csak 4 ökre, 2 lova és 3 tehene volt; a 6 szentmártoni családnak 6 ökre, 8 lova, 9 tehene, 1 nyájbeli jószágja és 30 birkája. Köztük a leggazdagabb Zsuka (v. Zruka) Mihály 4 ökörel, 2 lóval, 2 tehénrel, 1 nyájbeli jószággal és 30 birkával.

Kanizsán a magyarság száma rohamosan emelkedett, a szerbeké pedig a kivándorlás miatt lecsökkent. Főntebb az általános résznél már említettük ezt az 1756. évi bíróválasztás kapcsán. — A gyors szaporodást jól szemléltetik a következő adatok:⁸⁵

9. táblázat

Év és hónap	Magyar		Szerb házaspár
	házaspár	fő	
1766. VI.	300		kb. 90
1766. XII.	324		
1767	370	2086	
1768	400	2008	
1778	601	kb. 3000	

⁸³ Borovszky BBVm. I. 311—319. — Csetri 1936. 21. — Iványi Helynévt. IV. 71.

⁸⁴ PML. CC. I. 20.

⁸⁵ KÉL. Conscr. paroch. 1766, 1768, 1778. — Vis. Can. ált.: Protoc. Vis. Can. 1767. p. 84. — OL. E 160. 2 iratcsomó p. 121—155.

Az 1765. április 24-én a kántorral kötött párbérszerződést: Kalmár István, Kókai István, Kovács János, Körmöczy Imre, Nagy József és Tóth Ferenc írták alá; 1766. február 23-án pedig Fehér János plébánossal: Bognár Mihály, Csányi Mihály, Fogass János, Kókai István, Nagy István, Szabó Pál, Szegfű István és Tóth Mátyás szerződtek a hívek képviseletében. Ezek is tehát a legrégebb nevek közé tartoznak.⁸⁶

Ismerjük a koronai kerület által készített vagyonszeírásokat is. Ezek szerint Kanizsán a gazdák számának alakulása a következő:⁸⁷

10. táblázat

Év	Gazdák száma		
	magyar	szerb	összesen
1761	178	26	204
1763	178	28	206
1766	231	57	288
1768	233	62	295
1771	230	67	297
1775	257	57	314

Az 1771. évben a gazdákon kívül 11 magyar szolga nevét is feljegyezték a összeírók.

Van pontos jegyzékünk az 1763. jún. 13-án Szabadkán megbérmált 205, és az 1775. máj. 7-én Horgoson bérmálkozott 38 kanizsairól, a szülők, a bérmaszülők és az esetleges házastárs nevével. De az életkor és a származási hely feltüntetése — sajnos — hiányzik.⁸⁸

Kanizsán a legkorábban kezdődött az újranépesedés, úgyhogy az 1797. évi bérmáláskor (jele: K1.) valóban a jelentkezők nagyobb többsége már helyben születhetett, s még inkább a 10 évvel későbbi alkalomkor: 1807-ben (K2.). 1797-ben Horgoson nem volt bérmálás, sem Martonoson, úgyhogy azok is idejöttek. Martonos az 1807-i körútból is kimaradt — nem tudni mi okból, hiszen már számos lakosa volt —, s akkor egy részük Kanizsára, más részük Horgosra ment. Mindkét alkalommal sokan jöttek a Tisza túlsó oldaláról, főleg Török-Kanizsáról, akik tehát ottani lakosok voltak.

Ezért aztán az anyakönyvek csak az újabb jövevényeknél jelzik a más helyről való származást, s ezek közül a jelenlegi Bács-Kiskun megye területére bizony csak négy személy esik: Kiskunfélegyházáról jött K1. szerint Nagy Pál 37 éves; Jánoshalmáról K2. szerint Csontos István 32, Horváth Julianna,

86 KÉL. Vis. Can. ált.: Protoc. Vis. Can. D. Tyb. 1767. 99, 100—101.

87 KVL. Commissio Cis Tyb. Rationes 1760—1763, 1764—1766, 1767—1771, 1773—1779. 3584/I—II—III—IV. raksz. — OL, egykori E 120. Filmtár: 5251. sz. doboz, 32. cím f. 37—44, 224—230; 5252. sz. dob. 33. cím f. 265—278, 430—442; 5253. sz. dob. 34. cím f. 129—138, 35. cím f. 195—204.

88 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Szabadka 1763, Horgos 1775.

13 és Tataházáról Rafai István 10 éves. — A családi név mindkét alkalommal 3—3 személynél volt Sóti, vagyis Soltról való, de nem valószínű, hogy ezek Soltról közvetlenül jöttek ide (a református községekből ritkán jöttek telepesek), hanem még vagy a török idők kezdetén, vagy alatta vándoroltak el onnan.⁸⁹

Van azonban 1766. december 31-i keltezéssel a városi tanács által — nyilván az Udvari Kamara rendeletére — készített pontos kimutatás a kanizsai magyar katolikus és a szerb schismaticus házaspárokról az életkor feltüntetésével. A származási hely feltüntetése azonban hiányzik.⁹⁰

Martonos

Martonos az egyetlen olyan bácskai Tisza melléki helység, amelynek a rég. magyar lakossága átvészelte a 160 éves török megszállást, sajnos az 1686i évi felszabadító háború mégis elnéptelenítette. Martonos a mostani Szeged-Becse-Újvidék-i főútvonaltól is félreesik, annál inkább kiesett az egykori szegedi országút vonalából. Nyilván ennek köszönhette a megmaradását, mert a felvonuló seregek így elkerülték. Van adatunk arra, hogy 1614—1618. években adóztak a magyar kamarának is: mégpedig halakkal.⁹¹ 1643. június 14-én megjelentek Pozsonyban Martonos küldöttei „a szokott tiszteletdíjakkal” s 20 pozsárhalat, 120 nádas halat, 50 kecsagét, 2 tokot és 5 pár csizmát adtak át az udvari kamarának; a II. félévre november 3-án ugyanazon sorrendben 20, 100, 50, 2, 5 volt a szám. Az 1726. aug. 18-án kelt számvevőségi igazolás szerint ez az adózás 1688-ig tartott.⁹² Tudunk arról, hogy 1617. pünkösöd vigíliáján, majd Szent Mihály nap táján éppen a portyázó felvidéki magyar hajdúk dúlták fel, hajtották el lovaikat, ökreiket, vittek el pénzt, ezüstöt, ruhát.⁹³ Mikor Csongrád megye (ahova ekkor Martonos is tartozott) 1647-ben egyesült Heves- és Külső Szolnok vármegyékkel, akkor Tápéval együtt 8—8 forint megyei adót fizettek. Amikor pedig a vármegye követet küldött 1649-ben az országgyűlésre, akkor költségei fejében Martonyosra 15, Tápéra 10, Szentesre 10, Vásárhelyre 25 és Szegedre csak 23 tallér hozzájárulást róttak ki. Ez mutatja, hogy mennyire jelentős község volt még akkor Martonos.⁹⁴ Tudunk arról, hogy éppen az 1649-es vármegyei jegyzékben Tápéval együtt Martonos is a megmaradt magyar falvak közt szerepel.⁹⁵

89 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Magyarokanizsa I. 1797, 1807.

90 OL. E 160. II. csomag, Bács vm., p. 121—155.

91 REIZNER 1900. IV. 171—172.; I. 148.

92 OL. E 156. Fasc. 24. Nr. 57. Filmtár 2250. sz. doboz.

93 REIZNER 1900. IV. 171—173., I. 134—135.

94 REIZNER 1900. I. 150. — *Századok*, 1892. (XXVI.) évf. 222.

95 *Századok*, 1892. (XXVI.) évf. 224. — BBVm. Évk. 1896. 53.

Amikor tehát 1649. október 11-én a nándorfehérvári (belgrádi) ferences missziós püspök Martonoson a Szent Márton templomban 245 jelentkezőt bérmált (az összesen 730 lakosból), akkor ezek magyarok voltak. Október 12-én a püspök már Bajmokon volt, ami bizonyítja, hogy akkor még Bajmok is lakott hely volt, s ugyanazon okból néptelenedett el, mint Martonos.⁹⁶ 1677-ből is tudunk a martonosi bírának magyar nyelvű levélváltásáról.⁹⁷

A felszabadító háborúban persze nemcsak a császári seregeknek volt a Duna—Tisza köze a felvonulási vonala, hanem a törököknek is. Az 1686. október 15-i első, majd az 1697. szeptember 11-i második zentai csata és császári győzelem, a hosszú éveken át tartott állandó hadiállapot eredményezte, hogy — akik nem pusztultak el a helyszínen — elmenekültek a községből, és biztonságosabb helyeken: városokban vagy távolabbi vidékeken húzódtak meg.⁹⁸ Nemcsak Martonos pusztult el ekkor, hanem elpusztultak Bácskában a délszlávok által lakott helyek is. Mikor a nagy szerb bevándorlás történt, akkor nagyrészt lakatlan falvakat találtak, ill. ekkoriban kezdtek visszaköltözni némely régi lakosok. De Martonos magyar lakossága nem tért vissza többé.

A Magyar Országos Levéltár őriz egy 1696-ból származó terjedelmes név szerinti összeírást Pest-Pilis-Solt vm. összes községének—városának jobbágyairól és zselléreiről, mégpedig nemcsak a helybeliekről, de a jövevényekről is. Tudjuk, hogy e jegyzékben 6 család szerepel, akik az 1684—1686-os háború miatt menekültek el Martonosról és telepedtek le a Pest megyei Kecskeméten.⁹⁹ A hat családfő neve a következő: Farkas Gergely, Farkas György, Furis István, Kapis Benedek, Kiss István és Vaida Péter. Ugyanide költöztek Bonis András és Nagy János is Szentáról.¹⁰⁰ Van adatunk arról, hogy Csongrádra is költöztek martonosiak, akiket később tanúként kihallgattak. Az 1767-i kanizsai egyházlátogatási okmányban feljegyezték, hogy akkor Martonoson csak 3 római katolikus vallású család volt, de sokan voltak a görögkeletiek (még a jegyző is), akiknek igen magas tornyú templomában akkor 5 pópa működött. Ez a templom volt az egykori katolikus templom. Erre bizonyítékul feljegyzik, hogy Kanizsán éltek akkor 80 éves és valamivel fiatalabb katolikus emberek, akik Szegedről költöztek Kanizsára, s akik állítják, hogy őket még e martonosi templomban keresztelték meg. Név szerint is felemlíti az okmány Varasdi Katalint, aki egy évvel előbb

96 BBVm. Évk. 1896. 53. — UNYI 1947. 134.

97 BBVm. Évk. 1896. 53.

98 BBVm. Egyet. Mon. I. 275—278, 305—318.

99 KOSÁRY 1965. 31.

100 OL. E 158. 1643. sz. filmdoboz, fol. 652—654.

— tehát 1766-ban — halt meg Kanizsán, aki igen gyakran emlegette, hogy ő még járt misére ebbe a martonosi templomba.¹⁰¹

Fehér János kanizsai plébános már az 1762-es okmányban is rögzítette a filiális Martonos egykori katolikus templomának sorsát, hozzátéve, hogy a szegedi ferences guardián állítása szerint levéltárunk őriz egy okmányt a martonosi templomról.¹⁰² Ugyanekkor a szegedi alsóvárosi templomban még megvolt az a miseruha, melyre rá volt írva, hogy a martonosi templomhoz tartozik.¹⁰³ Talán a templom megléte a magyarázata annak, hogy az egész bácskai Tiszamentén az első görögkeleti parókia éppen Martonoson létesült már 1732-ben. Különben a bevezetőben idézett másik jegyzék szerint a görögkeletiek száma Martonoson 1767-ben 949 volt.

Mielőtt rátérnénk a magyarok újbóli idetelepülésének vázolására, kivételesen bővebben kell említést tennünk Martonos szerb lakosságának 1701. évi összeírásáról. Igen értékes okmány ez, mert szokatlanul részletes adatokat közöl az egyes családfőkről és családjaikról, s úgy látszik, hogy csak egyedül erről a községről maradt fenn az Országos Levéltárban.¹⁰⁴

Az előzményekhez tartozik, hogy a szerbek letelepítésére és a határőrvidékek megszervezésére Bécsben 1698-ban az Udvari Haditanács kebelében egy bizottságot szerveztek, melynek tagja lett gróf Lamberg Ferenc Zsigmond is. Ez a bizottság elrendelte Zombortól Szabadkán át és a Maros mentén egészen Erdélyig a lakosság pontos összeírását gróf Schlick tábornok vezetése alatt. Bácskában az összeírást el kellett végezni: Szabadka, Zombor, Sablia (Zsablya), Csurog, Nadály, Becse, Petrovoszelló, Moholy, Petrinác (= Osztrovo = Ada), Zenta, Kanizsa, Martonos és Szeged lakosairól. Hiányzik tehát községeinkből: Földvár, Turja és Szenttamás, amelyek akkor határőrhelynek nem voltak tervbe véve. Lamberg 1700. december 1-i jelentéséhez csatolt egy mintát „E” betű alatt, amely a szabadkai Szucsics Lukács kapitány adatait tartalmazza.¹⁰⁵

Ebből a nagyon értékes összeírásból maradt meg a martonosi 1701. évi jegyzék, amely összesen 199 család adatait tartalmazza. Közülük 144 volt határőr, 55 pedig kamarai jobbágy. Mivel a fiúgyermeknek számát is feltüntették, azért a lakosság számát a kutatók 686-ban jelölik meg.¹⁰⁶ A lakosság 94%-a 1686 után telepedett le a községbe, s éppen nem a Csernovics-féle nagy csoportból származtak, — hacsak közvetve nem —, mert a megjelölt

101 KÉL. Vis. Can. ált. Protoc. Vis. Can. D. Tyb. 1767. 86.

102 KÉL. Magyarkanizsa I. Vis. Can. 1762. 19.

103 KÉL. Vis. Can. ált. Prot., Vis. Can. D. Tyb. 1767. 86.

104 OL. E 156. U et C. fasc. 24. Nr. 56. Vö. Fasc. 24. Nr. 53—54: 1700-ról, Nr. 55. — 1702. évről: *Századok* 1904. (XXXVIII.) évf. 341., ahol 648-ban adták meg Martonos lakosainak a számát.

105 BBVm. Egyet. Mon. I. 334, 342—343.

106 KOROKNAI 1974. 50—51. o.

származási hely a legtöbb esetben csak az utolsó lakóhelyet jelöli. Meglepő, hogy a 199 család 75 helységből származott. A legtöbben: 83-an, Torontál megyéből (ebből 60 lett határőr) jöttek. A további helyek: Bács vm.-ből 43, Temesvár környékéről 34, Arad m.-ből: 18, Gyula környékéről 12, Becskerekéről 10, Csanád m.-ből: 6. Szórványosan szerepel még: Szeged, Szarvas, Eszék, Buda, Székesfehérvár, Horvátország, Balkán, Törökország. Mivel a Tiszán és a Maroson túli rész akkor még török megszállott terület volt, azért megállapítható, hogy a túlnyomó többség török területről jött át.¹⁰⁷

Mivel Martonoson 1686-ig megmaradt a magyar lakosság, — sőt 1688-ban is kellett még itt lenniük magyaroknak, mert az említett kamarai igazolás szerint eddig adóztak —, meglepő, hogy a szerb jövevények éppen ide olyan nehezen engedték újra vissza a magyarokat. Pedig 1751-ben 51 házból Bánságba mentek a szerbek katonának.¹⁰⁸ Még 1774-ben is gátolta a község a letelepedést, pedig már az ez év nyarán megjelenő II. kiváltságlevél előre vezette árnyékát. A becsei uradalmi tisztartó ugyan adott ki 1775. ápr. 17-én erre nézve rendelkezést a martonosi bírónak, de nem sok eredménnyel. A martonosi katolikusok Pap András és Horváth János nevének említésével ekkoriban kérvényt intéztek e tárgyban a kalocsai érsekhez is, amit Kruspér Pál zombori kamarai adminisztrátor 1776. nov. 18-án vett kézhez. Kruspér a helyzetet kivizsgálta. A martonosi szerb elöljáróság azzal védekezett, hogy eddig a szomszédos Horgos és Szent Péter felét ők használták, de most azt a Kárász család kapta meg. Így a község további lakost nem bír el, nem tud nekik nyújtani megélhetést, hacsak Kanizsa határából nem kárpótolják őket. Így Kruspér is azt tanácsolta, hogy csak a megüresedő helyekre telepítsenek új családokat.¹⁰⁹

Közben a magyarok kápolnát építettek, s a kanizsai plébános kérésére a Kalocsai Szentszék 1777. augusztus 6-i ülésében a kerületi esperest küldte felülvizsgálatára és megáldására.¹¹⁰

Persze előbb is voltak szórványosan itt magyarok mint szolgák, molnárok, iparosok. Így pl. 1725. szept. 17-én és 1726. okt. 6-án „Molnár” Péter és „Molnár” Katalin két gyermekét vitték be keresztelni az alsóvárosi ferencesekhez Szegedre.¹¹¹ Az 1755-ben kezdődő kanizsai kereszteltek anyakönyvében 1756 és 1774 között Martonosról 22 bejegyzés szerepel.¹¹² Az apák és keresztapák (tehát a családok) nevei a következők (néhányik persze többször előfordul): Balog, Betyár, Csomnyák, Gyukos, Jakus, Jenák (3), Ju-

107 KOROKNAI 1974. 50—51. Vö. *Századok* 1904. 341.

108 BBVm. Évk. 1896. 55.

109 KÉL. Martonos: Iratok, 1777. márc. 14.

110 KÉL. Protoc. Consist. 9. köt. pag. 70.

111 CsML. Szeged. Alsóvárosi ferences rendház levéltára: Anyakönyv.

112 KÉL. Horgos. Vis. Can. 1772. *Magyarkanizsa I. Bapt. anyakönyv.*

hász, Katona, Kátai (2), Kollár, Kossányi (2), Kovács (2), Mató-Matykó (2), Nagy, Német, Nove, Pécsi, Pék, Piukovics, Ponczel, Rodek, Sáfrány (2), Szeredi (8, két család), Szupán, Tóth (4), Újhelyi, Zapihán. 1774 után felugrott a Kanizsán keresztelt martonosiak száma: 1775-ben 8, 1776-ban 20, 1777-ben 25, 1778-ban kb. 27. 1780-ban már kezdték vezetni Martonoson az anyakönyveket. 1783-ban 551 katolikus lakost mutattak ki, 1794-ben pedig 955 katolikust és 1796 görögkeletit.¹¹³

Főntebb említettük, hogy az 1767. évi kanizsai egyházlátogatási okmány csak 3 magyar házaspárt említ Martonoson. Lehet, hogy közben történt elvándorlás, de a kormányhatóság 1766-ban összeíratta az összes itteni helységek házaspárjait név szerint és az életkor megjelölésével, s Martonoson a következő katolikus párok laktak.¹¹⁴

Kátai János 57, felesége Katalin 50
 Szilágyi Márton 31, f. Czérna Erzsébet 22
 Csongrádi Pál 40, f. Szentesi Magdolna 31
 Benko Péter 29, f. Ágota 23
 Szatmári István 38, f. Buss Veronika 26.

— A jegyzék a magyarok előtt 16 oldalon felsorolja ugyanígy a 248 szerb gör.kel., majd a magyarok után a 3 „valach” házaspárt, köztük Szilágyi Tódor 48 évest és feleségét. A szerbek közt három csak félpár volt. Az összegezés szerint a községben volt a házásokon *kívül*: a katolikusok közt 5 felnőtt férfi és 4 felnőtt nő, 15 éves kor alatt pedig 7 fiú és 2 lány: ugyanezek az adatok a görögkeletieknél: 44, 155, 23, 190.¹¹⁵ Táblázatba foglalva:

11. táblázat

Népesség	Házaspár	Fő	Félpár	Legény	Nagylány	Fiú	Kislány	Összesen fő
Szerb	245	490	3	44	155	23	190	905
Magyar	5	10	—	5	4	7	2	28
Valach	3	6	—	—	—	—	—	6
Pópa (gör. kel.)	5	10	—	6	3	8	4	31
Összesen:	258	516	3	55	162	38	196	970

113 Magyarakanizsa-beiváros, Plébániai levéltár. Anyakönyvek. — KATONA 1800. I. 89—142.

114 OL. E 160. 2. csomó p. 878. A név melletti szám az életkort jelenti.

115 OL. E 160. 2. iratsomó p. 862—877, 879—880. A római katolikus megjelölés itt is, mint sokszor: „magyar”-t, a gör. kel. pedig általában „szerb”-et jelent.

Jellemző, hogy a kerületi magisztrátus 1768. évi összeírásában (a szerbnek vett: *Arszen Virág* és *Gaja Virág* mellett) szerepel gazdaként: *Kaba Jakab*, *Szilágyi Gábor* és *Szegedi István*. „Szegedi” helyett talán valójában *Szeredi István*ról van szó, ahogy 1771-ben írják is.¹¹⁶

Kanizsánál már említettük, hogy *Martonos* az 1797-es és az 1807-es bérmakörútból is kimaradt, s előbbi esetben Kanizsára, utóbbi évben pedig Kanizsára és *Horgosra* mentek a bérmálandók. Mivel mindkét hely anyakönyvei feltűnően sok *martonosi* származását tüntetnek fel (20—30—40—50—60 éveseket is!), azért ez nagy bizonyíték arra, hogy sajnos a számos és kellően előre ki nem oktatott összeíró itt bizony nem a születési hely után kérdezett, hanem valahogy olyan félreérthetően fordította a latin kérdést, hogy az adat-szolgáltatók azt jelenlegi lakóhelyükre értették és azt mondták be.¹¹⁷ Más forrásból sajnos csak néhány esetben lehet így a kérdést tisztázni, s itt nem mutathatunk ki a jelenlegi *Bács-Kiskun* megye területéről származókat sem.

Mohol

Az egykori „*Moharéve*” újratelepülése egyike a legkésőbbieknek, s ezért már pontosabb adataink vannak róla. Az 1767. évi adai egyházlátogatási okmány beszámol *Mohol*ról, mint filiájáról, azzal, hogy ott katolikus gazda egy *sincs*, s csak a *molnár* és néhány *szolga* a katolikus. Közülük a meghaltakat az adai katolikus temetőbe vitték át. A vendéglős és családja *lutheránus* vallású volt.¹¹⁸ Az 1778-as tiszai kerületi plébániai összeírás meg az adai plébániai jelentés¹¹⁹, ill. az adai egyházlátogatási okmányok¹²⁰ szerint a moholi lakosok száma a következő táblázat szerint alakult:

116 KVL. Comm. Cis. Tybisc. Rationes 1764—1766. 3584/II. raksz. — Filmen: OL, egykori E 120. 5252. sz. doboz, 33. cím f. 257—263. Tehát már is elvándorolt néhány magyar család, vagy mint zsellérek nem kerültek bele a jegyzékbe.

117 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Magyarakanizsa I. 1797., 1807.; *Horgos* 1807.

118 KÉL. Vis Can. Ada, 1767.

119 KÉL. Conser. paroch. 1778. Ada, iratok, 1769. A magyarok szolgák voltak és könnyen vándoroltak.

120 KÉL. Vis. Can. Ada, az idézett éveknél. Összehasonlításul érdemes megemlíteni, hogy *Adán* 1794-ben csak 1026, 1803-ban pedig csak 1149 szerb volt.

Év	Lakosok száma				Szerb pópák száma
	katolikus		görögkeleti		
	házaspár	fő	házaspár	fő	
1769.	8	23			
1778.		kb. 30			
1783.					6
1794.		24		kb. 1040	
1802.	7	28			
1803.		500		2344	

Az 1803. évi 500-as szám „kerek” volta is mutatja, hogy csak hozzávetőleges adatot ad. Megvan ugyanis a kalocsai érseki levéltárban a korona-kerületi mérnöknek a házhelyek kimérése kapcsán készített összeírása a magyar lakosságról 1804. nov. 12-i kelettel. A cím szerint ezek a magyarok 1803-ban és 1804-ben érkeztek a községbe. Ugyanennek a végösszegeit tartalmazza a moholyi lakosoknak a kalocsai Szentszék által 1804. nov. 15-én már tárgyalt latin nyelvű kérvénye, melyben templom és iskola építésére kérnek engedélyt.¹²¹ Mindkét okmány azt említi, hogy 46 katolikus lakosnak van háza, melyben 59 házaspár lakik (274 fő); 18 családfő pedig (19 pár és 79 fő) ház nélküli szellér. A végösszeg tehát 64 családfő, 78 pár és 353 lélek. Alábbi — betűrendbe szedett — névsorban nem különítjük el őket, s a név után írt első szám a családban levő párok számát, a második a lélekszámot jelenti:

Antal József 1, 3	Gerebes vagy Tamás János 1, 6
Banári György 1, 7	Hajnal Mihály 2, 4
Banári János 2, 7	Havár Ferenc 1, 7
Banári Pál 1, 7	Havár György 1, 4
Bán Imre 1, 5	Havár József 1, 4
Bogarodomi János 2, 7	Havár György 1, 2
Bukta Ferenc 1, 4	20. Havár Márton 1, 7
Császi (Tsászi) György 2, 5	Hegyi András 1, 3
Deák János 1, 2	Hekkel Ádám 1, 4
10. Devetséri Lőrinc 1, 3	Hernyek György 1, 4
Fekete Károly 1, 6	Hutyka János 1, 7
Fodor Ferenc 1, 6	Jakab János 1, 5
Gerebes vagy Tamás Ferenc 1, 5	Jusza András 1, 2

121 KÉL. Vis. Can. közt: Conser. 1803—1804. — Mohol, iratok 1804. nov. 15.

	Kakas András 1, 8	Németh Mihály 1, 6
	Kakuk Mihály 1, 8	Odri András 3, 12
	Kardos András 1, 3	Pintér Márton 1, 5
30.	Kiss János 1, 3	Pohánka János 1, 6
	Kováts János 1, 4	50. Raffai György 1, 5
	Kováts József 1, 6	Raffai János 2, 8
	Kováts Mihály 1, 3	Raffai József 1, 5
	Kováts Mihály 1, 3	Ruzsa Ádám 1, 4
	Köbli Ferenc 1, 6	Sáfrány József 1, 11
	Lakatos Mátyás 3, 16	Seres Mihály 1, 6
	Laskovits Mátyás 1, 3	Skardits Mátyás 1, 4
	Magó Pál öreg 3, 11	Szeléd Imre 1, 6
	Magó Fülöp 1, 6	Székáts András 1, 8
40.	Mikolits György 1, 8	Szétsényi István 1, 4
	Muslai János 1, 6	60. Szétsényi János 1, 3
	Nagy vagy Kálit Pál 2, 5	Szűts Antal 1, 4
	Németh Berta Kürei 1, 3	Tóth János 1, 5
	Németh György Kürei 1, 3	Tötsér Antal 3, 9
	Németh János 1, 7	64. Vincze Gergely 1, 10

Már előbb, 1804. aug. 30-án engedélyt kért Kosztolányi Lajos adai plébános a moholyi temető megáldására. Levelében leírja, hogy az adai előljáróság addig, amíg Moholon csak 50 katolikus lélek volt, megengedte a holttest átszállítását az adai katolikus temetőbe, de hogy most már a faluban és a szállásokon 200-nál is többen vannak, akadályokat támaszt a járványok miatt is. A kerületi magisztátustól kapott temetőt, s azt szeptember 11-én fogják kijelölni. — Egyébként utóiratban jelzi a plébános, hogy most már Adára is, Moholra is mint a sáskák, olyan tömegesen jönnek a magyarok, s házaik gyorsan szaporodnak.¹²² 1805. nov. 9-én a moholi hívek nevében Varga András, Havár Márton, Sáfrán József, Vincze Gergely és Raffai János beadvánnyal fordultak az érsekhez, melyben több mindenért hálálkodnak, elsősorban azért, hogy üldöztetésük idején megvédte őket, megengedte a templom felépítését, és annak felszerelést adományozott.¹²³

Amikor Davidek István (aki Trencsén városából származott és 29 éves volt) 1806. október 22-én kitöltötte Mohol első egyházlátogatási okmányát, akkor azt írta, hogy már egy éve ő a plébános. Ezek szerint 1805. november 9-e után ment át lakni Adáról Moholra, talán még 1805-ben, vagy lega-

122 KÉL. Mohol, iratok: 1804. aug. 30.

123 KÉL. Mohol. Vis. Can.-ban: 1805. nov. 9.

lább 1806. legelején. Rögtön el is kezdte a szokásos anyakönyvek vezetését, de azok 1848/49-ben megsemmisültek. Plébánialak még 1806 októberében sem volt, hanem a pap mint zsellér: Sáfrány József házában lakott.¹²⁴

A hívek fenti levele utal az „üldöztetésre”. A kerületi bírósági jegyzőkönyv 1804. április 9-én említi Moholról, hogy Kardos András 6 botütésre ítélték, s kaptak mások is büntetést. Kosztolányi adatai plébános emiatt panaszt tett az érseknél és az úriszéknél is. Ez utóbbi 1804. augusztus 6-i — Kanizsán tartott — ülésében tárgyalta ezt az ügyet, s az ügyészi kivizsgálás azt állapította meg, hogy a községi előjáróság adás-vételi ügyben verette meg Kardost nem pedig azért, mert Tamás János és Ferenc foktőieket a házába befogadta. 1805. június 19-én újból jelenti Kosztolányi Kalocsára, hogy Becsén folyik a moholiak póre, közbenjárt érdekükben, fel is mentettek mindenkit, csak egy maradt még közülük börtönben.¹²⁵ Különben ez az akkor 40 éves Kardos András molnár volt, s ő lett az első egyházgondnok és egyben szyndikus.¹²⁶

Az 1806. évtől kezdődően a katolikus lakosság számának igen gyors emelkedéséről a leghitelesebben az egyházlátogatási okmányok tájékoztatnak bennünket. Ugyanekkor a görögkeleti szerbek száma is erősen növekedett, lehet, hogy a szomszédos helyekről is kaptak utánpótlást. Ezek számát az említett okmányok többször kerek számban vagy csak hozzávetőlegesen adják meg, tehát nem törekedtek pontosságra.

Íme a statisztika táblázata:

13. táblázat

Év	Katolikus		Görögkeleti	
	háaspár	lélek	háaspár	lélek
1806.	180	673	kb. 600	
1810.	260	1056	kb. 600	kb. 2453
1813.	263	1141	kb. 800	3120
1816.	332	1420	815	3412
1823.	361	1506	1000	4000 fölött
1840.	381	1692		

A moholi magyarok származási helyére egyedül az 1840. évi egyházlátogatási okmány utal, de csak általánosságban. Annyit mond csupán, hogy főleg Nógrád-, Pest- és Heves vármegyékből, a Kiskunságból, továbbá

124 KÉL. Mohol, Vis. Can. 1806.

125 KÉL. Mohol iratai 1804. ápr. 9., aug. 6., aug. 4., 1805. jún. 19.

126 KÉL. Mohol, Vis. Can. 1806.

dunántúli és tiszántúli részéről jöttek.¹²⁷ Erre nézve — legalábbis az első települők tekintetében — sokkal pontosabb adatokkal rendelkezünk az 1807. évi moholi bérnálási anyakönyvből, aminek teljes feldolgozása a tervezett nagyobb monográfiánkra vár. Úgy tűnik, hogy az 1840. évi fenti általános közlés inkább közvetlenül csak az 1840. év előtt ideérkezett jövevényekre vonatkozik. Az 1807. évi moholi bérnálási jegyzék (jele: M1.) vizsgálatakor ugyanis kiténik, hogy ezek a lakók éppen nem a távolabbi vidékekről jöttek, hanem elsősorban Bács—Bodrog vármegyéből, a Kiskunságból és Pest—Pilis—Solt vármegye déli részeiből. Jászságból és az egyéb felvidéki helyekről jövők itt kisebbségben voltak. Vagyis most már az Alföld déli helységei is annyira felszaporodtak, hogy a felesleget szívesen engedték el a közeli helyekre. A jegyzékben szereplő 174 személyből 69 a jelenlegi Bács-Kiskun megye területéről származott, ami kerekén éppen 40%. Ezek (az életkor adatával) a következők:¹²⁸

Baja:

Erdélyi Gáspár 11

Bátmonostor:

Erdélyi Pál 12

Dusnok:

Erdélyi Mihály 10

Félegyháza (ma: Kiskunfélegyháza):

Kiss Anna 10

Kiss Rózsa 15

Nagy Erzsébet 15

Nagy István 13

Sebők János 13

Sebők János 13 (bis!)

Ucza Rózsa 13

Veréb Borbála 11

Foktő:

Sáfrány Erzsébet 13

Tamás György 9

Tamás Károly 13

Halas (ma: Kiskunhalas):

Mészáros Erzsébet 9

Mészáros Mária 7

Szabadi Erzsébet 10

Varga Erzsébet 22

Izsák:

Bukta Anna 12.

Fekete Ilona 14

Horváth Tamás 8

Kormos Anna 12

Kormos Pál 15

Nagy Rozália 9

Kecel:

Lakatos Mária 7

Lauko István 30

Németh Mihály 36

Szabadi Mihály 30

Kecskemét:

Nagy József 11

Sziráki Erzsébet 24

Madaras:

Orosz Anna 14

Majsa: (ma: Kiskunmajsa):

Hunyitska Mihály 12

127 KÉL. Mohol, Vis. Can. az említett évekről, melyek persze nagyon sok másféle értékes anyagot is tartalmaznak.

128 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Mohol, 1807.

Huszka János 12
Juhász András 10
Kotsis Antal 19
Köbli Katalin 14
Köbli Pál 8
Lajber András 11
Lajber Mária 15
Magyar Anna 13
Molnár Katalin 16
Molnár Rózsa 14
Surián Anna 13
Tóth Ágnes 30
Tóth Pál 11
Vincze Anna 14

Mélykút:

Erdélyi Mária 7

Monostor (azonos fenti Bátmonos-
torral):

Erdéli Erzsébet 13

Lami Rozália 25

Tataháza:

Huszka András 19

Pohenyik Mihály 10

Raffai György 28

Vadkert (ma: Soltvadkert):

Bogáromi András 20

Bojtok Anna 6

Lakatos Ágota 8

Seres Péter 8

Varga Károly 8

Varga Miklós 18

Varga Péter 16

Varga Simon 14

Vén András 17

Vén Anna 14

Vén Erzsébet 9

Vén József 8

Vintze Erzsébet 20

Vincze Pál 24

Vincze Rozália 16

Vincze Tamás 14

Vaskút:

Pintér Ilona 13

Mohol tekintetében jelentősek lennének az 1804—1805. évi országos összeírás lapjai, hiszen a község 1803—1804-ben települt. Sajnos azonban az Országos Levéltárban csak az erre vonatkozó adminisztrációs iratok találhatók.¹²⁹ Viszont e hiányt éppen az általunk idézett előbbi bérnyomtatás jegyzék szinte teljesen pótolja.

Péterréve

Ősrégi község. Az 1092. augusztus 25-én keltezett oklevélben szerepel először „Peterrewé falu a Tisza mellett”. Ha az oklevél 1390 táján szerkesztett hamisítvány is, mégis bizonyítja a falu régi létezését.¹³⁰ 1522-ben

¹²⁹ OL. C 53. Filmtár: 20611. sz. doboz. — A szakelőadó szerint lehetséges, hogy e népszámlálás anyaga teljes egészében átkerült a Számvévesztékhez. Viszont ott elpusztult. — Nincsenek meg az összeíró lapok a KVL-ban sem a Bács-Bodrog vm-i anyagban.

¹³⁰ ERDÉLYI 1912. X. köt. 242, 433. 55. sorsz.

Péterrévén Kustár Tamás szerűjén tárolták a dézsma-búzáat.¹³¹ A török idők alatt a délszlávok változtatták a falu nevét Petrovoszelló-ra, és a XX; szd. elejéig e néven szerepelt.

Az 1766. augusztus 5-én Kalocsán tartott szentszéki gyűlés tárgyalta a tiszai kerület esperesének 1766. április 6-án írt jelentését, melyben az is szerepel, hogy „Petro—Szelá”-n a katolikus Bunyevác Andrásnak egyik gyermekét a görögkeleti plébános elkeresztelte, hármat pedig eltemetett. A gyűlés után írtak az újvidéki vladikának (=püspöknek): Putnik Mózesnek. A vladika válaszolt, s a törvények értelmében hajlandó volt elégtételt szolgáltatni, ha közlik a kérdéses pápa nevét.¹³²

A kerületi magisztrátus Ada és Becse mellett Péterréve ügyét is előhozta az Udvari Kamara felé szóló 1765. évi jelentésében, csatolván a péterrévei előjáróság panaszát, hogy az előző évben ide is sok magyar jött, földet kérnek, de nem tudnak nekik adni.¹³³ Pedig a létszám ekkor még nem volt számottevő. Amikor az 1766—1767—1768-as években a kormányhatóság összeíratta az itteni összes helységek házaspárjait, külön csoportosítva vallások (nemzetiségek) szerint és az életkor feltüntetésével, akkor a községi előjáróság 1768. április 1-én Petrovoszellón a következőket vette fel a katolikusok 1767. évi jegyzékébe:¹³⁴

Kerekes Ferenc, felesége	Mária, 26, 22
Molnár Pál, f.	Éva, 33, 25
Jakubacz Pál, f.	Katalin, 42, 34
Halász Mihály, f.	Anna, 46, 44
Nagy Szegi Lőrinc, f.	Katalin, 32, 25
Halász János, f.	Julianna, 35, 28
Kocsis János, f.	Ilona, 34, 24
Dudás József, f.	Anna, 54, 41
Gáll András, f.	Erzsébet, 31, 26
Berkes János, f.	Katalin, 27, 20
Boldisár Mihály, f.	Katalin, 50, 47
Boldisár János, f.	Katalin, 40, 30
Seres János, f.	Zsófia, 45, 34
Streda Mihály, f.	Anna, 22, 19.

131 Iványi Helynévt. IV. 102—104. — BOROVSZKY BBVm. I. 142—144, 41. — OL, Q szekció (D1).
Filmtár. D. 169. sz. dob. D1. 37 163. fol. 29.

132 KÉL. Diar. Dioec. II. 203, 232—234. és Protoc. Consist. 5. köt. 1766. aug. 5., okt. 11., dec. 2., 1767. ápr. 7., 1768. jan. 8.

133 OL. E 25. Iratok, 1765. fol. 47—50, 58—59.

134 OL. E 160. 2. iratcsomó p. 828. A nevek melletti szám az életkort jelenti.

Az 1766. évi plébániai összeírás — amit a Helytartótanács rendeletére és vármegyei kiküldöttek közreműködésével végeztek — 20 pár katolikust említ Péterrévén; az 1768. évi 25 párt = 80 + 20 = 100 fővel; az 1778-i már 147 párt, kikből csak a felnőttek („gyónóképesek”) 500 főt tesznek ki.¹³⁵

Az irodalomban a különböző szerzőknél ismétlődik az adat, hogy 1767-ben 22 magyar család jött ide, s 1772—3-ban telepedett le aztán a magyarság legnagyobb része. Főntebb az általános részben idézett másik 1767-es kimutatás 104 katolikus főt említ.¹³⁶ Ezt a 22-es számot, a tiszai koronai kerület 1766. évi házi adó és vagyon összeírásából vesszük,¹³⁷ ahol a nevek is fel vannak sorolva. Ezek tehát már birtokos gazdák voltak, s kívülük mások is lakhattak zsellérsorban a községben. A 22 név a következő:

Boldishár János	Kovács Ferenc
Boldishár Mihály	Körökes Ferenc
Bunyevácz András	Lévaj János
Dudás József	15. Mester Sándor
5. Fekete György	Molnár Pál
Gombos Tamás	Nagy György
Jacob Ács Pál	Nagy Szegi Lőrinc
Katona János	Sárkezi Gergely
Katona Mihály	20. Seres János
10. Kepkó Albert	Szreda Mihály
Kocsis János	22. Szreda Miklós.

Tudjuk, hogy Körökes vagy Kerekes Ferenc valódi családi neve: Balassa, aki Adárol jött át.

Feltűnő és a kerület összeírásainak esetleges hiányosságaira, vagy a magyarok gyakori költözésére mutat rá az, hogy 1768-ban („Pavao Dudas”-t és „Philipp Rusz”-t nem számítva, bár ez utóbbi német lehetett, s így katolikus) csak 10 magyar gazdát írtak össze.¹³⁸

Balass Ferenc	Kattona Mihály
Boldishár János	Kocsis János
Dudás József	Mester Sándor
Jakubacs Pál	Molnár Pál
Kattona János	Sztrégya Mihály

¹³⁵ KÉL. Conscr. paroch. 1766., 1768., 1778.

¹³⁶ BBVm. Évk. 1900., 95—101. — BOROVSZKY BBVm. I. 142—143. stb.

¹³⁷ KVL. Rationes 1764—1766. 3584/II. raksz. Filmen: OL. Egykori E 120. 5252. sz. doboz 33. cím. f. 406—413.

¹³⁸ KVL: uo. és OL: uo. fol: 324—328.

1771-ben 15 az olyan név, amelyet magyarosan ír a jegyzék, míg a szerbek keresztnevét általában szlávos alakban hozza, a németekét pedig rendszerint latin, ritkábban német alakban.¹³⁹

Blasek József
Boldisár János
Boldisár Mihály
Gombos Lukács
Gujás István
Katona János
Katona Mihály
Kerekes Ferenc

Kerekes Mihály
Kocsis János
Kurucz Pál
Lévay János
Szent-Péteri György
Sörös János
Zakar János.

Látjuk tehát, hogy 1766-os nevek újból megjelennek, melyek 1768-ban kimaradtak. Feltűnő különben is, hogy 1766-ban, 1767-ben és 1768-ban mennyire eltérő hivatalos jegyzékek találhatók a levéltárakban. Érdeemes még áttekinteni az 1775. évi kerületi összeírásban szereplő 30 magyarul írt nevet is.¹⁴⁰

Berkes Ferenc
Blazskó Mátyás
Boldizsár János
Buri András
Ferencz András
Gaiga Péter
Gombos Ferenc
Gombos Lukács
Gulyás István
Horváth János
Josa János
Kecskeméti Pál
Kerekes János
Kocsis János
Lévay Márton

Mester Sándor
Molnár János
Molnár Pál
Olai József
Parosy János
Pecze Ferenc
Seres János
Szabó Antal
Szabó Jakab
Szabó József
Szent-Péteri György
Tott András
Tott György
Tott Imre
Varga István

1768-ban a 23 községi tanács tag közt két magyar szerepelt: Boldizsár János és Katona János.¹⁴¹

139 KVL. Rationes 1767—1771. 3584/III. raksz. OL: 5253. sz. doboz 34. cím. 168—171. fol.

140 KVL. Rationes 1773—1779. 3584/IV. raksz. OL: 5253. sz. dob. 35. cím. fol. 181—187.

141 OL. E 25. Iratok, 1768. márc. 25.

Kiskundorozsma történetéből ismerjük, hogy 1776-ban onnan a következő 14 család (kb. 60 lélek) telepedett át első rajként Petrovoszellóra:¹⁴²

Acsay Gáspár	Pecze Ferenc
Csonka Ferenc	Péter András
Dajka Péter	Szabó András
Hajdú József	Szabó József
Hényel Mihály	Sziveri László
Horváth Albert	Takács János
Komáromy Antal	Tóth András

Ezek részben még 1775-ben áttelepülhettek, hiszen már gazdaként szerepelnek az előbbi 1775. évi kerületi jegyzékben (Pecze F., Tóth A., Dajka P., ott „Gaiga”-nak írva a szerb összeíró által).

Mikor aztán az egyházközség 1776. január 13-án megkötötte a plébános első párbérszerződését, a 8 aláíró közt újabb nevekkal is találkozunk:¹⁴³

Balassa Ferenc esküdt	Gáll András
Boldizsár János	Kiss Mátyás
Farkas Márton	Oroszi József
Ferencz András	Totth Imre.

Az óbecsei ferences lelkész 1770. március 8-án jelentette Kalocsára, hogy Petrovoszellón az előző évben megáldotta a temetőt, s a templom helyét is kijelölték.¹⁴⁴ A lelkész egyelőre vert falú kápolna építésére kért engedélyt a 22 pár katolikus család számára, akik templom esetében nyilván jobban fognak ott maradni, míg jelenleg állandóan vándorolnak és ingadoznak. A Szentszék kívánsága az volt, hogy legalább az alapokat téglából építsék.¹⁴⁵

Később telepedett le a községben néhány görög katolikus ruthén család is, amiről az 1783. október 19-i egyházlátogatási okmány tesz említést.¹⁴⁶

Adánál és Becsénél említettük, hogy az 1797. évi bérmaútból Petrovoszellót még kihagyták, s a bERMÁlkozni szándékozók a két előbbi helységbe mentek át. Így csak külön eljárással lehet megállapítani, hogy kik voltak

142 Sztricha 1937. 71.

143 KÉL. Péterréve. Iratok 1776. I. 13.

144 KÉL. Óbecse I. Iratok 1770. márc. 8. és Protoc. Consist. 6. köt. 68—69.

145 KÉL. Protoc. Consist. 8. köt. 216—217, 219.

146 KÉL. Péterréve. Vis. Can. 1783. p. 20.

közülük péterrévei lakosok, s ezek közül is kik származnak a jelenlegi Bács-Kiskun megye területéről. Az 1807. évi péterrévi bérmláskor szereplők azonban valójában korábban kerültek a községbe, mint Moholra az új telepesek, s talán ez a magyarázata annak, hogy nagyobb részük még távolabbi vidékekről: a Jászságból, Pest—Pilis—Solt- és a felvidéki vármegyéből jöttek a községbe. Csak 16-ot találunk köztük, akik a mostani Bács-Kiskun megyéből valók:¹⁴⁷

<i>Félegyháza</i> (ma: Kiskunfélegyháza):	Farkas Márton 52
Takáts Mária 50	<i>Szent Iván</i> (Felsőszentiván helyett talán inkább: Cserhátszentiván):
<i>Foktó:</i>	Tariányi János 23
Böndör Ferenc 13	<i>Vadkert</i> (ma: Soltvadkert):
Böndör Mihály 15	Barna Verona 13
<i>Jánoshalma:</i>	Barna Anna 11
Popánka Erzsébet 19	Komáromi János 15
<i>Katymár:</i>	Komáromi Katalin 10
Kollár Ilona 16	Komáromi Pál 14
Kollár Mária 13	Tari Ilona 10
<i>Kecskemét:</i>	Tóth Erzsébet 9
Szaditcki Erzsébet 15	
<i>Kécske</i> (ma: Tiszakécske):	

Érdekes kecskeméti adat még a következő is. A Helytartótanácsi levéltárban őrzött 1787. évi tiszai korona-kerületi számadási iratok közt található Molnár János és Oláh István petrovozzellai molnárok kérelme még az 1784. évi adó ügyében. A döntés megemlíti, hogy Oláh István közben Kecskemétre ment, de Molnár Jánosnál indokolt a kivetés.¹⁴⁸ Volt tehát vándorlás visszafelé is: északra.

Szenttamás

Szenttamás községéről a megyei történetírók azt említik, hogy a török idők előtti plébániáját 1783-ban szervezték újra.¹⁴⁹ Az egyházmegyei névtár szerint¹⁵⁰ anyakönyvei 1785-től voltak meg, de az itteni 1848/49-es nagy harcok következtében megsemmisültek, és csak 1826-ig visszamenőleg tudták azt újból lemásolni a kalocsai másodpéldányokból. 1784. máj.

147 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Péterréve. 1807. — A név melletti szám itt is az életkort jelenti.

148 OL. C 44. 1787. év 156. kútfő 4. tétel, 242. sorszámmú beadvány.

149 BOROVSZKY BBVm. II. 345.

150 Schematismus 1942. 140.

13-án a helyben lakó Köröskényi Mihály kerületi ülnök kért engedélyt a kalocsai érsekségtől a már építeni kezdett kápolna megáldására.¹⁵¹ Az 1840. évi egyházlátogatási okmány rögzíti, hogy 1785-től akkor még hiánytalanul megvoltak az anyakönyvek, s a plébánia is 1785. november 10-én szervezetetett, amikor Topolyáról és Heves megyéből jött néhány katolikus család.¹⁵²

A katolikus hívek és részben az egész lakosság számának alakulásáról a Kalocsai Szentszék jegyzőkönyve¹⁵³, egyéb összeírások¹⁵⁴, ill. levéltári iratok¹⁵⁵ és az egyházlátogatási okmányok¹⁵⁶ tájékoztatnak bennünket. Ezek adatait a következő táblázatba összesítettük:

14. táblázat

Év	Katolikus hívek		Görögkeleti hívek		Forrás
	házaspár	fő	házaspár	fő	
1766.	5				Conscr. 1766.
1767.		20			Vis. Can. 1767.
1768.	3	12			Conscr. 1768.
1778.	20	kb. 90			Conscr. 1778.
1789.		502			Prot. Cons.
1791.		506			Iratok. 1791.
1794.	151	506		3561	Vis. Can. 1794.
1796.		507			Iratok. 1796.
1803.	250	1200		3550	Vis. Can. 1803.
1806.	312	1430		4060	Vis. Can. 1806.
1810.	420	1689			Vis. Can. 1810.
1816.	430	2437			Vis. Can. 1816.
1823.	502	2483			Vis. Can. 1823.
1840.	656	2584			Vis. Can. 1840.

A Szenttamáshoz tartozó pusztán: Kutason ezenkívül 1823-ban 32 főt, 1840-ben 8 házaspárt 86 katolikus lélekkel mutattak ki. — A vezetéknevből persze nem mindig lehet következtetni, még itt a Tisza mellett sem, az illető vallására. 1794-ben pl. feljegyezték, hogy Mirkos Jakab, Gyurákovits Péter, Zoborits Péter, Rajcsovics Márk, Teszár András „és

151 KÉL. Protoc. Consist. 9. köt. 330.

152 KÉL. Szenttamás. Iratok. Tévesen itt van az 1840-es Vis. Can. Ennek érdekessége, hogy az okmány felvételénél a kegyúr kamara részéről Thán János becsei tisztartó vett részt, kinek fiai közül Mór (szül. 1828) nagy, festő, Károly (szül. 1834.) pedig vegyész és egyetemi tanár lett.

153 KÉL. Protoc. Consist. 11. köt. 167—168. Jelzése: Prot. Cons. — Vis. Can. ált. 1767. Jelzése a táblázaton: Vis. Can. 1767.

154 KÉL. Conscriptio parochiar. 1766., 1768., 1778. Jelzése a táblázaton: „Conscr.” és az év.

155 KÉL. Szenttamás. Iratok. 1791, 1796. Ez a jelzet a táblázaton is.

156 KÉL. Szenttamás, Vis. Can. 1803., 1806., 1810., 1816., 1823., 1840. (Iratok közt). Jelzet a táblázaton: Vis. Can., és az év.

még többen mások” római katolikus vallásúak, de görögkeletieknek szolgálnak. — A legkorábban települt magyarságról sajnos jegyzék nincs, s csak az 1807. évi bérnálási anyakönyv ad róluk — és származási helyük-ről — felvilágosítást. —

Szenttamás viszonylag elég korán települt, úgyhogy 1797-ben lehetett volna itt helyben is bérnálás. Amint Becsénél említettük, a bérnálkozók Becsére mentek, s így csak körülményes eljárással állapítható meg, hogy kik laktak közülük Szenttamáson.

Az 1807. évi helybeli bérnálási anyakönyvből¹⁵⁷ megállapítható, hogy a lakosság túlnyomó része (legalábbis az 1797 után bevándoroltak) magából Bács-Bodrog vármegyéből származik. Sokan jöttek még a Jászságból, a két Kunságból és Heves vármegyéből. A jelenlegi Bács-Kiskun megye területéről a következők származtak (a név melletti szám az életkort jelenti):

Akaszto:

Kováts András 16

Kovács Mária 8

Kovács Mihály 9

Tóth Márton 22

Almás (ma: Bácsalmás):

Garzó Mátvás 10

Baja:

Bajanics Franciska 13

Csordás Éva 10

Bojár (talán a Hartáéhoz tartozó

puszta):

Kiss Katalin 30

Borsod (ma: Bácsborsód):

Kiss Károly 7

Ritza József 24

Félegyháza (ma: Kiskunfélegyháza):

Csekke István 21

Csekke Mátvás 20

Halas (ma: Kiskunhalas):

Garzó Erzsébet 16

Holka Anna 26

Jánoshalma:

Lakatos Klára 30

Kecel:

Kováts József 40

Kovács Rozália 10

Kecskemét:

Hegedűs Pál 60

Kelemen Dávid 12

Nádi Mihály 20

Nádi Péter 17

Orosz István 36

Tomtsányi Apollónia 15

Tomtsányi Emerencia 9

Kerekegyháza:

Nádi István 11

Nádi Verona 13

Kécske (ma: Tiszakécske):

Horpácsi József 60

Pozsonyi András 56

Vintze János 54

Madaras:

Kiss József 18

Turtsik Anna 50

Majsa (ma: Kiskunmajsa):

Antalits György 17

Illyés Sára 55

¹⁵⁷ KÉL. Anyakönyvek, Conf. Szenttamás 1807. Idézési jelzése: Sz 1.

Kis István 28
Szalai Anna 18
Szalay István 18
Szűts Judit 12
Zsellér János 45

Mélykút:

Drovina Anna 7
Garzó Katalin 20
Horváth Anna 50
Kőrös Erzsébet 30
Kurucz István 12
Nemes Ilona 14

Tarovics György 30
Varga Erzsébet 17
Varga Pál 26

Miske:

Kollár Anna 10
Kollár Mária 10

Sükösd:

Kovásznai János 11
Szent Iván (Felsőszentiván helyett
talán inkább Cserhátszentiván):
Felix Mihály 7

Ez összesen 51 személy. A jegyzék természetesen feltünteti a szülők nevét és a házastárs nevét is a felnőttéknél. Ezek adatait a jelen szűkebb dolgozatunkban nem közölhettük. Így is szemlélteti azonban a felsorolás, hogy a megyének mely községei bocsátottak ki rajukat.

Szenttamásról van 1786-ból, tehát egészen korai időből egy jegyzék, amely az 1786. évbéli állapot szerint sorolja fel a 464 gazda nevét és birtokait. Ekkor bizony még nagyon kevés volt a birtokos magyar. Íme a nevük a sorszám feltüntetésével: 155. Kollár Márton, 228. Dukay Péter, 232. Huszár Márton, 233. Pillin Józsefné (?), 242. Mandvay István, 244. Veréb József, 249. Horváth János, 424. Köröskényi Mihály szenátor. A jegyzéket maga Köröskényi mint kerületi mérnök állította össze.¹⁵⁸

Turja.

Régebben általában Turiának írták. A középkorban több „Turol” nevű község volt e tájon. Ezek egyikének utóda lehet. 1746-ig kamarai község volt és nem tartozott a határori sáncok közé, ezért az országos és a megyei összeírásokba felvették. 1728-ban panaszkodnak is a szenttamási határori túlkapásai ellen. 1746-ban lett aztán határorvidéki sánc, mikor a szabadkai katonaság egy része ide települt át: továbbra is a katonai pályát választva. Pedig ekkor már régen megvolt az 1741-i törvény a határorvidék felosztásáról, amit azonban csak 1750-ben mert Bécs foganatosítani. Így került bele Turja — minden múltbeli érdem nélkül — 1751-ben a kiváltságos tiszáninzeni koronakerületbe.

Egyházilag kezdetben Óbecséhez tartozott, s az ottani plébános gondozta a néhány katolikus szolgát vagy molnárt. Később aztán Szenttamáshoz csatolták. A lakosság számának alakulásáról és vallás szerinti meg-

158 OL. Filmtár: volt E 120. 5248. sz. doboz. 25. cím. 417—432.

oszlásáról a levéltári adatok¹⁵⁹, a szenttamási egyházlátogatási okmányok¹⁶⁰ a következő táblázat szerint tájékoztatnak. A vallás alapján a vidéken általában lehet következtetni a nemzetiségre is: a görögkeletiek azok szerbek, a katolikusok: főleg magyarok.

15. táblázat

Év	Katolikus		Görögkeleti		Forrás
	házaspár	fő	házaspár	fő	
1766.	1	5			Conscr. 1766.
1768.	1	5			Conscr. 1768.
1794.	5	19		821	Vis. Can. 1794.
1803.	10	64		784	Vis. Can. 1803.
1810.	12	59			Vis. Can. 1810.
1816.	15	63			Vis. Can. 1816.
1823.		34			Vis. Can. 1823.
1840.	56	257			Vis. Can. 1840.

Az 1840. évi okmány — a sok egyéb értékes adat mellett — felemlíti a görögkeleti szerbek templomát, iskoláját, két papját és egy tanítóját. Az érsek által ennek kapcsán kiadott rendelkezésből az is kiderül, hogy Turján volt katolikus temető is, s hogy a magyar tanító neve Szalai János, 30 éves. — Kitűnik az előbbi statisztikából, hogy a magyar katolikusság száma erősen szaporodott, s nyilván az 1848/49-es események folytán csökkent le később a számuk.

Turjai származásúként szerepel az 1807-ben bérmáltak közt: Becsén Koros Mihály 13, Szenttamáson Krekin Teréz 16, Tikkel Pál 10 éves.¹⁶¹

Zenta

A középkori oklevelekben „Zintharew”-ként szerepel. Vele szemben, a Tisza bal partján Kis-Zenta nevű falu feküdt. II. Ulászló király 1506-ban emelte szabad királyi városi rangra. Az 1686. és 1697. évi nevezetes csaták színhelye volt. 1702-ben a tiszai határőrvidékhez került, majd 1751-ben a kiváltságos tiszai koronai kerülethez, mégpedig — Becsével és Kanizsával együtt — (mező)városi rangra emelve.¹⁶² A török időktől kezdve Szentának írták a város nevét.

159 KÉL. Conscr. paroch. 1766., 1768.

160 KÉL. Szenttamás. Vis. Can. a jelzett évekről.

161 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Óbecse I. 1807., Szenttamás 1807.

162 BOROVSZKY Csanád vm. II. 299. — BOROVSZKY BBvm. I. 273—280.

Az 1772. évi vizsgálat idején, amiről Kanizsánál már említést tettünk Halászy György zentai molnár arról tett vallomást, hogy már 30 év (tehát 1742) óta lakik ott helyben, s a molnárságban 3 évi szolgálat után az ugyancsak katolikus Faragó Mihályt követte. Állítja, hogy már akkor laktak katolikusok Zentán, nevezetesen: 2 szabó, 2 csizmadia, 1 gombkötő, 1 kocsmáros, és a béreseken kívül még néhány szerződött szolgáló.¹⁶³ A szabadkai ferencesek is tudtak róla, hogy már 1750 előtt voltak itt katolikusok, s vezetőjük egy Markovics nevű tiszt volt, aki a zombori rendházból tartott házában állandóan egy ferences szerzetest. A mise vasárnapokon és ünnepnapokon az említett tiszt házában volt, s ilyenkor megtelt a ház katolikusokkal.¹⁶⁴ Tudjuk, hogy a tiszai határőrvidékhez szervezetiileg Szabadka és Zombor is hozzátartozott, s ezeken a helyeken a határőrök a római katolikus vallású bunyevácokból is toborzódtak, nemcsak a görögkeleti szerbekből. Markovics talán Zomborból való volt, azért kért onnan ferences szerzetest.

Ahogy az általános részben már utaltunk rá, a szerb határőrök nagy része 1750 után Zentáról is elköltözött. Így Kanizsához hasonlóan ide is korán kezdtek magyarok letelepedni.

1753-ban egyházilag még Szent Mária (vagyis: Szabadka) filiájaként említik¹⁶⁵, s utalnak arra, hogy a hívek számának rohamos növekedésével hamarosan itt is lehet plébániát szervezni. Ez 1754-ben vagy 1755-ben meg is történt. Az anyakönyveket is vezették 1755-től, de sajnos, azok elégték. Mikor Battyhányi érsek 1763. jún. 10-én Óbecsén járt, és a zentai plébánost hivatali könyveivel odarendelte, már akkor a kereszteltek anyakönyve csak 1761-től volt meg, az egybekeltéké 1763-tól, de a meghaltaké 1754-től!¹⁶⁶

Zenta katolikus vallási (és egyben magyar) életének újbóli megindulásáról eléggé kimerítően tájékoztatnak az 1756., 1762., 1767., 1769., 1783. stb. évi egyházlátogatási, ill. egyéb okmányok.¹⁶⁷ A legértékesebb persze a 79 kérdésre feleletet adó 1756. évi, melyhez másik két terjedelmes okmány is kapcsolódik: a zentai városi magyar esküdtek 1756. január 26-i jelentése a kalocsai érsekhez, és az érsek (gr. Klobusiczky Ferenc) 1756. május 13-án Hajóson kelt dekrétuma. Mivel a látogatási okmány kelte-

163 KÉL. Diar. Dioec. III. köt. 251.

164 KÉL. Vis. Can. ált. 1701—1906. — Egyházmegye állapota 1772. okt. 14.

165 KÉL. Conscr. paroch. 1753.

166 KÉL. Vis. Can. ált. 1763. Protoc. pag. 144. — OL, E 25. Iratok. 1769. fol. 98—101: Zomborból 1769. ápr. 26-án tett jelentést Kruspér kamarai adminisztrátor az Udvari Kamarának a Szentán ápr. 4-én du. 3—4 óra közt kitört „fatale incendium”-ról: nagy keleti szél fújt, s 2 óra alatt leégett a régi templom, a plébánialak, a városháza és 319 ház. Mellékeli a zentai lakosok magyarul írt panaszát, mely így kezdődik: „Jaj és jaj!” Kéri, hogy Szolnokról vagy Szegedről küldessenek mérsékelt áron elsősorban épületfa anyagot.

167 KÉL. Zenta I. Vis. Can. a felsorolt évekről.

zése hiányzik, azt e két utóbbiból következtetve szintén 1756. január 26-ára tehetjük. Az okmányt kitöltő lelkész: a 40 éves P. Oszlányi Ferenc ferences azt írja, hogy már 1 éve és 7 hónapja lelkészkedik Zentán, de csak egy 15 forintért vásárolt házacskája van, és a városban a házszenelést (jan. 6.) már két ízben végezte el. Eszerint 1754. július elején költözhetett Zentára, s feltehető, hogy nyomban elkezdte az anyakönyvek vezetését is. Téglából épült és náddal fedett, padló nélküli és simítatlan — meszeletlen kis kápolnájuk — Szent István király tiszteletére — 300 embert tudott befogadni. Meglehetősen szegényes templomi felszerelésük mellett harangjuk már volt, s azt 1755-ben elhozták megszentelni Hajósra, ahol a kalocsai érsekek akkoriban rendszerint tartózkodtak.¹⁶⁸ Az érseki leirat sürgette a plébánialak megépítését és a megfelelő javadalmazás biztosítását.

Meglepő, hogy az 1762. évi említett egyházlátogatási okmányban nem tudtak a városban és határában levő középkori templomromokról, s a néphagyományra hivatkozva is csak annyit jegyeztek fel, hogy egykor Tornyoson és Kalocsán volt valaha templom. Pedig a régészeti kutatások azóta további templom-maradványokat derítettek fel.¹⁶⁹

Érdekesek az említett egyházlátogatási okmányok ¹⁷⁰ számadatai a magyarság rohamos gyarapodásáról:

16. táblázat

Év	Katolikus		Görögkeleti	
	házaspár	fő	házaspár	fő
1756.	225	kb. 1200		
1762.	375	1725		
1767.	536	2154		
1769.	546	2387		
1783.	858	4698		
1794.	1423	5826	300	1340
1803.	1405 + 210 félpár	7415		1534
1823.	2145	10543		

168 1755-ben Kalocsán még csak a középkori várkastély állott, de nem sokkal később megépült a jelenlegi érseki palota, amelybe szervesen beépítették a régi vár két emeletnyi nyugati tornyát és a hozzá csatlakozó földszintes részt. Hajóson azonban már felépült a ma is meglévő és nevelési célokat szolgáló egykori érseki vadászkastély: a templommal és a plébánialakkal szemközt, nagyszerű parktól körülvéve, a község határában pedig megfelelő erdősséggel, amelynek utolsó maradványát képező „fácános”-t az 1940. körüli években parcellázták.

169 KÉL. Zenta I. Vis. Can. 1762. — SZEKERES 1971. 95—103. Az itt említett Kalocsa a középkorban falu volt Zenta közelében, a mai Felsőhegytől kb. 3 km-re nyugatra.

170 KÉL. Zenta I. Vis. Can. az említett évekről. — Az OL. E 160. 2. iratesomó p. 605—641. alatt található és városi tanács által készített 1766. évi összeírás 267. magyar rk. házaspárt sorol fel, az életkor jelzésével. Külön csoportosítja a kb. 128 szerb házaspár adatait. Ezek a kimutatások azért is értékesek, mert a végén mindig feltüntetik az évi természetes szaporodást, ill. fogyást, valamint a be- és elköltözők számát nemek és korosztályok szerint.

Kanizsa ismertetésénél már említettük, hogy Redl bácsi kamarai jószág-kormányzó 1753-ban Zenta benépesítése érdekében is adhatott ki rendelkezést, mert a Pest—Pilis—Solt megye kecskeméti járásáról 1753-ban készített jegyzék Abonyban 30, Jánoshidán pedig 39 családot tüntet fel, akik elköltözni szándékoztak „Szintá”-ra.¹⁷¹ Ez a névsor a meglevő legrégebb hiteles okmány a korai települőkről. Könnyebb áttekinthetőség végett a neveket egységes betűrendbe szedtük, „A” és „J” betűvel jelezve a származási helyet:

	Antal Gergely	J.		Kovács András	J.
	Antal János	A.	30.	Kovács Gergely	A.
	Bakó László	J.		Kovács János	J.
	Balogh István	A.		Lakatos Pál	J.
	Baráthy Mihály	A.		Lovász Mátyás	A.
	Bartucz Pál	A.		Majoros Márton	J.
	Bálinth János	J.		Majoros Mihály	J.
	Berzók György	J.		Menyhért Gergely	J.
	Bócsa Mihály	A.		Mészáros Mihály	A.
10.	Bugary Antal	A.		Miskólczy György	A.
	Csáby István	A.		Mitovszky Márton	J.
	Deme András	J.	40.	Nagy András	A.
	Dobos Gergely	J.		Nagy István	A.
	Faika István	J.		Nagy Miklós	J.
	Fábián Péter	A.		Oláh Péter	J.
	Fehér János	J.		Oláh Sándor	J.
	Fenyvesy György	A.		Orbán Miklós	A.
	Fodor János	A.		Oroszleán István	A.
	Fülöp Mihály	A.		Pál Antal	A.
20.	Gaidos János	A.		Sárgha István	J.
	Gerhárt János	J.		Solthy Jakab	J.
	Gódor Márton	J.	50.	Sütő Márton	A.
	Gutay Mihály	J.		Szabó János	A.
	Here György	A.		Szabó János	J.
	Here Márton	A.		Szalay Mihály	A.
	Jászay Mihály	J.		Szarvák Mihály	A.
	Kiss István	J.		Szivák András	J.
	Kiss Mátyás	J.		Szivák János	J.

171 PML. CC. I. 20. A tényleges levonulást eddig csak néhány személy esetében sikerült az összeírások alapján igazolni. Lehet, hogy egyesek más helységbe továbbmentek, de a teljes egyeztetésről ez is kiderül.

Szócs István	J.	Vargha Jakab	J.
Szóke György	J.	Vargha János	J.
Tóth Jakab	J.	Vincze János	A.
60. Tóth János	A.	Zajay János	J.
Turóczy András	J.	Zámbory János	J.
Turóczy Mátyás	J.	69. Zólnay István	J.
Valóczy András	A.		

Ezek a gazdacsaládok általában jómódúak voltak. Csak a jánoshidaiak között volt egy zsellér (Lakatos P.). Az abonyiak állatállománya összesen: 186 jármos ökör, 70 ló, 95 fejős tehén, 29 lovaglásra való ló, 72 nyájbeli jószág, 628 juh. A jánoshidaiaknál ezek a végösszegek: 160, 105, 87, 33, 122 és 962. Ilyen gazdasági felszereléssel a Tisza mellé levonulva, teljes erőből elkezdhatték a gazdálkodást.

A Tiszán inneni kiváltságos korona-kerület adózási összeírásaiban az önálló gazdák száma a következőképp alakult:

17. táblázat

Év	Gazdák közül		
	magyar	szerb	magyar nevű szerb cigány
1761.	168	71	
1763.	177	76	
1766.	272	109	10
1768.	315	146	
1771.	271	120	
1775.	264	127	

A jegyzékek a magyarok keresztnévét magyar alakban (néha becező formában) hozzák, a szerbekét szerbül. Ez volt az irányadó a nemzetiségi besorolásnál. Ezért pl. Jovan Kurta-t a szerbekhez számítottuk. Meg kell említeni, hogy nincsenek e jegyzékekben a szerb nemesek, szenátorok, a papok és mások, akik nem adóztak; de nem szerepelnek a zsellérek sem, kik a katolikusság körében voltak számosabbak.¹⁷²

Az 1750-es évekről nincsenek ilyen részletes kimutatások a lakosságról, de akkor még nagyobb lehetett az aránytalanság, ahogy ezt az általános részben az 1756. évi bíróválasztás kapcsán említettük.¹⁷³

172 KVL. Comm. Cis Tyb. Rationes 1760—63—66—71—1779. 3584/I—IV. raksz. — OL. Filmtár 5251. sz. dob. 32. cím fol. 49—57., 231—238. 5252. sz. dob. 33. cím f. 279—298., 449—465. 5253. sz. dob. 34. cím f. 112—128. 35. cím f. 206—221.

173 OL. E 25. fol. 23—25. 1756. márc. 21.

Az 1768. évi városi tanácsba¹⁷⁴ 30 szerb mellett a magyarok közül a következő 30 tagot választották meg:

Bajusz András	Kardos József
Beló Márton	Kovács Miklós
Biliczki András	Kökényesi Ferenc
Birkás András	Lakatos Tamás
Boros Ádám	20. Majoros Márton
Boros József	Miskei Mészáros János
Burán János	Mészáros István öreg
Czank Márton	Piros György
Farkas József	Pisszár István
10. Farsang György	Szabó János
Gombos János	Szűcs János
Gy. Boros János	Torma András
Huszák Imre	Tott Mihály
Huszár Gergely	Varga Albert
Jablonszky Miklós	30. Veres Pál

A zentai 1797. évi bérnyomtatás anyagában a leggazdagabb, de a származási helyek szempontjából a legszegényebb.¹⁷⁵ A legtöbb jelentkezőt helybelinek minősítik, s csak a szomszédos néhány helységből származókat tüntetik fel külön, amiből arra lehet következtetni, hogy ezek ottani lakosok is voltak, s csak a bérnyomtatás hírére utaztak Zentára. E helyek: Ada, Bucsak (Horgoshoz tartozott), Csantavér, Csóka (a Tisza bal partján Torontál vm-ben), Földvár, Kanizsa, Szabadka és Szeged. Egyetlenegy személy van: a 10 éves Csitsák Erzsébet, aki távolabbi vidékről: Kalocsáról származott. S hogy itt valóban a Duna menti Kalocsa városát kell érteni, nem pedig a Zenta városához tartozó pusztát, az következik abból, hogy a helyet szokásos latin formájában Colocza-nak írták.

Sokkal gazdagabb és változatosabb az 1807. évi anyakönyv,¹⁷⁶ melyben a legtöbben Bács-Bodrog vármegyéből származottaknak vannak jelölve, de jöttek sokan a Jászságból, Heves vármegyéből, Szeged városából, és igen nagy a számuk azoknak, akik Tisza túloldaláról, főleg Torontál vm-ből valók voltak. Meglehetősen sokan (45!) jöttek a jelenlegi Bács-Kiskun megye területéről is. Alábbi felsorolásunkban a megbérnyomtatás nevét és életkorát közöljük származáshelyükkel.

174 OL. E 25. 1768. márc. 25.

175 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Zenta I. 1797. Idézési jelzése: Z1.

176 KÉL. Anyakönyvek, Conf. Zenta I. 1807. Jelzet: Z2.

Akasztó:

Tompai Mihály 46

Tompai Viktória 10

Almás (ma: Bácsalmás):

Somoskevi Mihály 14

Újvári Marcella 11

Baja:

Schmidt Eleonóra 10

Schmidt József 7

Bácsbokod:

Szabó Ilona 15

Félegyháza (ma: Kiskunfélegyháza):

Fodor Erzsébet 17

Kis András 33

Tály Anna 9

Tály István 36

Foktő:

Doroszlai Anna 11

Halas (ma: Kiskunhalas):

Molnár István 21

Katymár:

Kaltso János 35

Kecel:

Babinyecz Mátyás 40

Csernák Mária 45

Mészáros Judit 34

Stevik Erzsébet 50

Szabó Katalin 30

Kecskemét:

Abrany István 22

Juhász Anna 44

Major József 16

Ruzsa András 28

Kiskőrös:

Bausznász Judit 60

Madaras:

Babenyecz Marianna 14

Sárik Erzsébet 16

Szabó Marianna 9

Szabó Márton 13

Majsa (ma: Kiskunmajsa):

Elek Borbála 40

Gudra József 19

Szegedy Magdolna 7

Mélykút:

Boldisár György 21

Hegedűs István 55

Holkai Ilona 30

Homolya János 50

Hornnyák Katalin 13

Hornnyák Márton 11

Kőrösi Márton 55

Pásztori János 54

Rátz Márton 56

Ruhás Katalin 16

Tóth György 60

Monostor (ma: Bátmonostor,
esetleg Monostorszeg):

Kónya Viktória 12

Molnár Lázár 10

Tataháza:

Burtzki Anna 13

ÖSSZESÍTETT KIMUTATÁS

a tiszai korona-kerületbe az újranépesítés kezdetén letelepedett magyarok származási helyéről a bérnyomok alapján, különös tekintettel Bács-Kiskun megyére.

Megjegyzések:

1. A kimutatás az 1797. és 1807. (Adánál még: az 1810.) évi bérnyomok

utak anyakönyveinek adatait tartalmazza. Mivel több helyről a szomszédos helységbe mentek bérálkozni, azért az adatokat a bérálási anyakönyvek jelzete szerint adjuk. — Ezek a jelzetek a következők:

A1: Ada 1797.	K2: Kanizsa 1807.
A2: Ada 1807.	M1: Mohol 1807.
A3: Ada 1810.	P1: Péterréve 1807.
B1: Becse 1797.	Sz1: Szenttamás 1807.
B2: Becse 1807.	Z1: Zenta 1797.
K1: Kanizsa 1797.	Z2: Zenta 1807.

2. Előbbiekből kitűnik, hogy mindkét béralkörútból kimaradtak: Földvár, Martonos, Turja. — Földvárról és Turjáról a bérálkozni szándékozók Becsére ill. Szenttamásra; Martonosról pedig Kanizsára mentek. Ezért a kimutatás feltűnteti az e helyekről származókat. Természetesen a bérálkozók közül olyanok is laktak e helyeken, akik máshonnan származtak. 1807-ben a Martonosról jelentkezők egy része Horgoson bérálkozott. Ezek közül kilencet jelöl az anyakönyv martonosi születésűnek.

3. Kitűnik továbbá, hogy Moholon, Péterréven és Szenttamáson csak 1807-ben volt helyben bérálás. — 1797 tekintetében e helyeken a helyzet a következő: Moholon akkor még nem lakott katolikus lakosság; Péterrévről egy részük Adára, más részük a kb. szintén olyan távol fekvő Becsére ment; Szenttamásról pedig mind Becsére mentek. Itt is feltűnteti a kimutatás az innen származókat.

4. A jelenlegi Bács-Kiskun megye területéről leköltözötteket a kimutatás hozza helységek szerint.

5. A „Helybeli” rovat azok számát tűnteti fel, akiket a bérálkozás helyén születetteknek jelez az anyakönyv.

6. Az egyéb helyekről származókat további három csoportba soroltuk: „Bács-Bodrog vm-ből”-valóknak azokat vettük, akik a jelenleg Jugoszláviához tartozó terület községeiből jöttek, de hozzávettük Csongrád vm-ből a szintén Jugoszláviához került Horgos községet;

„Bánságból” valók azok, akik a Tiszán túli helyekről jöttek, s itt figyelemmel kell lenni arra, hogy sokan jöttek Török Becséről Becsére (Óbecsére), Csókáról Zentára, Török Kanizsáról Kanizsára (Ókanizsára), akik tehát ottani lakosok voltak és maradtak is;

„Máshonnan” jövőknek számítanak azok, akik előbbiekben nem szerepelnek.

Hönnan	Bérmálási anyakönyv jelzete:												Összesen
	A1	A2	A3	B1	B2	K1	K2	M1	P1	Sz1	Z1	Z2	
Madaras				1				1		2		4	8
Majsa	12	4	1	9				16		7		3	52
Mélykút					1			1		9		11	22
Miske										2			2
Monostor								2				2	4
Sükösd										1			1
Szajor	1												1
Szent István		1											1
Szent Iván	4	3	2		1				1	1			12
Tataháza	1						1	2				1	5
Vadkert	2			1				16					19
Vaskút								1	7				8
Bács-Kk. m. ö.:	41	24	9	41	6	1	3	69	16	51	1	45	307
Bács-Kk. m.	41	24	9	41	6	1	3	69	16	51	1	45	307
Helybeli	526	611	327	429	501	754	1040	30	413	141	928	1071	6771
Földvár				10	13								23
Martonos						170	140						310
Péterréve	97			62									159
Turja					1					2			3
Szenttamás				41									41
Bács-Bodrog vm.	80	79	15		68	233		39	74	117	31	121	857
Bánság	14	23	6	45	8	14					14	46	170
Máshonnan	492	124	48	255	67	21	89	36	119	115	3	189	1558
Összesen:	1250	861	405	883	664	1193	1272	174	622	426	977	1472	10199

Ha a fenti kimutatásokat áttanulmányozzuk, nagyon sokféle tanulságot lehet belőlük levonni. Kiemeljük a következőket.

A 12 bérnői anyakönyv pontosan 10 199 bejegyzést tartalmaz. Mivel a megbérnői név, életkorán és származási helyén kívül jelölik a szülők, az esetleges házastárs és a bérnői név is, ez azt jelenti, hogy kb. közel négyszer ennyi személy nevét közlik. Ha figyelembe is vesszük azt, hogy némelyik név természetesen többször is előfordul (egyes szülőknek több gyermeke szerepel, vagy ők is bérnői lettek, a bérnői névnek is rendszerint több bérnői gyermekük volt), a végleges szám nem lehet messze a 40 000-tól.

Helybeli származásának 6771 személy van feltüntetve, de helybelinek számít az az 536 jelentkező, akik a szomszédos községekből jöttek át, valamint a Bács—Bodrog vármegyéből és a Bánságból jöttek egy része. Biztos, hogy e nagyszámú csoport jelentős része mégsem született helyben, csak tévesen a lakóhelyét írták be. Az esetleges testvérek adataiból a helyes születési helyet sok esetben tisztázni lehet.

A „máshonnan” című rovat 1558-as összegéhez hozzáadva a Bács-Kiskun megyéből valók 307-es adatát, s kiegészítve a Bács—Bodrog vármegyiek és a Bánság-iak kb. 3/4-ed részével, ez mintegy 2600 olyan személyt jelent, akinek születési helye pontosan adva van. Megállapíthatjuk, hogy e 2600-as számból a jelenlegi Bács-Kiskun megyének területéről jöttek mintegy 12%-ot jelentenek. A táblázat 32 helységet sorol fel, ahonnan egyes családok lehúzódtak a tiszai korona-kerületbe. Legtöbben Kiskunmajsáról, Kiskunfélegyházáról, Kecskemétre, Mélykútról, Soltvadketről és Kecelről valók voltak. A Kiskunság ontotta dél felé a népfeleslegét. Majsa és Félegyháza mellett itt meg kell említeni Dorozsmát is, amely közülük előnekel települt a Jászságból, s az e helységekbe jött jászok lezármazottai mentek most tovább a szintén kedvezményekkel bíró tiszai korona-kerületbe.

Külön vizsgálatot igényelne annak megállapítása, hogy Kecskemét városából melyik réteg vándorolt le délre. Vadkertről, Kecelről és Mélykútról azonban nyilván jobbágyság és zsellérek húzódtak lefelé. Ha ezek meg is szerezték, már e helyekre való jövetelükkor a szabadköltözködés jogát,¹⁷⁷ a sokkal jobb minőségű bácskai föld mellett a kedvezőbb életlehetőségek is vonzották őket. A korona-kerületben azután a szabad jász és kun nép, meg e másik jobbágyság réteg erősen összefonódott, és a jellemző jelleget — mint egyhelyütt vázoltuk — a jászság nyelve, tájszólása és szokásai adták meg.

177 V. 5. EMBER 1936. — BALOGH—SZENDREY 1967. — SOÓS 1955. — PETRÓCI 1965.

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI ANYAG

A levéltári kútföket a jegyzetekben a rövid állagjelzéssel idézzük, megjelölve a pontos lelőhelyet, ill. az irat számát, jelzetét.

CsML.: Csongrád Megyei Levéltár 1. számú (szegedi) levéltára: Az alsóvárosi ferences rendház levéltára.

KÉL.: Kalocsai Érseki Levéltár. Különösen a következő fondokat idézzük:

Anyakönyvek, Conf. (A bérnálási anyakönyvek).

Conscriptio parochiarum. (Plébániák összeírásai).

Diarium Dioecesanum. (Egyházmegyei napló).

Protocollum Consistoriale. (Szentszéki — egyházkormányzati — jegyzőkönyvek.).

Visitatio Canonica ált. (Egyházlátogatási okmányok általános gyűjteménye). —

Külön köteggben e cím alatt:

„Egyházmegye állapota”.

Az egyes plébániák iratai, főleg a korona-kerületieké, Vis. Can. (egyházlátogatási okmányok) és anyakönyvi másodpéldányok, stb.

KKHL.: Kalocsai Káptalan Hiteleshelyi (országos) Levéltára. (1973. I. 17—18-án átszállítva Kalocsáról Kecskemétre a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba.).

KVL.: Karlócai (Sremski Karloveci-i) Vajdasági Levéltár. A Tiszán inneni korona kerületre (Kronski distrikt) vonatkozó és az OL által átadott „Commissio ad Regio-Coronaem et privilegium Districtum Cis-Tybiscanum” iratai; Alte Kabinettsakten: Nagyikindai kiváltságos kerület iratai. (Mind megvannak az OL Filmtárában is filmen.).

Kiskundorozsmai plébániai levéltár: anyakönyvek. (OL. Filmtárában is megvan az A. 5121—A. 5127. sz. dobozokban.)

Magyarokanizsa-belvárosi plébániai levéltár: anyakönyvek.

OL, A 1.: A Magyar Országos Levéltár Kancelláriai Levéltárából: Originales referadae. (Eredeti felterjesztések a királyhoz.)

OL, A 35.: U. onnan: Conceptus expeditionum. (Kiadványok fogalmazványai.)

OL, C 8.: Az OL. Helytartótanácsi Levéltárából: Protocollum generale. (Általános mutató, 1735—1779.)

OL, C 44.: U. onnan: Departamentum politicum Comitatum. (A vármegyék felterjesztései.)

OL, C 53.: U. o.: Departamentum publico-politicum. (Közigazgatási osztály iratai.)

OL, C 104.: U. o. Acta regulationis parochiarum, 1782—1801. (Plébániák szabályozása.)

OL, E 7.: Az OL Udvari Kamarai Levéltára: Protocollum sessionale commissionis impopulationis et manufacturarum negotium regulantis, 1764—1768. (A telepítések és a manufaktúrák ügyében kiküldött bizottság jegyzőkönyvei és iratai.)

OL, E 13.: U. o.: Protocolla commissionum mixtarum, 1743—1772. (Kormányközi bizottságok jegyzőkönyvei.)

OL, E 15.: U. o. Expeditiones Camerales. (A kamara kiadványainak fogalmazványai.)

OL, E 20.: U. o.: Referadae Camerales Originales. (A Kamara eredeti felterjesztései.)

OL, E 21.: U. o.: Benignae resolutiones, 1531—1772. (Az Udvari Kamarától és a Magyar Kancelláriától érkezett leiratok.)

OL, E 25.: U. o.: Informationes cameralis administrationis Bacsensis. (A bácsi kamarai adminisztrátorok jelentései.)

OL, E 70.: U. o.: Benignae resolutiones, 1773—1785.

- OL, E 87.: U. o.: *Oeconomica*, 1790—1847. (A kamarai birtokok belső igazgatási ügyei.)
- OL, E 99.: U. o.: *Benignae resolutiones*, 1790—1848.
- OL, egykori E 120. ma az X. szekcióban (Filmtár): A KVL-nál említett és 1829—1832 közt működött bizottság iratai.
- OL, E 125.: U. o.: *Impopulationalia*, 1785—1790. (Telepítési ügyek).
- OL, E 156.: U. o.: U et C. (*Urbaria et Conscriptiones*, vagyis urbáriumok és egyéb összeírások.)
- OL, E 158.: U. o.: *Conscriptiones portarum*. (Porták összeírásai.)
- OL, E 160.: U. o.: *Conscriptiones diversae*. (Különböző népesség-összeírások.)
- OL, N 26.: OL-i Archivum Regnicolare-ban *Conscriptio regnicolaris* 1828. (1828. évi orsz. összeírás).
- OL, N 79.: U. o.: 1720. évi országos összeírás.
- OL, Q szekció. (Diplomatikai levéltár.)
- OL, X szekció: A KVL-nál említett iratok filmjei.
- PML.: Pest Megyei Levéltár. Összeírások.

IDÉZETT IRODALOM

A jegyzetekben általában csak a szerző nevét és művének kiadási évét adjuk, hozzávéve természetesen az esetleges kötet- vagy oldalszámot.

- BALOGH—SZENDREY 1967: Balogh János—Szendrey István: Bihar megye be-
népesülése a török hódoltság után. (Acta Universitatis Debreceniensis. Series his-
torica. Magyar Történeti Tanulmányok. 6. köt. 1967. 41—69.)
- BAUER 1826.: Bauer Antal: Repertorium universorum terrenorum Cottibus Bács
et Bodrogh . . . ingremiatorum . . . 1826.
- BBVm. Egyet. Mon.: Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. Zombor,
1896. I—II. k.
- BBVm. Évk.: A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat Évkönyvei. Zombor
1885—1917. (I—XXXIII.) évf.
- BERAUER 1896.: Berauer József: A kalocsai egyházmegyei róm. kath. püspöki
története. Kalocsa, 1896.
- BOROVSZKY BBVm.: Borovszky Samu dr. (szerk.): Bács-Bodrog vármegye. Buda-
pest, é.n. (1909.) (A „Magyarország vármegyéi és városai” c. millenniumi sorozat-
ban.)
- BOROVSZKY Csanád vm.: Borovszky Samu dr.: Csanád vármegye története. Buda-
pest, 1896—7. I—II. k.
- BOROVSZKY Torontál: Borovszky Samu dr.: Torontál vármegye. Budapest, é.n.
(1911.)
- CSEFKÓ—MOLNÁR 1898.: Csefkó Gyula—Molnár Sándor: Az adai nyelvjárás.
(*Magyar Nyelvőr*. 1898. évf. 403—415.)
- CSETRI 1936.: Csetri Károly: Bácska lakossága a legrégebb időktől a XIX. szd. vé-
géig. Budapest, 1936.
- DUDÁS 1868.: Dudás Endre: A Tiszán inneni korona-kerületnek rövid múltja, jog-
viszonya és a korona, mint földesurávi dézma pere. Szeged, 1868.
- EMBER 1936.: Ember Győző: Jobbágyvándorlás és jobbágyvédelem a XVIII. sz.
első felében. Pécs, 1936. (Klny. a Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve, VI.
évf.-ből. 143—174.)
- ERDÉLYI 1912.: Erdélyi László (szerk.): A pannonhalmi Szent Benedek Rend törté-
nete, Budapest, 1902—1912. I—XII. köt.
- FODOR 1942.: Fodor Ferenc dr.: A Jászság életrajza. Budapest, 1942.
- GYÖRFFY 1963.: Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.
Budapest, 1963. I. köt.
- Helységnévtár 1913.: A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára. Buda-
pest, 1913.
- IVÁNYI 1885.: Iványi István: A tiszai határőrvidék, 1686—1750. Budapest, 1885.
- IVÁNYI Helynévt.: Iványi István: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi
helynévtára. Szabadka, 1889—1907.
- KATONA 1800.: Katona István: Historia Metropolitanae Ecclesiae Colocensis. Colo-
cae, 1800. I—II. köt.
- KÁLDY-NAGY 1960: Káldy-Nagy Gyula: Baranya megye XVI. sz-i török össze-
írásai. Budapest, 1960.
- KOROKNAI 1974.: Koroknai Ákos: Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és
tiszai határőrvidéken a XVIII. sz. elején. Budapest, 1974.

- KOSÁRY 1965.: Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban. Budapest, 1965. (Klny.: Keleti Ferenc—Lakatos Ernő—Makkai László (szerk.): Pest megye múltjából. Tanulmányok. Budapest, 1965. 9—94. o.).
- NAGY 1828.: Nagy Lajos: Notitiae politico-geographico-statistico . . . Hungariae. Buda, 1828. I—II. köt.
- PETRÓCZI 1965.: Petróczi Sándor: Pest megye újjátelepítése 1711—1760. Budapest, 1965. (Klny. Keleti—Lakatos—Makkai említett könyvéből.)
- POPOVIĆ 1959.: Popović, Dušan J., Dr.: Srbi u Vojvodini. Knjiga 2. od Karlovačkog mira 1699. do Temesvarškog sabora 1790. Novi Sad, 1959.
- POPOVIĆ—Sečanski 1952.: *Popović*, Dušan J.: Srbi u Bačkoj do kraja XVIII. veka. — *Sečanski*, Živan: Popisi stanovništva Bačke tokom XVIII. veka. Beograd, 1952.
- REIZNER 1900.: Reizner János: Szeged története. Szeged, 1899—1900. — I—IV. köt.
- Schematismus: Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bácsiensis, Colocae, 1904., 1942. évi kötetek.
- SÍPOS 1954.: Sípos István—Gálos László: Enchiridion Iuris Canonici. Romae, 1954. Editio VI.
- SOÓS 1955.: Soós Imre: Heves megye benépesülése a török hódoltság után. Eger, 1955.
- SZABÓ 1954.: Szabó István: Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből. Budapest, 1954.
- Századok*. A Magyar Történelmi Társulat Közlönye, 1867-től. (A jelzett évfolyamok.)
- SZEKERES 1971.: Szekeres László: Zenta és környéke a régészeti leletek fényében. Senta, 1971.
- SZTRIHA 1937.: Sztriha Kálmán: Kiskundorozsma története. Kiskundorozsma, 1937.
- Történeti 1975.: Történeti Statisztikai Tanulmányok. Budapest, 1975. 2. köt.
- UNYI 1947.: Unyi Bernárdin: Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek története. Budapest, 1947.
- URBÁN 1967.: Urbán János: Tűzsziget. Novi Sad, 1967. I. köt. (Ada története.)

Kunszentmiklós demográfiai viszonyai a XVIII. században

KISSNÉ MEZŐ GYÖNGYI

Hazánkban a mai népesedési problémák keltették életre, tették időszerűvé a történeti demográfiát, azt a tudományt, „... amely sajátos módszerekkel vizsgálja a népesség számát, összetételét, területi elhelyezkedését és állapotát, ezek változásait és tényezőit, valamint a népesség és a népesedés jelenségeihez fűződő társadalmi-gazdasági kölcsönhatásokat és következményeket, feltárja a népesség megújulásának, a népesedés jelenségeinek törvényszerűségeit, s mindezen ismereteket a társadalmi, gazdasági fejlődés szolgálatába állítja.”¹

Egy adott település múltbeli népességének vizsgálata többféle forrás és módszer segítségével lehetséges. A statisztikai felvételek (1869) előtti időszak demográfiai viszonyainak vizsgálata esetén forrásaink lehetnek az országos adóösszeírások, urbáriumok, megyei, községi conscriptio, egyházi összeírások, s nem utolsósorban az egyházi anyakönyvek, melyek még csaknem feldolgozatlanok, pedig a demográfiai vizsgálatnak nagy lehetőségeit rejtik magukban.

Az anyakönyvek feldolgozásának két módszere ismeretes. Az egyik az, amikor a házasságkötések, születések, halálozások bruttó számának egybevetése alapján következtetnek a népmozgalmi viszonyokra. (Főként ezt alkalmazzák.) A másik, újabb módszer az anyakönyvekből kigyűjti az egy-egy családra vonatkozó adatokat, s ezekből rekonstruálja a családokat. E módszer egyértelműen bizonyítja, hogy a korábbi sok tévedési lehetőséget rejt magában, ugyanis a korai anyakönyvi bejegyzések hiányosak, s így a bruttó adatok egybevetése hibás eredményt ad.

Az újabb családrekonstrukciós módszert francia kutatók dolgozták ki,² s Magyarországon először a „Csurgói jobbágycsaládok demográfiai viszonyai” c. munkában alkalmazták.³

1 ACSÁDI György: A demográfia fogalma, tárgya és módszere (Bevezetés a demográfiába Bp. 1964. 19. p.)

2 FLEURY—HENRY: Des registres paroissiaux a l'histoire de la population (Paris 1956.)

3 KOVÁTS Zoltán—CS. TÓTH Péter: Csurgói jobbágycsaládok demográfiai viszonyai (1720—1950.) (Tört. Stat. Évkönyv 1961—62)

E tanulmányban egy nagyobb település, Kunszentmiklós XVIII. sz.-i népesedési viszonyait elemzem országos adóösszeírások, dicialis conscriptiok, egyházi anyakönyvek, speciális lajstromok, összeírások és a II. József-kori népszámlálási adatok alapján. Vizsgálatom részben az adott kor demográfiai forrásainak kritikájára, részben a magyarországi viszonyokra adaptált, továbbfejlesztett családrekonstrukciós módszer ismertetésére irányul. A település XVIII. sz. eleji és XVIII. sz. végi össznépeségszámának meghatározásával a török hódoltság utáni népeségalakulás vitatott kérdéséhez kívánok újabb adatokat szolgáltatni. Bár a népesedés szoros kölcsönhatásban áll a gazdasági, társadalmi, politikai, szociális, egészségügyi, kulturális, tudati tényezőkkel, ezeket csak annyiban érintem, amennyiben a demográfiai alapvizsgálat szükségessé teszi.

*

Kunszentmiklós a Duna—Tisza közén, a Kiskunság északi részén helyezkedik el. Kun település.⁴

A XIII. sz.-tól királyi privilegiális oklevelek biztosították a jászkunok szabadságát. Ez a privilegiális helyzet a XVIII. sz. elején megszűnt, 1703-ban ugyanis a bécsi kincstár az egész Jászkunságot eladta a Német Lovagrendnek. A volt szabad jászkunok jogilag jobbágyokká lettek.⁵

A Lovagrend magánföldesúri kizsákmányolása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kunok csatlakoztak a Rákóczi-szabadságharchoz. A kunszentmiklósiak nemcsak katonáskodással támogatták a szabadságküzdelmet, élelmet is szállítottak a kuruc hadaknak. Mindezért Rákóczitól szabadalomlevelet kaptak.⁶

A szabadságharc bukása után a szatmári béke 5. pontja eredménytelenül követelte a Hármaskerület visszaváltását. 1731-ben a Német Lovagrendtől a Pesti Invalidusok vették zálogba a Jászkunságot.⁷

1703-ig a jászkun települések lakosságának jelentős részét a taksás, szabad parasztok alkották. Jogi helyzetük különleges volt. Földesúri hatalom nem állt felettük, kötelezettségeiket szerződés biztosította. Az adózást évi pénzösszeg fizetésével rótták le. E sajátos jogi helyzet viszonylag szabad életlehetőséget biztosított számukra.

Az elzálogosítás komoly anyagi terhet rótt a volt szabadokra. A kiváltásokat csak Mária Terézia idején nyerték vissza a jászkunok.

4 ILLYÉS Bálint: I. Kiskunsági krónika (A Felső-Kiskunság vázlatos története 1745-ig Kunszentmiklós, 1975.) II. „Kedves kis hazánk . . .” (Kunszentmiklós a redemptiótól századunkig Ksztm. 1978.)

5 KELE József: A jász-kunság megváltása (Bp. 1904. 190—191. p.)

6 Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kunszentmiklósi Levéltára: Kunszentmiklós mezőváros tanácsának iratai Jegyzőköny I. 502.

7 KELE: I. m. (102. p.)

1745. május 6-án adta ki a királynő a redemptióról szóló privilegiális oklevelet. Az 1745. nov. 22-én tartott jászkunsági gyűlés becslése alapján Kunszentmiklós 12 900 Ft fizetésére köteleztetett, a hozzátartozó praediumokkal együtt 38 566, 40 Ft-tal járult a váltságdíjhoz, a nádornak fizetendő összeghez pedig 668 Ft-tal,⁸ továbbá vállalta 50 katona kiállítását, lóval, mundérral, fegyverrel való ellátását.⁹

A redemptióval a jászkunok a magánföldesúri terhek alól megváltották magukat, közigazgatási önállóságukat megtartották. A redemptió a régi szabadság visszaszerzését jelentette, de nem minden volt szabad paraszt számára. Akik nem tudták földjüket megváltani, a földdel járó kiváltságokat is elvesztették. Ezek az úgynevezett első rendbeli irredemptusok. Azok a redemptusok, akik a későbbiekben adták el birtokukat, az előjogokat még élvezték, de örököseik már nem élhettek azzal¹⁰

Az önálló közigazgatás a Jászkunságban az 1787—1790 közti időszakban szünetelt, de 1790-ben visszaállították a nádor főkapitányságát és a kerületi közgyűlést is.¹¹

1791-ben Kunszentmiklós a régi érdemekre hivatkozva kérelemmel fordult a királyhoz vásártartás ügyében. 1794-ben ezt a privilégiumot megkapta, s még az évben a mezővárosi kiváltságot is elnyerte.¹²

A település XVIII. sz.-i gazdasági életét alapvetően az állattartás határozta meg. A talajviszonyok nem kedveztek a földművelésnek. A dunai árvizek, a szárazság évről évre veszélyeztették a termést. A földterület legnagyobb része még a XVIII. sz. végén is legelő. 1789-ből való vagyonszeírás szerint¹³:

szántóföld:	4862	$\frac{35}{64}$	régi hold
rét:	20 290		
szőlő:	244	$\frac{27}{64}$	
erdő:	58	$\frac{57}{64}$	

A szántóföld megművelése háromnyomásos gazdálkodással történt. Erre utal az 1789-es vagyonszeírás, mely a Kígyós háti szántóföldekről így szól: „Áll ezen szakasz szántóföldekből, mellyek egy esztendőbe őszi,

8 KELE: I. m. (140—146. p.)

9 BKML: Kunszentmiklós mezőváros tanácsának iratai (1734 óta állított katonákról V. 301/m

10 TATAI MOLNÁR Magda: A jászok és kunok története (Szeged, 1937. 64—65. p.)

11 TATAI: I. m. (67. p.)

12 BORS Károly: Kunszentmiklós város történelmi adatai (Ksztm. 1891—92. 53—66. p)

13 BKML: Kunszentmiklós V. 301/g Vagyonszeírás 1986/89.

másikba tavaszi gabonával vettetnek, harmadik esztendőben ugarnak hagyatnak. Ugar kaszállókból, mellyek két esztendőbe használtatnak, az ugar esztendőbe pedig legelőnek foglaltatnak.”¹⁴

Az állatállomány a conscriptiók tanúsága szerint igen gazdag volt. Főként juhot és marhát tartottak.

A nagy állatállomány miatt a redemptusok sok szolgát alkalmaztak. A népességnek ez a része erősen fluktuáló. A pásztorkodással foglalkozók népmozgalmi adatai szinte megfoghatatlanok. Főként a pusztákon éltek, gyermekeiket ritkán vitték keresztelni, s halotti adataik hiányosak.¹⁵

A módosabb gazdák több belső szolgát is tartottak.

A kézműipari ágak közül a takácsoké virágzott leginkább. Az 1786—89-es vagyonszeírás szerint a település rendelkezett csapszékkal, vendégfogadóval, kalmár bolttal, kocsmá- és molnárházzal.¹⁶ Az ipar és a kereskedelem nagyobb arányú fellendülése az 1790-es évektől mutatkozik.

A kulturális élet, a tudatformálás a század végéig a református egyház irányítása alatt állt. Leány és fiú iskolaház működött már a XVIII. sz. első felében. Az egyház szigorúan őrködött a lakosság élete felett, a község tanácsának jegyzőkönyvében sok lap tanúskodik erről. Az „Istennek nem tetsző cselekedetek” (paráznaság, lopás stb.) esetében gyakran élt az önkormányzat az excommunicálás lehetőségével. (1737. jan. 29. „... törvényszéket celebrálván ... Szórádi István ... némely törvénytelenül asszonygyá lett személlyel Isten törvénye ellen való paráznaságban találtatván, mely tisztátalan cselekedet által fenn írott Asszony terehben esésével ... Szórádi István a tőle származott gyereknek interrentiójára, s az Asszonytul való absolutiójára nézve paráznatársának fizessen in summa ... hatvan forintokat, azon kívül a feleséges dominiumnak 12-t, az Asszony pedig, ki ezelőtt is már hasonló paráznaságban gyakoroltatott, az Isten Várossa tisztaságának megtartására nézve ... ötven korbácsot szenvedjen és a Hellységbül ki csapattatván ex communicaltassék.”)¹⁷

14 BKML: Kunszentmiklós V. 301/g Vagyonszeírás 1786/89.

15 Kunszentmiklósi református egyház irattára: Matriculák

16 BKML: Kunszentmiklós V. 301/g Vagyonszeírás 1786/89.

17 BKML: Kunszentmiklós V. 301/a Protocollum sessionale

KUNSZENTMIKLÓS NÉPESSÉGE A TÖRÖK URALOM UTÁN

A török hódoltságot követő népességszám kérdése

Sokat vitatott kérdés, hogy alakult hazánk össznépessége a török hódoltság után. A török uralom mérlegét megvonva, a történetírók bizonytalan álláspontot foglalnak el a népesség kérdésében. Helytörténeti kiadványok, monográfiák nem tudnak megküzdeni azzal a problémával, hogy a XVIII. sz. eleji összeírások (pl. 1715- és 1720-as országos adóösszeírás) -ből adódó népességszám és az 1784/87-es II. József-féle népszámlálás népességszáma szerint hatvannégy év alatt a népesség megháromszorozódott.

Ma már közismert, hogy az 1715-ben és az 1720-ban elrendelt országos adóösszeírás adatai nem megbízhatóak, illetve hogy az Acsády Ignác által ezekből kiszámított össznépességszám nem reális. Acsády feldolgozása szerint Magyarország és Erdély össznépessége Horvát- Szlavonország nélkül 2 582 598.¹⁸ Ugyanakkor Magyarország össznépessége ugyanezen a területen 1784/87-ben, az első magyarországi népszámláláskor már 8 398 557.¹⁹

A hódoltság következményeinek pontos felmérése nélkül nem kaphatunk helyes képet a XVIII. sz.-i népességszám alakulásáról. Ha eltúlozva a török pusztítás hatását túl alacsonyra tesszük a népességszámot a török kivonulása utáni időben, akkor 1784-ig hatalmas méretű természetes szaporodást, vagy nagy tömegű idegen betelepülést kell feltételeznünk.

A nagymértékű természetes szaporodás viszont kedvező életkörülményeket s kedvező egészségügyi viszonyokat kíván, ami igen kétséges a XVIII. sz.-ban. A gyenge terméshozamok, a természeti csapások miatt gyakorta bekövetkezett az ország hol egyik, hol másik területén az éhínség. Egy-egy járvány bőségesen szedte áldozatát a lakosság köréből. Igen nagy méretű volt a csecsemő- és gyermekhalandóság. „Száz élve született gyermek közül a XVIII. század végén és még a XIX. sz. első felében is csak 42 érte meg a házasságkötési kort, ennyi tudott családot alapítani. Ez azt jelenti, hogy átlagosan 5 élve született gyermek kellett családonként ahhoz, hogy ebből 2 újra házasságot köthessen. Családonként 7—8 gyermek születése biztosította azt, hogy közülük kettő családot alapíthatott.”²⁰

18 ACSÁDY Ignác: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában (*Magyar Statisztikai Közlemények*, Új folyam XII. k. Bp. 1896)

19 Az első magyarországi népszámlálás 1784—87. (Szerk.: Danyi Dezső és Dávid Zoltán Bp. 1960.)

20 KOVÁTS Zoltán: Somogy megye népesedéstörténetének néhány kérdése a XVIII. sz.-ban (Különlenyomat az Emlékkönyv a Kaposvári Állami Közgazdasági Technikum jubileumáról c. munkából. Kaposvár, 1962. 13. p.)

A korabeli természetes szaporulat meghatározására több kísérlet is történt, az újabb történeti demográfiai kutatások egyértelműen tisztázták, hogy a természetes szaporodás évenkénti mértéke nem haladhatta meg az 1000 lakosra jutó 5-öt.²¹

A nem magyar anyanyelvet beszélők, idegenek betelepülése 1526 után éppúgy megélnék, mint a belső migráció. A török hódoltság után Magyarország etnikai összetétele változatos képet mutat. A német, román, horvát, szlovák, szerb telepések és természetes szaporodásuk kétségkívül hozzájárultak a lakosság számának megnövekedéséhez, de az 1715- és 20-as adóösszeírás Acsády által végrehajtott összegezése és az 1784/87-es népszámlálás adatai között mutatkozó nagymértékű számkülönbség a betelepülőkkel sem magyarázható. Ezt a tényt alapos vizsgálódás során Dávid Zoltán bizonyította be. Végső következtetése: „... a betelepítettek és bevándoroltak összes számát 1787-ben 900 000—1 000 000 körül állapíthatjuk meg, s ezzel megdől az az állítás, hogy az 1720 és 1787 közötti népességnövekedést a külföldről beköltözők hatalmas száma okozta volna.”²²

Dávid Zoltán, aki az 1715—20. évi országos adóösszeírásoknak mint forrásoknak és az Acsády-féle feldolgozásnak értékes kritikáját adta, rámutat arra, hogy az 1720-ban összeírt családfők száma „... a népességnek csak alig 1/3-át képviseli, 2/3 rész kívül marad az összeírások keretein.”²³ Szerinte 4 millió lehetett Magyarország népessége 1720-ban. A természetes szaporodás minimumát 80%-ban, maximumát pedig 90%-ban állapította meg.²⁴ Dávid megalapozott módszere, arra épülő számítása az 1720. évi népességszám kérdésében általános jellegű tájékoztatást ad. Rámutat arra, hogy teljes bizonyossághoz csak a további, széles körű részletkutatások eredményei alapján juthatunk.

E részletkutatások folyamatban vannak. Kováts Zoltán Somogy megye népesedési helyzetét vizsgálta.²⁵ Három somogyi község: Andocs, Csurgó és Kéthely esetében az Acsády-számítások alapján kapott adatok és az 1784/87. évi népszámlálási adatok összevetése azt mutatta, hogy 64 év alatt Andocs tizenháromszorosára, Csurgón három és félszeresére, Kéthelyen ötszörösére nőtt a népesség. Az elemzés feltárta, hogy az 1715. és 1720. évi országos adóösszeírások az adott települések családfőinek csak egy részét tüntetik fel. E forrásokat feltétlenül kritikával kell kezelni. „A részletkutatások... azt mutatják, hogy e török alól felszabadult megye esetében az adózásba bevon-

21 KOVÁTS Z.: A népesség (Hajdúnánás története. Szerk.: Rácz István, Hajdúnánás 1973. 78. p.)

22 DÁVID Zoltán: Az 1715—20. évi összeírás (A történeti statisztikai források Bp. 1957. 171—173. p.)

23 DÁVID Z.: I. m. (192. p.)

24 DÁVID Z.: I. m. (173. p.)

25 KOVÁTS Z.: Somogy megye népesedéstörténetének néhány kérdése... I. m. (3—14. p.)

tak köre még kisebb az országos átlagnál. Ez az általános szegénységgel, a közigazgatási hatalom meggyengülésével is feltétlen kapcsolatban lehet. Az anyakönyvi feldolgozások ily értelmű hasznosítása azt mutatja, hogy még a Dávid Zoltán módszerével kiszámított össznépeség is alacsony a tényleges helyzethez képest.”²⁶

Az 1715—20. évi népességszám kérdését tehát még nem tekinthetjük lezártnak. Mint Dávid Zoltán írja: „Csak jól összehangolt tervek alapján folyó, a történeti kutatásokat statisztikai módszerekkel . . . ötvöző közös munkálatok vezethetnek kielégítő eredményekre.”²⁷ Teljes bizonyossághoz az 1720. évi népességszám megállapításában tehát csak a kutatás kiszélesítésével juthatunk, ezért terjesztettük ki a vizsgáldóást Kunszentmiklósról is.

Kunszentmiklóssal kapcsolatos XVIII. sz. eleji források elemzése, összehasonlítása. A település össznépeségszámának meghatározása (1711—20)

A török hódoltság utáni időszakban Kunszentmiklós népességszámának megállapításához a következő források állnak rendelkezésünkre:

1. 1699. Pentz-féle conscriptio²⁸
2. 1715. és 1720. évi országos adóösszeírások^{29,30}
3. 1718. Dicalis conscriptio³¹
4. Egyházi anyakönyvek (református)
 - a) 1711—20. házassági anyakönyv.
 - b) 1713—20. keresztelői anyakönyv

Az 1699. évi conscriptio igen széles körű felmérést végzett. 22 rovatból áll. Egyrészt utal a népesség adózó magvára, másrészt értékes adatokat szolgált a gazdasági állapotokról. Az összeírás a Neoaquistica Commissio megbízásából készült, része az egész Jászkunságra kiterjedő felmérésnek. Az ebbe foglalt vagyoni állapotoktól függött, hogy mennyiért lehet majd kiárúsítani a Jászkunságot. Ez az összeírás 64 családfőt említ. Ebben a 64 családfőben az adózóképes elemeket kell látnunk, ezért ebből az adatból a népességszámra messzemenő következtetéseket nem tehetünk.

26 KOVÁTS Z.: Somogy megye népesedéstörténetének néhány kérdése . . . I. m. (12. p.)

27 DÁVID Z.: A történeti demográfiai források értékelésének kérdései (*Demográfia* 1963. VI. évf. 4. sz. 524. p.)

28 a) O. L.: U. et c. Fasc. 71. Num. 4. Conscriptio Jazygum et tam Majorum quam Minorum Cumanorum (64 adózót említ!)

b) BKML: Kunszentmiklós V. 301/f Conscriptio facultatum 1699. Conscriptio Districtum Jazygum et utriusque Cumaniae Praediorum que eo appertinentium per Joannem Christophorum Pentz s. c. (53 adózót említ!)

29 O. L.: Regnicolares l. t. r. 1715. évi „Minoris Cumania Conscriptio” Lad. C. C. 8. 8. No. Kunszentmiklós

30 O. L.: Regnicolares l. t. r. 1720. évi „Minoris Cumania Conscriptio” Lad. D. D. 5. No. 14. Kunszentmiklós

31 BKML: Kunszentmiklós: Conscriptio anno 1718.

Az 1699. évi conscriptioval szemben az 1715. évi összeírás már csak 34 adózó családfőt tartalmaz, s az 1720. évi is csak 68-at. Acsády számításai szerint Kunszentmiklós népessége 1715 — és 1720-ban:

1. táblázat

1715. háztartások száma	50%-os kiegészítés	Össznépeség (ha a háztartás átlag 6 fő)
36*	54	324

*Acsády 36 főt említ míg a forrás csak 34 háztartásról közöl adatokat. (29)

2. táblázat

1720. háztartások száma	50%-os kiegészítés	Össznépeség (ha a háztartás átlag 6 fő)
68	102	612

Megjegyzés:

Acsády az 1715- és 1720-as összeírásokat egybevetette, s ahol a kettő közt nagyobb eltérést tapasztalt, ott az 1720-as adatokat kiegészítette az 1715-sel.

Számítási módszere a következő volt:

1. Az összeírásokból kimaradt adókötelesek és a nem úrbéreszek számának megállapítására az 1710—20 között készült földesúri urbáriumokat használta fel. Az urbáriumokban és az országos összeírásban közölt úrbéres családfők száma között néhol csak 7,14%-os, máshol viszont 267,88%-os eltérés mutatkozott.

Ezért átlagot számított, mely szerint a földesúri urbáriumok 69,7%-kal több háztartást tartalmaztak, mint az országos összeírás. Acsády ezt az átlagot magasnak találta, ezért csak 50%-os kiegészítést eszközölt.³²

Az újabb kutatások rámutatnak, hogy az összeírásból kimaradtak számára feltételezett 50% kevés. Ha az Acsády által közölt „... urbáriumok adataiból a török által régebben megszállva tartott megyék adatait vizsgáljuk (Baranya, Bihar, Heves, Pilis-Solt és Somogy), azt láthatjuk, hogy az eltérés 98,7%-os. Tehát a töröktől felszabadított területen még nagyobb az eltérés.”³³

2. A következő lépés a háztartások létszámának megállapítása volt. Acsády számításainak ezzel kapcsolatos hibája abban a körülményben rejtett, amit a Magyarország története c. munka szintézisében így olvashatunk: „A robot mennyisége a telek nagyságától függött, s ezért a magyar és szlovák jobbágyok azon voltak, hogy csak

32 ACSÁDY Ignác: I. m. (3. r. 291. p.)

33 KOVÁTS Z.: Somogy megye és községeinek népességi viszonyai a török uralom megszűnésétől az első népszámlálásig 1690—1784/85 (Kézirat 1959.)

töredékkelten gazdálkodjanak. A jobbágy család felnőtt tagjai sok helyen nem válnak új telket, hanem a család régi telkén, nagycsaládi kötelékben élnek.”³⁴

A nagycsaládba, a közös háztartásba az apával élő családos férfi vagy nő, a fiatal gyermekek, az élő testvérek s azok gyermekei, valamint a házi cselédek és szolgák is beletartoztak. — Acsády ennek ellenére az átlagos lélekszámot a háztartásoknál 6 főben állapította meg.

Az 1720. évi összeírás az 1715. évihez viszonyítva már teljesebb. Az 1720. évi össznépeség (Acsády számításait alapul véve) csaknem kétszerese az 1715. évinek.

Ha az 1720-as (Acsády számításaival nyert) összlélekszámot összevetjük az 1784/87-es népszámlálás Kunszentmiklósról vonatkozó adatával, az az össznépeség megnégyszereződését mutatja 64 év alatt.

3. táblázat

Népeség Acsády számításai szerint 1720-ban	Jogi népeség 1784-ben
612	2643

Dávid Zoltán korrekcióját figyelembe véve, ha úgy számolunk, hogy 2/3 része a lakosságnak az összeírásból kimaradt, a valóságos helyzetet jobban megközelítő eredményhez jutunk:

4. táblázat

1720. Háztartások száma	Kihagyott családok száma	Összes családfő feltehető száma	Össznépeség (családonként 5 fő)	1784/87. népszámlálás
68	136	204	1020	2643

Az 1715—20 közötti időszakból az 1718-as *dicalis conscriptio*t vizsgálva azt láthatjuk, hogy annak névanyaga gazdagabb, mint a két országos összeírásé. A *conscriptio* nem olyan széles körű, mint az 1699-es, csak öt rovatból áll, de ebben a feltüntetett adózó családfők száma már 131.

A rendelkezésre álló források közül az anyakönyvek nyújtották a legnagyobb segítséget a reális helyzet feltárásához. „Míg az adóösszeírások, az urbáriumok esetében a vagyoni és társadalmi helyzet függvénye volt az, hogy valakit az adózók közé felvesznek-e vagy sem, addig keresztelni gyermekét mindenki elvitte, s egy minimális százaléktól eltekintve, ennek írásbeli nyoma maradt az egyházi anyakönyvben.”³⁵

34 VÁBKONYI Ágnes: A három részre szakadt Magyarország története Mohácsról 1711-ig (Magyarország története Szerk.: MOLNÁB ERIK, Bp. 1964. I. 253. p.)

35 KOVÁTS Z.: Somogy m. népesedéstörténetének néhány kérdése... (I. m. 10. p.)

A kunszentmiklósi egyházi anyakönyveket feldolgozva, 1711—20 között 216 családot rekonstruálhattunk.

A családfők számából a családok átlagos lélekszámának ismeretével, egyéges szorzószám alkalmazásával meghatározhatjuk az össznépeséget. Ezért igen fontos a családok átlagos lélekszámának megállapítása. A régebbi feltevések a családokat igen népeseknek vélték. Ez egyrészt abból adódott, hogy általában a familia fogalmát kibővítették, s azonosították a háztartással. A család és a háztartás azonban nem esik egybe. „A háztartás fogalma lényegében abban különbözik a család fogalmától, hogy a család rokon személyek társadalmi közössége, a háztartás pedig — függetlenül a rokoni kapcsolatoktól — az együtt lakó személyek gazdasági közössége. A háztartási kapcsolat fenntartásának két alapfeltétele tehát az együttlakás és a közös gazdálkodás, közös háztartásvezetés.”³⁶

Az adóösszeírások esetében csak az adózó háztartásfőkkel számolhatunk, akik egyben egy „családmag” fejei is. (Ha a család összetétele „... csak a házaselekre vagy a házaspárra és nem házias gyermekeikre korlátozódik, akkor „családmag” vagy „szűkcsalád” az elnevezés.”)³⁷

Az anyakönyvbe azonban a nem adókötelesek is bekerültek. Ezek többnyire 1—1 háztartás tagjai, alkalmazottai, de lényegében külön „családmagot” alkotnak, vagy pedig „családtöredékek”. („Családtöredék” a gyűjtőneve ... mindazoknak a személyeknek, akik családi kapcsolat nélkül élnek, mint például az egyedülállók, vagy az olyan rokon személyeknek, akik nem alkotnak családmagot: (például testvérek): ez utóbbiakra a „részcsalád” megjelölést használjuk.”³⁸

Tehát minden családmag, családtöredék külön-külön nyer említést az anyakönyvben. Mivel a népességszám meghatározásához elsősorban az anyakönyvek adatait hasznosíthatjuk, azért nem a háztartás, hanem a család fogalommal dolgozunk, nem a háztartások, hanem a családok átlagos lélekszámát keressük.

A családok átlagos lélekszámának kérdése is vitatott. A XIV—XVI. századra vonatkozóan Szabó István az 5-ös szorzószám mellett foglalt állást³⁹, de ez a „koefficiens” terjedt el a későbbi időszakra is. A háztartások esetében ezt a szorzószámot alacsonynak kell tartanunk, míg a családok esetében magasnak. „... A közhiedelemmel ellentétben a korábbi évszázadok családjai nem voltak annyira népesek, mint azt eddig feltételezték.”⁴⁰ A somogyi

36 TAMÁSY József: Család-háztartás (Bevezetés a demográfiába Bp. 1964. 218. p.)

37 TAMÁSY J.: I. m. (217. p.)

38 TAMÁSY J. I. m. (217. p.)

39 SZABÓ István: Magyarország népessége az 1330-as és az 1520-os évek között (Magyarország történeti demográfiája Bp. 1963. 92. p.)

40 KOVÁTS Z.: Somogy megyei községek népessédei viszonyai 1748-ban (A Szeged Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei) Szeged, 1964.

kutatások arra engednek következtetni, hogy „... a XVIII. század közepén a családok lélekszáma semmiképpen sem haladhatta meg a 4,5-et, de a 4-et feltétlen túllépte.”⁴¹

Mielőtt az anyakönyvi adatokból meghatároznánk Kunszentmiklós 1720. évi népességét, tisztáznunk kell, hogy az anyakönyvekből rekonstruált 216 családfő mind a településen élt-e.

Többszöri előfordulás esetén ez nem kétséges, s általában a keresztelések esetén sem. A házasságkötésnél azonban az egyszeri előfordulást fenntartással kell kezelni. Megoldást viszont itt is találunk. A más faluból nősülők dupla előnévének első tagja a lakóhelyre utal 12 esetben. (1. *Vetsei* Bakos János, 2. *Laczházi* Bala Lukács, 3. *Ketskeméti* Berta János, 4. *Dömsödi* Fejes István, 5. *Szt. mártoni* Fias András, 6. *Szabadszállási* Fűrész János, 7. *Halasi* Hegedűs István, 8. *Ketskeméti* Kis István, 9. *Solthy* Kovács Mihály, 10. *Tassi* Nehéz Mihály, 11. *Kőrösi* Szász János, 12. *Dömsödi* Török András. Közülük ketten a keresztelői anyakönyvben is legalább kétszer említést nyernek, tehát ők a házasságkötés után a településen élnek. Tízen valószínűleg visszamentek a házasságkötést követően lakóhelyükre. A névtelenül szereplők közül öten csak egyszer szerepelnek a keresztelői anyakönyvben (rátzkevi, szentmártoni Kuka cigány, Csordás Györgynél lakó jövevényasszony, vidéki cigány, tassi szolga), ezekkel együtt tehát 15 anyakönyvben említett minden bizonynyal nem a község területén élt.

Az anyakönyvi névanyag alapján így 201 a családfők száma.

A XVIII. sz. eleji források névanyagát egymással kiegészítve, 1720-ban 257 családfővel számolhatunk. Ezt az eredményt a családok átlagos lélekszámával (4,5) szorozva viszonylag pontosan megkapjuk az akkori össznépeesség számát: 1157 fő. 1720-ban ennyien feltétlenül éltek Kunszentmiklósön.

Összesítve a település XVIII. sz. eleji össznépeességére vonatkozó számításokat:

⁴¹ KOVÁTS Z.: Somogy megyei községek népesedési viszonyai 1748-ban (A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei) Szeged, 1964.

Kunszentmiklós össznépsége	
Acsády számításai szerint (háztartás átlag 6 fő)	1715-ben: 324
	1720-ban: 612
Dávid számításai szerint (családonként 5 fő)	1720-ban: 1020
Egyházi anyakönyvek alapján (családonként 4,5 fő)	1711—20-ban: 905
A forrás egybevetése alapján (családonként 4,5 fő)	1720-ban: 1157

A források egybevetésével kialakított népességszámhoz még hozzá kell fűznünk, hogy az anyakönyvek alapján keletkezett népességszám minimálisnak tekinthető. Az anyakönyvekben szereplő 201 család kétségtelenül a településen élt, hiszen gyermekét ott keresztelték, vagy ott lépett házasságra. De minden bizonnyal éltek még Kunszentmiklóson olyan családok, akiknek 1711—20 között nem született gyermekük.

Az anyakönyvi névanyag kiegészítése az 1715. és 1720. évi összeírások és az 1718-as coscriptió névanyagával, további korrekciót tett lehetővé. Az anyakönyvben szereplő családfők száma így 27,45%-al gyarapodott. De az összeírásokban csak a módos, adózóképes háztartások szerepeltek.

E megfontolások figyelembevételével feltételezhetjük, hogy Kunszentmiklós össznépsége 1720 körül meghaladhatta az 1157 főt is.

A kutatás eredménye

Kutatásaink ugyan csak egy település népességi helyzetére tárnak fel konkrét adatokat a török hódoltság után, mégis bizonyos általános következtetéseket lehet levonni. Az 1720. évi országos összeíráskor 68 adózó háztartást tüntetnek fel Kunszentmiklóson, ugyanakkor 257 családnál több élt a községben, a háztartások számának csaknem négyszerese. Ezek után kétségtelen, hogy Acsády Ignác forráskritikája nem nyugodott szilárd alapokon. Így az általa kiszámított össznépség, a 2 és félmillió, a pusztulás mértékének eltúlzását jelenti. Barsy Gyula⁴² és Szabó István⁴³ jó úton indultak el kritikai észrevételeikben, s a kérdés legújabb számbavevője, Dávid Zoltán fontos előrehaladást tett.

⁴² BARSY Gyula: Magyarország népessége a honfoglalás óta (*Magyar Statisztikai Szemle* 1938. 4. sz. 351—353. p.)

⁴³ SZABÓ István: A magyarság életrajza (Bp. é. n. 124. p.)

Adataink azt mutatják, hogy a töröktől felszabadult területen az adózó háztartások és családok közt az arány nem 1:3-hoz, hanem inkább 1:4-hez. Ezt támasztják alá a somogyi kutatások is.⁴⁴

Így fennáll annak a lehetősége, hogy a Dávid Zoltán által kiszámított 4 milliós össznépségnél 1720-ban Magyarország népessége több volt. Az adatok ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy teljesen hibás és eltúlzott a töröktől megszállt terület elnéptelenedéséről szóló nézet, amely még ma is sok munkában visszatér. A török uralom előtti települések számának nagymérvű lecsökkenéséből még nem következik a népesség hasonló arányú megfogyatkozása. A népesség a kis településekből a nagyobb városok, falvak felé áramlik, az önkényeskedésektől itt érzi védve magát. A török hódoltság megszűnése után kevés, de igen népes település, város maradt meg. Elsősorban ezekből rajzott szét a népesség, s tette újra kultúrtájjá az Alföldet.

Az a több mint fél évszázaddal ezelőtt megfogalmazott tétel, hogy a töröktől felszabadult területen a népességnek csak 1/5-e élne, az újabb kutatások szerint nem igazolható. A török korszak népességpusztító hatásáról eddig vallott nézetek revideálásra szorulnak.

KUNSZENTMIKLÓS DEMOGRÁFIAI VISZONYAINAK ELEMZÉSE ANYAKÖNYVI ADATOK FELDOLGOZÁSA ALAPJÁN (1735 — 1800)

A demográfiai kutatás forrásai

Kunszentmiklós a XVIII. sz. végéig vallásilag csaknem egységes település, reformátusok lakták. A katolikus egyházköztség megalakulásáig, 1781-ig így forrásaink a református anyakönyvek. A katolikusok száma még az 1770-es években is elenyésző. 1777. október 24-én a Helytartótanács rendeletére végrehajtott vizsgálat szerint 43 katolikus élt a településen. Ebből csak kettő rendelkezett házzal, birtokkal, a többi szolga, nagyrészt nyári munkás volt.⁴⁵

A református egyház létrejöttének időpontja ismeretlen, de feltehetően még a magyarországi reformáció kezdetén alakult meg. Első említett prédikátora az 1626-os ráckevei zsinaton részt vevő Kisthallyay Gergely.⁴⁶ Tárgyi emléke a XVII. sz. elejéről van az egyházközségnek.⁴⁷

44 KOVÁTS Z.: Jomogy megye és községeinek népességi viszonyai . . . (I. m.)

45 FÖLDVÁRY László: Adalékok a Duna melléki Ev. Ref. Egyházkerület történetéhez (Bp. 1898. II. 296—298. p.)

46 FÖLDVÁRY L.: I. m. (I. 114. p.)

47 Aranyozott ezüst tálcaska „Sacra domini patina ex argento Stephani Baso: ecclesiae Kunsz. miclosiensis legato fusa anno 1644. Deacreate pie. oblato. Gregorii Biro anno die 20. decembris” (Kunszentmiklósi Református Egyházközség)

Egyházi anyakönyvi adatok 1711-től maradtak fenn. Tényleges anyakönyvezésről azonban csak 1735-től kezdve beszélhetünk, a bejegyzések ekkortól folytonosak.⁴⁸

Az 1711—20 közötti esketési és az 1713—20 közötti keresztelési feljegyzések csak későbbi átíráseredményeként maradtak meg. Az 1720—35 közötti anyakönyvek valószínűleg elvesztek, vagy feljegyzés ez időszakban nem készült. 1735-től az anyakönyvezés az emberi élet mindhárom fontos eseményére, a halálózásra is kiterjed. 1781-ig a református anyakönyvek az egyéb felekezethez tartozók adatait is tartalmazták. Ez az állapot, szokás a katolikus anyakönyvezés beindulása után sem szűnt meg teljesen. Kezdetben a katolikus anyakönyv is magában foglalt református családokra vonatkozó adatokat, főként a keresztelői anyakönyv. Előfordul, hogy ugyanaz az esemény mindkét felekezet anyakönyvébe bekerül. Pl: 1784. Borbély János, Horváth Judit házasságkötése. A felekezeti határok tehát az anyakönyvezésnél nem voltak merevek. A csurgói anyakönyvi feldolgozás esetében hasonló megállapításra jutottak, ott a katolikus anyakönyv volt a protestánsok népesedési viszonyainak forrása.⁴⁹

A református és katolikus anyakönyvek 1800-ig 12 359 bruttó adatot tartalmaznak. Ezek megoszlása:

6. táblázat

Esketési anyakönyv	ref.	1595 adat
	kat.	54 adat
	Összesen	1649 adat
Keresztelési a. k.	ref.	6730 adat
	kat.	147 adat
	Összesen	6877 adat
Halotti a. k.	ref.	3735 adat
	kat.	98 adat
	Összesen	3833 adat

A katolikus anyakönyveket a rövid időszak miatt (1781—1800) forrásérték szempontjából nem vizsgáltam.

⁴⁸ Kunszentmiklósi Református Egyházközség és Plébánia irattára: Matriculák

⁴⁹ KOVÁTS—CS. TÓTH: I. m.

Az anyakönyvi adatok feldolgozásának módszere és az anyakönyvek forrásértéke

A népesedési viszonyok vizsgálata az anyakönyvek adatainak családnemenkénti cédulázásával történt. Az adatok az anyakönyvezés három területének megfelelően, esketési, születési, halotti alapcédulákra kerültek. Minden családnév külön cédulát kapott, tehát egy-egy családnévhez három alapcédula tartozik.

I. ESKETÉSI ALAPCÉDULA

8 rovatból áll: 1. dátum (év, hónap, nap), 2. férj neve, 3. kora, 4. vallása, 5. feleség neve, 6. kora, 7. hová való, 8. megjegyzés

Esketési anyakönyv:

Az esketési anyakönyvezésnél hiányosság alig található. Csak azoknak a házassági adatai ismeretlenek, akik 1720—35 között léptek házasságra. 1735 után egy-két esetben ismeretlen a házasságkötés dátuma. Az alapcédula rovatainak kitöltéséhez szükséges adatokat azonban minden időszakban nem tartalmazták az anyakönyvek.

A férj és a feleség neve ritkán hiányzik.

1786-ig csak az esketés évét tüntették fel, a teljes dátum hiánya a későbbiekben leszűkítette a statisztikai feldolgozás körét, mert egyes demográfiai vizsgálatoknál (pl.: intervallumszámítás) ennek ismerete szükséges. A férj és a feleség házasságkötéskor betöltött életkorát csak 1775—85 közt jegyezték fel, így azt legtöbb esetben a születési vagy a halotti anyakönyvi adatokból kellett kikövetkeztetni.

Az alapcédula megjegyzés rovatába került a szülők neve (többnyire csak az apa nevét közli az anyakönyv), hogy a házasságra lépő hová való, a férj ragadványneve, foglalkozása, a község közigazgatásában betöltött tisztsége, ha a feleség másodszor lépett házasságra, előző, asszonykori neve, továbbá a tanúk neve. A tanúkat 1786-tól jegyezték be, 1791-től nevük külön könyvben, a „Házások egyezésének protocollumá”-ban szerepel.

II. SZÜLETÉSI ALAPCÉDULA

6 rovat alkotja: 1. dátum, 2. újszülött neve, 3. vallása, 4. apja neve, 5. anyja neve, 6. megjegyzés.

Keresztelési anyakönyv:

A keresztelési adatok forrásértékét is teljesség jellemzi. A gyűjtött anyagban ritkán fordult elő, hogy a gyermek létezésére, születésére csak a halotti anyakönyv utalt. Ebből az következik, hogy a keresztelések és az élveszületések közt minimális az eltérés. Minden rovat kitöltéséhez ebben az anyakönyvben sincs meg minden adat. A keresztelés időpontja év, hó, nap pontossággal adott. A születés idejét külön nem tüntették fel, de a születés és keresztelés időpontja közti eltérés csak néhány nap lehetett, erre utalnak a pár napos korban elhalálozott csecsemőkre vonatkozó halotti adatok. A további feldolgozás szempontjából ez az eltérés nem jelentős.

Az apa neve is csaknem mindenkor ismert, az anya nevét azonban rendszeresen 1779-től jegyezték fel. Emiatt gyakorlatilag megoldhatatlan az azonos vezeték- és keresztnévű apák családjainak rekonstruálása. Név nélkül kb. félszáz gyermek szerepel, a jelölésekből arra következtethetünk, hogy ezek a fluktuáló népesség gyermekei (cigány, jövevény, arató, törvénytelen stb.).

A megjegyzés rovatba került az apa foglalkozása, ha más felekezethez tartozott, a vallása, hogy hová való az apa, s a keresztszülők neve. (Az esketési anyakönyvben szereplő tanúk és a keresztelési anyakönyvben feljegyzett keresztszülők nevét az össznépelemszám meghatározásánál hasznosíthattuk, köztük ugyanis voltak olyanok, akik valamilyen ok miatt máshol az anyakönyvekben nem szerepeltek.)

III. HALOTTI ALAPCÉDULA

6 rovatra tagolódik: 1. dátum, 2. elhalálozott neve, 3. kora, 4. vallása, 5. halál oka, 6. megjegyzés

Halotti anyakönyv:

Az esketési és keresztelési anyakönyvvezés teljességével szemben a halotti anyakönyvvezésnél nagy hiányosságokat észlelhetünk. Az anyakönyveket tehát nem egyforma gondossággal vezették. A hiányosságok a családokra vonatkozó adatok összesítésekor tártak fel.

Elsősorban a gyermekek halotti anyakönyvvezése nem kielégítő. A megszületett gyermekek kb. 70%-ának sorsáról nem tudunk. A halotti anyakönyvvezés hiányossága egyértelmű akkor, amikor ugyanabban a családban két-három azonos nevű gyermeket kereszteltek. A magyarázat a temetésekkel kapcsolatos szokásokban található. A halotti anyakönyv 1772-es bejegyzésében ezt olvashatjuk: „Eddig való esztendőkbén ének szóval eltemetett meg holt embereket az oskolabéli Rectorok maguknál jegyezték fel. Már ezután az Eclésiiai rendes Prédikátor is fel fogja jegyezni.”

Ezzel kapcsolatban XIX. sz.-i feljegyzést is találhatunk: „... nemcsak a partiale halottak (kik alatt a pusztai halottakat értem) 1735—1739-ig nincsenek beírva, de nincsenek általában 1735—1772-ig azok, kik énekszóval, s nem lelkesi funkcióval temetettek, s akik mintegy felét teheték az évenkénti halottszámnak.”⁵⁰

A halotti anyakönyvvezésben 1772 a fordulópont, ezt láthatjuk, ha megvizsgáljuk az 1772 előtti és utáni 10 év születési és halálozási arányát.

7. táblázat

	1762—1772	1772	1773—1783
Születések száma	1026	104	1155
Születések átlaga	102	104	115
Halálozások száma	145	94	887
Halálozások átlaga	14	94	89

1772 után lényegesen megugrik a halotti bejegyzések száma, s erős javulást mutat a születések és halálozások aránya.

A gyermekhalandóság bejegyzése így alakul:

⁵⁰ Kunszentmiklósi Ref. Egyházk. irattára: Halotti anyakönyv I. (Baksay Sándor püspök bejegyzése)

1762—72:	0—10 éves korig meghalt	12
1772:	0—10 éves korig meghalt	61
1773—83:	0—10 éves korig meghalt	583

Ebből következik, hogy a század utolsó negyedéig igen nagy azoknak a száma, akiknek elhalálozásáról nincs adat. Az inquilinusokra, a pusztai lakosokra vonatkozó bejegyzések még 1772 után sem teljesek, bár a születések száma és az elhalálozások száma közti arány már erős módosulást mutat az egyszerű egybevetés alapján.

A halotti anyakönyv esetében látható legjobban, hogy parókusonként változott az anyakönyvezés gondossága.

Egyes időszakokban így bővült fokozatosan a feljegyzések mértéke:

1735—39.:	év, név, kor.
1739—85.:	év, hó, név, kor.
1785. ápr-tól	
1794. nov.	év, hó, nap, név, kor, halál oka
1794 után	az elhalálozás okát már nem tüntetik fel, csak járványok idején.

A megjegyzés rovat tartalmazza:

- a) férfiaknál: apja neve, elhalt foglalkozása, születési helye
- b) nőknél: születési helye, apja neve, ha férjezett, leánykori neve
- c) gyermekeknél: apja neve.

A gyermekek neve igen gyakran nincs feltüntetve, főként ha csecsemőkorban haláloztak el. Legfeljebb nemüket jegyezték be. Pl.: Baky István fia vagy lánya, vagy egyszerűen így: gyermeke. Az inquilinusokra vonatkozó feljegyzések is hiányosak e tekintetben. Még 1772 után is előfordul, hogy név nélkül utalnak rájuk. Pl.: 1776. Jóború Sámuel ridegje, 1778. Pap Mihály öreg göbolyöse, 1781. Takács Kovács János szolgálója.

A név nélkül szereplők számát az 1739-es pestis áldozatainak száma növeli meg, akkor 58 név nélküli bejegyzést tettek.

Miután az alapcédulázás megtörtént, a családok rekonstrukciójára került sor. A családrekonstrukció a feldolgozás menetének második szakaszában történt. Ekkor a három alapcéduláról az adatok családi összesítőívekre kerültek. Az összesítőíveken egy-egy családtagra vonatkozó adatok találhatóak. Az ívek két nagy részre tagolódnak. Felső részük a szülőkre, alsó részük a gyermekekre vonatkozó adatokat tartalmazza.

A rekonstrukció után a családi összesítőívek kategorizálása, típusokba sorolása következett.

Az összesítőlapok adatai alapján a következő családtípusok különíthetők el:

- I. típus:
 a) 1. Az anya születési dátuma pontos
 2. A házasságkötés dátuma pontos
 3. A házasság halállal fejeződött be az asszony 45 éves kora előtt (nem töltötte házasságban a fertil periódust)
- II. típus:
 a) 1. Az anya születési dátuma becsült
 2. A házasságkötés dátuma pontos
 3. A nő megérte a házasságban a 45 évet
 b) 1. Az anya születési dátuma becsült
 2. A házasságkötés dátuma pontos
 3. A házasság halállal fejeződött be az asszony 45 éves kora előtt
- III. típus:
 1. Az anya születési dátuma ismeretlen
 2. A házasságkötés dátuma pontos
 3. A házasság az anya vagy az apa halálával fejeződik be.
- IV. típus:
 1. Az anya születési dátuma pontos
 2. A házasságkötés dátuma pontos
 3. Nem tudjuk mi lett a házasság vége
- V. típus:
 1. Az anya születési dátuma ismeretlen
 2. A házasságkötés dátuma pontos
 3. A házasság vége ismeretlen
- VI. típus:
 1. Az anya születési dátuma becsült
 2. A házasságkötés dátuma pontos
 3. A házasság vége ismeretlen
- VII. típus:
 1. A házasságkötés dátuma pontos
 a) Házasságkötés dátumán kívül nincs több adat
 b) Házasságkötés dátumán kívül csak egy gyermek születéséről tudunk
 c) Házasságkötés dátumán kívül ismert a férj vagy a feleség halála
- VIII. típus:
 Csak a gyermekszületések ismertek
- IX. típus:
 Csak egy halálozási adat ismert
- X. típus:
 1. Házasságkötés dátuma ismeretlen
 2. A házasság az anya vagy az apa halálával zárú
 3.a) Gyermek születési adata megvan
 b) Gyermek születési adatai nem folytonosak
- XI. típus:
 A házasságot 45 éven felül kötötte az asszony (második vagy további házasságkötés)
- XII. típus:
 A gyermek törvénytelen, csak születési adata ismert

XIII. típus:

Hiányos adatok miatt nem azonosítható családok

XIV. típus:

1735 előtti adatokat tartalmazó hiányos családi lapok

A családok rekonstruálása, a családtípusok elkülönítése után statisztikai táblázatok összeállítása következett a demográfiai viszonyok jellemzése céljából.

Az adatgyűjtés az 1711—1800-ig terjedő időszakot fogta át, vagyis csaknem az egész XVIII. sz.-ra kiterjedt. A cél az adatgyűjtés kezdetén az egész település összes családjának rekonstruálása, feldolgozása volt, tehát nem egy társadalmi osztályra vagy rétegre, s nem kiválasztott családokra irányult a vizsgálat. Az alapcédulázás meg is történt az egész település XVIII. sz.-i lakosságára vonatkozóan. A rekonstrukció már jelezte a hiányosságokat. A tipizálás után a vizsgálatot le kellett szűkíteni. Csak az I. és a II. családtípus tette lehetővé a statisztikai feldolgozást. Legértékesebb demográfiai mutatókat ugyanis csak akkor nyerhetünk, ha családonként a termékenységi időszak egészéről vannak adataink. Amennyiben a házasságkötés vagy legalább az egyik házastárs elhalálkozásának dátuma ismeretlen, az adatok statisztikailag csak 1—1 speciális szempontból értékelhetők. A halotti anyakönyv hiányosságai miatt igen sok rekonstruált család kiesett a végső elemzésből. (Kb. 70 %) Az 1785 után házasságra lépő családok egy részét szintén nem vehettük figyelembe, mert azoknál a termelékenységi időszak átnyúlik a XIX. sz.-ba. Így a demográfiai vizsgálat 288 család adatainak alapján történt.

Az elemzés több kérdésre is kiterjed, a statisztikai adatokat a házasságkötés, születés, halálkozás sorrendjében közlöm.

Egy-egy részvizsgálatnál nem lehetett az összes (288) családi ívvel dolgozni, ezért a statisztikai táblázatok mellett szerepel a felhasznált adatok száma is.

A kunszentmiklósi eredményeket a csurgói⁵¹ és a hajdúnánási⁵² feldolgozókkal összehasonlítva elemzem.

51 KOVÁTS—CS. TÓTH: I. m.

52 KOVÁTS Z.: I. m. (Hajdúnánás története 54—72. p.)

Kunszentmiklós demográfiai adatainak elemzése

I. HÁZASSÁGKÖTÉSEK

Feldolgozott családok összesítőinek száma:

10. táblázat

Házasságkötés időszaka	Házasságok sorszáma szerint		Összesen
	1. házasság	További házasság	
1735—49.	63	18	81
1750—59.	39	10	49
1760—69.	51	12	63
1770—79.	47	9	56
1780—1800.	30	9	39
1735—1800.	230	58	288

1. Házasságok megoszlása életkor szerint (%)

a) Férfiak (219 adat)

11. táblázat

Életkor	1. házasság		2. házasság	Csurgó 1720—1800	Országos 1963
	születés dátuma adott	születés dátuma bizonytalan			
20 éven aluli	1,9	4,1	—	23,1	6,0
20—24 éves	36,3	39,1	—	50,8	43,8
25—29 éves	47,2	36,8	2,2	7,7	24,4
30—34 éves	14,6	14,1	13,7	6,1	8,9
35—39 éves	—	5,9	22,8	3,1	5,0
40—49 éves	—	—	31,8	7,7	5,1
50 éves és idősebb	—	—	29,5	1,5	6,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az első házasság esetén a házasulandókat két csoportra bontottuk. Az első csoport azokat tartalmazza, akiknek születési dátuma ismert, a második csoport pedig, akiknek születési időpontja bizonytalan. Az e csoportba tartozók születési idejét a házasságkötéskor bevallott vagy az elhalálozáskor feltüntetett életkor alapján lehetett kikövetkeztetni. A házasságkötők valószínűs és következtetett életkora közt a férfiaknál nincs nagy eltérés, illetve az a statisztikai feldolgozás szempontjából elhanyagolható, ezért a további vizsgálat során e két csoportot össze is vontuk.

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a XVIII. sz.-ban a férfiak 20 éven aluli korban ritkán kötnek házasságot. Kunszentmiklóson csak 1,9%, Haj-

dúnánáson 12%, Csurgón 23,1%. A férfiak zöme Kunszentmiklóson 25—29 éves korban lép házasságra (47,2%), ezzel szemben Hajdúnánáson és Csurgón 20—24 éves korban (53% és 50,8%). Ezekben a helyeken a 25 éven felüli házasságok felé csak a XIX. sz. második felétől kezdve mutatkozik eltolódás.

Mindhárom település esetében igen sok az újraházasodás a nők korai halála, a megözvegyülés miatt.

b) Nők (187 adat)

12. táblázat

Életkor	1. házasság		További házasság	Csurgó 1720—1800	Országos 1963.
	születés dátuma adott	születés dátuma bizonytalan			
20 éven aluli	49,2	65,6	2,9	73,8	33,2
20—24 éves	38,5	24,1	2,9	12,3	38,8
25—29 éves	12,3	5,7	17,1	6,2	10,2
30—34 éves	—	2,3	22,9	1,5	5,3
35—39 éves	—	2,3	22,9	6,2	3,7
40—49 éves	—	—	17,1	—	4,7
50 éves és idősebb	—	—	14,2	—	4,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A nőknél, mint a táblázatból látható, indokolt a biztos és bizonytalan születési dátummal rendelkezők elkülönítése. Itt a bevallott és a valóságos életkor közt nagyobb a különbség, mint a férfiaknál, különösen a 20 évig terjedő kategóriában. A valóságos életkornál fiatalabbnak tüntették fel magukat.

Kunszentmiklóson, akárcsak Csurgón és Hajdúnánáson, a nők legnagyobb százaléka 20 éves kora előtt ment férjhez, de míg Hajdúnánáson 62,6%, Csurgón 73,8% jut erre a korcsoportra, addig Kunszentmiklóson csak 49,2%. Mindhárom településen a nők nagy része 25 éves kor előtt köt házasságot (Hajdúnánáson 97,3%, Kunszentmiklós 87,7%, Csurgó 86,1%).

2) *Házassulók életkora egymással összevetve %*
(137 adat, első és további házasság is)

13. táblázat

A férfi életkora	A nő életkora							Össze- sen
	17 éven aluli	17— 19 éves	20— 24 éves	25— 29 éves	30— 39 éves	40— 49 éves	50 éves és idő- sebb	
20 éven aluli	1,5	—	—	—	—	—	—	1,5
20—24 éves	5,9	13,1	6,6	—	—	—	—	25,6
25—29 éves	7,2	13,9	8,7	3,5	—	—	—	33,3
30—39 éves	—	9,4	6,6	1,5	5,1	—	—	22,6
40—49 éves	—	0,8	—	0,8	5,1	0,8	—	7,5
50—59 éves	—	—	—	0,8	1,5	3,6	1,4	7,3
60 éves és idősebb	—	—	—	—	—	1,5	0,7	2,2
Összesen:	14,6	37,2	21,9	6,6	11,7	5,9	2,1	100,0

Kunszentmiklóson, Csurgóhoz és Hajdúnánáshoz viszonyítva, a 25—29 éves férfiak 17—19 éves korú nőkkel kötött házassága a legnagyobb arányú, Hajdúnánáson és Csurgón a 20—24 éves férfiak és a 20 évesnél fiatalabb nők házasságkötése a leggyakoribb (23,0% és 44,7%). A XVIII. sz.-ban a házasságra lépők közt még viszonylag ritka a nagy korkülönbség. Kunszentmiklóson 17 éven aluli nők nem mennek férjhez 30 évesnél idősebb férfihez.

3. *Házasságkötés átlagos kora*

Kunszentmiklóson a férfiak átlagosan 26,0 éves korban kötöttek első házasságot (55 adat), a nők pedig átlagosan 19,5 éves korban (65 adat). További házasságot a férfiak átlagosan 43,3 éves korban (44 adat), a nők pedig 39,8 éves korban (35 adat). Ebből következik, hogy a férfiak korai halálozása is jellemző a XVIII. sz.-ra.

Első házasságkötéskor a nők és a férfiak kora együttvéve átlagosan 23,0 év (120 adat), további házasságkötéskor 41,8 év (79 adat).

4. *Házasságok átlagos időtartama*

Az első házasság átlagos időtartama 18,8 év (223 adat), a második házasságé 17,9 év (29 adat). 58 családnál, ahol a házasság sorszáma bizonytalan, a házasságok időtartama 16,2 év.

5. *A válások ebben az időben nem lehettek gyakoriak, de említésével találkozunk az anyakönyvekben. (pl.: 1794. I. 4. Somodi Sándor és Kecskeméti Sente Varga Éva házasságkötése 1798. XII. 11. Somodi Sándor⁵³ és Hajdú Erzsébet házasságkötése)*

A válás nem volt könnyű, hosszas pereskedéssel járt esetenként. Megtör-

⁵³ SOMODI Sándor neve melletti megjegyzés: „divorciáltatott”

tént, hogy a már egyszer felbontott házasságot névleg újból visszaállították, mint az alábbi esetben:

„Alulírottak jelen levelünkkel adjuk tudtára mindenkinek, akiket illet, hogy mivel Szűcs János és Kincses Anna házastársak elégséges okoknál fogva egymástól elváltak végett hozzánk folyamodtak, s mi ügyüket annak rendje és módja szerint jól megvizsgáltuk: általunk következő ítélet hozatott: Miután nevezett Kincses Anna nem tagadja, sőt az illető törvény értelmében s a szokott módon esküt tesz arra nézve, hogy férje majdnem három éves házasságuk ideje alatt impotens volt, és házastársi azon kötelességét, hogy ketten egy testté legyenek, nem tudta teljesíteni . . . Kincses Annának mint ép-egészséges és súlyosan megcsalt félnek jelen levelünkkel jogot adunk újabb házasságkötésre, Szűcs Jánostól pedig, mint tehetetlennek bizonyult, örökre megtagadjuk azt . . .”

Majd a következő végzés így szólt: „. . . mi váci püspöki Consistorium adjuk jelen levelünkkel tudtára mindenkinek, a kiket illet, hogy mi Borbély Szűcs János kecskeméti lakosnak ügyét, ki a múlt évben felesége Kincses Anna által tehetetlenséggel vádoltatott, s némely helv. Conf. predikánsok által attól elváltak . . . miután a váddal ellenkező tapasztaltatott, . . .” — t. i. a férfitől egy másik asszonynak gyermeke született —”. . . annál fogva az elválástási ítélet általunk semmisnek ítéltetik, s a házasság helyreállítatik. . . az együttlakás veszélyesnek látszik, annál fogva ágytól és asztaltól egyező akarattal elválasztjuk és elkülönítjük őket . . .”⁵⁴

II. SZÜLETÉSEK

Felhasznált adatok száma:

14. táblázat

Évek	családok száma		
	gyermekes családok	gyermektelen családok	összes család
1735—	177	20	197
	születések száma		
1779	összes	fiú	leány
	1093	532	561

54 FÖLDVÁRY L.: I. m. (II. 80—81. p.)

15. táblázat

Évek	születések száma			családok száma		
	összes	fiú	leány	gyermekes	gyermektelen	összes
1735—49	383	184	199	54	9	63
1750—59	256	121	135	35	4	39
1760—69	259	124	135	46	4	50
1770—79	195	103	92	42	3	45

16. táblázat

Évek	Gyermektelen családok %-a
1735—49	14,2
1750—59	10,2
1760—69	8,0
1770—79	6,6
1735—79	10,2

A gyermektelen családok viszonylag nagy arányának az a magyarázata, hogy a vizsgált családok nem mindegyike töltötte házasságban a termékenységi időszak egészét. Hajdúnánáson 13% a gyermektelen családok aránya, de ha a szülők a termelékenységi időszak egészét házasságban töltötték, akkor csak 8,2%.

1. Az élveszületett gyermekek családonkénti átlagos száma: Kunszentmiklóson 1735—79 közt egy családra átlagosan 5,5 gyermek jutott a gyermektelen családokat is figyelembe véve, melyek az összes család 10,2%-át jelentik. A gyermektelen családoktól eltekintve, ez időszakban családonként 6,1 gyermek született élve. Csurgón valamivel kevesebb az egy családra jutó átlagos gyermekszám, 5,0, beleértve a gyermektelen családokat is.

A XVIII. sz.-i adatokhoz képest óriási csökkenést észlelhetünk az utóbbi évek hazai statisztikáiban, 1963-ban pl. csak 1,2 gyermek jut egy családra, s a csak gyermekes családok esetén is csupán 1,7 gyermek. A XVIII. sz.-ban még az egyik szülőre is több gyermek jutott.

a) Az egy főre jutó élveszületettek átlagos száma

17. táblázat

1. házasság		2. házasság		Kettő együtt	
csak gyermekes családok	gyermektelenek is	csak gyermekes cs.	gyermektelenek is	csak gy.-es családok	gyermektelenek is
2,9	2,7	2,2	1,4	3,1	2,7

b) Családonkénti átlagos gyermekszám évtizedenkénti bontásban

18. táblázat

Évek	Csak gyermekes családok alapján	Gyermektelen családokat is figyelembe véve		
		összes	fiú	leány
1735—49	7,1	6,1	3,0	3,1
1750—59	7,2	6,5	3,0	3,5
1760—69	5,6	5,1	2,4	2,7
1770—79	4,6	4,3	2,2	2,1
1735—79	6,1	5,5	2,7	2,8

1759-től kezdve fokozatosan csökken tehát az egy családra jutó élveszületett gyermekek száma. Ennek egyelőre nem tudjuk magyarázatát adni. A XVIII. sz.-ban ilyen tendencia csak a városokban mutatkozott eddigi ismereteink alapján, ott is csak igen csekély mértékben. Magyarázatot a csökkenésre csak a születéskorlátozás adna. Erre irányuló kísérletek lehettek, ezt bizonyítja a halotti anyakönyv egy bejegyzése. 1791. nov. 8-i dátummal özvegy Retkes Jánosné elhalálzásának okaként ezt tünteti fel a parókus: "gyermekvesztő ital által megholt viselős korában." Hogy mi lehet az igazi oka a XVIII. sz. vége felé bekövetkező születéscsökkenésnek, arra talán a további szélesebb körű vizsgálódás ad majd magyarázatot.

c) Élveszületett gyermekek átlagos száma a társadalmi helyzet alapján (csak gyermekes családokat vizsgálva):

19. táblázat

Nemesi családok	Iparosok	Gazdák	Inquilinusok ⁵⁵
7,2	6,6	6,1	5,5

Mint látható, a vagyoni helyzettől függően, a vagyonosabbaktól a szegényebbek felé haladva csökkent a gyermekek száma. A nemesi családok legkedvezőbb megélhetési lehetőségéből adódhat, hogy náluk legtöbb átlagosan az élveszületett gyermek. Az inquilinusok esetében feltételezhetjük, hogy esetleg nem minden gyermeket vittek keresztelni, s ebből is adódhat a többi réteghez viszonyított különbség.

55 A szolgálcelemeket, pásztornépeket sorolom ezek közé.

2. *Élveszületések születési sorrend szerint (%)*:

20. táblázat

Gyermekek születési sorrendje	Kunszentmiklós 1750—1800	Csurgó 1750—1800	Hajdúnánás 1790—92	Országos 1963
1. szülött	18,6	18,4	18,1	45,0
2. szülött	16,5	17,9	16,5	30,2
3. szülött	14,8	14,2	14,8	11,6
4. szülött	12,8	13,0	12,5	5,3
5. szülött	11,3	11,5	11,0	2,9
6. szülött	9,0	8,6	8,8	1,8
7—10. szülött	15,3	15,8	17,3	2,8
11. és továbbiszületett	1,7	0,6	1,0	0,4
	100,0	100,0	100,0	100,0

A születési sorrend szerinti élveszületések problémája akkor érdekes, ha összehasonlítjuk az újabb statisztikai adatokkal. Míg a XVIII.sz.-ban az első szülöttek aránya Kunszentmiklóson, Csurgón és Hajdúnánáson a 20,0%-ot sem éri el, addig 1963-ban az elsőszülöttek aránya csaknem fele a többi szülöttének: 45,0%. A XVIII.sz.-ban még jelentős az ötödszületettek aránya is. (11%), ugyanakkor 1963-ban már csak 2,9%. Tehát igen nagy a csökkenés. Ezt még inkább mutatja a 7—10. szülöttek csoportja.

3. *Élveszületések aránya az anya korcsoportja szerint (%)*:

21. táblázat

Házasságkötés ideje	Kunszentmiklós 1750—1800	Csurgó 1751—1800	Hajdúnánás 1790—92	Országos 1963
Az anya életkora	Gyermekek száma százalékban			
—19	8,0	15,5	9,4	12,5
20—24	28,2	31,2	27,4	39,5
25—29	28,9	17,5	25,3	26,6
30—34	20,3	20,8	16,8	13,6
35—39	12,0	9,1	13,7	6,1
40—49	2,6	5,9	7,5	1,7
	100,0	100,0	100,0	100,0

A XVIII.sz.-ban is ritkán született gyermekük a 17 évesnél fiatalabb anyáknak (Kunszentmiklós: 0,7, Csurgó: 1,9 — 1963-ban országos: 0,9). Csurgón és Hajdúnánáson a 20—24 éves korúaktól született a legtöbb gyermek, mint ma országosan is, Kunszentmiklóson pedig a 25—29 évesektől.

Ez nyilván azzal függ össze, hogy Kunszentmiklóson a nők jelentős része (38,5%) 20—24 éves korban ment férjhez. 30 éves kortól kezdve a születések aránya fokozatosan csökkent, 45—49 éves korban Kunszentmiklóson egyetlen nőnek sem született gyermeke. A vizsgált anyag alapján feltételezhetjük, hogy a szülőképes kor a 45 évvel zárult.

4. Az anyák átlagos életkora az utolsó szüléskor

Abban az esetben, ha a férj halála után a feleség újra nem lépett házasságra, s megérte 40. életévét (46 adat) az utolsó szüléskor koruk átlagosan 34,1 év (Csurgón 32,9 év, Hajdúnánáson 39,3 év). Akkor, ha az anyák feltételezhetően további házasságot kötöttek az „utolsó” szüléskor koruk átlaga 33,2 év (68 adat). Hajdúnánáson a 2. és további házasságok esetén az anyák átlagos életkora az utolsó szüléskor 34,8 év.

Kunszentmiklóson évtizedek szerinti bontásban így változik az anyák kora az utolsó szüléskor:

22. táblázat

Házasságkötés ideje	Anyák átlagkora az utolsó szüléskor	Adatok
1735—49	35,0	7
1750—59	37,0	4
1766—09	34,9	16
1770—79	32,1	19

III. HALÁLOZÁSOK

A halotti anyakönyv hiányos vezetése miatt a rekonstruált 288 család halandósági viszonyait csak leszűkítve vizsgálhatjuk.

1. A házasságkötést megérték átlagos életkora 1735—1800 között

23. táblázat

	Születés dátuma ismert			Születés dátuma bizonytalan		
	Férfi	Nő	Együttvéve	Férfi	Nő	Együttvéve
	41,2	37,4	39,2	54,0	46,8	50,9
adatok:	40	42	82	172	134	306

A halandósági viszonyokra többnyire csak közvetett úton következtethetünk. Hogy nagymérvű lehetett a produktív korúak elhalálózása, arra utalnak az előbbi elemzések.

a) A férfiak 36,5%-a már 30—39 éves korban újra házasságot köt. — Ebből a nők korai elhalálózására következtethetünk.

b) Az első és további házasságok arányában magas a további házasságok aránya. (2. házasság: 13,0%). Az első házasságkötést követő további házasságok aránya 39,0%.

2. Járványos megbetegedések

A halotti anyakönyv, mint már korábban utaltunk rá, 1785—94 közt a legteljesebb, s a bejegyzések ez időszakban a legszélesebb körűek, még a halálzások okára is kiterjednek. 1785. máj. 20-tól 1794. nov. 19-ig 219 elhalálozott esetben jegyezte fel a halálokot a parókus. Ezt megelőzően csak az 1739—40-es pestis idején tüntették fel a halál okát.

A pestis 1739. június 27-től 1740. január közepéig tartott. „Fölső Varga István Uram házában legelsőbenig adta ki magát . . . mely hírül esvén az időben köztük lakott Districtualis kapitány, Földvály András uramnak, hogy a királyi kegyelmes parancsolatnak eleget tegyünk, Kucsorka János, Varga István, Jóború Kelemen, Boros János és több lakosokig a Házaikat bepecsételtetvén, az életben maradottakat szállás kertyeikben kimenni parancsolta . . .”⁵⁶

A járvány terjedését azonban a kiköltözéssel sem lehetett megakadályozni. Nyolc hónap alatt 343 lakost pusztított el. (Szentmiklósi P. rector csak 339 nevet jegyzett fel.)⁵⁷

A pestisben meghaltak megoszlása hónapok szerint:

24. táblázat

hónap Év	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Összes
1739.	—	—	—	—	—	2	4	23	29	121	100	45	324
1740.	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19
													343

1785—94 közt még két jelentősebb fertőző betegségről tesz említést az anyakönyv. Ezek: „patets” és „himlő”. A „patets” (vagy más vidéken: patics- patécs- patincs) általában lázas bőrbetegség, himlő. Más-más vidéken azonban más-más féle himlőt jelöltek ezzel a szóval. (Baranyában fekete himlő, palócoknál petőcs, lázas bőrkiütés — febris patechiális —, Vas megyében báránymimlő.⁵⁸ Feltehetően a parochus által „himlővel” jelölt betegség

56 BKML.: Kunszentmiklós mezőváros tanácsának iratai. Jegyzőkönyv II. (500)

57 BKML.: Kunszentmiklós mezőváros tanácsának iratai. Jegyzőkönyv II. (500)

58 MAGYARY—KOSSA Gy.: Magyar orvosi emlékek (II. Bp. 1929. 306. p.)

gyengébb himlő (kanyaró?), ebben — mint a táblázatból látható, — csak csecsemők, gyermekek haltak meg; az a himlő pedig, amit „patets”-nak nevez, a fekete himlő lehetett. (A feltételezést erősíti, hogy Kunszentmiklós-nak volt Baranyával kapcsolata, melyről még később szólunk.)

A „himlő”-ben (kanyaróban?) meghaltak megoszlása:

a) Hónapok szerint:

25. táblázat

Hónap Év	Hónap												Összes
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	
1788	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	4
1789.	1	2	1	1	—	—	—	—	1	—	2	—	8
1790.	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
1791.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
1792.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
1793.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1794.	—	4	6	—	1	1	1	—	19	20	3	—	55
Összes	1	6	7	3	2	1	1	0	20	20	5	3	69

A „himlő” 1794-ben volt a legerőteljesebb, szept. és okt. hónapokban.

b) Kor szerint:

26. táblázat

Év	Kor							Összesen
	0—1 év	2 év	3 év	4 év	5 év	6 év	7 év	
1788.	1	2	—	1	—	—	—	4
1789.	3	2	1	1	1	—	—	8
1790.	—	—	—	1	—	—	—	1
1791.	—	—	—	—	—	—	—	0
1792.	—	—	1	—	—	—	—	1
1793.	—	—	—	—	—	—	—	0
1794.	30	8	3	1	7	5	1	55
Összesen	34	12	5	4	8	5	1	69

A „himlő”, mint látható, elsősorban a csecsemőket ragadta el.

A „patets”-ban (fekete himlő?) meghaltak megoszlása:

c) hónapok szerint:

27. táblázat

Év \ Hónap	Hónap												Össze- sen
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	
1788.	—	—	2	2	14	7	1	—	—	—	—	7	33
1789.	9	2	5	1	—	1	—	2	1	—	—	3	24
1790.	6	—	6	2	—	—	—	—	—	—	—	—	14
1791.	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	3
1792.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
1793.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Összesen	16	2	14	5	17	8	1	2	1	0	0	10	76

A „patets” tehát a téli és tavaszi hónapokban szedte leginkább áldozatait. Legtöbben január, március, május hónapokban haltak meg.

b) korcsoportok szerint:

28. táblázat

Év \ Kor	Kor					Összesen
	0—6	7—14	15—39	40—59	60—77	
1788.	27	4	2	—	—	33
1789.	6	2	9	7	—	24
1790.	1	1	7	3	2	14
1791.	—	—	2	1	—	3
1792.	—	—	1	—	—	1
1793.	—	—	1	—	—	1
Összes	34	7	22	11	2	76

A „patets”-ban elhalálozottak aránya két korcsoportnál a legnagyobb:

0—6 éves korig 44,7%

15—39 éves korig 28,9%.

A következőkben az anyakönyvben feltüntetett halálokok alapján próbáljuk a haláloki csoportokat elkülöníteni. A bejegyzett halálokok táblázatunkban zárójelbe kerültek.

3, Halálózások megoszlása halálokok nemek és életkor szerint (74 adat):

A táblázatból kimaradtak a patetsban és a himlőben elhunytak, mivel azok nemét sok esetben nem lehetett elkülöníteni (145 adat).

Haláloki csoportok	Elhaltak		Elhaltak kora							Kor isme- retlen	
	száma	neme	0—1	1—6	7—14	15—39	40—49	50—59	60—69		70-től
			évesek								
<i>I. Fertőző és élősdiek okoz- ta betegségek</i>											
1. Gümőkór és összes for- mái (hectica, sinlődözés)	12	F			1	5	1	1	1		
		N				2		1			
2. Dizentéria (dizentéria)	2	F				1	1				
3. (fene)	1	F									1
<i>II. Szülések, ter- hességi, gyermek- ágyi szövődmények (szülésben, in puerperio)</i>	12	N				3					9
<i>III. Szülési sérülés, légzéshiány stb. (halva született, félholtan született)</i>	5	F	2								
		N	3								
<i>IV. Hurut (huruth)</i>	4	F		1							
		N	2	1							
<i>V. Szív betegségei (angina)</i>	1	F				1					
<i>VI. Érendszer megbetegedése (apoplexia, szélütés)</i>	6	F					1		2	1	
		N								1	1
<i>VII. Belső el- választású mi- rigy zavarai? (dagadozás)</i>	2	N							2		
<i>VIII. Veleszü- letett fejlődési rendellenességek? (nyomorult, idétlen)</i>	5	F	1			1					
		N		1							2 gye- rek

29. táblázat folytatása

Haláloki csoportok	Elhaltak		Elhaltak kora							Kor ismeretlen	
	száma	neme	0—1	1—6	7—14	15—39	40—49	50—59	60—69		70-től
			évesek								
<i>IX. Baleset</i> (árokba fúlt, szekér ment rajta keresztül, ló rúgta agyon, véletlenül, érvágás után elfolyt a vére, amint mondják a Dunába holt, vízbe holt, háromszegi tóba holt)	8	F N			1	4	1				1 felnőtt
<i>X. Erőszakos halálokok, mérgezés</i> (agyon üttetett a pesti útban, vérfolyásban, gyermekvesztő ital által)	3	F N					1				1
<i>XI. Lázás megbetegedés</i> (hideglelés, forró nyavalya)	1 2	F N				1					
<i>XII. Szív ill. máj megbetegedés?</i> (hydrops, vízi betegség)	4	F				2		1	1		
<i>XIII. Szív vagy tüdő megbetegedése?</i> (fulladozás)	2	F									2
<i>XIV. Veleszületett fejlődési rendellenesség vagy fertőzés</i> (hydrocephalia)	1	F		1							
<i>XV. Rosszul meghatározott és ismeretlen okok</i> (hirtelen)	3	F		1				1		1	

A XVIII. sz.-ban tehát a leggyakoribb halálok a fertőző és élősdiék okozta betegség. A vizsgált időszakban első helyen áll ez a halálloki főcsoport. E fertőző betegségek (patets, hectica, sinlődözés, dizentéria, fene) okozták a vizsgált 219 személy 73,0%-ának halálát. Még 1940-ben is II. helyen szerepelt ez a halálloki főcsoport nagyságrendben. Változás a halálloki struktúrában csak a második világháború után következett be. 1960-ban ez a halálloki csoport már a hetedik helyre került.⁵⁹

A 219 elhalt közül a csecsemők aránya a legnagyobb, s a gyermekeké. Együttvéve az elhaltak 62,9%-át jelentik.

4. Az elhalálozottak aránya korcsoportonként (%)

30. táblázat

Korcsoportok	Kunszentmiklós 1785—1794	Csurgó 1778—1800	Hajdúnánás 1790—92
1. Csecsemőkor (0—1 év)	29,2	23,6	28,0
2. Gyermekkor (1—14 év)	33,7	38,2	23,5
3. Produktív kor (15—19 év)	32,7	31,5	29,5
4. Öregkor (60 éves és idősebb)	4,4	6,7	19,0
	100,0	100,0	100,0

A csecsemő- és gyermekkorban elhalálozottak aránya mindhárom településnél az elhalálozottak felénél több. (Kunszentmiklós: 62,9%, Csurgó: 61,8%, Hajdúnánás: 51,5%.) A produktív kort tehát az élveszületettek fele, illetve még annál több sem éri meg a XVIII. sz. végén. Az öreg korban elhalálozottak aránya a legkisebb. A XX. sz.-ban már viszonylag ritka a csecsemő- és gyermekkori elhalálozás, 1970-ben hazánkban csak 5,4 e korcsoport aránya, s az öregkorié 76,5%.

A három település (Kunszentmiklós, Csurgó, Hajdúnánás) XVIII. sz.-i demográfiai viszonyainak elemzése több kérdésben is csaknem azonos, vagy kisebb eltérést mutató eredményhez vezetett. Az egyezések alapján arra következtethetünk, hogy több hasonló jellegű feldolgozás elvégzése után kétségtelenül általános törvényszerűségek állapíthatók meg a XVIII. sz. népesedési viszonyaira vonatkozóan.

59 HORVÁTH K.: A halandóság, az életkor és a vezető halálokok összefüggései Budapesten (Demográfia, 1963. VI. évf. 4. sz. 500. p.)

**KUNSZENTMIKLÓS 1784—87 KÖZÖTTI NÉPESSÉGSZÁMÁNAK
MEGHATÁROZÁSA. A II. JÓZSEF-KORI NÉPSZÁMLÁLÁS
ADATAINAK ÉRTELMEZÉSE**

Az 1784—87 közötti népességszám meghatározásakor céлом volt annak az ellenőrzése, hogy mennyire reálisak a II. József-féle népszámlálás Kunszentmiklóstra vonatkozó adatai. Országos méretekben ezen adatokat megbízhatónak tekintik, bár a Szegedre és Orosházára kiterjedő vizsgálatok kb 10—15 %-os eltérést tapasztaltak a népszámlálási adatok és a valóságos népességszám közt.⁶⁰

31. táblázat

Házak	392
Családok	538
Jogi népesség	2643
Távollevők	40
Idegének	73
Tényleges népesség	2676
Férfiak száma	
házas	593
nőtlen	942
összesen	1535
Nők összesen	1431
<i>Férfiak közül:</i>	
pap	1
nemes	16
tisztviselő	17
polgár	270
paraszt	—
polgár és örököse	214
zsellér	377
egyéb	97
szabadságolt katona	1
sarjadék	
1—12 éves	433
13—17 éves	109
Összesen:	1535

⁶⁰ JÁROLI József: Orosháza népessége a Mária Terézia-féle úrbérrendezés idején (Kézirat, Szeged, 1971.)
MÉSZÁROSZNÉ, BAKOS I.—FEJESNÉ, ERDÉSZ Á.: Szeged és környékének demográfiai viszonyai a XIX. sz. közepén (Kézirat, Szeged 1969.)

⁶¹ Az első magyarországi népszámlálás (I. m. 64—65. p.)

Kérdéses tehát, hogy egy adott település esetében helytállóak-e a forrás közlései.

A népszámlálás kunszentmiklósi névanyaga nem maradt fenn, így csak az összesített adatokkal kapcsolatban tehetünk megállapításokat.

Az 1784—87-es népszámlálás Kunszentmiklóstra vonatkozó adatai:⁶¹
(L. 31. táblázat)

A korabeli névanyag összeállítását, a népszámlálás összesített adatainak felülvizsgálatát több forrás segítségével kíséreltem meg.

Segítségemre elsősorban az egyházi anyakönyvek voltak. Ezek feldolgozásával rekonstruáltam a családokat. Ebben az időszakban már beindult a katolikus anyakönyvezés is. Az anyakönyvi adatokon kívül forrásként szolgált a református templom építésére adakozók 1786—87-ből származó névsora, továbbá egy 1786—89-ből származó vagyonszeírás.⁶²

A leggazdagabb forrás a fentiek közül a vagyonszeírás. Felsorolja a lakosokat házsám szerint a birtok nagyságával együtt, s tartalmazza a fundus termésének 3 esztendőbeli summáját is.

Alapforrásként a református anyakönyv tekinthető. A többi forrás névanyaga csak ennek kiegészítéséül szolgál.

A forráskiegészítések alapján a családfők száma:

32. táblázat

Református anyakönyv	567
Katolikus anyakönyv	32
Adakozók lajstroma	19
1786—89-es összeírás	101
Összesen	719

További kérdés, hogy a 719 családfő közül mennyi rendelkezett teljes családdal.

Teljes család minden kétséget kizáróan a rekonstrukció alapján: 449. Egyedülálló magános: 21. A többi családfő esetében az adatok hiányosak, így 249 esetben valószínűleg töredékcsaládról van szó. Teljes családoknak csak azok tekinthetők, amelyeknél ismert a házasságkötés dátuma, amelyeknek a vizsgált időszakban gyermekeik születtek, s amelyeknél a férj, illetve feleség halála csak 1789 után következik be. A töredékcsaládok esetében pontos adatokkal nem rendelkezünk, csak utalásokból, megjegyzésekből tudjuk, hogy a családot az özvegy férj, illetve feleség vagy az árva gyermekek alkotják.

A rekonstruált családfők száma alapján az össznépesség 1784/87-ben:

62 BKML.: Kunszentmiklós V. 301/g Vagyonszeírás 1786/89

Család típusa	Családfők száma	Családi szorzószám	Össznépeség
Teljes család	449	4,5	2020,5
Töredékes család	249	2,5	622,5
Egyedül élő	21	1	21
Összesen	719	—	2664

A népszámlálás szerint a település jogi népessége 1784—87-ben 2643, tényleges népessége 2676, a rekonstruált családfők alapján, családi szorzószámok alkalmazásával pedig 2664. A népszámlálás ezen adata tehát reálisnak bizonyult a névanyag elemzése során. A népszámlálással kapcsolatban azonban felvetődik néhány probléma. Kérdéses, hogy mi áll a „família” jelölés mögött. Az összeírási utasítás azt sugallja, hogy a „família” háztartást jelent. Az utasításban ugyanis ezt olvashatjuk: „Egy famíliához számlálatnak mindazok, és következésképpen azon egy Árkus Famílija Táblájába írattnak be, valakik magoknak külön nem főznek, hanem ugyan-azon egy Atyától, vagy Gazdától, Gazdaasszonytól közönségesen együtt táplálatnak és vele egy Asztalon, kenyéren vagynak, akár ezek Házások légyenek, akár nem . . .”⁶³

Az összeírt „famíliák” száma kevesebb, mint a házaspárosok száma, látszólag ez is azt bizonyítja, hogy a „família” azonos a háztartással. Kunszentmiklóson a népszámlálás szerint a „famíliák” száma 538, a házaspárosoké 593. A családrekonstrukció alapján a teljes családok száma 449, a népszámlálásban szereplő házaspárosok számát a töredékes családok családfői növelhetik meg.

Az utasítás többféle értelmezésre adott lehetőséget. Gyakorlatilag az összeírók a teljes családokat külön vehették. Az ugyanabban a házában élő rokon családok felvétele — ha ezek teljes családok voltak — külön lapra történhetett.

A jogi népesség alapján megállapítható az egy házra jutó személyek száma, s így a „famíliák” átlagos nagysága:

34. táblázat

Jogi össznépeség:	házak száma	egy házra jutó személyek	„Famíliák” száma	„Famíliák” átlagos lélekszám
2643	392	6,74	538	4,92

63 Az első magyarországi népszámlálás (I. m. 8. p.)

Ha a „famíliát” háztartásnak vesszük, akkor igen alacsony az egy háztartásra jutó személyek száma (4,92).

A kérdés vizsgálatához felhasználva az 1786—89-es házszám szerinti vagyonösszeírást, érdekes eredményhez jutunk.

A vagyonösszeírás 417 házszámot tartalmaz. Ebből középületnek tekinthető 16 (oskolaházak, kvártélyház, nótariális ház, vendégfogadó, bábaház stb.)

Így 401 lakott házzal számolhatunk. Ha a rekonstrukciós össznépeségszámot vesszük figyelembe (2664), egy házra, háztartásra átlagosan 6,6 fő jut.

Az összeírás szerint a 401 házzal rendelkező közül 66-nak nincs földbirtoka, 18 földbirtokkal rendelkezőnek pedig nincs külön háza.

Ez a kiegészítő vizsgálat megerősíti, alátámasztja azt a feltételezésünket, hogy a „família” nem háztartást jelöl, de nem is „szűk-családot”. A „családmagon” kívül az egyedülálló rokonok, szolgák, családtörédek kerülhettek az „egy Árkus Famíliá Táblájá”-ba.

A XVIII. SZ - BAN KUNSZENTMIKLÓSON ÉLŐ CSALÁDOK ÉS EREDETI LAKÓHELYÜK

Az 1699-es Pentz-féle összeírás némi tájékoztatást ad a település lakosságának összetételéről. Az összeírt, adózóképesek közül

helybelinek vallotta magát	23 család (36,00 %)
baranyainak	16 család (25,00 %)
Duna menti falvakból valónak	12 család (19,00 %)
egyéb („peregrinus”)	13 család (20,00 %)

Összesen: 64 100, %⁶⁴

Tálasai István Kiskunság c. könyvében figyelmeztet arra, hogy: „Pentz csak általánosságban, megyei és táji egységekben határozta meg a beköltözők eredetét, hozzá kell fűzni ehhez, hogy a „baranyainak” jelzett családokról kiderül, hogy somogyiak, Verőce megyeiek stb., mert a népnek a Dél-Dunántúlon egyetlen működő szervezete volt: a Superintendentia Baroivia, a baranyai református püspökség . . . s . . . az ebbe a kerületbe tartozók többségükben baranyainak vallották magukat.”⁶⁵

Újabbán a forrást kritikával kezelő Illyés Bálint megkérdőjelezi a feltüntetett származási helyek hitelességét. »Ne csodálkozzék . . . senki, ha

64 ILLYÉS B.: I. m. (I. 128—29. p.)

65 TÁLASI István: Kiskunság (Bp. 1977. 40—41. p.)

lesz egy-két megjegyzésünk a miklósi jegyzékben „peregrinus” hovatartozásúnak jelzett Baky Mihálllyal, Móczár Mihálllyal, meg a többi peregrinussal kapcsolatban . . . A szóhasználat a listában kissé megdöbbentő, ha arra gondolunk, hogy azért általában szoktak emlékezni az emberek arra, honnan jöttek. Talán kezünkbe adja a kulcsot, ha a római jogot, illetve annak minősítését firtató jelentésből indulunk ki. Ez ugyanis eszünkbe juttathatja a földesuraktól megszökött jobbágyokat, akiknek csakugyan van okuk titkolni előbbi lakóhelyüket, nehogy visszavigyék őket a korlátlan lehetőséget biztosító Kiskunságból régi rabságukba. Ki kell azonban zárnunk ezt a lehetőséget a régi kun Baky, Móczár családnál. (. . . természetesen lehetett nekik azért ebben az időben titkolnivalójuk: mondjuk pl. ki nem fizetett adósság . . .) «⁶⁶

Illyés a XVI—XVII. sz.-i török hódoltság idején feltételezi a kiskunságiak kiáramlását a Dél-Dunántúlra, illetve a hadszíntér változásával visszaáramlását a Kiskunságba. „Ha . . . igaz, hogy Baranyában régi kunbesenyő szállások voltak, akkor nem lepődünk meg azon sem, hogy náluk keres menedéket a török elől a Kiskunság Mohács után, sőt természetesnek vesszük, hogy nagyrészt onnan kapja az emberutánpótlást a 17. sz. elején meg a végén . . .”⁶⁷

A XVII—XVIII. sz. fordulóján szereplő névanyagot elemezve a következő megállapításokat tehetjük:

1. Az 1699-es conscriptioban egy idegenes hangzású név fordul elő: Czeplisz.

2. Az 1720-ig feldolgozott forrásokból nyert névanyagban

a) idegenes hangzású nevek: Babarcsi, Misák, Mosa, Pohorud, Petráts, Piko, Dorók, Vitalis

b) népnévből állandósult előnevek: Horváth, Lengyel, Német, Rácz, Tót,

c) helynévből állandósult előnevek: Almási, Baratsi, Budai, Czeplédi, Halasi, Honti=Honti, Kerepesi, Lévai, Nánási, Pathai, Pápai, Ráczkevi, Sárközi, Szennai, Solt Tamási, Udvari, Vátzi

d) elő- és utónév előtt vagy után szereplő utalások: dömösi, dömsödi, kecskeméti, kőrösi, lacházi, solti, szentmiklósi, szabadszállási, szentmártoni, tassi, tokaji, vecsei

e) nem jellegzetes előnevek: Balogh, Bíró, Borbély, Csordás, Faragó, Fejes, Fekete, Hegedűs, Juhász, Kis, Mészáros, Nagy, Nemes, Pap, Szabó, Varga.

A nevek alapján arra következtethetünk, hogy a XVIII. sz. elején Kunszentmiklóson nem vagy alig éltek nem magyar anyanyelvűek. Az 1699-ben már említett jellegzetes (kunnak minősített) családnevek közül a legtöbb az egész XVIII. sz.-ban megtalálható. Van, aki úgy véli, hogy az 1739—40-es pestis a vízváltató település etnikai összetételének változása szempontjára

66 ILLYÉS B.: I. m. (I. 128. p.)

67 ILLYÉS B.: I. m. (I. 153. p.)

ból. „... . Üres helyek támadtak a Felvidék déli részein, peremén levő, aránylag sűrűn lakott településekről való betelepülésre. A települések kiinduló helyeit ma is élő családnevekkel is meg tudjuk határozni: Siroki, Váczi, Acsai stb. Néhány távolabbi, de ugyancsak Felvidékre utaló névre is bukkanhatunk: Liptai, Honti stb.”⁶⁸ A családrekonstrukciós vizsgálat után megállapíthatjuk, hogy bár a pestis valóban nagy pusztítást okozott a természetes szaporulatban, nemhogy teljes elnéptelenedés nem következett be, de sok család átvészelve a pestist, szaporulatát tekintve is felvirágozott. (A Honti, Váczi nevek már a pestis előtt feltűntek, a Siroki, Acsai, Liptai nevek pedig a vizsgált időszakban még nem.) A pestis során a következő családoknak szakadt magva: Balás (zsellér), Baratsi (gazda), Czirok, Csilling (zsellér), (Kocsis) Boros (kocsis ?), Finta (gazda), Gyorsa = Gyursa (gazda), Gaál = Gál (béres), Hányoki (zsellér), Joó (gazda), Jakab (gazda), Kartali, Csarnetzky Takács (takács ?), Laki, Ládi, Lóki (gazda), Pápai, Pintér, Szabó vulgo Kan (gazda), Szinten = Szintený, Sallai, Szeles = Széles, Szenes, Szívós, Sümegi, Vincze, Vajda, Udvari. (28 család).

A pestis névanyagában sokan csak ragadványnéven szerepelnek. A névsorban feltűnnek olyan nevek is, melyek a korábbi, XVIII. sz.-i forrásokban még egyszer sem fordultak elő. Ezek az újonnan feltűnő vagy csak ragadványnéven szereplő családok: (Vecsei) Apró, Bógós, Czigány (cigány ?), Csepreginé, Dömsödi, Gózzanné, kecskeméti asszony, öreg Máté Anna, Oláh (cigány ?), Tenke (lacházi mészáros), Studvicska, Czudar (göbolyös), Csinpiszli (juhász), Kemény (rideg), Kanász (kanász ?), Kos (juhász), Magastetejű (juhász), Perge, Pipicz, Potom (juhász), Rosda (juhász), Rideg, Sánta (juhász), Tarka (juhász).

Ez a névsor is tükrözi, mennyire megfoghatatlan a csak ragadványnéven szereplő inquilinus réteg.

A következő 72 családnév esetében családtag vagy szolgaszemélyzet meghalt a családban, de a családnevek XVIII. sz.-i continuitása kétségtelen: Almási, Ágoston, Baráth, Baski, Baky, Boda, Bekes, Bernáth, Bori, Bukovi Kovács, Balog, Berta, Baranyai, Borsos, Csordás, Cser, Csákó = Csáki, Duzmath, Dalotsa, Garai, Gyenes, Gergyeni, Halász, Honti, Illés, Jóború, Juhász, Jósa, Komlósi, Kis, Kapás, Katona, Korona, Kovács, Kurucz, Kutsorka, Látos = Látus, Mészáros, Márki, Molnár, Móczár, Mező, Maár, Magyar, Német, Nagy, Olasz, Osváth, Oltsai, Póka, Pap, Paál, Rajkó, Rátz, Rátzkevi, Simon, Swárgai = Svarkai = Sarkadi, Sümegi, Sinka Nagy, Szalai, Szabó, Szennai, Szombathi, Szőke, Szőnyi Virágh, Szűcs, Tamás (Solt) Tót, Varga, Vas, Vátzi, Véég = Végh.

⁶⁸ DANKÓ I.: Az 1739—40. évi kunszentmiklósi pestis népiéletbeli szerepe (Cumania Ethnographia II. Kecskemét 1974. 370. p.)

A XVIII. sz. elejétől a XVIII. sz. végéig teljes continuitás mutatható ki 81 családnévnél. (Lásd: Melléklet) Fentebbiek miatt eltúlzottnak véljük azt a nép száján ma is élő hiedelmet, hogy „... a népek ... szétszaladtak és évek múltával se mertek visszajönni ... Tanyákat építettek ... Amikor a házakat a lakosok elhagyták, a cigányok lassan beléjük költöztek ... A majdhogy elnéptelenedett város azonban nem maradt sokáig üres ... megindult ... mindenfelől a bevándorlás ...”⁶⁹

Vizsgálataink szerint a település etnikai egységének fellazulására csak a XVIII. sz. utolsó harmadában, az 1770—80-as években került sor. A cigányok is ettől kezdve szerepelnek sűrűbben az anyakönyvi feljegyzésekben, bár adataik hézagosan a XVIII. sz. elejétől feltűnnek.

A XVIII. sz.-i betelepülők származási helyének megállapítására is lehetőséget adott az anyakönyvi feldolgozás. Az anyakönyvek, ha nem is következetesen, de többnyire feltüntetik, hogy ki hová való. 1711—50-ig és 1750—1800-ig a következő származási helyek szerepelnek az anyakönyvekben:

⁶⁹ DANKÓ: I. m. (373—374. p.)

35. táblázat

Megye (Honnan?)	1711—50		1750—1800		1711—1800
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Összes
<i>Pest megye</i>					
(Alsó)némedi	1	—	1	4	6
(Tó)almás	—	—	—	1	—
Áporka	—	—	3	4	7
Bia	—	—	—	1	1
Buda	—	1	—	3	4
Bugyi	1	1	4	8	14
Cegléd	—	—	1	4	5
Dabas	—	—	—	2	2
Dömsöd	7	7	21	34	69
Fót	—	—	—	1	1
Gödöllő	—	—	—	1	1
Gyón	—	—	4	2	6
Kerepes	—	3	1	1	5
Kiskunlacháza	1	3	24	21	49
Maglód	—	—	1	—	1
Makád	1	—	5	—	6
(Nagy)kőrös	4	1	3	6	14
Monor	1	1	1	—	3
Óbuda	—	—	1	—	1
Ócsa	3	2	10	2	18
Páty	—	—	—	2	2
Pécel	—	—	—	1	1
Ráckeve	2	3	4	14	23
Szigetszentmiklós	2	—	8	1	11
Tinnye	—	—	—	2	2
Üllő	—	—	—	1	1
Vác	—	—	—	6	6
Veresegyháza	—	—	—	2	2
Csepel-sziget	—	—	1	3	4
Összesen	23	22	93	127	265
<i>Bács-Kiskun megye</i>					
Adacs	—	—	1	1	2
Apostag	2	—	2	1	5
Baja	—	1	—	—	1
Bátya	—	1	—	—	1
Bösztör	—	—	—	1	1
(Duna)pataj	1	7	3	1	12
(Duna)vecse	4	4	9	27	44
Fülöpszállás	—	2	5	4	11
Izsák	1	—	2	3	6

35. táblázat folytatása

Megye (Honnan?)	1711—50		1750—1800		1711—1800
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Összes
Kecskemét	2	10	18	14	44
Kerekegyháza	—	—	—	3	3
(K.k.)Halas	—	1	3	4	8
(K.k.)félegyháza	—	—	—	2	2
Ladány(bene)	—	—	—	1	1
Miske	—	—	—	1	1
Orgovány	—	—	—	4	4
Solt	1	7	7	14	29
(Solt)vadkert	—	—	1	—	1
Szabadszállás	—	5	9	22	36
Szalkszentmárton	4	7	16	18	45
Szank	—	—	1	—	1
Tass	7	3	21	13	44
Összesen	22	48	98	134	302
<i>Fejér megye</i>					
Alcsut	—	—	—	4	4
Baracs	—	—	—	1	1
Baracska	—	—	—	1	1
Bicske	—	—	1	1	2
				(Tabajdi születé- sí)	
Cece	—	—	1	1	2
Csákvár	—	—	1	—	1
Igar	—	—	—	1	1
Lovasberény	—	—	1	—	1
Mány	—	—	1	7	8
Pátkasukoró	—	—	—	1	1
Polgárdi	—	—	—	1	1
Velence	—	—	—	1	1
Összesen	—	—	5	19	24
<i>Komárom megye</i>					
Csép	—	—	1	—	1
Dorog	—	—	—	1	1
Dömös	—	1	—	—	1
Kocs	—	2	—	2	4
Komárom	—	—	—	2	2
Lábatlan	—	—	—	1	1
Tata	—	—	—	2	2
Összesen	—	3	1	8	12

Megye (Honnan?)	1711—50		1750—1800		1711—1800
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Összes
<i>Tolna megye</i>					
Bölcske	—	1	1	1	3
Dunaföldvár	—	—	—	1	1
Madocsa	—	—	2	—	2
Szekszárd	—	—	1	—	1
Tevel	—	—	—	1	1
Összesen	—	1	4	3	8
<i>Baranya megye</i>					
Veresmart	—	—	—	2	2
Udvar	—	1	—	—	1
Összesen	—	1	—	2	3
<i>Békés megye</i>					
(Békés)csaba	—	—	—	2	2
Összesen	—	—	—	2	2
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén megye</i>					
(Olasz)liszka	—	—	1	—	1
Összesen	—	—	1	—	1
<i>Csongrád megye</i>					
Szentes	—	—	—	1	1
Összesen	—	—	—	1	1
<i>Győr-Sopron megye</i>					
Győr	—	—	—	7	7
Összesen	—	—	—	7	7
<i>Hajdú-Bihar megye</i>					
Debrecen	—	—	1	1	2
Összesen	—	—	1	1	2
<i>Heves megye</i>					
Csány	—	—	—	1	1
Összesen	—	—	—	1	1

35. táblázat folytatása

Megye (Honnan?)	1711—50		1750—1800		1711—1800
	N6	Férfi	N6	Férfi	Összes
<i>Somogy megye</i>					
Csokonya	—	—	—	1	1
Összesen	—	—	—	1	1
<i>Szolnok megye</i>					
Karcag/újszállás	—	—	—	1	1
Összesen	—	—	—	1	1
<i>Vas megye</i>					
Csepreg	—	1	—	—	1
Összesen	—	1	—	—	1
<i>Veszprém megye</i>					
Keszthely	—	—	—	1	1
N(agy)pirit	—	—	—	1	1
Tihany	—	—	—	1	1
Veszprém	—	—	1	—	1
Összesen	—	—	1	3	4
<i>Általánosan meghatározott</i>					
Dunántúli	—	—	—	1	1
Mindösszesen	45	76	204	311	636

35. táblázat folytatása

Ország	1711—50		1750—1800		1711—1800
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Összes
<i>Ausztria</i>					
Felsőőr (Oberwart)	—	—	1	—	1
<i>Csehszlovákia</i>					
Nagyszombat (Trnava)	—	—	1	—	1
Prága (Praha)	—	—	1	—	1
<i>Jugoszlávia</i>					
Pacsér (Pačir)	—	—	—	1	1
<i>Szovjetunió</i> (Kárpátukrajna)					
Beregszász (Beregovo)	—	—	—	1	1
<i>Németország</i>					
Strassbourg	—	1	—	—	1
<i>Románia</i>					
Lugos (Lugoj)	—	1	—	1	2
Zilah (Zalau)	—	—	—	1	1
	—	2	3	4	9
Mindösszesen:	45	78	207	315	645

Az említettek közül a Pest és Bács-Kiskun megyei férfiak 50%-a a házasságkötés után visszament eredeti lakhelyére.

A nők többsége Tassról, Dömsödről, Kiskunlacházáról, Ócsáról, Szalkszentmártonról, Kecskemétről, Soltról került Kunszentmiklóstra.

Dömsödi, lacházi, tassi, szt.mártoni, ráckevei, vecsei, kecskeméti, solti férfiak pedig Kunszentmiklósról nősültek.

Kunszentmiklóstra a betelepülők magyar nyelvterületről érkeznek, s többnyire protestáns településekről.

Érdeemes felfigyelnünk arra, hogy míg Pest megyébe a visszafoglaló háborúk időszakában érkeznek a Tolna megyei Bölcskéről, a somogyi Csokonyáról, a baranyai Veresmartiból,⁷⁰ addig Kunszentmiklóson a XVIII. sz. végén még mindig feltűnnek pontosan ugyanezen falvakból származók. Az e településekről kiáramlás, úgy látszik, tartós volt. A Kiskunságba átköltözés fel-

70 KOSÁRY D.: Pest megye a kuruckorban (pest megye múltjából. Tanulmányok. Szerk.: Keleti—Lakatos—Makkai. Bp. 1965. 31. p.)

tétlenül összefügghet a második jobbágyság erősödésével. A Kiskunság jobb életlehetőséget biztosított, mint az eredeti lakóhely.

Érdekes, hogy az 1699-es összeíráskor sok kunszentmiklósi család baranyainak vallotta magát, Baranyával ennek ellenére alig volt a településnek kapcsolata a XVIII. sz.-ban. Annál figyelemre méltóbb, hogy Pest és Bács-Kiskun megyei teelepüléseken kívül élénkek a házassági kapcsolatok Fejér és Komárom megyével, így például a komáromi Koccsal, melyre enyingi Török Bálint a Kiskunságból telepített lakosokat.⁷¹ Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a Kocsról érkezők a rokoni kapcsolatokat a kunszentmiklósiakkal fenntartották.

A NÉPESSÉGNÖVEKEDÉS MÉRTÉKE KUNSZENTMIKLÓSON A XVIII. SZÁZADBAN

A XVIII. sz. eleji források alapján Kunszentmiklós össznépességszáma 1157 körül lehetett. Ebből kiindulva, 1785-ig az 1000 lakosra jutó évi átlagos népességnövekedés 11,9.

Utaltunk már arra, hogy az anyakönyvekben még a XVIII. sz. végén sem szerepel minden család, mely a település lakosa volt. (Az 1786—87-es névsorból is 20 olyan család került elő, mely nem nyert említést az anyakönyvben.) Mivel az anyakönyvezés még a XVIII. sz. végén sem terjedt ki mindenkire, a conscriptiókba pedig csak az adóképes elemeket vették fel, valószínű, hogy 1711—20 között 1157-nél nagyobb volt a népességszám. Ezt az is alátámasztja, hogy az 1699-es conscriptióban már szereplő családok közül néhány csak 1720 után fordul elő az anyakönyvekben (pl.: Czirok, Bori).

A hiányos anyakönyvezés, s a rövid időszak miatt (1711—20) esetleg a családok 30%-a is kimaradhatott számításainkból.

Ezt a 30%-os kiegészítést megtéve, 1720-ban kb 1600 ember élhetett Kunszentmiklóson. Ebben az esetben 65 év alatt a népességnövekedés évi 7,9 ezrelék. Az utóbbi érték jobban megközelíti a valóságos növekedési ütemet. Még a 7,9 ezrelék mögött is egy alacsonyabb természetes szaporodás áll, figyelembe véve a járványok pusztító hatását s a beköltözések számát.

A természetes szaporodás mértékének meghatározására forrásaink nem adtak lehetőséget, ugyanis ehhez ismernünk kellene egy adott időszakban az össznépességet, a születések és a halálozások számát, utóbbiak pedig egyetlen időszakban sem teljesekek.

⁷¹ ILLYÉS B.: I. m. (I. 25. p.)

Év	Össznépességi adat	Népességnövekedés	
		1 évi átlaga	1000 lakosra
		(a két időszak között)	
1720.	1157 (?)	20,3	11,9
	1600 (?)	16,5	7,9
1785.	2676	32,3	11,1
1801. ⁷²	3193		

A kunszentmiklósi népességnövekedés mértéke alapján is arra következtethetünk, hogy a XVIII. sz.-ban a természetes szaporulat évente 3—5 ezreléknél nem lehetett több.

Kunszentmiklós népesezési viszonyainak bemutatásával, a korabeli források elemzésével reméljük, talán sikerült felhívni a figyelmet néhány kevésbé közismert összefüggésre, szempontra, melyet elsősorban a helytörténeti kutatások művelői hasznosíthatnak.

M E L L É K L E T

Kunszentmiklóson előforduló családnevek és a családok száma 1711—20 között és 1784—87 között. (Az 1711—20 között Kunszentmiklóson élő családok rekonstruálása az 1715. évi országos adóösszeírás, az 1718-as dicalis conscriptio, az 1720. évi országos adóösszeírás és az 1711—20-as református egyházi anyakönyvek feldolgozásával történt. Az 1784—87 közötti időszakra vonatkozóan pedig a családok számát a református és katolikus egyházi anyakönyvek, az 1786-os templomépítésre adakozók listája és az 1786/89-es conscriptio alapján állapítottam meg. Az 1739—40-es pestis által érintett családok számát külön feltüntettem, hogy látható legyen, mely családoknak szakadt magva, s melyek mutatnak *continuitást*. A * -gal jelzett családnevek 1711—20 között még nem, de 1735—40-től folyamatosan előfordulnak.)

⁷² HORVÁTH Péter: Commentatio de initiis, ac maioribus Jazygum et Cumanorum eorumque constitutionibus, Pest, 1801. pp. 239—242.)

Név	Előfordulás (Családok száma)			Név	Előfordulás (Családok száma)		
	1711—	1739—	1784—		1711—	1739—	1784—
	1720	1740	1787		1720	1740	1787
<i>Aczél</i>	1	—	2	Betz (Bötz)	—	—	1
Adamovits	—	—	1	<i>Bíró</i>	2	—	4
Ági	—	—	1	45. <i>Boda</i>	4	1	6
<i>Ágoston</i>	1	2	2	Bodai	—	—	1
5. Albert	1	—	—	Bodits	1	—	—
<i>Almási</i>	1	3	4	Bodnár	—	—	1
Almási Tót	—	—	1	Bodnár Kun	—	—	1
Antal	—	—	3	50. Bodor	—	—	1
Babarczy	1	—	—	Bogár	—	—	2
10. Bátsi	—	—	5	<i>Bogáts</i>	1	—	1
Bagaméri	—	—	1	<i>Bolyó</i>	2	—	3
Bajnok	—	—	2	(Jónás) Bolyó	—	—	1
Bajnótzsi	—	—	1	55. <i>Borbély</i>	2	—	5
Bak	1	—	—	Bori	—	—	1
15. <i>Baki (Baky)</i>	4	3	8	Borotzky	—	—	1
Balás	—	1	—	Boros	—	—	3
Balczer	—	—	2	(Kocsis) Boros	1	—	—
Balla	—	—	1	60. Bornemissza	—	—	2
Bálint	—	—	1	Bors	1	—	—
20. <i>Balog (Balogh)</i>	5	1	6	Borsák	1	—	—
Baracskai	—	—	1	<i>Borsos</i>	1	1	1
Bárány	—	—	1	Bosóki	—	—	1
Baranya	—	—	4	65. Bozsóki	—	—	1
*Baranyai	—	1	2	Bottyáni	—	—	1
25. <i>Barát</i>	4	—	9	Bógós	—	1	1
Barát Kis	—	—	1	Bónös	—	—	1
Barát Takács	1	—	—	<i>Budai</i>	1	—	2
Baratsi	2	2	—	70. Budai Kis	—	—	1
Barna	—	—	3	Bunyi	—	—	1
30. Bartha	1	—	—	*Bukovi	—	1	2
Bartolovics	—	—	1	Bugyi	—	—	1
<i>Baski</i>	2	2	4	Burgus Kis	—	—	1
<i>Bekes</i>	1	2	1	75. Burián	—	—	3
Belitzay	—	—	1	Butsi	1	—	—
35. Bene	1	—	—	Czeczei	—	—	1
Bereczk	1	—	—	Czeglédi	1	—	—
Bereczki	—	—	1	Czéh	—	—	1
Berekszászi	—	—	1	80. Czifra	—	—	1
<i>Bernáth</i>	3	3	5	Czigány	—	1	—
40. (Alsó) Bernáth	—	—	1	Czirkos	—	—	1
(Fölső) Bernáth	—	—	1	Czirok	—	1	—
<i>Berta</i>	3	1	9	Czuczor	—	—	1

Név	Elkfordulás (Családok száma)			Név	Előfordulás (Családok száma)		
	1711—	1739—	1784—		1711—	1739—	1784—
	1720	1740	1787		1720	1740	1787
85. Czudar	—	1	—	125. Ferdős	—	—	1
Csabai	—	—	2	Ferentz	1	—	—
Csapó	1	—	—	Ferentzi	—	—	2
<i>Csáky (Csákó)</i>	1	1	1	<i>Fias</i>	1	—	1
Csányi	—	—	1	Filóczi	—	—	1
90. Csarnetzky				130. Finta	—	1	—
Takács	1	1	—	Fodor	—	—	1
Cseh	—	—	5	Foki	—	—	1
Csepregi	—	1	—	Fóris	—	—	1
<i>Cser</i>	1	1	2	Fölhő	—	—	1
<i>Csikós</i>	1	—	3	135. Friedrich	—	—	1
95. Csilling	1	1	—	Funyik	—	—	1
(Csinpisзли)	—	1	—	Für	—	—	1
Csizmadia	1	—	—	Gál (Gaál)	1	1	—
Csorba	1	—	—	Gálos	—	—	2
Csupor	—	—	3	140. Gangó (Gangól)	—	—	1
100. Csurgai	—	—	1	Gábor	—	—	1
Csuzi	—	—	1	Gárdon	—	—	1
<i>Dalotsa</i>	3	1	3	*Garai	—	1	3
Dálnoki	—	—	1	Gáspár	—	—	1
Demeter	—	—	2	145. Gelle	—	—	1
105. Dékány	—	—	1	(Dékány)	—	—	1
Dér (Deres)	—	—	1	Gellei	—	—	1
<i>Diószegi</i>	1	—	1	Gémer	1	—	—
Dobrovsky	—	—	1	Gergely	—	—	1
Dorók	1	—	—	*Gergyeni	—	1	3
110. *Dömösi	—	1	1	150. *Gyenes	—	1	3
Duttyán	—	—	1	Gózan	—	1	—
<i>Duzmath</i>	1	2	7	Gyorsa	—	—	—
Édes	—	—	1	(Gyursa)	1	1	—
Egerszegi	—	—	1	Gyöngyösi	—	—	1
115. Erdei	—	—	1	Gyórfi	—	—	1
Erdélyi	—	—	3	155. Győri	—	—	2
Erdódi	—	—	3	Gujás	—	—	2
Erdódi	—	—	1	Hajdú	—	—	5
Erős	—	—	1	Hajnal	—	—	1
Fábián	—	—	2	<i>Halasi</i>	1	—	3
120. <i>Faragó</i>	1	—	3	160.*Halász	—	1	4
Farkas	—	—	3	(Juhász)	—	—	—
Fazekas	—	—	1	Halász	—	—	1
Fejér	—	—	1	Halluska	—	—	1
<i>Fekete</i>	1	—	—	Hányoki	—	1	—

Név	Előfordulás (Családok száma)			Név	Előfordulás (Családok száma)		
	1711- 1720	1739- 1740	1784- 1787		1711- 1720	1739- 1740	1784- 1787
Hari (Hári)	—	—	1	(Gujás) Kánai	—	—	1
165. Harnos	—	—	1	(Kanász)	—	—	—
<i>Hegedűs</i>	1	—	2	Kántor	—	—	1
Herczeg	—	—	1	200.*Kapás	—	1	1
Heregi	—	—	—	Kapás (Gujás)	—	—	1
(Héregi)	—	—	1	Káposztásdi	—	—	1
Hetzei	—	—	1	Karácsony	—	—	1
170. Hevesi	—	—	1	Kartali	—	1	—
<i>Horvát</i>	—	—	—	205. Kasza	1	—	—
(<i>Horváth</i>)	4	—	26	<i>Kaszás</i>	1	—	1
(Ráczkevi)	—	—	—	(<i>Juhász</i>)	—	—	—
Horváth	—	—	1	<i>Katona</i>	1	1	1
<i>Hunti (Honti)</i>	2	1	2	Keckskeméti	—	—	1
Ibolya	—	—	1	Keckskés	—	—	1
175. Igaz	—	—	1	210. Kelemen	—	—	6
<i>Illés</i>	2	1	2	Kemény	—	1	—
*Illyés	—	—	5	<i>Kerepesi</i>	1	—	3
(Olmosi) Imre	—	—	1	Keresztes	—	—	1
Jakab	—	1	—	Király	—	—	1
180. Járfás	—	—	1	215. <i>Kis (Kiss)</i>	6	—	7
<i>Jóború</i>	2	1	12	Kocsis	—	—	1
Jónás	1	—	—	Kohári	1	—	—
Joó	1	1	—	Kolompár	—	—	3
<i>Jósa</i>	1	—	8	<i>Komlósdí</i>	2	2	1
185. Józan	—	—	1	220. Konez	—	—	1
Juh	1	—	—	Kondor	—	—	1
<i>Juhász</i>	4	5	10	Kónya	—	—	1
(Gujás)	—	—	—	(Kórhán)	—	1	—
Juhász	—	—	1	*Korona	—	1	4
(Héregi)	—	—	—	225. Kortsok	—	—	1
Juhász	—	—	1	(Kos)	—	1	—
190. (Takács)	—	—	—	<i>Kósa</i>	1	—	1
Kajtor	—	—	1	Kotza	—	—	1
Kakutska	1	—	—	<i>Kováts</i>	2	1	10
Kalászka	—	—	1	230. (Bugyi)	—	—	—
Káldi	—	—	2	Kováts	—	—	1
Kálvinista	—	—	1	(Bukovi)	—	—	—
195. Kálvinista	—	—	—	Kovács	—	—	1
(Juhász)	—	—	1	Kovács Balog	—	—	—
Kan (vulgo)	—	—	—	alias	—	—	1
Szabó	2	1	—	Balog	—	—	—
Kanász	1	1	—	Kovács E	—	—	1

Név	Előfordulás (Családok száma)			Név	Előfordulás (Családok száma)		
	1711—	1739—	1784		1711—	1739—	1784—
	1720	1740	1787		1720	1740	1787
Kozma	—	—	1	<i>Mótzár</i>	1	2	4
235. Körmendi	—	—	2	Mózes	—	—	1
Kutsor	—	—	1	Murányi	—	—	1
*Kutsorka	—	1	1	Nánási	1	—	—
<i>Kurutz</i>	2	1	4	280. <i>Nagy</i>	5	1	10
Kusztos	—	—	1	Nédó	—	—	4
240. Ládi	—	1	—	Nehéz	1	—	—
Lakatos	—	—	1	Némedi	—	—	2
Laki	—	1	—	<i>Nemes</i>	1	—	4
<i>Látos (Látus)</i>	2	1	2	285. <i>Német</i>	—	—	—
Latzi	—	—	1	(<i>Németh</i>)	3	1	2
245. Latzki (Szabó)	1	—	—	Némethy	—	—	1
Lázár	—	—	2	Oláh	—	1	—
Lender	—	—	1	*Olasz	—	1	1
Lengyel	1	—	—	*Oltasai (Ócsai)	—	1	8
Lévai	1	—	—	290. <i>Osváth</i>	2	1	3
250. Lóki	—	1	—	Oszerz	—	—	1
Lovász	—	—	1	Ördög	—	—	1
Lugosi	—	—	1	<i>Paál (Pál)</i>	4	1	1
Lukácsi	—	—	2	Pál (Kocza)	—	—	1
<i>Maár</i>	2	—	2	295. Pais	—	—	1
255. (Megastetejű)	—	1	—	Pálinkás	—	—	4
*Magyar	—	1	1	Pándi	—	—	1
Major	—	—	3	<i>Pap</i>	2	1	9
Makos	1	—	—	Pápai	1	1	—
Marci	1	—	—	300. Parais	—	—	2
260. <i>Márki</i>	2	1	6	Pásith	—	—	1
<i>Márkus</i>	1	—	1	Pásztohai	—	—	—
Máté	—	1	—	(Borbély)	—	—	1
Mátka (Matka)	—	1	—	Pásztor	—	—	3
Matyikó	—	—	1	(Kovács)	—	—	—
265. Medve	—	—	1	Pásztor	—	—	1
<i>Mezei</i>	2	—	1	305. Pénzes	—	—	1
*Mező	—	1	4	(Perge)	—	1	—
<i>Mészáros</i>	2	1	7	Peták	—	—	1
Mihálfi	1	—	—	Petermán	—	—	1
270. Misák	1	—	—	Pető (Pethó)	—	—	1
Misik	—	—	1	310. Petráts	1	—	—
<i>Molnár</i>	1	1	1	Petrovezki	—	—	1
Morvai	—	—	1	Piko	1	—	—
Mosa	1	—	—	<i>Pintér</i>	1	1	2
275. Motsi	—	—	1	(Pipitz)	—	1	—

Név	Előfordulás (Családok száma)			Név	Előfordulás (Családok száma)		
	1711— 1720	1739— 1740	1784— 1787		1711— 1720	1739— 1740	1784— 1787
	315. Piroth	—	—		4	<i>Fölső, Szapora,</i>	
Pohorud	1	—	—	<i>Kapás)</i>	11	3	19
Pogány	—	—	1	*Szalai (Kis)	—	1	2
Póka	—	1	2	255. Szalkai	—	1	1
Posgai	1	—	—	Szalma	—	—	1
320. (Potom)	—	1	—	Szappanos	—	—	2
Pöjke	1	—	—	<i>Szántó (alias</i>			
Pusztai	—	—	1	<i>Fejes)</i>	1	—	1
<i>Rajkó</i>	3	1	4	(Kőrösi) Szász	1	—	—
<i>Rác (Rátz)</i>	3	—	6	260. Szegetfű			
325. (Gujás) Rátz	1	—	1	(Szegegdű, Szi-			
Rátz (Juhász)	—	1	—	gethfű)	2	—	—
Rátz (Kovács)	—	—	1	Szekeres	1	—	—
*Rákótzai	—	1	1	Szél Szabó	—	—	1
Rákóczi Kis	—	—	2	Széles (Szeles)	3	1	—
330. <i>Rátzkevi</i>	2	1	1	Szemes	—	—	3
Retkes	—	—	3	265. Szenes	—	2	—
(Rideg)	—	1	—	<i>Szennai</i>	2	1	2
Rochos	—	—	1	Szepesi	—	—	1
(Rosda)	—	1	—	Szepsi	1	—	—
235. Rugai	—	—	1	<i>Szikra</i>	2	—	2
Rusa	—	—	1	270. Szilágyi	—	—	1
Sallai	—	1	—	Szinten			
Sánta	—	2	—	(Szinteny)	1	1	—
Sámuel	1	—	—	Szívós	—	1	—
240. <i>Sárkány</i>	1	—	1	<i>Szombathi</i>			
Sárkőzy	1	—	—	(<i>Szombati</i>)	1	1	3
Sáska	—	—	2	Szórádi	—	—	3
<i>Selyem</i>	3	1	3	275. <i>Szóke</i>	2	1	4
*Simon (Kovács)	—	1	1	Szólósi	—	—	1
245. *Sinka (Nagy)	—	1	4	<i>Szűcs</i>	1	2	1
Sípos	—	—	2	Tabajdi	—	—	2
Sitva	—	—	1	Takács	—	—	5
Somodi (Kis)	—	—	3	180.* Takács Kis	—	1	2
Somogyi	—	—	1	Takács Kovács	—	—	1
250. Süle (Sülye)	—	—	2	Talátka	—	—	1
*Sümegi				<i>Tamás (alias</i>			
(Sümeg)	—	1	1	<i>Solt Tamási)</i>	1	1	1
*Swargai				(Tarka)	—	1	—
(Svarkai—				285. Tatai	—	—	1
Sarkadi)	—	1	2	Tekes	—	—	3
<i>Szabó (Alsó,</i>				<i>Terjék (Ter-</i>			

Név	Előfordulás (Családok száma)			Név	Előfordulás (Családok száma)		
	1711—	1739—	1784—		1711—	1739—	1784—
	1720	1740	1787		1720	1740	1787
<i>jéni</i>)	1	—	1	Vékony Toldi	1	—	—
Téti	—	—	1	(Szabó) Vékony	—	—	1
Tihali (alias	—	—	—	Veres	—	—	2
Tihoni)	—	—	1	315. Vincze	1	1	—
290. Tolnai	—	—	1	Virág	—	—	2
Torsa	—	—	1	Szabó (Virágh)	—	—	1
<i>Tót (Tóth)</i>	8	2	15	*(Szőnyi)	—	—	—
(Ondó) Tóth	—	—	1	Virágh	—	1	1
(Gulyás) Tóth	—	—	1	Vitalis	1	1	—
295. (Kapás) Tóth	—	—	1	320. Vitarisus	—	—	1
(Poroszká)	—	—	—	Vizi	2	—	—
Tóth	—	—	2	Zadár	—	—	2
(Tinnyei) Tót	—	—	2	Zay	—	—	1
<i>Török</i>	1	—	3	Zellei	—	—	3
<i>Turba</i>	1	—	1	320. Zila	—	—	1
300. Udvari	1	1	—	Zilizi	—	—	1
Ujj	—	—	1	Zolnai	—	—	1
Vajda	1	1	—	Zólyomi	—	—	—
Valkai	—	—	1	(Kovács)	—	—	1
<i>Varga</i>	6	—	7	Zótai	—	—	1
305. <i>Vas</i>	2	1	2	325. Zsilka	—	—	—
Vásóni	—	—	1	(Molnár)	—	—	2
Vaszari	—	—	—	<i>Csordás</i>	2	—	3
(Horvát)	—	—	1	<i>Pathai</i>	1	—	1
<i>Vátzi</i>	1	1	5				
(Kis) Vátzi	—	—	2	NÉVTELENEK:	25	(58)	1
310. <i>Véég (Végh)</i>	4	1	4				
Végh Dékány	1	—	—	Összesen	257	719	

IRODALOM

- ACSÁDI György: A demográfia fogalma, tárgya és módszere (Bevezetés a demográfiába. Bp. 1964.)
- ACSÁDY Ignác: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában (*Magyar Statisztikai Közlemények*, Új folyam XII. k.) Bp. 1896
- BARSY Gyula: Magyarország népessége a honfoglalás óta (*Magyar Statisztikai Szemle* 1938. 4. sz.)
- BORS Károly: Kunszentmiklós város történelmi adatai. 1891—92.
- DANKÓ Imre: Az 1939—40. évi kunszentmiklósi pestis népeletbeli szerepe (Cumania, Ethnographia, II. Kecskemét, 1974.)
- DANYI—DÁVID: Az első magyarországi népszámlálás 1784—87. Bp. 1960.

- DÁVID Zoltán: Az 1715—20. évi összeírás (A történeti statisztika forrásai) Bp. 1957.
A történeti demográfiai források értékelésének kérdései. *Demográfia*, 1963. VI. évf. 4. sz.
- FLEURY—HENRY: Des registres paroissiaux a l'histoire de la population. Paris 1956.
- FÖLDVÁRY László: Adalékok a Duna melléki Ev. Ref. Egyházkerület történetéhez. Bp. 1896.
- HORVÁTH Károly: A halandóság, az életkor és a vezető halálokok összefüggései Budapesten, *Demográfia*, 1963. VI. évf. 4. szám.
- HORVÁTH Péter: Commentatio de initiis, ac maioribus Jazygum et Comanorum eorumque constitutionibus. Pest, 1801.
- ILLYÉS Bálint: Kiskunsági Krónika (A Felső-Kiskunság vázlatos története 1745-ig.) 1975.
„Kedves kis hazánk . . .” (Kunszentmiklós a redemptiotól századunkig) 1978.
- JÁROLI József: Orosháza népessége a Mária Terézia-féle úrbérrendezés idején. (Kézirat, 1971.)
- KELE József: A jász-kunság megváltása. Bp. 1904.
- KOSÁRY Domokos: Pest megye a kuruckorban. Pest megye múltjából. Szerk.: Keleti—Lakatos—Makkai. Bp. 1965.
- KOVÁTS Zoltán: Somogy megye és községeinek népességi viszonyai a török uralom megszűntétől az első népszámlálásig (1690—1784/85.) Kézirat, 1959.
Somogy megye népesedéstörténetének néhány kérdése a XVIII. században. Kny. 1962.
Somogy megyei községek népesedési viszonyai 1748-ban. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged. 1964.
A népesség, Hajdúnánás története. Szerk.: Rácz István. Hajdúnánás, 1973.
- KOVÁTS—CS. TÓTH: Csurgói jobbágycsaládok demográfiai viszonyai 1720—1950. Tört. Stat. Évkönyv. 1961—62.
- MAGYARY—KOSSA: Magyar orvosi emlékek. II. Bp. 1929.
- MÉSZÁROSNÉ BAKOS I.—FEJESNÉ Erdész A.: Szeged és környékének demográfiai viszonyai a XIX. század közepén. Kézirat. 1969.
- SZABÓ István: A magyarság életrajza. Bp. é.n.
Magyarország népessége az 1330-as és az 1526-os évek között. Magyarország történeti demográfiája. Bp. 1963.
- TAMÁSY József: Család—háztartás. Bevezetés a demográfiába. Bp. 1964.
- TATAI MOLNÁR M.: A jászok és a kunok története. Szeged, 1937.
- TÁLASI István: Kiskunság. Bp. 1977.
- VÁRKONYI Ágnes: A három részre szakadt Magyarország története Mohácstól 1711-ig. Magyarország története. Szerk.: Molnár Erik. Bp. 1964.

Pest-Pilis-Solt vármegye alföldi vidékeinek településrendszerei a XVIII. században

*Bács-Kiskun megye helységeinek az úrbéri kérdőpontokra
adott válaszai 1768—1769-ből*

NOVÁK LÁSZLÓ

A Duna-Tisza köze változatos tájakat foglal magába. Dolgozatunk azonban nem ennek a nagy földrajzi tájegységnek áttekintését tűzte ki céljául, hanem szűkebb területét, a Pest—Pilis—Solt vármegyéét, amely közigazgatásilag fogta egységbe a különböző ökológiai feltételek között élő lakosságot. (1. kép) Vizsgált területünk északi határa Pest, ÉK felől a Cserhát délkelet dombvonulatai, keletről a Tisza folyó, valamint Csongrád, dél felől pedig Bács-Bodrog vármegyék fogták körbe területünket. Nyugaton a Duna határolja. Tekintettel arra, hogy a Kiskunság mint szabad jogállású terület nem tartozott a vármegyei hatóság alá — bár földrajzilag szervesen a Duna-Tisza köze táji egységéhez kapcsolódik —, eltekintünk annak vizsgálatától.¹ E körülhatárolt terület népességének társadalmi-gazdasági és településrendszerei, azaz település-néprajzi viszonyait tekintjük át,² kísérjük figyelemmel a XVIII. században, de az egyes települések kontinuitása és a pusztásodás folyamatának megragadása céljából tekintetbe vesszük a XVI—XVII. századi adatokat is. Dolgozatunk adattárában a Mária Terézia által elrendelt, úrbérrendezés 1767—1769 között felvételezett kilenc kérdőpontjára adott válaszokat adjuk közre, amelyek a Solti járást, Dab, Dömsöd kivételével és a kecskeméti járás néhány községét ölelik fel. Ez a melléklet kiegészíti *WELLMANN Imre* közleményét, amelyben a pilisi, a váci, és a kecskeméti járás helységeinek úrbéri kérdőpontokra adott válaszait teszi közzé a tudományos kutatómunka számára.³

1 Dolgozatunk része egy nagyobb tanulmánynak, amely a Duna—Tisza köze településnéprajzi viszonyait tekinti át, s része annak a tevékenységnek, amely az Alföld Kutatás keretében történik.

2 A településnéprajz kérdéséhez lásd NOVÁK, 1975/a.

3 WELLMANN, 1967.

Táj

Vizsgálódásunkat feltétlenül szükséges a táji adottságokra is kiterjeszteni, hiszen annak jellege mindig alapvetően meghatározta a gazdasági és települési viszonyokat. Az utóbbi száz esztendőben lényeges változáson ment keresztül a táj az árvízmentesítési és folyószabályozási, s nem utolsósorban a futóhomok megkötési munkálatok révén, így a mai kép merőben különbözik a XVIII. századitól. A XIX. század első felében is még nagy területeket öntött el rendszeresen a kiáradt Duna, vízával pusztította a lapályon virágzó mezőgazdasági kultúrtájat, s táplálta vízával a középső területek mocsárvilágát. Csupán a kiemelkedettebb halmokon meghúzódó falvak élveztek oltalmat, azonban gyakran ott is szükségét szenvedett a lakosság. 1768-ban a jobbágyok panaszaiból szemléletesen kibontakozik előttünk az árvíz sújtotta táj képe. A Duna árterén fekvő községek kivétel nélkül emlegetik, hogy nagy károkat okoz nekik az árvíz. A bogyziszlóiak említik, hogy „házaink is Talpokon állanak”, nehogy a víz elhordja hajlékukat, mint például Hajóson, ahol arról tudósítanak az úrbéresek, áradás idején „minden Házaink tele vannak Vízzel, mellyek mivel vályugból építve vannak, valamint ez előtt most is majd el dülnek, sőt némelyek már el is dültek, mindenünket oda nyomván, mi nagyobb Istállóink némelyikünk el dőlven Marhainkat agyon ütötték, semi modunk nem lévén szabadíttásukra, mivel a víz hirtelen borított, és Környül vett bennünket, s. azonnal jéggel fagyott, úgy annyira hogy kintelenek voltunk némelyek az Uraság Kastélyában szorulni; némelyek pedig közelebb lévő Hellységekben venni magukat . . .”⁴ A nagy árvizek még a temetés rendjében is nehézségeket okoztak. A foktői jobbágyok említették, hogy egy halottat sem tudtak hová temetni az árvíz miatt. Hasonló volt a helyzet az egész Duna mentében. Solton például a kiemelkedő *Meleg-hegy* tetején meghúzódó temető sem mentesülhetett a víztől.⁵ Az árvíz mérhetetlen károkat okozott a falvak határainak művelésre fogott területén. Talán legszemléletesebben a hartaiak írják le a Duna áradásának pusztítását: „Dunának sok rendbéli áradása . . . Házainkat Marhainkat el ronttya amint majd legh közelebb múlt héten 124. házunkat 70 darab Marhát, azon kívül sok sv. sertésseinket úgy házaink palássán lévő gabonáinkat, Marháinknak való takarmányunkat el emésztette, s őseink fölgyeit ell hordván, az szőlő tőkéket ki mosta, Kukuritza és Kender fölgyeinknek harmad részit előntötte, akiben az idén vetést nem tehetünk az víznek ott maradása miatt.”⁶

4 ADATTÁR, Responsa Poss. Bogyziszló 4. p.; Resp. Poss. Hajós 4. p.

5 ADATTÁR, Resp. Poss. Foktú 4. p.; RL Canonica Generalis Visitatio, Solti tract. G. 193. Solt, 1819. június. 26. Lásd NOVÁK, 1978/a 226, 229—230 p.

6 ADATTÁR, Responsa Poss. Hartha 4. p.

A Duna árterének mélyfekvésű vidékén, éppen a gyakori árvíz miatt, kötöttebb réti talaj alakult ki. Itt a szénatermelésre s a legeltetés számára teremtdőtek meg a legkedvezőbb feltételek, de a magasabb hátaikon, parti dűnéken a földművelés, illetve a kertészkedés honosodhatott meg.⁷ A Duna síkságának keleti peremvidékén a folyóvízi teraszok, s ÉNY-DK irányú dűnevonulatok, futóhomok képződmények teszik változatosabbá a tájat (a Pesti síkság déli része, valamint a Duna-Tisza közti Hátság rész tájai). A felszínt itt homok, helyenként löszös homok borítja. A kisebb-nagyobb dombvonulatok között lápok, *turjánok*, kiterjedtebb mocsarak, *örzegek*, szikes tavak húzódtak meg (Ócsa határán a *Nagy turján*, Ürbő pusztán a *Sári-víz*, *Szittó-turján*, Sári határán a *Nagy-víz*, Izsák közelében a *Kolomtó*, Akasztó környékén a *Széles-*, *Bogáncs-rét*, az *Örjeg*, *Öreg-mocsár*, *Csukástó*, a Tetétlen pusztán a *Böddi-* és a *Makka-szék* stb.). Ez a vizenyős-mocsaras táj a Duna-Tisza középső részén szinte összefüggő területet alkotott, (2 kép) belőle kisebb hátaik, szigetek és halmok emelkedtek ki (pl. Ürbőn a *Sári-víz*-ben a *Szalma-*, *Ugró-sziget*, *Hosszú hát*, *Csúcsos-*, *Kettős halom*, a Tetétlen pusztán a *Farkas-sziget*, *Keselyű-halom* stb.).

A mozgásban levő futóhomok, az árvízhez hasonlóan, kedvezőtlen élet-körülményeket teremtett a települések népessége számára. A Duna-Tisza közti hátság vidékén a futóhomok volt a legnagyobb csapás, amely azon túlmenően, hogy terméketlen, állandó mozgásával még a termő határrészeket is veszélyeztette. Az élet lehetőségei tehát mindenütt korlátok közé szorultak, az emberi sorsok kemény küzdelemben állottak a természettel. A nagy területekre kiterjedő, terméketlen talajú földek a megélhetést nehezítették, mint az Sári úrbéreseinek szavaiból is kicsendül: „Haszontalanságnak és kárunkra tapasztallyuk határunkban az turjánvokat, nagy darabon vízállásokat és föld némely részinek soványos homokosságát, úgy hogy ha ezeket öszve vesszük, határunknak harmad részit alkmasint teszik.”⁸

Táj és ember

A településnéprajzi viszonyok XVIII. századi vizsgálatakor mulaszthatatlanul szükséges visszatekintenünk a korábbi évszázadokra is, mivel a török hódoltság bekövetkezésével alapvetően módosult a Duna-Tisza köze településállománya, amely kihatott a gazdálkodás és településrendszer átalakulására. Az 1546-os és az 1562-es török adóösszeírás még viszonylag sűrű településhálózatot dokumentál a Duna-Tisza közén.⁹ E terület egészében

7 PÉCSI (szerk.), 1967. 171—176.

8 WELLMANN, 1967. 191.

9 Lásd KÁLDY—NAGY, 1971. KÁLDY—NAGY 1977.

török fennhatóság alá kerül, s itt a legkedvezőbb helyzetbe a hász városok kerültek, amelyek — közvetlenül a török szultán birtokához tartoztak — viszonylag nagyobb szabadságot élvezhettek (Nagykőrös, Kecskemét, Cegléd). Évente a szultánnak járó, valamint az adózófők és marhaszám utáni adót fizették a török kincstárba, s rendszeresen szolgáltatottak be salétromot, szénát és fát. Teherviselésüket súlyosbította a török hivatalnokoknak nyújtott ajándékozás, valamint az egykori földesuraknak s a nemesi vármegyéknek járó adó lefizetése.¹⁰ Kutatásaink szempontjából a hász városoknak azt a jelentőséget hangsúlyozzuk, hogy nem voltak közvetlen török megszállás alatt, ugyanakkor a török szultán kiváltság és oltalom levelekkel biztosította szabad jogállásukat. A többi, kisebb-nagyobb falu népessége sokkal bizonytalanabb körülmények között élt. A portyázó török csapatok s a feudális török birtokosok, a szpáhik túlkapásai gyengítették erejüket, s készítették menekülésre őket (a szolnoki, szegedi, fehérvári, egri törökök stb.). Így a védtelenebb és mostohább természeti körülmények között élő falvak lakói az állandó zaklatások hatására biztonságosabb helyekre igyekeztek. A XVI—XVII. században ez a migráció fluktuációs folyamatként ment végbe. A falvak lélekszáma állandóan változott a megfutás és visszatelepülés következtében. Az elvándorolt népességet a török oltalmát élvező hász városok vették fel, s ugyancsak ezek a helységek vették használatba az elpusztult falvak határát is. Ilyen körülmények között ezek a nagyobb helységek jelentős fejlődésnek indultak a XVI. század végén, a XVII. elején. A három hász város közül Nagykőröst emeljük ki példaként. Számottevő bevándorlási adattal a XVI. század végéről rendelkezünk, amikor a szpáhik túlkapásai arra készítették a kécskeieket 1599-ben, hogy Nagykőrösre meneküljenek. I. Ahmed őket a kőrösiekkel együtt védelem alá vette, mert itt is megfizették az adójukat.¹¹ A legnagyobb mérvű népességmozgás a XVII. század első felében, illetve a törökök kiűzése idején jött létre. A harmincéves háború után, 1660-ban már Alberti, Irsa és Mikebuda is lakatlan, a földjét a nagykőrösiék árendálták.¹² Újabb depopuláció a török kiűzésével járó hadjáratok idején, az 1680—1690-es években vett lendületet. 1688-ban például Sentesről 24, Kécskéről 14, Abonyról 6, Ócsáról 5, Vásárhelyről 4, Rékasról, Kürtől 2—2, Üllő, Monor, Pataj, Csaba és Földvár helységekben egy-egy család

10 Vö. SZILÁDY—SZILÁGYI, 1863. NOVÁK, 1978./b.

11 I. Ahmednek Konstantinápolyban, 1615. november 3—13-án keltezt levele: „Császári levelem (tevki) érkezével tudva legyen hogy kamarajószágaim közül való Kécske helységnek lakosai, s e rendeletnek előmutatói embert küldvén, felterjesztették, hogy ők ennekelötte régi lakóhelyükről keresztvény földre futottak, azután édesgetéssel az előbbi főkormányzó (mirmiran) idejében Kőrösre telepítettvén, 16 év óta adójokat a nevezett városbeliikkel együtt szokták annak átvételével megbízott kezébe letéetni”. SZILÁDY—SZILÁGYI, 1863. I. k. 9.; IV. Muhamed 1677. január 6-i levele hasonló oltalmat biztosított a Kőrösre menekült Kécskeieknek. SZILÁDY—SZILÁGYI, 1863. II. k. 38—39. k.

12 SZILÁDY—SZILÁGYI, 1863. I. k. 256, II. k. 156.

menekült be Nagykőrösre.¹³ Az 1690. évi regestrum kimutatása szerint további családok költöztek a városba, főként a már említett községekből. Nagyobb létszámmal Ócsáról jöttek, 8 családfőt írtak össze a tószegiek, szentesiek, monoriak, vásárhelyiek és üllőiek mellett, ahonnan csupán 1—2 család érkezett.¹⁴ A XVII. század végi településhálózat állapota jól körvonalázódik az országos összeírásokban is:¹⁵

Az összeírásokból egyértelműen kitűnik a falvak pusztulása a XVII. század végén, amelyek közül a XVIII. század elejétől kezdve több újranepesedett (Alberti, Irsa, Pilis, Gyón, Tószeg stb.), azonban számos helység továbbra is lakatlan maradt (Mikebuda, Vacs, Szent György, Szent Imre, a Fülöpszállás melletti Tetétlen stb.). Ezek az összeírások pillanatnyi állapotot rögzítettek. Bár az egyes helységekben 1691—1695 között az adózó porták trendje emelkedett, azokban a helységekben, ahol portát nem írtak össze, a népesség erőteljes fluktuációja feltételezhető. Példaként említjük Abony, Kécske, Tószeg esetét, amelyek ugyan az 1691/95-ös összeírásokban lakatlanként szerepeltek, mégsem állítható teljes elpusztulásuk, hiszen ezekből a falvakból 1695-ben is (többek között Kécskéről négy, Abonyból kettő és Tószegről egy család) költözött be Nagykőrösre,¹⁶ akárcsak az 1698-as évben, amikor a „Külső Hellybeli Lakosokk” között további két-két kécskei, vezsenyi, egy-egy abonyi, tószegi és ócsai embert írtak össze.¹⁷ A népességfluktuációt igazolja az 1701-es és 1703-as országos összeírás is, amely Alberti, Irsa, Majosháza, Akasztó, Miske, Pilis kivételével számottevő lakosságot mutatott ki területünk falvaiban.¹⁸

A törökök kiűzését követően még nem köszöntött be a béke kora. Az 1700-as években a szabadságharc csapatmozgásai és a rácok pusztítása újabb megpróbáltatások elé állították a Duna-Tisza köze falvainak népességét. Az 1710-es években kezdetét vehette a békés fejlődés, amit a kampányszerű telepítési akciók is bizonyítanak. A pusztán álló falvak jó része újraéledt (Alberti, Irsa, Pilis, Akasztó, Harta stb.), és jelentős mértékben megnövekedett a meglevő helységek lélekszáma is, részben a honi vidékekről, részben pedig a külföldről behívott telepesek révén.¹⁹

13 PML Nagykőrös város levéltára, Birói számadások, 1688. NOVÁK, 1978/b.

14 PML Nagykőrös város levéltára, Birói számadások, 1690.

15 GALGÓCZY, 1877. II. k.; KOSÁRY, 1965, 16—17, 19.

16 PML Nagykőrös város levélt. Birói számadások, 1695. VÜ. NOVÁK, 1978/b.

17 PML Nagykőrös vár. levélt. Birói számadások, 1698.

18 KOSÁRY, 1965. III. táblázat.

19 PETRÓCZI, 1965. 128—131, 135—136, 142—144.; GALGÓCZY, 1877.

Helység	1690/91		1695		Újjátelepülése
	porta		porta		
Abony	—	—	—	—	1713—1714
Alberti	—	—	—	—	1711
Alpár	—	—	—	—	1727
Apostag	0	—	1/8	—	
Alsó Némedi	0	—	4/8	—	
Áporka	—	—	—	—	1760-as évek
Akasztó	—	—	—	—	1718
Bátya	1/8	—	3/8	—	
Bogyiszló	2	5/8	1	4/8	
Bugyi	—	—	—	—	1730
Cegléd	2	—	2	—	
Csanád	—	—	2/8	—	1744
Császártöltés	—	—	—	—	1744
Dab	0	5/8	4/8	—	
Dabas (alsó)	—	—	—	—	1720 körül
Dabas (felső)	—	—	—	—	1710 körül
Dömsöd	1	—	2	2,8	
Dusnok	—	0	—	0	XVIII. sz. eleje
Egyház	—	—	—	—	1700-as évek
Fajsz	—	1/8	—	6/8	
Foktő	—	2/8	1	—	
Gyón	—	—	—	—	1720
Hajós	—	—	—	—	1720 körül
Harta	—	—	—	—	1720—1724 között
Harszti	—	0	—	2/8	
Irsa	—	—	—	—	1710-es évek
Izsák	1	—	1	4/8	
Kakucs	—	—	—	—	1770—1780 között
Kalocsa	—	0	1	2/8	
Kákony	—	1/8	—	1/8	
Kecel	—	—	—	—	1734
Kécske	—	—	—	—	1720 körül
Kiskőrös	—	—	—	—	1718
Lak	—	—	—	—	XVIII. sz. eleje
Majosháza	—	—	—	—	1770-es évek
Miske	—	—	—	—	1719
Monor	—	—	—	—	XVIII. sz. eleje
Nádudvar	—	—	—	—	XVIII. sz. eleje
Ordas	—	1/8	—	6/8	
Ócsa	0	5/8	1	2/8	
Órkény	—	—	—	—	1784
Pandúr	—	2/8	—	2/8	
Pataj	—	4/8	2	—	
Pereg	—	—	—	—	XVIII. sz. eleje

Helység	1690/91	1695		újjátelepülése
	porta	porta		
Pilis	—	—	—	1711
Sári	—	—	—	1710-es évek
Solt	2/8	2	—	
Sükösd	0	—	2/8	XVIII. sz. eleje
Szalkszentmárton	1/8	1	4/8	
Szentbenedek	0	—	4/8	
Szeremle	3/8	1	—	
Taksony	—	—	—	XVIII. sz. eleje
Tatár Szentgyörgy	—	—	—	1733
Tass	5/8	1	4/8	
Tószeg	—	—	—	1720 körül
Újhartyán	—	—	—	1772
Uszód	2/8	—	6/8	
Üllő	0	1	—	
Vadkert	—	—	—	1721
Vecse	1	—	4	—
Vecsés	—	—	—	1791—1792

BIRTOKVISZONYOK A XVIII. SZÁZADBAN

A XVII. század végén, a XVIII. század elején az egykori török hódoltsági területen is helyreállt a vármegyei szervezet, és visszatértek az elmenekült birtokosok. A vizsgált területünk helységeiben a következő földesurak szerepeltek a XVIII. században:²⁰

²⁰ PETRÓCI, 1965. 128—131, 135—136, 142—144.; OL HTL Urbéri Táblák, 173. c. C. 3080.; GALGÓCZY 1877. II. k.; BÁBTH, 1974/a. 285—329.

Község	1728	1770
Abony	Balog János és István	Balog Jánosné Schlosberg Krisztina, Harvik József és Rozália, Gál Elek, Baros György, Bencsik József, Török András, Csák Imre, Eördögh Pál, Gömörey József, Talián Antal és Ferenc, Vörös Antal, László Moyses és Sándor, Végh Péter, Bogyai János Batta Bálint, Csuzy Gáspár
Akasztó	gr. Koháry István és Ambrus	gr. Misházy József
Alberti	Szelezcky Márton és Sámuel	Szelezcky Márton és Sámuel
Alpár	Váci püspökség	Váci püspökség
Alsó Némedi	Váci püspökség	Váci püspökség
Apostag	Zlinszky Imre, gr. Ráday Pál, Merskovics	Zlinszky Imre, Csepregi Miklós, Ráday Gedeon, Csíkné, Egri káptalan
Bátya	Jánosi, Karácsonyi család	Jánosi és Karácsonyi család
Bogyiszló	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Bugyi	gr. Beleznay Miklós és Mihály	gr. Beleznay Miklós, Mihály, Majthényi Károly, Kovács Antal és György, Ródlly György, Balog, Boros és Gál család
Cegléd	Clarissa apáca rend	Clarissa apáca rend
Csanád	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Császártöltés	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Dab	gr. Ráday Pál	gr. Ráday Gedeon
Dömsöd	gr. Koháry István	gr. Koháry András

Község	1728	1770
Dusnok	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Egyház	Száráz György	Csikné, Száráz és Tahi család
Fajsz	Szekszárdi apátság	Kalocsai érsekség
Foktő	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Gyón	Zlinszky, Halász család	Kapitány Halász János, Teleki Sándorné Halász Borbála, Breznyi János, Zlinszky János
Hajós	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Harta	gr. Ráday Pál	Ráday Gedeon
Haraszti	Laffert báró	Laffert Kristóf
Irsa	Irsay család	Batta János, Bátky András, Czeglédi Imre, Diószegi család, Horváth Imre, Irsai József, Leszkovszky József és László, Majthényi Károly, Szabó Lőrinc, Tassi Becz Ádám és István, Tiszó János, Zlinszky József
Izsák	Tassi Ferenc, Mándi János	Csemnyiczky Mátyás, Majthényi Károly, Szlovénics Mátyásné Boncz Terézia, Sütő László, Vörös Andrásné Galambos Terézia, Tincsák Ignác
Kakucs	—	Grassalkovics Antal
Kalocsa	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Kákony	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Kecel	—	Kalocsai érsekség
Kécske	Közbirtokosság	Balog János, Batta Bálint, Bogyai János, Baros György, Bencsik József, Csuzy Gáspár, Gömörey József, Csák

Község	1728	1770
		Imre, Gál Elek, Hartwich József, Nagy Jánosné Hartwich Rozália, Ördög Pál, Schlosberg Krisztina, Török András, Talián Antal és Ferenc, Vörös Antal, László, Moyses és Sándor
Kiskőrös	Vattay család	Vattay család
Lak	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Miske	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Monor	Egri káptalan	Egri káptalan
Nádudvar	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Ordas	Fördös és Kurcsay család	Rudnyánszky József
Ócsa	gr. Beleznai, gr. Teleki család	gr. Beleznai Miklós, Balog János, Egri József, Dedinszky József, Gétzy György, Kubinyi Lőrinc, Tihanyi Dániel
Örkény	—	Grassalkovics Antal
Pandúr	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Pataj	Szárász György	Szárász család
Pereg	Vattay család	Grassalkovics Antal
Pilis	gr. Beleznay család	Beleznay Mihály és Miklós
Sári	Laffert család	Forster Kristóf
Solt	Bosnyák család	Bosnyák család
Sükkösd	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Szalkszentmárton	Amadé és Bolyus család	Gyarmati Balassa Pál, Várkonyi Amadé Badachus

Község	1728	1770
Szentbenedek	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Szeremle	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Taksony	Clarissa apáca rend	Clarissa apáca rend
Tass	Kandó, Matolcsy, Sótér családok	Laczkovics Imre, Szemere Pál, Bernáth Zsigmond, Kandó Gábor
Tószeg	Balog János és István	Balog Jánosné, Batta Bálint, Benesik József, Bogyai János, Csák Imre, Csuzy Gáspár, Gál Elek, Hartwich József, Gömörey József, Nagy Jánosné, Ördög Pál, Török András, Talián Antal és Ferenc, Végh Péter, Vörös László, Moyses és Sándor
Uszód	Kalocsai érsekség	Kalocsai érsekség
Üllő	Váci püspökség	Váci püspökség
Vadkert	—	Orczy Lőrinc
Vecse	Földváry család	Földváry család

A Kalocsai érsekség volt a legnagyobb földbirtokos területünkön, de a gróf Beleznay és Ráday családok is jelentékeny földet birtokoltak. Számottevő volt a közbirtokosság részesedése is (pl. Abonyban, Kécskén, Irsán, Izsákon, Tószegen), akik több helységben is birtokosként szerepeltek (Balog, Majtényi, Zlinszky stb. családok).

Pest—Pilis—Solt vármegye jelentős része azonban továbbra is puszta maradt a XVIII. században (1. kép). Birtokosaik ezeket a területeket bérlet formájában jobbágyaik, illetve más helységek jobbágyai részére bocsájtották használatra.²¹

Az egykori hász városok közül Kecskemét és Nagykőrös a XVIII. században sikeresen megőrizte függetlenségét, folyamatosan megváltották magukat a földesuraiktól. Rajtuk kívül valamennyi vármegyei helység közvetlen földesúri fennhatóság alá került, közöttük az egykori kiváltságos mezőváros,

²¹ GALGÓCZY, 1877. II. k.; OL HTL Urbéri Táblák, 173. e. C. 3080.

Cegléd is. Ezekben a helységekben a föld használatához való jogokat a földesúrral kötött egyezségeken szabályozták. A jobbágyok, zsellérek a kontraktusok értelmében a ház, porta, illetve a föld használatáért meghatározott összeget, censust és árendát fizettek, a megtermelt javakból — úgy szintén a bányákból és méhekből is — kilencedet, olykor heted dézsmát adtak, valamint papi tizedet. Szelezky Márton, Alberti földesura 1721-ben kötött egyezségében az ígás jószággal rendelkező jobbágyokra egy rhénes forint porta adót, valamint az őszi és tavaszi gabona terméséből kilenced beszolgáltatását rótták ki. A gyeptörésben termett kölesből tizenkettedet kívánta magának.²² Ráday Gedeon 1753-ban az apostagi jobbágyaival úgy egyezett meg, hogy 430 forintot fizettek neki, és egy mázsa vizát szolgáltatottak be eszterdönként, valamint a részére jutó nádat Pécelre fuvaroztatta jobbágyaival. Mindezek fejében Ráday gróf átengedte földesúri haszonvételeit alattvalóinak (dezsmá, kocsmák jövedelme, kaszálóhasználat stb.). Az uraság nem tartott igényt kuriális portára a faluban, azt ház építésére átengedte úrbéreseinek, és meghagyta, amennyiben majorsági földeket és réteket szakítana ki magának, azt is árendásainak engedné át.²³ Abonyban a Csuzy, Talián, Vörös famíliák megkívánták jobbágyaiktól a kilencedet, akiknek még királyi dézsmát és a vármegye limitációja szerinti tizedet és sarkló ényt is fizetniük kellett.²⁴ A kalocsai érsekség hasonlóan, részben egy összegben meghatározott bérleti díjért juttatta jobbágyait birtokának használatába. Gróf Csáky Miklós érsek az 1751. évben kötött kontraktusában a bogyiszlóiaknak 350 Rh. forint összegű censust állapított meg, amelyért jogosultak voltak a falubeliek épület- és tűzifa beszerzésére az uradalmi erdőségekből, valamint a *Szent Király*, *Szent István*, *Izsák*, *Borzashát*, *Sipsa*, *Ollár*, *Adács*, *Borjúháza*, *Dermény* és *Nyaraló* nevű puszták használatára. E censuson kívül a különféle terményekből és jószágból kilencedet és tizedet is követelt az érsekség.²⁵

A meghatározott, rendszeres időközönként megkötött úrbéri egyezségek szabályozták tehát az úrbéresek és a földesúr közötti jogviszonyt. A kontraktusok nem csupán a jobbágyokra róttak terheket, ez a jogi kapcsolat a földesurat is javainak közrebocsátására kötelezte. Mindez egyértelműen megnyilatkozik Apostag példáján. Ráday gróf, akinek hatalmas birtokai voltak területünkön, minden nehézség nélkül mondhatott le — természetesen árenda fejében — a neki törvény szerint járó apostagi javokról. A kisebb birtokosok már kedvezőtlenebb helyzetben voltak. Igaz, Csepregy Mihály —

22 OL HTL 161. c. C. 3080. 4. sz. Alberti, 1721. márc. 9.

23. OL HTL 173. c. C. 3090. Apostag, 6. sz.

24 OL HTL 161. c. C. 3080. 1. sz. Abony, 1756. ápr. 24.

25 OL HTL 173. c. C. 3090. Bogyiszló, 1751. jan. 24.

aki Somogy vármegyében élt — hasonlóan átadta jobbágyainak használatra az apostagi részbirtokát, mondván „magamnak nagy gazdagságot tartani nem akarok”, csupán minimális majorsági birtokra tartott igényt, halála után azonban felesége már egészen másképpen nyilatkozott. A kontraktusában világosan kifejtette az özvegy: „jóllehet nékem éppen semmi kedvem nem volt hogy a fölyebb meg nevezett Jobbágyokkal árendális contractusra lépjek és *magamat a gazdaságból ki pusztítsam*; én mind azáltal ezen végzését az uramnak . . . meg erősítem . . .”²⁶

Az úrbéri egyezségek szabályozták tehát a jobbágyok és a földesúr közötti jogviszonyt, amely meghatározta a paraszti gazdaságok működési feltételeit. Ezek a feltételek azonban a táji, társadalmi-jogi körülmények következtében helyenként változóak voltak, azaz nem egységes úrbéres telekszervezeti viszonyok jellemezték a jobbágyságot. Az úrbéres parasztság telki állománya elsősorban a vagyoni helyzettől, illetve a teherviselési potenciától függött. A XVIII. század hatvanas éveiiig következőképpen alakultak a jobbágytelki viszonyok területünkön (I. táblázat).²⁷

A XVIII. század első felében meghatározott feltételek jogosították a jobbágyot a föld használatára, amelyek között szükséges megemlíteni az ígás jószággal való rendelkezést, illetve a jobb teherviselő-képességet stb. Területünkön már az úrbérrendezés előtt is több helységben megállapították a jobbágytelkek számát, az egyes jobbágyok telki illetékességét. Abonyban 120 sessióról esik szó már 1756-ban.²⁸ Az azonos telki állományú jobbágyok azonban — éppen a földrajzi táj jellegéből következően — helységenként eltérő nagyságú szántóföldeket műveltek, különböző nagyságú réteken kaszáltak, ami eleve lehetetlenné tette az egységes jobbágytelek kialakulását. Részben ezért, részben pedig azért is, mert az úrbéresek nem egységes mérték alapján adóztak és teljesítették úrbéres szolgálataikat, láthatott napvilágot az urbárium, amelyet Mária Terézia 1767. január 24-én kiadott rendelete hívott életre. Az urbárium az úrbéres viszonyokat volt hivatott rendezni.²⁹ Az egyes helységek határát talajminőségek szerint osztályozták, és annak alapján határozták meg a jobbágytelkek nagyságát. Az úrbérrendezés során Pest—Pilis—Solt vármegyében az első klasszisz helységekben 24 hold szántót és 12 embervágó rétet mértek ki egy egész házhely után. A második osztályzatúakban 26, a harmadikban 28, a negyedikben pedig 30 hold szántóföld jutott az egytelkes jobbágyinak. A jobbágytelek alapját képező belső fundust egységesen 2 pozsonyi mérőben, azaz 1 holdban állapították meg. A tényleges és a felmérés során esedékes teleknagyságot arányosították. Te-

26 OL HTL 173. c. C. 3090. Apostag, 1764. ápr. 17.

27 Magyarország népeisége a Pragmatica Sanctio korában. Budapest, 1896.; PML CP—I.;

28 OL HTL 161. c. C. 3080. 1. sz.

29 Vö .WELLMANN, 1965. 162.

rületünk helységeiben a jobbágytelki állomány a fenti táblázaton lévő képet mutatta 1770-ben³⁰ (II. táblázat).

A jobbágytelkek, illetve a telektartozékok kimérése tulajdonképpen a társadalmi tagozódás szerint ment végbe, annak megfelelően, hogy az illető jobbágygazda a sessió hányadrészével rendelkezett. Pest—Pilis—Solt vármegye községeiben igen differenciált a népesség az úrbéri táblák alapján (II. tábla).³¹ Legtöbb helységben negyed, fél, háromnegyed és egész telkek szerint csoportosították a jobbágyokat, azonban sok községben a társadalmi olló egészen kinyílt. Erőteljes differenciáltság jellemzi pl. Kalocsa, Kiskőrös népességét abban az értelemben, hogy a legmódosabb jobbágy $3\frac{4}{32}$, 2 sessióval rendelkezett, ugyanakkor a többséget fél, fertály és nyolcadtelkesek alkották. Az erőteljes társadalmi megosztottság az egy sessión belüli tagolódásban is megmutatkozik, mint azokban a helységekből, ahol sok közbirtokos osztozkodott a jobbágyságon (Irsa, Izsák, Akasztó, Gyón stb.).

1770 és 1784 között több helységben a határrendezést követően korrekciót hajtottak végre a jobbágytelkeken, amely esetenként lényeges módosítást eredményezett. Például Szalkszentmártonban az 1770-es rendezés alkalmával csupán $23\frac{8}{32}$ sessiót mutattak ki. Ekkor a legtehetősebb gazda mindössze fél jobbágytelek birtokában volt, ilyen jobbágy is csupán egy akadt a faluban. Az 1784-ben végrehajtott kiigazítás már 100 sessiót vett tekintetbe, a fertályos gazdák száma 88-ra, a félhelyeseké 104-re emelkedett, s a háromfertályos gazdák között 35 jobbágyot írtak össze.³² Dunaegyházán is nagyarányú változás következett be. Itt 1770-ben sessiót nem találtak, csupán — a három földbirtokosnál — 144 zsellért írtak össze. Az 1783-as korrekció során a falu határát első osztályba minősítették, és 50 jobbágytelket állapítottak meg, amelyen 33 egész-, 24 fél-, és 20 negyedtelkes jobbágy osztozkodott.³³

Az úrbérrendezés során tehát kialakultak a jobbágy gazdaságok stabil keretei, másrészt pedig a földesúri majorsági birtok elhatárolódása következett be. A telki illetményen felül eső földeket — ide értve több helyen a pusztákon árendált földeket is — a földesúr magánkezelésű gazdaságában hagyta meg, ezáltal bizonyos mértékig lezárultak a paraszti gazdaságok expanzív lehetőségei. Tulajdonképpen ezek a XVIII. század végi változások előjelei voltak annak a nagy horderejű átalakulásnak, amely a XIX. század közepén teljesedett ki a paraszti birtokok elkülönítésében és a tagosításban, azaz a paraszt birtok kapitalizálódásában.

30 OL HTL Úrbéri Táblák, 161—173. c. C. 3080—3090.

31 OL HTL Úrbéri Táblák, 161—173. c. C. 3080—3090.

32 OL HTL 168. c. C. 3087. 1784. szept. 4.

33 OL HTL 163. c. C. 3082. 1783. ápr. 30.

Község	klasz- szis	sessio	fundus	szántó	rét
Abony	1	209 19/32	262 1/8	5187 6/8	2574 7/8
Akasztó	3	25 3/32	200 1/8	740 —	366 —
Alpár	3	40 —	190 4/8	1583 6/8	15 —
Alsó Némédi	2	100 —	687 7/8	2600 —	1029 1/16
Apostag	1	24 16/32	228 5/8	623 2/8	306 2/8
Bátya	4	20 16/32	1217 3/8	—	743 6/8
Bogyiszló	3	57 20/32	352 6/8	1615 —	735 —
Bugyi	3	59 16/32	783 6/8	1666 —	453 5/16
Cegléd	1	406 —	126 —	9506 —	5722 —
Csanád	3	50 24/32	276 —	1303 —	666 —
Császártöltés	4	46 16/32	234 4/8	1324 4/8	555 6/8
Dab	2	18 28/32	184 7/8	541 —	263 5/8
Dabas	4	3 8/32	26 4/8	97 4/8	37 7/8
Dömsöd	1	166 —	197 4/8	5420 2/8	553 4/8
Dusnok	3	59 8/32	526 6/8	1471 2/8	770 6/8
Duna Vecse	1	41 20/32	830 2/8	858 3/8	466 3/8
Egyház	1	— —	40 —	— —	— —
Fajsz	3	— —	323 —	7 3/8	109 2/8
Foktő	4	42 4/32	762 2/8	1150 7/8	556 4/8
Gyón	4	23 12/32	175 —	932 —	242 —
Irsa	4	23 12/32	228 2/8	981 6/8	— —
Izsák	4	63 4/32	552 7/8	2988 2/8	696 1/8
Kalocsa	2	179 —	1361 5/8	5025 5/8	1931 4/8
Kákony	4	33 —	141 2/8	968 4/8	409 —
Kecel	4	66 12/32	268 2/8	2332 —	1006 2/8
Kecskemét	—	— —	1467 4/8	7626 —	3524 —
Kécske	2	55 16/32	5 —	1535 —	676 —
Kiskőrös	3	33 28/32	395 7/8	2742 7/8	697 —
Lak	4	22 20/32	174 4/8	668 1/8	353 6/8
Hajós	4	66 16/32	220 4/8	1983 3/8	839 6/8
Harta	4	— —	387 7/8	— —	— —
Miske	2	71 16/32	390 —	2205 4/8	1146 6/8
Monor	3	157 8/32	783 3/8	4182 6/8	514 —
Nagykőrös	—	— —	1232 2/8	2542 4/8	3199 —
Nádudvar	2	81 8/32	182 1/8	2423 2/8	941 —
Ordas	3	11 19/32	263 —	366 —	144 —
Ócsa	2	77 —	494 —	2090 —	856 7/8
Pandúr	4	— —	20 5/8	— —	— —
Pereg	3	18 8/32	404 2/8	708 4/8	— —
Pilis	4	100 —	1124 —	3600 —	923 —
Solt	1	119 24/32	452 6/8	4007 2/8	602 6/8
Sükösd	3	64 —	586 4/8	1694 2/8	828 4/8
Szalkszentmárton	1	23 8/32	704 4/8	670 —	— —
Szentbenedek	4	30 —	118 —	887 2/8	378 2/8

Község	klasz- szis	sessio	fundus	szántó	rét
Szeremle	4	16 12/32	320 6/8	450 —	264 4/8
Tass	3	58 6/32	431 —	2274 —	— —
Tószeg	2	52 6/32	160 1/8	1360 —	628 —
Taksony	2	46 —	86 7/8	1196 —	572 —
Úszód	4	26 24/32	361 2/8	704 2/8	372 2/8
Üllő	4	54 16/32	370 4/8	1635 —	471 26/ 2
Vadkert	3	9 29/32	105 —	464 2/8	85 6/8

HATÁR HASZNÁLAT

A határhasználat lehetőségeit, illetve a határ műveléságazati megoszlását — mint mindenkor, a XVIII. században is — a természeti táj döntően meghatározta. A Duna mellékén a folyó árterülete eleve a rét- és legelőgazdálkodás szerepét hangsúlyozza, míg a szántó a kisebb-nagyobb háttakra szorult. A patakokkal, erekkel, mocsarakkal tagolt pusztákon hasonló volt a helyzet. A Duna—Tisza köze középső, mélyebb fekvésű vidékein a mocsárvilág a külterjes állattartásnak kedvezett a pusztákon (2. kép), míg a nyugatabbra eső, folyóvízi teraszokon levő pusztákon már a földművelés is tágabb teret kapott, bár a mélyebb részek továbbra is csak a legeltetés, illetve réthasználat számára nyújtottak lehetőséget (3—4. kép). Mindezen geográfiai tényezők a szántó, a rét és legelőterületek szorosabb műveléságazati összefüggésére világítanak rá. A határhasználat alakulásában természetesen a népesség is döntő jelentőségű, nemcsak a demográfiai viszonyok vonatkozásában, hanem a különböző társadalmi-jogi és táji összefüggésekben is, amelyek jelzik a más-más határhasználati rendszerek kialakulását.

Néhány kivétellel (Nagykőrös, Kecskemét, Cegléd) kerületünkön a helységek viszonylag kisebb — max. 6—10000 kh — határral rendelkeztek. A Duna menti falvakban az árterület jelleg következményeként ezen a szűkebb határon is a kaszálók, legelők aránya emelkedik ki egyoldalúan a szántók rovására. A Duna—Tisza köze központi vidékének helységeiben a mezőgazdasági hasznosítási adottságok valamivel kedvezőbbek voltak, még akkor is, ha a tagolt felszínt és a futóhomokot is tekintetbe vesszük. A Duna-menti helységekben — éppen az aránytalanságok kiegyenlítésére, az élethelehetőségek jobbá tétele miatt — nagy fontosságúak voltak az árendált puszták, amelyek módosították az egyes falvak, mezővárosok határhasználatát, illetve teret adtak a szántóművelés számára. Az akasztói

jobbágyok 1768-ban arról panaszkodnak, hogy „szántó földeinknek egy része igen Homokos lévén, abbul száraz üdővel a' Vetést a' széll ki horgya ;Más része pedig igen Nedves, abbul a' Föld árja gyakorta a' magot annyira ki veszi; hogy Kevés, néha semmi hasznát nem vehetni. Némellykor a Duna áradása laposabb földeinket el öntvén azokat haszontalanná teszi. Ahhoz járul, hogy igen lapos, és ürjeges helyen lakván . . . Határunk szoross lévén más Uraságoktul drága pénzen Pusztákat bérleni kéntelenítetünk". A belső legelőjük is kevésnek bizonyult, s a szarvasmarháik tartására „két mért földnére Pusztát" árendáltak.³⁴ A hartaiak ennél is kedvezőtlenebb helyzetben voltak, mint az tudósításukból is kiderül: „Gabona alá való szántó fölgyeink s. Kaszálóink határunkban semmi sincsen határunknak szűk volta miát, másut külletik Pusztákat árendálnunk".³⁵ Ez is magyarázza, hogy 1770-ben csupán zselléreket találtak az összeírók, a belső határt nem lehetett jobbágytelkek szerint felosztani. A bérelt pusztán mindenki vagyoni helyzetének megfelelően művelhetett földet. Tehát az egyes helységek — többnyire határuk fogyatékosága miatt — rendszeresen, az úrbéri egyezségekben is megállapított összegért pusztákat béreltek. A XVIII. században területünk falvai, mezővárosai a következő pusztákat használták: (1. kép)³⁶

34 ADATTÁR, Responsa Poss. Akasztó, 4. p.

35 ADATTÁR, Responsa Poss. Hartha 4. p.

36 PML Reginolaris Conscrip. CP. I. 4. 1728.; OL HTL 161—173. e. C. 3080—3090.

Község	1728	1768
Abony	—	—
Akasztó	Ács, Ökördi	Ács, Ökördi
Alberti	Dánszentmiklós	Dános
Alpár	—	—
Alsónémedi	Gubacs, Péteri, Szent Lőrinc, Vány	Vány, Ráda
Apostag	—	—
Bátya	Varajt, Hillye	Varajt, Hillye
Bogyiszló	Szent István, Adács, Garáb, Borjúháza, Szent Király, Ollár, Pókaháza	Adács, Borzashát, Borjúháza, Demeter, Izsák, Nyaraló, Sipsa, Ollár, Szent István, Szent Király
Bugyi	—	Délegyháza
Cegléd	—	—
Csanád	—	—
Császártöltés	—	—
Dab	—	—
Dömsöd	Apaj, Hugye, Szúnyog	Szent Iván, Apaj, Hugye, Szúnyog
Dusnok	Lugos, Feket, Halász, Káll, Tárnokháza	Feket, Halász, Káll, Lugos, Tárnokháza
Egyház	—	Baracs, Kis Apostag, Pázmánd
Fajsz	Bek, Bováritelek, Kacs, Kerék, Orosz	Bek, Bováritelek, Kacs, Kerék, Orosz
Foktő	Berkeföldre, Kiskecskemét, Máriaháza, Nádasd, Szakmár	Berkeföldre, Kiskecskemét, Köröm, Máriaháza, Nádasd, Szakmár
Hajós	Káll, Mores	Káll, Mores
Harta	Szüle, Öle	Nagyharta, Öle, Szüle
Irsa	—	Mikebuda
Izsák	—	—
Kalocsa	Csertő, Drágszél, Halom, Hillye, Mégy, Negyven, Üstelek	Bovár, Banyasziget, Csertő, Csorna, Drágszél, Erek, Győrtelek, Halom, Hillye, Karácsony, Keserű telek, Kiégető, Kis Ülés, Mégy, Negyven, Réz telek, Tény, Üstelek, Szamos, Vajas
Kákony	—	—
Kecel	—	Bánegyháza, Demeter, Csöngéd
Kecskemét	Borbás szállás, Felső Alpár, Szent Lőrinc, Szent Király	Borbás szállás, Felső Alpár, Szent Lőrinc, Szent Király
Kécske	—	—

Község	1728	1768
Kiskőrös	Boszor, Csábor, Bócs	Kaskantyú, Kis Bócs, Szucsi, Tabdi, Tázlár
Lak	Géder	Géder
Nagykőrös	—	Besnyő, Nyársapát, Nyilas, Tetétlen
Nádudvar	—	—
Miske	Hantoka, Kozma, Sugó	Csala, Feket, Suhogó
Monor	Zsiger, Újfalu, Csév, Vasad	Zsiger, Újfalu, Matkó
Ordas	Malomér, Mikla	Malomér, Mikla
Ócsa	Pakony	Pakony
Pandúr	Csávoly	Csávoly
Pataj	Bőd, Karácsony, Keren telek, Nagy Harta, Öreg, Pakod, Réz telek, Thúr, Szelid, Szent Király, Vejte	Szelid, Nagy Harta, Szent Király, Vejte
Pereg	—	—
Pilis	Nyáregyháza, Dánszentmiklós	Dánszentmiklós
Sári	Besnyő, Mántelek	Mántelek
Solt	Káll, Máriaháza, Rébér	Káll, Máriaháza, Rébér
Sükösd	—	—
Szalkszentmárton	Szalk, Csábony, Szent Lőrinc	Szalk, Csábony, Szent Lőrinc, Szent György
Szentbenedek	Kara, Szakmár, Terkely	Kara, Szakmár, Terkely
Szeremle	—	István megye
Tass	Halásztelek, Szent György	Szent György, Szent Tamás
Tószeg	—	Paládics
Uszód	Nána, Pálfölde, Szakmár, Szent Gál	Nána, Pálfölde, Szakmár, Szent Gál, Hanyik
Üllő	Halomegyháza, Lebdié Lőb	Halomegyháza, Lőb
Vecse	Csanád, Fejéregyháza, Máriaháza, Szent Imre, Vadas	Csanád, Fejéregyháza, Szent Imre, Szülle, Tetétlen
Vadkert	—	Búzér, Csábor

A Mária Terézia féle úrbérrendezést megelőző időszakban — mint ahogyan sok helységben az úrbéri telkek sem voltak felmérve — a határhasználat is viszonylag kötetlenebb keretek között ment végbe. Területünk helységeiben a következő földművelési rendszerek voltak érvényben a XVIII. század háromnegyedében:³⁷

Község	1728		1768	
	belső határ	puszta	belső határ	puszta
Abony	2 nyomás	—	3 nyomás	—
Akasztó	2 nyomás	2 nyomás	2 nyomás	2 nyomás
Alpár	1 nyomás	—	mezeikert	—
Alberti	2 nyomás	1 nyomás	3 nyomás	—
Alsó Némedi	2 nyomás	—	3 nyomás	—
Apostag	1 nyomás	—	1 nyomás	—
Bátya	—	2 nyomás	2 nyomás	—
Bogyiszló	—	2 nyomás	—	2 nyomás
Bugyi	—	—	2 nyomás	1 nyomás
Cegléd	mezeikert	—	mezeikert	—
Csanád	—	2 nyomás	—	2 nyomás
Császártöltés	2 nyomás	—	2 nyomás	—
Dunavecse	2 nyomás	1 nyomás	2 nyomás	1 nyomás
Dab	2 nyomás	—	3 nyomás	—
Dabas	1 nyomás	—	1 nyomás	—
Dömsöd	3 nyomás	—	3 nyomás	—
Dusnok	2 nyomás	2 nyomás	2 nyomás	1 nyomás
Egyház	—	1 nyomás	—	1 nyomás
Fajsz	—	2 nyomás	—	2 nyomás
Foktő	—	2 nyomás	—	2 nyomás
Gyón	2 nyomás	—	2 nyomás	—
Hajós	2 nyomás	1 nyomás	2 nyomás	1 nyomás
Harta	—	1 nyomás	—	1 nyomás
Irsa	1 nyomás	—	2 nyomás	1 nyomás
Izsák	2 nyomás	—	3 nyomás	—
Kalocsa	—	2 nyomás	—	2 nyomás
Kákony	1 nyomás	—	2 nyomás	—
Kecel	—	—	2 nyomás	1 nyomás
Kecskemét	mezeikert	mezeikert	mezeikert	mezeikert
Kécske	1 nyomás	—	mezeikert	—
Kiskőrös	2 nyomás	1 nyomás	2 nyomás	1 nyomás
Lak	1 nyomás	—	1 nyomás	1 nyomás
Miske	—	2 nyomás	—	3 nyomás
Nagykőrös	mezeikert	—	mezeikert	mezeikert
Nádudvar	2 nyomás	—	2 nyomás	—
Ordas	—	1 nyomás	—	2 nyomás
Ócsa	2 nyomás	—	3 nyomás	—
Monor	2 nyomás	2 nyomás	2 nyomás	2 nyomás
Pandúr	—	2 nyomás	—	2 nyomás
Pataj	mezeikert	mezeikert	2 nyomás	2 nyomás
Pereg	2 nyomás	—	3 nyomás	—
Pilis	2 nyomás	—	2 nyomás	1 nyomás
Sári	2 nyomás	2 nyomás	2 nyomás	2 nyomás
Solt	2 nyomás	1 nyomás	3 nyomás	1 nyomás

Község	1728		1768	
	belső határ	puszta	belső határ	puszta
Sükösd	2 nyomás	—	2 nyomás	—
Szalkszentmárton	2 nyomás	1 nyomás	3 nyomás	—
Szentbenedek	—	1 nyomás	—	1 nyomás
Szeremle	1 nyomás	1 nyomás	1 nyomás	1 nyomás
Tass	3 nyomás	1 nyomás	4 nyomás	—
Tószeg	2 nyomás	—	3 nyomás	—
Uszód	—	1 nyomás	—	1 nyomás
Üllő	2 nyomás	—	2 nyomás	—
Vecse	2 nyomás	1 nyomás	2 nyomás	1 nyomás
Vadkert	—	—	2 nyomás	1 nyomás

Az úrbérrendezést megelőzően tehát igen változatos határhasználati rendszerek voltak érvényben az általunk vizsgált területen. Mindenekelőtt e tekintetben szét kell választanunk a belső határral és külön pusztával rendelkező helységek határhasználatát, részben azért, mert számos helység csupán legeltetés céljáért bérelt pusztai legelőket (Alsónémedi, Üllő stb.). A Duna—Tisza köze felső részének mocsárvilágából kiemelkedő szigetek a jószág tartás extenzív feltételeit teremtették meg. Bedekovich Lőrinc 1792-ből származó vízrajzi térképén „Ménés Akoly” név alatt jelzi a szigeteken meghúzódó jószág tartó helyeket (2. kép). A puszták java részén azonban a szántóföldi művelésre és szénatermesztésre alkalom adódott, így azok a település határhasználati rendszerébe szervesen kapcsolódtak. Jelentőségük legszembetűnőbb a Kalocsa környéki helységekben, ahol szántóföldi művelés csupán a pusztákon volt lehetséges, s ott alakultak ki a földművelési rendszerek.

A határ felszínének tagoltsága, valamint a csekély lélekszám több faluban a kötetlen, egy nyomás szerinti földművelést tette lehetővé. Csepregy Mihály, Apostag egyik közbirtokosa 1764-ben kötött kontraktusában jobbágyainak ilyen jellegű szántóföld használatát tanulságosan jellemzi: „Mivel némellyek gyengébb erővel vagynak, azértis, az magok erejéhez képest . . . arra való nézve olly rendelést tettem közöttök, hogy minden forintra nyolcz ölet számlálván, kinek magam emberem jelen létibe mind szántó föld, Rét, Kukoritzás föld, Kender föld, és egyéb fundus, valamiből tudni illik eddig Dézmát, vagy Kilentzedet adni szoktak ki mérettessék . . .”³⁸ Az ilyen, jobbágytelki regulációt nélkülöző földközösség, azaz a földesúr által meghatározott földművelés több községet is jellemzett a XVIII. században. A dabasi jobbágyok 1768-ban arról beszélnek, hogy „Földes uraink között egész dabassy föld föl vagyon osztva, melly osztályában

38 OL HTL 161. c. C. 3080. 16. sz. 2—3. pag.

mellyiknek hol tetzik, ottan szánt.” Éppen azért a határt nem osztották fel vetőkre közöttük, hanem — mint vallották — „világosan jelenthettyük, hogy nekünk akár egy, akár más, vagy a többi osztályokban bizonyos ki-mutatott szántó földeink nincsenek”. Mivel a jobbágytelkeket még nem mérték fel, az „egész vagy fél helyes jobbágyi nevről” nem tudtak, mivel egyenrangúaknak tartották magukat az ígás állatokkal rendelkező jobb-bágyok.³⁹ Tehát az egy kalkatúrás földművelési rendszer viszonylag szabad földhasználatot jelentett. Lényeges szempont volt, hogy a jobbágy jószá-gal rendelkezzen, a földet művelni tudja, és az úrbéres szolgáltatásait tel-jesíteni tudja. Az ilyen kötetlen, 1 nyomás szerinti földművelés jellemezte az újonnan települt falvak határhasználatát (Egyház, Kécske, Irsa stb.), a XVIII. század elején, de a pusztai földművelés is rendszerint 1 *campus*-ban történt (4. kép).

Az úrbérrendezést megelőző időszakban a kétnyomásos határhasználati zisztéma volt túlsúlyban területünk helységeinek határán. Ideális kör-nyezetben szántó és ugar váltakozását jelentette a két nyomás, amely azonban ilyen formában szinte ki sem alakulhatott. Jól jellemzi ezt a föld-használatot a kalocsai jobbágyok vallomása 1768-ban: „Árenda fejében . . . való Pusztákon szántunk közönségessen, a’ hol semmi ugar szer sincsen, hanem ha minden földit bé veti egy leg főbb gazda (:mint hogy itt fundu-sokra nincs felosztva:) tehát vethet őszit ötven négy Tavaszit pediglen 30. posonit, így azért semmi ugar fölgye nem marad . . .”⁴⁰ Tulajdonképpen ez a művelési mód volt a legcélszerűbb egy-egy darab föld, kiemelkedettebb hátság szántására. A szűk hely arra kényszerítette a földművest, hogy ugart ne hagyjon, s a tavaszi és őszi vetés váltással „intenzíven” művelje szántóföldjét. A kétnyomású határokon a szántóföldek nem egy darabban voltak, rendszerint több részből tevődtek össze, amelyek a belső határon, illetve a pusztákon helyezkedtek el. A monori jobbágyok vallomásából megtudjuk, hogy 1768 előtt szántóföldjeik a „monori, zsigeri és újfalusi határookban 2 vetőre lévén föl osztva, egy vetőben egy egész házhelyes gazda 10 darab földet bírván”. A szántóföldekbe összesen 38 pozsonyi mérő gabonát lehetett elvetni.⁴¹

A XVIII. század közepén — a falvak, mezővárosok demográfiai fellen-dülésével — kialakult a határhasználat kötöttebb formája, a három nyo-másban történő földművelés. A tavaszi és őszi vetők mellé került a har-madik nyomás, az ugar. Ez a földművelési rendszer a szántóművelés tech-nikai fejlődését is jelentette; a többszöri szántás, pihentetés, illetve ugar-

39 Vö. WELLMANN, 1967. 289.

40 ADATTÁR, Resp. Civis A. Eppalis Colocensis 5. p.

41. Vö. WELLMANN, 1967. 299.

vetés stb. révén. Azokban a falvakban, ahol a hatás csak szűk teret biztosított a szántóművelés számára, csupán a két nyomás alakulhatott ki. Sok helység azonban pusztai földekkel is rendelkezett, s ez a lehetőség a földművelési rendszer fejlődésében is éreztette hatását, mint az Pilis példáján is igazolható. A jobbágyság elmondja 1768-ban, hogy belső határukon két vetőre osztották a szántóföldeket (egy-egy vető 4 darabból állott, amelyekben egyenként 20 p.m. gabonát vethettek), de harmadik kalkatúrával is rendelkeztek, amely „földes urunknak eddig való engedelmeiből Dán-Szentmihályi szomszéd pusztán vagyon”. Itt csupán 3 darab földből tevődött ki a vető.⁴² A pusztai földek tehát szervesen a belső határ szántóföldi művelési rendszerébe tartoztak, s gyakran a nyomások számának növelését is előidézték, mint például Tass esetében. Az úrbérrendezést megelőző időszakban négy nyomásra osztották a szántóterületet, amely a belső és külső határban helyezkedett el, s összesen 59 pozsonyi mérő gabonát (az első calcaturába 22, a másodikba 21, a harmadikba 6 és a negyedikbe 10 p.m. fért) vethetett el benne egy teljes jobbágyság.⁴³

A XVIII. század elején területünk jelentős részén a kötetlenebb, kertes határhazsnálati rendszer volt érvényben. *BÁRTH János* megállapítása szerint a Kalocsa környéki helységek határa kertes művelés alatt állt.⁴⁴ Patajon pl. 1728-ban az összeírók kiemelték a kalkatúrák hiányát, s említették, hogy *kertekben* (Hortos) történik a földművelés.⁴⁵ A homokvidék területén, keletebbre, az egykori szabadalmas hesz városok határára is ezt a határhazsnálati rendszert találták 1728-ban, Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd esetében megjegyezték: *Oppidi hujus territorium propriorum ad nullas calcaturas est subdivisum; verum ab antiquo ad hortos Campestres Vulgo Mezei Kert subdivisum*.⁴⁶ Tehát ezekben a mezővárosokban is mezei kertekben történt a gabonatermesztés, szénatermelés, s megjelentek rajtuk a szállások is, amelyek a jószágértartásra irányítják a figyelmet, azaz a gazdasági üzemműködés jellegre. A kertes, mezei kertes földművelési rendszer csupán részben volt függvénye a szabad jogállásnak. A XVIII. század elején a gyéresebb népesség és a kiterjedt földterület megkívánta ezt a kötetlenebb művelési módot. A XVIII. század közepére azonban, amikor a helységek lélekszáma gyarapodott, a pusztákon is többen osztoz-

42 Vö. *WELLMANN*, 1967. 302.

43 *ADATTÁR*, Resp. Poss. Tass 5. p.

44 *BÁRTH* 1974, b. 213—233.

45 „Hinc ad nullas Calcaturas in ysdem supraspecificatis Praedis divisor habent Terras, verum ad hortos vulgo Kertek, in quibus seminaturam capacitatis exercent Metr. 1612 Oppidum hoc is productis Praedys Terras arabiles habent ingro Sabulo, et cariceto mixtas, est mediore fertilitatis Autumnalis seminatura autem prorequisit majori ex parte terram Vernalis veram unam araturam sex, et octo bobus . . .” *PML CP. I. 4. Conscript. Regnicol. 1728. Pataj, 779—780. pag.*

46 *PML CP. I. 4. Conscript. Regnicol. 1728. Kecskemét, 228—229. pag.*

kodtak, a művelés kötöttebbé alakult át,⁴⁷ Ezt igazolja a kettő és három nyomás megjelenése is a földművelési rendszerben. A nagy mezővárosok azonban — éppen a lazább úrbéres viszony következményeként — továbbra is megőrizték ezt a kertes formát. Az 1768-as úrbéri felmérés alkalmával a kecskemétiak tudósítanak bennünket arról, hogy sem a város, sem a határa nincsenek telek szerint felosztva, hanem „az kik pedig határunkban szántó földeket és Kaszálló Réteket bírnak (:szabad lévén mindenkor az adásvétel:), azokat vagy Kész pénzen szereztek vagy elejüktől reájok maradtak, vagy előbbi Gazdájok maradék nélkül el halván, Földes Uri adományok mellett vették, és már most is szálások és Kerthelyek név alatt használják”.⁴⁸ Cegléden — akárcsak Nagykőrösön — hasonló körülmények között gazdálkodott a mezővárosi lakosság az úrbérrendezés előtt. Mivel még ebben a városban nem történt meg a jobbágytelki állomány felmérése, a régi szokás szerint, továbbra is „az városbeli lakosok kert s tanya számra kik kissébb, kik nagyobb szántó földeket és kaszálót egy darabban bírnak”.⁴⁹ Ezeknek a szabadabb jogállású mezővárosoknak a határhasználata kihatott a szomszédos, hasonló földrajzi tájon újratelepült falvak határhasználati rendszerére is. A XVIII. század közepén itt is a mezeikertes forma alakult ki annak ellenére, hogy úrbéres jogállásúak voltak. Mivel a homokbuckás vidék igen tagolt felszín foglalt magában, lehetlenné vált a nyomások kihatása, s szükségszerűen a mezeikertekben történt a mezőgazdálkodás. Ez a határhasználati mód legjobban az alpári jobbágyok vallomása alapján rajzolódik ki, akik 1768-ban azt mondták: „Határunk béli földek soványok és homokossak, közöttük Ház helyekhez képest Kerthelyekre vannak föl osztva, és minden Jobbágyk azon kert helyin van Ugar, és Vetés alá való fölgye, és kaszálló Rétye. A szántó földeit penigh ekképpen használja: ugarlott földiben 12½ posonyi Mérőre való Őszi vetést téssen, Tavasz vetést is 12½ posonyi Mérőnyit ugy alkalmaztatott, hogy valamint a' béli Termésit le forgattya, és abban második szántás tételiben ősszel buza vetésit teszi, Kert helin több meg maradott fölgyeit pedigh rétnek tartya, és azon 6. ökrü 6 szekér szénát kaszál”.⁵⁰

Az 1767—1786 között végrehajtott úrbéres telekszervezeti viszonyok rendezése alapjaiban érintette a határhasználat rendszerét is. Megszűnt a két nyomás, felváltotta az ugarral bővült háromnyomású földművelési rendszer. A szabályozott jobbágytelkek földjárandóságait mérnökileg ki-

47 Vö. BÁRTH, 1975/a. 55—66.

48 ADATTÁR, Resp. Incolarum Opp. Kecskeméth, 5. p.

49 Vö. WELLMANN, 1967. 314.

50 ADATTÁR, Resp. Poss. Alpár, 5. p.

mért, három nyomás szerint tagolt dűlőkben osztották ki.⁵¹ Szalkszentmártonban például 1768-ban még két nyomásban művelték a szántóföldeket, amit az 1784-es úrbéres telki korrekció végrehajtása után a három nyomás váltott fel. A nyomások számának növekedését Csábony és Szalk pusztának a mezőváros határához történő ötvöződése idézte elő.⁵² A mezeikert művelésű határokon csupán a földesúri fennhatóság alatt levő helységekben következett be némi változás, amennyiben a művelt földterületet a jobbágytelkek nagyságával arányosították.

Szántó, kaszáló

A természeti táj sajátosságaként ez a két mezőgazdasági művelési ágazat mindig szoros kapcsolatban állott egymással. A nyomásokra tagolt vagy mezeikertes határokon mindig kiváló lehetőség adódott a szénatermesztésre is, amelyet a felszín tagoltsága tett lehetővé a belső határrészekben és a pusztákon egyaránt (III. táblázat). Példaként említjük Fajszot, amely falu csupán a pusztákon rendelkezett szántóföldekkel, de ott szénakaszálásra és legeltetésre is mód adódott: 1728-ban a Bek nevű pusztán 25 p.m. szántót, 14 pozsonyi mérőjű kaszálót, a *Bóvári telken* 13 p.m. szántót és 18 p.m. kaszálót, *Kacson* 33 p.m. szántót, 15 p.m. rétet, *Orosz* pusztán 117 p.m. szántót és 63 p.m. nagyságú kaszálót használtak, s a *Kerek* és *Bóvár* pusztákon legeltettek is. Uszód pusztáin hasonló volt a helyzet: Szakmáron 127 p.m. szántóföldet műveltek, de legeltettek is ott, *Pálföldön Szent Gálon* szántottak, de *Nánán* 113, *Pálföldén* 20 p.m. területen szénatermesztés is történt.⁵³ Ez a határhasználati mód figyelhető meg Öle, Szüle, Szent Imre, Tetétlen stb. pusztákon is, ahol a szántásra alkalmas hátaikat dűlőkre osztva művelték, a laposabb részeket pedig kaszálták és legeltették (2—3. kép).

A szántók használata tehát — területünk legtöbb helységében — egy és két nyomás szerint történt a XVIII. század háromnegyedében. A különböző nagyságú dűlőkből álló kalkatúrákban őszi (búza, árpa, kétszeres) és tavaszi (búza, tönköly, zab) gabonaféléseket vetettek. A parlagokon, gyeptörésekben kezdték vetni a kölest, amely azonban a mélyebb fekvésű talajok legfőbb haszonnövénye maradt később is, nem vett részt a vetésforgásban, akárcsak a kender, kukorica, a káposzta stb. melyek a határ különböző részeire kerülve kiszorultak a nyomásokból.

51 Az ugarolás, illetve a háromnyomásos földművelési rendszer felsőbb utasításra vált gyakorlattá a XVIII. század végén. Vö. TESCHÉDIK, 1786. 125—128; NOVÁK, 1977/a.

52 Lásd Szöghy Sámuel térképét 1798-ból. PMU.

53 PML CP. I. 4. Conscript. Regnicol. 1728. Fajsz, 805—810.; Foktő 787—788.; Uszód, 781—784. pag.

A szántók és kaszálók nagyságát, úgyszintén a kenderföldek területét is ismerjük a XVIII. században. Ahogyan eltérő volt az egyes vetők befordóképessége és a rétek szénatermése, úgy változott helységeként a kenderföldek területe, mint az kitűnik az 1728-as összeírásból is. A nemrégiben újjátelepült Irsán 3, Foktón 4, míg Apostagon, Csanádon, Szeremlén, Tasson stb. 15 pozsonyi mérő, más helységeken ennél több magot is vethetett el egy-egy gazda kenderföldjébe. Azok a helységek, amelyek csupán pusztákon műveltek szántóföldeket, esetenként kendert is csak ott termesztettek, mint pl. a bogyiszlóiak, akik a *Garáb* pusztán kizárólag csupán kendert vetettek.⁵⁴ A kender termesztésén kívül jelentős szerepet tölthettek be a kertek a kukorica és egyéb kerti növények, gyümölcsök termesztésében is, kivétel nélkül minden helységben, de különösen a Duna menti falvakban, ahol a település körül, illetve a belső határon foltszerűen kiemelkedő szántásra alkalmas földdarabokon a kertművelés volt a legjövedelmezőbb mezőgazdasági ágazat. A hartai, kalocsai, foktői stb. jobbágyok vallomásából megtudjuk, hogy számottevő haszonvételt biztosítottak a „Káposztás Kertyeik”, kukoricás, veteményes és gyümölcsös kertjeik. A hartaiak elmondásából kitűnik, hogy „ami kevés föld határunkban vagyon aztat Kukuriczával, Kenderrel, Babbal szoktuk bevetni”.⁵⁵ A kertészkedés fontosságát hangsúlyozza az az adat is, amely bizonyítja, hogy a foktőiek a XVII. század elején már intenzív zöldségtermesztést folytattak, s termelvényeikkel megfordultak távolabbi, nagyobb mezővárosokban.⁵⁶

A kapásnövények tehát kívül rekedtek a gabonatermesztés kötöttebb nyomásos művelési rendszeréből, a határ különböző, kisebb-nagyobb területű földdarabjaira kerültek. A gabonaféléken kívül mindenféle zöldségféléket, gyümölcsöket ott termesztették.⁵⁷ A nagyobb mezővárosokban, ahol a jobbágytelki viszonyok nem alakultak ki, s a mezeikertes határhazsárlati rendszer jött létre, a kerti növények szintén egy helyre kerültek, távolabb a szántóföldektől. Nagykőrösön például a szőlőhegyeken történt a kukorica, kender s egyéb zöldségféle termesztése.⁵⁸

54 PML. CP. I. 4. Conscript. Regnicol. 1728. Bogyiszló, 811—814. pag.

55 ADATTÁR .Resp. Poss. Hartha, 4. p.

56 Nagykőrösön is több alkalommal megfordultak. Az 1632. évi számadáskönyvben ez szerepel: „Ismegh Vörös Hagymát vöttünk az varas számára itt az piaczon egy Foktői enbörtül d 70” PML Nagykőrös város levéltára, Bírói számadások, 1632. Vö. NOVÁK, 1978./b.

57 Lásd BÁRTH, 1974, b. 213—233.; BÁRTH 1975/a. 57.

58 „... azon szőlő lábában minémű kender és káposzta föld vagyon... mind a Lencsesi Hegyben szőlő szomszédja lévén sokszor volt véle együtt onnan tudja, hogy annak a Világos Hegyben is volt 64 út szőlője... a’ mely szőlőnek lábában volt egy jó darab szántó föld is...” PML V. 5. 203-e. Nagykőrös Város Törv. széke, Peres ir. 364. sz. 1781. jan. 29.

Szőlő

A földművelés, illetve határhasználat sajátos ágazata a szőlőgazdálkodás.⁵⁹ A szőlő, hasonlóan az egyéb kerti növényfélésekhez, nem tartozott a jobbágy fundusa után járó tartozékföldek közé, az mint szorgalmiföld, külön elbírálás alá került. Nemcsak azért, mert birtoklása munka és természetbeni külön szolgáltatással járt, de azért is, mert bárki vállalkozhatott annak művelésére, ha eleget tett a szerződésben rögzített feltételeknek. A szőlőföld, bár nem tartozott a telekszervezetbe — minthogy a kertek egyáltalán nem —, igen fontos volt a zsellérek és egyéb társadalmi rétegek számára, akiknek egyedüli birtokszerzésre a szőlőművelés kínált lehetőséget.⁶⁰ Jól igazolja ezt a zsellérek letelepítése Dunavecse „Város allyán”, akiknek — a Földváry birtokos család rendelkezése értelmében —, mivel részükre „sem föld, sem rét nem adathatik, egyedül minden gazdának tíz öles szélességű, és száz nyoltzvan öl hosszúságú szőlő föld”.⁶¹ Tehát szőlő földhöz — amely rendszerint a határ szántóföldi művelésre alkalmatlanabb részein helyezkedett el — szorgalmi jellege következtében bárki juthatott. Nemcsak a földesúri helységekből volt ez így, hanem a szabad mezővárosokban is. Nagykőrös is ezt példázza, ahol a XVII. századvégi háborús időszakban bemenekült népesség számára csupán a város körüli homokháton feltört gyepebe ültetett szőlő művelése jelentett egyedüli gazdálkodási lehetőséget. A Kécskéről bevándorolt Szabó Ferenc unokája 1763-ban így emlékezik erről: „Nagy Apám a régi időben Hazánkban uralkodó zúrzaravok és ellenséges Háborúságok miatt a közelvaló 's pusztulásra hajlott vidékünkéről ez népesebb városbann mint bátorságosabb Lako Helyben magát be vévén 's az itt egy hasznos majorkodásra a Szölő plántálásra adván, egy testvér Attya Fiával Kécskei Szabó János-sal 'a Siros nevű Hegybenn fogott fel alkalmas darab gypet . . .”⁶²

A szőlő „szorgalmi jellegét” indokolja a nagyobb és hosszabb időn belül térülő munkabefektetés, amely az ültetéstől a termőre fordulásig eltelik, s, hogy rendszerint a legrosszabb talajú határrészekre telepítették, ahol ez a művelési ág bizonyult a legjövedelmezőbbnek, amely a földbirtokosnak újabb haszonvételt biztosított. Világosan megfogalmazta mindezt Abonyban a Csuzy és Vörös közbirtokos családok képviselője 1756-ban, amikor kijelentette: „Nem utolsó kárát tapasztalta az Uraság mind maga, mind pediglen az szegénység részéről hogy mind ekkoráig az szőlők plántálása, és műveltetésire ennek előtte ednyihány esztendőkkel tett hasznos és közönséges jóra tzelőző rendelkezések ellen az lakosok közül némellyek abban hat-

59 Területünk szőlőkultúrájához lásd: ÉGETŐ, 1973. 195—248.; ÉGETŐ, 1974. 133—154.;

60 Lásd NOVÁK, 1975/b. 237—239.

61 OL HTL 162. c. C. 3081. Dunavecse, 45. sz.

62 PML V. 1. 203-e. Nagykőrös Város Törv. széke, Peres ir. 70. sz. 1763. ápr. 14.

ták, némellyek pediglen jó lehet számokra magoknak bizonyos darab földet excindáltattak, simpliciter hozzá sem kezdettek, sőt hogy az többieket is az ollatin munkának további continatiojatul el idegenicsék szánzándékkal marhájokat oda hajtván károkat tettek, és az oltványokat ki vágták”. Ezért a földesúr erőteljesebben lép fel jobbágyaival szemben, kötelezi alattvalóit, hogy „minden Gazda ember vagyonyához és erejéhez képest mentül hamarább az szőlő Plántálásához hozzá kezdeni, és azokk annak rendi s modgya szerint való míveltetésit esztendőnként continuálni, nem külömben minden teendő károknak el távoztatására közönségessen az szőlő hegyet fel árkolni, vagy pediglen körös körül Gyepüt tenni, és aztat renoválván jól conserválni” kötelesek. Ellenkező esetben — mint mindenütt — az uraság szankciókat helyezett kilátásba, „meg lészen keményen parancsolva Tisztyeinknek . . . hogy az ollatin engedetlen és az közönséges jóra czélozó parantsolataink ellen rugodózó emberek esztendőnként Büntetés képpen irremissibiliter 12. az az Tizenkét forintokat desumályanak . . .”.⁶³

A nagyobb arányú szőlőtelepítések a jobbágy helységekben tehát nem spontán módon, hanem szigorú rendelkezések hatására mentek végbe. Mindezek következményeként jelentős szőlőtelepítéseket találunk már a XVIII. század közepén az egyes helységekben, amelyek között is kiemelkedtek a nagy mezővárosok: Kecskemét, Cegléd és Nagykőrös. E városokban — tekintettel arra, hogy gazdasági kényszerűség emelte a szőlők jelentőségét — már korábbi évszázadokra visszatekintett a szőlőgazdálkodás, és jó példával jártak elől a futóhomokos terméketlenebb határrészek termőre fordításában, az intenzív mezőgazdasági kultúra kibontakoztatásában. Hogy a szőlőgazdálkodás milyen súllyal szerepelt a gazdasági életben, jól példázza Nagykőrös, amelyről *BÉL Mátyás* a következőket írta — még ha némi túlzással is — 1737-ben: „Szőlei is vannak délen kissé emelkedettebb, homokos talajon, amely eléggé kedvező a vörös szőlőfajtának, mert könnyen is megerősödik és jóízű, és bő termést is ad. *A különösen híres egri bor után nincs másik ivásra alkalmasabb és egészségesebb ennél. És mert bőven terem, olcsón kerül eladásra, s ezért a pesti, hevesi, szolnoki és kun, valamint jász vidékre széltében-hosszában szállítják. Ha az év kedvez a szüretnek, el nem lehet mondani, micsoda buzgalommal vásárolják fel a szomszédban lakók. Ha ára van, akkor sem ér többet egy forintnál. Ezt az olcsóságot viszont bő terméssel egyenlíti ki a művelőjének.*”⁶³

63 OL HTL 161. c. C. 3080. 1. sz. Balogh János kontraktusa 1756. ápr. 24. 11. pont.

64 BÉL, 1977. 78. A szőlő, mint egyéb veteményes kert is fontos része volt a paraszti gazdaságoknak. A bor jelentős jövedelemforrást biztosított a mezővárosi polgárok számára, amit távoli vidékekre, de főleg a Tiszántúltra (pl. Ócsöd) szállítottak. A gyümölcsöt is elszállították a közeli-távoli helységek piacaira. A peres iratokból a szőlő jelentősége hangszólyozódik.

Kecskeméten 1728-ban 2545 kapás szőlőterületen 6199 urna bor termett, s ezzel a mennyiséggel első helyen állt vidékünkön. Kecskemét termelése 1760-ra lényegesen megnövekedett — 21493 urna —, ami a szőlőtermelés erőteljes fejlődését igazolja. Abonyban az 1728-as összeírás szőlőművelésről még nem tudósít, de 1760-ban már — a hatékony földesúri beavatkozás következményeként — 274 urna bortermésről ismerünk adatot, amely leszámítva a jelentősebb szőlőtermesztő falvakét (Nádudvar 696, Csanád 737, Solt 1674, Dömsöd 1342, Monor 2486 $\frac{3}{4}$ stb. urna), viszonylag jó termésnek bizonyul⁶⁵ (IV. táblázat).

Legelő

A XVIII. században a külterjes viszonyok között történő állattartás számára nélkülözhetetlen volt a természetes legelő. A Duna mentében fekvő helységek lakóinak állandó panasza a XVIII. században a Duna árvízének kártétele, amely a legelőt is tönkreteszi, így legeltetés miatt is közeli-távoli fekvésű pusztákat kellett bérbe venni. A Kecskemét környéki futóhomokos vidéken sem sokkal kedvezőbb a helyzet. Ott hamar kiegészült a fű, s juhon kívül a többi jószág igen nagy hiányt szenvedett legelőben. A jószágállomány — a nagyobb mezővárosok kivételével — az önellátás keretén belül az egyes gazdaságok iga- és élelmiszer-szükségletét elégítette ki. Számottevő árufelesleg nem teremtődött meg, amely értékesítésre kerülhetett volna (vö. III. táblázattal). A helységek java részének nem volt elegendő a belső határ legelője, ezért bérelni kellett más helységek határára, illetve pusztákra. Az 1728-as összeírás adatai szerint területünk településeinek belső és külső legelői a következő mennyiségű jószágot voltak képesek eltartani.⁶⁶ Kétségtelen, hogy az összeírás számadatai túlságosan kerek összeget mutatnak, nem tekinthetőek pontosnak, azonban tájékoztató jellegük értékes. Egy-egy legelő eltartóképességét becsülik meg, így jelzik azt a jószágállomány-arányt, amellyel a különböző helységek rendelkeztek:

65 PML CP. II. 244/a—b. Conscriptio Dicalis 1728, 1760.

66 PML CP. I. 4. Conscriptio Regnicolaris 1728. Kecskeméti és Solti járások.

Község	belső legelő			pusztai legelő			összesen			
	marha	ló	juh	marha	ló	juh	marha	ló	juh	
Harta	50	—	—	Szüle, Öle	100	100	—	150	100	—
Miske	100	40	100	Hantoka, Kozma	—	—	—	—	—	—
Monor	300	—	300	Sugó	100	—	100	200	40	200
Nagykőrös	350	200	800	Csév, Vasad	—	200	300	500	—	600
Nádudvar	200	30	—	—	—	—	—	350	200	800
Ordas	—	—	—	—	—	—	—	200	30	—
Ócsa	100	50	300	Mikla	200	30	—	200	30	—
Pandúr	—	—	—	Pakony	—	380	150	530	—	450
Pataj	100	—	—	Csábony	100	—	—	100	—	—
Pilis	150	50	150	Bód, Nagy Harta, Tetétlen	300	100	400	400	100	400
Solt	600	—	1000	—	—	—	—	150	50	150
Sári	80	30	200	Káll, Rébél	150	—	300	50	—	1300
Sükösd	230	70	300	Mantelek	—	200	200	310	—	400
Szalkszentmárton	60	—	150	—	—	—	—	230	70	300
Szentbenedek	—	—	—	Szalk, Csábony Szentlőrinc	400	—	400	460	—	550
Szeremle	100	40	—	Kara	60	—	—	60	—	—
Tass	—	—	—	—	—	—	—	100	40	—
Tószeg	100	50	—	Halásztelek, Szent György	400	—	800	400	—	800
Uzód	—	—	—	—	—	—	—	100	50	—
Üllő	—	—	—	Szalmár, Szent Gál	—	200	—	—	200	—
Vadkert	—	—	—	Halomegyháza, Lób	150	—	100	150	—	100
	—	—	—	—	—	—	—	350	200	800

Ha a fenti becslést összehasonlítjuk a regnicolaris és dicalis összeírásokkal, igen jelentős különbségek adódnak. Részben azért, mivel nincsen valamennyi pusztá feltüntetve (pl. Kalocsán), részben pedig, hogy a belső és külső legelőkön kimutatott jószág lényegesen kevesebb az összeírásokban rögzített állománynál. Kecskeméten a legelők bíróképességei alapján 400 szarvasmarhát 150 lovat és 500 db juhot állapítottak meg, holott a dicális összeírásban 1438 ökör, 144 tehén, 751 ló, 103 meddő marha, 51 növendék jószág és 2833 darab juh szerepelt. Ez a jószágszám 1760-ra majd megháromszorozódott, bár a határ nem lett kedvezőbb a marhatartásra. 1768-ban a mezőváros polgárai így jellemzik legelőiket: „Kárunkra Marha Legelő földeinkk huszad részét haszontalan homokkosnak mondhattuk, Városi számához képest határunkbéli földünk igen kevés ugyan azért szomszéd, és távul lévő Pusztákat nyomos és igen nagy árendákba Kíntelenítettünk tartani . . .”.⁶⁷ Tehát a nagyszámú jószág tartást a mezőváros törzsterületén fekvő legelőkön kívül, a „mozgó legelők”, az időszakonként bérelt puszták tették lehetővé. Hasonló a helyzet Nagykőrösön is. Bár Nagykőrösönél nincsen jelezve pusztá 1728-ban, valójában a város rendszeresen bérelte a kun pusztákat (Lajos, Mizse, Kocsér), s ezeken kívül Besnyőt, Pótharasztot, Nyársapátot, Törtelt, ahol a legeltetés egyik fontos tényezője volt a gazdálkodásnak. Elsősorban ezek a nagy határu városok bírtak nagyarányú és felesleget is produkáló állattenyésztést folytatni. A kisebb mezővárosok és falvak jobbára csak a mindennapi szükségletnek megfelelő, nélkülözhetetlen állatállományt tudták legelőn tartani (IV. táblázat). Izsákon 1728-ban 200 szarvasmarhát, 100 lovat és 300 db juhot becsültek a legelőn, amely összeg kisebb eltéréssel ugyan, de megegyezett a dicális összeírás adataival.

Erdő, halászóvíz

Az erdőségek és a halászóvizek nem tartoztak a jobbágytelek után járó haszonvételek közé, felettük mindenkor a földesúr rendelkezett. Ettől bizonyos mértékig eltért a szabad mezővárosok, Kecskemét, Nagykőrös helyzete, ahol erdőjog illette meg a mezővárosi parasztpolgárokat.⁶⁸ Bár az úrbéres helységeken a jobbágyok nem rendelkezhetett erdővel, az urasággal kötött kontraktusokban rendszerint biztosították részükre épületre és tűzre való fát. A kalocsai érsekség 1734-ben telepíttette újra Kecelt, s ekkor a lakosoknak, hogy mielőbb gyökeret verhessenek, viszonylag

67 ADATTÁR, Resp. Incolarum Opp. Kecskeméth, 4. p.

68 Lásd MAJLÁT, 1943. Vö. NOVÁK 1978.

nagyobb kedvezményeket biztosított, mint más jobbágyoknak. Az 1745-ben megkötött kontraktus is ezt igazolja: „Nevezett Keczei Jobbágyainak engedgyük továbbá is a Keczei Helység Határán kívül, más egyéb Kalocsaj Érsekségbeli Pusztáinkat is, ugy mint Dám Egyházát Csöngédet és Dömötört minden némü élő földeikkel határaival ugy erdeivel, és örjegeivel együtt, hogy azokat szabadon birhassák . . .”.⁶⁹ Csepregy Mihály Apostagon már az 1764-ben kötött egyezségében „az erdőket mind magánost, mind a köz osztályra valót, ugy szigetet is” magának tartotta fent, a halászzal kapcsolatban pedig így rendelkezett: „a Fokokban levő halászatnak is reám nézendő hasznát felére bírásokban és hasznokban hagyom . . .”.⁷⁰ A bogviszlóiaknak a kalocsai érsek 1751-ben engedélyezte a fa hordását az uradalmi erdőségekből, de azzal a kitételrel, hogy „semmi némü erős fát vágni ne merészellyenek, mind addig, mig a dült és lágy fáknak tart; az épületre való fa eránt pedig, ha kinek szüksége lészen, Tisztünkkel végezzen . . .”.⁷¹

TELEPÜLÉSRENDSZER

A településrendszer fejlődésére alapvetően hatott a természeti táj, s a lehetőségei között kibontakozott gazdasági szervezet, és nem utolsósorban az illető helység népességének jogállása, társadalmi viszonyai.

A belsőségből és határból álló település telekrendszeri és üzemszervezeti tagolódása konkrét települési keretekben, a mindenkori társadalmi-jogi feltételek alapján, a határhasználati lehetőségek között valósult meg. Attól függetlenül, hogy mennyire függött az illető helység lakossága földesurától — fundust kaptak a jobbágyok, amelyen felépíthették lakóházaikat és gazdasági épületeiket, s a gazdaságuk központját alakíthatták ki ott. A jobbágyok az úrbéres jogi kapcsolatok révén, a határ különböző hasznosítású részeiből, gazdasági erejük (a telekszervezeti viszonyok megszilárdulásával a telki illetőségük) és teherviselő képességük arányában meghatározott nagyságú szántóföldhöz, kaszálóhoz juthattak, és vállalkozó kedvüktől és vagyoni helyzetüktől függően foghattak művelésre külön kender- és kukoricás földeket, veteményes kerteket, s foghattak hozzá a szőlő telepítéséhez. A szabadalmas mezővárosokban (Kecskemét, Nagykőrös), ahol nem volt meg a földesúrtól való dologi függés közvetlen formája, lényegében hasonló viszonyok alakultak ki. Itt a paraszti telek-

69 OL HTL 161. c. C. 3083. 76. sz. 1—2. pag.

70 OL HTL 161. c. C. 3080. 4. sz. 4—7. pag.

71 OL HTL 161. c. 3080. 16. sz. 2—3. pag.

rendszerek lazább keretet alkottak. A „fundus” itt nem volt annyira alapvető része a paraszti üzemszervezetnek, s a tartozékföldek is lazábban kapcsolódtak hozzá. Nagykőrösön pl. csupán rét tartozott a fundus járulékaik közé („ház után való rét”), míg a szántóföld nem.⁷² A tartozékföldek — az úrbéri szabályozás után sem — nem tartoztak a sessiókba, minthogy azok hiányoztak ezekben a városokban (kivételt képez Cegléd, ahol sor került 1770-ben az úrbéri telekállomány felmérésére és kimutatására).

A társadalmi-jogi, a gazdasági viszonyok, és nem utolsósorban a táji feltételek összefüggésében a kisebb és a kiterjedtebb határu helységek településrendszereit szükséges megkülönböztetni. A kis- és nagyhatár megállapításakor *ERDEI Ferenc* megállapítását vesszük figyelembe, amely szerint 5,5 km az a távolság, amelyen belül még gazdaságos a parasztembernek naponta kijárni határbeli földjére dolgozni.⁷³ Ez az optimális távolság a kishatáru helység maximális nagysága, amely 15 000 kh területig terjed ki ideális körülmények között. Az 5,5 km-nél távolabbi határrészek már üzemhelyek kiépülését kívánják meg az ésszerű gazdálkodás érdekében, s ez már nagyhatáru helységet jellemez.

A kishatáru helységek között szükséges megkülönböztetni azokat a településeket, amelyek bérelt területeket is használnak külső üzemhelyek nélkül, azokat, ahol a saját belső határon alakultak ki üzemhelyek, és azoknak a csoportját, amelyekhez bérelt területek csatlakoztak, s azokon pusztai üzemhelyek épültek ki.

a. I. Területünkön kevés olyan helység található, amelyhez kisebb-nagyobb bérelt pusztá ne kapcsolódott volna a XVIII. században. Ezeket a pusztákat rendszerint legeltetés céljából bérelték, de olykor szántottak és szénát is kaszáltak, ott tehát ha munkahelyileg szorosan a településhez tartoztak, üzemszervezeti megosztottságot nem idéztek elő a településrendszerben. A belső határon — mint a határhatszámát áttekintése során kiderült — két, illetve három nyomásban művelték a szántóföldeket, ennek megfelelően — az egyébként is szűk határon — nem épülhettek ki üzemhelyek. A pusztákon, ha szántottak és kaszáltak is, rendszerint a legeltetés hangsúlyozódott, ami állandó üzemközpontok kiépülését nem tette szükségessé. A település belsősége tekintetében a helyzet más, funkcionálisan megosztott és osztatlan településközpontok fejlődtek ki.

Osztatlan belsőség jellemzi a XVIII. században Sári, Üllő, Gyón, Dabas, Irsa, Császártöltés, Vadkert, stb. helységeket. A belsőségnek, a fundusnak megosztódását annak tágassága szükségtelenné tette, egységes üzemközpont alakulhatott ki ott. Legszebb példái között említhetők a németekkel

⁷² Vö. NOVÁK, 1978.

⁷³ ERDEI 1974. 100. p.

telepített szabályos alaprajzú falvak,⁷⁴ s azok, amelyekben több közbirtokos osztozkodott a kevés számú jobbágytelkeken. Az urbáriumban biztosított 1 hold fundus elegendő volt a gazdaság üzemközpontjának kiépítésére, a ház és a gazdasági udvar egy helyre került. Ezt erősíti meg az irsai jobbágyok egy későbbi időszakból való vallomástétele is, amelyből kitűnik, hogy egy fertálytelekkel rendelkező gazda háza a „hozzá tartozó belső fundussal és szérús kerttel együtt 400 □ ölet foglal magában”.⁷⁵

A településrendszer funkcionális tagolódása a kisebb határú helységeken a belsőség differenciálódásában mutatkozott meg. Az ilyen belsőségű falvak, mezővárosok szép számmal találhatók területünkön a XVIII. században, amelyek között különbséget kell tennünk a belsőséget közvetlen körülvevő (Abony, Alberti, Dab, Dömsöd, Dunavecse, Apostag, Szalkszentmárton, Tass stb.) és attól közelebb-távolabb csoportosuló akolkertes, szálláskertes települések között (Bátya, Csanád, Tószeg stb.). A belső határ a XVIII. század elején 1 és 2 nyomásos művelés alatt állt, amely a századeleji megtelepedés idején — ahogyan a határhasználati rendszer is viszonylag kötetlenebb volt — a belsőség szerveződése is hasonló körülmények között ment végbe. A paraszti gazdaság belső központja eleve funkcionálisan megosztódott, a ház portáján nem épültek fel az állatok tartására szolgáló gazdasági épületek, azok kikerültek a belső lakómag körül elterülő kertekbe, *szálláskertek*be.

Az első megosztott beltelkű település csoportban a kertek közvetlenül a faluhoz ötvözödték. Mivel a nyomásokra osztott és szűk belső határon nem épülhettek fel üzemhelyek, a súlypont a szálláskertekre helyeződött, ahol az aklok, istállók, színek stb. helyezkedtek el, fontos munkákat végeztek ott, azaz a házzal együtt funkcionálisan összekapcsolódó üzemközpontja volt a paraszti gazdaságnak. Ez a megosztottság jellemzi többek között Szalkszentmártont (4. kép), Abonyt (5. kép). Hogy milyen fontos szerepet töltöttek be a kertek, szálláskertek a paraszti gazdálkodásban, jól igazolja Bugyi falu példája. A bugyi jobbágyok — akik a Vay család és Kecskemét város közötti birtokcsere kapcsán szükséges telekredezés alkalmával véleményüket kinyilvánították — a következőket mondták erről: „legnagyobb kárát látják a’ Lakosok annak, ha a’ Kertyeikben esnek változások; mert ezen Kertekben kinek kinek vagyon Istállója, melly is felér kétszer háromszor is egy Házzal; vagyon Akla, ültetett árkolása, — e’ felett sokan ezen Kerteket is hordás, és trágyázás által javították”.⁷⁶ A „hordás”

74 Lásd az I. katonai térképfelvételek ide vonatkozó szelvényeit 1783-ból (HL)

75 PML IV. 165. 29. Irsa úrbéri pere (1852—1854). Telekkönyvi kivonat, 1854, jan. 16.

76 PML IV. 165. 13. Bugyi úrbéri pere (1809—1866). 1809. bñjtmás hava 13.

ez esetben azt jelenti, hogy a kertek mélyebb fekvésű, falu alatti területen helyezkedtek el, amely csupán kaszálásra volt alkalmas. Feltöltögették és trágyázással termékenyebbé javították, ahol kerti növénytermesztést is végeztek a jobbágyok. Tulajdonképpen valamennyi kétbeltelkű helység kertjei, szálláskertjei ilyen funkciót tölthettek be. Sajátos, ettől a sémától kissé eltérő Alberti kétbeltelkűsége. A falu lakóházai a XVIII. század eleji megtelepedéskor a *Maraszyi* nevű rét szélében épültek fel, nélkülözve minden tervszerűséget, halmazosan. A házak csoportjától távolabbra, a magasabb fekvésű homokháton pedig a *nyomáskertek* jöttek létre. A Mária Terézia-féle telekredezés alkamával — mint ahogyan a fundust és tartozékait is szabályozták — a kerteket is mérnökiileg tervezett szabályos úthálózat között mérték fel, amely a „Horti Calculatorii” nevet viselte (6. kép). Ez a „nyomáskert” kifejezés a kertek rendeltetését nyomatékosan kifejezi: azon kívül, hogy ott istállókat építettek fel a jószág számára, fontos mezőgazdasági munkát is végeztek, mert oda hordták be a gabonát és ott is nyomtatták el, a szalmát pedig ott tárolták. Helyenként, a laposabb részekén kisebb kaszálókat is használtak a jobbágyok. Ezek a nyomáskertek tehát szervesen kapcsolódtak a belsőség másik alapegységéhez, a távolabb fekvő házhoz. A XVIII. század legvégén megkezdődött településrendezés alkalmával — amely végeredményben előzménye volt az egész határrendezésnek, illetve tagosításnak — ezeket a kerteket messzemenően figyelembe vették, mint az gr. Almásy János urasággal kötött úrbéri szerződésből is kitűnik: „minthogy Alberti határ osztályozásra nézve 4-ik osztályba helyezve volna, — egy telki állományra belső illetőségben egy hold föld, — melly azért is, minthogy a Földes Uraság a rendetlenül épített várost rendbeszedni szándékoznék, mint jobbágyoknak, mind pedig zselléreknek, a már rendbe szedett szérűskertekben . . . adatván ki, a városban fent álló belső Házak belső Telkeik, a belső telki illetőségekbe be nem tudattak . . .”⁷⁷ A kétbeltelkűség, illetve a kertesség szerényebb változata figyelhető meg Alsónémedin, ahol a belsőséget alkotó porták melletti kaszálón jöttek létre a *szérűskertek*. Ezeket — még a századfordulónk idején is — kaszálták, aratás idején pedig oda hordták be a gabonát, ott nyomtatták el, ott szelelték ki a magot, majd a rakományokat ott tárolták.⁷⁸ Ócsa kertessége is hasonló rendszerű volt. A Némedi út és Csiffári út mentén helyezkedtek el a kertek, s mivel mélyebb fekvésű területen feküdtek, kaszálóként használták, de istállók is álltak bennük.⁷⁹

77 PML IV. 165. 2. Alberti úrbéri pere. Úrbéri Szerződés, 1840. március 31.

78 NOVÁK, 1979.

79 PML IV. 165. 42. Ócsa úrbéri pere (1772—1848). Litt. L. 1839. júl. 3.

A települések belsőségének funkcionális tagolódását a táj felszíni adottságai is befolyásolták. A házak szűk belső magon csoportosultak, s attól közelebb-távolabb elkülönülve pedig az aklok, szálláskertek sorakoztak. Ennek a formának egyik legszebb példája Tószeg, amely a Gerje és a Tisza árteréből kiemelkedő hátakon települt. *GALGÓCZY Károly* a múlt század közepén is még a XVIII. századi viszonyokat tapasztalta. Leírja, hogy a házak a templom körül halmazosan csoportosulnak, s azoktól távolabb, másik halmon sorakoztak az aklok, ahol istállóban tartották, a jószágot, telkén pedig a takarmányt és a szalmát.⁸⁰ A Duna árterén hasonló megosztottságú települések jöttek létre. Ezek között találjuk meg Bátyát, Csanádot, Szeremlét is. A házak szűk, árvízmentes háton sorakoztak. A szeremleiek 1769-ben károsodásuk között említik a Duna árvizeit, mint elmondásukból kitűnik: „minden Határunkat el lepi, még a' faluba-is bé jön, és kintelenek vagyunk Ladikon szomszéd házhoz is menni”.⁸¹ A mocsaras környezet Bátyán sem tette lehetővé tágas porták kimérését, de még a falu melletti csoportosulását sem. A szálláskertek a falutól néhány kilométerre, védettebb magaslaton alakultak ki, ott épültek ki a paraszti gazdaságok üzemközpontjai.⁸²

E településrendszer-típus sajátos változata Hajóson fejlődött ki, s a funkcionális megosztottság a szőlőgazdálkodással áll kapcsolatban. A falu belsőége osztatlan, attól távolabb, a helység és a szőlő között pincecsoport épült ki. Ez a „pincefalu” — a szálláskertekhez hasonlóan — eredményezte a település funkcionális tagolódását.⁸³ Ez a településrendszeri forma jellemzi a közeli Császártöltést is, ahol szintén németek laktak. Távlatos vidékek németek falvaiban is hasonló „pincefalvak” jöttek létre (pl. Nagybörzsöny), amelyek annyiban különböznek a hajósitól, hogy a présházak, pinceházak a borkészítés eszközeinek és bor tárolásán túl más fontos gazdasági szerepet is betöltöttek (gabona, takarmány tárolása stb.).⁸⁴

a.2. A kishatárú, megosztott településrendszer másik csoportját azok a helységek alkotják, amelyek határán is kialakultak üzemhelyek. Mint ismeretes, általában a szűk határon a nyomásos határhasználat nem tette szükségessé üzemhelyek kiépülését, ennek ellenére kivételek adódnak, melyek megemlítése szükséges. A XVIII. század végén a sorra létesülő szőlőskertekben fontos üzemhelyek alakultak ki, ahol gyakran a szőlőgazdálkodáshoz kapcsolódó munkákon kívül más mezőgazdasági funkciók

80 GALGÓCZY, 1877. II. k. 228.

81 ADATTÁR Resp. Poss. Szeremlye. 4. p.

82 FEHÉR, 1974 115—129.; BARTH 1975/b. 246—250.; Vö. HOFER, 1960. 342.

83 Vö. BARTH, 1975/b. 246.

84 Vö. NOVÁK, 1977/b. NOVÁK, 1977/c.

is helyet kaptak. Itt említhető meg Alberti, Irsa és Pilis településrendszere, ahol a szőlőskertek dűlői mentén *borház* sorok alakultak ki.⁸⁵ Irsa osztatlan belsőségű, település, s funkcionális megosztottságát a szőlőbeli üzemhelyek jelentik. Alberti és Pilis belsősége viszont funkcionálisan tagolódott, s így azokban a helységekben a szőlőbeli üzemhelyek kiépülése a paraszti gazdaság további üzemszervezeti differenciálódását valósította meg, s funkció tekintetében többszörösen megosztott településrendszert hívott életre.

E típuson belül másik nagyobb csoportot alkotják a Kecskemét környéki falvak, Alpár és Tiszakécske. Mint a határhasználat részletesebb vizsgálata során utalunk is rá, ezekben a helységekben az osztatlan belsőség mellett a határ különböző részein kialakult mezeikertek jelentették a paraszti gazdaságok üzemszervezeti differenciáltságát. A demográfiai és domborzati viszonyok, valamint a jobbágyok cenzualista voltából következően az úrbéri viszonyok is⁸⁶ a kötetlen határhasználatot tették lehetővé. Az úrbérrendezés idején a határban elszórtan helyezkedő mezeikerteket tehát „ház után valónak”, a jobbágytelek szerves részének tekintették Alpáron, 1768-ban.⁸⁷ Kécskén is hasonló úrbéres viszonyok között ez a település rendszer alakulhatott ki, mint arról a jobbágyok tudósítanak 1768-ban: „Földeink egyenetlensége miatt nem vetőre, vagyis Calcaturára, hanem Kert helyekre vannak szántó földeink, ugy kaszálló Rétyeink fel osztva, ki ki azért önnön Kert helyin mind Őszi, mind Tavaszii vetésit, ugy kaszálását teszi, és egy egész Helyes Jobbágyinak egész Kert helye annyira terjesztődik, hogy azon 20. Posonyi mérő vetés alá szánthatt, és 6. ökrü 6. szekér szénát kaszálhatt”. Ezekben a mezeikerteken jöttek létre a szállások, amelyek gazdasági üzemközpontok voltak (6. kép). Természetesen, ezeken a kerteken kívül, a határ más részén elhelyezkedő káposztás és kenderes kerteket, úgyszintén kaszálókat is használtak a jobbágyok.⁸⁸

a) 3. A táj jellegéből következően számos település belső határa nem nyújtott kellő lehetőséget a megélhetésre, ezért olyan puszták árendálása volt szükséges, ahol szántóföldi termelést és kaszálást lehetett folytatni, valamint a jószág legeltetésére is mód adódott. Az ilyen kettős határu településeket Solttól délre, a Duna mentében találjuk meg.

A XVIII. század elején e vidéken is a kötöttebb és kötetlenebb határhasználat volt érvényben. Solt belső határán kétnyomásos, Patajon kertes

85 Lásd NOVÁK, 1975/b. 240—241.;

86 „... az szántó földnek egyenetlensége miatt nem lehetvén említett Helységünket sessiokra reducálni s következendő képpen azokra adót hellesen ki vetnünk summában vélek meg alkudtunk, ugy mint in rnis 200...”. OL HTL 164. c. C. 3083. 78. sz. Ókéske, Galántai Balog János contractusa 1756-ban. 4. pag.

87 ADATTÁR, Resp. Poss. Alpár 5. p.

88 ADATTÁR, Resp. Poss. Kécske, 5. p.

határhasználati rendszerről esik szó 1728-ban.⁸⁹ A délebbre fekvő, pusztai földeket művelő helységekben a szabadfoglalás gyakorlata élt. Ordas, Pataj esetében a puszták árendálása egyénileg történt, míg a kalocsai érsekség falvaiban kollektíve. A pataji jobbágyok vallomásából jól körvonalazódik az egyénileg bérelt pusztai területek használata. 1768-ban említik: „Mint hogy ezen Váross nincsen Colonicalis fundusokra fel osztva, azért ház után, sem szántó föld, sem kaszálló Rét nincs excindálva, hanem némelly Lakossinnak az Uraság Pusztáin, némellyeknek pedig M. Kalocsai Érsekségtől Árendált Pusztáin vagynak az szántó földeik, az is pedig, kinek több, kinek kevesebb”. A pusztákon üzemhelyek épültek ki, amelyeket a jószágtartás szükségletei hívtak életre: A jobbágyok elmondásából kitűnik: „Az Árvíz miatt itt Városunkban Marha tartásra helyük nem lévén, *Árendás Pusztákon szállásokat tartani és ottan cselédeknek különös Konyhával szolgálni kényszerítettünk*”.⁹⁰ Ezek az egyénileg bérelt pusztákon *BÁRTH János* az egy nyomást, a vad talajváltó földművelést említi, míg a délebbi fekvésű, érseki uradalmi falvak pusztáin az „árendáló közösség egyes tagjainak helyileg és mennyiségileg kötetlen földhasználatát”.⁹¹ A bogyszlói jobbágyok pusztai közös földhasználatának kialakítását Csáky Miklós kalocsai érsek 1756-ban is a község elöljáróira bízta, meghagyva, „azért is intetik a Bíró és Esküttek hogy igaz és jó lelki eméret szerint, kinek kinek minden személy válogatás nélkül, érdeme szerint, a' mint a' terhet viseli, azokbul juttassanak, igazán felosztván”.⁹²

Solt és Pataj szabályosan megosztott településrendszerűek voltak a XVIII. században. A belsőség funkcionálisan tagolódtott a házak és az aklok, szálláskertek csoportjára. Itt a kezesjószág mellett a rakományok is helyet kaptak, amelyeket a belső határról gyűjtöttek be. A határ távolabbi részein, a kötetlenebb határhasználat következtében, szórvány és csoportos szállások jöttek létre.⁹³

A Kalocsa környéki falvak (Foktó, Uszód, Szentbenedek, Lak, Ordas), a távolabbi Harta és Egyháza, de maga Kalocsa mezővárosa is abban a helyzetben voltak, hogy jobbágyaik kellő megélhetést csak az érsekségtől bérelt, illetve távolabbi puszták használatával biztosíthattak maguknak. Itt is kettős határrendszerekkel találkozunk. A belső határ kicsiny, az ártéri víznyós, mocsaras jelleg következtében rossz mezőgazdasági hasznosíthatóságú. Itt csupán a termékenyebb hátaikon történő kertművelésre nyílt le-

⁸⁹ PML CP. I. 4. Conscript. Regnicol. 1728. Pataj, Solt.

⁹⁰ ADATTÁR, Respons. Oppidi Pataj, 4. p.

⁹¹ BÁRTH, 1973. 274.

⁹² OL HTL 161. c. C. 3080. 16. sz. 2—3. pag. A külső üzemhelyek, szállások, a településrendszer szerveződésével kapcsolatban lásd ANDRÁSFALVY, 1975. 332. p.

⁹³ Lásd az I. katonai térképfelvételezés ide vonatkozó szelvényeit 1783-ból.; V6. FÉL, 1937. 350—366.

hetőség. A helységek belsőségei körül, vagy távolabbra, alkalmas térszínen kialakított káposztás, kenderes, kukoricás, gyümölcsös, veteményes kertek jelzik azok hasznosíthatóságát. A laposabb részeken kaszálókertek is elkülönültek.⁹⁴ E kertek mellett jellegzetesek a szálláskertek, amelyek a házakkal beépített központi települési magot vették körbe, s ott a kezesjóságot tartották, valamint különböző mezőgazdasági munkát is végeztek bennük.⁹⁵ Hogy a belső határ mezőgazdasági hasznosítása nem volt kielégítő a paraszti gazdaságok számára, több példával is igazolható. A foktőiek, hartaiak pl. hangsúlyozták 1768-ban, hogy csak a pusztákon szánthatnak. A hartaiak a kerteken kívül más szántófölddel nem rendelkeztek belső határukon, ahol még kaszálóhoz sem juthattak, a pusztákon viszont folytathatták szántóművelést, és rét is volt elegendő. Ez a tény is magyarázza úrbéres állapotukat, zsellér sorsukat. A belső határt nem lehetett felosztani jobbágytelkekre a megfelelő földek hiányában, viszont a pusztákon mindenki bérelhetett magának földet.⁹⁶ A településrendszer ilyen természeti környezetben való alakulására a legkimerítőbb magyarázattal a kalocsai és egyházi jobbágyok szolgáltak 1768-ban. Kalocsa mezőváros belső határán csupán kukoricát és lent termeszhettek, míg a pusztákon gabonaféléket. Szénát is ott kaszálhattak, a jóság legeltetésére is ott adódott alkalom. A kalocsaiak a Duna rendszeres áradásainak tulajdonítják a legelő hasznavehetetlenségét is, amiért is, „ha Marhát ha csak külső Pusztákra, Dombosabb Hellyekre ki nem hajtanánk, éhel is meg döglene. *Határunkban az mint hogy Istállót sem építhetünk, hanem más távul levő Pusztákon, a' hova nagy fáradsággal ki s. be járunk, úgy két konyhát mind ide haza, valamint az Pusztán egy aránt kell Tüzelővel, és Elesigget tartanunk*”. Ebből a híradásból világosan kitűnik az, „minthogy ennyi posvány között lakunk”, a mezőváros belsősége nem osztódott meg, az üzemhelyek a távoli pusztákon épülhettek ki. Ezek a szállások igen fontos gazdasági központok voltak, ahová a jósággtartás összpontosult, rendszeresen lakták, s onnan jártak művelni a szántóföldeket. Az „ugar szer” nélküli, újraosztásos földművelési rendszer nem volt akadálya a szállásrendszernek, mert a szállások csoportosan épültek.⁹⁷ Tulajdonképpen ez a szisztéma jellemezte Egyháza településrendszerét is, de ott — tekintettel arra, hogy a Kisapostag, Baracs puszták a Duna túlsó partján helyezkednek el — a puszták különállósága szembetűnőbben kiemelkedik. Az egyházi jobbágyok kárvallásuk között említik 1768-ban, hogy a belső határon csu-

94 BÁRTH, 1974/b. 213—233.

95 BÁRTH, 1975/b. 245—256.; Vö. LABODA—MAJOR, 1956. 55—74.; FÉL, 1937. 350—366.; BÁRTH, 1974/c.

96 ADATTÁR, Resp. Possess. Hartha, 4—5. p.

97 ADATTÁR, Resp. Civis A Eppalis Colocensis, 4. p.

pán kevés szőlőhegygel, kaszálóval és legelővel („amelyen csupán fejos Marháink és Borjuk járhatnak, de azok is elég szorossan”) rendelkeznek, s „itt ben semmi szántó földünk nem lévén, túl a Dunán mind szántást, mint vetést, és széna takarítást kellett tennünk, és mindenkor a Dunán által takarodunk, ahhoz járul, hogy minden Marháink, és Takarmányunk túl a Dunán lévén, két konyhát kell tartanunk.”⁹⁸

A Kalocsa környéki falvak (Foktó, Uszód, Szentbenedek, Ordas stb), ahol bekövetkezett a belsőség funkcionális megosztódása, a *többszörösen megosztott település* típusát képviselik. A kétbeltelkű településhez szervesen kapcsolódnak a pusztai szálláscsoportok, amelyek az üzemszervezet további differenciálódásának eredményei. Az újraosztásos földközösség megszűntével, az 1760-as évek végén a pusztai földek végleges felosztására kerültek, területüket betudták a jobbágyok telki illetőségébe. Időközben a pusztákon is kialakult a nyomásos földművelési rendszer. Ez szükségessé tette, hogy a gazdasági üzemhelyszerepű szállásokat továbbra is kis telkeken, csoportokban tartsák.⁹⁹

b) A nagy határú, kiterjedt belső határral és ahhoz kapcsolódó kiterjedt pusztákkal rendelkező helységek között három települést említhetünk meg területünkön: Kecskemétet, Nagykőröst és Ceglédet. Mindhárom a török hódoltság idején kiváltságot élvező házas város volt, s ez a jogi státusz tette lehetővé azt a jelentős mezővárosi fejlődést, amely a XVII—XVIII. század folyamán bontakozott ki. A környező falvak népessége fokozatosan e városok árkaik belül keresett menedéket. Az elpusztult falvak határát pedig rendszeresen bérelték, ahol a külterjes állattenyésztés, valamint a mezeikertekben szántóföldi gazdálkodás történhetett. A XVII. században hatalmas puszták kerültek e mezővárosokhoz. Kecskemét, Nagykőrös birtoka egészen Pest alá felhúzódott.¹⁰⁰ A XVIII. század elején döntő változást hozott az elpusztult falvak jelentős részének újratelepítése, amely a bérelt pusztaterület összeszűkülésével, a gazdálkodás intenzív irányba történő fejlődésével járt. A határhasználat sajátosan alakult ezekben a mezővárosokban. Mivel hiányoztak a jobbágytelkek, szabad határhasználat alakulhatott ki. A belső határon, a homokos hátakon, „Hegyeken” sorra létesültek a szőlők, a mélyebb területeket kaszálták, legeltették. A birtoklást nem az úrbéres viszonyok határozták meg, hanem az illető gazdák teherbíró képessége, vagyoni helyzete. Kecskeméten, Nagykőrösön a XVII. században a város adományozta és a vásárolt földeken történhetett a gazdálkodás.¹⁰¹

98 ADATTÁR. Resp. Poss. Egyháza, 4. p.

99 BÁRTH, 1975/b. 262—270.

100 PAPP, 1936. 90—92.; PML Nagykőrös város levéltára, Birói számadások 1626—1701.; Vö. MAJLÁT, 1943.; MÁRKUS, 1942. NOVÁK, 1978/b.

101 Vö. PAPP, 1936.; MAJLÁT, 1943. NOVÁK, 1978/b.

Ilyen telekviszonyok miatt a belső határon és külső pusztákon mezei kertek alakulhattak ki, amelyek a paraszti gazdaságok egy-egy intenzív üzemhelyét képezték: a szántóművelés és rétgazdálkodás mellett a szállás funkcióját is betöltötték. A mezei kertek sajátos üzemszervezeti képződmények, amelyek a XVII. századot megelőzően is léteztek, a Duna—Tisza köze e vidékének jellegzetes településrendszer-típusa volt kisebb települések határára mint Abonyban és Nyársapáton is.¹⁰²

Tehát a XVIII. század időszakában már Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd településrendszere funkcionálisan megosztott volt. A belsőség a lakóházak, szűk porták és az aklok, szálláskertek együtteséből állt (6, 8. kép), amelyhez a mezei kertek tartoztak (9. kép). A kertek tulajdonképpen mezőgazdasági üzemhelyek voltak, ahol szántóföldi növénytermesztés, szénatermelés történt, s felépültek ott istállók, színek, és rakományokat tároltak. A XVIII. század végén az úrbérrendezés nem érintette a mezei kerteket: Kecskeméten, Nagykőrösön nem osztották fel a határt jobbágytelkek szerint, így határrendezésre sem került sor. Cegléd hátrányosabb helyzetbe került a XVIII. század folyamán. A Clarissa-rend — mint a helység egyedüli földesura — kiterjesztette a hatalmát a mezővárosra, s 1751-től pedig teljes jobbágyi szolgálatot követelt a függésbe süllyedt ceglédiektől (pénz, naturálé fizetés, kilenced adás, robot, stb). 1770-ben mérték fel a belsőséget és a határt jobbágytelkek szerint, s rendelték el a határ három nyomásra történő felosztását. A mezeikertekkel, illetve tanyákkal kiépült ceglédi határ — a reguláció ellenére — megőrizte korábbi településrendszerei funkcionális megosztottságát (ház-akol-tanya). A jobbágytelkek fundamentumaként a tanyasi (jobb minőségű) földet vették alapul. Így Cegléd településrendszere hasonló képet mutatott a Kőrös menti nagyhatarú — s földesúri fennhatóság alatt álló — településekkel, mint pl. Békéscsaba, Mezőberény, Mezőberény, Gyoma, Endrőd, Öcsöd, Szarvas stb.¹⁰³ A demográfiai helyzet megváltozása, a mezővárosok lélekszámának növekedése, s század végére előidézte a lakóközpont kiterjedését az akolkertekre, s azok gazdasági funkciójának átalakulását váltotta ki. Mindezek következményeként fokozatosan megnövekedett a határbeli üzemhelyek, a mezei kertek gazdasági jelentősége, átvéve az akolkertek funkcióját, a gazdasági központ jelleg, a tanyaüzem szerepe hangsúlyozódott ki.

102 PETRÓCZI, 1961. 10.; ÉRI, 1962. 182—192.

103 WELLMANN, 1967. 312—314. p.; VÖ. MENDŐL, 1929.; NOVÁK, 1977/a.; SZILÁGYI, 1967.; SZILÁGYI, 1973.

ÖSSZEGEZÉS

Dolgozatunkban a Pest-Pilis-Solt vármegye alföldi területének településnéprajzi viszonyait tekintettük át a XVIII. században. A földrajzi táj sajátosságai, annak keretei között kibontakozott gazdálkodás, valamint a társadalmi viszonyok együttesen meghatározták a települések fejlődését, a településrendszer alakulását. A török hódoltság idején erőteljesen lecsökkent a településállomány, amely a jobb helyi és helyzeti energiával rendelkező helységek fejlődését lökészerűen megindította. Ezek a mezővárosok mentesültek a magyar földesúri hatalom közvetlen fennhatóságától, így sajátos társadalmi-gazdasági szervezet bontakozhatott ki a településkereteik között. A többi kisebb helység fejlődése tehát megrekedt a XVII. század végén, csupán a XVIII. század elején normalizálódott a helyzetük. A földesuraik visszaszatértek, úrbéres viszonyba kerültek, nem tudták viszonylagos függetlenségüket megőrizni, mint Kecskemét és Nagykőrös népessége.

A XVIII. század elején viszonylag kedvező helyzetben voltak területünk helységei. A lélekszám kisebbsége, a viszonylagos földbőség gyors fejlődést tett lehetővé. A határhasználat ebben az időszakban kötetlenebb volt, rendszerint egy és két nyomás szerint művelték a földet, de a kertés, mezei kertés rendszer is kialakult területünkön. A határhasználat sajátosságát emeli ki a bérelt puszták. Az északi terület helységeiben kiegészítő szerepet játszottak a puszták, zömében a jószágtartás, szénatermesztés igényeit elégítették ki, de a földművelésre is alkalom adódott. A Kalocsa környéki, a kalocsai érsekséghez tartozó falvak számára ezek a puszták létfontosságúak voltak, tekintettel arra, hogy a belső határ nem nyújtott megfelelő életlehetőséget a lakosságnak. Itt a XVIII. század elején az újraosztásos földközösségekben használták a földeket.

A XVIII. század közepétől fokozatosan megszilárdult a telekszervezet. Sorra felmérték jobbágytelkek arányához a települések határát. Ez a folyamat az 1760-as évek végén az úrbérrendezés során teljesedett ki. Ebben az időszakban szilárdult meg a határhasználat is. Az úrbérrendezés a határ rendezésével is járt, amikor a szabályozott jobbágytelkek arányában osztották a határt három kalkatúrára, az ugar közbeiktatásával. Kecskemétet és Nagykőröst ilyen reguláció nem érintette. Az úrbérrendezés a majorsági földek elkülönítését is jelentette, ezért a puszták jelentős része földesúri birtokban és használatban maradt. Kivételt képeznek a Kalocsa és környékének helységei (Foktő, Uszód stb.), ahol a jobbágytelki illetőséget — a belső határ alkalmatlansága miatt — a bérelt pusztákon osztották ki.

A táj, a gazdálkodási lehetőségek és társadalmi viszonyok alapvetően meghatározzák a településrendszer alakulását területünkön. A Kecskemét —

Nagykőrös környéki homokbuckás vidéken a mezeikertes-rendszer a jellemző a XVIII. század folyamán. Ez a szabadabb jogállás és kötetlen határhasználat következménye. A XVI. században is mezei kertes művelés jellemezte a mezővárosokat, de a kisebb falvak településrendszere is hasonló volt. A XVIII. század folyamán ez a mezeikertes-rendszer tovább erősödött, s a táji adottságok miatt a kisebb, földesúri helységekből is kialakult.

A vizsgált területünk más részein, a szűkebb határú falvakban osztatlan és kétbeltekű, kertes településrendszerek jöttek létre. Sajátos csoportot alkotnak azok a helységekből, amelyek a belső határukonszántóföldi művelést nem folytathattak, de kellő mértékben a kaszáló- és legelőszükségleteket sem elégíthették ki, s ezért a pusztákon történő gazdálkodásra kényszerültek. Ez a gazdasági kényszer a pusztai szálláscsoportok kialakulását tette lehetővé, amely a többszörösen megosztott településrendszer kifejlődéséhez járult.

IRODALOM

- ANDRÁSFALVY Bertalan 1975 Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. *Tanulmányok Tolna megye történetéből VII.* (szerk. K. Balog János) Szekszárd.
- BÉL Máttyás 1977 Bél Máttyás Pest megyéről (ford. SZABÓ Béla). *Pest Megyei Múzeumi Füzetek X.* (szerk.: Ikvai Nándor). Szentendre.
- BÁRTH János 1970 Hanyik. A gazdálkodási mód és a települési forma összefüggése egy megosztott települési rendszerben. *Ethn. LXXXI.* 430–441.
- BÁRTH János 1973 A kalocsai szállások településnéprajzi sajátosságai. In: *Dissertationes Ethnographicae I.* (szerk.: Tálasi István), Budapest, 253–309.
- BÁRTH János 1974/a Migráció és kontinuitás egy Duna melléki táj népesedéstörténetében. *Cumania II.* Kecskemét, 285–329.
- BÁRTH János 1974/b Kalocsa környéki ártéri kertek a XVIII–XIX. században. *AgtSz. XVI.* 213–233.
- BÁRTH János 1974/c Duna melléki pusztai tartozéktelepülések a 18–19. században. In: *Paraszti társadalom és műveltség a 18–20. században* (szerk.: Hofer Tamás – Kisbán Eszter – Kaposvári Gyula) III. Tanyák. Szolnok, 97–115.
- BÁRTH János 1975/a A kalocsai szállások településnéprajza. *Kalocsai Múzeumi Dolgozatok 1.* Kalocsa.
- BÁRTH János 1975/b A szállás fogalma és típusai Kalocsa környékén. *Ethn. LXXXVI.* 232–271.
- ERDEI Ferenc 1974 A magyar falu. Budapest.
- ÉGETŐ Melinda 1973 Az Alföld és a Dunántúl szőlőművelésének kapcsolata. *Dissertationes Ethnographicae I.* (szerk.: Tálasi István). Budapest, 195–248.
- ÉGETŐ Melinda 1974 A szőlőművelés átalakulása a századfordulón a Solt-Vidéken. *Cumania* (Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei) II. Kecskemét, 133–156.
- ÉRI István 1962 „mezei kertek” Nyársapáton a XVI. században. *AgtSz. IV.* 182–192.
- FEHÉR Zoltán 1974 A bátyai szállások. *Cumania II.* Kecskemét, 115–132.
- FÉL Edit 1937 Adatok Dunapataj néprajzához. *NÉ XXIX.* 350–366.
- GALGÓCZY Károly 1877 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monographiája. I–II. Budapest.
- HOFER Tamás 1960 A magyar kertestelepülés elterjedésének és típusának kérdéséhez. *Műveltség és Hagyomány I–II.* Budapest, 331–351.
- KÁLDY-NAGY Gyula 1971 Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546–1562). Ankara.
- KÁLDI-NAGY Gyula 1977 A budai szandzsák 1559. évi összeírása. In: *Pest megye múltjából 3.* (szerk. Lakatos Ernő). Budapest.
- KOSÁRY Domokos 1965 Pest megye a kuruckorban. In: *Pest megye múltjából II.* Budapest, 9–89.
- LABODA Zsigmond–MAJOR Jenő 1965 Egy dunamenti falu településtudományi vizsgálata. *Településtudományi Közl.* 8. sz. Budapest, 55–74.
- MAJLÁT Jolán 1943 Egy alföldi cívis-város kialakulása. Budapest.
- MÁRKUS István 1943 Kertek és tanyák Nagykőrösön a XVII–XVIII. században. Kecskemét.

- MENDÖL Tibor 1929 Szarvas településföldrajza. Debrecen.
- NOVÁK László 1975/a Településnéprajz és az Alföld településrendszer-típusai. Doktori értekezés a KLTE Néprajzi Tanszékén.
- NOVÁK László 1975/b A szőlő Albertirsa és Pilis hagyományos telekrendszerében és üzemszervezetében. *Studia Comitatus* (Tanulmányok Pest megyemúzeumaiból) 3. Szentendre, 231—275.
- NOVÁK László 1977/a Gyoma településnéprajzi viszonyai és hagyományos paraszti gazdálkodása. In: *Gyoma története* (szerk. Szabó Ferenc). Gyoma, 504—576.
- NOVÁK László 1977/b A Börzsöny hegység északnyugati vidékének településnéprajzi viszonyai. *Studia Comitatus* (Tanulmányok Pest megye múzeumaiból) 5. Szentendre, 243—307. p.
- NOVÁK László 1977/c A Börzsöny-hegység ÉNY-i vidéke falvainak szőlőművelése. *Studia Comitatus* (Tanulmányok Pest megye múzeumaiból) 5. Szentendre, 219—241. p.
- NOVÁK László 1978/a A Duna—Tisza köze temetőinek néprajza. *Cumania* V. Ethnografia. Kecskemét, 219—305. p.
- NOVÁK László 1978/b Nagykőrös mezővárosi fejlődése és településrendszere a XVII—XIX. században. *Acta Musei de János Arany nominati* (a Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei) I. Nagykőrös.
- NOVÁK László 1979 Alsónémedi hagyományos gazdálkodási viszonyai a XVIII—XIX. és XX. században. In: *Alsónémedi története és néprajza* (szerk. Balassa Iván). Alsónémedi.
- PAPP László 1936 A kecskeméti tanyatelepülés kialakulása. Szeged.
- PETRÓCZI Sándor 1961 Cegléd település- és népességtörténete. *Ceglédi Füzetek* 11. sz. Cegléd,
- PETRÓCZI Sándor 1965 Pest megye újjátelepülése (1711—1750). In: *Pest megye múltjából* II. Budapest, 95—154.
- PÉCSI Márton (szerk.) 1967 Dunamenti síkság. Duna—Tisza közti Hátság. **In:** Magyarország tájfeldrajza 1. Budapest, 165—175, 214—221.
- SZILÁDY Áron—SZILÁGYI Sándor 1863 Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországban. Nagy-Kőrös, Cegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból, I—II. k. Pest.
- SZILÁGYI Miklós 1967 Túrkeve és Öcsöd kertes települése. *Néprajzi Közlemények* XII. évf. 1—2. sz. 3—11. p.
- SZILÁGYI Miklós 1973 Mezővárosi közösség és néphagyomány. In: *Mezőberény története* (szerk. Szabó Ferenc) 2. k. Mezőberény, 179—226. p.
- TESCHEDIK Sámuel 1786 A' paraszt ember Magyar Országban, Mitsoda és mi lehetne egy jó rendbeszedett falunak rajzolatjával egyetemben. Pécs.
- WELLMANN Imre 1965 Pest megye parasztsága és az úrbérrendezés. In: *Pest megye múltjából* (szerk. Keleti Ferenc—Lakatos Ernő—Makkai László). Budapest, 155—202.
- WELLMANN Imre 1967 A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdon vallomásainak tükrében. *Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok* 3. Budapest.

ADATTÁR

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés (1768—1769) kilenc kérdőpontjára adott válaszok a Bács-Kiskun megye egykor Pest-Pilis-Solt vármegyéhez tartozott helységeiben

A KILENCPONTOS KÉRDŐÍV

1. Vagyon-é valamelly urbariumjok, s ha vagyon, minéműek és micsoda időtül fogva hozattatott bé?
2. Ahol penigh semmi urbariumok ekkoraig nem voltak, contractus szerint -é, avyga bevett szokás és usus szerint az jobbágyi robották tétettek? És ollyatin robottáknak pedighlen ideje mioltátul fogvást kezdődött és vétetett bé? Nem de nem talán az mostani contractusok előtt más urbariumok voltak? És mikor kezdődött mostani robotolásnak módgya?
3. Ahol semmi urbariumok és contractusok nincsenek, az szokott és ususba vett jobbágyi adók mibül állók; ezen fölyül mikor és mi móddal az ollyatin szokásban vett robotok kezdődtek?
4. Minden helségnek micsoda és minémő haszonvétele, úgy ellemben micsoda kárára szolgáló állapoti határiban vannak?
5. Hány és micsodás szántóföldeket és réteket egész ház helyes jobbágy bír, egy hold föld hány posonyi mérőre való, és a réteken maga ideiben sarjut kaszálni lehet-é?
6. Egy egy jobbágy által hány napi és minémő robot, mennyi számú vonyó marhával eddiglen az uraságnak tétetődött, és az menetelek az jövetelekkel az jobbágyoknak számláltatott-é, az robotában, vagy sem?
7. Az kilenczed eddiglen és micsoda időtül fogvást mikbül adatott és azon kilenczednek kiadása azon vármegyebéli más dominiumokban szokásban vagyon-é? És miket még az jobbágyság más adó fejiben esztendőnkint maga földes uraságának adott, és jelessen az adók és ajándékok az földes úr által akár kész pénzben, akár naturálékban mibül állók?
8. Hány pusztá ház helyek vannak minden helségben, melly időtül fogvást, és mi okbul pusztúltak el, és ki által birattatnak?
9. Az jobbágyok szabadok-é vagy örökössek?

Responsa Possessionis Akasztó

Ad 1^{am} Minékünk semmi Urbariumunk sem vólt, most sincsen.

Ad 2^{am} Ezen Helségnek meg szálitása ideiben, az melly 1718^{ak} Esztendőben törént, Néhai Méltóságoss Groff Kohári István ó Excellentiaja Contractussa szerint fizettünk az Uraság száz forintokat, és valami Kevésbül álló ajándékot; az után

Mlgos Gróff Kohári Ambrus ő Nagysága keze alá jutván, ugyan azon szerint maradtunk régi Contractus mellett egész 1747^{dk} Esztendeig, csupán csak azzal a Külömbsséggel, hogy Konyhara valókkal mint egy 50. forintig esztendőnkint többet adtunk, 1747^{dk} Esztendőben pedig Néhai Mlgos Gróff Misházy Jóseff Földes Urunkkal más Contractusra léptünk, melly itten sub Nro. 30° producaltatik, 's az szerint ez mai napig fizetünk 700. Rhen. forintokat; Robotot pediglen soha sem tettünk.

Ad 3^{tum} Valami előb emléténk, az szerint adóztunk.

Ad 4^{tum} Hasznunkra szolgál elsőben, hogy egy kis Szöllő hegyünk vagyon masodszor Szántó földünk is valami kevés vagyon Határunkon, de arul harmad része is nehezen élhetne az Helsingünk, Egy kis Erdőcskénk is van, de az Hellység Házához nem volna elegendő. Tüzelőnk, ha Tilalmas nem vólna, Nádolásunkis vagyon, száraz Malmunk, Korcsmánk egész Esztendeig, Mészár székünk, egy kis Görög Bóltunk is van, Só alá Szegedre járunk, mellyet néha Bajára, néha pedig Vecsén felül lévő Profont Házhoz szállítani szoktunk, Dunatul két Mért föld nére vagyunk, Kenderföldrünk képeesen vannak. Kaszálnok is de igen szökken, Legelő Mezőnk is vagyon noha igen szorossan, és az csak a' fejs Marhanak sem elegendő, Ország Uttyában lakunk. Ellemben pedig Kárunkra szolgál az, hogy a' szántó földeinknek egy része igen Homokos lévén abból száraz üdővel a' Vetést a' szél ki horgya; Más része pedig igen Nedves, és abbul a' Föld árja gyakorta a' magot annyira ki veszti: hogy Kevés, és néha semmi hasznát nem vehetni. Némellykor pedig Duna áradássalapossabb földeinket el öntvén azokat haszontalanná teszi. Ahhoz járul hogy igen lapos, és ürjeges helyen lakván, sok Töltéseknek, és három Hidaknak csináltatásával, terhelhetünk. Legelő Mezőnk is olly szoros, hogy a' mi kevés Marhánk vagyon, annak el tartására Két Mért fölnére Pusztát árendázunk, és ott melette Embereket tartanunk kellettik.

Ad 5^{tum} Szántó földünk két nyomásra lévén el osztva, azokbul az egyikén egy leg főbb Gazda vethet ell 8. Posoni Mérőt, a' másikán pedig 12 Két Posonit, és így Öszves-séggel ha minden földit el vetheti, Vethet 20. Posoni Mérőt, ugy hogy más esztendőre semmi földje nem marad. És az ollyatén Gazda a' midőn ideje vagyon, és a' Víz el nem rontya, takaríthat 5. szekérre való szénát, Sarjut pedig nem lehet Kaszálni mert az első kaszállás sokszor Aratás után esik.

Ad 6^{tum} Mi Contractus mellett lévén, semmi Robotot nem tettünk.

Ad 7^{tum} Azon Contractus szerint élvén, a' Kilenczedet Uraság engedelmbül magunknak tarttyuk, hanem a' Tizedet minden nénű Őszi és Tavaszi Vetésbül, Báránnyokbul, Borbul, és Méhekbül in Natura szortuk ki adni; Más Uraságoknál Itt Nemes Vármegyében miképpen ezen dologban tractaltattnak nem tudgyuk. Ezeken kívül az Uraságtul semmi némű Ajándék adásra valamint nem Kinszerítettünk, ugy ha valami csekélységet jo akaratbül adtunk ára számot nem tartottunk.

Ad 8^{tum} Itt semmi pusztá Ház helyly nintsen.

Ad 9^{tum} Mink szabad Jobbágyok vagyunk, és itt az Hellységnek eleget tévén, és az Uraságnak el adott Ház árából huszadik pénzt meg adván, Kinek hova Tettzik, el mehetünk.

Szabó Mihály Fő Biró
kezem + vonása

Loványi Andras törvény Biró keze + vonása
Lajkó Istvány Esküt kezem + vonása
Csatay Imre Helség Notariussa m. k.

Responsa Incolarum Possessionis Alpár

Ad 1^{mum} Nékünk Urbariumunk nincsen, emlékezetünkre nem is vólt.

Ad 2^{dum} Ha jól emlékezünk 1727^{ik} Esztendőben kezdődött ezen helység szállódni, az Lakosokk pedig tuggyuk, hogy Mélghos Földes Uraság már ez előtt fönn álló Majorsági körül kötelességei, és foglalatosságai voltak, nevezetessen: szántottanak, kaszáltanak, de ezen Munkáit hány nap, és mi képpen tartoztanak tenni, ugy mást mit, avagy fizettek e' és minémü szolgálatot tettek valósággal meg nem mondhattuk, hanem 1742^{ik} Esztendőbéli Contractusbul láttyuk, hogy akkori időben ezen Helységbéli minden Lakos személy szerint két nap kaszálni, gyűjteni, az helyes Gazda penigh 2. nap szántani, és kész pénzül 3. ft. fizetni, husz kive nádat vagy ha azzal kereskedni kíván, minden 4^{ik} kivét Mlghos akkori földes uraságk adni tartozott, ezen kívül minnyáján erőnk, és értékünkhöz képest némely Helségbeliectül jött Földi termésbéli tizedet, ugy magunk termésbül való Kilenczedet, és tizedet hová Mlghos Földes Uraság rendelte, vittük, a Személy számra meg vágott Nádat is kivántatott Kecskemétre szállítottuk Mészár széket azomban ingyen ingyen, az Korcsmát pedig fél Esztendeig 30 f. Árendában birtunk egész 1747^{ik} Esztendőig, mellyben közönségessen 50. Posonyi Mérő Őszi, annyi tavaszi vetést Mlghos Földes Uraság számára tenni, azon lett termést le aratni, bé hordani, az 3. hólnapi bor, és 6. hólnapi Palinka Korcsmának folyamattyáért 50 f. fizetni, Tisza halaszattya jövedelmeinek harmadát ki adni tartoztunk, és minden helyen Gazda censusban csak egy Tallért, Pálinka főző üstért, ugy Tisza béli csónokjáért is egy tallért fizetett, egyebek iránt az előbbi Contractusunk mellett meg hagyattattunk 1754^{ik} Esztendőig, mellyben szaporodásunkra nézve, ui szövetség Contractust tett akkori Mlghos Földes Uraság vélünk ez szerint minnyáján censusban 144 f. Korcsmabéli árendáért 60 f. Mészárszékért 4. f. és 2. xr. Tizának, és tőlünk szabados halászattyáért 40. f. és 1000. kive nádas, vagy helette 10. f. Mélghos Földes Uraságh Kaszálló Rétyyeiért 80. f. és 18. nyári szekér szénát attunk, és fizettünk: Mind magunk földi Termésbéli Kilenczedet, és Tizedet, mind más némely Helségbeliectül, jött Tizedet előbbi Contractus szerint vittük, és Mlghos Földes Uraságh Helségünkben lévő Tisztye számára némely szántást, vetés be hordást tettünk: Valánk ezen Contractus mellett 1758^{ik} Esztendeig, mellyben most nevezett Contractusunk továbbis folyamattyában maradt, egyedül Helségünkbeli Tisztnek általunk tett vetésit le aratni kezdettünk, azt meg kapáltuk, és ideibe le szedtük, azon sertések számára ólakat kiszítettünk, és még akkor volt némely épületekre valamint az előtt gondot viseltünk. El érkezvén 1765^{ik} Esztendő, ezen Contractusunkk végit szakajtotta, és nagy Mlghu mostani Földes Urunktul ui Contractust nyertünk, melly szerint Censusban közönségessen láczatos szaporodásunkra nézve 168. f. és 50 xr. Konyhára valókk föl váltásáért 20. f. Robotyainkk elengedésiért 100. ftokat, és mikor kívántatik Forspontozást,

Majorságbéli nekünk engedett földekk használásáért 80. f. és 18. nyári szekér szénát, Bor-Korcsmának árendájában 60. f. Pálinka Korcsmák használásáért 12. f. olly képpen hogy az Pálinkát tellyességgel az bort pedig ha adódik folyó azon Mélgos Földes Uraságtul vegyük; Mészár székért 4. f. 20. xr. és 50. füstölt marha nyelveket, Tiszán lévő 4. Malmokért 40. f. Nádasnak használásáért 40. f. és 1000 kive nádat, vagy helette 10. f. Tiszának, Tónak szabados halászattyáért 10. f. fizetni, és adni kezdettünk, más némelly Helségekk Tizedit, ugy magunk földi Termésébéli Kilenczedet, és Tizedet hajdani contractualis szokásunk szerint Vázra vittük, Kukoricza vetést ugyan már egynehány Esztendeje hogy nem tettünk, azért mindazon által Mlgloss Földes Uraságunk fönt tartya önön kívánóságát, de bizonyosan mennyit kölletik érette fizetnünk, még nem tudhattuk. Közülünk minden Ház helyes két Gazda Kender Kilenczed helett 1. Zsákot adni, vagy helette 25 xr. fizetni tartozik. Föllyebb jelentett Esztendőtül fogva tehát ez ideig nagy Mélgu Földes Urunknak eképpen minden némő adózásunkat teszük.

Ad 3um Már beszéllettük mikor, miképpen mostan is folyamatban lévő Contractusunkhoz jutottunk, a' szerint föllyebb elől számlált mindennemű Census, Árenda, Konyhabéliek, és Robottyaink föl váltása összességgel tesznek 544. f. 70. xr. ezeken kívül adunk 18. szekér szénát, Mészár székűl penigh füstölt 10. marha nyelvet.

Ad 4um Határunkban szöllőnek alkalmas helyünk vagyon, és közülünk felelessen vannak a Gazdák, kik Szöllőkkel bírnak. Helségünkbeli Korcsmát fél esztendeig ingyen, fél Esztendeig Árendában, az Mészár székétis úgy a' Tiszának, Tónak halászattyát, Tisza nádassait, bőv réttyeit, gazát Esztendőnkint Árendában használlyuk, alkalmatosságunkra közöttünk lakos némelly Gazdák a' Tiszán Malmai vannak, közönsíges Kölesigen föl épített száraz Malmunkk jövedelmit ingyen veszük, Tüzre való kevés füzeseink is vannak. Helségünk számára 5. ökrü 30. szekér szénát kaszálunk, és 15. Posonyi Métó tavaszi Vetést teszünk, azt penig közszükségünk enyhítésére alkalmaztattyuk; Szőlő kötésre alkalmas sásunk bőven vagyon, Igás, hámos, fejs Marháink, és heverő Barnaink határunkban legelőnek, nevezetes vásáros két Helyekhez fél napi járó földre lakunk, Szegdről Pestre az Királyi Soót viszünk, és azért bérünket veszük, alkalmatosságunkra azt is tartjuk, hogy a Tisza határunkban vagyon.

Kárunkra határunk béli földek sovány homokossak, és Marháinkhoz képest szükek Legelőink.

Ad 5um Határunk béli földek soványok, és homokossak, közöttünk Ház helyekhez képest Kerthelyekre vannak föl osztva, és minden Jobbágyk azon kert helyin vagyon ugar, és vetés alá való fölgye, és kaszálló réttye. A Szántó földeit penigh eképpen használly: ugarlott földiben 12 ½ Posonyi Mérőre való Őszi vetést téssen, Tavaszi vetéstis 12½ Posonyi Mérőnyit úgy alkalmaztatt, hogy valamint a' béli Termésit le Kaszállya, és föl takarittya, azonnal az földet szántással le forgattya, és abban másodík szántás tételiben Őszel búza vetésit teszi, Kert helin több meg maradott fölgyeit penigh rétnek tartya, és azon 6. ökrü 6. szekér szénát kaszál, Kert helyen kívül vagyon egy szántó földe, kiben 4. Posonyi mérő vetést téssen, vagyon másfél Posonyi Kender mag vetés alá való földéis.

Sarjút nem lehet kaszálni, mivel tilalomban tartatnának is réttyeink, másodík kaszára az fű meg nem nyólne az mint tapasztalásunkbul is mondhattuk, hogy miólta ezen földet lakjuk sarjút az fű ujlulásának nagy hősígek által el száradása miatt, nem kaszálhattunk.

Ad 6um Más némelly Helységek Földi Termékek béli Tizedgyeket többnyire Esztendőkint ki szokták árendálni, és azért olyankor azon Tized részt vinni nem tartozunk, magunk földi termésiből járó Kilenczednek penigh, és Tizednek föl viteliben egész helyes Jobbágy 4. ökrű szekérrel nyomtatás után 8. napokat tölt. Midőn penigh más némelly Helységek önnön Terméseikből járó tizedgyeket ki nem tanálylyák árendálni, olyankor ezen tizedk viteliben egész helyes Jobbágy 4. Ökrű szekérrel 11 napokat vissza téréséig szolgál. Forspontozás nem minden Esztendőben kerül elől, az midőn penigh tőlünk kívántatik, általunk rendelt 4. Lovakkal: két napok alatt, két Ember azt el végzi, Mélgos Földes Uraság számára adni szokott 18. szekér szénának kaszállását, gyűjtését, boglyázását 6. Ember, 6. nap el végzi, és 4. ökrű szekérrel ösze rakásában 4. napokat két Ember múlat.

Ad 7um Hallottuk hogy szomszéd némelly Helységekben lakos Jobbágyok túl Önnön Földes Urai hun Hetedet, hun Kilenczedet vettek, mink ugyan miulta ezen Helységek lakjuk mindenkor Földi Terméseinkből, úgymint: Búzából, Árpából, Zabbul, Kölesből, Bárányokbul, Méh rajokbul, és közülünk ménellyek Borbul Kilenczedet attunk, és mostis adunk, Kenderbéli Kilenczed mellett penigh két egész Jobbágy egy Zsákot ad vagy azért xr. 25. fizetett.

Elöl számláltuk mind kész pénz béli, mind más adózásainkat, azokon kívül vagy tartozás, vagy ajándék név alatt Mélgos Földes Uraság tőlünk éppen semmit nem kíván.

Ad 8um Helységünkben üres Ház, vagy puszta Ház hely nem tanálkozik, sőt ha volna, azonnal gazdája lenne.

Ad 9um Mink örökös Jobbágyok nem vagyunk, hanem szabadossaknak tartjuk magunkat, úgy hogy midőn más helységekben lakujul menni kívánnánk el mehetünk. Dat. In Possessione Alpár. Die 1^a Aprilis A^o 1768.

Kristóf Jóseff Bíró
Róza István Törvény Bíró
Kürti Ádám
Király István esküttek
Nagy Mátyás Helység Nótáriussa

In Possessione Apostagh

Responsa Colonorum Dni Emerici Zlinszky

Ad 1um Urbariumunk nintsen.

Ad 2um 1755^{dk} esztendőnek előtte Közönségessen az uraságnak árendát fizettünk az üdőtül fogvást pedigh Tiz napot Vonyo marhainkkal esztendőnként szolgálunk, minden két Vonyó marhátul fizetünk egy forintot, egy fejős tehéntül egy meszó vaját, minden különös Kinyéren lévő jobbágy három csirkét. Az gyalog ember Kisz pénzül ad egy tallárth, esztendőnként dolgozik 12 napot ezeken kívül minden gyalogh ember levél hordásban Bajutendő sorért dogozik három napot.

Ad 3^{io} Más egyéb adózásokat az megirt tahón kívül nem teszünk.

Ad 4um Vagynak igen csekély szüleink, vagyon nádasunk, az Duna parton egy Koresmánk melyet az földes uraságh engedelmibül ekkoráig birtunk. Az helysígünk is Dunához közel vagyon, Vannak alkalmas Veteményes Kertyeink a Közönséges

gyöpön marhainknak legelő mezzőnk. Só alá Szegedre szoktunk járni és az Sót Vecsei soházhoz szoktuk be rakni. Ellemben pedig kárunkra szolgál, hogy a Dunaának sokszor meg esett aradása határunkban Ki öntvén sok Károkat tézsen a' mint mostanában lett ki Öntésivel tavaszi alá való fölgyeinknek harmad részit nem szánhattyuk, és a'mellyet meghszantunk is azon a homokos részen az szél el horgya. Az révre menő uton, levő töltésünk majd minden esztendőben ell romlik akinek csináltatásával is terheltetünk. Duna mellett levő létünk miát az sok vizek üdeiben az víz gabonainkat sokszor el vesztegeti. Aprozós főzelékek úgy mint Lencse borsó és más efféleik nálunk megh teremnek.

- Ad 5um Mivel nyomásokra nincsen az hatarunk fel osztva az egész határban levő földek esztendőnként szantatnak mellyekben az tehetősebb gazda ellvethet 10 posonyi mérőt, szénát pedig azon szerint az tehetősebb gazda kaszálhat 4. szekérrel. Sarjut nem kaszálhatunk mert mihelezt az rétyeinket megh kaszályuk szenánkat el hordván az marhainkat reája bocsájtyuk.
- Ad 6um Föllyebb megh irt szám szerint négy marhával szoktuk az robotott végben vinni, mivel pedig magunk hatarjan kívül senki Robotot az urasaghnak nem szoktuk tenni, az vissza jöveletesek be vétele iránt nem szolgáltunk, hanem ha Pestre (:akiis tülünk hat mértföldnre vagyon:) hajtatta az uraság Lovainkot, azon utunkat más fél napi robotban be vette.
- Ad 7um Buzabul Arpabul Kölesbül Borbul Baranyokbul és Méhekbül Kilenczedett, nádbul pedig ötödött szoktunk adni másul miként folyik az Dézma arra gondunk nem lévén, nem tudgyuk. Megh nevezett adózásunkon kívül semmire sem Kínszerítettünk az uraságtul.
- Ad 8um Pusztá haz hely az mi földes urunknak részin nincsen.
- Ad 9um Szabad meneteli jobbágyokk tartjuk magunkat, úgy hogy ha házunkat az uraságh engedelme mellett ellmehetünk alkalmatosságával ell adgyuk akkor azon be frtt pénzünkbul az harmadik pínzt le tenni tartozunk.

Responsa Coloni P. Dna relera Csikiana

- Ad 1mo Nincsen urbariumunk.
- Ad 2° Kivévn az levelek hordozásában ha jutandó három napi munkát, minkis anyi számú napot szolgálunk és anyit is fizetünk Földes Aszonyunkk valamennyit Zlinszky Imre ur jobbágyai.
- Ad 3um Ad 4^{uo} et 6^{uo} agre ut coloni Dni Zlinszky.
- Ad 7mo Minden őszi és tavaszi vetésekbül Baranyokbul Méhekbül Borbul Kenderbül úgy az specificalt Kerti veteményekbül Kilenczedet az nádbul pedig Ötödöt szoktunk adni.
- Ad 8um et Honum Uti pre dentes memorari Coloni.

Responsa Colonorum Sp̄hs Dni Mihaelis Csepregi

- Ad 1mo Urbariumunk nincsen.
- Ad 2° Ezen sub Nro 42° mutatott contractusunk azon szerint valamint Zlinszki Imre ur jobbágyai mostanában robotoznak ki vévn azt hogy mink egy csirkét és nem többet szoktunk adni. Azon említett Contractusunk szerint tartozunk esztendőnként 400. forintokat fizetni azon kívül tavaszi vetés alá egy Tábla földet megh szántani, mely szántást Kötelességünk szerint Két esztendeig neg is tettük, de az oltatul fogvást végben nem vittük.
- Ad 3^{uum} 4^{uum} et religua prouti pre dentes Csikiana Coloni.

Ad praemissa Colonorum responsa producunt reflexiones Dñi Terestia sun Nro
43°

Responsa Coloni D Sphs Gedeonis Ráday

Ad 1^{mam} Nincsen urbariumunk.

Ad 2^{dam} Sub nro 44° mutatott contractusunk szerint füzetni szoktunk az uraságnak és semmit sem robotozunk egyedül az nádbul minden tizedik Kivét ki adván azon tizedtül essendő nádát Péczelre vagy ahova az uraság maga jószágában parancsoly-
lya vinni oda viszük.

Ad 3^{lum} Jelentett Contractusunkon kívül adunk még az uraságnak esztendőnként
Két mazsa Vizát.

Ad 4^m et 5um uti praecedens.

Ad 6um Megh írt Contractus szerint robott nem teszünk.

Ad 7^m Kilenczedet Contractusunk ereje mellett magunknak tartjuk.

Ad 8° Pusztá ház hely uraságunkk részin nem találhatik.

Ad 9° Szabad jobbágyok vagyunk amikor akarunk el mehetünk.

Rosponsa Colonorum Venerabilis Capituli Agrensis

Ad 1^{uum} Nincsen urbariumunk

Ad 2° Contractus szerint vagyunk amint aztat sun N° 45° pproducallyuk mellynek
ereje mellett semmi robotot nem teszünk.

Ad 3^{uo} et 4° prouti praecedentes.

Ad 5° Szanto földeink kicsiny volta miát nem szántjuk hanem Kaszalonak hagyjuk.

Ad 6° Semmi robotot nem teszünk.

Ad 7mo Dézmát Contractus mellett lévén nem adunk az urasagnak.

Ad 8° et 9° precedentes

Fő Bíró Varga Adam Ráday Exr résziről saját kezem + vonása
Eskütt Gazdag István Csdpregy Ex részéről saját kezem + vonása
Eskütt Mitsinai András Zlinszki Ur részéről saját kezem + vonása
Gelha Pál Csikné Aszszony részéről saját kezem + vonása
Balás György Tis Egri Captalan részéről saját kezem + vonása
Nagy Péter Helység Notariussa m. k.

Responsa Possessionis Bática

Ad ^{uum} olyas Urbariumunk nincsen, hanem ezen itt sub 18° 54° producallt Contractus szerint adozunk esztendőnkint.

Ad 2um Ezen meg írt Contractus szerint dolgozunk két napot azon kívül, niha Kötönyi pusztara két három kotsit adunk, aki holmi elesíget viszen Pásztoroknak. Hogy pediglen ezen fönt specificallt contractus előtt valami más Urbárium lett volna nálunk, arról nem emlékezünk.

Ad 3um a' mint fölleb meg vallottuk azon Contractus szerint vagy az Jobbágyi adónk.

- Ad 4um Haszon vitelünk vagyon az Urasagh engedelmeibül és Erdeibül, Tüzre való holmi víkonya fa, es Epületre való Ágasok, Nádolásunk, Duna mellett lakunk a' hol malmaink is lehetnek, Keves halászatunk is vagyon, Korcsma és Mészárszékünk egész esztendő által, Só alá Szegedre is járunk fizetisert, es aztat szállitytyuk Bajai só házhoz, Gyümölcsös, Vetemínyes és Káposztás Kertyeink is vagy-nak, magunk marhajanak legelő Mezeje, Lennek, Kukuriczának való szántó földeink, és Kaszáló Rítünk, Kalocsa Várossához nem messzi lakunk. Ellemben Határunkban Kárunkra szolgál Duna vizinek nagy áradása, aki sokszor Hellsígünknek nagyobb részt ell önti Házainkatt el rontya, marhainkat meg öli, a' mint az leg közeleb mult árvízben töb 150. darab marhaink veszett ell, sőt három emberünköt, is meg ölt a' Jég. Gabonának való szántó földünk egész Határunkban nincsen, hanem meszi az Hellsígüktül más Földes uraktul Pusztát köl árendálunk, a' hol élelmünkre való Gabonát vethetünk, Határunkban Duna mentiben sok Töltiseket és Hidakat tartunk akit az árvíz gyakorta el ront.
- Ad 5um nekünk semi szanto földünk Gabona ala valo az Hatarunban nincsen, amint föllebbis jelentették hanem színát takarít Közülünk egy egész helyes Gazda 5. szekérre valót, sarjut pediglen nem használhatunk mivel nálunk küssön essik a' kasszalas.
- Ad 6um Fönt meg irt Contractus szerint két napi robotot szoktunk tenni, de mint hogy egy Gazda ritkán szokott maga marhajaval ki allani, hanem Kettő, néha három is öszve fog, es így többnyire négy vono marhával szoktuk azon Contractualis robotot tenni, öt mir föld Kötönyi Pusztá ahova munkara járunk, de sem oda sem vissza való jövetelünk robotban nem szokot bé számláltatni.
- Ad 7um Miként nem szokott Dézmálni az Urasagh minthogy Contractus szerint meg váltyuk aztat, más adó fejben egyebett nem áduunk az Uraságnak, hanem midőn terem Káposzta 300. Fejet, egy mirő Babot, Veres és Fog hajmát hatvan fogást azon kívül pedighlen semmi féle adora nem kinszerítettünk általa.
- Ad 8um Nálunk semmi pusztá Ház hell sincsen.
- Ad 9um még e' koráig szabad Jobbágyok voltunk akinek hova tettett ell mehetett.
Fő Bíró Kis Andras saját kezem + vonása
Eskütt Piritty Pall saját kezem + vonása
HellségH Notoriusa Simon Antal m. k.

Responsa Possessionis Bogyiszló

- Ad 1um Ezen Contractust, a' mellyet itten in Paribus Producalunk, sub N° 2° Urbariumnak tartunk.
- Ad 2um Azon Contractio szerint egyéb Robotot nem tészünk, hanem 100. öl fát vágunk, más 100. öl fát pedig pénzért, minden ölit a' xr. 30. meg vágni, és be vinni, az hova parantsoltatik tartozunk, 90. Boglya szénát takarítottani, az hova parantsoltatik be is hordani, Buzat forgatni és Rostalni valamikor parantsoltatik Embereket adunk Kalocsara. Az repartialtt Gabonat a' midőn el adatik Dunara hordunk, Veszőt, és Karot vágni, bé hordani, és süvényekre fel fonn szoktunk 300 kévéig, és annyi Karoig, az midőn hozta magaval, níha ugyan egeszlen is el maradt, Bort Contractus szerint Szegszárdra, níha ugyan máshonnan is az Uraságh szükségére hordunk, szoktuk e' mellett 1340. kive Nádat Contractus szerint meg

vágni, és azt hova parantsoltatott bé is hordani; Ezen kívül az midőn az Uraság Jágerje Vadászni jön ezen földre, mindenkor, 10 vagy 12. Ember egy Két napra meléje szoktunk adni, más Urbariomrul nem emlékezünk, hanem néhai meg Boldogult Mlgos Gróff Csáky Miklós akkori Földes Urunk Contractussarul, a' kit itt producalunk, sub pro 3to. Item néhai Klobusiczky Urunk ó Excella Contractusarul, mely it sub Nro 4to adnectaltatik. Ezekon kívül egyedekrül nem emlékezünk.

Ad 4um Tüze, és Épültre való fánk, az Uraság engedelmbül vagyon; Nádunk-is szükségünkhez képest, Halászatunk, Korcsma, és Mészárszék Contractus szerint mellettünk vagyon. Dunához közel lakunk. Só alá Szegedre, egyszer esztendőben szoktunk jární. Gyümölcsös, és Veteményes Kerteink-is Vannak, Makkoltatáss az mikor termesse vagyon Két Garassal aláb, hogy sem külsőeknek nálunk engedtetik, Sertéss Marhatt tarthatunk. Mezőnk is vagyon, a' midőn Duna vize el nem önti. Ellemben pedig kárunkra szolgál Határunkban Duna áradássá el annyira, hogy szemet sem vethetünk abban, ugyan azon okbul a' Kaszalasban is nagy fogyatkozásunk vagyon ugy annyira, hogy a' Házaink is Talpokon állanak, a' Marhakat-is azon víz áradássá miatt Hatarunkban sokszor nem tarhattunk, hanem másfil Mért földnére, az Urasag Pusztajara ki hajtani, és ottan Cselédet mellette tartani Kintelenek vagyunk. Ahoz járul az is hogy Borzasház, Dermény és Nyaraló nevezetü, dirib darab földetskék (: noha Contractusunkban ineralva vannak, mégis azokat Dusnokiak hasznallyak Érsekség Tisztyei engedelmbül, ugy nem külömben Isaki Pusztát is mellytül Árendázunk Marhájokkal legeltetik.

Ad 5um Határunkban (: az mint fent említettük:) semít sem vethetünk, hanem Árendás Pusztákon, ugy mint: Sz. Istvány, és Sz. Királyi Pusztán, az mellyek jó más fél Mért: földnyére vannak tőlünk, egy egész Helyes Gazda, ha minden földit bé veti, 24. Psoni Mérőt vethet el, de ennek-is az árvíz miát felét sem vethetjük bé, És midőn a' víz ki nem önennd, egy Hellyes Gazda 10. szeker szénát takaríthatt. Sarjut pedig nem szoktunk Kaszalni, mivel a' Marhaink azon szoktak élni kaszálás után.

Ad 6um Egyéb Robotott nem tészünk, hanem a' mint második punctumban meg iratuk Contractusunk szerint, és így Nap szám szerint semit sem dolgozunk.

Ad 7um Kilenczedet és Tizedet, mint egy 30. Esztendeje, hogy ki szoktuk az Uraságnak, az pedig minden Őszi és Tavaszí Gabonából, ugy midenféle Gyümölcs és Kerti Veteményekből. Ezen N. Vármegyénkben más Uraságok miként Désmallyanak, azt nem vizsgálván nem tudhattyuk, és fent meg irtt Contractusok kívül mink az Uraságnak semit sem adtunk, és azon kívül semire sem is Kínszerítettünk.

Ad 8um Semi Pusztá Ház itt az Hellységben nincsen.

Ad 9um Örökös Jobbágyok nem vagyunk, hanem a' Kinek hova tettzik, el mehet.

Fő Bíró Maláti János saját keze + vonása
Eskütt Kis Gergely saját keze + vonása
Helység Notariussa Molnár Gergely m. k.

Responsa Possionis A Eppalis Csanád

Ad 1um Urbárium nálunk nincsen, hanem Contractus szerint (: a' kit itten in paribus Sub Nro 7° producalunk:) adózunk.

Ad 2um Fent irtt Contractus szerint szoktunk 84. Boglya szénát takarítani, és az hova az Uraság parancsolja oda hordani; Hasonló képpen 84. öl fát meg végni, és azt-is vagy Bajara, vagy Hajósra bé hordani, hogy ha pediglen töb fára szüksége vagyon az Uraságnak, tartozunk a' proportione vágni, és be hordani minden ölit a' xr. 30. vagy Árendánkban imputaltattván, vagy pedig Kész Pénz fizetés mellett az melly fát többnyire István megyei Ser Házhoz (: melly ide kért mért föld:) hordgyuk. Azon kívül tőlünk esett Désmabeli Gabonának forgatassara, szelelessére, és Rostallassara, embereket adni, nem Külömben ha el adatik Hajora is szekereinken ki hordani kötelesek vagyunk és egy Hajdunak Conventioját esztendónkint 36. forintbul állót pénzel fizettyük. A' midőn pedig valamint a' Mlgos Uraság épített mindenkor egy Zsoldost adunk mint más helységbeliek; Mint hogy pediglen számot reá nem tartottunk, mit Költöttünk ara nem tudhatyuk. Az Helység Kocsiját is olyanra tartyuk, hogy midőn Uraságnak szüksége vagyon rea és a Rend vagy is sor reánk jön azt szoktuk küldeni; ugy nem Külömben az midőn Pestre menet Mlgos Földes Urunk Két Terminusra mindenkor, egy 3. lovú Kocsival, és 4. Hamos lóval tartozunk ő Excellentiajanak szolgálni. Azon kívül 600. kéve veszőt, ugy 300. szál karót esztendónkint vágni, azt is hova parancsoltatik el hordani, és süvényekre fel fonní, Ugy nem Külömben 1500. Kéve Nádat is meg vágni, és bé hordani Kötelesek vagyunk. Ezeket pediglen mind Contractus szerint cselekszük. Ezen Contractus előtt néhai Mlgos Patacsics Érsek ő Excella ideiben, minden Gazda Esztendónként 14 Napot, hol Marhával, hol gyalogul Robotáltt, és minden Háznak 4. ftot fizettünk, az után Mlgos Csáky Miklós ő Execella ideiben 20. Napot Robotoltunk, és egy Bérest négy ökörrrel Vassas Székérel Kalocsán esztendőt által tartottunk, az után pediglen azon fellyebb producaltt Contractusra mostani Kegyelmes Urunk ő Excellentiajaval léptünk.

Ad 3^{ium} Fellyebb meg irtt mód, és Contractus melett az ótatul fogva tartattunk.

Ad 4um Uj Szöllőt kezdettünk építeni, Épületre, és Tüzre való fánk is vagyon az Uraság engedelmivel, Nád vágásunk szabad, Malmunk a' Dunán, mikor ideje vagyon Halászatunk, fél esztendeig Bor árultatásunk is szabad, Dunához fél órányi distantiára lakunk: Só alá is Szegedre járunk mellyet Bajai Só Házhoz Hordani szoktunk, Veteményes, és Gyümölcsös Kerteink is Vannak, Marhának való legelő Mezők Képpesen, és Mészárszékünk is vagyon, ugy Makkolásunk is a' midőn meg terem 12. xczart szoktunk fizetni egy sertéstül. Ellemben pediglen leg nagyobb Kárunkra szolgál Dunának áradása, melly a' Mezőnket, de kivált Kaszálónkat annyira el lepi, hogy semit sem Kaszálhatunk, gyakorta pediglen Kész szénánkot is Boglyával el viszi, Veteményes Kerteinket el borította, és haszontalanna teszi munkainkat. Sertéseinket, és Szarvas Marhainkat sokszor belé fulasztya, fő képpen a' jég-víz árja. Másodszor szántó földeink igen Homokossak, ugy hogy ha száraz, és szeles Esztendők vannak elég kevés hasznát veszük vetéseinknek. Harmadszor: mint hogy igen lapály földön lakunk, sok Hidakat, s. Töltéseket kell csinálnunk.

Ad 5um földeink két Ugar szerre lévén, egész Ház-helyes Gazda Esztendónként mind Őszit, Tavaszit egybe számlálván el vethet 30. Posoni Mérőt; és azon kívül Ugar-

nak marad 27. Posonyi Mérő alá való, És a' midőn Viztül menten maradhat a' Rétünk 10. szekérre való szénát takaríthat. Sarjut pedig nálunk nem lehet, nem is szoktunk kaszálni.

Ad 6um Contractusson kívül semmi némű adózást, és Robotott nem teszünk.

Ad 7um Minden féle Ószi, és Tavasz Gabonabul, és Gyümölcsökbül Kilenczedet, és Tizedett ki szoktuk adni. Más Uraságok pedig itt a' N. Vármegyében miképpen Désmálnak mint hogy gondunk rea nem volt, nem tudhattuk, és más Különös adó feiben az Uraságnak egyebet nem adtunk, hanem az ki a' fent jelentett Contractusban specificálva vannak.

Ad 8um Itt az Helységben egy Puszta ház sincsen.

Ad 9um Mink szabad Jobbágyok vagyunk, és mikor tettzik, lakását máshová veheti.

Matko Mihály Fő Bíró saját kezem + vonása

Paprika István saját kezem + vonása

Vén Ferencz Helység Notariussa m. k.

Responsa Possionis Császártöltés

Ad 1um Nékünk ugyan 1752^{dk} esztendőbéli Contractusunk szerint volt Urbariumunk, melyet itt sub Nro 24. producaltunk, és azon szerint Szolgáltunk egész 1755^{sk} Esztendeig az után pediglen, az mint utóbbi itten sun Nro 25to producaltt Contractusunk mutattya miden Adózásunk és minden némű Robottul, Árendátul, és abban a' Contractusban Specificaltt statióktul mentek leszünk, és annak felváltására itt az Helységünkben lévő M. Uraság Majorbéli szöllőit Kötelesek vagyunk munkálni, minden némű munkájában illy okkal, és moddal: hogy mivel azon Szöllő igen romladozott, és parlag volt, utóbbi Contractus szerint az Uraság annak meg ültetésére, és meg nagyobbítására más Helységekbül tartozott volna segítséget adni, de mivel abbul semmi sem lett, azért azon munkát magunk erejével is meg tettük, a' Szöllőt helyre hoztuk, és mai napig is így mívellyük.

Ad 2um fent meg irtt mód szerint minden robottul mentek lévén, ezen Robott és minden statioink az egy Szöllő munkajabul állott; ez előtt pediglen voltanak illyen Contractussaink, a' minémüeket itt sub Nris 2. és 27mo producaltunk, mind azon által inkább azt mívellyük (: mint hogy itt Kezünkre, és Közél vagyon:) mint sem, más robotnak végben vitelere Köteleztessünk.

Ad 3um A' mint fent meg vallottuk, és Contractusokat producaltunk, az szerint tettünk minden adózásainkat.

Ad 4um Szöllő-hegyünk, ugy Tüzre. és épületre való fánk az Uraság engedelmebül fizetés nélkül vagyon, ugy Nádolásunk is noha más Határban de még is M. Uraság engedelmebül vagyon, száraz Malmunk is vagyon, de egyéb hasznát nem vehetyük hanem hogy benne örletünk, mivel csak két Gazda építette, és az bírja, Korcsmán való bor árultatásunk fél esztendeig. Ország uttyában lakunk, Dunához három mért föld nére vagyunk. Só alá Szegedre jární szoktunk, melyet fizetésért Bajára még eddig szállítottunk, Vetemények Kerteink is képressen vannak, Legelő Mezőnk, ugy Kaszállónk is vagyon, de igen szükken. Mészár székünk is volna, ha Kelete lehetne a' husnak. Ellemben kárunkra szolgált hogy szántó földeinkk nagyobb része homokos lévén, az midőn száraz tüdök vannak, igen kevés hasznát

- vehettyük, mivel a' szél tövestül ki horgya, Item mint hogy ország uttyában vagyunk sok Trasonak érnek bennünket, szénát pedig keveset takaríthatván, azokat pénzes szénával nem győzhettyük.
- Ad 5um Mint hogy szántó föld mi nálunk nincsen olly igyenes nyomásra, vagy is Calcaturara fel osztva hogy egyaránd eshetne, azért egy leg főb Gazda, öszve számolván mind Őszi, Tavaszí Vetésít, Vethet ell 75. Posoni Mérőt, ugy mind azon által, hogy Ugar alá semmi fölgye sem marad, az ollyatén Gazda pedig Kaszálhat három szekérre való szénát, sarjut pedig nem lehet kaszálni.
- Ad 6um Egyéb robotot nem teszünk a' Szöllő munkánál, hanem néha innend Istvan-megyere Bort, onnand pedig Sört, és Pálinkát, itt Helységünkben lévő Mlgos Uraság Koresmajara szoktunk hordani, melly ut 3. Mért földet tészén, de az nem mindenkor essik, és mi nekünk semmiben sem vétetődik bé.
- Ad 7um Minden féle Őszi, és Tavaszí Vetésekbül, Borbul, Báránybul, Méhekbül, és minden némü Kerti Veteményekbül Kilenczedet és Tizedet szoktunk ki adni; Mi Képpen pedig itt Nemes Vármegyében más Uraságok szoktak désmálni azt nem tudgyuk, de mi mioltától a' falunk fen áll mindenkor úgy désmáltunk, és fent elő számláltt munkánál egyébire semmire sem kinszerített bennünket az Uraság, a' mint hogy nem is adtunk, hanem Néhai Boldog Emlékezetü Klobuscizky Excella meg halálozván felséges Camara alatt, annak Temetésére fizettünk f. 30.
- Ad 8um Itt Helységünkben semmi pusztá Házhelly nem találtatik.
- Ad 9um Mi szabad Jobbágyok vagyunk, és itt az Helységben meg adózván valahova tettzik mehetünk.

Helység fő Bírája Hajble János saját Kezem + vonása
 Eskütt Latener Antal saját Kezem + vonása
 Halder Antal Helység Hites Notariussa m.k.

Responsa Oppidi Duna Vetse

- Ad 1mo Urbariumunk nintsen, nem is volt.
- Ad 2do Ezen 46° No. et sub NB et A. sub NB B. producalt Contractusok mellett fizettünk Várossunkhoz adnectalt Csanád Fejér-egyháza, Tetétlen, Szent Imre Puskákkal edjütt, és azokhoz tartozandó Beneficiumitul 5000 Rhénes forintokat, enek előtte is Contractus mellett lévén soha sem robotoztunk, a' mint itt producalt Contractusokbul világossan ki tettzik.
- Ad 3^{io} Emlékezetünkötl mink semmi robotot nem tettünk, hanem Contractualiter tractáltattunk.
- Ad 4to Magunk hatarjában vagyon szőlünk, száraz Malmunk, Városunkban Contractus szerént Kortsmáink, Mészárszékünk, négy Vásárunk esztendónként, Duna mellett vagyon lakásunk, egyszer esztendőben szoktunk só alá Szegedre lejárni, és az el hozandó söt Duna-Vetsei Depositoriumban le rakni. Gyümölsös és Veteményes Kertyeink közönséges mód szerént vagynak, a' magunk hatarjában ithon járó marhainknak szükséges legeltető mezőnk is vagyon. Ország uttyában vagyon a' Városunk, ellenben kárunkra vagyon az Dunának gyakorta valo ki öntése, ugy annyira, hogy szőlőinknek nagyobb részét, Kertyeinket Házaikat és legelő

Mezeinket leg inkább a' Víznek hosszas maradása miatt el rontya, Ország uttyában való lakásunk okozza hogy a' Transennakkal terheltetünk, az Oeconomianknak Pusztákon (:a' mellyek két mért földnyire vagynak tőlünk:) administratioja nagy terhünkre szolgál, Népünknek meg szaporodásával meg nem elégedhetvén Uraságunktul arendalt Pusztákkal kéntelenítettünk mi más Uraságotul is élelmünkre szolgáló pusztákat árendálni.

Ad 5° szántásainkat pusztáinkon kéntelenítetvén tenünk, magunk határjában a' minémü szántó földek találkoznak, azokban a' leg tehetősebb Gazda bé vethet 12. Pozsonyi mérőt, kaszálhat pediglen az ollyatén fellül említett tehetősebb Gazda hat szekér séznát, földnek soványsága és székes volta miatt sarjut nem kaszálhatunk.

Ad 6° Meg irt Contractus mellett lévén mink nem robotozunk, nem is robotoztunk.

Ad 7° A Kilenczedet említett Contractusunk mellett magunk veszszük, és a' mint tapasztaltuk más Uraságok is a' szerént veszik a' Dezmát. Contractusunknak emanatioja után mint egy négy esztendőől fogvást némelly Manuálistákkal az Uraság nagyobbítván Városunkat ut sub NB et C. azoknak adójokba fizetyük az Uraságnak 120. fkat, esztendőnként, azon fent meg irt 5000 fkon fellül a' mint az itt sub Nro. et D. producal Contractusbul ki tettzik. Azon kívül semmi adózásokra nem kénszerítettünk az Uraságtul, 's nem is adtunk.

Ad 8° Semmi pusztá ház helyeket nem tudunk városunkban.

Ad 9° Még eddig szabad Jobbágyok voltunk 's a' hoza tettett oda mehettünk.

Fő Bíró Orr György

Esküt Lakos János

Johann Kis Veszprémi Ordinarium Oppidi Notarius m.k.

Responsa Possessionis A Eppalis Duskok

Ad 1um Mostanában egyéb Urbariumunk nincsen, hanem ezen Contractus szerint az melly itten sub N° 5° bé adattatik, a' ki 1763. esztendőben, Januárisanak első napján emanaltatott adózunk, és szolgálatott teszünk, Az előtt is vóltanak Boldog emlékezetü Gróff Csáky, és Klobusiczky Földes Urainktul illetéb forma Contractusaink, de azok a' midőn ezen Contractusra léptünk, tőlünk el vétetődtek.

Ad 2um Ezen fent irtt Contractustul fogvást, ugy az előtt is már két rendbéli Contractus szerint is illyen possatiokat tettünk: 60. Bogla szénát el Készítettünk, és az hova parancsoltatott oda vinni Kötelesek vóltunk meg irt Contractus szerint= Azomban: ha töb fára is szüksége volt az Uraságnak, tartoztunk az Uraság részire a' proportione többet is vágni: és be is hordani pénzért, minden Ölit a' xr. 30. A' mellett a' proportione mi tőlünk Dismában essend Gabonát tartoztunk szelelni forgatni, rostálni, és a' Dunara (: ha el adatott:) be hordani. Mi illeti a' Kertelést, ara való Két Száz ötven Karóval, 500. Kéve Veszóvel, és annak süvényre való fel fonyássával tartozunk; Melly Obtinentiát szükséghez alkalmaztattván, néha kevesebbet is adtunk, hanem a: Contractus szerint való Nádat, Esztendőnkint 1200. Kívét Kíntelenek vóltunk meg adni.

Ad 3um Az mint előb is meg mondtottuk, azon Contractualis renden Kívül más robotot, és postatiot nem tettünk.

- Ad 4um Egy Kis Szöllőcskénk is vagyon, Tüze és Épületre való fánk, Nádunk, Halászatunk, Korcsmánk jövedelme Borbul fél esztendeig vagyon, Dunához fél Mért földnére lakunk, só alá néha el járunk Szegedre, az honand Bajai Só Házhoz szoktuk fizetésért sót hozni, Gyümölcsös, és Veteményes Kerteink vannak, Marhanak való Legelő Mezőnk is vagyon mikor a' Duna ki nem Öntt, Mészárszékét is szabad tartanunk, az midőn meg terem szabad Makkoltatásunk is vagyon minden fizetés nélkül. Ellenben pediglen Határunk kárára szolgálók ezek; úgy mint: Duna áradása a' ki Határunkat nagyob részint el lepi, az ollyatén alkalmatosság-jak Vetéseinkben nagy károkat tészén, és az legelő Mezőnket tellyességgel el szoríttya, azon kívülis posványosság között lakunk.
- Ad 5um Az egész Ház Hellyes Gazdának a' belső földön, vagy falu Határán Ószit, és Tavaszit öszvességel lehet vetni 24. Posoni Mérött, Kalli Pusztán pedig (: a' ki egy Mért földnére vagyon töllünk:) az Uraság engedelmébül Contractus szerint Ószi, és Tavaszinak 21. Posoni mérő alá való fölgye vagyon, úgy hogy Ugarnak semmi sem marad, és így egy sumában tészén 45. Posoni Mérő alá való földet. Ugy nem külömben az falu Hataran ollyatén Gazda takaríthat 8. szekér szénát, a' Pusztán 6. szekérre valót, úgy mind azon által, hogy ha a' Duna ki nem öntt. Sarjut pedig Kaszalni nem szoktunk.
- Ad 6um Mint hogy Contractus szerint tartatunk, az Contractuson kívül semi egyéb robotot nem teszünk, hanem a' mint ott meg vagyon írva.
- Ad 7um Mindennémü Ószi, és Tavasz Gabonából úgy az Kerti mindenféle Veteményekből, Gyümölcsös Kertekből, és Méhekbül Kilenczedet, és Tizedet ki szoktunk adni de a' más Uraságok ezen T.N. Vármegyében hogyan désmáltattnak (: azt nem vizsgálvan:) nem tudhattuk mitt adnak. Ugy Contractuson kívül semmit sem fizettünk, és arra nem is untatattunk semminémü praentus és szín alatt.
- Ad 8um Itt a' mi Hellységünkben semm Pusza Ház-Hely nincsen.
- Ad 9um Ha valamelikünk el akarnak menni, senki nem tilalmazza, ha az ő Kötelességinek elegett tészén, bízvást el mehet. Azért is Köteles Jobbágyok nem vagyunk.

Fő Bíró Sztás Tamás saját keze + vonása
 Eskütt Koprivanacz Pál saját keze + vonása
 Helsing Notáriussa Mandity Máté m.k.

Responsa Possessionis Egyháza

- Ad 1um Urbariumunk még eddig doha sem volt.
- Ad 2um Ezen itten sub N^{ro} 63° producealt censualis Contractusunk szerént Nemes Fejér Vármegyében Dunán tul éppen Helységünknek által ellenben lévő Kiss Apostagi, Baratsi Pusztákért, és Pázmándi Pusztának egy darab részéért, úgy az helység Határának Censusaért, Korcsmáért, Mészár Székért, Dunabeli Révért, ott lévő Korcsmával edjütt fizettünk két Ezer Rh forintokat, id. ht. f. 2000. ezen Contractus előtt semminémü Urbariumunk.
- Ad 3um Baratsi Pusztán az Uraság számára 400. Posoni mérő alá való szántást vetést tenni, és Aratórész ki adása mellett fel is takarítani szoktuk, és ugyanottan 100. Szekeres Baglya Szénát takarítani, bé hordani, és Kazalban öszve rakni tartoztunk, ezen kívül Robotot nem tettünk.

- Ad 4um Hasznunkra szolgál a' mi kevés szőlő hegyünk vagy on határunkban, és Hellység számára közönséges Kaszállónk, úgy egy kevés legellő Mezőnk, mellyen csupán fejős Marháink, és Borjuk járhatnak, de azok is elég szorossan. Nádálásunk is egy kevés vagy on, Korcsmánk és Mészár székiünk egész Esztendeig Contractus szerént, Dunához közel lakunk, s' Dunán Malmunk is vagy on, só alá járunk Szegedre, a' mellyet Profunkt Házhöz fizetésért szállítani szoktunk, Contractus szerént Révünk is vagy on Duna vizén; de Árendás pusztán, Ellenben kárunkra, és Terhükre szolgál, hogy it ben semmi szántó földünk nem lévén, tul a' Dunán mind szántást, mind vetést, és széna takarítást kellek tennünk, és mindenkor a' Dunán által takarodunk, ahoz járul, hogy minden Marhánk, és Takarmányunk tul a Dunán lévén, két konyhát kell tartanunk.
- Ad 5um Hellységünk határjában semminémü szántó földet nem birunk, hanem midőn ideje vagy on a' legg főbb gazda mint egy egy Kotsira való szénát takaríthat, sarjut pedig nem kaszálhatunk.
- Ad 6um Mi egyéb Robotot nem tettünk, hanem a' mint fellyebb 3^{ik} Punctumban meg vallottuk.
- Ad 7um Census mellett maradván, Kilenczedet Contractusunk szerént nem adunk; hanem Borbul járandó Tizedet M. Vátzi Püspökségtül kész pénzbeli Árendával váltyuk. Miképpen pedig más Dominiumokban, ezen Nemes Vármegyében Dézmálnak (: reá gondunk nem lévén:) nem tudhattuk. Más adó fejében az Uraságnak egyebet nem adtunk, hanem a' mint fent producal Contractusnak második Punctumában specificálva vagynak, azon Konyhára valókat, Az melly Discretio képpen csekélyly ajándékkal önként szolgáltunk, azt kedvessen vette az Uraság, és bennünket sem arra sem más adózásra nem untatott.
- Ad 8um Hellységünkben semmi pusztá Ház Helly nem találatik.
- Ad 9um Mi szabad Jobbágyok vagyunk, és kötelességünk eleget tévén, kinek hová tettik el mehetünk.

Clementis Mihály Egyházi Hellység Szurrog Bírája
 Nagy Mátyás Egyházi Hellység Esküttye
 Chovan Josef Hellység Hites Notariussa

Responsa Possionis Curialis Fajsz

- Ad 1um Nékünk Urbariumunk emlékezetünkre soha sem vólt.
- Ad 2um Mint mostanában mint egy három esztendőtü fogvást Kész pénzül Esztendönkint fizetünk 66. forintokott, és 80. xr. ezen kívül az Uraságunk más egyéb szolgálatot nem teszünk, hanem mint egy minden harmadik esztendőben az Hellység Kocsiját négy Lóval Bécsig szoktuk adni, de aztatis az Uraság Kölcségén. Ezen kívül semmit sem adunk. Ezekkel pediglen váltyuk meg Uraságot illető minden beneficiumokat; Hanem az előtt ezen itt sub *Nris* 55. és 56. producal Contractusok szerint adóztunk.
- Ad 3um Mink Robotot soha sem tettünk, hanem a' mint felleb meg vallottuk, az szerint tractaltattunk.
- Ad 4um Határunkban Tüzre és Épültre való fánk vagy on minden fizetés nélkül, Makkoltatásunk is vagy on. Korcsmánk, és Mészárszékünk egész esztendeig, só

alá Szegedre járunk, az melyet Bajára szállítani szoktunk; Veteményes, és Gyümölcsös Kerteink is Vannak, azon kívül egy kevés szántó földünk, és Kaszálló Rétünk is vagy, de szőken, legelő Mezőnk is vagy, módgyával, Duna mellett lakunk, Ellenben Kárunkra szolgál Duna Vizinek áradása, az mely midőn kiönt Házainkban, Marháinkban, Kerteinkben és Legelő Mezőnkben nagy Károkat téveszen, szántó földünk Határunkban igen kevés vagy, úgy kaszáló rétünk is; az midőn pedig Duna meg árad, minden Marhainkat Legelő Mezőtől el szorítja annyira, hogy hacsak három, négy Mért földnére Marhainkat ki nem hajtyuk, vizek között éhhal is el vész, Duna mellékét töltenünk Kelletik, azon kívül pedig Határunkon egy Hidatis tartunk.

Ad 5um Az mi szántó föld találkozik határunkban, az nem téveszen többet mind egészen tíz Napi szántásnál; és itt Határunkban egy leg főb Gazda Két kocsi szénánál többet nem Kaszálhat, sarjut pedig mi nálunk nem lehet Kaszálni.

Ad 6um Mivel Contractus szerint tartatunk, mi semmi Robotot nem tettünk,

Ad 7um Az midőn fellyebb jelentett Kevés szántó földünkön minden második esztendőben valami Kevés Gabona terem, abbul az Uraságnak Tizedet adunk. Itten pediglen szomszédságban jobára két Déma, az az Kilenczed és Tized vagyoh. Az meg irttakon Kívül pedig az Uraságnak, valamint semmit sem adunk úgy a Ra senki által nem Kínszerítetünk.

Ad 8um Itt Hellységünkben semmi pusztá ház helyi nincsen.

Ad 9um Mi szabad Jobbágyok vagyunk, és Kinek hova tettzik el mehetünk.

Fő Bíró Berta Tamás saját kezem + vonása
Szalontai Joseph Eskütt saját kezem + vonása
Notarius Josephus Varga m.k.

Responsa Possessionis Foktü

Ad 1um Urbariumunk valóságos nincsen.

Ad 2um ezen itt sub N^{ro} 57mo producalt contractus szerint az ordinaria Robotu szabadok lévén, esztendőnként adozunk 'e képpen: ez Contractusban Pusztácskák árendájával úgy nem külömben Robotunk meg válltásával együtt fizetünk esztendőnként 1019 Rhforintokat, azon kívül pedig fizetünk Hajdu Bérít 48. forintokat, és esztendőnkint tartunk egy Zsoldost, melly mi nekünk beli telik 45 Rforintokba.

Ad 3um Szoktunk esztendőnkint 100. Boglya szénát takarítani, és azt néha Kalocsára, néha pedig Hajósra el hordani. Item 100. öl fát meg vágni és azon mod szerint Kalocsára bé hordani, e' felett 50 öl fát meg vágni, és hasonló Képpen be hordani tartozunk, de nem egyéb módon, hanem minden ölit a' xr. 50. Kész pénzbeli fizetés, vagy Árendában imputatio melett; nem Külömben 1500. Kéve Nádat, 600. Kéve Veszőt és 300 szál Karót meg vágni és hová parancsoltatik be hordani s. a' veszőt sövényekre is fel fonní Kötelessék vagyunk.

Ad 4um Tüzre, és Épületre való fánk az Uraság engedelmibül, Nádolásunk szükségünkhez Képest, Korcsmank fél Esztendeig, Mészárszékünk pedig egész esztendeig Contractusunk szerint vagy, Dunához közel lakunk, só alá is járunk Sze-

gedre, melyet Bajára szállítani szoktunk fizetésért. Gyümölcsös, és Veteményes Kerteink is vannak; Határunkban ugyan szántó földeink nincsenek, hanem Árendás földeken szántunk, Legelő Mezőnkis, a' midőn az árvíz kinem jön Képeesen vagyon, ugy egy kevés Kaszálónk is az midőn a' víztük meg maradhat. Ellenben pedig Kárunkra szolgál Dunának nagy áradása, mely annyira el önti Határunkat, hogy olykor egy Halottat sem tudunk hova temetni; Veteményes Kerteinket el rontya, gyakorta árendás földönken vetett Gabonánkat rész szerént el rontya, rész szerint pedig tovább rajta meg álván Ki aztattya, és veszti. Kaszálónkat iszapal meg önti, és azzal haszontalanná teszi, sőt gyakran, Kész szénánkot is el horgya. Duna mellett lakván sok töltések csinallásával, és Öt Hidnak építéssével terhelhetünk, szántó földeink meszé lévén tölünk, egész egy mért föld nére Marhainkat Kelletik hajtánunk üdőnek vesztésével, ahhoz járul, hogy a' midőn Duna vize meg árad, minden marhainkat legelő mezőtül el szorittya, a' földünket annyira rongálja, hogy még a' falu Utezáit is Töltésekkel Kelletik tartanunk, azon kívül az is terhel Bennünket, hogy az midőn ezen Contractusra léptünk minden válogatás nélkül conscribaltattunk, most pedig azon árenda mellett maradván hat Gazdát a' Mlgos Uraság árendatul fel szabaditván még is egész Árendát meg Kelletik adnunk, és így azok terhe is nyakunkon maradott.

Ad 5um Itt határunkon semmi szántó földünk nem lévén semit sem vethetünk, hanem azon árendás aprolékos pusztákon egy leg főb Gazda (: mint Őszi, Tavasz Vetést értvén :) egy esztendőben vethet el 9 Pisoni Mérőt, és az olytén Gazda itt Határunkon takaríthat egy Kocsira való szénát árendás földön pedig, midőn az árviztül meg maradhat Két Kocsira valót. Sarjut pedig nem szoktunk kaszálni.

Ad 6um Mi Contractus mellett maradván eddig semmi egyéb Robotot nem tettünk, hanem az mint második Punctumban meg vallottuk. Azon kívül pedig négy Lovú Kocsit tartunk, mellyel midőn szükség hozza magával, és sor reánk kerül az Uraságnak szolgálunk, úgy az Uraság Koresmáira Borokat (: néha sexardrul, mellynek uttya 4. Mért földet téssen, néha pedig csak a' Dunatul Kalocsara, melly ut egy órányi üdőt kíván :) hordunk, de az illetén szolgálat egy esztendőben nem minden Gazdát éri. Ezen kívül mindőn az Uraság Két Terminusra Pestre fel mégyen mindenkor egy Kocsival, és négy Vontató Lóval egész Pestig szolgálunk; ugy nem Külömben a' proportione rostálni, szelelni, és Gabonát forgatni Nyolez, néha Kilencz Embereket adunk, és azon Gabonát midőn el adatik, Dunáig az Hajora is többi Hallységekkel együtt Ki hordani tartozunk.

Ad 7um Minden féle, Őszi, és Tavasz Gabonából, ugy nem külömben mindenémü Kerti veteményekből, és Gyümölcsökből Kilenczedet, és Tizedet adtunk; mi Képpen pedig más Uraságok alatt itt Nemes Vármegyénkben désmálnak nem tudhattuk. A' mellett pedig a' fent producaltt Contractus szerint szoktunk Konyhára valókat adni, és három Sátoros Ünnepekre szoktunk ajándékkal szolgálni, de az akr mi Kevésből álló volt is, minden válogatás nélkül acceptaltatott, sőt ha történettel semit sem vittünk is, azért meg sem szállitattunk, ugy

Ad 8um semmire semis kinszerítettünk.

Itt az Hellységben semí pusztá Házhely nincsen.

Ad 9um Szabad Jobbágyok vagyunk.

Fő Bíró Xtiam Pervaller saját kezem + vonása
Esküt Jobágy János saját kezem + vonyása
Notarius Csehek János m.k.

Responsa Oppidi Hajós

- Ad 1um Itten sub N^{ro} 20. producaltt Contractus szerint, a' ki emanált in Anno 1763. die 1a January adóztunk és tractaltattunk.
- Ad 2um Ezen fent irtt Contractus szerint pediglen fizettünk Esztendónként 900. forintokat. Item 60. Boglya szénát takarítottunk, és ugy ide Hajósra beis hordottuk. Item 80. öll fát vágunk 7. Suchos mértékre, és azont beis hordottun; Azon Kívül pedig ezen Contractusra léptünk, ha szüksége volt az Uraságnak öl fát is vágunk és hova parancsoltatott be is hordottuk fizetésért minden ölét a' 30. xr. Ezen kívül Gabona szeleléssére, rostalassara, forgatassara és a' proportione aliorum 10. Embert kétszer Esztendőben, néha háromszor is szoktunk adni, és az midőn el adódik azon Gabona aztat a' Dunaig hordani hol 20. hol harmincz szeke- ret adni kötelesek voltunk, mellynek uttya Kalocsai Életes Háztul Dunáig egy Órát kíván. E' mellett Zsoldostis tartunk, melly nálunk minden Esztendőben tellik 40. forintokban, Hajdu Bérít pedig ámbár Contractussunkban legyen, soha nem fizettük, mindazon által egy 4. Lovú Kocsit tartunk az Uraság számára melly Hellység Kotsijának neveztetik, az melly ha sor reá kerül mindenkor Kalocsára bé szoktunk küldeni. Item 400. kéve veszőt és 200. száll Karót Esztendónkint meg szoktunk vágni, be hordani és süvényekre fel fonnni, ugy 1000. kéve Nádat is meg vágni is be hordani. Szekszárdra is Borért jární, és azt Kalocsara szállítani szoktunk, mellynek uttya Terhövel téssen 3. Mért földet, ezen sor pedig minden Gazdát esztendónkint egyszer éri, néha pedig egyszer sem, némellyikét. Azon kívül Ser és Bor hordásra is Kalocsárul ide az Uraság Korcsmájára ugy mint Terhövel 2. Mért földnére egy egy Gazdán akkoraig ollykor esztendőben egymeg fordult: midőn pedig Ó Excella Kétszeri Terminusokra Pestre ment mindenkor egy 4. Lovu Kocsit és 4. Vontato Lovat szoktunk adni eséz Pestig, vagy pediglen azon utat ithon Két Kocsival háronn nap tarto Szekerezéssel le szoktuk szolgálni. Konyhára való Naturálékat ezen Contractusban fel jegyzett specificatio szerint szoktuk administralni, és három Sátoros Ünnepekre ajándékot is szoktunk adni, de az akar mi csekély legyen is acceptaltatik. Ezen Contractusunk előtt is vólt még más három rendbéli Contractusunk, mellyeket itten in paribus sub Nro. 22. és 23. producaltunk.
- Ad 3^{io} A' mint fellyebb meg vagyon írva, azon Contractus szerint tészünk minden adózást és munkát.
- Ad 4um Vayon szöllő hegyünk, a' M. Uraság engedelmibül, ámbár más határban, Tüzre és Épületre valo fánk, Nádolásunk is vagyon, noha magunk Hatarjaban nem sok, hanem masutt, a' M. Uraság engedelmébül, Korcsmankon valo Bor arultatásunk fél esztendeig, Mészárszékünk pedig egyéb esztendőn által, Dunához Két Mért földnére lakunk, Só alá is járunk Szegedre, mellyet Bajara fizetésért szállatani szoktunk. Veteményes Kerteink is módgyával vannak, ugy Legelő Mezőnk is. Makkoltatásunk is lehetne, de M. Uraság Erdein de kevés sertést tart- hatván azzal nem élünk. Ellemben Kárunkra szolgál Dunának nagy Áradása, a' ki nem csak Határunkat el önti, de ollykor (: valamint most is:) minden Házaink tele vannak Vízvel, mellyek mivel vályugból építve vannak, valamint ez előtt most oda nyomván, mi nagyobb Istalloink némelyikünkkel el dőlván Marhainkat agyon ütötték semí modunk nem lévén szabadittásukra, mivel a' víz hirtelen el borított, és Környül vett bennünket s. azonnal jéggel fagyott, ugy annyira, hogy

kíntelenek voltunk némelyek az Uraság Kastélyában szorulni; némelyek pedig Közelebb lévő Hellységekben venni magukat, A' mellett, az melly Marhainkat a' dőlt Istállónk agyon nem ütöttek is, a' víz meg fagyván utzcon, és Udvarainkon meg fagytak. Belső szanto földeinket, és Vetéseinket el borítván, azokban sok Károkat téssen, ugy az Kaszalo Rétegekben is gyakran meg essik. Ehez járul sok töltéseknek, és 4, Hidaknak csináltatása, és conservatioja. Külső földeink soványak és Hellységüinktől meszi-létük miat Trágyázni azokat nem lehetvén, Kevés Hasznokkal élhetünk.

- Ad 5um Az melly földeink Külső, és belső Mezőkön vannak, azokon egy leg főb Gazda ha minden földit bé veti, és Ugar alá szántva semmit sem hágy mint Őszi Tavaszi értvén 60. Posoni Mérőt vethet el, És az ollyatén Gazda 10. szekére való szénát takaríthat. Sarjut pedig nem lehet kaszálni.
- Ad 6um Contractusban specificallt munkákon kívül semmi Robotot sem tettünk 's nem is teszünk.
- Ad 7um Minden féle Őszi, és Tavasz Vetésekből, Borbul, Báránybul, Méhekből és minden némü kerti Veteményekből Kilenczedet, és Tizedet az Uraságnak ki szoktunk adni, de más Uraságnál ezen Nemes Vármegyében miképpen folyon a' désmalas gondunk reá nem lévén, nem tudhattuk. Ezen Contractuson fellyül pedig valami adózásra, ugy ajándékra, valamint senki által nem erőltettünk, ugy nem is adzunk semmit is.
- Ad 8um Mi nállunk semmi Pusza Házhelly még eddig nem volt, most is már minden Házaikat az árvíz el foglalván, gondolnánk, hogy ezentul elég pusza Házhelly maradni fog.
- Ad 9um Mi örökös Jobbágyok nem vagyunk, és akár mellyikünk, ha az Hellységnek eleget téssen mindenkor tettzése szerint el mehet.

Helység Fő Bírája Joann Szauther saját kezem + vonása
Esküt Joseph Schönfelder saját kezem + vonása
Város Hites Notariussa Hoffrichter Lajos m. k.

Responsa Possionis Hartha

- Ad 1um Urbariumunk nincsen.
- Ad 2um Ezen sub N° 41° producallt Contractus zserint fizetünk amelyben minden némü Beneficiumokat nekünk engedett az Uraságh, hanem ezen Contractus előtt robotoztunk, az urasághoz Péczelre jártunk munkára, de látván hogy alkalmatlanab légyen azon járás inkább ezen megh irtt Contractusra léptünk, az urasággal tovább valo dispositiojáig.
- Ad 3° Amint elléb megh vallottuk, az Contractuson kívül semmit sem adunk, és semminémü robotot sem teszünk.
- Ad 4um Haszonvételünk vagyon szőleinkből, egy kevés nádunkis, Káposztás Kertyeink az Uraság Contractusa szerént száraz Malmunk Korcsmánk Vendég fogadónk, Mészár székünk, Duna mellett lakunk, Só alá Szegedre szoktunk jární mellyet Vecsei Profunt házhoz füzetésért szoktunk szállítani, egy kis Legelő Mezőnk vagyon az helysigh körül, amidőn tisztítatik az Urasagh erdeje, akkoron holmi rözgye megh engedtetik nekünk. Ellenben Kárunkra szolgál a' Dunanak

sok rendbéli áradása, úgy hogy Akkor házainkat Marháinkat el ronttya amint most legh közelebb mult héten 124. házunkat 70. adarab Marhát, azon kívül sok sok sv. sertésseinket úgy házaink padlásán lévő gabonáinkat, Marhának való takarmányunkat el emésztette, 's őseinkk fölgvét ell hordván, az szőlő tőkékét Ki mosta, Kukuritzta és Kender fölgyeinknek harmad részin előntötte, akiben az idén vetést nem tehetünk az víznek ott maradása miát. Gabona alá valo szántó fölgyeink s. Kaszalonk határunkban semmi sincsen határunknak szűk volta miát, másut Kölletik Pusztákat árendálnunk.

Ad 5um Mint hogy Buza és más féle Gabona alá szántó fölgyeink nincsenek, ami kevés föld határunkban vagyon, aztat Kukuritztaival Kenderrel, és Babbal szoktuk bevetni, mely földeinkben, ha minyát a' legh tehetősebb Gazda beveti, el vethet Buza vagy más Gabonabul hat Posonyi Mérőt, magunk határjában semmit sem Kaszálunk.

Ad 6um Semmi Robotot nem teszünk földes urunkk.

Ad 7um Kilenczed nálunk marad, az uraság contractussa mellett, az Tizedett pediglen Borbul és Méhekbül az előtt ugyan az Kerti veteményekbül is, Kis adtuk Mságos Excellnek, de már most nem adgyuk a' Kerti Veteményekbül. Masadi fejben az uraságh semmit sem adunk s. nemis kinszeritetünk.

Ad 8um Eddig nálunk Pusztta hazhely nem volt hacsak ezen víz árja miát nem lészen jövendőben.

Ad 9um Még eddig szabad Jobbágyokk tartottuk magunkat, amint is le tévén az uraságnak az kell adót jószágunktul a' tizedik forintott, ahova tettzik, oda mehetünk.

Läibect Péter Fő Bíró keze + vonása
Johannit Cotgur gundonser
Georgius Jobbágyi Loci Notarius m. k.

Responsa Incolarum Possessionis Izsák

Ad 1um Nékünk Urbariumunk nincsen, és az menyire emlékezünk nem is vólt.

Ad 2um Helységünket mellyben lakunk már el holt eleink contractus mellett (: de nem tudhattuk mellyik esztendőben:) szállották neg, rémlik előttünk, hogy hajdant akkor élő Földes Uraságnak, minden Adó névben, és Földi Termésbül tartozó kilenczednek ki nem adasáért úgy Földes Uraságot illető más hasznoknak viteleért 150. ftkat fizettek volna, közelebb való időkben Censunk 400 ftra tevédett, ezen sūma fizetés pedig mikor vette végit nem mondhattuk, egyedül midőn 600 ftkot meg egyesült akarattul Fölséges Urainkk fizettünk, azon időre jól emlékezünk, ezen Censunk tartott 1749^{dk} Esztendőig mellyben szaporodásunkra nézve Földes Uraink velünk uj egyességre léptenek, és Adónkat 800 ftokra emelték, az Uraságot illető mindennemü jövedelemk használasa mellett pedig továbbá is meg hagytanak, de nem tovább csak 4. Esztendőig, mivel Földes Uraink helységünkben öszve gyűlvén magok közt osztályt tettenek, és kinek kinek bírásához, és jussához képest minket föl osztottanak, ezen osztálnak végeztével közönségesen uj Contractust, már további nyugodalmunkat és gyarapodásunkat kívánván 1754^{sk} Esztendőben attanak, melly mellett Censban, úgy magunk költségén fönt álló Mészárszék, Korcsma és Két Száraz Malmaink jövedelminek Áren-

dálásáért 1040 ftokat fizetni, földi Terméseinkből 9^{dat} adni azt midőn el adódott, Dunára vinni, Vontato Lovakkal szolgálatott tenni, Sátoros Ünnepekre Földes Urainknak némelly ajándékot adni kezdtünk, Földes Uraink pedig határunkbeli földön jutott maga osztálybeli Résezeikből önön majorságokra bizonyos Tabla földeket és kaszálló Réteket ki mértenek, és azokat tulajdon Jobbágyainak ekebéli használatára heted részre kiadtánk, valánk ezen Contractus mellett majd három esztendőig, midőn Uzovics Moyses Földes Ur maga Jobbágyait két napi fü, Kaszálásra, annak föll gyűjtésére fel boglyazására, és be hordására kötelezte most folyó esztendő előtt pedig hét vagy nyolcz esztendővel Földes Uraság által ki adott Parancsolatt szerént mindenik egész helyes, vagy 6. ökrü jobbágy 1 icze vaját, 12. tojást, 2 csirkét, egy Ludat adni, minnyájan erejéhez és értékéhez képest, Szekerekkel és gyalogul szolgálatott tenni kezdetek, és azon szolgálat tétel, és Adózás mellett, ez ideig vannak.

Azon részen, mellyet most Majthényi Károly Földes Ur bír lakozó Jobbágyok 1767^{akt} Esztendőben akkori Földes Urok által ki adott Contractusok szerént előbbi szövetséges fölléb említett 1754^{akt} Esztendőbeli közönséges végzéseink mellett olly képpen hozattak, hogy 3. darab Kukoriczás Földeket megszántani, Két nap füvet Kaszálni, azt föl takarítani, és be hordani közönségesen hat ökrü 8 szekereket vagy azok helyett 3. Lovu Két annyi Kocsikat Pestig adni. Szomszéd Határbul Tűznek való fának hozására 5. vagy 6. Kocsit bocsajtani, minden házi Gazda egy pár Csirkét és 10. Tojást hat ökrös vagyis egész helyes Jobbágy 2. Icze vaját, gyalog pedig fél részét, Földi Termések kilenczedelése, és hetedelése idem Konyhára valot láczatosan adni kötelezettek. Föllebb meg nevezett mostani Földes Ur ezen a' Contractust 1767^{akt} Esztendőben némellyekben változtatta ugymint Vaj, Csikre, Tojás adásban, Kukuricza föld Kapálásban, rész szerént szomszéd, többnyire távul való helyekre, szekér bel szolgálatokban és ezen ki adott Tavali Contractus szerént ez ideig adoznak és Robotolnak.

Csemnyiczky Mátyás Földes Ur részin lakos egész helyes Jobbágyok mingyárt meg lett Osztály és Contractus ki adása után erejekhez, és értékjekhez képest 5. szekér szénának és hozásával földes Urokk személynként Segítséggel voltak 6. esztendők előtt pedig 2 napi Fü Kaszálásra annak föll gyűjtésére és be hordására 's öszve rakására kötelezettek, ez mellett az 6. ökrü, vagy is egész helyes Jobbágy Ugyan akkor 2 Icze vaját egy Pár Csirkét, 10 Tojást adni kezdet. Az mint ezen Adózás és szolgálatt tétel mellett ez ideig vannak.

Sütő László Földes Ur részén egész helyes Jobbágyok nincsenek, hanem Két Harmad részt bírók, azok harmadik esztendeje hogy Két nap Kaszálni, azt föll gyűjteni, föll boglyázni és behordani, ugy föll takarított Őszi Termésnek be hordásában és Dunabeli malmokban őrlésre való Jószágnak Viteliben szekerekkel, gyalogul penig Kézi Munkával szolgálatott tenni kezdetek, ugyan akkor egész ház helynek Két Harmad részét bíró jobbágy 2 Icze vaját, 10 Tojást, egy pár csirkét, esztendőnként adni köteleztetett.

Vörös Andrásné földes Asszony részin lakos egész helyes vagy is hat ökrü Jobbágy nincsen, hanem két harmad rész bíró, az hat esztendeje hogy 2 napi Kaszálásra, annak föll gyűjtésére föll Boglyázására öszve rakására köteleztetett, és három esztendeje mintha 2 ittze Vaját Két Csirkét 10 Tojást ad, azonkívül midőn Földes Asszony az helységbe érkezik Konyhára valókkal szolgál mint ez mostani esztendőig.

Szlovénics Mihályné Földes Asszony részin tanálkozik egy egész helyes Jobbágy

az ki hat Esztendeje hogy 2 napi Kaszálást gyűjtést Boglyázást, és bé hordást kezdett tenni, ugy az ulta midőn Földes Asszonya kívánnya szekérrel vagy Kocsival szolgálatra köteles.

Tincsak Ignác Földes Ur Részén egész helyes vagy is 6. Ökrü Jobbágy nincsen hanem 2 harmad részt bírók, ezek 6. Esztendeje hogy Földes Urok számára 2 nap Kaszálnak, azt föl gyűjteni boglyázni, és be hordását is véghez vinni kezdettek, személyenként minden két harmados jobbágy másfél itze vaját, 2 Csirkét 10 Tojást adni, ugy szekerivel, szolgálatot tenni az ultra tartozik.

Ad 3^{ium} Említettük mikor, és minémü alkalmatossággal Földes Urainkkal közönségesen szövetséges egyességre, vagy is Contractusra az helység beliekk föld osztása idején léptünk, meg mondtuk aztán azt is mikor, és mikben, mind adózásaink, mind szolgálatt tétéleink szaporodtanak, rész szerént azért contractus mellett, rész szerént pedig Földes Uraink rendelésébül származott, és következett szokásbul.

Uzovics Moyses Földes Ur részén lakos egész helyes Jobbágy 4. Csirkét 20. Tojást, és minden elő hasu ugy Tavalí Borjával fejős Tehéntül fél itze vaját, idej Borjával fejős Tehéntül pedig egy része Vaját ad.

Csemnyiczky Mattyas Földes Ur részén Lakos Helyes Jobbágy, Két itze vaját, 2 Csirkét 10 Tojást ad.

Sütő László Földes Ur részén lakos 2 harmad Részt egész Házhelybül bíró Jobbágy 2 itze Vaját, 2 Csirkét, 10 Tojást ad.

Vörös Andrásné Földes Asszony Részén Lakos egész helybül két harmad részt bíró jobbágy 2 itze Vaját, 2 Csirkét, 10 Tojást ad, hanem régenten földes Asszonyatul értette, hogy ez után minden fejős Tehéntül tartozásképen egy itze vaját fog adni.

Szlovénics Mihályné Földes Asszony részén Lakos jobbágyok Ónón Földes Asszonyokk semmit sem adnak.

Tumesak Ignatz Földes Ur részén Lakos egész helyesbül Két harmad részt bíró Jobbágy más fél itze vaját, 2 Csirkét, 10 Tojást ad.

Mínyáján pedig Censusban az 1754^{ik} Esztendőben ki adott contractusunk szerént mostanában is 1040 ftokot Földes Urunkk közönségesen fizetünk.

Ad 4^{ium} Előb jelentett Kész pénz beli Censusunkban foglalt árenda mellett, az helységünk számára mézárszékünk, Koresmánk, és két száraz Malmaink jövedelmit fordítottuk, az Helységnek közönséges Kaszálló Réttýén hat ökrü 40 szekér szénát Kaszálunk, vagyon az Helységnek egy Tabla Fölgye kiben 10 Posonyi Mérő vetést tehet, határunkban alkalmas szőleink is vannak, mellyeket mind javítani, mind szaporítani igyekezünk, Kukuriczából, Kenderül, Lenbül 9^{det} földess Urainkk nem adunk, határunkban igás fejős és heverő Barmaink, ugy Méneses hámos Lovaink legelődnek, álló Tónk helységünk alatt vagyon mellyben termő nádat ugy az halaszatott földes Uraink egyenesen Használlyák, mink pedig pénzünkre halatt, harmadából kevés nádat Fűtésre való gazt pedig ingyen nemelly Esztendőkben kaphatunk, Szegedrül az Király Sót Duna mellett lévő eő Fölsége profunt házához szállítottuk, és ott Bérünket veszük, Nevezetes két Vásáros Helyekhez közel lakunk.

Kárunkra Határunkbeli Marha járó földünknék negyed része haszontalan sovány homokos, épületre vagy Tüzzre való Erdőnk és faink éppen nincsenek, Igás, Jóságainkk, és Barmainkk legelései nagyon szükölnek.

Ad 5^{ium} Hatarunkbeli Földek noha Földes Uraink által meg esett előbbi Osztály mel-

lett bíráttattnak azok mind azon által közöttünk (: Kivévé az Majorság hoz el rendelt földeket:) vannak három vetőre vagy is Calcaturara föl osztva, ezen Földeink Két Vetőre alkalmasak, de harmadik Vetőnek egészen fele része hibás és homokos ugyan azért Majthenyi Károly Földes Ur Részén lakos egész helyes Jobbágy egyik Vetőre két, másik Vetőre Három, Harmadik Vetőre pedig 4. szántó földeket bír, Első vetőben lévő 2. szántó földeiben 12 ½ Pos. mérő Vetést tézsen, második Vetőben lévő Három szántó földeiben 17 ½ Posonyit, Harmadik Vetőben 4 Szántó földeiben 25 Pos: Mérőt vetni szokott. Bírta az előtt való Esztendőben több Jobbágyokkal együtt, az Földes Uraságk majorságihoz ki szabott Szántó Földeit is heted rész ki adás mellett de ezen földek egészen már tőlők el vetődtek és az Földes Uraság azokat tulajdon ekéj alá foglalta. Az egész helyes, vagy is hat Ökrü 10 szekér Szénát kaszál. Az Őszi és Tavaszi vetéssei között, és mellyekessen pedig 4 ökrü Két Szekér Szénát Kaszál.

Uzovics Moyses Földes Ur Részén lakos egész helyes Jobbágynek, egyik vetőre négy, másakra 5. harmadikra 6. szántó fölgyei vannak. Az első Vetőre lévő 4. Szántó földeiben 17. Pos: Mérőt, Másikra lévő 5. földeiben éppen annyi mérőt, harmadik Vetőre lévő ház földeiben 16 Pos Mérőt vetni szokott, ezeken kívül Földes Uraság majorság béli földeibül, mindenik Vetőre Földes Urnak további engedelmeg, egy szántó földet bír, Kiben egyik Vetőben 5 ½ Pos mérőt, másik Vetőre 5 Posonyit, Harmadik Vetőre éppen annyit vethet, Kaszálló Rétyye egy vagyon, mellyben 6. ölni 8 szekér szénát Kaszál, Ezen kívül, maga szántó földel között, és mellyekessen vannak apró Rétyyei, és azokon egyik vetőben hat ökrü, másik vetőben 2. ökrü, harmadik Vetőben is Két ökrü egy szekér szénát kaszál.

Csemnyiczky Mattyas Földes Ur részén lakos hat ökrü vagy is egész helyes Jobbágynek egyik Vetőre 4. másakra 5. Harmadik vetőre is 5. szántó földel vannak az első vetőre lévő 4. szántó földeikben 22 ½ Posonyi Mérőt, másik Vetőre lévő 5. szántó földeiben hasonlóképpen 22 ½ Pos: mérőt, Harmadik Vetőre lévő 5. szántó földeiben pedig 25 Pos. Mérőt Vetni szokot. Kaszálló rétyye, ki mutattva egy vagyon, mellyen 6. ökrü négy szekér szénát kaszál. Az szántó földel körül azon kívül hat Ökrü két szekér szénát kaszál.

Sütő László földes Ur részén lakos házhelybül Két harmad részt bíró jobbágy, egyik vetőre három, második vetőre egy, harmadik Vetőre három szántó földeket bír, az első Vetőre lévő három szántó földeiben 10. Pos Mérőt, másik vetőre lévő egy földiben 8, Harmadik Vetőre lévő Három szántó földeiben 10 Pos: mérőt Vetni szokot. Kaszálló Rétyye egy vagyon, mellyen, hat Ökrü négy szekér szénát kaszál. szántó földel között oldallyaiban lévő apró Rétében pedig hat Ökrü másfél szekér szénát kaszál. Hasznallya Földes Uraság majorság béli földetis ollyképpen, hogy meg szántván, azokk hét Részét maga számára, az elmaradott harmad részt pedig Földes Ura által adni szokott maggal Vetí be, és maga két rész béli vetése után való termését, minden heted ki adás nélkül föld takarittya és fel horgya.

Vörös Andrásné Földes Aszony részén Lakos Két harmad rész helyt bíró jobbágy egy vetőre lévő egy Földibe 4 ½ Pos mérőt másik Vetőre lévő egy szántó földeiben 7 ½ Pos: Mérőt vetni szokott. Kaszálló Rétyye egy vagyon mellyen négy ökrü 7. szekér szénát Kaszál, Szántó földel között és oldalas aprós réteken 4. ökrü másfél szekér szénát Kaszál. Földes Aszony majorságbeli Földeibül minden vetőre egy egy szántó földet bír és egy Vetőben 8. másik 5 ½. Harmadik Vetőben 7. Posoni Mérőt el vethet.

Szlovénics Mihályné Földes Aszony Részén Lakos egész helyes Jobbágy egyik

vetőre lévő Két szántó földeiben $8\frac{1}{2}$ posonyi Mérőt, másik vetőre lévő Négy szántó földeibe $12\frac{1}{2}$. Harmadik Vetőre lévő négy szántó földeiben 15. Pos Mérőt vetni szokott. Kaszáló Rétyte ki mutattva egy vagyon, mellyen hat ökrü hat szekér szénát kaszál, szántó földei között lévő Réteken esztendőnként hat ökrü egy szekér szénát kaszál. Földes Aszonyátul Majorság beli földeket is Bir egyik Vetőre lévő egy szántó földben 10 Pos: Mérő másik Vetőre lévő egy földben 6 pos mérő Harmadik Vetőre Két szántó földben $7\frac{1}{2}$ Pos mérő megyen.

Timcsak Ignacz Földes Ur részén lakos két harmad rész helyt bíró Jobbágy egyik Vetőre lévő 2 szántó földeiben 8. Pos. mérőt, másik Vetőre lévő három szántó földeiben 12 Pos mérőt vetthett. Kaszáló Rétyte egy vagyon, mellyen 6. ökrü 5. szekér szénát Kaszál, szántó földei között, és azokk végein hatökrü egy szekér szénát esztendőnként Kaszál. Földes Urnak Majorságbeli földeibül egy Vetőre bír egy szántó földet, kiben 8. Pos: Mérő, Másik Vetőre lévő egy szántó földben 4. Harmadik Vetőre lévő egy földben 8. Pos mérő megyen.

Sarjut nem kaszallhatunk, mivel első Kaszálásunk többnyire aratáskor, némelly Esztendőkbén pedig utánna essik ugyan azért a' fű másik kaszára nem nyólhett. Kender Földünk két Posonyi Mérő alá vagyon.

Ad 6um Minnyáján kik ezen Helységben Jobbágykodunk, és Házunk vagyon földes Urunk Rétytein Két nap, Ház nélkül való Jobbágyok, vagy is Zsellérek egy nap Kaszallunk annyi nap föl gyűjtyük és föl boglyázunk, ezen szénának be hordásába egész helyes Jobbágy hat ökrü szekérel Két nap Munkálkodik.

Majthényi Károly Földes Ur részén lakos egész helyes Jobbágy esztendőnként Contractussa mellett szénának, Buzának, midőn Följes Uraság parancsollya vitelben fának, hozásban hat ökrü szekérel 10 Napokat, Két lóval vontatóban három napokat, Igás Marha nélkül való vagy is Gyalog Jobbágy Kuburicza kapalasban, és Majorság körül három nap foglalatoskodik.

Uzsovics Moyses Földes Ur Részén lakos egész helyes Jobbágy, fa, nád hozásban hat ökrü szekérel Tava szal és Ószel 7. napokat Vontatóban Két Lóval, hol 2. Lóval Kocsival 8. napokat, földes Uraság Cselégyinek számára Buza őrlésben 2 Lóval egy napot, gyalog penig fél napot majorság körül szolgál.

Csemniczky Mátyás földes Ur részén lakos egész helyes Jobbágy Buza vitelben hat ökrü szekérel őszel 5. napokat Két Lovu Kotsival, Tavaszal 4. napokat, három Lovu Vontatóban nyáron egy napot szolgál, menet és jövettel edgyütt.

Sütő László Földes Ur részén lakos Két harmad rész helyt bíró Jobbágy, Kukuricza vetés alá való földkk hat ökrü ekével meg szantasaba fél napot, Kevés Buza behordásában hat ökrü Szekérel 2 napokat, Dunára Malomban Őrlésre gabona vitelben Két Ökrü Szekérel ősszel két napokat, Vontatóban 2 Lóval 4. Napokat, Igás Marha nélkül való Jobbágy pedig gaz Kaszálásban egy napot szolgál.

Vörös Andrásné Földes Aszony Részén lakos egész helyes Jobbágy egy Lóval Kotsival Tava szal, és Nyáron tizen egy napot szolgál.

Szlovénics Mihályné Földes Aszony Részén lakos egész helyes

Vörös Andrásné Földes Aszony Részén lakos Két harmad rész helyt bíró Jobbágy Két Lovu Kotsival Nyáron, Télen, egy, és másoknak vitelében $11\frac{1}{2}$ napokat szolgál.

Szlovénics Mihályné Földes Aszony Részén lakos egész helyes Jobbágy egy Lóval Kotsival Tavaszal, és Nyáron tizen egy napot szolgál.

Timcsak Ignacz Földes Ur részén lakos Két harmad rész helyt bíró Jobbágy

Nyáron Buzának és Télen széna Vitelben hat ökrü szekérrel 6 napokat szolgál, menet, és jövetel edgyütt.

Ad 7um Körülöttünk Kun Föld lévén annak Lakosi Földi Terméseibül részt másnak nem adnak, hanem egészen magok hasznára bé takarittyák. Adunk pedig magunk Földes Urainknak, Buzabul, Árpábul, Zabbul, Kölesbül, Borbul, Baranyokbul, Méh Rajokbul Többször jelentett osztály után köteleztettünk 9^{det} adni, mellyet ez ideig adunk. Az Kik pedig közölünk Földes Urainak Majorságbeli földeit szantasi alatt bírják, azon Földi Terméseibül hetedet adnak.

Elöll számláltuk mind Kész Pénz beli mind Konyhara való Adóságinkat, azokon kívül Földes Urainkk sátoros ünnepekre, hajdant volt ugyan egy Borju ígérve az helyet már mostanaban mindenikk esztendőben Mészár szék beli 9. font hust adunk.

Ad 8um Helységünkben Üres ház vagy pusztá ház hely nem találkozik.

Ad 9um Minket Földes Uraink sem tartanak örökös Jobbágyoknak, magunk is szabadosoknak nevezzük magunkat. Datum Possessione Izsák die 9° Apr. 1769.

Monos Gergely bíró
Jankovics Tamás esküt
Czirkos János esküt
Farkas András esküt
Borbély Ádám helység Notariusza

Responsa Civis A Eppalis Colocensis

Ad 1um Semmi formalis Urbariumrul nem emlékezünk.

Ad 2um Méltóságos Urasságal Contractusra lépvén, annak tenora szerint mai napigis tractáltatunk, az melly meg esett A^o 1761. dia 28to Martii. mellynek mássa itt producaltatik sub N^{ro} 1mo. Ezen meg nevezett Contractus előttis éppen ilyen formán tartattunk. Szolgalotott, az Ki esztendőnkint egy egy napot téssen minden Háztul tettünk, más Urbáriumrul semit se tudunk hogy lett volna ez előtt.

Ad 3um A' mint fellül meg nevezük mindétig Contractus szerint adóztunk.

Ad 4um Vagyon Városunknak haszon vétele, ugy mint Szöllő, Tüze és Épületre való Fánk, Mlgos Uraság engedelmébül az melly Erdőben assignaltatik, mint hogy magunk Határjában nintsen. Nádunkis Módgyával, Malmunk a' Dunán, Korcsmánk Kettő a' Contractusunk szerint, a' Dunához csak egy órányira vagyunk. Minden Esztendőben leg aláb egyszer szoktunk Szegedre sóért jární fizetésért, az Kit Bajara szoktunk hordani. Kukuriczás Kerteink is Vannak, Mészár széket Árendálljuk, de mivel sokat fizetünk töle igen kevés hasznot veszünk belőle, vagyon Mezőbéli Beneficiumunk Contaretus szerint Árendáltt Pusztákon. Ellemben pediglen Határunkban kárunkra szolgál Dunának Áradása, a' ki annyira el Önti Hatarunkat, hogy a' Marhat ha csak külső Pusztákra, Dombossabb Helyekre ki nem hajtanánk, éhel-is meg döglene. Határunkban, az mint hogy Istallot sem építhetünk, hanem mas tavul lévő Pusztákon, a' hova nagy faradsaggal, ki s. be járunk, ugy két Konyhat mind ide haza, valamint az Pusztan egy aránt Kel Tüzelővel, és Ellessiggel tartanunk. Magunk hataraban meg irtt okbul semmit sem Kaszalhatunk, Hatarunknak Kicsinysége miatt is. A' hol vetést tehetünk, az is

meg irtt Víznek áradássa miatt sokszor földeinkből ki ázik. Ehez járul: minthogy ennyi posvány Között lakunk, igen sok Töltéseket, Hidakat is: szüntelenül csinálni Kelletik.

Ad 5um Mint hogy az Városunk hatarjában semmi Vetést sem tehetünk, fennt meg irtt okokra való nézve, Len Vetésen kívül, hanem M. Uraság engedelméből Árenda fejében Contractusnak második Punctoma szerint való Pusztákon szántunk Közönsegessen, a' hol semmi ugar szer sincsen, hanem ha minden Földit bé veti egy leg főbb Gazda (: mint hogy itt fundusokra nincs fel osztva:) tehát vethet Ószit ötven négy Tavaszit pediglen 30. Posonit, így azután semmi Ugar földgye sem marad, és töbnyire ezen mod szerint szoktunk élni: szénája egy ollyas fő Gazdának Árendás Pusztán 13. szekérrel szokott teremni; Sarjut soha sem szoktunk Kaszalni.

Ad 6um Mint hogy Contractus mellett vagyunk, Robotot nem tettünk, hanem a' helylyebb meg irtt második Punctom szerint egy Napot minden Háztul, de aztatis gyalogul tészük. Hanem egy Lovas Kocsitt tartt Contractus szerint az Uraságnak Városunk. E' mellett néha ugyan meg esik, hogy más kocsikat is szoktunk az Mélgos Uraság dolgában Pestig adni, ezen Kocsizások pedig nem szoktak az Méltóságos Uraságtul be vitetődni.

Ad 7um Nallunk Kilenczedett, és Tizedet szoktunk az Méltóságos Uraságnak ani, néha boldog emlékezető Gróff Patatics Gábor Urunk ő Excellentiaja ideitül fogva szoktuk pediglen Dézmatt Ki adni: Buzabul, Arpabul, Zabbul, Kölesbül, Borbul, Lencsébül, Borsóbül, Mákbul, Babbul, Lenbül, Kenderbül, Veres és foghajmabul ugy méhekbül, és Bárányokbul. Itt Körülöttünk pedig más Dominiumokban is ugy gondollyuk hogy az szerint vagyon a' Désma, az mint a' Contractusban meg vagyon írva. Azon kívül semmit sem adunk az Méltóságos Uraságnak, nem is Kín-szerítettünk adni.

Ad 8um Pusztá Ház Helly mi nálunk semmi sincsen.

Ad 9um Hogy ha tetzenik máshova menni valakinek, minden tartóztatás nélkül el mehetünk, abban szabadok vagyunk.

Nevezett Város Fő Bírája Keze + Vonyásával
Lovas János Tanács béli
Bencsik József Város Eskütt Notariussa

Responsa Possessionis Kákony

Ad 1um Ezen Contractus, a' mellyet itt in paribus sub N° 10. producaltunk, aztat tartjuk Urbariumnak lenni, mert az szerint adózunk, melyre léptünk mostan Lgos Földes Urunkkal in A^o 1763.

Ad 2um Azon meg irtt Contractus szerint az Uraságnak in parato fizettünk 182. forintokat, 30. Boglya szénát takarítottunk, és a' hova parancsoltatott oda el is hoztuk, 30. öl fát vágtunk, a' mellyet ide István megyére szoktunk hordani, Kinek az uttya más fél Órát tészén, azon kívül a' midőn szüksége volt az M. Uraságnak fára, tartoztunk vágni és ugyan ezen Istvan Megyei Majorban bé hordani, a' hol az Uraság minden ölit bé vette harmincz xr. ba. Némelly Esztendőkbén megtörténk az illetén fa vágás de nem minden esztendőben, a' mint hogy sem Tavaly,

sem az idén nem vágunk ollyas fát. A' midőn Szüksíges volt Gabonát szelelni, mindenkor a' proportione más Hellységekhez Képest, mink is szoktunk embereket adni, és a' midőn a' gabona el adatott, az Dunára is hordani tartoztunk, Hajdunak szoktunk 20 ftott esztendőnkint fizetni. Tartunk azon kívül egy Kocsit 3. Lóval, a' melly a' midőn Kívántatik az Uraságnak akkorra mindenkor azt szoktuk adni. Azon kívül a' midőn M. Uraságnak Pesti Terminusra mégyen Ketszer Esztendőben egy Kocsit tartoznánk adni, de néha ött Esztendeig sem adunk, hanem ithon térszünk a' helett Kocsizást, a' Ki nekünk sokkal K'nyebben esik. Szoktunk a' mellett 200. Kéve veszőt, és 100 Karot vágni, aztat a' hová az M. Uraság parancsollya hordani, és süvényekre fel is fonní tartozunk. Az Uraság Korcsmájára Esztendőnkint egyszer szoktunk Bort vinni, Noha ugyan minden esztendőben meg nem történik, ha meg essik is hogy Császártöltésre horgyuk (: a' ki tölünk térsen 3. Mért Földet:). Tartozunk azon kívül 500. Kéve Nádat az Uraságnak vágni, és aztat István-Megyei Majorba hordani, vagy pedig máshova az hova parancsoltatik, az Culináréket pediglen, a' mint fent meg irtt Contractusban Specificalva vannak, az szerint tettük statiókat. Ez előtt micsodás Urbárium volt, ara nem emlékezünk.

Ad 3to Más egyeb robotot nem térszünk, hanem az mint fent irtt Contractusban specificalva vagyon, A' mellyet azon Contractus előtt csak ollyan forman szoktunk tenni, mint ezen Contractusnak eredetiben.

Ad 4um Vagyon egy kevés szőlőnk, Épületre, Tüzsre való fánk az Uraság engedelmebül, Nádolásunk, Halászatunk, Korcsmánk fél Esztendeig. Duna melet lakunk, Só alá is el mehetünk a' midőn alkalmatosságunk vagyon. Vetemenyes, és Gyümölcsös Kerteink is modgyával vannak, Mészárszékünk is meg van engedve az Uraságtul de ezzel nem élünk; Marhanak való legelő mezőnk elegendő vagyon, Makkolásunk is van, kiért ugyan az Uraságnak képeesen fizetni szoktunk. Ellemben Határunknak kárára szolgálnak; Dunának áradássa, ugy hogy nem csak Mezőnket el önti, de még az Hellységünkbe is bé jön annyira, hogy egyik háztul a' másikhöz Csolnokon kel jární, Kaszálonkot ugy annyira el önti, hogy néha minden Szénankot el hordgya, néha füveinket egészlen le vonnya, ugy hogy hasznát nem vehettyük, Mint hogy ollyan lapály földén lakunk, Töltéseket is gyakorta kell csinálnunk, meg irtt Dunának ki öntésse miat sokszor Károkat vallunk.

Ad 5um Egy Esztendőben egy helyes Gazda nem vethet többet 21. Posoni Mérónél Tavaszit, és Ószit mind egybe számlálván, és ugyan esztendőre még annyi Vetés alá való földünk marad Ugarnak, és ugyan ollyan Gazda (: a' midőn a' Víz akadált nem tesz:) 5. szekér szénát takaríthat mikor a' víz miat Korábban Kaszállhatunk, ollykor egy kis sarjut is szoktunk takarítani, de ritkán szokot az meg esni.

Ad 6um fent meg irtt Contractus szerint öszvességgel vittük végbe Kotelességünket. Ki mennyit és micsoda munkát tett Közülünk esztendőn által ára számot nem nem tartottunk, azért is bizonyosan számát nem tudgyuk, mind azon által az Uraság velünk képeesen bánt azt vallyuk.

Ad 7um Mindenféle Ószi, és Tavaszí Gabonából, ugy Keti Veteményekbül Kilenczedett, és Tizedett szoktunk adni. Ezen N. Várgyében mikép désmálnak nem tudgyuk. Contractuson kívül pedig az Uraságk semít sem adtunk, és semíresem is Kínszerítettünk.

Ad 8um Nálunk semmi pusztá Ház Helly nincsen.

Ad 9um Nem vagyunk örökös Jobbágyok.

Avanovics Antál Fő Biro saját kezem + vonása
Samanovics András Esküt saját kezem + vonása
Helység Notariussa Josephus Balvandi m.k.

Responsa Possessionis A Eppalis Keczel

Ad 1um Mink ezen contractus szerint a' melly itten sub N^{ro} 28° prodicaltatik tractatunk.

Ad 2um Az szerint pediglen, mint hogy az ordinaci Robottul meg szabadultunk; Bán-Egyházi és Pusztákk árendájával együtt, nem külömben Demeteri, és belső Korcsmankon Bor, és Pálinka árultatásával, és Mészárszék Árendájával együtt fizettünk esztendőnkint Rh 1315. A' mellett szoktunk kaszálni 100. Boglya szénát, és azt hova parancsoltatott bé hordani, Item 100. öll fát meg vágni, és Kalocsára bé hordani, mellynek uttya tézsen Két Mért Földet terővel. Azon kívül a' midőn szüksége volt az Uraságnak Esztendőnként mint egy 70 Öllt szoktunk vágni pénzért ölit a' xr. 30. Nem Külömben minden esztendőben Gabona forgatására, és Rostállására, embereket szoktunk adni, a' melly Esztendőt által 24. Ember Napszámott tézsen; És azon Gabonát midőn el adatott Dunaig az Hajóra Kötelesek voltunk kihordani, az melly ut fél Órányi üdött kíván terhivel az Dunaig. Zsoldost-is szoktunk tartani esztendőnkint, Pestre való Mlgos Földes Urunknak Kétszeri fel menetelevel níha Contractus szerint Forspontot adtunk, néha pedig más féle Munkával itt az Dominiumban fel váltottuk felebb irtt forspontozást. Az melly közeleb lévő Munkálkodásunk alkalmatosabnak láttzik minékünk lenni. Item egy Kocsit 4. Lóval (: a' mellyet falu Kocsijának hivnak:) szoktunk tartani sz Uraság számára, s. a' midőn a' sor reánk jön, az is az Uraság részére applicaltatik. Ezeken kívül Konyhara valót a' mint a: Contractusban specificalva vagon, az szerint adtuk. Három Sátoros Ünnepekre Ajándékot is szoktunk az Uraságnak adni de mint hogy az nem volt scribalva mi lényen, azért akar minémű csekélység volt az acceptaltatott. Ugy ezen Contractus előtt, voltanak még más egyéb Contractussaink is, az mellyeket itt Parjaban producalunk sub N^{rum} 29°, 30°, és 32°.

Ad 3um A' mint fellyeb meg vallottuk, ezen Contractusok szerint Robotoltunk, és mostanában adózturk.

Ad 4um Valami kevés Szőlő hegyünk vagon, Tüzre és Épületre való fánk is vagon M. Uraság engedelmebü, ha az útnak alkalmatlansága bennünket annak hozzáátul meg nem gátol. Mint hogy távul is vagyunk, Száraz Malmunk, Korcsmánk, Bor és Pálinka árultatásunk, egész Esztendeig Árenda mellett. Só alá Szededre járunk, mellyet Bajára szoktunk szállítani. Mészárszék, és Árendátor Zsidó is kezünknel vagon, Legelő Mezőnk is magunk marhai szükségére vagon. Ellemben pediglen kárunkra szolgál az, hogy szántó földeinket két féle veszedelem éri, mert egy része igen Homokos, ugy hogy száraz üdővel, a' Veteményt a' szél ki horgya, más része pediglen semlékes, és leg kisebb föld nedvességével is ki ázik anyyira, hogy olykor magja sem kerül meg; Melly okara való nézve, soha magunk földeirül Kenyerünk elegendő nem lehet, hanem más honnan me seze földrül meg szerezni, ugy nem külömben Hellységünk Lovai számára is Zabot kész pénzen venni kintelenítettünk, mivel a' magunk fölgye nem jól termi a' Zabot. Ahoz

járu az is mint hogy nagyon Homokos a' Legelő Mezőnk száraz üdővel el süll, Item az is terhel bennünket hogy az Erdőhöz igen meszi lakunk ugy, hogy sokszor egy fordulásonk három, négy Napban is Telik, midőn magunk szükségére valami fácskát akarunk hozni.

Ad 5um Itt az Hellysigünk földén az Contractualis Pusztáinkon (: mint hogy sok haszontalan föld vagyon benne:) a' leg főb Gazdának ha minden földit bé veti, lehet vetni 50 Posoni Mérőt, ugy hogy semmi földgye sem marad másik Esztendőre, azért is egyik felét egy Esztendőben, második felét pedig más esztendőben szoktuk bé vetni. És az olyatén Gazda Kaszálhat 12 Boglyara való szénát, Sarjút pedig nem szoktunk kaszálni, mint hogy nálunk igen késünk essik az első Kaszálás.

Ad 6um Miolta ezen leg utóbbi Contractusra léptünk, abban specificalt adózásoson kívül semmi egyéb robotot nem tettünk.

Ad 7um Minden némü Őszi, és Tavasz Vetésbül, Borbul, Baránybul, és Méhekbül Kilenczedet, és Tizedett szoktunk ki adni; más Uraságok pediglen itt Nemes Vármegyében miképpen veszik a' Désmát nem tudgyuk, Ezeken kívül semmi némü adózásokkal vagy ajándékokkal nem terheltettünk meg irtt Contractusson felyül.

Ad 8um Nálunk semmi pusztá Ház hely nem találkozik.

Ad 9um Szabad Jobbágyok vagyunk, és itt az Hellységben elegett tévén, valahova tettzik el mehetünk.

Helség fő Birája Herczeg Mihály saját kezem + vonása
Horváth mártony Helségnek Esküttye saját kezem + vonása
Bóvári György Helség Nótáriussa m.k.

Responsa Incolarum Oppidi Kecskeméth

Ad 1um Urbáriumunk Nékünk nintsen, és mind mi emlékezetünkre, mind eleink idejében nem is vólt.

Ad 2um Városunkban, és annak jövedelme viteliben rész szerént zálogosokk ismerjük magunkat, találkozik olyan rész is mellyet tülünk Földes Urai még hincsen esztendeje hogy fel váltottak, de ekkoráig azokkal iránta még bizonyodott árendára (: noha alkuban vagyunk nem léphettünk:) Mlgos Gróf Koháry Háznak hajdani időktül fogva be vett szokás mellett Kész Pénzü adóztunk egész 1735^{dik} esztendőig, mellyben szüvetséges edgyezés mellett Kész Pénzü 3707 frtokat és 27 xrkat fizetni, ugy 15 Oka Kaffét, 30 Oka Riskását, Persiai Skárlát 2 szőnyegyet, 2 Fucsi Maloza szállótt, 2 Fucsi Fügét adni kezdettünk. Ez szerént való Adózásunk, Kész Pénzben 3059 frtokra és 54 xrokra 1748^{dik} Esztendőben eszedezésünk-re le szállott, az Többeken Továbbá is folyamattyan maradott 1764^{dik} esztendőig, mellybe ezen Mlgos Ház új Végzést censusunk iránt vélünk tett, és az mellett már ez ideig minden Tartozások föl váltásáért fizettünk 1000. forintokat.

Mlgos Gróf Károlyi Háznak censusba esztendőnként fizettünk 325. ftokat 12 1/2 xarkat 1747^{dik} esztendőig az ulta pedig minden változást nélkül meg állapotott egyezésünk szerént esztendőnként 1000 forintokat fizetünk.

Mlgos Gróf Csáki Háznak tartozó mindennemü Adózásunk 300. forintokból állottanak, 1744^{dik} Esztendőig mellyben 50 ftokkal nagyobottak, 1756^{dik} Esztendőben pedig 500 ftokra emeltettek, és ezen sumát az ulta esztendőnként már ki

adott contractualis Levél szerint fizettük iránta mind azon által, ez itten kiadott, és csak három esztendőig tartandó Contractusunk vagyon.

Motesiczky István Földes Ur az Városban lévő részében valamint 1477^{dik} Esztendőben be lépet, azonnal velünk szövetséges egyezést tett, 700. forintokbul álló Censusbunk eránt, mellyet Esztendőnként 1760^{dik} Esztendőig fizettünk, ebben pedig azon censusbeli pénz ki adott Contractus szerént 300 ftokal nagyobbodott, és az szerént általunk esztendőnként az úta fizetődik.

Vay László Földes Ur önön Vérségeinek is nálunk zálogban volt Részét ki váltotta, 1750^{dik} Esztendőben de azonnal Contractusra velünk lépven az ki váltott résznek bírásában 600. forintokért esztendeig meg hagyott, és akkoron következett esztendőben továbbá vélünk végzett oly képpen hogy fiatal Két Bikát, és mingyárt használásra való két Csiko Lovakat adgyunk, ezeken kivül 600 ftokat esztendőnként tartozott árenda pénzt pedig 9 Esztendőkre mivel Kivánta, előre le tettük, ezen esztendők el telvén új Contractusra lépet velünk mellybe árendabéli Censusbunk 674 ftokra emelődött, végzésünk szerint pedig ezen esztendőnként tartozott árendát 15 esztendőkre előre 1760^{dik} Esztendőben egészlen le fizettük.

Frater István Földes Ur ugyan maga, mind Attya fiai ezen Városban lévő részének bírásához 1754^{dik} Esztendőben jutott, és azonnal kezünk és használásunk alatt levő jussát Árendában 300 ftokért bocsajtotta, mellyet állandóan fizettünk, egyedül mult esztendőben Pécsy Imre Földes Ur ezen Résznek felit Törvény uttyán magáéra tévön, annak árendáját 160 ftokra emelte, és azt 10. esztendőre tölünk fel is vette, és másik fél részére pedig előbb nevezett Földes Urnak ez ideig 150. ftokat esztendőnként fizettünk.

Ad 3um Föllebb számlált Földes Uraságokkal már jelentett Contractualis végzéseink mellet mostanába fizettünk. Nevezetesen pedig Mlgos Gróf Koháry Miklos Földes Urnak a' Városon essendő akár melly Caducitásnak fele Részén felül Esztendőnként 4000 forintokat, ugy Méltóságos Vérségérül eő Ngra háramlott Városbéli Részére 153 forintokat 27 xart.

Mlgos Gróff Károlyi Antal Földes Urk eő Excellentiajanak 1000 ftokat.

Mlgos Csáky János Földes Urnak eő Excellentiajanak 500 forintokat.

Moteseczky István Földes Urnak 1000 forintokat.

Vay László Földes Urnak 150 ftokat.

Pécsy Imre Földes Urnak (: valamint jelentettük:) 160. forintokat, minden némü Tartozások, és Adózásokba, ugy az Városnak, minden jövedelme használásiért fizettünk.

Ad 4um Határunkbéli térségin bőven gyümölts fáink, és Feles szőlőink vannak, azokbul pedig homokos földihez képest, némelly esztendőkbekben ugyan bőven de mindenkor gyöngé, és más esztendőre nem tartható Borokat szűrünk, Földi minden némü Terméseinkbül, Bárányainkbul Kilenczedet ez ideig nem adtunk, hanem az tized rész mellyet az eő helyen exarendalni szoktunk edgyüt magányos hasznunkra fordítottuk, Közönséges szükségnek enyhülésére Városbéli Korcsmákk, Mészár székk jövedelmit veszük, esztendőnként nevezetes 4. Vásárjaink vagnak, Városi piacunkon pedig Vidékiekk szabad minden nap meg állapodni, és az mit hoznak el adni, Listre, és Kására alkalmaztatott 2 száraz Malmaink, az Városi Lakosokk pedig 60 száraz Malmai önön használásokra vannak, Városunk számára való Rétén hat ökrü 30. szekér szénát kaszálhatunk, Vannak az Városnak 5 Boltjai Kiket az Kereskedők Árendában birnak, Városbéli Lakosok közül heten találkoznak kiknek magányos Boltjai vannak, Városunkban közönséges haszonra

és az Lakosokk is javára kereskedők 's mester emberek bőven tartózkodnak, és többnyire Polgárságba laknak, az Görög Kereskedők egyes Társaságban lévén 300 ftokat hasonló képpen némelly Zsidók egyedül bőr vásárlásokért tartózkodván 90 ftokat Árendában az Városnak Esztendőnként fizetnek. Kevés Erdőnk két Helyeken vannak, de azokat egyedül az Hadi Rendk számára és Városunkon némelly Vizes Esztendőknben el árjadni szokott posványoknak töltésére tartjuk; igás, fejtős Barmaink, és Hámos Lovaink határunkban Legelődnek, a' Tiszához három a' Dunához pedig hat mérföldre vagyon a Városunk.

Kárunkra Marha Legelő földaink huszad részét haszontalan homokosnak mondhattuk, Városi számához képest határunkbeli földünk igen kevés ugyan azért szomszéd, és távul lévő Pusztákat nyomos, és igen nagy árendákba Kintelenitünk tartani, magányos szükségünk enyhétesere erdőnk határunkban nincsen.

Ad 5um Városunkban kik legyenek egész vagy fél helyet bíró Lakosok ez ideig nem tudhattuk, mivel sem városunk, sem határunkbeli földaink föl osztva nincsenek, az Lakosokk és több, hogy sem Két Része minden szántó föld s Kaszáló Rétt nélkül vagyon, az kik pedig határunkban, szántó földeket, és Kaszáló Réteket bírnak (: szabad lévén mindenkor az adás, és vétel:) azokat, vagy Kész pénzen szereztek, vagy elejüktől reájok maradtak, vagy előbbi Gazdájok maradék nélkül el halván, Földes Uri adományok mellett vették, és már most is szálások, és Kert-helyek név alatt használyaik mellyeken nagyobb, és Kissebb voltokhoz képest mennyit bizonyosan vethetnek, és hány szekér szénát kaszálhatnak, ha csak személy szerént azokott bíró Gazdákat nem kérdezzük, az leg nagyobb közép szerü és leg kissebb szálásokat, egyéb képpen meg nem mondhattuk, ugyan azért ezen Kérdésre igenessen nem felelhetünk. Sarjut nem lehet kaszálni mivel az Földnek hívsége, és homokos szárazsága miát az fü második szénára nem nyölhet.

Ad 6um Földes Urainknak semmi némü Robotot, vagy is szolgálatot nem tészünk egyedül ha városunkba jönnek vagy által menések történik Vontato Lovakkal midőn Kívánnák szolgálunk de akkor is nem tartozás képpen hanem engedelmes jo akarattal nem is az Városbeliek Lovaival hanem mellyeket különös Költségén közönséges jónak elő mozdítására szokott a' Város egyéb aránt is lattzatos számmal tartani.

Ad 7um Földi akar nimémü Terméseinkből, ugy más akár melly Józságunkból 9^{oat} ez ideig nem adtunk, más Helységekbe Lakosok pedig, gabonáikból, hányad részt adnak Földes Uraikk bizonyosan nem mondhattuk. Elöl számláltuk Földes Urainknak tartozó Árendabéli Censusunkat azonon Kívül, vagy Kész pénzü vagy Konyhára valókból tartozás vagy ajándék név alatt semmit nem adtunk nem is Kívánnak tőlünk.

Ad 8um Emltetjük hogy határunk földi és városunk föl osztva nincsenek, az lakosok azért Kik minemü részt bírnak az szerént azt lakják és használyaik, olly hely azonban mellyet valamelly lakos el hagyott volna pusztán és üressen nem tanalkozik.

Ad 9um Házoknak, Kerteknek, szálásoknak, szőlőknek szabad el adása vétele ez ideig folyamatban volt, és valamint azt, ugy az Város béli Lakosnak el menetelét vagy változását az földes Uraság soha sem ellenzette, de egyéb arántis Árendás sorunkra nézve szabadosoknak, magunkat nevezük, és tartjuk.

Datum in Oppido Kecskeméth Die 18^a Mensis Április 1768.

Csaba Mattyas Fő Bíró m. k.
Ferenczi Gergely esküt m. k.
Hajagos Josef esküt m. k.
Deák Mihály esküt m. k.
Csáktornyai Ferencz Város Notariussa m. k.

Responsa Incolarum Possessionis Kécske

Ad 1um Nékünk Urbariumunk nincsen, és emlékezetünkre nem is volt.

Ad 2um Helsingünket kezdték meg szállani Eleink 1720^{ik} Esztendőben, ezután következett ött Esztendőknek el töltésével Földes Urainkkal Contractusra léptünk, melly mellett kész pénzül Censuban 140. fkat négy tábla szappant, két Karmasint, két Őzet vagy helette 6. fkat Korcsmának, Mészárszéknek Esztendőt által való Használásáért 15 fkat attak, és Földes Uraságk 3. akó Pálinkáját ki árultatták Helsingünkkel határos Pusztán, ugy határunkon vidékiek által használt szénabéli Désma részt öszve rakták, magok közül penigh minden külön kenyeres az Földes Uraságnak egy boglya szénát adott; ha hogy az Földes Urak le érkeztenek Konyhájukat eleséggel alkalmaztatták, és Lovaiikat tartották, vontató Lovakkal, szekerekkel, kocsizással, gyalogul szolgálatot tettek, földi terméseikbül a' Kilenczedet ki attak, és az el rendelt helig vitték, további vitelnek penigh föl váltásáért 20 f^{ot} fizettenek: Földes Uraság Barmai pásztorinak midőn szükség volt őrlöttenek, és azoknak kenyeritis sütöttenek. Tisza halászatyát felében bírták, az Földes Uraságnak esett halakat föl hasogatták, kezekben adott sóval bé sózták, azoknak némely részit el rendelt helyig, 8. Mását penigh, ugy Soót 10. Mását Földes Uraságnak lakó helyre vitték. Meddig lehetett ezen adózások, és szolgálat mellett nem mondhattuk, hanem azt tudjuk hogy az Földes Uraság ezen helységbéli akkor Jobbágykodó lakosoknak Ui contractust adott, és a' szerint az egy boglya széna adás, 3. napi kaszállásra azon le kaszált fünek föl takarítására öszve hordására, és bé rakására fordítattott, minden Gazda 40. kive vágásra, és annak negyedik határban való szállítására szekerevel, Kocsiával, és gyalogul szolgálat tételekre továbbá is köteleztetett; Közelébb való időkben, midőn emberhettünk, és a köz teher viselésére alkalmaztattunk, tapasztaltuk, hogy Közönségessen Földes Urainknak minden hét esztendő forgása alatt 3. borjut, Esztendőkint penigh bizonyos számu icze vaját, ugy konyhára való megh határozott számbéli szárnyasállatokat attunk, de valamint ezeknek számát (: nem gondolván, hogy jövőendőben kérdésben vétetődgyön:) el felejtettük, ugy az censusunk is hány ftbul állott, noha fizettünk, mégis meg nem mondhattuk, hanem bizonyos az, hogy szaporodásunkra nézve, minden némő adózásink, és szolgáltyaik időrül időre nevelkettének, és és azok mellett vóltunk 1756^{ik} Esztendőig, mellyben előbbi, ugy akkor a Jósággh bírásába bé lépett Földes Uraink Osztált tévén minketis magok között el osztottak, egyszersmind vélünk szövetséges egyességet tettek, melly mellett kész pénzül censusban 200. f^{kat} Mészár széknek egész Esztendőre, Korcsmának penigh fél Esztendőre való árendálásáért Földes Urainknak 20. akó borát kiárultatni, az mellett 60. f^{kat} négy Tábla szappanért, és két Karmasi-

nyokért, és Földes Uraink Lovainak ez előtt szokásban vett tartasáért 60 f^{kat} fizetni kezdetünk. Juhos Gazda egy jó kerek sajtot adni, minden külön kényeres Jobbágy 40. kivé nádat vágni, és 4^{ik} Határban lévő Földes Uraink Majorságához vinni, Földi mindennemű terméseinkből Kilenczedet adni, azt az Kilenczeddel, ha Földes Uraink ki árendállják, és vidéki nyomtatók nem akadnak, el nyomtatni, és ha helben el nem adódnék, Dunara vinni köteleztettünk, Őszi vetés alá kétszer, ugy tavaszi alá is 3. napig szántani, annak vetését, és bé boronállását, mind őszi, mind tavaszi, föl takarított földi Termésnek bé hordását el végezni, midőn penigh ezen szántás béli munkálásunkat Földes Uraink vagy szükségesnek nem állíttják, vagy más dologra fordítani nem kívánnyák helette 30. f^{kat} fizetni, füvet továbbás 3. napokon kaszálni, azt föl takarítani, bé hordani, és öszve rakni, Földes Uraink épülettyei Majorsági, Marhái körül kívántató szolgálatot szekerekkel Lovasokkal, gyalogul tenni, hasonló képpen vontato Lovakat, sött szekereket, és kotsikatis, midőn, és hová szükségesek, ki állítani, hosszu utat penigh két vagyonos jobbágy öszve fogván együtt Esztendőnkint egyszer végezni, Földes Uraság számára, ugy pásztorainak midőn szükséges minden vám tétel nélkül örölni köteleztettünk, végtére holt Tiszának halászattyában fele részre továbbás meg hagyattattunk, de ezen szövetség végzése valamint további tevéseig Földes Uraság által adódott ki, ugy akkor következett harmadik Esztendőre láczatossan változott, mivel szántásunk helett 60 f^{kat} továbbá 90. már most Kilenc esztendők folyásatul fogva 180 f^{kat} fizetni tartozunk, hordás tételünk penigh továbbrais fönt maradott, hanem Földes Uraságh Pásztorainak számára midőn örülünk a' szokott Malomvámot Molnárinkal ki vétettyük, és ezen változással bővített, Contractusunk mellett mostanában adózunk, és szolgálunk.

Ad 3^{io} Most említett Contractusunk szerint közönségesen censusban 200. f^{kat} Mészár széknak Esztendőbbéli, Korcsmának penigh fél Esztendőre való arendalasaért 60 f^{kat} négy Tábla szappanért, és két Karmasinyokért 12. f^{kat} Földes Urainknak mikor Jóságokban lé jöttek ez előtt adott Konyhabélieknek, ugy Lovai Tartásinak föl váltásáért 60 f^{kat} őszi, ugy tavaszi vetés alá tartozó szántásunkért 180. f^{kat} Esztendőnkint fizetünk.

Ad 4° Magunk számához képest alkalmas hegyünk vagy on Esztendőnkint szaporítást tenni igyekezünk szálló kötésre alkalmas sásunk bőven terem, csak hogy egyedül magunk használására fordíthattjuk, nádunk, gazunk, gyékényünk Tisza rétünkön bőven vannak, Helségünk költségén föl állított két száraz malmainknak jövedelmét ingyen veszük, alkalmatosságunkra az Tisza határunkban folyik, és az holt tiszát közülünk azok, az kiknek tezik, feliben halászák, Földes rainkat illető fél részt penigh más némelly Tókkal együtt 180. f^{ba} árendálljuk, határunkban szabad használásunkra keő vagy on, de ez koráig hasznát nem vettük, Helségunk számára 6. ökrü tíz szekér szénát kaszállunk, Helségbbéli Korcsmáinkat fél Esztendeig bírjuk, fél Esztendőnkint penigh 20. akó Bornak árultatásáért, és a' Mészár széket Esztendőnkint együtt 60 f^{ért} hasznunkra árendálljuk, igás, fejs, és heverő barmunk, ugy jármos lovaink határunkbbéli földön legelődnek, sertésseink tartására kákás rétyeink bőven vannak, földi terméseinkből ki adni tartozó Tizedet földes Uraink engedelméből az eő helyin árendálljuk nevezetes két vásáros Helyekhez fél napi, járó födre vagyunk, és oda az mit viszünk, vagy hajtunk el adhattjuk, Szolnokbul Szegedről Királyi Sót Pestre szállíttjuk, és ott bérünk jutalmát veszük. Kárunkra Határunkbbéli Földek sovány homokosok, Marha legelő Földeinkk pedig tized részit haszontalan homok és

székeseknek mondhattuk, Káposztás Kertyeinkben, ugy Kaszálló Rétyeinken, és Kender földeinke némelly Esztendőben Tiszának árjadása miatt tetemes Károkat szenvedünk. Ökör esorda járásunkk 16. részit Földes Uraink ez előtt 8. Esztendőkkel tulajdon bírások alatt volt rétyeikhez el foglalták, és azt együtt jövevény némelly szabadosokk arendában 60. f^{son} atták.

Ad 5um Földeinknek egyenetlensége miatt nem vetőre, vagyis Calcaturára hanem Kert helyekre vannak szántó földeink, ugy Kaszálló Rétyeink föl osztva, ki ki azért önnön Kert helyin mind őszi, mind tavaszi vetésit, ugy kaszállását teszi, és egy egész Helyes Jobbágnak egész Kert helye annyira terjesztődik, hogy azon 20. Posonyi mérő vetés alá szánthatt, és 6. ökrü 6. szekér szénát kaszállhatt, ezen Kert helyin kívül vagon Két Posonyi mérő Kender mag vetés alá való földgye, és ahoz foglalt káposztás Kertye. Vannak még Kaszálló Rétyeink két helyeken, kiket Esztendőnkint szoktunk magunk közt osztani, azokbul jövő Osztállýain egész helyes Jobbágy (:ha a' Tisza árja akadált nem tézen, mely hol tavaszkor, hol ősze, mindenkor azomban Károsson de csak ugyan bizontalan Esztendőkkben törtinik:) 6. ökrü hét szekér szénát kaszállhatt.

Sarjut nem szoktunk kaszálni, mivel kert helyeinket első kaszállás után az fünek új nyövése földeink keves, és homokossága miatt, második kaszára nem jöhett, 'sött többnyire el sül, Közönséges Rétyeinkben pedig az Kaszállást kísön tesszük, és ottan csatés fünek új nyövésit még eddig nem tapasztaltuk.

Ad 6um Minnyájan az Helségbéli Lakosok, kik külön Kenyéren vagyunk földes Urainkk Rétyein 3. nap kaszállunk, kaszállásunkat két nap föl gyűjtjük, föl boglyázuk, bé hordásában és öszve rakásában 4. ökrü szekérrel minden egész helyes Jobbágy 2. nap munkálkodik, ezen Kaszállásra, gyűjtésre, és bé hordásra menetelünkben és onnan jövetelünkben gyalog 4. napokat, szekérrel két napokat, nád vágásban egy napot, elviteliben két Lovu Kocsival két napokat töltünk.

Talián Antal Földes Ur részin lévő egész helyes Jobbágy tartozó kaszállással ugy az hosszu utra menetelt, és némelly szekerezéseket, és kivés, 's — kaszált Jóságbul járó Kilenczedet föl váltya alku szerint tett egyezésbeli 7. f. fizetéssel.

Balog Jánosné Földes Asszony részin lakos egész helyes Jobbágy kivés Buza 5. Napokat, bor vitelben 2. napokat, szalma hordásban télen 3. napokat, 4. ökrü szekérrel arpa. hal vitelben ősze 3. Lovu kocsival 10. napokat, majorság körül gyalogul Esztendőt által 7. napokat szolgál menet, és jövettel együtt. Nagy Jánosné, és Hartffik József Földes Ur, és Asszony részin lakos egész helyes Jobbágy aratórésze, ugy Földes Uraság Gabonája, és gyapju viteliben két Lovu Kocsival 24. napokat, trágya hordásban két Lovu Kocsival 1. napot télen, hoszu utra egy Lóval ősze 10. napokat, gyalogul Majorság körül tavaszal és ősze 9. napokat menet és jövetellel szolgál.

Balog József Földes Ur részin lakos egész helyes Jobbágy gyapju vitelben kaszállás előtt, Désma Bor vitelben szöllőben—trágya hordásban két ökrü szekérrel 11 napokat, Köles Kaszállásban, és Majorság körül 12. napokat gyalogul szolgál, hoszu utra menetelnek föl váltásáért egy Tallért fizett, ezen részen tanalkozik egész helyes olly Jobbágy az ki minden némő szolgálat tételért 9. f. fizetéssel Esztendőnkint föl váltya.

Benesik József Földes Ur részin lakos fél Helyes Jobbágy arató rész, Röldes Ur gabonája, káposzta, hal, cseléd viteliben 3. hol 2. lovú Kocsival 11. napokat, hoszu utra egy Lóval Tavaszkor 13. napokat menet, és jövettel együtt szolgál.

Gál Elek Földes Ur részin Lakos egész helyes Jobbágy két ökrü szekérrel őszi, ta-

vaszi földi termés hordásában 6. napokat arató rész, ugy Földes Uraság Gabonája vitelben tavaszal 6. napokat, ősze penigh 24. napokat, hoszu utra tavaszal 2. Lóval 12. Napokat, hal vitelben ősze 3. Lovu Kocsival 2. napokat menet, és jövetellel együtt szolgál.

Török András Földes Ur részin lakos egész Helyes Jobbágy kivés és kaszált Józsaág ősze hordásában 6. ökrü szekérrel 6. napokat, hoszu utra kétszer, 3. Lovu Kotsival tavaszal, és ősze 28 napokat, eleség vitelben, más szükségben, és borvitelben 3. Lovu Kotsival ősze 14. napokat, majorság körül gyalogul 7. napokat szolgál menet, és jövetellel együtt.

Baross György Földes Ur részin lakos egész helyes Jobbágy Őszi, tavaszi földi termés hordásában 4. ökrü szekérrel 8. napokat, őrlésben 3. Lóval, gabona, borvitelben 3. lovu Kotsival összes 21. napokat, eleségnek el adásra vitelben két lovu kotsival kaszálláskor 8. napokat, szalma hordásban 4. ökrrel 3. napokat, Marhákk takarmány hordásban télen 2. lovu Kotsival 6. napokat, gyalogul Majorság körül Esztendönkint 6. napokat menést, s jövetellel együtt szolgál; hoszu utért penigh egy Tallért fizett, midón földes Uraságh az Kocsizást azon utra tőle nem kívánnya.

Csuzy Gáspár Földes Ur részin lakos egész helyes Jobbágy kaszállás elein gabona vitelben, majorság körül tavaszal 4. ökrü szekérrel 10 napokat, szüret után borvitelben 6. ökrü szekérrel 3. napokat, Két Lovu Kotsival egy napot menet és jövetellel együtt szolgál. Hoszu utért penigh 5. f^{nat} fizett eddig, ezután penigh Földes Ura Tőle ezt kívánnya Tisztye által, hogy az öt forintokatis Esztendönkint meg adgya, és a' hoszu utatis contarcus szerint el végezze.

Vég Péter, és Vörös Antal Földes Urak részin egész helyes Jobbágy gaz, és gyíkin vitelben ősze két ökrü szekérrel 6. napokat, gabona vitelben, ugy más állapotokban és majorság körül Tavaszal, Hoszu utra 3. Lovu Kocsival 30. napokat, szalma hordásban 2. Lovu Kotsival 3 napokat, kut készítés körül nyáron gyalogul 5. napokat menet és jövetellel együtt szolgál.

Batta Bálint Földes Ur részin lakos egész helyes Jobbágy gabona vitelben télen, bornak, Kendernek, Káposztának vitelben 3. Lovu Kotsival 12. Napokat, gabona őrlésben 3. lóval, ezen őrölt Józsaág, és az őszi, tavaszi földi termésből tartozó kiadott Kilenczedk föl vitelben, ugy majorság körül 2. lovu Kotsival 8. napokat, árok tisztításban gyalogul 2. napokat menet, és jövetellel együtt szolgál, hoszu utra menetelinek föl váltásáért 2. f. fizett.

Bogyai János Földes Ur részin lakos félhelyes Jobbágy aratórész vitelben 4. ökrü szekérrel 12 napokat, széna rakásban gyalogul 8. napokat, Majorság körül 8. napokat menet, és jövetellel együtt szolgál az földi Termésbéli Kilenczedk, ugy hoszu utnak föl váltásáért Esztendönkint 4. f. fizett. Ha szekérrel való szolgálattok nem kívantatik a' helett 60. kive nádat vág, és azt Földes Uraság Majorságához szokta vinni, melly vitelben 4. ökrü szekérrel 2. napokat szolgál. Talián Antal földes Ur részin lakos egész helyes Jobbágy kő hordásban, nád vitelben tavaszal, árpa őrlésben ősze 3. lóval, és kocsival 14. Napokat, gyalogul Majorság körül 1. napot menet, s jövetellel együtt szolgál, hoszu utnak penigh, ugy nyomósabb szekerezések, és kivés, Kaszált jóságbul tartozó Kilenczedk föl váltásáért 7 f^{nat} (:mint emlétezik:) fizett.

Talián Ferencz Földes Ur részin lakos egész helyes Jobbágy őszi, gabona, bor, kaposztavitelbe ősze 2. lóval 8. napokat, arató rész nyomtatásban 2. lóval 8. napokat, Majorság körül, pince ásásban, szín csinálásban gyalogul tavaszal, és

őszi 12. napokat menet és jövetellel együtt szolgál, hoszu utnak, és őszi, s-tavaszi földi termésből tartozó kilenczedk föl váltásáért 4. f. fizett.

Vörös László földes Ur részin lakos egész helyes Jobbágy őszi, tavaszi földi Termésk bé hordásában 4. ökrű szekérrel 6. napokat, gabona vitelben tavaszal, arató résznek fölviteliben 3. lovu Kotsival 24. napokat, bornak viteliben, majorság körül Tavaszal 2. lovu Kotsival 8. napokat hoszu utra 2. loval, Kocsival őszi 14. napokat szolgál.

Vörös Sándor Földes Ur részin lakos egész helyes Jobbágy kivés és kaszált Jósággh bé hordásában 6. ökrű szekérrel 6. napokat, arató rész, és gabona vitelben őszi 3. Lovu Kotsival 2. napokat, hoszu utra 2. lóval őszi 14. napokat, szüretelésben gyalogul, és majorság körül 2. napokat szolgál.

Csák Imre, és Ördög Pál Földes Urak részsein lakos egész helyes Jobbágy kivés, és Kaszált Jósággh bé hordásában 6. ökrű szekérrel 2 napokat gabonának, eleégnek, el adása föl viteliben nyáron, és őszi 3. lovu Kotsival 16. napokat, szüretkor, vontatóban 3. lovu Kotsival 2. napokat, Majorság körül gyalogul 6. napokat menet, s-jövetellel együtt szolgál, hoszu utnak, Báránybul, és őszi, tavaszi földi Termésbéli jóságghul tartozó Kilenczedk föl váltásáért 9. f^{ta} fizett. Vörös Moyses arvai, és Gyömrej József Földes Urak részin lakos egész helyes Jobbágy vályok hordásban, garagya csinálásban tavaszkor, kaszált jósággh bé hordásában, arató rész, gabonák bork föl viteliben 4. ökrű szekérrel 26. napokat, majorsággh körül 2. ökrű szekérrel őszi 41. napokat, aratók le hozásában 3. Lovu Kotsival 8. napokat, szüretelésben gyalogul 1. napot menet, és jövetellel együtt szolgál, hoszu utat nem minden Esztendőben szokta elvégezni, mivel Földes Urais tőle azt nem kívánnya, az melly Esztendőben penigh azon utra menni köteleztetik, azt 2. Lóval 14. napok alatt meg járja. Tanálkozik fél helyes ollyas Jobbágy az ki minden némő szolgálatit föl váltya 3. f. és 50 xr. fizetéssel.

Ad 7um Földes Uraink más Helségbéli Jobbágyokis földi Termésekbül kilenczed részt vesznek, minkis emlékezetünkre mindenkor Buzából, Árpából, Borbul, Méh rajokbul Kilenczedet adunk, némellyek penig Közülünk Földes Urainkal tett egyezs szerint földi őszi, és tavaszi termésinkbül tartozó Kilenczedet kész pénz fizetéssel föl váltják. Káposztából penig minden Gazda 20. fejet, Kender Kilenczed helett, el kiszített 8. marok Kendert minden egész helyes Jobbágy ad. Föllyebb számlált adózásinkon kívül földes Urainkk szövetséges egyezésünk szerint minden Juhos Gazda ez koráig egy jó sajtot adott. Ajándék név alatt Földes Uraink ez ideig tőlünk vagy kész pénzü, vagy Konyhára valókbán semit nem kívántanak az mint nem is attunk.

Ad 8um Helségünkben üres ház, vagy pusztá házhely nem tanálkozik.

Ad 9um Földes Uraink sem tartanak minket örökös Jobbágyokk mindig szabadosokk nézzük, és nevezzük magunkat. Datum In Possessione Kécske Die 11^a Mensis Aprilis A° 1768.

Szija István Bíró +

Nagy András +

Szabó Mihály +

Fazekas Mihály +

Fodor István +

Dömök Mihály +

Esküttek

Váári Mihály Helységk Notáriussa

Responsa Possionis Kis Körös

- Ad 1um Mi nekünk Urbariumunk nincsen, hanem mindenkor Contractusok mellett tartattunk.
- Ad 2um Helyiségünk meg szállítassa alkalmatosságával, mely esett 1718^{ik} Esztendőben csupán magunk Határjátul három szabad esztendőnek el telésse után fizettünk az Uraságnak f. 150. és holmi aprolékos Ajándékot, a' mint sub N° 35^{io} producalt Contractusban kitettzik, üdövel naponkint szaporodván Contractus nélkül az Adónk fel ment 300 forintokra, és az tartott mind eddig, valameddig az Uraságtul Tabdi, Szucsi, és Tázlári Pusztákat Árendába kezünkre nem vetjük; minek utánna pedig azok kezünkre adtak, meg nevelkedvén a fizetés adtunk Esztendőnként az Uraságnak 1400. forintokot, egész 1751^{ik} Esztendőig, mely Esztendőben észre vévén az Uraság szaporodásunkot, minden Földes Uraságot illető Beneficiumokat nekünk engedvén ment az fizetésünk 2000. forintokra, mi sub N° 36^{io} producalt Contractusbul ki tettzik, és azon szerint egész 1759^{ik} Esztendőben meg esett februáriusnak első Napjáig tartattunk. Melly Esztendőben T. Uraság Vendégfogadott akarván építtetni (:hogy annak alkalmatlanságát el kerülhessük :) ujjabb egyezésre léptünk, mellynek alkalmatosságával az Uraságtul Kaskantyúi Pusztáján lévő Vendégfogadóját egy kevés pascuumal és Görög Bólt Árendájával együtt magunkhoz Váltván egyeztünk meg Különösen 900. forintokban ut Sub N° 37mo ki tettzik. Az után pedig ugyan azon Esztendőben die 26^{io} May Kaskantyú és Kis Bócs névű Pusztákk előbbeni Árendátori le mondván, azok árendálássáru, azokat is az Uraság különös Contractus mellett nekünk engette 500 forintokban, ut sub N° 38vo producalt Contractusunk tarttya, és így azon Contractusunkk ideitül fogvást meg nevelkedvén az fizetésünk, mostanában Census, és Arenda fejében Esztendőnkint tartozunk fizetni az Uraságnak, egy Summában 3400 forintokot.
- Ad 3um Azon Contractus mellett lévén semmi ollyas bizonyos, és meg határozott Robotott nem tettünk, hanem valamikor az Uraságnak szüksége vagyon, mint egy 60 szekérral esztendőnkint szolgálunk, és azzal 22. Mért földetis Terhővel megyünk, az oda való menetelünk, és visza jövetelünk sem számlálatván.
- Ad 4um Hasznunkra szolgál elsőben Magunk Határjában a' mi kevés földünk vagyon, Trágyázás nélkül a' Gabonát meg termi, másodsor: egy Kis fiatal Erdőcskénk is vagyon, mellyből Kapukat fenni, Kéményeket tapaszt alá állítani; és az Helység Házához módgyával Tüzelőt is hozni lehet. Harmadsor száraz Malunk is vagyon, Korcsmánk Kettő itt az Helység Hatarán, Mészárszékünk, egy Görög Bóltunk, és hogy Kilenczedett az Uraságtul Árendában birunk. Só alá is járunk Szegedre, az mellyet néha Bajára, néha pedig Vecsén felül lévő Profont: Házhoz szállítani szoktunk, Dunához Három Mért föl nére lakunk, Veteményes Kerteink is módgyával vannak itt az Helység Hatarán, Valami Kevés Homokos Legelő Mezőnk is van, Ország uttyában lakunk, és azzal, valamivel töb Borunk el kél. Ellemben kárunkra szolgál Határunkban: hogy majd harmad része olly zsombokos, hogy sem szántani, sem kaszálni, sem pedig egyéb hasznát nem lehet venni, egy része azon Kívül pedig igen homokos. Másodsor: hogy magunk határu épen nem élhetünk, hanem azon kívül magunk Uraságtul, és másoktul is Pusztát Árendálni kéntelenítettünk, Ország uttyában

lévén sok Transenna éri Hellységünket, mind hogy pedigh távul vannak e' táján az Hellységek egymástul meszi uttal a' Marháink romlanak ugy annyira, hogy midőn Törökre Hadakozás volt, néha Sz. Mariaig; az mely utt hét Mért földet téssen, néha pedig egész Zomborig egy mint 12 Mért földnére is forspontoztunk. Religionis szabad Exercitiumunk nem lévén, három Mért földnére is Templomba Kell járnunk.

Ad 5um Két nyomásra lévén el osztva az Határunk egy leg főb Gazda magunk Határán nem vethet többet 16 Posoni Mérőnél, azt is ugy: hogy más Esztendőre Ugar alá semmi földgye nem marad, És az olyatén Gazda magunk Határán takaríthat Két szekérre valo szénát, Sarjut pedig nem szoktunk Kaszálni, mint hogy az első Kaszálás igen Késűn essik.

Ad 6um Az mely munkákat, és Szekerezéseket tettünk, azok már második Punctumban specificálva vannak.

Ad 7um Minden némű Gabonából, Baranyokból, Méhekből Kilenczedett, és Tizedett tartoznánk adni, de a' Tizedett in Natura ki advan, Kilenczed a' fent meg irtt Contractus szerint Kezűnknel marad: Mi képpen pediglen ezen N. Várme-gyében más Uraságoknál désmáltatik, azt mink bizonyossan nem tudhattyuk. Contractusunkon felyül pedig az Uraságnak fizetünk szőlő Kapallasra 35. forintokat, Ajándék képpen 37. forintokat, Konyhara való adónk téssen 466. forintokat xr. 20. Azon kívül az Uraság Pásztorainak Intertentiojokra fizetünk 54. Posoni Mérő Buzát, 14. forintokat Husra, és szalonnara, Két Posoni Mérő Kását, és egy mása Sótt. Item az Uraság Tisztinek; ugyan Uraság rendelésséből Deputatum szenaért 10. forintot 10. Posoni Mérő Buzát, és annyi Zabott. Mint hogy nem szoktunk az Uraság részére szántani, annak fel váltássára Pestre szoktunk administralni 60. Posoni Mérő Zabot.

Ad 8um Minálunk semmi Pusztá Ház-Helly nintsen.

Ad 9um Szabad Jobbágyok vagyunk, és itt az Hellységben meg Adózván Kinek hova tettzik (:magát meg jelentvén, és az Szokott Tized Pénzt az Uraságnak le tévén:) el mehetünk.

Ambrus Tamás Feő Bíró Saját kezem +vonása
Kelemen András Törvény Bíró saját kezem +vonyása
Matthasius Sámuel Hellység Notariussa m. k.

Responsa Possessionis A Eppalis Lak

Ad 1um Mi nekűnk Urbariumunk még eddig nem volt, hanem

Ad 2um Ezen itt sub N^o producallt Contractus szerint adóznak, ugy mind Ordinaria Robotot meg váltván Kész pénzüf fizetünk 222. Rhén. frontokat Zsoldost pedig szent: Benedeki Hellységgel egyet tartván, fele részt mi fizettyük in fnis 24. xr. 29.

Ad 3um Szoktunk minden esztendőben az Uraság számára 20 Boglya szénát takarítani, és azt Kalocsara, ugy mint egy Mért földnére bé hordani. Item 30. öl fát vágni, és hasonló képpen Kalocsara be vinni, De azon kívül töb ölfát is vág-tunk, és Kalocsara bé hordottuk, az hol minden ölit a' xr. 50. vagy kész pénzüf fizet-tek, vagy pedig Árendánk defalcatiojában bé vették. De ennek száma nem volt,

mert néha 30. ölet, néha ötvenet, néha pedig 100: is vágunk, és bé vittünk Kalocsára azon acceptatio mellett. Azon kívül 400. kéve Nádat, 100. kéve Veszőt és 50. száll Karót minden esztendőben vágunk, és az hova parancsoltatott bé hordván, a' veszőt süvényekre is fel fonytuk; De mostanában mint egy három esztendőktől fogvást a' Karó Vágás 20 szállal meg szaporodott, mellyeket oszlopoknak nevezik.

Ad 4um Tüzre, és Épületre való fánk vagyon az Uraság engedelméből, Nádolásunk szükségünkhez képest, Korcsmánk fél Esztendeig Mészárszékünk pedig (ha valami hasznát vehetnénk:) egész Esztendőben vagyon. Duna mellett lakunk, só alá is járunk Szegedre, mellyet Bajara fizetésért szállítani szoktunk, Gyömölcsös és Veteményes Kerteink is vannak, szántó földünk is Határunkban egy kevés vagyon, de többnyére árendált földet szántjuk, Legelő Mezőnk képeesen, ugy egy kevés Kaszálónk is vagyon, midőn az árviztől meg maradhat. Ellenbe pedig Kárunkra szolgál Dunának nagy áradása, melly annyira el önti határunkat hogy gyakorta Kaszálónknak, 's-legelő Mezőnk semmi hasznát nem vehetjük, Vetéseinket rész szerint el hordgya, rész szerint pedig kiveszti, Némellykor kész szénánkot is el hordgya. Mezeinket el borítván Marhainkat ki szoríttya sőt olykor a' Vízbe is belé fulaszttya. Az Árendás földünk is egy Mért föld nére tőlünk lévén, sár és veszedelmes víz között mind magunkat, mind pedig Marháinkat oda kell nyomorussággal hajtánunk. Az Helységét is Töltésekkel kell tartánunk Mint hogy éppen Duna parttyán lakunk.

Ad 5um Itt határunkon egy leg főb Gazda (mind Őszit, Tavaszit egyben foglalván:) három Posoni Mérőt, s. nem többet vethet el, és az ollyatén Gazda mikor ideje vagyon, az víztől meg maradhat, takaríthat négy szekerre való szénát. Sarjut is néha szoktunk kaszalni, ugy hogy időn ideje vagyon, és Vízitől meg maradhat egy ollyas Gazda, egy szekérral valót takaríthat.

Ad 6um Mint hogy Contractus szerint tartatunk, egyeb Robotot nem tészünk, hanem az mellyet második Punctumban meg vallottunk. Azon kívül pedig mint hogy Hellységünk Kocsija nincsen, az midőn sor reánk jön azt magunk Marhával szoktuk pótolni, de hányszor esik ezen szükség (szamot rea nem tartván:) nem tudhattjuk. Az Uraság Korcsmaira sexadrul Bort is Kétszer esztendőben szoktunk hordani, mellynek uttya, oda menetelével és vissza való jövetelével tézsen 8. Mért földet, és ezen ut sor minden gazdát éri esztendőnként, a' Kit ki ki tehetségéhez képest hol két Marhával, hol négyel is tézsi. Pestre Kétszer Esztendőben a' midőn az Uraság Terminusokra mégyen, hol Két, hol három, három Lovu Kocsit adunk, de az néha el is marad, ugy minden esztendőben Kétszer Gabonát rostálni, szelelni, és forgatni hol három, hol négy Embert szoktunk küldeni, mellyek gyakran 4. napot is ottan töltenek. És ugyan azon Gabonát, a' midőn el adatik; Dunara többi Hellységekkel együtt hordunk.

Ad 7um Minden féle Őszi és Tavaszí Gabonából, Méhekből, ugy nem Külömben mindennémí Kerti Veteményekből, és Gyümölcsökből Kilenczedet, és Tizedet adunk, de azon Désmálás miképpen más Dominiumokban azon N. Vármegyében légyen, azt nem tudjuk. Az fent irtt Contractusban foglalt specificatio szerint szoktunk Konyhara valókat adni, ugy három Sátoros Ünnepeket is ajándékkal szoktuk szolgálni, de az akar mi Kevésből álló volt is: acceptaltatott, sőt ha történetből semmit sem vittünk is, azért senki bennünket meg nem szólított. Ezeken kívül valamint semit sem adtunk, ugy semire nem is kinszerítettünk.

Ad 8um Itt az Helységben semi puszta Ház helyly nincsen.

Ad 9um Mink szabad Jobbágyok vagyunk.

Helység F6 Birája Nagy Mihály saját kezem + vonása
Eskütt Mészáros András Saját kezem + vonása
Borsó Mihály Helysig Hites Notariussa m. k.

Responsa Possionis Miske

Ad 1um Mostanában ezen Contractus szerint, a' melly ittem sub N^{ro} 16to in paribus producaltatik tartattunk de A^o 1763.

Ad 2um Azon meg irtt Contractus szerint pediglen Robottul meg szabadulván, annak kiváltásával együtt most fizetünk 800. forintokat Contractusban specificalt Puztákk, és dirib darab földekk Arendajaval edgyütt. Azon kívül takarítottunk 80. Boglya szénát, a' kit Kalocsara, vagy Hajósra szoktunk be is hordani. Item 80. öll fát vágni és az hova parancsoltatik (:a' meg nevezett két Helly közül:) be is hordani tartozunk. Mellynek uttya tézsen más fél Mértt Földett; Nem Külömben ha az Uraságnak szüksége volt (:egy Esztendőtt másikával öszve vetvén:) pénzért is Ölit a' xr. 30. vágtnak 100 Ölet esztendőnkint, az mellyet azon fizetés mellett be is hordottunk, azon distantiara. Azon kívül szoktunk esztendőnkint Gabona forgatássára, rostállássára, Embereket adni, és ha el adattak a' proportione Hajósra és az Dunaig hordani kötelesek vóltunk, az melly utnak distantiaja egy Órányira vagon. Mint hogy azomban Közelebb vagyunk Kalocsához néha egy fordulással többet is szolgálunk ezen dologban más Helységeknel. Némellykor pedig, a' midőn Szükséges a' Vadászatt, egy az Uraság Jagerja mellé hol egy embert, hol Kettőt adunk, egy, két, három, néha Négy Napra is. Zsoldost is szoktunk tartani, az kinek Esztendőn által, mind Téli: Nyári munkajat öszve számlálván tellett fizetése ötven forintokban. Hajdu fizetése is van a' Contractusban, de eddig annak semmit sem fizettünk. Egy 4 Lovu Kocsitt is tartunk, melly Helység Kocsijanak neveztetik, melly a' midőn M. Uraságnak szükséges vagon, és rea sor kerül, azzal mindenkor szolgálunk, és azon kívül is, a' midőn a' szükség ugy hozza magával, az Uraság Embereinek más forsponttal is szolgálunk, mivel igen utban vagyunk. Azon kívül ezen Contractus szerint nem tartoztunk volna többet, hanem csak 400. kéve veszővel, és Két Száz Szál Karoval, de minden Esztendőben Két száz Karó helett négy százat adunk. E' mellett 1000 Kéve Nádat is szoktunk vágni, és az hova parantsoltatik, be hordani. Borokat-is az Uraság számára hordunk Szegszárdrul egy Esztendőben Kétszeris essik a' sor reánk, de mivel minnyáján egyszer s' mind nem mehetünk; azért egy egy Gazdára egy fordulóra essik; annak uttya pediglen leg inkább három Mért földet tézsen. A' midőn pediglen M. Földes Urunk két alkalmatossággal Terminusokra Pestre mégyen, egy három lovu Kocsit, és négy vontato Lovat szoktunk adni. Három Sátoros Ünnepekre szoktunk vinni Ajándékot, melly akar mibül álló volt, minden válogatás nélkül acceptaltatott, és az éránt soha nem Zaklattattunk. Ezekon kívül Konyhara valott is (: az mint Contractusban specificalva vagon:) az szerint minden Esztendőben szoktunk meg adni, Ezeket szoktuk végben vinni meg irtt Contractus

kezdetitül fogvást: Ezen meg irtt Contractus előtt pedig volt még három rendbéli Contractusunk: Első de Anno 1719. die 17^a Marty,—a' mellyet itt producalunk sub N° 17° másika de Anno 1751 de dato diri 27° January, az mellyet producalunk Sun N° 18° nem külömben Sub N° 19°.

Ad 3um Az fent irtt elsőben indicallt Contractus szerint tettünk minden adózásokat.

Ad 4um Hasznunkra szolgál, hogy egy kevés Szöllőnk vagyon, Tüzre és Épületre való fánk is vagyon az Uraság engedelmeibül, Nádolásunk, Malomban fele részünk, Halászatunk, Korcsmán fél Esztendeig valo Bor árultatásunk vagyon, Dunához egy Mért föld nyére lakunk; Só alá is járunk Szegedre, a' mellyet Bajara szállítani szoktunk: Vetemenyes Kerteink, és legelő Mezőnk vagyon, de a' legelő Mező job részint árendás Pusztákon vagyon Ilgos Uraság engedelmeibül, Mészárszékünk is vagyon. Ellemben Kárunkra szolgál Dunának áradása, melly Kaszalo Réteinket, belső legelő Mezőnket, és Kukoriczás, s. Kenderes földeinket olly szörnyen el önti, hogy sokszor semmi hasznát nem vészük; sőt vetéseinkben is gyakorta nagy Károkat tézen. Négy Hidnak, és nagy hoszu Töltések csinállása is inkább terhel bennünket, hogy az Árvíz Hidgyaink Padlót el hordván gyakorta azok hellett ujjakat Keletik Hordanunk, és csinálnunk; Töltéseket is sok helyett fundamentumbul, ujra kell állítanunk, A' midőn sok Árvíz Mezőnket el önti Két Mért föld nyére Kintelenek vagyunk Marhákot Pusztára hajtani, és ottan mellette cselédeket Kárunkkal, és munka halasztással tartani, a' mit most is nagy szívünk fájdalmával, és el felejthetetlen Kárunkkal tapasztaltattya velünk az Árvíz, melly most is nem csak mezeinket, hanem szánto földeinket is annyira el borította, hogy Őszi Vetéseink nagyob része Vízben fekszik, és felette jéggel fagyott, a' Isten tudgya ha valami hasznát vehettyük-é? Tavasz alá hagyott Földeinket szerte széllyel el lepte úgy, hogy ha Vetés alá szántani Kellenék, meg száradását földeink várán takarmányunk el fogy, és így vagy Tavaszli Vetés nélkül maradunk, vagy pedig Késűn vetvén a' magját csak haszontalan el vesztegettyük, fő-képpen ha száraz üdők következnek utánna, azon el azott Föld fölü meg tserepesedik, és belé vetett magot meg fujtván semmi Gyümölcsött nem hoz. A' mint az előtt is illyetén dolog, és Kárvallások meg történtek rajtunk. E' mellett Hídainkat el hordván azokk fogyatkozása miat, csak Hídakra szükséges fáért sem mehetünk az Erdőre, sőt ha meg apad is a' Víz írtóztató nagy sár miat Marhainkk Veszedelemével, és sok helyet usztattva mehetünk csak az Erdőre-is, azt is úgy: hogy ha Takarmányunk fogyatkozása miat addig is Marhaink el nem hullanak, Az is nagy Kárunkra szolgál, hogy Helységünkben bé hatván, valamint az előtt, ugy most is az alacsonyabb Helyeken lévő Házaikat dönti, és Lakossainkk, mikevés Takarmányok maradott is, fel veszi, mivel hogy sokszor, de fő képpen ha jéggel jön olly hirtelen meg öntt bennünket, hogy észre sem vehetni. Hoza jarul az is, hogy környül vétetvén vízzel, melly e' kemény üdővel Jéggel fagyott, az mellyikünk Takarmány dolgából már is meg fogyatkozott, annak Keressésére, sem Marhával, sem pedig Ladikon nem mehet; Melly így ha sokáig tartt, Marhainkk éhell is el Kelletik veszni. Életes Vermeinket fel vevén, Kenyér, és Tavaszli vetéshez szükséges mag nélkül hágy bennünket.

Ad 5um Még meg szállítása idejében ezen Helységnek midőn csak Keveesen voltunk is Boldog Cardinalis Csáky ő Eminentiaja ugy mint akkori földes Urunk látván hogy a' Miskei Határ olly csekély, hogy semmi képpen rajta nem élhetünk (:az

mint azon dolgott sub N^{ro} 17° producaltt Contractualis levelünk is bizonyította:) azért azon Kegyelmes Urunk mint egy Határ képpen adjungálta Suhogó névű Pusztát határunknak azon dirib darab földeket pediglen az mellyek 18^{dik} Numerus alatt producaltt Contractusban specificalva vannak, ugy mint Miskei Határt akkor is bírtuk. Neveiket sem tudván hanem az után el Kereszteltettek, de ugyan csak ez mai Napig is kezeinknél, mint Határunkhoz tartozó föld maradtak. Údó multával pedig megállapodván az helység meginten de Anno 1760. örökös Képpen Boldog emlékezetű Gróff Klobusiczky, akkori földes Urunk ó Eminentiaja Kegyelmeiből élelmünknek Konyebitására adott hoza Fekett névű Pusztacsakat, az mint ez sub N^{ro} 19no producaltt Contractusbul ki tettzik. A' fent nevezett földeken kívül mellyeket ugy mint Miskei Határhoz örökös Képpen foglaltattakot bírunk, vagyon még Mlgos Uraság kegyelméből Árenda képpen Csala nevű, és ugyan azon sub N^{ro} 18vo producaltt Contractualis Levélben meg nevezett Pusztánk, melly leg inkább azon okbul Kezünkre adatott, hogy (:Legelő Mezőnk ugy is kevés lévén:) a' mind ösz Marháinkat a' Víz ki szorította, oda mint egy bátorságos Hellyre hajthassuk, és így ezen meg nevezett Határunkban (:Csalai pusztán kívül:) egy leg főb Gazda vethet ell egy Őszi Vetésre 2. Pisoni Mérőt. Tavaszit pediglen 15. Pisonit, és ezen Kívül 15. Pisoni Mérő alá való földgye más Esztendőre Ugarnak marad, és így egy Summában 51. Pisoni Mérő alá való földgye vagyon. És az ollyatén Gazda midőn az Árvízűl meg maradhatnak Réteink, Takaríthat 10. szekérre való Szénát, Sarjut pedig nem lehet Kaszálni.

Ad 6um Mioleta Contractusra léptünk, az-olta azon Contractusban specificallt Munkákon kívül semmi némű Robotot nem teszünk.

Ad 7um Minden féle Őszi, és Tavaszí Vetésbül, Borbul, Bárányokbul, Méhekbül, és minden féle Kerti Veteményekbül Kilenczedett és Tizedett ki szoktunk adni, Ezt pedig Boldog emlékezetű Gróff Patatics Urnok ó Excellentiaja ideitül fogvást, az előtt pedig csak Tizedet adtunk, de csak szemül, Miképpen pediglen ezen Nemes Vármegyében lévő más Helységekben és Dominiumokban désmálnak, azt nem tudhattuk. Ezeken kívül semmi némű Ajándék meg adással nem terhelhetünk az Uraságtul, hanem a' Felsőes Camara alatt, az midőn meg Boldogult Gróff Klobusiczky ó Excellentiaja meg halálozott Temetésére adtunk f. 100.

Ad 8um Nálunk semmi Pusztá Ház helyly nintsen.

Ad 9um Nem vagyunk örökös Jobbágyok, és itt az Helységben Kötelességeinek eleget tévén, kinek hova tettzik lakását által viheti.

Fő Bíró Csergő György saját kezem + vonása
 Ferencz Máté Eskütt saját kezem + vonása
 Miskolczy Ferencz helység Notariussa m.k.

Responsa Possionis Nádudvar

Ad 1um Ezen Contractus, a' Kit producal sub N^{ro} 13no tartalík általunk Urbarialis Contractusnak, a' melly szerint szoktunk adózni.

Ad 2um Esztendőnkint fizetünk 10 227. forintot, 80. Boglya szénát takarítani, és hova parancsoltatott oda hordani tartozunk, nem különben 80. öl fát fát is meg vágni, és Hajósa be hordani (:mellynek uttya téssen Két Mért földet:) Kötelesek voltunk. Ezen kívül ha szükséges volt a' fa az Uraságnak, többet is vágunk, a'

mellyért bé hordássával együtt szokott az Uraság minden öllért 30. xr. adni, Ezen kívül Gabona rostallassara, és forgatassara embereket adni, a' midőn pedig el adatott Dunara is ki hordani, Néha Kalocsarul Foktűi Révbe, a' ki téssen egy órát, néha pedig Istvan-Megyerül mellynek uta fél órányi. Némellykor Vadászat-ra is szoktunk adni embereket, a' ki nem szokot ugyan minden esztendőben meg esni, legvtőb pediglen, ha tíz. vagy 12 embert adunk. Egy zsoldost tartani, a' mellyet a' midőn szükséges az Uraságnak mindenkor szoktunk el küldeni, Noha Contractusban vagyon Hajdu fizetesse, de mi semit sem fizettünk. Hanem egy Kocsit tartunk 4. Lóval, a' ki Falu Kocsija, ezt szoktuk Küldeni az Uraság szükségére a' midőn valami Kocsizás adta magát elő, és a' sor bennünket ér. Veszőt 400. Kévé, Karót pedig 200. százat vágni, és a' hova parancsoltatik oda hordani, és Süvények végére fel fogni, Nádat pediglen 1000. Kévé meg vágni, és azt hol Hajósra, hol Császártöltésre, hol pedig csak ide közel Hildi majorba szoktuk bé hordani. Borok alá is szoktunk járni. Repartitio szerint hol Szekszardrul Kalocsa-ra, az melly téssen jó három Mért földet, hol pedig Császártöltésre, az melly téssen ött Mért földet, hordunk. A' melly Vecturara mint egy negyed részit a' Hellységnek esztendőnkint éri, Contractus szerint midőn M. Urunk két Terminusra Pestre szokott járni, egy három lovu Kocsit, és 4. Vontato Lovat adni kötelesek lettünk volna, de mint hogy aztat oda nem stáltuk, más munkával helyre hoztuk, minden Pesti utat három napban számlálván, a' melly nekünk sokal alkalmatossabban essett. Az is volna ugyan Kötelességünkben, hogy Malmok ki huzás-sára, és bé rakássára embereket adtunk volna, de mint hogy ide közel Dunai Malma nem volt az Uraságnak, oda nem alkalmaztattunk. Az Konyhara valokat pedig, az mint a' Contractus specificallya, az szerint szoktunk adni mi illeti az Ajandékot, három sátoros Ünnepekre szegenységünkhez képest minden valogatas nélkül valamint adunk, az acceptaltatik, a' melly iránt nem is zaklattattunk. És ezen Contractus előtt is a' minémü Urbariumjaink voltak, azokat itten sub N° 14. és 15. producallyuk.

Ad 3um Azon fent irtt Contractusok szerint kezdtük a' statiokat tenni.

Ad 4um Hellységünknek vagyon Beneficiumra: Szőlő Hegynek, Építetre és Tüzzre való fánk, az Uraság erdeibül, és engedelmibül, a' melly Hatarunkon kívül vagyon, Nádunk, Halászatunk, fél esztendeig való Koresmán Bor árultatásunk, Mészárszékünk, egy Kalmárunk, Dunához két Mért földnyire lakunk, és Ország Uttyában áll a' Hellységünk. Só alá is mehetünk Szegedre, az honnan Bajai Só Házhöz szoktuk hordani a' sót. Veteményes kerteink is vannak. Marha Legeltető Mezőnk vagyon. Makkoltatásunk is lehetne az Uraság Erdeiben fizetésért, de számos sertésseink nem lévén, azzal nem élők. Ellenben Hatarunkban leg nagyobb Kárunkra szolgál a' Duna Áradása, melly Kaszalonkot, sokszor kisz szinánkot is el emészti, és egy részit szánto földeink is el önti, ugy hogy néha a' Vetés is ki ázik. Más szánto földeink Hegyen lévén, az midőn szárazság, és szeles esztendők vannak (mivel igen Homokos:) Kevés hasznát szoktuk venni, mer az mező is nagy szárazsággal el szokott száradni.

Ad 5um Szánto földünk két Nyomásban, vagyis Calcaturában vagyon, a' hol-is egy Esztendőben egyben, más esztendőben másikában vetni szoktuk, és ott egy leg főb Gazdának egy Esztendőbeli Vetésre mind Őszit, Tavaszit öszve számlálván lehet vetni 42. Posoni Mérőt, és azon kívül ugar alá annyit földgye marad más Esztendőre. Ollyatén Gazda pedig esztendőnkint Kaszálhat 6. szekérre való szénát. Sarjut nem szoktuk Kaszálni, nem is lehet.

Ad 6um Contractus mellett élvén egyéb robotot nem tettük, hanem a' mint Contractusban specificalva vagon.

Ad 7um Mindennémü Őszi, és Tavasz Gabonából, nem különben Borbul, Bányókbul, Méhekbül és minden féle kerti Veteményekbül Kilenczedett, és Tizedett szoktunk adni. Mi képpen pedig ez N. Várgyében más Uraságoknál foly a' Désmálás nem tudjuk. Contractuson kívül valamint semit sem adtunk úgy rea nem is kinszerítettünk senki által.

Ad 8um Nalunk semmi pusztá Ház hely nintsen.

Ad 9um Szabad Jobbágok vagonuk, mert ha Házunkot el adgyuk Tized Pénzt az Uraságk le tévén, valahova tettik szabadon el mehetünk.

Helység Hő Birája Melcher János Saját kezem + vonása

Eskütt Horbajt Péter Saját kezem + vonása

Helység Hites Notariussa Horecsny János m-k.

Puncta Responsa Possessionis Ordas

Ad 1um Minékünk semmi Urbariumunk nintsen, nem is volt.

Ad 2um Ezen itt Sub N^{ro} 64° producalt censualis Contractusunk szerint fizettünk 500. Rh. forintokat a' mellyel mindennémü Uraságot illető Beneficiumokat meg váltunk, és semmit sem Robotolunk.

Ad 3^{io} Amit előbb meg vallottunk azon Contractusban specificaltaknál egyebet nem adunk.

Ad 4um Haszonvételre szolgálna Helységünk egy kevés szöllőnk, ha illendőképpen teremne, és lapályban lévén árvíztil nem rongálatnának, Gyümölsős, és Veteményes Kerteink, Tüze való Füzesünk, Határunkban valami kevés szántó földünk is vagon, és Kaszallo Rétünk, úgy Legellő Mezőnk is, Korcsnát és Mészár széket egész Esztendőn által azon Contractus szerint bírunk, Duna mellett lakunk; ahol Malmunk is vagon, de azon kívül, ben az Helységben is Száraz Malmunk vagon, so alá Szegedre járunk, mellyet Duna Vetsei Profunt Házhoz szállítani szoktunk fizetésért. Ellenben kárunkra szolgál Duna vizének nagy áradása, melly szántó földeinkben, Kaszallo Réteinkben, sőt Szöllőinkben is gyakorta nagy károkat tézen, Terhünkre szolgál az is, hogy sok Töltéseket kelletik a' Duna mellett tennünk, mellyeket már nem is győzhetjük.

Ad 5um Mint hogy nem tsak magunk Határa, hanem Maloméri Pusztá is Censusnak Contractusban includáltatik, azért mind a' két határban egy legg főbb Gazda minden Őszi, Tavasz vetést értvén öszveséggel vethet ill 18. Posoni Mérőt, úgy hogy ugarnak sémmi nem marad, és ollyatén Gazda, itt a' faluföldén takaríthat 4. Szekérre való szénát, sarjut pedig nem lehet kaszálnunk.

Ad 6um Censualis Contractus szerint tartatván, semmi Robotot nem tézünk.

Ad 7um Minthogy Censualis Contractusunk által, a' Kilenczedet is magunk tartjuk, egyedül tsak Tizedet M. Kalotsai Érsekségnek minden féle Őszi, és Tavasz vetésekbül, Borbul, és Méhekbül szoktunk adni. Másutt pedig hogyan Déznállyanak (:gondunk nem lévén rea:) nem tudjuk. Ezeken kívül pedig Földes Uraságunk nem tsak semmit sem adunk, hanem még Instantiánkra titulált Földes Urasá-

gunk fellyebb producalt Contractusunkban ez kivetett 500. forintokbul engedett 80. Rh. forintokat, ez előtt mintegy 16. Esztendővel, és azultátul fogvást nem többet, tsak 420. Rh forintokat fizetünk Konyhára valokbul pedig esztendőnként fellyebb producalt Contractusunk 3° Punctumában fel jegyzett specificatio szerént szolgálunk. Egyebet valamint, hogy nem adunk, ugy senki által nem is kinszerítettünk.

Ad 8um Itt Hellységünkben semmi pusztá Ház Helly nintsen.

Ad 9um Mi szabad Jobbágyok vagyunk, és az Hellységben, meg adózván, kinek hová tettik, mehetünk.

Ordasi Hellység Bírāja Lukacsi Péter
Ordasi Hellység Eskütyte Somodi Istvány
Ordasi Hellység Hites Notariussa Bakai Mihály

Responsa Possionis Pandur

Ad 1um Urbariumunk volt, a' mint ki tettik ezen Contractusbul, a' mellyet itt sub N° 8° producaltatik, a' Ki in A^o 1751 emanalt, eztett Confirmalta második Urbarialis Contractus de Anno 1752, melly itten profulecaltatik sub N° 9 és^o most is azon szerint tractaltatunk.

Ad 2um Az ótatul fogvasi pedig illyen Robotot szoktunk tenni, ugy mint: minden Gazda akar egész-helyes, akar fél, akar pediglen fertályos, és Zsellér, minden Héten egy napot tartozik szolgálni; Azon kívül Közönségessen tizen ött boglya Szénat szoktunk takarítani, Ugy Roboton kívül 15 öll fát vágni, és aztat István: Megyei Majorban bé hordani. Kinek distantiaja téssen fél Mért földett. Azon kívül ha szükség volt több fát is vágunk, mellynek Vágássáért, és bé hordásáért az Uraság fizetett öleért 30. xrczart, de ez nem szokott minden esztendőben meg történni, csak, néha, a' midőn a' szükség ugy hozta magával, Szénat azomban az fellyeb irtt 15. Boglyanál többet soha sem Kaszáltunk. A' mi reank essendő Gabona volt, aztat szoktuk forgatni, és Rostálni, s. a' midőn el adatott, a' Dunara is hordani, se nem fontunk, sem Zsákot pénzen, a' mint a' Contractusban vagyon nem váltottunk meg. Zsoldosra esztendőnkint szoktunk fizetni 10. forintot, és a' hova parancsoltatott bé hordani; ugy nem különben 100. Kéve vesszőt vágni, es annyi Karót, ezeket-is a' hova parancsoltatott Mlgos Uraságtul, oda szoktuk vinni. Konyhara valót pediglen: a' mint a' fent irtt Contractusban Specificalva vagyon, az szerint attuk. Pesti Utra tartoztunk volna Contractus szerint Kocsit adni, de oda soha sem hajtattunk, ha nem Bácsba szoktunk a' helett járnai, a' ki nekünk alkalmatosabbnak láttzatik lenni. Ezen fent meg irtt Urbarialis Contractusok előtt, volt más valami Urbarium, vagy sem? arrul nem emlékezünk.

Ad 3° A' mint fent meg vallottuk, az szerint adózunk.

Ad 4um Szöllőink vagynak, Tüzre és Épületre való fánk, Nádolásunk, Halászatunk, Korcsman fél esztendeig valo Bor árultatásunk vagyon. Duna mellett lakunk, Só alá-is a' mint mások el mehetnének, de nincsen értékünk hozzája, Legelő Mezőnk is vagyon, de igen csekély, Mészárszékünk tartassara is engedelünk vagyon, de azt tartani szegénységünk nem engedi. Veteményes Kerteink is vannak. Ellenben pediglen leg nagyob Kárt okoz minekünk az Dunanak áradássá, mert

a' Kaszallónkat el öntvén el rontya, és gyakorta azokrul Kész szánánkot is el hordgya. Legelő Mezőnket Iszappal meg önti; és azzal haszontalaná teszi, el annyira: hogy a' Marhaink majd éhel meg döglenek. Midőn pedig csak közészerő Víznek áradása vanis a' falunkot annyira el vesztí, hogy Házainkba is bé hat, és semmi Képpen ki nem mehetünk, ha csak csolnokra nem ülünk.

Ad 5um Magunk hatarjában semmit sem vethetünk, hanem Csároki Határban a' hol az leg főbb Gazda (:öszve téven mind Őszit, Tavaszit:) ha minden földit el vetné, Vethet 42. Posoni Mérőt. Szénat pediglen takaríthat ollyatén Gazda 3. szekérre valót: Azt is ugy; ha a' Duna Vize ki nem öntt. Sarjut pediglen nem szoktunk Kaszálni.

Ad 6um Ki ki maga tehetsége szerint Ki négy Marhával, Ki Két Lóval, ki egygyel; Ki gyalogul vitte végben az M. Uraság Robottyát; de mi nekünk nem lehet tudnunk Ki mennyi számú napot vitt véghez, mint hogy addig ára számot soha sem tartottunk. Tudgyuk azt mind ezen által, hogy Contractusban abligált napokat egészen végig soha sem szolgáltuk ki, mint hogy az egész szekerezésünk Sükösdí Keresztig (:a' Ki tőlünk egy Mért földet tézen:) Bort szoktunk hordani, ugy nem külömben Szeremlyei Révben lévő Korcsmara, ez is tőlünk Egy Mért földnére vagyon. És a' midőn István-megyén a' Bor ell fogy Császártöltéssérül; ki ide három Mért-föld, Bort szoktunk hozni; Nemellykor pediglen Bacsba-is hól mivel három, négy Kocsival mentünk, Ezen meg irtt utakért sem tettünk minden Esztendőben. Ez szokott lenni a' mi Uraságunkáltal imponaltt Robottunk.

Ad 7um Kilenczedet, és Tized Désmát szoktuk adni Őszi, és Tavaszí, ugy nem külömben minden-féle Veteményekből. Azok szerint Désmálnak e' ezen N. Pest Vármegyében mi nem tudgyuk. Contractuson kívül az Uraság semmi féle különös adóra nem Kínszerített bennünket.

Ad 8um Nálunk semmi puszta Ház nincsen, és fundus.

Ad 9um Szabad Jobbágyok vagyunk, és a' hová akarunk, el is mehetünk, minden tartóztatás nélkül.

Babvá Kollarics Fő Bíró saját keze + vonyasa
Ditelan Ferencz Eskütt saját kezem + vonyassa
Helyseg Notariussa Lendvai János m.k.

Responsa Oppidi Pataj

Ad 1um Semmi Urbariumunk nincsen, nem is volt soha is.

Ad 2um Sem Contractus, sem bé vett szokás és usus szerént való Robotok mi általunk soha sem tétettek még eddig, hanem minden Földes Uri just contractus szerént valo census alatt bírtunk, a' mint itten sub N° 62 producall contractusunk mutattya, melly szerént is concreto fizetünk 2300. Rhfkat.

Ad 3um Mivel nálunk semi ususban vett Jobbágyi Adók nincsenek, ugy hogy Robotokat is soha nem tettünk egyebet, hanem contractusunknak 6^{dick} és 7^{dick} punctumjai szerént tartoztunk volna 100 Öll-fát meg vágni, és azt Pestre szállítani, ugy Baracsi, vagy Paksi földön 100. szekeres boglya szénát takaríttatni, de ezen munka nehezebbnek látattván nekünk lenni, az iránt az Urasággal meg egyeztünk inkább azont 300. fkal különös Contractus szerént fel váltottuk, a' melly állapot minékünk sokkal alkalmasabban esik.

Ad 4um Haszon vételre valók határunkban, a' szőlők, mellyek gyenge Veres bort teremnek, de sokaknak közöttünk semmi szöllejek nincsenek, Gyümölcsös, és Veteményes Kertek, füz fás erdő sövén fenni való vessző, vagyon a' városnak. Száraz Malma, egy, Különös Gazdáknak pedig kettő benn a' Városon; a' Duna malmai is, nem ugyan az magunk határában, de M. Uraságnak Ordas Névű Hellység határán vagynak, mellyek hozzánk mint egy fél órányi való járásra vagynak; Vásárunk is vagyon három, mellyek közül kettejének ugyan kevés haszna vagyon, hanem Susanna Napi hasznosabb; vagynak Szántó földeink-is ugy Kaszálló Réteink árendás pusztákon: Nádolásunk is szükségünkhöz képest elegendő, de az is árendás földön, só alá is járunk Szegedre, mellyet Vecsei Profundo-Házhoz szállítani szoktunk fizetésért. Legellő Mezőnk is valamely kevés, és egy halászo Tónk; Dunához közel lakunk; három Koresmat, censualis Contractusunk szerént bírnak, ugy Mészárszéket is esztendeig. Ellenben, nagyobb Kárainkra vagyon a' gyakor Árvízek, Vakand Turasok, és a' Székek, mellyek mind szántó földeinkben, mind Kaszállóinkban és pascuumunkban sok károkat tésznek, ugy annyira hogy gyakorta szántó földeinkből Vetéseinket el hordgya és némelly Kopollyás helyeken tovább maradván rajta ki szállítja, és el veszti. Töltéseinket, és hidainkat el hordja, mellyeknek csinalltatása, annyibul-is nagyon terhel bennünket hogy sok töltéseket, és 9. Hidakat, sok munkaval kellett csinalltatnunk és reparalnunk. Az Árvíz miatt itt Városunkban Marha tartásra helyünk nem lévén, Árendás Pusztákon szállásokat tartani, és ottan eselédeknek különös Konyhával szolgálni kéntelenítettünk. Árendás Kaszállóinkban is gyakorta Károkat szenvedünk, mert azokat a' Duna vize Iszappal el öntvén, néha haszontalanokká tész, némellykor pedig már kész szénánkot hol rendbül, holt petrenczébül, hol pedig boglyástul-is el viszi.

Ad 5um Minthogy ezen Váross nincsen Colonicalis fundusokra fel osztva, azért ház után, sem szántó föld, sem kaszálló Rét nincs excindalva, hanem némelly Lakos-sinknak az Uraság Pusztáin, némellyeknek pedig M. Kalocsai Érsekségtül Árendált pusztáin vagynak az szántó földek, az is pedig, kinek több, kinek kevesebb. A' Kaszállók minden esztendőben minden pusztabéli gazdák között fel szoktak osztattni; sarjut pedig semit sem lehet kaszálni.

Ad 6um Mi még eddig semi Robotot csak egy földes Úrnak sem tettünk, mivel mindég Censualisták voltunk.

Ad 7um Nálunk a' Kilenczednek ki adása in natura soha sem volt, még eddig, hanem mint eddig censualisták esztendőnként Contractualis Census alatt bírtunk, Tizedett pediglen M. Kalocsai Érsekségnek mindennemű Őszi, és Tavasz Gabonából, Méhekbül, Borbul, ki szoktuk adni. Konyhára valókkal földes Uraságunknak szolgálunk fent puncto 2° product Contractusunknak negyedik Punctumában foglalt specificatio szerént. Az ajándékok pedig, nem praetensive, hanem télen egy kevés csikót, és halat önként szoktunk adni.

Ad 8um Pusztá ház helyek nálunk nincsenek.

Ad 9um Mindnyájan mindenkor szabad Jobbágyok voltunk.

Város Fő Birája Bán Gergely m. k.

Eskütt Szabó Sámuel m. k.

Eskütt Szőke János kezem + vonása

Város Eskütt Notariussa Benedek Pál m. k.

Responsa Oppidi Solth

- Ad 1um Urbarium nálunk nincsen, 's nem is volt soha.
- Ad 2um Mivel mind ez ideig Contractus mellett tartattunk, valamint mostanában is azon sub N° 40° producal contractus mellett lévén Solth, és Mária háza pusztától ött ezer forintokat fizetünk, minden némü beneficiumokat magunk bírván, semmi némü robotot, sem ez előtt sem pedig ezen Contractusk ereje mellett nem vettünk.
- Ad 3° Urbariumunk nem lévén, semmi robotot ekkoráig nem tettünk, s' nem is teszünk, hanem említett Contractus szerént tractaltatunk.
- Ad 4° Vagyon szőlő hegyünk, egy kevés csalitos harasztunk, mellyet egyedül az Város Közönséges szükségére használjuk, nádolásunk, száraz-malmaink, korsmaink, mészárszékünk, három rend béli csekély vásárunk, az Dunához fél oráig lakunk, só alá is mehetünk, tűrhető legelő mezőnk. Ellenben pedig Határunkban kárunkra szolgál Dunának áradása, és ki öntése, a' mint mostanában is meg esett, úgy hogy elég kevés Ház maradt Városunkban az az kit a' Viz fel nem vett volna, sokakat el is döntött, és mivel hirtelen történt az áradás marháinkban tetemes kórokat szenvedtünk, Tűzre való Erdőnk nincsen. Vetéseinket, kaszáló rétjeinket sokszor el önti a' viz, úgy hogy néha csekély hasznát veszszük. Azis terhünkre esik, hogy sok töltéseket kelletik nagy munkával, és kölcséggel a' Víznek áradása miatt tartani.
- Ad 5° Mint hogy itten nálunk fundusok után nincsen osztva föld, hanem az legtehetősebb gazda egyedül Solti határunkban az kitis három calcaturara fel osztottunk, ha minden földét értvén minden calcaturaban lévő bé veti, el vethet 23. Posonyi Mérőt, kaszálhat pedig ollyatén gazda, egy esztendőben hat szekér szénát, sarjut pedig nem, mint hogy nálunk igen későn történik a' kaszálás, semmit sem kaszálunk.
- Ad 6° Robotot mind ekkoráig soha nem tettünk, mivel Contractus szerént meg váltottuk.
- Ad 7° Kilenczedet eddig in natura nem adtunk, mivel az Contractus szerint meg váltottuk, hanem a' tizedet határunkból Mlságos Váczi Püspökségnek, egymint: Bárányból, Méhből, Borból, Buzából, árpából, Zabból, és Kölesből ki agyuk; más Uraságok miként veszik az Dézmát arra gondunk nem lévén nem felelhetünk. Az Cíntractus szerént seminémü adókra az Uraság által nem kinszerítettünk.
- Ad 8° Nálunk semmi pusztá Ház helyek nem találatnak.
- Ad 9° Ugy tartjuk hogy szabad menetelű Jobbágyok vagyunk.

Kónya János Fő Bíró m. k.
Berek István Eskütt
Thenke András Nótár m. k.

Responsa Possessionis A Eppalis Sükösd

- Ad 1um Urbariumunk nincsen ollyas, hanem Contractus szerint adózunk, a' mint itten sub N° 6° producaltatik, a' melly meg esett 1763^{dik} Esztendőben Januarius Havának első Napján.

Ad 2um Fent irtt Contractus szerint tartozunk 100 öll fát meg vágni, és az hova parancsoltatik be is hordani, és ha a' szükség úgy hozza magával, többet is vágunk, és be is hordottunk Pénzért, minden Őlét a' xr. 30. Item 100. Boglya szénát tartozunk takarítani, és az hova parancsollja az Uraság bé hordani; Ugy nem különben tőlünk essendő X^{det} szoktunk forgatni, Rostálni, és a' midőn el adatik Hajora is ki hordani. E' mellett 300. kéve veszdött és anyi karót vágattni, és azokat is a' hová parancsoltatik, oda vinni, sövénre is fel fonnai szoktunk. Ugy borokatis hordottunk az Uraságh számára István-Megyérül Csaszartöltéssére az melly distantia tézesen három Mérföldet. A' midőn szükséges a' Kocsizás, a' Kocsit Hellység Lovaival annyiszor szoktunk adni, Nem különben 1500. kéve Nádat is vágni, és az Uraság parancsolattya szerint bé hordani tartozunk. Ezen mostani Contractus előtt is volt Néhai Gróff Klobusiczky földes Urunktul Contractusunk, de az is ilyen formán mentt, a' mennyire emlékezünk, de Hajdunak 35. forintot esztendőnkint Conventiojara adunk.

Ad 3um A' meg irtt Contractus mellett lévén, az szerint szolgáltunk és adóztunk más Urbarium felől pedig semmit sem tudunk.

Ad 4um Vagyon Szöllő Hegyünk Épületre, és Tüzzre való fánk, Nádunk, a' Dunán Malmunk, Halászó-vizünk, fél esztendeig Korcsmankon szabad Bor árultatásunk, Dunához közel vagyunk, Szegedre Só alá járunk a' kit Bajara szoktunk hozni, Gyümölcsös, és Veteményes kerteink, Marhanak való Legelő Mezünk vagyon, szükségünkre való nevendék Marhát tarthatunk, Mészárszékünk is engedettett, A' midőn a' Mak terem, természetéhez képest szoktunk az Uraságnak Makbért fizetni. Ellenben leg nagyobb kárunkra vagyon Dunanak Áradással, az melly Kaszállónkot, és sokszor kész szénánkot is Boglyákban fel veszi, s-el önti: Kárunkra szolgál az-is: hogy sok Töltésseket, Hidakat kellett Tartanunk, s. csinálnunk, mint hogy lapos helyen, és Vizek között lakunk. Szanto földeink pediglen, a' Kik a' parton vannak, olly homokossak, hogy sok szor főkép száraz idővel, a' szél Magját is ki horgya belőlök.

Ad 5um Két Ugar szerre vagyon földünk, és azon egy Esztendőben Őszit, Tavaszit, öszvességgel értvén, a' leg jobb Gazda ell vethet 90. Psoni Mérőt, azon kívül pedig más Esztendőre marad Ugarnak ugyannyi Vetés alá való földünk. Szénát (: a' midőn a' Vízül meg maradhat:) egy Hellyes Gazdanak lehet takarítani 20. szekérre való. Sarjut nem szoktunk Kaszalni, mint hogy nem is lehet ezen a' földön.

Ad 6um Mint hogy Contractus mellett élünk, más Robotot nem szoktunk tenni, hanem a' mint abban vagyon Specificalva.

Ad 7um Kilenczedet, és Tizedet minden féle Őszi, és Tavaszai Gabonából, Borbul, Méhekbül, Bányókbül, nem különben minden Kerti Veteményekbül, és Gyümölcsekbül szoktunk adni. Mi módon pedig más Dominiumokban Désmálni szoktak nem tudgyuk. Contractuson kívül más Különös adózásra, valamint nem Kínszerítettünk, ugy nem is adunk semit is. Elég nehezen essik a' Vadath is meg adni, mivel a' Vadászat tőlünk tilalmaztatik és ezt redimálunk for. 8.

Ad 8um Itt az Hellységben egy puszta Ház sem találtatik.

Ad 9um Szabad Jobbágyok vagyunk; mert a' midőn tettik máshová mehetünk.

Fő Bíró Lógó Jakab saját kezem + vonása mint hogy írást nem
nem tudok
Szerterics Péter Eskütt írást nem tudván saját Kezem + vonása
Fülipy Mihály Helység Notáriussa m. k.

Responsa Possessionis Szalk Szent Mártony

Ad 1um Urbariumunk nincsen.

Ad 2um Itten producal sub N^{ris} 47. 48. Contractusaink szerint adózunk, és semmi képpen nem robotázunk, s' nem is emlékezünk hogy Helységünkben Urbarium lett volna.

Ad 3^{io} Említett Contractusaink szerint tartattunk az Földes Uraság által.

Ad 4^{io} Szöllő hegyünk vagy contractus mellett, Mészárszékünk és Korcsmánk a' Dunatul fél oranyira lakunk, só alá is szoktunk néha el menni, melyet Duna Vetsei Só Házban szoktunk le rakni, szántó földünk alkalmas vagyon, Egy kevés legeltető mezőnk is vagyon. Ellemben kárunkra szolgál Dunának áradása ugy annyira; hogy szölleinknek némelly részét, ugy nem külömben a' szántó földeinknek negyed részét el öntvén, sok károkat szenvedünk, szántó földünk határunkban kevés vagyon, rétünk pedig épen semmi sincs, melynek szüksége miatt helységünkben megh sokasodván, más pusztákat kénytelenítettünk élelmünkre árendálni.

Ad 5^{io} Két nyomás lévén fel osztva határunkban lévő szántó földeink, melyekben is a' tehetősebb gazda el vethet tizennégy Posonyi mérőt, Kaszálónk, határunkban semmi sincs, következés képpen Sarjut nem kaszalthatunk.

Ad 6^{io} Föllyebb említett Contractusunk mellett adózáván nem robotázunk.

Ad 7mo Kilencedet az Urasághal lett Contractus mellett magunk teszünk, más Urasághnál miként foly a' Dézma gondunk reá nem lévén nem tudjuk, Contractusonkon föllyül semmire sem kényszerítettünk Földes Uraink által.

Ad 8vo Pusztá ház hely helységünkben nem találhatik.

Ad 9no Szabad menetelű Jobbágyok vagyunk.

Helység Bírája Koroknai István +
Kovács Péter, és több Esküttek
Ordinarius Hites Notariussa Torma Ferencz

Responsa Possionis Szent Benedek

Ad 1um Törvényes Urbariumunk emlékezetünkre eddig nem vólt, hanem

Ad 2um Ezen itten sub N^{ro} 60mo producal Contractus szerint ordinariara robotot meg váltvan puszták arendajával egy fertály esztendeig valo Korcsma censussal val fonyás meg váltással együtt kész pénzül az Mlgos uraságnak fizetünk 259. Rhen Forintokat, A' mellett Hajdu Bérében fizetünk 12 ftokat, Zsoldost pedig Laki Helységgel egyet tartván, az mi nekünk belé kerül 24. ftokban, és 29. xrokban. Ezen Contractusunk előtt pedig más Contractusunk is vólt melyet itt producalunk sub N^{ro} 61mo.

Ad 3um Ez előtt ugyan csak 15. Boglya szénat szoktunk takarítani de mostanában

mint egy két esztendőtil fogvast Huszat takarítunk, és Kalocsara, ugy mint egy Mért föld nére be hordani szoktunk, Item Husz ölfát meg vágni, és azon mod szerint Kalocsára bé hordani, azon kívül pedig más ölfát is szoktunk pénzért vágni, és a' xr. 50. beis hordani, és meg vágván azon Pénz árendák deffalcatiojában imputaltatott, vagy kész pénzül ki fizettetett, Ennek pedig bizonyos számma nem volt, hanem némelly esztendőben 70. ölet, némellyben 80^{van} olykor pedig Kevesebbet is vágtunk Azon kívül 300. Kéve Nádat, meg vágni, és Kalocsara bé hordani, Item 100. Kéve veszót és 50. száll karót meg vágni, és hova parancsoltatott bé hordani sótt süvényeket is fel fonnyi tartozunk.

Ad 4um Az Uraság engedelmébül Tüzre és épületre való fánk vagyon, Nádasunk szükségünkhöz képest, Korcsmank fél Esztendeig Mészárszékünk pedig ha mi hasznát vehetnénk (: egész esztendeig:) Dunához közel lakunk, só alá is el járunk, melyet szegedril pénzért Bajara szállítani szoktunk, Veteményes, és Gyümölcsös Kerteink is Keveses modon vagyon Hatarunkban, hanem többnyire arendas földön szantunk, Legelő Mezőnk, és Kaszáló Rétünk-is képeesen vagyon mikor az Arvítül meg maradhat. Ellenben pedig kárunkra szolgál Duna vizinek áradássa, melly az Hatarunkat annyira rongallya, hogy gyakorta Vetéseinket el borítván rész szerint ki mossa, rész szerint pedig (:az hol tudni illik tovább marad:) ki szállítja. Veteményes Kerteinket haszontalanokká tészí, legelő mezünket Iszappal annyira meg önti, hogy Marhainkat más fél mért földnére is el horgya, Töltések, és Hidak csinallasaval is terheltetünk, olykor pedig nagyob árvízben Marhaink is belé vesznek.

Ad 5um Itt helység Hatarán a' leg főb Gazda ha mind Őszit Tavaszit öszve veszük vethet el őszvességgel 4. Posoni Mérót. Az ollyatén Gazda pedig kaszálhat (:midőn árvíztül meg maradhat:) négy Boglyara valót, vagy is 4. szekerre való szénát, de sarjut nem kaszálhatunk, mint hogy az első kaszallas mi nálunk későbbben szokott esni.

Ad 6um Contractus melett élven semmi egyeb Robotot nem tettünk hanem az mint fellyebb meg vallottuk, azon felül pedig Uraság számára egy három lovu Kocsit tartunk, mellyre mikor az Uraságnak szüksége vagyon, és a' sor bennünket éri azzal mindenkor szolgálunk, azon kívül pedig midőn az Uraság Két rendbéli Terminusokra Pestre fel négyen, egy három Lovú Kocsit, és négy vontató Lovat egész Pestig adunk; Uraság Korcsmaira Borokat néha sexardrul (:melly utt oda menetelvel, és visza jövetellel 8. Mért földet tészén, néha pedig csak a' Dunarul mellynek uttya két órában számláltatik:) hordunk; Gabona forgatássra, Rostalassra, szelettetésre esztendőnkint két versben hol négy, hol ött, hol pedig 6. embert is adunk, mellyek némellykor egy hétig is ott maradnak, az midőn pedig azon Gabona el adódik, aztat Dunaig magunk alkalmatosságával többi Hellységekkel együtt a' proportione ki hordani kötelesek vagyunk.

Ad 7um Mindenféle Őszi, és Tavasz Gabonabul, Méhekbül és minden némű Kerti Veteményekbül, s' Gyümölcsökbül Kilenczedet, és Tizedet szoktunk adni, és azt mind szalmaul, mind pedig szemül bé hordani. Mi képpen pedig más Uraságoknál ezen N. Vármegyében foly a' Désmálás, nem tudhattyuk. Mi illeti Konyhara valókat, azokat fent irtt Contractusban foglaltatott specificatio szerint szoktuk administralni; ajándékot is három Satoros Ünnepekre szoktunk adni, de az akar mi keveset erő volt is, minden valogatás nélkül acceptaltatott, többekre pedig senkitül nem kényszerítettünk, nem is adtunk.

Ad 8um Nálunk semmi pusztá Ház helyly nincsen.

Ad 9um Szabad Jobbágyok vagyunk.

Feő Bíró Vidók János saját kezem + vonása
Eskütt Nemes István saját kezem + vonása
Desy György Helység Hites Nótáriussa m. k.

Responsa Possionis Szeremlye

- Ad 1um Urbarialis Contractusunk a' kit itt Sub N° 11° producalunk, a' ki emanlatott in A 1751 Mense Januaris.
- Ad 2um Ezen Contractus szerint fizetünk 259. ftokot. xr. 50. Egy Kocsitt Esztendőnkint meg váltunk 20. forintokkal hogy Pestre ne járjon egész esztendőnk által korcsmabéli Beneficiumért (:mivel magunk tartjuk:) fizetünk 100. forintokat, minden Dunán lévő Malomért egyért, egyért, 16. forintokat fizetünk. Robotozni tartozunk 24. Napot minden különös gazda. Hatvan négy Boglya szénát Közönsegesen szoktunk kaszálni, és aztat Istvan-Megyei Majorba bé hordani. Item 64. öl fát vágni, és be hordani, mellynek hordasanak felit az M. Uraság robotban bé veszi, azon kívül ha töb fát vágunk, az Uraság részére vagy meg szokták fizetni, vagy robotunkba acceptaltatik, a' mellyiktül Közülünk Désma Gabona essett, az ollyaténok Gabonának Rostalassara, és Szeletetésére minden esztendőben az Uraság Granariumjában egy nap szoktunk menni, Item még az Kalocsai Templom épült, addig Zsoldost mindenkor adtunk, de miolta meg épült semmit sem adunk, hanem Hajdu fizetésére esztendőnként 30. ftokot szoktunk adni, Item 1000. Kéve Nádat és 600 Kéve veszőt szoktunk vágni, és aztat István-Majorba hordani egész tavali Esztendeig, de mint Tavaly, ugy az idén is mind Hajosra hordattyák velünk, és ez Robotban bé nem vétetődik. Konyhara valot, a' mint Contractusban vagyon, az szerint adunk. Ezen fent irtt Contractus előtt is volt más Contractusunk, az Kit itt producalunk sub Nro 12° a' ki egy Esztebdővel előbb emanáltt, az utóbbi Contractusnál de ezen két Contractusok egy formán voltak.
- Ad 3um fent meg irtt Robotot, azon meg irtt Contractus ideitül fogva kezdettük, noha ugyan nehaj Patacsics Érsek Urunk ideiben csak 12. Napot szolgáltunk, de az éránt valo Contractusunk el veszett tölünk.
- Ad 4um Épületre, és Tüzre valo fánk elegendő vagyon, Nádálásunk, Malmaink Dunán, Halaszatunk, Korcsmánk, Duna mellett lakunk, Só alá nehéz járnunk, mint hogy Dunán-tul lakunk nehéz által járn: Gyömölcsös, es Veteményes Kerteink, Mészárszékünk, Legelő Mezőnk is, noha vékonyan vagyon. A' midőnk meg terem Makkolásunk is vagyon, fizetünk attul az Uraságnak Képesen attul. Ellenben Határunkban Károsnak tapasztallyuk lenni Dunanak Árvizeit, ugy annyira, hogy minden Hatarunkat el lepi, még a' faluba-is bé jön, és kintelenek vagyunk Ladikon szokszéd házhoz is menni. Kaszálonkot is tellyességgel el veszi, ugy hogy igen ritkán vehettyük hasznát. Marhánkban sokszor azok vizek miat Kárt vallunk.
- Ad 5um Két helyett vagyon szánto földünk, az hol vetni szoktunk, ugy mint: magunk Hatarjában egy Ugar szer, a' hol leg főb Gazda el vethet 18. Posoni Mérőt, ebben értvén az Tavaszi vetést-is, és ugyan István-Megyei Pusztán más Esztendőre meginten 18. Posoni Mérő alá valo földé marad. Egy ollyas Gazdának meg terem 12. szekér szénája. Sarjut penig soha nem szoktunk kaszálni.

- Ad 6um Huszon négy Napot szoktunk robotozni, és egy Jobbágy, hol két Vonyó Marhával, hol gyalogul szoktuk le szolgálni, Meneteltt, és jöveteltt (:ha igen mesze mentünk:) mindenkor robotba bé szokta venni az M. Uraság.
- Ad 7um Őszi, és Tavasz Gabonából Kilenczedett, és Tizedett szoktunk ki adni, ugy az minden féle kerti Veteményekből is. Itt N. Pest Vármegyében hogyan Dészálnak más Dominiumokban nem tudjuk, Az Contractusban Specificaltakon kívül az Uraságnak semit sem adtunk nem is Kénszerítettünk az adásra.
- Ad 8um Nálunk semmi Puszta Ház Helly nincsen.
- Ad 9um Mink szabad Jobbágyok vagyunk, és a' hova akarunk szabadossan elmenetünk.

Fő Bíró Aranyas János saját kezem + vonása
 Saman Mihály Esküt kezem + vonása
 Kis Janos Helység Notariussa m. k.

Responsa Possessionis Tass

Coloum Dni Sphs Pauli Szemere

- Ad 1um Ezen sub N° 49° producallt contractus előtt fizettünk árendát 800. forintokat ezen sub N° 50° mutatott contractus szerint, és semmit sem robotoztunk, nemis emlékezünk hogy nálunk urbarium lett volna hanem mindenig contractualiter tartattunk.
- Ad 3^{io} Adózásink az Contractusban lévén foglalva az szerint adózunk.
- Ad 4^{io} Vagyon jo szanto földünk, szőleink, száraz Malmunk, Contractusunk szerintt Korcsma és Mészárszékbeli beneficiumjaink, az közönséges falu számára vagyon Kaszáló Rétyünk, Dunához fél órányira vagyon lakásunk, só aláis szoktunk Szegedre jární az sőt pedigh Vetsei só házhoz szoktuk le rakni Transennalis Terheket ritkán visellyük, legelő mezzőnkis vagyon valami kevés az helysígünkön kívül, és mivel négy nyomásra vagyon az szantó földünk fel osztva, az edgyik nyomás hevervén aztat marhainknak legeltetésire fordítottuk, az Urasagh közel lévő pusztajan pínzűnkre fát és veszőt magunknak szerezhettünk. Ellenben pedigh Kárunkra vagyon hogy az Dunanak áradása határunkbanis néha ki önteni szokott, amintis mostani áradásával egy nyomás földünknek, mint egy harmad részit ell öntötte, mely földeinknek az víznek meg maradása miát hasznát nem vehettyük, Tűzre való és egyéb szükségűnkre való fánk határunkban nincsen. Kaszáló Rétyeink azon fölül említett falu számára való Kaszálonkon Kivül semmi sincs. Talalkozik hatarunkban valami Keves Székes és haszon nélkül való föld.
- Ad 5um Négy nyomásra lévén föl osztva helysígűnk szanto földei egész helyes gazda el vethet az első Calcaturaban lévő földibe 22. Posonyi mérőt, másodikban 21. Harmadikaban 6. negyedikben 10. posonyi mérőt in suma 59^{et}. Széna határunkban semmi sem lévén azon semmi sarjut nem Kaszálhatunk.
- Ad 6um Contractus mellet lévén semmi Robotott marhainkal sem tettünk hanem humi aprólékos szükségűnkre az uraságnak, mindaz helysíg alkalmatosság, mind pedigh magunk szekereit ugy embereinketis alkalmaztattuk parancsolattyara

az uraságnak ugymint: Az Uraságh dézmából esett gabonajat az dunara, hol Dömsödre, hol pedig profunt házhoz (:az kiis Két órányi meszessígre vagyon:) helységünktül három izben esztendónként minden Gazda megh fordulvan hor-dottuk ki négy, Ki pedig két vonyo marháinkon. Hoszu utra ugy mint Kele-csény névű helysígben a kiis helysígünktül 30. mértföldnre vagyon attunk esz-tendónkint mint egy nyolcz Kocsit, mely adózásunk contractusunk szerint füzetendő arendankban nem imputaltatott.

Ad 7um Hetedet szoktunk minden féle őszi és tavaszi gabonakbul, Borbul, Méhekbül és Baranyokbul adni, de ezen contractusunk mellett magunknal marad. Miként szoktak mas uraságok dezmalni, arra gondunk nem lévén, nem tuggyuk. Elöbbeni contractusunk mellet tartoztunk az Uraságh le jövetele alkalmatosságával illendő Képpen accomodalni, ugy azon üdőben lévő Tisztartó számára az Contractusban föl jegyzett 5^{dik} Punctum szerint bizonyos szantassal és vetéssel és annak föl takarításával ugy nem külömben az 11^{dik} punctum szerint Hus és fadgyu béli adózasonkkal mind azáltal említett Kötelességeink nimely részeiben ell maradván az Uraság Törvény kezéseinek alkalmatosságára és acconiodatio-jara ugy azon el maradt fogyatkozásunknak meg térítésére Költöttünk esz-tendónként f. 100.

Ad 8um Pusztá ház hely nálunk nem találkozik.

Ad 9um Szabad jobbágyok voltunk ekkoraig azokk is tartjuk magunkat.

Responsa Colonor ex parte D. Kandó

Ad 1um Semmi Urbariumunk sincsen.

Ad 2um Megh mutatott és sub N^{ro} 51° producal contractus szerint fizettünk 900. Rhenes forintokat minden féle Beneficiumit tartvan az urasaghnak ez előttis Contractusunk volt aki is már sub N^{ro} 50° producalva vagyon.

Ad 3° Contractus szerint adózunk.

Ad 4um 5um et reliqua, mint hogy ezen Contractusunk előtt együtt volt az három lineara ell osztott jobbágytság, minkis az többi punctumokra egyebet nem felelhetünk, hanem hogy azon mod szerint tartattunk.

Responsa Colonorum Dni Bernáth

Ad 1um Urbariumunk nincsen.

Ad 2um Az fönt specificalt és sub N^{ro} 50° már mutatott contractus szerint adóztunk eddig azutan miként maradunk az Földes Urainkkal nem tudgyuk.

Ad 3mo et reliqua Valamint szemere Urok résziről való jobbágyok feleltek mink is azoktul Közössek lévén az föl osztas előtt aztat vallyuk.

Responsa Colonor D. Sphs Emerici Laczkovics

Ad 1um Nincs urbariumunk.

Ad 2um Ezen sub N^{ro} 52° mutatott contractus szerint adóztunk ekoráig most is a' mellet adozunk semmi robotott nem tévén az uraságnak, ezen contractusunk üdeje előtt sem robotoztuk.

Ad 3° Contractus szerint adózunk.

Ad 4um ki vévén az fabeli Beneficiumot, mind hasznunkra mind pedig Kárunkra szolgáló állapotok meg írt mod szerint talaltatnak Helysígünk határjában, említett fabeli Beneficium nekünk nem szolgálván.

- Ad 5um Megírt Négy Calcaturákban elvethet Közöttünk az egész helyes az elsőben
16. az másodikban 13. az harmadikban 17. az negyedikben pedig 18. in suma 64.
posonyi mérőt, szénát semmit sem kaszálunk.
- Ad 6um Robotott nem teszünk, hanem kocszizást ha szüksége történik az Uraságnak de
az is ritkán esik meg.
- Ad 7um Dezmat nem adunk hanem, minden Beneficiumokat magunk tartunk cont-
ractussaink ereje mellet mellyen kívül semmire sem kinszeritetünk az uraságtul.
- Ad 8um Puszta ház helye nálunk nincs.
- Ad 9um Szabad jobbágyok vagyunk.

feő Biró Kováts Dávid keze + vonyása
Tttes Szemere Pál Ur jobbágya
Gubányi István Tttes Bernáth Sigmond Ur Jobbágya
Flóris György Tttes Kandó Gábor Ur Jobbágya
Gyenes Andr keze + vonása Tttes Laczkovics Ur Jobbágya
Joannes Farkas Loci ord. Notariussa m.k.

Responsa Possesionis Uszod

- Ad 1um Urbariumunk mi nekünk nintsen, hanem
- Ad 2um Ezen itten sub N^{ro} 59. producaltt Contractus szerint adózván, az ordinaria
Robotott meg váltván, és az ottan számláltt pusztacsakk arendájával fizetünk in
summa Rftot 1751. Item egy Zsoldost tartván fizetünk 48. forintokat; azon kívül
Hajdu Bérít fizetünk 24 forintokat Item, contractuson kívül egész esztendőbeli
Koresma Arendajaért fizetünk f. 51. Ez előtt is voltanak Contractussaink, de
azok mellet is csak ilyen formán adóztunk.
- Ad 3um Esztendőnkint 40 Boglya szénát szoktunk takarítani, és aztat Kalocsara,
ugy mint, egy mért föld nére be is hordani szoktunk, e' mellett töb öl fat is vágunk
melly 50. pénzekben vagy Arendánk deffalcatiojaban imputaltatott, vagy pedig
Kész pénzül fizetődik, annak pedig száma bizonyos nem lévén némelly esztendő-
ben 50. ölet, némellyben 80^{vant} olkor pedig százat is vágunk. Item 600. Kéve
Nádat, Két száz kive Veszőt, és 100 Karót minden Esztendőben vagtunk, és az
hova parancsoltatott bé hordván, a' Veszött sövényekre is fel fontuk.
- Ad 4um Az Uraság engedelmébül Tüzre, és Épületre valo fánk vagyon, Nádolásunk
szükségünkhöz képest, Koresmánk egy Esztendeig Különös Contractus melett,
Dunához közel lakunk, só alá Szegedre járunk, mellyet Bajara, fizetésért szállítani
szoktunk, Gyümölcsös, és Veteményes Kerteinkis vannak szántó földünk Hata-
runkban csak kevés lévén, azért többnyire Arendas földet szántjuk. Legelő Me-
zönk, és Kaszalo rétünk is valami kevés, az midőn árviztül meg maradhat, egy kis
Halaszatunk is némellykor vagyon. Ellenben leg inkább Kárunkra szolgál Duna
vizinek Áradása, melly lapos Hatarunkat meg futván szántó földeinket annyira
meg nyomja hogy Vetéseinkk gyakorta kevés hasznát vehettyük. Veteményes
Kerteinket el öntvén abban tett munkánkot el veszti, Legelő Mezönket iszappal
el borítván haszontalanná teszi, úgy, hogy vagy igen Keveset Kaszálhatunk,
vagy ha pedig Kaszálunk is Kész szénánkot el hordgya, Marháinkat pedig legelő
Mezőtől el szorítván gyakorta más fél Mért földnére sok vizek, és sár között azokat

ki hajtani kintelenítettünk, sőt nagyobb ár vízzel Marhaink és sertésseink belé fulladnak, és Házainkban is gyakran Kárt tézsen, azon kívül Dunához Közel lévén, sok Töltések és Hidakk csinálásával, és igazíttásával terheltetünk.

Ad 5um Itt Helység Határán egy leg főb Gazda mindenestül tavaszit és őszit nem vehet többet 3. Pisoni mérőnél, azt is pedig csak akkor midőn a' Duna ki nem jön, az ollyatén Gazda pedig mikor ideje vagon, és a' víztül meg marad, takaríthat három szekérre való szénát, sarjut pedig nem szoktunk kaszalni.

Ad 6um Az mint fellyeb emléténk Contractus mellett élvén egyéb Robotot nem tettünk hanem egy 4. Lovu Kocsit tartunk, mellyet valamikor szükség hozza magaval, és sor reánk kerül mindenkor készen tartjuk, azon kívül pedig Mlghos Uraság kétszeri Terminusra esztendőnként fel jarvan, azon alkalmazossággal mindenkor egy három Lovu Kocsit, és négy Vontató Lovat adunk, Ezeken kívül is Uraság Korcsmaira Borokat néha Sexardrul (:mellynek menetele, és visza jövele 8. Mért földet tézsen, némelkor pedig csak Dunarul Kalocsara, mellneky uttya két órányi üdött kíván:) hordunk. És Gabona rostálásra, szelelésre, és forgatásra Kétszer Esztendőben néha 4. Embert néha pedig 6^{ot} szoktunk adniis mellyek akkor hat Napot is ott töltenek. Midőn pedig azon Gabona el adatik, az Dunaig az Hajóra szállítani kötelesek vóltunk töb Helységekkel együt.

Ad 7um Mindenféle Gabonából ugy Kerti Veteményekből, Gyümölcsből és Méhekből Kilenczedet, és Tizedet adunk, de it T. Nemes Vármegeyében lévő, más Dominiu-mokban mi képpen folyon az ollyatén Désmálás, azt nem tudhattuk. Konyhara valókat pedig fent emlétett Contractusban fel tett specificatio szerint szoktunk administralni, ugy három sátoros Innepekre ajándékot adni, de az akor melly kevésből álló vólt, minden kérdés nélkül bé vétetődött, és ha történettel semit sem adtunk is, az éránt senki szót nem tett, többekre sem kényszerítettek bennünket.

Ad 8um Itt az Helységben semmi pusza Ház helyly nincsen.

Ad 9um Mi szabad jobbágyok vagyunk.

Helység Bírája Simon János saját kezem + Vonása
Eskütt Simo Istvan kezem + Vonása
Notarius Sallaj Béniamin m.k.

Responsa Possessionis Vad Kert

Ad 1um Mi néküink eddig semmi Urbariumunk nem volt, hanem mindenkor Contractusok mellett éltünk.

Ad 2um Ez előtt 1745^{duk} Esztendőben meg szálván az Helységet mint hogy csuppan magunk Határját bírtuk, leg először Tiz esztendők alatt fizettünk 600. R. forintokat. Az után ab A° 1755. usque Annum 1760. ugy mint ött Esztendeig 700. forintokat, ugy azután ezen sub N^{ro} 33^{tio} itten producaltt Contractussunk szerint melly in A° 1760. emanáltt tiz Esztendeig Köteleztük magunkat 2200 forintokk esztendőnkintt való le fizetésére Csábor, és Büzér névü Pusztákk Arendajával edgyütt, és Azon szerént minden Robott, és egyéb adózás nélkül fizettünk.

Ad 3um Az mint első Punctumra, és másodikra feleltünk, csak azon szerint tractaltattunk.

Ad 4um Hasznunkra szolgál, hogy kivés Szöllő-Hegyünk vagyon, Egész Esztendeig való Két Koresmaink, és egy Mészárszékünk az Uraság engedelmeiből, Só alá is mehetnénk; de Mivel igen Transennalis utban vagyunk ára nem érkezhünk; Vetemények Kerteink, legelő Mezőnk, és Barom járó földünk magunk szükségére elegendő, és székes-Tónk is Marháink itatására vagyon. Ellemben kárunkra szolgál, hogy szántó földeinknek nagyobb része Homokból áll, és fő képpen száraz Esztendőkben a' Vetéseinknek kevés Hasznát vehettük. Nagy Ország uttyában lakunk, és fő képpen Transenna alkalmatosságával nagy statiókat azon okból is Kel tennünk, hogy etáján az Helységek egy mástul meszi vannak, és így Két statiora is gyakorta Marhaink romlására szolgálunk.

Ad 5um Itt Határunkon, és fellyebb említett Csábor, és Büzér nevű Pusztákon, mint hogy három nyomásra Szántunk, egy egy vetésre a' leg főb Gazda vethet el 20 Posonyi Mérőt; ugy mint: Őszi alá Huszat, Tavaszi alá huszat, és Ugarnak azon kívül 20. Posonyi Mérő alá való földgye. Az ollyatén Gazda pedig azon okból (:hogy Kaszáló Mezőnknek nagy részit Barom járásra szoktuk hadni:) nem Kaszálhat többet 10 szekér szénánál. Sarjut pedig nem lehet Kaszálni mint hogy az első Kaszálás igen késűn essik.

Ad 6um Mint hogy Arenda alatt vagyunk, Robotott soha sem tettünk.

Ad 7um Ez ideiglen Arenda alatt lévén semmi némű Désmát nem adtunk, és azon Arendatoria Contractusson Kívül semmi némű adózást nem tettünk.

Ad 8um Itt semmi pusztá Ház hely nintsen.

Ad 9um Szabad Jobbágyok vagyunk, és Kinek hova tettik el mehetünk, ha itt az Helységben az Uraság, és Nemes Vármegye részéről eleget tészünk.

Vereb János Vadkerthy Helység Fő Bírája kezem + vonyássa
Klamn János Eskütt kezem + vonyássa
Baner Károly Nótarius m.k.

MELLÉKLET

A jobbágyság birtokviszonyai az

1715

Helység	Jobbágy	zsellér		szántó p. m.
		házas	háznélk.	
Abony	18	5	—	260
Akasztó	—	—	—	—
Alberti	35	8	—	160 $\frac{3}{4}$
Alpár	—	—	—	—
Alsónémedi	38	9	—	289
Apostag	15	4	—	80 $\frac{1}{2}$
Bátya	27	—	—	—
Bogyiszló	22	—	—	—
Bugyi	—	—	—	—
Cegléd	130	15	—	2214 $\frac{1}{2}$
Csanád	21	—	—	55 $\frac{1}{2}$
Császártöltés	—	—	—	—
Dab	14	1	—	59
Dömsöd	66	12	—	377
Dunavecse	53	7	—	52 $\frac{1}{2}$
Dusnok	11	—	—	—
Egyház	—	—	—	—
Fajsz	21	—	—	—
Foktő	19	15	—	—
Gyón	—	—	—	—
Hajós	—	—	—	—
Harta	—	—	—	—
Irsa	—	—	—	—
Izsák	21	3	—	95 $\frac{3}{4}$
Kalocsa	71	1	—	—
Kákony	18	—	—	—
Kecel	—	—	—	—
Kecskemét	435	205	—	3239
Kécske	20	6	—	204
Kiskőrös	—	—	—	—
Lak	—	—	—	—
Miske	—	—	—	—
Monor	51	2	—	317 $\frac{1}{4}$
Nagykőrös	257	—	—	602
Nádudvar	7	—	—	51 $\frac{1}{2}$
Ordas	13	—	—	18 $\frac{1}{2}$
Ócsa	43	13	—	287 $\frac{1}{2}$
Pandúr	22	—	—	—
Pataj	79	—	—	—
Pereg	18	4	—	144
Pilis	—	—	—	—
Sári	18	4	—	126 $\frac{1}{2}$
Solt	54	9	—	313
Sükösd	—	—	—	—
Szalkszentmárton	36	4	—	355
Szentbenedek	9	2	—	—
Szeremle	25	—	—	—
Tass	32	3	—	—
Tószeg	12	10	—	189
Uszód	13	4	—	—
Üllő	16	3	—	103
Vadkert	—	—	—	—

kaszáló emb. v.	szőlő kap.	Jobb- ágy	1720		szántó p. m.	kaszáló emb. v.	szőlő kap.
			zsellér				
			házas	ház- nélküli			
107	—	27	—	—	357	157	—
—	—	55	7	—	136 $\frac{1}{2}$	63	—
91 $\frac{1}{2}$	—	42	—	—	231	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
78	45	57	—	—	486	82	40 $\frac{1}{2}$
41	13	22	7	—	104 $\frac{1}{2}$	46	19
40 $\frac{1}{2}$	—	36	7	—	—	53	—
37	—	42	4	—	—	96	—
—	—	—	—	—	—	—	—
637	521	190	—	—	1999 $\frac{1}{2}$	571 $\frac{1}{2}$	635
29	6	31	12	—	125	40	22 $\frac{1}{2}$
—	—	—	—	—	—	—	—
29	34 $\frac{1}{2}$	29	—	—	168 $\frac{1}{2}$	45	70 $\frac{1}{2}$
55 $\frac{1}{2}$	100 $\frac{1}{2}$	131	—	—	1575	40 $\frac{1}{2}$	365 $\frac{1}{2}$
159	199	122	—	—	220	241 $\frac{1}{2}$	434 $\frac{1}{2}$
13 $\frac{1}{2}$	—	21	2	—	—	42 $\frac{1}{2}$	—
—	—	—	—	—	—	—	—
61	—	34	13	—	—	57	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	8	—	—	48	4 $\frac{1}{2}$	—
38	—	37	3	—	446	112	37
—	36	88	2	—	22	20	68
15	—	25	—	—	49	23	22
—	—	—	—	—	—	—	—
593	1742	708	17	—	3663	790	2392 $\frac{1}{2}$
109	—	18	—	—	53	56	—
—	—	23	10	—	77 $\frac{1}{2}$	61	—
—	—	9	—	—	9	—	—
—	135	106	2	—	907 $\frac{1}{2}$	—	268
186	1162	493	—	—	850	175	1821
20	—	14	—	—	124	20	—
12	—	30	2	—	34 $\frac{1}{2}$	24	29
79	121 $\frac{1}{2}$	76	—	—	878	209 $\frac{1}{2}$	172
—	—	—	—	—	—	—	—
—	188 $\frac{1}{2}$	119	18	—	50	—	158 $\frac{1}{2}$
36	—	29	3	—	107 $\frac{1}{2}$	52	—
—	—	—	—	—	—	—	—
65	—	57	—	—	227 $\frac{1}{2}$	172 $\frac{1}{2}$	—
161	132 $\frac{1}{2}$	98	28	—	507	232 $\frac{1}{2}$	331
—	—	57	3	—	218	—	28 $\frac{1}{2}$
125	36 $\frac{1}{2}$	52	7	—	474	139 $\frac{1}{2}$	73
21	—	10	3	—	—	—	26
—	—	44	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
85 $\frac{1}{2}$	—	31	—	—	199 $\frac{1}{2}$	70	—
—	—	15	—	—	20	—	—
8	—	38	1	—	301	—	36 $\frac{1}{2}$
—	—	—	—	—	—	—	—

A jobbágyság birtokviszonyai az

1728			
Helység	Jobbágy	zsellér	
		házas	háznélküli
Abony	54	—	—
Akasztó	59	—	—
Alpár	15	—	—
Alberti	37	15	—
Alsónémedi	48	—	14
Apostag	26	15	—
Bátya	41	—	—
Bogyiszló	57	—	—
Bugyi	—	—	—
Cegléd	—	—	—
Csanád	41	—	—
Császártöltés	—	—	—
Dab	27	7	—
Dömsöd	161	—	—
Dunavecse	120	—	—
Dusnok	23	—	—
Egyház	29	3	—
Fajsz	40	—	—
Foktő	43	5	—
Gyón	—	—	—
Hajós	93	—	—
Harta	49	—	—
Irsa	20	—	—
Izsák	41	10	—
Kalocsa	71	11	—
Kákony	24	—	—
Kecel	—	—	—
Kecskemét	628	—	—
Kécske	48	11	—
Kiskőrös	45	241½	—
Lak	17	—	—
Miske	31	11	—
Monor	73	20	10
Nagykőrös	455	—	—
Nádudvar	44	—	—
Ordas	35	—	—
Ócsa	36	36	5
Pandur	28	—	—
Pataj	178	—	—
Pereg	24	2	3
Pilis	32	14	—
Sári	47	—	14
Solt	104	39	—
Sükösd	51	—	2
Szalkszentmárton	65	—	—
Szentbenedek	12	—	—
Szeremle	33	—	—
Tass	49	6	9
Tószeg	40	—	—
Uszód	24	—	—
Üllő	25	8	10
Vadkert	—	—	—

szántó		kaszáló		1770/71		
belső	puszta	belső	puszta		szőlő	
p. m.	p. m.	emb. v.	emb. v.	kapás	gazda	kapás
1227	-	119	-	-	-	-
344 $\frac{1}{2}$	263	89	-	-	-	-
176	-	45	-	-	49	29
1248	-	14	-	-	114	376
618	-	94	-	55	98	189
					167	314
372	-	90	-	24	87	223 $\frac{1}{2}$
55 $\frac{1}{2}$	62 $\frac{1}{2}$	74	90	-	-	-
-	164	79	-	-	-	-
-	-	-	-	-	54	121
-	-	-	-	-	526	2110
489	-	90	-	27	122	180 $\frac{1}{2}$
-	-	-	-	-	87	208 $\frac{1}{2}$
329	-	71 $\frac{1}{4}$	-	80	74	239 $\frac{1}{2}$
3200	167	35	115	484 $\frac{1}{2}$	206	878
293	1083	149	137	557	302	1092
-	354	23	80	-	-	-
91	-	29	-	42	74	205 $\frac{1}{2}$
-	198	40	100	-	-	-
-	75	178	7	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-
435	-	258 $\frac{1}{2}$	-	-	191	536
-	-	-	-	-	143	397 $\frac{1}{2}$
130	17	-	-	-	-	-
634	-	169 $\frac{1}{4}$	-	-	138	473
-	1514	-	424	138	225	436
135	-	69	-	56	42	59 $\frac{1}{2}$
-	-	-	-	-	139	389
5601	-	505	-	2545	-	-
411	-	120	-	-	115	484
-	404	-	-	65	-	-
-	61	-	-	38	-	-
-	-	-	109	20	26	38
345	244 $\frac{1}{2}$	-	60	477 $\frac{1}{2}$	269	1119
1942	-	370	-	2752	-	-
196	-	114	-	-	128	353 $\frac{1}{2}$
111 $\frac{1}{4}$	149 $\frac{1}{4}$	80	6	72 $\frac{1}{2}$	56	132
997	-	284	-	344	-	-
-	101	40	-	59	-	-
-	1032 $\frac{1}{2}$	-	120	449	371	1098
241	-	55	-	-	-	-
361	-	15	-	-	199	691
187 $\frac{1}{2}$	130 $\frac{1}{2}$	179	40	-	-	-
1110	-	358	-	595	357	1375
840	-	150	-	107	137	262 $\frac{1}{2}$
989 $\frac{1}{2}$	1341	141	171	123	83	235
-	-	-	20	-	-	-
30	-	60	-	-	-	-
918	795	5	154 $\frac{1}{2}$	226	109	298 $\frac{1}{2}$
441	-	115	-	-	-	-
-	180	-	132	-	-	-
295	-	-	-	40	70	146
-	-	-	-	-	46	91

Jobbágytelkek társadalmi viszonyok szerinti

Helység	3/32	4/32	5/32	6/32	7/32	8/32	9/32
Abony	-	-	-	-	-	-	-
Alpár	-	-	-	-	-	24	-
Alsónémedi	-	-	-	-	-	44	-
Akasztó	-	1	12	25	2	3	19
Apostag	-	18	-	-	-	17	-
Bátya	1	48	24	12	15	18	3
Bogyiszló	-	-	-	-	-	66	-
Bugyi	-	-	-	-	-	34	-
Cegléd	-	-	-	-	-	96	-
Csanád	-	-	-	-	-	83	-
Császártöltés	-	-	-	-	-	19	-
Dab	-	-	-	-	-	14	-
Dömsöd	-	7	-	-	-	101	-
Dunavecse	-	330	-	-	-	-	-
Dusnok	-	-	-	-	-	69	-
Egyház	-	-	-	-	-	-	-
Fajsz	-	-	-	-	-	-	-
Foktő	-	-	-	-	-	32	-
Gyón	-	-	-	-	19	20	7
Hajós	-	-	-	-	-	40	-
Harta	-	-	-	-	-	-	-
Irsa	2	3	3	6	2	19	9
Izsák	-	11	7	1	6	32	9
Kalocsa	-	30	-	-	-	92	-
Kákony	-	-	-	-	-	24	-
Kecel	-	-	-	-	-	72	-
Kecskemét	-	-	-	-	-	-	-
Kécske	-	-	-	-	-	23	-
Kiskőrös	-	116	-	-	-	1	-
Lak	-	-	-	-	-	4	-
Miske	-	-	-	-	-	17	-
Monor	-	-	-	-	-	45	-
Nagykőrös	-	-	-	-	-	-	-
Nádudvar	-	-	-	-	-	18	-
Ordas	2	6	10	15	10	5	5
Ócsa	-	-	-	-	-	10	-
Pandúr	-	-	-	-	-	-	-
Pereg	-	9	-	-	-	20	1
Pilis	-	-	-	-	-	32	-
Solt	-	39	-	-	-	82	-
Sükösd	-	-	-	-	-	56	-
Szalkszentmárton	-	27	13	11	23	6	7
Szentbenedek	-	-	-	-	-	5	-
Szeremle	-	-	-	-	-	51	-
Tass	-	3	1	7	10	7	12
Tószeg	-	-	-	-	-	-	40
Uszód	-	-	-	-	-	40	-
Üllő	-	-	-	-	-	-	-
Vadkert	-	38	-	-	-	22	-

10/32	11/32	12/32	13/32	14/32	15/32	16/32	17/32	18/32	19/32
-	-	-	-	-	81	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	26	-	-	-
-	-	-	-	-	-	76	-	-	-
3	5	3	20	-	-	-	-	-	-
-	-	12	-	-	-	3	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	38	-	-	-	30	-	-	-
-	-	-	-	-	-	58	-	-	-
-	-	-	-	-	-	268	-	-	-
-	-	-	-	-	-	41	-	-	-
-	-	-	-	-	-	31	-	-	-
-	-	2	-	-	-	21	-	-	-
-	-	6	-	-	-	4	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	48	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	18	-	-	-	24	-	-	-
-	-	3	11	-	-	3	10	3	-
-	-	40	-	-	-	36	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	1	2	2	-	2	7	-	1	-
10	1	1	-	-	-	18	3	1	4
-	-	50	-	-	-	68	-	-	-
-	-	-	-	-	-	29	-	-	-
-	-	84	-	-	-	26	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	40	-	-	-
-	-	51	-	-	-	-	-	-	-
-	-	16	-	-	-	11	-	-	-
-	-	10	-	-	-	32	-	-	-
-	-	-	-	-	-	141	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	6	-	-	-
1	-	-	2	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	76	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	6	21	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	58	-	-	-
-	-	26	-	-	-	54	-	-	-
-	-	-	-	-	-	47	-	-	-
7	3	-	4	2	-	7	-	-	-
-	-	-	-	-	-	32	-	-	-
-	-	9	-	-	-	1	-	-	-
12	4	3	1	2	3	8	2	7	4
-	-	-	-	-	-	-	-	65	-
-	-	16	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	14	-	-	-
-	-	-	-	-	-	57	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Jobbágytelkek társadalmi viszonyok szerinti

Helység	20/32	21/32	22/32	23/32	24/32	25/32
Abony	-	-	-	-	-	-
Alpár	-	-	-	-	-	-
Alsónémedi	-	-	-	-	-	-
Akasztó	-	-	-	-	-	-
Apostag	-	-	-	-	1	-
Bátya	-	-	-	-	-	-
Bogyiszló	-	-	-	-	1	-
Bugyi	-	-	-	-	-	-
Cegléd	-	-	-	-	-	-
Csanád	-	-	-	-	7	-
Császártöltés	-	-	-	-	29	-
Dab	5	-	-	-	-	-
Dömsöd	95	-	-	-	6	-
Dunavecse	-	-	-	-	-	-
Dusnok	-	-	-	-	6	-
Egyház	-	-	-	-	-	-
Fajsz	-	-	-	-	-	-
Foktő	2	-	-	-	10	-
Gyón	-	-	-	-	-	-
Hajós	4	-	-	-	13	-
Harta	-	-	-	-	-	-
Irsa	-	-	1	3	-	-
Izsák	1	-	2	-	13	2
Kalocsa	35	-	-	-	38	-
Kákony	-	-	-	-	2	-
Kecel	14	-	-	-	20	-
Kecskemét	-	-	-	-	-	-
Kécske	-	-	-	-	-	-
Kiskőrös	-	-	-	-	-	-
Lak	7	-	-	-	2	-
Miske	4	-	-	-	-	-
Monor	-	-	-	-	-	-
Nagykőrös	-	-	-	-	-	-
Nánudvar	-	-	-	-	20	-
Ordas	-	-	-	-	-	-
Ócsa	-	-	-	-	-	-
Pandúr	-	-	-	-	-	-
Pereg	-	-	-	-	-	-
Pilis	-	-	-	-	-	-
Solt	6	-	-	-	10	-
Sükösd	-	-	-	-	24	-
Szalkszentmárton	-	-	-	-	-	-
Szentbenedek	-	-	-	-	1	-
Szeremle	-	-	-	-	-	-
Tass	1	-	1	5	6	3
Tószeg	-	-	-	-	-	-
Uszód	1	-	-	-	2	-
Üllő	-	-	-	-	-	-
Vadkert	-	-	-	-	-	-

26/32	27/32	28/32	29/32	30/32	31/32	1	1 3/32	1 2/32	1 3/32
1	-	-	-	124	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	21	-	-	-
-	-	-	-	-	-	51	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
-	-	-	-	-	-	8	-	-	-
-	6	-	-	-	-	18	-	-	-
-	-	-	-	-	-	199	-	15	-
-	-	-	-	-	-	4	-	-	-
-	-	-	-	-	-	3	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	1	-	56	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	15	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	6	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	7	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	-	-	2	2	1	10	-	-	-
-	-	20	-	-	3	17	-	-	-
-	-	-	-	-	-	5	-	-	-
-	-	2	-	-	-	11	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	30	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	2	-	-	-	1	-	-	-
-	-	2	-	-	-	20	-	-	-
-	-	-	-	-	-	44	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	35	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	47	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	27	-	-	-
-	-	-	-	-	-	46	-	-	-
-	-	-	-	-	-	7	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	9	-	-	-
1	2	1	1	1	4	-	2	2	4
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
-	-	-	-	-	-	26	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Jobbágytelkek társadalmi viszonyok szerinti

Helység	1 4/32	1 5/32	1 6/32	1 8/32	1 12/32	1 16/32
Abony	-	-	-	-	10	-
Alpár	-	-	-	-	-	-
Alsónémedi	-	-	-	-	-	-
Akasztó	-	-	-	-	-	-
Apostag	-	-	-	-	-	-
Bátya	-	-	-	-	-	-
Bogyiszló	-	-	-	-	-	-
Bugyi	-	-	-	-	-	-
Cegléd	-	-	-	-	-	-
Csanád	-	-	-	-	-	-
Császártöltés	-	-	-	-	-	-
Dab	-	-	-	-	-	-
Dömsöd	4	-	-	-	-	-
Dunavecse	-	-	-	-	-	-
Dusnok	-	-	-	2	-	1
Egyház	-	-	-	-	-	-
Fajsz	-	-	-	-	-	-
Foktő	-	-	-	-	-	-
Gyón	-	-	-	-	-	-
Hajós	-	-	-	-	-	-
Harta	-	-	-	-	-	-
Irsa	-	-	-	-	-	-
Izsák	-	-	-	-	-	-
Kalocsa	4	-	-	4	-	3
Kákony	-	-	-	-	-	4
Kecel	3	-	-	3	-	1
Kecskemét	-	-	-	-	-	-
Kécske	-	-	-	-	-	-
Kiskőrös	-	-	-	-	-	-
Lak	-	-	-	-	-	-
Miske	3	-	-	5	9	10
Monor	-	-	-	-	-	-
Nagykőrös	-	-	-	-	-	-
Nádudvar	-	-	-	-	-	-
Ordas	-	-	-	-	-	-
Ócsa	-	-	-	-	-	-
Pandúr	-	-	-	-	-	-
Pereg	-	-	-	-	-	-
Pilis	-	-	-	-	-	-
Solt	-	-	-	-	-	-
Sükösd	-	-	-	-	-	1
Szalkszentmárton	-	-	-	-	-	-
Szentbenedek	-	-	-	-	-	2
Szeremle	-	-	-	-	-	-
Tass	-	-	1	-	-	1
Tószeg	-	-	-	-	-	4
Uszód	-	-	-	-	-	-
Üllő	-	-	-	-	-	-
Vadkert	-	-	-	-	-	-

II. táblázat folytatása

tagolódása 1970-ben

1 20/32	1 24/32	1 28/32	2	3 4/32	Összesen	Házasszellér	Házatlan zsellér
-	-	29	-	-	244	103	-
-	-	-	-	-	71	22	17
-	-	-	-	-	171	4	41
-	-	-	-	-	93	48	26
-	-	-	-	-	75	50	-
-	-	-	-	-	121	85	-
-	-	-	-	-	145	33	7
-	-	-	-	-	124	13	6
-	-	-	11	-	499	263	-
-	-	-	-	-	135	31	10
-	-	-	-	-	82	22	-
-	-	-	-	-	46	27	20
-	-	-	-	-	277	17	-
-	-	-	-	-	330	100	76
-	-	-	-	-	131	23	1
-	-	-	-	-	-	144	-
-	-	-	-	-	-	174	13
-	-	-	-	-	92	132	46
-	-	-	-	-	76	8	-
-	1	-	-	-	141	60	5
-	-	-	-	-	-	168	-
-	-	-	-	-	67	39	-
-	-	-	-	-	142	142	66
1	-	-	-	1	367	193	-
-	-	-	-	-	64	-	1
-	-	-	-	-	171	40	-
-	-	-	-	-	2394	749	-
-	-	-	-	-	93	21	-
-	-	-	-	-	168	262	43
-	-	-	-	-	43	26	13
2	1	-	1	-	115	28	6
-	-	-	-	-	230	37	-
-	-	-	-	-	1072	205	-
-	-	-	-	-	129	14	12
-	-	-	-	-	56	-	-
-	-	-	-	-	127	24	-
-	-	-	-	-	-	43	5
-	-	-	-	-	58	22	-
-	-	-	-	-	207	59	38
-	-	-	-	-	263	83	26
-	-	-	-	-	141	38	11
-	-	-	-	-	104	124	-
-	-	-	-	-	49	6	7
-	-	-	-	-	61	65	4
-	-	-	-	-	118	19	-
-	-	-	-	-	108	38	-
-	-	-	-	-	74	41	9
-	-	-	-	-	83	9	-
-	-	-	-	-	60	74	-

Zálogos és árendált puszták összeírása (pml ö. 88.) 1728.
pusztai határhasználat

Helység	Gazda	puszta	Szántó	Kaszáló
			p. m.	emb. v.
Akasztó	50	Ács – Ökördi	201	—
Alberti	10	Dánszentmiklós	24	—
Bátya	36	Hillye	317	—
Dusnok	1	Feket	4	—
	1	Halász	23	4
	9	Káll	132	31
Fajszt	2	Bek	25	14
	1	Bóvártelek	13	8
	1	Kacs	33	15
	13	Orosz	117	63
Foktó	9	Kiskecskemét	109	12
	14	Máriaháza	102	27
	2	Szakmár	44	4
Kecskemét	66	Szentkirály	867	178
	55	Szentlőrinc	680	126
	—	Tatárszentgyörgy	—	—
	5	Felsőalpár	73	12
	20	Borbásszállás	303	42
Kis Harta	50	Szüle – Üle	335	46
Kis Kőrös	48	Bószér	168	—
	55	Csábor	236	—
	43	Szőcsi	102	—
Miske	40	Kozma	480	—
	40	Hantoka	282	105
	40	Sugó	103	—
Ordas	15	Mikla	75	—
Pataj	63	Tetétlen	418	190
	9	Pakod	82	33
	6	Résztelek	84	24
	13	Thúr	160	79
	7	Keserőtelek	137	17
	12	Öreg	264	57
	30	Nagy Harta	380	98
	5	Bód	52	32
	2	Karácsony	35	4
	Pereg	8	Imrefa	33
Solt	88	Máriaháza	610	110

III. táblázat folytatása

Helység	Gazda	puszta	Szántó	Kaszáló
			p. m.	emb. v.
Szent Benedek	11	Kara	38	25
	10	Szakmár	96	—
	8	Terkel	—	25
Uzod	16	Szakmár	127	—
Vecse	89	Máriaháza	1098 $\frac{1}{2}$	

A jobbágyság gazdasági viszonyai az 1728

Helység	Jobbágy	Zsellér		ökör	ló	tehén
		h. hn.				
		7				
Abony	38	—	—	112	68	136
Akasztó	43	8	5	105	—	87
Alberti	52	—	—	89	24	75
Alpár	16	—	—	—	—	—
Alsónémedi	59	—	—	108	41	127
Apostag	37	—	—	68	40	52
Bátya	34	—	—	84	9	44
Bogyiszló	31	—	—	39	40	36
Bugvi	—	—	—	—	—	—
Cegléd	196	26	—	356	311	340
Csanád	33	—	—	45	20	42
Császártöltés	—	—	—	—	—	—
Dab	39	3	—	44	15	43
Dömsöd	166	15	—	324	85	258
Dunavecse	116	—	—	286	155	259
Dusnok	25	—	—	56	21	43
Egyháza	26	6	—	31	14	24
Fajsz	31	10	—	—	—	—
Foktő	26	4	—	39	—	68
Gyón	—	—	—	—	—	—
Hajós	96	—	—	—	—	—
Harta	49	—	—	—	—	—
Irsa	22	—	—	21	21	12
Izsák	43	5	2	88	45	100
Kalocsa	72	4	—	84	35	95
Kákony	20	—	—	48	28	31
Kecel	—	—	—	—	—	—
Kecskemét	600	25	43	1438	751	144
Kécske	39	—	—	92	31	92
Kiskőrös	52	—	—	—	—	—
Lak	21	—	—	17	8	16
Miske	31	—	—	58	19	58
Monor	50	17	—	96	59	67
Nagykőrös	395	—	—	1269	754	533
Nádudvar	44	—	—	—	—	—
Ordas	40	—	—	78	15	52
Ócsa	76	—	—	106	82	119
Pandúr	19	—	—	28	13	29
Pataj	175	—	—	449	121	318
Pereg	29	3	—	32	34	36
Pilis	25	20	—	26	28	42
Sári	47	10	—	130	59	97
Solt	164	21	—	279	190	276
Sükösd	39	—	—	55	26	59
Szalkszentmárton	73	—	—	182	63	165
Szentbenedek	12	—	—	23	2	20
Szeremle	32	—	—	19	18	52
Taksony	48	—	—	74	4	83

és 1760-as összeírások alapján

7 2 8

meddő	növendék	juh	sertés	búza	árpa	zab	köles	bor
				köb.	köb.	köb.	tönköly	
							köb.	akó
32	55	449	35	660	283	-	24	-
12	13	168	36	491	78½	-	-	-
19	18	58	-	776	63	-	6	105
-	-	-	-	-	-	-	-	-
27	68	524	-	423½	32	40	20	49½
12	4	188	15	122	30½	20½	-	11½
13	18	-	35	252	13	6	-	-
2	13	-	41	92	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
74	881	2084	-	3294	1651	-	613	3682
27	32	-	48	183	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	7	21	16	64	107	24	-	182
100	120	686	40	2264	200	219	-	1590
40	60	120	55	422	189½	111	-	1051½
12	-	-	31	343	16	55	-	-
-	5	-	20	153	47½	4	-	15½
-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	41	-	34	191	66½	31	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	20	-	59	4	-	-	-
3	66	366	28	567	45	18	18	-
20	51	304	26	590½	89	30½	-	112½
3	6	-	27	145	12	5	-	14
-	-	-	-	-	-	-	-	-
103	51	2833	-	3730	76	-	10	6199
14	47	148	37	193	36½	2	44	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	1	-	8	74	14	-	-	-
-	6	120	36	194	95	21	-	-
17	57	304	41	710	27	37	15	798
826	383	5298	-	511½	-	281	-	15575
-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	20	-	45	303	96½	48	-	-
15	73	435	7	171	23	68	17	111½
-	-	-	-	62	-	-	-	386
57	165	253	76	1419½	476	121	1	61
-	3	-	1	71½	30	16½	-	711
-	28	-	-	128	7	38	-	-
-	79	29	53	393	-	-	-	-
30	184	818	70	242	407	129	-	-
28	33	88	52	272	40	25	-	1458
21	80	494	53	968	194	253	22	81
9	-	-	13	77	53	6	-	165
3	29	-	-	-	-	-	-	-
25	29	109	1	324½	62½	118½	-	-

A jobbágyság gazdasági viszonyai az 1728

						1
Helység	jobbágy	zsellér		ökör	ló	tehén
		h. hn.				
Tass	61	—	—	97	66	92
Tószeg	24	14	—	89	67	71
Uszód	26	—	—	74	12	52
Üllő	35	6	—	62	28	38
Vadkert	—	—	—	—	—	—

és 1760-as összeírások alapján

7 2 8								
meddő	növendék	juh	sertés	búza	árpa	zab	köles	bor
				kőb.	kőb.	kőb.	tönköly	
							kőb.	akó
16	35	440	23	495	217 $\frac{1}{2}$	216	—	46 $\frac{1}{2}$
—	78	522	48	219	44	8	16	165
2	28	—	35	108 $\frac{1}{2}$	82 $\frac{1}{2}$	38	—	—
7	23	68	18	167	16	27	1	39
—	—	—	—	—	—	—	—	—

Helység	jobbágy	zsellér		ökör	ló	tehén
		h. hn.				
Abony	368	33	12	1159	563	784
Akasztó	148	10	2	355	187	236
Alberti	195	7	4	328	176	270
Alpár	99	12	12	158	124	164
Alsónémedi	187	11	4	550	205	333
Apostag	106	13	8	175	177	209
Bátya	121	1	1	124	109	110
Bogyiszló	119	3	2	130	195	218
Bugyi	90	7	1	232	79	197
Cegléd	725	79	24	1505	781	1267
Csanád	110	2	2	159	142	158
Császártöltés	57	2	1	34	94	97
Dab	67	5	2	80	53	74
Dabas	16	—	—	14	16	27
Dömsöd	276	15	7	644	200	333
Dunavecse	353	9	5	885	447	442
Dusnok	113	—	—	172	83	181
Egyháza	86	—	—	172	127	126
Fajsz	132	2	—	130	186	135
Foktő	144	—	1	94	150	147
Gyón	65	3	—	149	75	132
Hajós	115	—	—	52	110	236
Harta	153	2	—	174	213	249
Irsa	61	9	—	100	59	69
Izsák	195	24	5	429	160	343
Kalocsa	324	1	4	446	440	430
Kákony	46	—	—	62	36	57
Kecel	120	7	3	210	171	265
Kecskemét	2425	225	229	4094	2141	870
Kécske	96	15	1	238	107	206
Kiskőrös	221	12	2	702	327	337
Lak	48	—	—	46	37	51
Miske	92	—	1	150	71	99
Monor	255	52	8	586	438	394
Nagykőrös	1103	96	36	1658	759	1139
Nádudvar	82	5	4	30	162	144
Ordas	69	2	1	112	58	98
Ócsa	154	14	5	411	157	192
Pandúr	47	—	—	33	25	38
Pataj	400	4	4	898	493	715
Pereg	97	8	9	265	121	137
Pilis	194	41	1	234	129	158
Sári	155	21	8	420	199	275
Solt	484	38	3	965	484	567
Sükösd	120	3	5	160	130	202
Szalkszentmárton	157	—	—	396	225	243
Szentbenedek	32	—	—	36	41	29
Szeremle	74	2	—	60	64	136

IV. táblázat folytatása

és 1760-as összeírások alapján

7 6 0

meddő	heverő	juh	sertés	búza	árpa	zab	tönköly	bor
	őszág			kőb.	kőb.	kőb.	kőb.	akó
-	508	2 970	-	9 751 $\frac{1}{2}$	10 959	1 428 $\frac{1}{2}$	-	274
-	218	682	-	2 334	1 536	1 051	-	74
10	160	768	-	3 026	1 196	353	-	208
4	73	40	-	1 290 $\frac{1}{2}$	666	321	-	-
8	324	690	-	3 031	333	2 844 $\frac{1}{2}$	-	91 $\frac{3}{4}$
1	89	80	-	658	354	109	-	35
1	23	-	-	838	-	265	-	-
1	155	-	-	1 340	227	378	-	237
3	117	165	-	893 $\frac{1}{2}$	824	1 050	-	21 $\frac{1}{2}$
10	749	3 635	-	15 078	13 228	6 148	-	4 225
-	159	-	-	2 058	507	766	-	734
-	9	306	-	1 159	410	848	-	130
-	37	80	-	513	275	537	-	190
-	1	343	-	-	63	30	-	-
3	321	984	-	6 921	2 280	3 445	-	1 342
-	951	2 373	-	8 639	6 976	4 764	-	304
-	39	-	-	1 636	519	566	-	-
-	20	-	-	2 194	1 541	967	-	35
2	81	-	-	986	345	324	-	102
2	8	-	-	1 100	487	290	-	9
19	46	70	-	536	232	450	-	-
-	27	303	-	2 552	216	1 645	-	217
-	100	-	-	1 979	1 507	1 240	-	207
1	3	140	-	1 019	599	384	-	-
-	190	541	-	1 982	1 276 $\frac{1}{2}$	1 435 $\frac{1}{2}$	-	39
-	316	625	-	5 361	2 713	2 171	-	67
-	31	-	-	912	270	477	-	45
-	160	867	-	1 796	1 096	952	154	90
3	5121	17 996	-	34 273	24 952	13 832 $\frac{1}{2}$	-	21 493
2	205	494	-	931	681	336	-	510
-	791	1 230	-	6 119	3 393	1 719	-	-
-	4	-	-	581	262	39	-	-
-	68	129	-	1 283	464	715	-	-
51	455	1 282	-	6 362	1 959	1 367	-	2 486 $\frac{3}{4}$
8	1534	3 348	-	6 900	5 870	6 397 $\frac{1}{2}$	-	16 997 $\frac{1}{2}$
-	55	484	-	1 896	121	1 550	-	696
1	42	-	-	911	407	415	-	23
26	408	626	-	1 706	484	1 191	508	404 $\frac{1}{4}$
-	23	-	-	508	170	386	-	29
30	102	-	-	9 070	5 035	3 675	-	705
28	26	495	-	1 927 $\frac{1}{2}$	925	1 924	-	-
2	27	3 434	-	2 197	1 232 $\frac{1}{2}$	610	-	49 $\frac{3}{4}$
88	247	440	-	2 763	744 $\frac{1}{2}$	803 $\frac{1}{2}$	-	-
16	566	1 798	-	11 502	3 869	3 370	-	1 674
-	115	135	-	2 045	369	767	-	387
-	313	1 102	-	1 863	1 902	1 749	-	53
-	12	-	-	249	138	74	-	-
3	99	-	-	1 472	267	247	-	851

A jobbágyság gazdasági viszonyai az 1728

1						
Helység	jobbágy	zsellér		ökör	ló	tehén
		h. hn.				
Taksony	72	14	5	188	76	163
Tass	132	11	2	334	176	199
Tószeg	132	9	5	260	132	199
Úszód	57	2	2	54	63	60
Üllő	108	15	8	303	141	256
Vadkert	86	1	4	156	130	189

és 1760-as összeírások alapján

7 6 0								
meddő	heverő	juh	sertés	búza	árpa	zab	tönköly	bor
	jószág			kőb	kőb	kőb	kőb	akó
5	56	182	—	2 004 $\frac{1}{4}$	6	2 305 $\frac{1}{2}$	—	130 $\frac{1}{2}$
2	171	455	—	3 613	2 454	2 463	—	—
1	126	629	—	1 904	1 416	207	—	92
—	5	—	—	256	122	59	—	—
23	117	387	—	2 664	1 221	1 190	—	107 $\frac{1}{2}$
10	147	230	—	1 644	956	412	—	—

Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. József-kori országleírásban

EPERJESSY KÁLMÁN

A helytörténet forrásanyagának alapvető részei közé tartoznak a kéziratos térképek, közöttük pl. a látképek, tervrajzok és községalaprajzok. E kút-fők belevilágítanak a táj életének olyan mozzanataiba is, amelyeket más források nem tudnak kifejezni. A térkép forrásértéke kétségtelen, mert való-ságot fejez ki: a dialektikus folyamatot, a táj életének egymásra ható mozza-natait. Többnek kell tehát tekintenünk egy topográfiai útmutatónál.

Helytörténeti forrásanyagunk a háborús események következtében na-gyon hézagos. Különösen vonatkozik ez a török támadások útjába eső ti-szántúli, déldunántúli, bácskai és kunsági területekre. Ehhez járul még az is hogy a Monarchiához való tartozásunk folytán térképészeti forrásaink nagy része is a bécsi levéltárakban található, és azokat katonai okokból szigorúan őrizték.

Ezzel magyarázható, hogy a hazánkra vonatkozó legfontosabb kézirati térképgyűjteményről, a II. József-féle katonai felmérésről (Josefinische Aufnahme) is csak az első világháború után tíz évvel, 1928-ban szerezhettünk tudomást. E páratlan értékű, hazánk egész területét, Erdélyt és a Temesi Bánságot is magában foglaló 28 800-as léptékű, 1451 szelvényből álló kéz-iratos térképmű kimeríthetetlen kincsesbányája a helytörténeti kutatásnak. A térképszelvények pontos tájékoztatást nyújtanak az ország talajviszo-nyairól, az erdőkről és a szik kiterjedéséről, a XVIII. századi újjáépítés so-rán létesült településekről, szállásokról, tanyákról, majorokról stb. A jelen pontos rajza mellett évtizedekre visszamenőleg a múltbeli állapotot is fel-tűntetik.

Míg az elmúlt félévszázad latt az első katonai felmérés anyaga tudomá-nyos közkinccsé vált, addig a hozzátartozó *Országleírásról* (Landesbesch-reibung) kevésbé mondhatjuk ezt el. Az Országleírás, teljes nevén Katonai Országleírás, tartalmilag és műfajilag vegyes kútfontek tekinthető. Katonai, politikai, gazdasági, fizikai, építészeti és néprajzi elemeket egyaránt tartal-maz. Kiegészítője az adóösszeírásoknak, az urbariumoknak, a népszámlála-si iratoknak és egyéb hasonló forrásoknak, de lényegesen különbözik is tő-

lük. Katonai, sőt egyenesen stratégiai célokból készült, hogy bizonyos helyekről hadszíntérré válásuk esetére hiteles adatokat nyújtson. Nélkülözhetetlen, mert a térképszelvények nem elégíthették ki teljes mértékben a katonai érdeklődést. Válasz nélkül hagytak ugyanis olyan tudnivalókat, amiket a térképlapokon ábrázolni nem lehetett. Így: az épületek anyaga, a vizek (tó, patak, folyó) szélessége, mélysége ivásra való alkalmassága. Továbbá az erdő állapota fanemek szerint és közlekedési szempontból. Az utak minősége. A legelők és rétek. Általában mindaz, amit a térképen kifejezni nem lehet. Ezért vált szükségessé a térképábrázolás kiegészítéseképp egy leíró rész elkészítése. Ezt nevezhetjük (és így is nevezték) *Országleírásnak*.

A török kiűzése után, a különböző támadó és védő háborúk során, az állandó hadsereg szervezése folytán és a megismétlődő hadgyakorlatok követelményeként is kialakult az Országleírásnak — így is mondhatnók — műfaji formája. Ennek szempontjait az az utasítás foglalja magában, amelyet az Udvari Haditanács (Hofkriegsrath) 1764. május 13-i kelettel Motzel és Elmpt ezredesekhez, a Cseh- és Morvaországban folyó katonai felvétel vezetőihez intézett. Eszerint az országleírásnak tartalmaznia kell a következőket:

„1. Az egyik helynek a másikhoz való távolsága órákban számítva és közönséges rendes lépésben mérve.

2. A folyókat, mélységük, szélességük, partjuk minősége szerint, továbbá a gyalogosok, lovasok és a kocsik számára alkalmas gázlok feltüntetésével.

3. Az utakat és azok állapotát.

4. Az erdőket. Hány használható kocsi-, faszállító- és más út, valamint gyalogösvény megy át rajtuk? A hegyeket, halmokat, mélyedéseket és völgyeket. Távol vagy közel vannak-e azok a kocsitaktól? Magas törzsű fákból áll-e, ritkás vagy fiatal ültetésű-e az erdő? Hol lehet rajta átjutni? Vannak-e benne mocsarak és lápok?

5. A mocsarak és lápok vajon gyalog vagy lóháton, mindig vagy csak bizonyos évszakban járhatók-e? Vagy egyáltalában járhatatlanok? Vajon kiszáradnak-e néha, és mikor rosszabbodik az állapotuk az időjárás következtében?

6. A folyók és tavak vize vajon jó-e? Nemcsak lovak itathatók belőle, hanem vizét az emberek is ihatják? Medrük homokos vagy mocsaras-e, és milyen területet árasztanak el?

7. A hegyeket és magaslatokat. Különösen fel kell tüntetni a legmagasabbakat, amelyek tetejéről nagy területeket lehet áttekinteni.

8. Végül az utakat és ösvényeket. Milyen az állapotuk, különösen rossz idő esetén?

Idetartoznak az összes templomok, temetők, majorok, malmok és más szilárd épületek tartozékaikkal együtt.”

Az első katonai felmérés térképészeti részéhez kiegészítésül a fenti utasításhoz hasonló tartalmú magyarázó szöveg készült. Így jött létre az *Ország-leírás* (Militarische Beschreibung von Ungarn), a II. József-féle katonai felmérés néven ismert térképmű leíró része. Az Országleírás a katonai beosztásához hasonlóan, nyugati irányból kelet felé haladva, növekvő sorszámú oszlopok (Colonne) és ezeket északról délre növekvő számsorrendben tagoló szakaszok (Sectio) szerint közli a megkívánt tudnivalókat. Alapjául a fent közölt Motzel és Elmpt-féle utasítás szolgált. Míg a térképszelvények szerzőinek nevről biztos tudomásunk van, a leírás készítőjét nem ismerjük. Valószínűleg kollektív munkában készült. Hogy a rajzoló és a hozzá tartozó leírás szerzője minden bizonnyal külön személy volt, kitűnik a szövegben előforduló megjegyzésekből. A leírás szerzői a kész térképpel a kezükben a helyszínen gyűjtötték az anyagot. Jelentéseikben állandóan hivatkoznak is a térképszelvényekre. Munkájuk forrásértékére vall, hogy mind a térképszelvényeken, mind a leíró részben előfordulnak olyan települések, amelyekről sem a korabeli, sem a későbbi források nem tudnak.

A terepjáróknak — így is nevezhetjük az Országleírás készítőit — lakott helyenként a következőkről kellett jelentést készíteniök:

1. A helység neve esetleges más nyelvű változataival.
2. A helység távolsága a szomszéd helyektől órákban.
3. A helység szilárd építményeinek és azok tartozékainak felsorolása.
4. A helységben és annak határában található vizek (folyók, patakok, tavak, kutak stb.) adatai (szélesség, mélység, vízbőség, ihatóság stb.).
5. Az erdők: fanemek, sűrűség, járhatóság feltüntetésével.
6. A rétek és mocsarak leírása.
7. Az utak: irányuk, járhatóságuk, állapotuk leírásával.
8. A helységet uraló magaslat.
9. A helység múltjára vonatkozó történelmi, néprajzi és egyéb megjegyzések.

A továbbiakból nem nehéz megállapítani, hogy a közlendő országleírás a főforrása Magyarország eddig sajnós nem ismert és meg nem írt XVIII. századi kultúrgeográfiájának. A szövegben — bár egyes részei tartalmilag és formailag különböző értékűek — érvényesülnek bizonyos egységes szempontok. Ilyen pl. a sajátos stílusa, szerkezete és helyesírása. A feltett kérdésekre adott válaszok (így pl. az épületek anyagára, az utak állapotára vagy az erdőre vonatkozók) a szövegben csaknem változatlanul ismétlődnek. A tulajdonnevek és köznevek írásában viszont nincs egységes eljárás. Egyaránt szerepel bennük a kis- és nagybetű. Az épületek szilárd állapo-

tát jelölő „masszív” szót nagybetűvel írják, hasonlóképpen a helység fölött uralkodó magaslati pontra utaló „dominirt” igét.

Az Országleírásban más kútfőkkel szemben a *katonai jelleg* domborodik ki. Míg az ún. egyéb polgári kútfők a lélekszámot, családi állapotot, foglalkozást, társadalmi, vallási, nemzetiségi tagolódást vizsgálják, addig az Országleírás kimondottan a katonai tényezőkre: a terepre, tereptárgyakra, a vizek, erdők, utak katonai szempontból figyelembe jövő vizsgálatára fekteti a súlyt. Míg az ún. polgári kútfők adatgyűjtése a közigazgatási szervek jelentésein alapszik, addig a térképleírás, beleértve annak a vizsgálatunk tárgyát képező leíró részét is, a helyszínen gyűjti az anyagát. Nem vitatható, hogy a helytörténeti kutatás számára az utóbbi a célravezetőbb. Ugyanis a helyszínen történő kutatásban szubjektív elemek nem érvényesülhetnek. Nagy értéke az Országleírásnak egyebeken kívül a helynévfelsorolás teljessége is. Ugyanis a katonai különítmények eljuthattak olyan szállásokra, tanyákra, majorokba és egyéb lakott helyekre is, amelyeket a közigazgatási hatóságok egyes népesebb helységek adójegyzékén tartottak nyilván. Feltűnően sok volt a XVIII. század végén az olyan néhány házból álló szórvány is, amely nem rögződött faluvá.

A szöveg harmincnál több helyet sorol fel szállásként. Ehhez járulnak a magukban álló csárdák, mintegy tíz. Előfordul a pusztá, a major és tanya is mint szórványtelepülés.

Az előírás sorrendjében elsőnek a *község* nevet közlik. Az ellenőrző közegek által közölt helységnevek azonosítása többé-kevésbé sikerült. Nehézségeket jelent azonban, hogy a terepjárók nem tudtak magyarul. Kénytelenek voltak a települések nevének közlésénél a lakosság bemondásaira támaszkodni. Ez vezetett a hallomáson alapuló fonetikus megoldáshoz, amiből téves említések, olykor a felismerhetetlenségig menő torzítások származtak. Legjellemzőbb vonásai a torzításnak: az „ö” és „ü” betűt nem ismerik. Úgyszintén az á, é, ú és ű betű is ismeretlen előttük. Igyekeznek, főleg vegyes nyelvterületeken, a helységnevek német elnevezését kiemelni. Ha ilyen nincs, lefordítják a magyar elnevezést németre, vagy úgy tüntetik fel, hogy az illető helyen mindkét elnevezés használatos. A délszláv (szerb) lakta településeken csak a szláv elnevezést tudják közölni. A pusztákat, tanyákat, majorokat és azok tartozékait: a csárdákat, tégláégetőt stb., ha más közhasználatú elnevezésről nem tudnak, a tulajdonos nevével vagy rendeltetésük német megfelelőjével jelölik meg. A településeket nagyságuk és közigazgatási rangjuk szerint sorolják fel: Stadt (város), Markt (mezőváros), Dorf — az utóbbin belül: jólépült falu, silány falu, falucska, Praedium (pusztá), Meierhof (major). A városok és mezővárosok

elnevezésénél több tájékozottságot és utánjárást tapasztaltunk. Pl. Frey Stadt Theresiopolis, S(ank)t Maria, Szabadka.

A szöveg több mint kétszáz települést sorol fel, köztük egy szabad királyi várost, 4 várost, 8 mezővárost. A települések nevét az oszlopok és azokon belül a szakaszok számszerint növekvő rendjében közöljük. A helynév-mutatóban viszont a települések ábécé rendben szerepelnek. A szövegben előforduló helységnevek túlnyomó része azonosítható. A még bizonytalanok megfejtése a helynévkutatás feladata.

Az Országleírás nem éri be csupán a települések megnevezésével, hanem azokat a körzetükbe tartozó *helyek tér- és távolságbeli kapcsolataiban* is kívánja látni. Ezt célozza a terepjárók számára előírt utasítás következő pontja: *a községnek a szomszédos helyektől való távolsága órákban* (Entfernung von den benachbarten Ortschaften). E számítás alapjául a közöséges katonai lépés szerepelt. Míg a térképszelvényeknél 5000 lépést számítottak egy órára, az Országleírás a települések egymástól való távolságát órákban, félórákban és negyedórákban fejezte ki, sőt még a nyolcadóra is előfordult. Feltételezhető, hogy a terepjáró, különösen nagy távolságoknál, csak hozzávetőleges adatokat közölt. De tekintetbe veendő az utak akkori állapota és a menetelő csapat megterhelése is. Ennek ellenére az Országleírás távolsági adatai megbízhatóbbaknak tekinthetők az egyéb kútfőkénél. Az utóbbiak ugyanis csak szórványosan közölnek távolsági adatokat, és azokat is csak mérföldekben.

A következő pont (hat solide Gebäude) *a települések építészeti állapotáról számol be*. A szilárd, kőből vagy téglából készült épületekről tudósít, amelyek katonailag felhasználhatók. A jelentésekből kitűnik, hogy a török hódoltság után visszatérő lakosság és az új telepesek több esetben nem a régi falvak helyén vetették meg az új települések alapjait.

A XVIII. század vége felé a falvaktól távolabb eső területen kezd kialakulni a tanyás gazdálkodás, a lakosság egy része szállásokon, pusztákon üt tanyát, hogy földjét művelhesse. Hosszú évek telnek el, míg a középkori kis falvak helyén létrejön az alföldi tanyás nagyközség. Masszív épületek csak a hódoltság alatt megkímélt városokban: Kecskeméten, Kalocsán, Baján és a katonai sáncokból várossá emelkedő Zomboron, Szabadkán, Újvidéken található. A faluban a templomon kívül a vendéglő, gabonamagtár és egy két jobbmódú család lakóháza a szilárd épület. Urasági kastélyok, nemesi kúriák nincsenek, mert azok lakói a törökjárások során a hegyvidékre költöztek.

A terepjárók királyi városról, mezővárosról, nagy-, kis-, és közepes, jól épült és silány falvokról tesznek említést. Feltűnően sok, mintegy ötven a név nélküli település: szállás, tanya, puszta és magában álló csárda,

amelynek nem mindegyike rögződik faluvá. A terepjárók olyan rosszul épült szállásokot is találnak, amelyeknek csak a teteje látszik ki a földből. Azon szűrődik be a világosság.

Hidrológiailag is értékesíthető tudósításokat olvashatunk a *Dunáról, Tiszáról és mellékfolyóikról, a belvizekről, tavakról, mocsarakról és csatornákról*. Megismerhetjük azok sebességét, szélességét, mélységét, meder-viszonyait, a partszakaszok magasságát, a zátonyokat és általában mindent, amit a térképen ábrázolni nem lehet. A tudósítások annál inkább figyelmet érdemelnek, mert a későbbi vízszabályozások előtti állapotot tüntetik fel.

A Dunának, a megyére eső hosszú szakasza egyes pontjairól: Tass, Dunavecse, Apostag, Solt, Harta, Uszód, Dunapataj, Kalocsa, Bátya, Dusnok, Baja, Szeremle stb. hiteles (szélességi és mélységi) adatokat is kapunk. Szélessége helyenként 200, 300, 400, 600 öl, mélysége 3—4—5 öl. Esőzésekör és áradás idején ennél jóval több. A szlavon határ felé a legkeskenyebb. Mindössze 200—300 öl. Bajánál 300—400 öl széles és 12—15 láb mély. Vízjárása nagy területek életét befolyásolja. Áradáskor egyes helyek közlekedését hosszú időre elzárja. Partvidéke néhol erdővel borított. A jelentésekben olvashatunk a közlekedésről, az utak, kompok helyéről.

A szabályozatlan Tiszáról Martonos, Kanizsa, Zenta, Zsablya és a partmenti többi község leírásánál hiteles ismertetést kapunk. E községek mindegyike a part mentén fekszik. Hajóállomásuk egyúttal piac is. Martonosnál a Tisza 4—500 lépés széles és 4—5 öl mély. Nagy esőzésekör kiönt, és a kikötő 3—4 hónapra is kiesik a forgalomból. Zentánál átkelőhely van: 100—200 lépésnyi széles és 1—10 öl mély. Száraz időben lóval és kocsin is járható. Adánál mocsaras a medre. Óbecsénél, ahol az országhatár van, a piacot kétfelől is érinti, és ugyanez a helyzet más községekben is, Csurgón, a bánáti határnál.

Nem maradnak említés nélkül a belső vizek, erek, tavak és csatornák sem. A Dunán és Tiszán kívül kevés más folyóról történik említés. Annál több a belső víz: az ér, a tó, a mocsár, mely utóbbi egyik formája az álló mocsár, másik a folyó mocsár. A Bak Érnek, Nagy Érnek, Sós Érnek mindig van vize. A Mostonka is állóvíz. Vannak lappangó mocsarak. Egyesek csak nagy esőzésekör keletkeznek, mint a Timper Halason. Félegyházának nincs vize. Egyes helyeken a kút az egyetlen vízforrás. Vannak tavak, mint a Gákova, amelyek időnként kiszáradnak. Turián, Szenttamáson állóvizek vannak.

A Palicsi-tó 4—500 öl széles és a közepén 3 öl mély. Meredek a partja. Kiönteni nem szokott. A folytatását képző Virt tó csaknem ugyanolyan.

A Körös Ér folyó mocsár, 60—100 lépésnyi széles, föld alatti forrása

van. Ha kilép medréből, elárasztja a környéket. Kanizsánál a Tiszába ömlik.

Az erdőviszonyokról adott jelentés, bár nem az erdő határozza meg a megye tájjellegét, az erdőtlen foltok ellenére is igen figyelemre méltó. Ebben az időben már számba veszik az erdők állapotát, és kijelölik a beültetésre váró területeket. Ebben bizonyára része van a Mária Terézia által 1769-ben kiadott Erdőrendtartásnak is.

Rendszeres fásítás, gondozott erdők elsősorban a folyópartokon vannak. Végig a Duna vonalán: Bács- Tass, Solt, Harta, Dunapataj, Uszód, Kalocsa, Baja, Sükösd, Dömsöd stb. határában gondozott bükk-, tölgy-, nyár- és fehérfüzérdők találhatók. Erdővel borítottak Kalocsa és Baja határában a dunai szigetek is. Újvidéken sem a város körül, hanem a szigeten van erdő.

A Kiskunság egyes részei kivételével nincsenek összefüggő nagyobb erdőtlen területek. Rendszeresen fásítanak számos kisebb településen. Szabadszálláson Kis János rétje mellett, a Telekhegyen faiskola van (Baumschule) (XV. 26.2), Fülöpszálláson szintén faiskoláról tesznek említést.

Kecskeméten, Zomboron, Kiskunhalason nyilván a táji adottságok miatt nincs erdő. Kiskunfélegyházának is csak cserjebokrokra telik a közeli kunhalmokon. Fajszot viszont körös-körül erdő övezi.

A magukban álló szórványok nem tudnak megbirkózni az erdőtelepítéssel, de nagy számban említenek a terepjárók olyan pusztákat, szállásokat, sőt csárdákat, is amelyek körül van kisebb-nagyobb ligetkoszorú és magas törzsű szilfákból álló fásítás.

A jelentés faluról falura, sőt szállásról szállásra kiterjed az erdő állapótára. Felsorolja a fanemeket és az erdőn át való közlekedés lehetőségeit. A fenyő és tölvelűek kivételével csaknem mindegyik faféleség előfordul: bükk (Buche), tölgy (Eiche), nyír (Birke), egerfa (Erlen), gyertyán, hárs (Linde), szil, jegenye s a folyópartokon a fűzfa (Felberbaum).

Van nagyerdő (avas), ezenkívül ritkás, fiatal vegyeserdő. A nagyerdő magas törzsű fákból áll, a fiatalos (Junger Wald) új telepítésű erdőt jelent. A ritkás vagy vágott erdő a fakitermelés során keletkezik. Sajátos erdőtípus a mocsári erdő. Fűz-, nyár-, égerfa növényzete mellett bokrokkal, cserjével bozóttal is sűrűn be volt nőve. Az előbbiekből levonhatjuk a következtetést: az erdőgondozás kezd szervezett formát ölteni. Erdőfelügyelők, urasági vadászok feladata az erdő rendjét fenntartani.

A lóállomány fontossága miatt fordítanak különös gondot a rétek, kaszálók, legelők (Wiesen und Sümpfe) állapotának megismerésére. Tudni kellett, hogy vizes vagy száraz-e a rét? Hogyan lehet rajta közlekedni és a takarmányt tárolni? Rá lehet-e hajtani az állatot a legelőre? Az erre

vonatkozó megjegyzések faluról falura, pusztáról pusztára kiterjedő részletes képet adnak a legelőviszonyokról. Megtudjuk, hogy a száraz legelők mellett a kisebb folyók közelében is sok a vízes rét. Részletekbe menő változatos leírást találunk a legelők minőségéről. Csak gondos utánjárással tudható meg, hogy vannak: száraz; jó; mocsaras; nedves; vagy víz esetén mocsaras; a folyók mellett mocsaras; kisebb mocsarakkal pásztázott; puha talajú; esős időben kissé puha; elárasztott; gyalog nem járható; az áradási idő (tavaszi és zöldrár) kivételével száraz; végül használhatatlan (impracticable) rétek és legelők.

Sok a mezőgazdasági művelésre alkalmatlan terület; nádas, láp, zombék, mocsár, Minden helységnek voltak kisebb-nagyobb állóvizei; láp, tó, pocsolya, amelyben legfeljebb csak sás, nád, káka termett, és libalegelőül szolgált. Az állóvizek a folyók áradása és nagy esőzések folytán keletkeztek. Voltak állandó és időleges mocsarak, mely utóbbiak száraz időben eltűntek, de nagyobb esőzések után újból felbukkantak. Részletekbe menő leírásokat olvashatunk a mocsarak, lápok, erek vízrajzi állapotáról: szélességéről, mélységéről, közlekedési lehetőségeiről.

Állandó gondját képezte a falunak a mocsár s annak termelésre és közlekedésre való befolyása. Hosszú volna mindennek részletes felsorolása. Az alábbiakban közlendő néhány adatból is kitűnik, hogy a mocsár milyen fontos helyet foglalt el a lakosság életében. A mocsár általában a folyók árterületén keletkezik. Sok van a Duna, Tisza közelében. Távolabb csökken a számuk, több a száraz legelő, és kevesebb a láp és a mocsár. A Dunához közel a mocsaras helyek nyáron kiszáradnak, tavasszal víz alatt vannak. Az Akasztó melletti nagy mocsár több helyen végigvonul. Izsáknál a mér föld hosszúságú és 3500 lépés széles Kolontó nevű mocsár húzódik. Ez sohasem szárad ki és náddal van benőve. Viszont a Csiraszek nyáron kiszárad. Kiskőrösön a Búdostó mocsárban mindig van víz, és sás terem benne. A Kiskunság legtöbb részén nem száradnak ki teljesen a mocsarak. Halason a várostól a kertekig húzódó nagy mocsarat legelők pásztázzák. Kiskunfélegyházán az Orgoványi-pusztán mindig van víz, Kiskunmajsán a Szent László-tóban ugyancsak. Futtakon nagy mocsár található.

A Tisza mentén Magyarakanizsán és Martonoson a mocsarak nem száradnak ki. Embermagasságnyi mélyek és járhatatlanok. Zentán is sok a mocsár, de gyalogszerrel és lovon is lehet közlekedni. Tiszabecsen járhatatlanok, nagy vízálláskor kiöntenek, és 9—10 láb magas nád van rajtuk. Ezen a területen a legtöbb mocsár nádas. Titelnél a Nagymocsár nagyon száraz idő kivételével nem járható.

A mocsarak nagy területeket nyeltek el a termőföldekből. Sajátos növény-és állatviláguk volt. A lakosság hasznát is húzott belőlük. A lápré-

tek termését piacra vitték. A nádasok épületanyagot, tüzelőt és takarmányt szolgáltatottak. A kákaerdők termését pedig gyékény- és kosárfonásra használták fel. Sajátos erdőtípus volt a fűzzel, nyár- és égerfával, bozóttal és cserjével benőtt mocsári erdő.

Részletekbe menő gondossággal írták le a településeket összekötő *utakat*. Az utak (Wege und Strassen) rovatában szerepelnek a községeken átvicnuló és elágazó utak. Vannak kemény talajú, anyagos, homokos és nedves (sáros) útszakaszok. A rossz utak közé a puha talajú, süppedékes, kavicsos, homokos, kimosott utak tartoznak. Akadnak minden időben járható és esős, árvizes időben nem járható utak is. A rossz utak közé tartoznak a puha talajú, süppedékes, kimosott utak. Megtudjuk azt is, hogy nagyobb megterheléssel, nehéz fuvarral hol nem lehet közlekedni.

A közlekedés akadályai között: a magas vízállás, süppedékes talaj, mocsár, láp, vízmosások, gödrök szerepelnek.

Az úttípusok elnevezésében legtöbbször előfordulnak: országút (Lands-trasse) a postaút (Poststrasse), a községi-, a kocsuiút (Bauernweg), a mélyút (Hohlweg), a feltöltött út (Dammweg). Minőség szerinti megjelölések: nagyon jó, alkalmas, alkalmatlan, kimosott, rossz, elhasznált, homokos, sáros, agyagos, köves, kemény talajú (Harten Bodens), puha talajú (weichen Bodens) út stb.

Az úthálózat általában megfelelő. Vannak kifogástalan útszakaszok. Egyesek használhatósága az időjárástól függ. Vannak, amelyek csak nagy esőzések idején vagy áradáskor járhatatlanok. Nagy gondot jelent a mocsarak, lápok közti eligazodás. Ki kell kerülni az útbaeső homokdombokat („kunhalmok”) is. Kimondottan rossznak csak kevés helyen nyilvánítják az utat. Ilyen pl. Szeremle (XIII. 33.2.). Megfelelőek a szállásokat összekötő „paraszutak” is (Bauernwege).

A közlekedési viszonyok leírása igen változatos, szemléltető, egyes helyeken valóságos tájleírás.

Hosszú volna mindezek részletezése. Csak néhány példával szemléltetjük a fentiek jelentőségét. Így: *Kiskunfélegyházán* az utak többnyire homokosak. Ezek ún. „parasztutak” (Bauernwege). A postaút Pest, Kecskemét, Szeged között részben homokos talajú, de mindig járható. Az országút Kiskunmajsáról Kiskunfélegyházára a Szent László-tó melletti kunhalmok miatt nehézkes, különben a szántók és legelőkön át mindig jó, kivéve, ha a mocsár megdagad, és a töltéshidak nincsenek karbantartva. *Nemesnádudvaron* át az országút a homok miatt nehéz, de nem járhatatlan. *Szabadszálláson* a mocsáron töltés és rajta híd van. A kisbalázi csárdánál a kunhalmok kezdődnek. *Fülöpszállásról* Kecskemétre a mocsáron épített töltésen át lehet eljutni. *Izsákra* egy rövidebb út is vezet a kunhalmokon át. *Kiskunhalasra*

a mocsáron épült töltésen a homokdombok mentén lehet eljutni, száraz időben egy rövidebb út is van a mocsáron keresztül. *Izsákról* Félegyháza felé negyedóraig homokdombok mellett visz az út, ahol a sószállító szekerek járnak. *Kecelről Jankovácra* szintén a homokdombok mehezítik a közlekedést. Soltvadkertről háromfelé ágazik az országút. Kiskunhalas, Kiskőrös és Pest felé; legelőkön át visz és kényelmes. A *Halas—Pest* szakaszon azonban homok van, és háromnegyed mérföld hosszúságban kunhalmok húzódnak. *Kecskemétről* a postaút Halasra menet csupa homokhalmokon vezet keresztül, és jó állapotban van. *Kalocsára* a szőlőkön és kunhalmokon keresztül a Sárközi csárda mellett visz. *Fülöpszállásra* és *Szabadszállásra* is hasonló az út a szőlőkön és dombokon át. Az út nedves időben jobb, mint szárazban, és tovább is ilyen a szőlőkön és halmokon át, kivéve egyes helyeket, ahol a homok mélyebben fekszik. *Szentiván* mocsaras helyén árkot ástak. Csébi útja nehéz fuvarnak nem alkalmas. *Szenttamásnál* az országút csak szép időben jó. A Tisza mentén (Martonos, Zenta, Becse stb.) haladó utak kemény talajúak és nagyon jók.

Az utolsó előtti (VII.) pontban a *települések fekvéséről* van szó. A település tájolási adatait kell közölni. A magaslati pontot, amelyről az illető hely és környéke látható. E tekintetben a megyéről mint túlnyomórészt lapályos területről csak negatív lehet a beszámoló. Nincsenek magas hegyek, csak homokdombok, kunhalmok, amelyekről a környék szemmel tartható. Ezen mit sem változtat, hogy a lakosság a dombot hegynek nevezi. Kalocsának, Érsekcsanádnek, Bajának domb a magaslati pontja: Kecskemét, Kiskunfélegyháza síkságon fekszik. Kiskunamajszán, Monostoron mélyen fekszik a homokdomb. Izsákon kettőshalom a domb neve. Sok helyen a dombról megjegyzik, hogy jó kilátás nyílik róla, de egyébre nem használható. Másutt a domb részét alkotja a szőlőnek. A XVI. szakasz településeiről megjegyzik, hogy valamennyit dombok szelik át. Katymáron összefüggő dombosorozat van. Csantavérnél a Hosszúhalom uralja a vidéket. Számos halmot őrhalomként említenek. A 37. szakaszba tartozó szállások is csupa homokdombszerű emelkedések. E néhány kiragadott adat is érzékeltetheti, hogy ezen a területen a homok és a homokdomb (kunhalom) jelenti a táj meghatározó jellegét.

Hegyszerű emelkedések csak a Száván túl, a szlapon részeken vannak Déronyával (XIV. 19. 2—3.) kapcsolatban azt olvashatjuk, hogy „ez a terület a magyar oldalon lapályos, a szláv oldalon azonban hegyes”. Erdőd a legmagasabb pontja a vidéknek.

A *Megjegyzések* (Anmerkungen) rovatban figyelemreméltó régészeti tanulmányozást igénylő feljegyzéseket olvashatunk római sáncokról és török építmények maradványairól. Így: *Vaskút* (XIV. 33.) „Alter Römer Schan-

ze". *Felsőszentiván* (XIV. 32. 8.) szintén „Ein alter Römer Schanze". *Újvidék* (XVII. 41. 8.) „Hier in dieser Section sind besonders die Römer Schanze merkwürdig, deren es zweierley gibt und zwar gross und klein. Die großen spuren sich hier bey Neusatz an den Morast und erstrecken sich bis an der Theis Fluß; die kleineren gehen aus den größeren hinaus und erstrecken sich durch die ganze Breite der Section gegen 4 Stunden.

Újszablyánál (XVIII. 39. 2) a Tisza mellett egy régi sánc található, valószínűleg egy elpusztult híd helyén, ahol most átkelőhely van. *Vilovánál* (XVIII. 40. 1.) a mocsáron keresztül egy töltés vezet a faluba, amelynek elején most is láthatók egy régi török sánc maradványai. Ezen a környéken is sok őrhalom van. *Titelen* (XIX. 39.) a hegyen láthatók egy régi kastély és várak maradványai.

A fentiekben kívántunk a szöveg helytörténeti forrásértékére rámutatni. A helyi viszonyokkal ismerős olvasó bizonyára ki tudná egészíteni a mondottakat.

Meggyőződésünk, hogy a II. József korabeli Országleírás itt közreadott szövege alapvető segítséget nyújt települési, közlekedési, hegy- és vízrajzi stb. állapot megismeréséhez.

HELYNÉVMUTATÓ

NAGYBETŰVEL közöljük a település mai, ill. a századfordulón használatos hivatalos névalakját. Amennyiben a település Jugoszláviához tartozik, a „jug." rövidítés mellett (M. Marković: *Geografsko-Istorijske Ismenik Naselja Vojvodine za period od 1853. godine do danas Novi Sad, 1966. c. munkája alapján*) feltüntetjük annak mai hivatalos alakját is. Végtül a településnek a forrásunkban szereplő alakját közöljük.

A helynevek melletti római szám az oszlopot (Colonne), az első arab szám a szakaszt (Sectio), a másik a arab szám a szakaszon belüli sorszámot jelzi.

ADA XVIII. 35. 1.

jug. Ada
Ada, Adda

ALPÁRI CSÁRDA XVII. 26. 1.

Alparer W(irths) h (aus)

AKASZTÓ XIV. 28. 1.

Akasztó

ALSÓEREK XIV. 28. 4.

Alsó Örek

ALMÁS ld. Bácsalmás

ALSÓKOVIL XVIII. 40. 3.

jug. Kovilj
Unter Kovil oder Kobil

ALSÓLUGASSZÁLLÁS XIV.

30. 7.

Unter Lugos Szallas

ALSÓMÉGYSZÁLLÁS XIV.

29. 13.

Oltsó Mety Szallas

APATIN XIII. 37. 1.

jug. Apatin

Apáti, Markt

BAJA XIII. 32. 1.

Baja, Markt

BAJÁR XIV. 27. 2.

Bajár

BAJMOK XV. 34. 1.

jug. Bajmak

Bajmak

BAJSA XVI. 36. 2.

jug. Bajsa

Bajcza

BARACSKA — ld. Nagybaracska

BÁCS XIV. 39. 2., XV. 39. 1.

jug. Bač

Bács, Stadt, Markt

BÁCSALMÁS XV. 33. 1.

Almás

BÁCSBORSÓD XV. 33. 2.

Borsod

BÁCSDOROSZLÓ XIV. 37. 3.

jug. Doroslovo

Doroszlo

BÁCSFÖLDVÁR

(TISZAFÖLDVÁR)

XVIII. 37. 1.

jug. Bačko Gradište

Földvár

BÁCSKERESZTÚR XV. 38. 3.

jug. Ruski Krstur

Keresztur

BÁCSNOVOSZELÓ XIV. 40. 3.

jug. Novo Selo

Novo Sello

BÁCSÚJFALU XV. 39. 2.

jug. Selenča

Szollincz, Bacs Uj Falu

BÁTMONOSTOR XIII. 33. 3

Báth Monostor

BÁTYA XIII. 29. 2.

Battya

BECSE ld. Óbecse

BEGECS XVI. 41. 2.

jug. Begeč

Begecs

BENEDEKSZÁLLÁS XIV. 29. 2.

Benedek Szallas

BESZTERI CSÁRDA XIV. 25. 5.

Beszteri Csarda

BEZDÁN XIII. 35. 1.

jug. Bezdán

Bezdán, Markt

BIBENITZ ld. PIVNICA

BIKITY XIV. 33. 1.

jug. Bikić
Bikits

BOGÁRDI (?) CSÁRDA XIV.

29. 20.

Pogardy W(irths) H(aus)

BOGODLÁRI CSÁRDA XVI.

29. 2.

Bogodlar Wirtshaus

BOGOJEVA XIV. 38. 4.

jug. Bogojevo
Bogojewa

BOGYÁN XIV. 40. 1.

jug. Bodjani
Bogyan

BOGYÁNI KOLOSTOR XIV;

39. 4.

jug. Bodjani
Bogian, Kloster

BOROTAI CSÁRDA ÉS MAJOR
XIV. 32. 3.

Borota W(irths) H (aus)
und Majerhof

BORSÓD ld. Bácsborsód

BOTVA XIV. 30. 8.

Botwa

BRESZTOVÁ CZ XV. 37. 3.

jug. Bački Brestovac
Prestowacz, Brestowacz

BUKIN XV. 40. 5., XV. 41. 2.

jug. Mladenovo
Bukin

BUKOVÁCI SZÁLLÁSOK XIV.

36. 4.

jug. Bukovački Salaši
Bukowczer Szallasen

CSANÁD ld. Érsekcsanád

CSANTAVÉR XVII. 35. 1.

jug. Čantavir
Csantavir

CSAPONYSZÁLLÁS XIV. 36. 10.

jug.
Csapony Szallas

CSAVARGÓSZÁLLÁS XIV. 29. 2.

Tsovergu Szallas

CSÁSZÁRTÖLTÉS XIV. 30. 2.

Tsaszar Dődís

CSÁTALJA XIII. 33. 4., XIV. 24. 1.

Csatalia

CSÁVOLY XIV. 32. 2.

Csávoly

CSEB XVI. 40. 1.

jug. Čelarevo
Cséb

CSONOPLA XV. 36. 1.

jug. Čonoplja
Csonopla, Csonoplia

CSUROG XVIII. 38. 2.

jug. Čurug
Czuruk, Csurog

DAB XIV. 24. 1.

Däb

DÁVOD (DAUTOVA) XIII. 34. 2.

Deutowa

DEBEÁK (–Imrehegy) XV.

30. 1.

Debeár

DESZPOTSZENTIVÁN XVI.

39. 1.

jug. Despotovo
Despot Szent Iván

DÉRONYA XIV. 39. 1.

jug. Deronje
Dorony

DOROSZLÓ ld. Bácsdoroszló

DÖMSÖD XIV. 24. 1.

Domsöd

DRÁGSZÉL XIV. 30. 4.

Dragzil

DUNAPATAJ XIV. 28. 3.

Pataj, Markt

DUSNOK XIII. 30. 1.

Dusnok

EGOPOLIS ld. Kecskemét

ÉRSEKCSANÁD XIII. 31. 2.

Csanad

FAJSZ XIII. 30. 2.

Faisz

FELSŐEREK XIV. 28. 4.

Felső Örek

FELSŐKOVIL XVIII. 40. 3.

jug. Kovilj
Ober Kovil oder Kobil

FELSŐLUGASSZÁLLÁS XIV.

30. 6.

Ober Lugos Szallas

FELSŐSZENTIVÁN XIV. 32. 1.

Ober Szent Iván

FILIPOVA XV. 38. 4.

jug. Bački Gračac
Fillipowa

FÖLDEÁKI (?) CSÁRDA XVI.

24. 1.

Feldiaker Wirtshaus

FÖLDEVÁR ld. Bácsföldvár

FUTTAK ld. Ófuttak

FÜLÖPSZÁLLÁS XV. 26. 2.

Fülep Szalas

GAJDOBRA XV. 40. 2.

jug. Gajdobra
Gajdobra

GARA XIV. 34. 1.

Gara

GARCINOVCZE XVIII. 40. 2.

jug. Gardinovci
Gardinovatz

GÁKOVA XIV. 35. 5.

jug. Gakovo

Kakowa

GLOZSÁN XVI. 40. 2.

jug. Gložan

Glossan

GOMBOLYAGSZÁLLÁS XIV.

29. 6.

Gomboyok Szallas

GOSZPODINCZE XVIII. 38. 1.

jug. Gospodjinci

Gospodinze, Goszpodincze

GRADINAI SZÁLLÁSOK XIV

36. 5.

jug. Gradina

Gradiner Szallasen

HAJÓS XIV. 30. 1.

Hajos, Markt

HALOMI SZÁLLÁS XIV. 29. 16.

Halamy Szallas

HARTA XIV. 28. 2.

Harta, Hartha

HILLYE XIV. 30. 3.

Hyle

HOMOKMÉGYSZÁLLÁS XIV.

29. 14.

Homok Mety Szallas

HÓDSÁG XV. 38. 1.

jug. Odžaci

Hotcsak, Hodesak

IZSÁK XV. 26. 3., 27. 1.

Isak oder Jesak

ISTVÁNMEGYE (—Baja) XIII.

32. 1.

Istvan Medse

JANKOVÁČZ XV. 31. 1.

jug. Jarkovac

Jankowacz

JOSEPHDORF ld. Újzsablya

KALOCSA XIII. 29. 1.

XIV. 29. 19

Kalotsa, Stadt

KANIZSA ld. Ókanizsa

KARAVUKOVA XIV. 38. 2.

jug. Karavukovo

Karawukowa oder Papitsh

KATYMÁR XIV. 34. 3.

Kagymár

KÁTY XVIII. 39. 1.

jug. Kač

Kátj

KECEL XV. 29. 1.

Ketzel

KECSKEMÉT XVI. 26. 1., XVII.

25. 2.

Kecskemét vel Egoopolis,

Marcktfleck

KERESZTÚR ld. Bácskeresztúr

KERNYÁJA XV. 36. 2.

jug. Klajajicevo
Kernuja, Kernaja

KESERŰTELEKSZÁLLÁS XIV.

28. 4.

Keseritelek Szallas

KÉR ld. Ókér

KISCERTŐSZÁLLÁS XIV.

29. 12.

Kis Tserty Szallas

KISHEGYES XIV. 37. 2.

jug. Mali Idjoš
Kis Hegyes

KISHEGYESSZÁLLÁS XVII.

36. 2.

jug.
Kishegyes Szal (las), Szallaschen
Petrowocello

KISKECSKEMÉGY XIV. 29. 17.

Kis Ketskemety Szallas

KISKESERŰTELEKSZÁLLÁS

XIV. 29. 15.

Kis Keseritelek Szallas

KISKŐRÖS XV. 28. 1.

Kiskőrös

KISKUNDOROZSMA XVIII.

30. 3.

Dorosma

KISKUNFÉLEGYHÁZA XVII.

27. 1.

Felegyhaza, Marktfleck

KISKUNHALAS XVI. 30. 1.

Hallás, Städtl, Markt

KISKUNMAJSA XVII. 29. 1.

Majsa

KISSZÁLLÁS XIV. 35. 2.

Mali Petit Szallas, Velki Petit
Szallas

KISZÁCS XVII. 40. 2.

jug. Kisač
Kisag

KOLLUT XIII. 35. 1.

jug. Kolut
Kolluth

KORCSIRCSÁRDA XVII. 25. 1.

Korcsir W(irths) h (aus)

KOVILSZENTIVÁN XVIII. 39. 3.

jug. Šajkaš
S (zen) t Iván

KŐRÖSI és BERÉNYI CSÁRDA

XVI. 24. 1.

Köröser und Berinyer Wirths
Haus

KÖLPÉNY XVI. 39. 1.

jug. Kulpin
Kulpin

KRUSEVLYA XIV. 34. 4., 35. 6.

jug. Kruševlje
Krusowa

KUCZURA XVI. 38. 1.

jug. Kucura
Kutzura

KULA XVI. 37. 1.

jug. Kula
Kula

KUNSÁGI (?) PUSZTA XVI.

27. 1.

Koneseg Pusta

KUNSZENTMÁRTON XIX.

24. 1.

Kun Szent Mártony

KUNSZENTMIKLÓS XIV. 24. 2.

Kun Szent Miklós

KUPUSZINA XIV. 36. 2.

jug. Kupusina
Kapeszira

LAJOSCSÁRDA XVI. 25. 1.

Lajos Wirtshaus

LALITY XV. 38. 2.

jug. Lalić
Lallicze, Lalithy

LINEASZÁLLÁS XIV. 36. 9.

jug.
Linea Szallas

LOK (SAJKÁSLAK) XIX. 39. 2.

jug. Lok
Lok

LOKUCZÁNY (?) XVII. 41. 2.

Lokutzany

LUDIMIRSZÁLLÁS XIV. 36. 8.

jug.
Ludimir Szallas

MACSÓI SZÁLLÁS XIV. 29. 15.

Matsoi Szallas

MALI PETIT SZALLAS Id.

Kisszállás

MARTONOS XVIII. 32. 1.

jug. Martonoš
Martonos. Mártonyos

MATHEOVICS (?) XIV. 36. 3.

jug.
Matia Schnee Capelle

MÁDA (PUSZTA) XVI. 31. 1.

jug. Mada
Máda

MÁRTONSZÁLLÁS XIV. 29. 3.

Martony Szallas

MÉLYKÚT XV. 32. 1.

Melykuth

MISKE XIV. 30. 5.

Miske

MOHOL XVIII. 35. 2.

jug. Mol
Moholy

MONOSTOR XVIII. 40. 4.

jug. Bački Monoštor
Monostor

MONOSTORI MÉNES XVIII.

28. 1.

Monostor, Gestütt

MONOSTORI SZÁLLÁSOK XIII.

36. 2.

Szallasen bey Monostor

MONOSTORSZEG XIII. 36. 1.

jug. Bački Monoštor

Szegh olim Monostor

MOSURIN XIX. 38. 1.

jug. Mošorin

Mosorin

NAGYÁLLÁSI (?) CSÁRDA XIV.

25. 5.

Nagy Alásy Csarda

NAGYBARACSKA XIII. 33. 1.,

34. 4.

Baracska

NAGYTÉNYCSÁRDA XVI. 34. 1.

Nagytény Wirtshaus

NAGYVÉNSZÁLLÁS XIV. 29. 18.

Nagy Vén Szallas

NEMESMILITICS XIV. 35. 1.

jug. Svetozar Miletič

Némes Militics

NEMESNÁDUDVAR XIV. 31. 1.

Nádudvar

NOVOSZELÓ ld. Bácsnovoszeló

OBROVÁ CZ XV. 40. 3.

jug. Obrovac

Obrovác

ORDASZÁLLÁS XIV. 29. 10.

Ordas Szallas

ÓBECSE XVIII. 36. 1.

jug. Bečej

Betse, Markt

ÓFUTTAK XVII. 41. 3.

jug. Futog

Futtak, Alt

ÓKANIZSA XVIII. 32. 2.

jug. Kanjiža

Kanisa, Markt

ÓKÉR XVI. 39. 1.

jug. Zmajevo

Kér

ÓPALÁNKA XV. 41. 1.

jug. Bačka Palanka

Palanka

ÓSOVÉ XVI. 39. 1.

jug. Ravno Selo

Sova

ÓSZIVÁ CZ XV. 37. 2.

jug. Sivac

Szcibats

ÓSZTAPÁ R XIV. 37. 1.

jug. Stapar

Stapar

ÓVERBÁ SZ XVI. 38. 2.

jug. Vrbas

Verbacz

ÖREGCSERTŐ SZÁLLÁS XIV. 29.

11.

Öreg Tserty Szallas

- ÖREGTÉNYSZÁLLÁS XIV. 29. 7.
Öreg Teny Szallas
- PACSÉR XV. 35. 1.
jug. Pačir
Patsir
- PALÁNKA ld. Ópalánka
- PAPICS ld. Karavukova
- PARABUTY XV. 39. 3.
jug. Ratkovo
Barabuty
- PARAGA XV. 40. 1.
lug. Parage
Paraga
- PATAJ ld. Dunapataj
- PÁHIMAJOR XV. 27. 2.
Pahy M (ayer) H (of)
- PÁLFÖLDESZÁLLÁS XIV. 29. 8.
Pál Földye Szallas
- PÁLOSSZÁLLÁS XVII. 30. 1.
Pállos Szallas
- PETROVÁCZ XVI. 40. 3.
jug. Bački Petrovac
Petrovacz
- PETROVOSZELLÓ XVIII. 36. 2.
jug. Bačko Petrovo Selo
Petrovo Szello
- PETROVOSZELLÓI SZÁLLÁSOK
ld. Kishegyesszállás
- PÉCSISZÁLLÁS XIV. 29. 1.
Petsi Szallas
- PIROS XVII. 40. 1.
jug. Rumenka
Piros
- PIVNICZA XV. 39. 4.
jug. Pivnice
Bibenitz, Pivnicza
- PLASOVECZ SZÁLLÁS XIV. 36. 7.
jug.
Plasowec Szallas
- PLÁVNA XIV. 40. 2.
jug. Plavna
Plavna
- PÓCSASZÁLLÁS XVI. 28. 1.
Potsa Mayerhof
- PRIGLEVICZA – SZENTIVÁN
XIV. 27. 2.
jug. Prigrevica Sveti Ivan
Sz(ent) Ivan Priglovicz
- RÁ CZMILITICS XIV. 38. 1.
jug. Srpski Miletić
Rátz Militits
- RENZÓSZÁLLÁS XIV. 35. 4.
jug.
Renzo Szallas
- RIGYICZA XIV. 34. 2.
jug. Ridjica
Rigicze

ROKLEICZ XVI. 35. 1.

jug.

Rokleticz

SOLT XIV. 26. 2., 27. 1.

Solth, M(ar)kt

SOLTVADKERT XV. 29. 2.

Vadkert

SOVÉ ld. Ósóvé

SÜKÖSD XIII. 31. 1.

Sükösd

St. MÁRIA ld. Szabadka

SZABADKA XVI. 33. 1.

jug. Subotica

Theresiopolis, St. Maria, Frey Stadt

SZABADKAPUSZTA XVIII. 34. 1.

jug.

Szabadka Puszta

SZABADSZÁLLÁS XV. 26. 1.

Szabad Szállás, M(ar)kt

SZAKMÁRISZÁLLÁS XIV. 29. 9.

Szakmary Szallas

SZALKSZENTMÁRTON XIV. 25.

3.

Szalk-Szent Martony

SZÁNTOVA XIII. 34. 3.

jug.

Santowa

SZÁSZTÓSZÁLLÁS XIII. 29. 4.

Szaszto Szallás

SZEGESTSZÁLLÁS XIV. 30. 8.

Szegest Szallas

SZENTIVÁN — ld.

Deszpotszentiván;

Felsőszentiván;

Kovilszentiván;

Priglevicza-Szentiván

SZENTKIRÁLY XIV. 30. 8.

Szent Király

SZENTKIRÁLYSZÁLLÁS XIV.

30. 8.

Szentkirály Szallas

SZENTKIRÁLYVÁR XIV. 28. 4.

Sz(ent) Király Var

SZENTLŐRINCCSÁRDA XVII.

26. 1.

S(an)kt Lorinn W(ir)ths h(aus)

SZENTMAJORTAMÁSI XIV. 25. 4.

Szent Major Tomágy

SZENTTAMÁS XVII. 38. 1.

jug. Srbobran

S(an)kt Thomas

SZERECI SZÁLLÁSOK (?) XIV.

36. 6.

jug.

Serecer Szallasen

SZEREMLE XIII. 33. 2.

Szeremle

SZIVÁC ld. Ószivác

SZILBÁS XV. 39. 5., XVI. 39. 1.
jug. Silbaš
Sylwas, Szilvas

SZOLLINCZ ld. Bácsújfalu

SZONTA XIV. 38. 3.
jug. Sonta
Szonda, Szontha

SZTANISICS XIV. 34. 5., 35. 7.
jug. Stanišić
Steinsitz, Stanistic

SZTAPÁR ld. Ósztapár

TASS XIV. 25. 2.
Tass

TATAHÁZA XV. 32. 2.
Tatahaza, Tathaza

TÁZLÁRI CSÁRDA XVI. 29. 1.
Taszlar Wirthaus

TEMERIN XVII. 39. 1.
jug. Temerin
Temerin

THERESIOPOLIS ld. Szabadka

TITEL XIX. 39. 1.
jug. Titel
Tittel

TOMPACSÁRDA XVI. 32. 1.
jug.
Tompai Wirtshaus

TOPOLYA XVI. 36. 1.
jug. Bačka Topola
Töpola

TOVARISOVA XV. 40. 4.
jug. Tovariševo
Towaris, Tovarissova

TURIA XVII. 38. 2.
jug. Turija
Turya

ÚJFALU ld. Bácsújfalu

ÚJFUTTAK XVI. 41. 1.
jug. Futog
Futtak, Neü

ÚJVERBÁSZ XVI. 38. 2.
jug. Vrbas
Verbacz

ÚJVIDÉK XVII. 40. 3., 41. 1.
jug. Novi Sad
Neusatz, Stadt

ÚJZSABLYA XVIII. 39. 2.
jug.
Josephdorff oder Neu Szablia

USZÓD XIII. 29. 3.
Uszod

VADKERT ld. Soltvadkert

VAJSZKA XIV. 39. 3.
jug. Vajska
Vaiszka

VASKÚT XIII. 33. 5., XIV. 33. 3.

Waskut, Waskuth

VELKI PETIT SZALLAS ld.

Kisszállás

VEPROVÁČZ XV. 37. 1.

jug. Krušćić

Waprawaz, Vepravacz

VERBÁSZ ld. Ó- ill. Újverbász

XIX. 39. 3.

VILOVA XVIII. 40. 1.

jug. Vilovo

Vilova

ZENTA XVIII. 33. 1., 34. 1.

jug. Senta

Zenta, Szenta, Markt

ZOMBOR XIV. 36. 1.

jug. Sombor

Zombor, Stadt

ZSABLYA XIX. 37. 1.

jug. Žabalj

Sablia

**BÁCS - KISKUN, ILLETVE
A HAJDANI BÁCS - BODROG MEGYE**

**AZ ELSŐ KATONAI FELVÉTEL
(ORIGINAL — AUFNAHMSKERTE VON
UNGARN 1782 — 85.)
ORSZÁGLEÍRÁSAIBAN**

Az 1—8. pontokhoz fűzött megjegyzések a következő adatokat tartalmazzák:

1. A községnek a szomszédos helységektől való távolsága órákban. (Entfernung von denen benachbarten Ortschaften.)
2. A szilárd épületek. (Hat solide Gebäude.)
3. A vizek (Wasser) minősége.
4. Az erdők (Wälder),
5. Rétek és mocsarak (Wiesen und Sümpfe).
6. Az összes utak minősége (Wege und Strassen Beschaffenheit.)
7. A környező hegyek (Umliegenden Berge).
8. Megjegyzések (Anmerkungen).

— Ahol valamelyik szám mellett hiányzik a szöveg, az azt jelenti, hogy nincs mondanivaló, vagy pedig az előző településre utal.

Rövidítések:

- C., Col. = Colonne (Oszlop)
S., Sect. = Sectio (Szelvény)
M = Mühle
M:h = Meierhof
W:h = Wirthshaus

COLONNE XIII.

Sectio No. 29

1

Sect. 29

Stadt *Kalotsa*

1. Fogtű $1\frac{1}{4}$, Batio $1\frac{1}{4}$, Uszott 2, Szasto $1\frac{1}{2}$, Ordas $4\frac{1}{2}$, S(an)ct Benedict $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Die Kirche, die erzbischöfliche Residenz nebst vielen andern Gebäuden sind solid.
4. Links der Stadt ist nur Gestrüpp.
5. Die Wiesen sind meist morastig, dann gehen verschiedene Gräben mit Wasser bis in die Donau oder aus solcher in die Moräste.
6. Die Weege sind meist gut, aber bey Austrettung der Donau nicht zu befahren. Jene auf Fogtű ist mit zween hölzernen Brücken versehen.
8. Die Stadt ware ehemem befestiget.

2

Sect. 29

Battya

1. Kallodsa $1\frac{1}{4}$, Fogtü $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Eine Kirche und Pfarre.
4. Lincks an der Donau ist ein schütterer Wald.
5. Die Wiesen sind meist morastig.
6. Die Weege sind nur bey kleinen Waßer zu befahren.

3

Sect. 29

Uszód

1. Szaszto $1\frac{1}{4}$, St. Benedict $\frac{3}{4}$ (Stunden).
3. Die Donau lauft in dieser Section durchgehends 800 Schritt breit bey großen Waßer durch lauter Waldung fort, solche ist zwar mit einem Damm versehen, welche jedoch sehr schlecht und unbedeutend ist, so daß dies- und jenseits der Donau die angränzende Gegend vom Wasser viel Schaden leidet.
4. Der Wald continuirt längst der Donau.
5. (Siehe Battya).
6. Die Weege sind gut.
7. Sind etliche ganz kleine Anhöhen.

4

Sect. 29

Szasztó Szallás

1. Bataj $2\frac{1}{4}$, Ordas 2 (Stunden).
- 3—4. (Siehe Uszod).
5. (Siehe Bálttya).
- 6—7. (Siehe Uszod).

Sectio No. 30

1

Sect. 30

Dusnok

1. Faisz $1\frac{1}{4}$, Bodiszlo 3, Batio $3\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Die Kirche und Pfarre.
3. Kommen verschiedene Arm aus der Donau, wodurch ein großer Theil der Gegend überschwemmet wird.
4. Lincks am Dorf fängt der Wald an, der theils mit Gärten besetzt, theils hochstämmig ist.
5. Die Donau setzt diese Gegend unter Waßer.
6. Sind, außer wenn die Donau austritt, gut.

2

Sect. 30

Faisz

1. Dusznok $1\frac{1}{4}$, Batio 2 (Stunden).
2. Die Kirche.
3. Die Donau läuft hier vorbey.
4. Rings herum ist mittelstämmige Waldung.
5. Sind verschiedene Gräben und Moräste.
6. Sind nur bey trockenem Wetter zu befahren.

Sectio No. 31

1

Sect. 31

Sükösd

1. Csanad $1\frac{1}{4}$, Dusnok $2\frac{3}{4}$, Bodiszlo $4\frac{1}{4}$, Nadudwar $2\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Eine Kirche, Pfarrhof, Waros und 2 Beamten Häusser, auswärts eine freye Capelle Csuköst genannt. Liegt an der Donau zwischen Gräben und Morästen.
3. Wann die Donau anschwillt, setzt selbe auf einige Tage die ganze Gegend unter Waßer.
4. Die Waldungen sind schütterere, hochstämmige Buchen und Eichen, wodurch wegen Morästen und Gräben schwer zu kommen.
5. Die Wiesen werden blos bey Abfallung der Inundation in denen Morästen gesucht; die Morästa trocken nie aus.
6. Die Wege sind sehr schlecht, und bey naßer Witterung gänzlich unbrauchbar.

2

Sect. 31

Csanad

1. Sükösd $1\frac{1}{4}$ Kakon 1, Baja $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Eine reformirte Kirch und ein Waros Haus. Ein Theil von diesem Dorf fällt in Colonne XIII. Sectio 32.
3. (Siehe Sükesd).
4. Der Wald ist wenig und nur die Donau etwas bewachsen.
- 5—6. (Siehe Sükesd).
7. Sind die dabey gegen Baja abfallende Sandhügeln.

Sectio No. 32

1

Sect. 32

Markt *Baja* und *István Megye* (Medse)

1. Stoßt an Istwan Medse. Bath Monostor 2, Vaskut $1\frac{3}{4}$, Szeremble $1\frac{1}{2}$, Sz(ent) Istwan $\frac{1}{4}$, Csavoly $3\frac{3}{4}$, Wikics 4 (Stunden).
2. Eine Castelle, eine catholische und eine griechische Pfarrkirche, letztere ist mit einer Mauer umfungen, ein Franciscaner Kloster, Comitats und Waros Haus, einige sehr gut gebaute Edel- und Bürger Häuser. Auswärts die Casernen, Militaire Verpflegs und Salz Magazin. Auf der Anhöhe die Rochus-Capelle. Liegt an der Donau.
3. Die durch diese Section laufende Donau ist 400, 200 und 150 Klaftern breit und 12 bis 15 Klaftern tief.
4. In denen Inseln sowohl als an der Donau ist schütterere, hochstämmige Buchen und Eichen Waldung.
5. Die Wiesen gegen der Donau sind sumpfig, in den Sandhügeln aber trocken.
6. Die Landstraße nach Szombor von Nadudwar gehet hier durch, und ist so wie die Landstraßen nach Theresianopol, und alle übrige Weege sind (!) gut; die Landstraße aber, so über die Battaer Überfuhr gehet, ist die schlechteste.
7. Der Sandhügel Abfall, woran der Orth selbst liegt, dominiret die ganze Gegend.

COLONNE XIII.
(*Batscher Komitat*)

Sectio No. 33

1

Sect. 33

Baracska

1. Waskut $3\frac{1}{4}$, Baja 4, Bath Monostor 2 (Stunden).
2. Liegt an der Donau. Hat einen gut gebauten Schittkasten und solides Kastner Haus.
3. Die Donau fließt hart vorbey, und ist ohne Schiffe nicht zu passiren.
4. Außer dem Orth sind einige kleine hochstämmige Waldungen.
5. Das Dorf hat nur an der Donau sumpfige Wiesen.
6. Die Weege sind sehr gut, da selbe meist über Sandhügeln gehen.
7. Es ist fast ganz mit Sandhügeln, auf denen Weingärte sind, umgeben.

2

Sect. 33

Szeremle

1. Bat Monostor $1\frac{1}{2}$, Baja $1\frac{3}{4}$, Batta 3 (Stunden).
3. Ohnweit dem Orth fließet ein Arm der Donau vorbey, welcher sich eine Stunde vom Dorf mit der großen Donau vereinigt.
4. An der Donau hochstämmige Waldung.
5. Der Orth ist bey naßer Witterung so mit morastigen Wiesen umgeben, daß mann fast bis gegen Baja umfahren muß, um auf das Orth zu kommen.
6. Sind sehr schlecht.

3

Sect. 33

Báth Monostor

1. Waskut $1\frac{1}{4}$, Batta $4\frac{1}{2}$, Szeremle $1\frac{1}{2}$, Baja $2\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Hat eine gutte, gemauerte Kirche, und eine halbe Viertel Stund vom Orth befinden sich Rudera von einer alten Kirche.
3. Unter dem Dorf fließet ein kleiner Bach aus dem Morast, und gehet in die Donau, welche von dem Orth eine kleine Viertel Stund entfernet ist.
4. An der Donau ist die Gegend mit hochstämmigen Bäumen bewachsen, und nahe ober dem Dorf ist ein hochstämmiger, dichter Wald auf denen Hügeln, allwo einige kleine Wiesen Flecke sind.
5. Bey naßem Wetter ist der dritte Theil des Orths mit Morast umgeben, welcher nicht zu passiren.
6. An denen Hügeln sind die Weege gut, auf Szeremle aber nur bey trockner Witterung gut, bey naßer muß der Umweg nacher Baja zu genohmen werden.
7. Auf der einen Seite sind Hügeln, welche das Dorf dominiren, und mit Waldung und Weingärten besetzt sind.

4

Sect. 33

Csatalia

1. Dautowa $1\frac{1}{4}$, Szantowa $2\frac{3}{4}$, Baracska 1, Bath Monostor 2, Waskut 2, Borsod $4\frac{3}{4}$, Gara $1\frac{3}{4}$ (Stunden).

2. Eine solide Capelle auf denen Hügeln 300 Schritt vom Dorf. Das übrige dieses Dorfs in nachfolgender Section.
5. Nur bey naßer Witterung sind einige kleine Moräste in denen Wiesen.
6. Von diesem Dorfe geht eine Straße nach Baja. Die Weege sind sehr sandig.
7. Die um das Dorf befindliche Sandhügeln dominiren das Dorf. Auf denen Hügeln beym Orth sind Weingärten.

5

Sect. 33

Waskut

1. Borsod $3\frac{1}{2}$, Wikics $3\frac{3}{4}$, Baja 2, Bath Monostor $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Der größte Theil des Orths liegt in Col(onne) XIV, Sectio 33.
6. Sind gut.
7. Hat Sandhügeln, welche hier mit Weingärten besetzt sind.

Sectio No. 34

1

Sect. 34

Csatalia

1. Dautowa $1\frac{1}{2}$, Szastowa $2\frac{3}{4}$, Baracsko 1, Bath Monostor 2, Waskut 2, Borsod $4\frac{3}{4}$, Gara $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Hat in dieser Section eine solide Kirche und Wirthshaus. Das übrige des Dorfs fällt in vorhergehende Section.
5. Nur bey naßer Witterung sind einige kleine Moräste in denen Wiesen.
6. Von hier gehet eine Straße nach Baja. Die Weege sind sehr sandig.
7. Die um das Dorf befindliche Sandhügeln dominiren daßeibe.

2

Sect. 34

Deutowa

1. Baracso $1\frac{1}{2}$, Csatalia $1\frac{1}{4}$, Regice $4\frac{1}{4}$, Szantowa $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Hat eine gut gebaute Kirche.
3. Auf 500 Schritt vom Orth läuft die alte Donau, welche hier 400 Schritt breit ist, und nur durch Flöße kann befahren werden. Über der Donau liegt der größte Theil der Mohacser Insel, welche blos aus Auen (so mit hochstammigen Bäumen besetzt sind) und Morasten bestehet, und nur bey trockner Witterung kann befahren werden. Wenn die Donau anwächst, so ist die ganze Insel überschwemmet. Mitten aus der Donau fließt der Rihabach, ist sehr breit, und überschwemmt bey starcken Waßer die ganze Insel.
4. Die an der Donau liegende Au ist mit hochstämmigen Bäumen untermischt.
5. Bey Regenwetter ist das Dorf auf 3 Seiten mit Morast umgeben.
6. Bey grockner Zeit sind die Weege gut, auch durch den Morast, sonst aber muß mann den Umweg auf das nächste Dorf Szantowa nehmen. Auf Baracsko und Csatalia aber kann mann gerade zu kommen, da die Weege über Sandhügeln gehen.
7. Das Dorf hat auf 2 Seiten Sandhügeln, welche mit Weingärten besetzt sind, und den Orth dominiren.

3

Sect. 34

Santowa

1. Krusowa $3\frac{3}{4}$, Szallas $2\frac{1}{2}$, Gara $3\frac{3}{4}$, Csatalia $2\frac{3}{4}$, Dautowa $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Hat eine gut gebaute Kirche und ein derley herrschaftliches Gebäude.
3. 600 Schritt vom Dorf fließet die Donau vorbey, welche hier eine Insel macht; die Donau kann ohne Flöße nicht passiret werden.
4. Eine kleine Viertel Stund vom Dorf ist ein hochstämmiger Wald.
5. Fast um das ganze Orth sind bey naßer Witterung die Wiesen so sumpfig, daß mann mit Wägen nicht passiren kann.
6. Sind an der Anhöhe gut, in denen Wiesen meist schwer zu passiren, auch bey trockener Zeit nicht an jeden Orth.
7. Gegen Aufgang sind Hügeln mit Weingärten.

4

Sect. 34

Baracska

1. Waskut $3\frac{1}{4}$, Baja 4, Bath Monostor 2 (Stunden).
2. Der größte Theil dieses Orths liegt in vorhergehender Section, wo es auch beschrieben ist.

*Sectio No. 35***1**

Sect. 35

Kolluth

1. Kakowa 3, Krusowa $4\frac{1}{4}$, Rigice 5, Szantowa 2, Pirek $\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Hat eine solide Kirche.
3. Die Donau, so von Pirek herabkömt, ist 400 bis 500 Schritt breit, ihre Tiefe ist 6, 7, 8 und auch 10 Klaftern, und inundirt bey großen Waßer die ganze Gegend. Bey dem Dorf Daras hat solche steile Ufer, theilt sich in einige Arm und formiret die Mohacser Insel, wovon in dieser Section ein Theil liegt, bey großen Waßer ist solche ganz inundirt.
4. Die Waldung ist durchgehends hochstämmig.
5. Sind alle impracticable und zu keiner Zeit zu passiren.
6. Die Weege sind durchgehends ziemlich gut.
7. Das Weingebürg ober Pattina dominirt fast die ganze Gegend.

2

Sect. 35

Markt Bezdan

1. Kulut $1\frac{1}{4}$, Pattina $1\frac{1}{2}$, Szomborer W(irths) H(aus) $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Hat einige solide Häußer, Kirchen mit Kirchof-Mauer.
- 3 — 7. (Siehe Kolluth).

Sectio No. 36

1,

Sect. 36

Szegh (olim Monostor)

1. Kopusina 3, Szallassen 1, Ludomir $1\frac{1}{2}$, Plasowiz $1\frac{3}{4}$, Pezdany $1\frac{3}{4}$, Szombor 4 (Stunden).
3. Die durch diese Section fließende Donau ist 400 bis 500 Schritt breit, an einigen Orthen auch noch breiter, ihre Tiefe ist 6, 7, 8 auch 10 Klafter, und inundirt bey großen Waßer die ganze Gegend, und hat bey Monostor steile Ufer. Die Insel Pelusowez ist mit Waldung bewachsen, und hat auch Huttweiden. Die übrigen kleinen Inseln sind durchgehends mit Waldung bewachsen.
4. (Siehe Battina).
5. Die Wiesen sind wegen der vielen Möraste meist sumpfig; diese Moräste sind nie zu passiren, und wann die Donau inundirt, ist die ganze Gegend impracticable.
6. Die Weege diesseits der Donau sind zimlich gut, jenseits aber wegen dem veielen Gestrüpp und Menge Waßer fast impracticable; der Weeg von Vöres Martin nach Csusa ist der beste.
7. Die Anhöhen von Vöres Martin bestreichen die jenseits der Donau belegene Gegend.

2

Sect. 36

Szallassen bey Monostor

1. Szegh 1, Plasowiz $\frac{1}{2}$, Ludomir $\frac{1}{2}$ (Stunde).
3. (Siehe Szegh).
4. (Siehe Battina).
- 5—7. (Siehe Szegh).

Sectio No. 37

1

Sect. 37

Markt Apáti

1. Szombor 4, Kopusina $2\frac{1}{4}$, Wirthshaus $1\frac{1}{2}$, Sz (ent) Ivany Priglowicz 2 (Stunden).
2. Die Kirche, das Magazin, Fabrique, Braühaus, Pfarrhof, Fleischbanek und Wirthshaus sind solid.
3. Die Donau lauft hart am Markt vorbey, hat morastigen Grund und abwechselnd bald diesseits, bald jenseits steile Ufer, wo der Druck des Waßers hinfällt.
4. Die Waldungen sind hochstämmige Eichen, Felber, Rusten und Aspen.
5. Die Wiesen sind Überschwemmungen ausgenohmen trocken. Die Sümpfe und Moräste sind bey anhaltender Trockne zu passiren, der Sumpf, so an die Kantlé anstößt, und sich bis Sonta erstreckt, ist sehr selten zu passiren.
6. Sind bey trockner Witterung gut, bey Regenwetter aber hart zu befahren.

1.

COLONNE XIV.

Sectio No. 24.

Sect. 24

Domsöd und Dáb, zwey an einander stoßende Dörfer.

1. Kun Szent Miklos 3, Tas 2, Bugyi $4\frac{1}{4}$, Pereg 2, Latz Haz $2\frac{1}{2}$, Aporka $3\frac{3}{4}$, Sary $5\frac{1}{2}$, Razkehít $2\frac{1}{4}$, Taxen 7, Urbó Pusta $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Domsöd hat eine solide Kirche und ein dergleichen Gemein Haus.
3. Der vorbeystießende Arm der Donau faßt wieder zwey kleine seichte, ohnbedeutende in sich. Der merkwürdige Teich Adyagos läuft bey Ausgießung der Donau dergestalt an, wodurch die ganze Gegend auf zwey Meilen überschwemmet, und großer Schaden in denen Feldern gemacht wurde, wodurch mann ihm Einhalt thun will.
4. Die Wälder, so allein an der Donau sich befinden, bestehen meistentheils aus Eichen, Erlen und Felberbäumen, welche hochstämmig und meistens so dicht, daß mann nur zu Fuß durchkommen kann.
5. Die Wiesen sind bey nasser Witterung sumpfig, und die aus Binzen bestehende Sümpfe ausser übler Witterung zu passiren.
6. Die Weege nach Duna Betse über Domsöd von Pest und von da nach Kun Szent Miklos, nach Ketskement sind gut zu passiren, bey nasser Witterung aber sehr kothig.
7. Von denen wenigen ohnbedeutenden Bergen kann mann die ganze Gegend übersehen.

2

Kun Szent Miklós in Kumanien

Sect. 24

1. Tas 2, Bugyi $5\frac{1}{4}$, Sary $5\frac{1}{2}$, Jonn $5\frac{1}{4}$, Taxen 9, Apaj W(irths) H(aus), Pusta $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Hat eine solide Kirche und etliche gut gebaute Häuser.
3. Hat einige Teiche und einen großen Graben Bakér, der nicht ohne Gefahr ausser mit Brücken zu passiren.
5. Die Wiesen sind sumpfig. Die aus Binzen oder Rohr bestehende Sümpfe sind bey trockner Witterung zu passiren.
6. Die Weege gehen keine als der nach Ketskemet.
7. In dieser Gegend sind einige wenige unbedeutende.

Sectio No. 25

1

KLEIN KUMANIEN

1

1. Szent Marton 3, Tas $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Hat einige solide Gebäude.
3. Der Bakér läuft mitten durch den Ort.
5. Die um Szent Miklos liegende Sümpfe überschwemen bey langwierigen Regen die Wiesen, und sind bey denen angezeigten Durchfuhrten zu passiren. Der Pakér

Sect. 25

ist bey trockner Zeit, wann sich die Donau nicht ergießet, bey denen Überfuhrten, bey Ergießung derselben aber niergens als durch die angezeigten Brucken mit Fuhrwesen zu passiren.

6. Die Weege und Straßen sind gut mit allen Fuhrwesen zu passiren, nur mit schweren Fuhrwerk ist durch die Möräste hart zu passiren.

2

Sect. 25

Tass

1. Szent Marton $1\frac{1}{4}$, Szent Tomasy Major $1\frac{1}{2}$, Dömsöd 2, Nagy Alasy und Bezteri Csardo $3\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Hat eine solide Kirche und einige Häuser, und eine Viertel Stund ausserhalb des Orts zwey Mayerhöfe samt dem Wirthshaus.
5. Die Moräste haben die nemliche Beschafenheit wie bey Szent Miklos, und überschwemmen, wenn die Donau sich ergießt, die Wiesen, daß das Waßer gar in die Ortschaften lauft.
6. (Siehe Kun Szent Miklos).
7. Das Ort liegt hart am Waßer.

3

Sect. 25

Szalk-Szent Martony

1. Szabad Szallas 5 (Stunden).
2. Ist ein grosser Orth. Hat eine solide Kirche, einige derley Häuser, eine Viertel Staund oberhalb des Orts ein solides Wirthshaus und unterhalb zwischen einen Morast einen Ziegelofen.
5. Der Kigvos ist bey trockner Zeit, wenn die Donau sich nicht ergießt, bey denen Überfuhrten zu passiren, sonst aber nur bey denen angezeigten Brucken. Die Moräste haben die nemliche Beschafenheit wie bey Tas.
6. Die Weege und Straßen sind mit allen Fuhrwesen wie bey Szent Miklos gut zu passiren, nur mit schweren Fuhrwerk ist durch die Moräste hart zu kommen.

4

Sect. 25

Szent Major Tomásy

1. Nagy Alási und Bezteri Csardo $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Ist solid gebaut, und hat einige solide Häuser. Anderthalb Stund davon sind zwey solid gebaute Mayerhöfe und ein Wirthshaus.

5

Sect. 25

Nagy Alásy und Beszteri Csarda

2. Sind schlecht gebaut.

Sectio No. 26

KLEIN KUMANIEN

1

Sect. 26

Szabad—Szállás

1. Sod $5\frac{1}{2}$, Vasar-halni Csarto $3\frac{1}{4}$, Kortsma $6\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Ist ein großer Ort. Hat eine solide Kirche und einige solide Häuser.
4. Die Wälder in dieser Gegend sind von keiner Bedeutung, und halten in sich hochstämmiges Holz.
5. Die Moräste bey Szabad Szallas und die um diese Gegend herumliegende Moräste überschwemen bey langwierigen Regen oder bey Ausgießung deren Gräben die Wiesen. Der sogenannte Kygios hat die nemliche Beschaffenheit wie bey Szent Marton in Col(onne) XIV, Sect(io) (. . .). Die Moräste sind bey trockner Witterung mehrentheils zu Fuße zu passiren.
6. Die Weege sind bey Szabad Szallas und um diese Gegend herum meisten Theils sandig und mit allen Fuhrwesen zu passiren, ausgenohmen bey dem Kigyos, Nagy-Er, Keskeny-Er und Farkas-Er, woselbst nirgends als durch die angezeigten Durchfuhrten, bey Ausgießung deren Wässer oder anhaltenden Regen nur bey denen angezeigten Brucken zu passiren ist.

2

Sect. 26

M(ar)kt *Solth*

Fellt meist in Sectio 27, und ist all dort beschrieben.

Sectio No. 27

1

Sect. 27

Markt *Solth*

1. Szabat Szallás $5\frac{1}{2}$, Duna Vecse $3\frac{1}{2}$, Apostag $2\frac{1}{2}$, Egyhaz $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Liegt zwischen Wiesen und Sümpfe. Die Kirche und das Comitatus Haus sind von Stein.
3. Der ohnweit diesen Orth befindliche Graben Nagy-Er überschwemmt bey Anschwellung der Donau die ganze Gegend.
5. Die Wiesen sind sumpfig. Zwey Stund von Solt befindet sich der Soser Sumpf.
6. Die Straße nach Akasztó ist bey trockenem Wetter gut, bey Regenwetter sehr sumpfig. Die übrigen Weege sind gut.
8. NB. Etliche Heyßer (?) von Akasztó fallen in diese Section, das Orth in 28.

2

Sect. 27

Bajár

1. Solt 3 (Stunden).
2. Die Kirche ist solid.
- 3,5—6. (Siehe Solth).

1

Sect. 28

Akasztó

1. Kis Kóres $2\frac{3}{4}$, Fülep Szallas 4, Solt $5\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Hat eine Kirche, und liegt auf einer Anhöhe, von der man das ganze Orth übersehen kann.
3. Die sumpfigen Kygios, und Soser Gräben trocknen niemals aus, sie überschwemmen zu Zeiten den Orth und die Gegend. Die grossen Moräste sind mit Rohr verwachsen, und können nur im Sommer auf denen angedeuteten Weegen mit leichten Fuhrwerk passiret werden.
4. Die Waldungen sind nicht groß.
5. Die Wiesen sind im Sommer trocken.
6. (Siehe Solth).

2

Sect. 28

Harta, Hartha

1. Solt 3, Fülep Szallas 6, Akasztó $4\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Hat solide Gebäude.
3. Einige hundert Schritt vom Orth fließt die Donau vorbey, hat niedrige Ufer, und überschwemmt bey Regenwetter die ganze Gegend.
4. Der auf der Donau Seite befindliche Wald ist nicht stark verwachsen.
5. Die Wiesen sind im Sommer trocken.
6. Hier gehet die Straße von Solt auf Pataj auf einem Damme durch, welcher aber bey reichten Wetter etwas sumpfig ist.

3

Sect. 28

Markt *Pataj*

1. Harta $1\frac{1}{2}$, Fülep Szallas $7\frac{1}{2}$, Akasztó 5, Pakoty W(irths) (H/aus) $\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Liegt an der Donau. Hat einige Gebäude von Stein.
4. Die Waldungen sind wegen Sümpfen und Gräben nicht zu passiren.
5. Im Sommer trocken, im Fruhjahr überschwemmet.
6. Die Straße von hier nach Kalocsa ist zu Zeiten sehr sumpfig; die Brüken von Holz gebaut. Die Weege nach Felső Órek, Keseritelek und denen Stallungen sind für leichtes Fuhrwerk.

Sect. 28

4

- (a) *Alsó Órek, Felső Órek* und *Keseritelek Szallas* und
(b) *Sz (ent) Király Var*
1. (a) Pataj 2,
(b) Pataj $2\frac{3}{4}$ (Stunden).
 2. (a) Werden nur im Sommer bewohnt.
(b) Ein altes Schloß.

3. Die hier befindlichen Moräste sind groß, trocken nie aus, und sind nie zu passiren.
5. Die Wiesen werden bey Regenwetter durch die Moräste überschwemmet.
6. Sind schlecht.

Sectio No. 29

1

Petsi Szallas

Sect. 29

1. Szakmary 1, Benedek $\frac{1}{4}$, Tsovergu $\frac{1}{8}$ (Stunde).
5. Hier nahe continuirt der große Morast von Akaszto, und ist impracticable.
6. Sind nur Bauernweege, aber gut.

2

Tsovergu Szallas

Sect. 29

1. Vó Martony $\frac{1}{8}$, Also Örek $\frac{1}{4}$ (Stunde).
6. (Siehe Petsi Szallas).

3

Martony Szallas

Sect. 29

1. Kis Keseritelek $\frac{1}{2}$, Also Örek $\frac{1}{4}$ (Stunde).
6. (Siehe Petsi Szallas).

4

Benedek Szallas

Sect. 29

1. Szakmary $\frac{3}{4}$, Kis Keseritelek $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Rudera einer alten Kirche.
5. Der große Morast.
6. (Siehe Petsi Szallas).

5

Kis Keseritelek Szallas

Sect. 29

1. Szakmary $1\frac{1}{4}$, Gomboyok $\frac{1}{2}$, Also Örek $\frac{1}{2}$, Nagy Keseritelek $\frac{1}{2}$ (Stunden).
6. Ein fahrbarer Weeg von Hajos nach Pataj.

6

Gomboyok Szallas

Sect. 29

1. Nagy Keseritelek $\frac{1}{2}$, Kis Keseritelek $\frac{1}{2}$, Patay 2 (Stunden).
5. Lincks ist ein kleiner Morast, welcher ist impracticable.
6. Sind nur Bauernweege, aber gut.

7

Öreg Teny Szallas

Sect. 29

1. Kis Teny $\frac{1}{4}$, Kalocsa $2\frac{1}{2}$, Gomboyok $\frac{1}{2}$ (Stunden).
5. Wird von einem Morast samt kis Teny völlig eingeschloßen.
6. (Siehe Gomboyok Szallas).

8

Pál Földye Szallas

Sect. 29

1. Szakmary $\frac{1}{2}$, Gomboyok 1, Kalocsa 2 (Stunden).
5. Lincks geht ein Arm vom Morast vorbei.
6. (Siehe Gomboyok Szallas).

9

Szakmari Szallas

Sect. 29

1. Kalocsa 2, Kissilis $\frac{1}{4}$, Ordas $\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Die Kirche ist an einer Anhöhe, und Rudera. Csornay Kirchen.
6. (Siehe Gomboyok Szallas).

10

Ordas Szallas

Sect. 29

1. Halamy $\frac{1}{2}$, Tserty 1, Kisilis $\frac{1}{4}$ (Stunde).
5. Ein Arm vom grossen Morast, vorüber eine Brücke von Holz.
6. Sind nur Bauernweege, aber gut.

11

Öreg Tserty Szallas

Sect. 29

1. Kis Tserty $\frac{1}{4}$, Matsoi $\frac{1}{2}$, Oltso mety $\frac{3}{4}$ (Stunde).
6. (Siehe Ordas Szallas).

12

Kis Tserty Szallas

Sect. 29

1. Oltso Mety 1, Matsoi $\frac{1}{2}$, Homok Mety $\frac{3}{4}$ (Stunde).
6. (Siehe Ordas Szallas).

13

Oltso Mety Szallas

Sect. 29

1. Homok Mety $1\frac{1}{4}$, Matsoj $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
5. Liegt am großen Morast von Akaszto.
6. (Siehe Ordas Szallas).

- 14 Sect. 29
Homok Mety Szallas
1. Matsoi $\frac{1}{2}$, Manahaz $\frac{1}{2}$, Kis Ketskemety $\frac{1}{2}$ (Stunde).
 6. (Siehe Ordas Szallas).
- 15 Sect. 29
Matsoi Szallas
1. Kis Ketskemety $\frac{1}{2}$, Halamy $\frac{1}{2}$ (Stunde).
 6. (Siehe Ordas Szallas).
- 16 Sect. 29
Halamy Szallas
1. Nagy Ven 1, Kis Ketskemety $\frac{1}{2}$ (Stunde).
 5. Lincks gehet ein Arm vom großen Morast.
 6. (Siehe Ordas Szallas).
- 17 Sect. 29
Kis Ketskemety Szallas
1. Marin Haz $\frac{1}{4}$, Nagy Ven 1, Kalocsa $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
 5. Lincks der große Morast und 2 Brücken von Holz über den Arm.
 6. Der Fahrweg von Miske nach Pataj.
 7. Ist gegen Kalocsa ein Weingebürg von zimlicher Höhe, und dominirt die ganze Gegend.
- 18 Sect. 29
Nagy Vén Szallas
1. Kalocsa 1, Szakmary $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
 5. Ist sumpfige Gegend gegend (!) Szakmary.
 6. Bauernweege.
- 19 Sect. 29
Stadt Kalotsa
1. Szakmary $2\frac{1}{4}$, Pataj 4, Akaszto $7\frac{1}{2}$ (Stunden).
 2. In dieser Section liegt ein kleiner Theil der Stadt ohne solide Gebäude.
 5. Der Weege nach Hajos ist meist schlecht wegen den vielen Sümpfen, und ist nur $\frac{3}{4}$ Stund von der Stadt eine Brucke von Holz.
 6. Die Landstraße von hier nach Pest bey Patis Szallas geht über 3 Brucken von Holz. Der Weeg nach Kis Ketskemety in die Szallasen, wo 3 Brücken bis zum Weingebürge.

Pogardy W(irths) H(aus)

1. Tsaszar Dódis $1\frac{1}{2}$, Kis Kőrös $4\frac{1}{4}$, Ketzal $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
4. Eine Viertel Stund davon ist ein kleiner Wald, gegen Dimidör W(irths) H(aus) ein Erlenbusch in dem Morast, gegen die 2 ruinirten Kirchen Tsornoy und Karatsony ist einiges Gebüsch mit hohen Stämmen.
6. Der Weeg von Pogardy bey Dimidör W(irths) H(aus) vorbeey ist eine Landstraße von Pest nach Peterwardein.

Sectio No. 30

1

Sect. 30

Markt Hajos

1. Nagy Kile 2, Miske 2, Unter Lugos $1\frac{3}{4}$, Ober Lugos 2, Tsaszar Dódis 2 (Stunden).
2. Die Erzbischöfliche Residenz, eine Kirche ohne Kirchhof und einige kleine Gebäude.
4. Die Waldung hinter dem Thiergarten ist mittelstämmig und licht, stehet so wie die Waldung unterhalb und links vom Dorf gänzlich im großen Morast.
5. Es continuirt hier der große Morast von Akaszto, und hängt durch einen Graben mit jenem unter Hajos zusammen, welcher sich durch Gräben bis an die Donau erstrecket. Die Wiesen werden durch kleine gezogene Gräben trocken erhalten.
6. Der Weeg auf Calocsa durch Miske ist mit neuen hölzernen Brücken versehen. Über den großen Morast gehet ein Damm, mit 4 hölzernen Brücken, ist jedoch bey großen Wasser nicht fort zukommen. Der Weeg auf Tsaszar Dódis ist gut, jedoch wird der Theil von Hajos bis an die Wand bey großen Wasser völlig überschwemmt.
8. Die ganze Gegend in dieser Section bis zur Sandhügelwand wird bey großer Austretung der Donau überschwemmt, daß nur etwalche Hügel und Anhöhen mit Szallasen trocken bleiben.

2

Sect. 30

Tsaszar Dódis

1. Ketzal $3\frac{1}{2}$, Hallas $6\frac{1}{4}$, Debear $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Hat ein gemauerte Kirche ohne Kirchhof und ein gut gebautes Wirthshaus samt einer Mühle an der Straße.
5. Der Pogardi Wald auf dem Weege nach Ketzal ist hochstämmig und sehr schütter.
5. Der große Morast continuirt.
6. Hier gehet die Landstraße von Pest nach Peterwardein durch und längst der Sandhügel Wand fort.
7. Die große Sandhügel Wand.

3

Sect. 30

Hyle

1. Dragzil $\frac{1}{2}$, Klein Kyle $\frac{1}{2}$, Mariahaz 1, Kis Ketskemet 1, Homok Mety 1, Also Mety-szallas $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
4. Gegen den großen Morast einige kleine Anflüge.

5. Gehen hier verschiedene Arme vom großen Morast, welche bey etwas großen Wasser nicht zu passiren.
6. Sind nur Bauernweege, aber bey trocknen Wetter gut.
7. Rechts vom Dorf ist eine kleine Anhöhe oder Sand Hügel.

4

Dragzil

Sect. 30

1. Mariahaz $\frac{3}{4}$, Homok Mety $\frac{3}{4}$, Kis Kyle $\frac{1}{2}$ (Stunde).
5. Lincks vom Dorf unter dem Abfall sind lauter morastige Wiesen.

5

Miske

Sect. 30

1. Faisz $2\frac{1}{4}$, Dusnok $2\frac{1}{2}$, Kallocsa 3, Dragzil $\frac{1}{2}$, Kyle 1 (Stunden).
2. Die Kirche ohne Kirchof und einige andere Gebäude.
5. Lincks vom Dorf sind meist sumpfige Wiesen.
6. Der Weeg auf Kallocsa ist in der Hälfte mit einer hölzernen Brücke versehen.

6

Ober Lugos Szallas

Sect. 30

1. Unter Lugos $\frac{1}{4}$, Boytva 1, Dusnok $1\frac{3}{4}$, Miske 1, Hajos 2 (Stunden).
5. Die Wiesen sind fast durchgängig morastig.
6. Sind nur Bauernweege; bis Hajos sind 2 hölzerne Brücken.
7. Es liegen in der Linie gegen Kyle zu etwelche Hügel, von denen mann die ganze Gegend übersehen kann.

7

Unter Lugos Szallas

Sect. 30

1. Boytwa $\frac{3}{4}$, Hajos $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
5. Ist hier nahe der 2-te große Morast, welcher mit dem von Akaszto bey Hajos zusammen hangt.
6. Sind nur bey trockner Zeit zu passiren.

8

Botwa, Szent Kiraly und Szegest Szallassen, liegen fast neben einander

Sect. 30

1. Dusnok 1, Miske 2 (Stunden).
5. Bey Botwa gehet ein völlig fließender Graben in der großen Morast.
6. Sind nur Bauernweege.

Sectio No. 31

1

Nádudvar

Sect. 31

1. Baja 3, 3 Creytz W(irths) H(aus) $2\frac{1}{2}$, Csavoly $4\frac{1}{2}$, Szent Ivan $4\frac{1}{4}$, Jankowatz 6, Hajos $2\frac{1}{2}$ (Stunden).

2. Die Kirche bey Anfangs des Dorfs, der Martzy Mayerhof, das Hitt und 3 Crütz Wirthshaus sind solid.
3. Das Fischwaßer, den Haus Gemach See und einige kleine Gräben, auch schlechte Canäle, welche bey trockner Witterung hin und wieder zu passiren.
5. Der ganze untere Theil wird bey Austrettung der Donau inundirt, welches gemeinlich im Fruhjahr geschieht, und sodann niergends zu passiren; bey trockner Witterung kann nur an einigen Orthen passiret werden.
6. Die Landstraße von Hajos über Nádudvar, 3 Creütz Wirthshaus nach Baja, eine von Hajos über Boroter Wirthshaus nach Szent Ivan und Szegedin, sodann die Orthsweege nach Jankowetz, Csavol und Szent Ivan sind wegen Sand beschwerlich, aber nicht hinderlich.
7. Die höchsten Sandberge der Bacscker Satel und dicke Berg nebst einigen paralel laufenden Anhöhen und Rucken dominiren die übrige Gegend.

COLONNE XIV.

Sectio No. 32

1

Sect. 32

Ober Szent Iván

1. Csavoly $\frac{3}{4}$, Melikut 5, Jankovatz 5, Tatahaza $2\frac{3}{4}$, Bikics 2, Borta W(irths) H(aus) und Mayerhof $\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Beyde Orthe (siehe auch Csávoly) haben starke Kirchen ohne Vormauer mitten im Orth, beyderseits solide Wirthshäuser, und in Sz(ent) Ivan ist noch ein zimlich guttes Gemeinhaus.
3. Einen zweyfachen Ursprung des Boragraben, welcher zu trocken Zeiten an einigen Orthen zu passiren ist, hat meistens $1\frac{1}{2}$ Klafter hohes Ufer.
4. Die Wranisch Waldung, welche aus jungen Eichen besteht, ist zimlich schütter und meist zu passiren.
5. Die Wiesen sind trocken.
6. Eine Landstraße von Baja über Csavoly, Szent Ivan nach Szegedin, eine von Baja nach Borota, dann von Sz(ent) Ivan nach Hajos.
7. Der Welky Hegy ist der höchste, und der Abfall der Sandhügel nebst einigen paralel laufenden Anhöhen dominiren hin und wieder.
8. Ein alter Römer Schantz.

2

Sect. 32

Csávoly

1. Waskut $2\frac{3}{4}$, Baja $3\frac{3}{4}$, Nadudwar $4\frac{1}{2}$, Bajer Szallassen $\frac{1}{4}$ (Stunden).
- 2—8. (Siehe Ober Szent Ivan).

3

Sect. 32

Borota W(irths) H(aus) und Mayerhof

1. Sz(ent) Ivan $\frac{3}{4}$, Csavoly $\frac{3}{4}$ (Stunde).
2. Beyde sind gut.
- 3—8. (Siehe Ober Szent Ivan).

Sectio No. 33

1

Sect. 33

Bikits

1. Almas $3\frac{1}{2}$, Tatahaza 3, Sz(ent) Ivan $2\frac{1}{4}$, Csavoly $1\frac{3}{4}$, Baja $4\frac{1}{4}$, Waskut $3\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Eine gemanerte Kirche und ein mittelmäßig gebautes Wirthshaus.
3. Das hier vorbeystießende Waßer hat eine hölzerne Brucke und treibet eine Mühle.
5. Die Wiesen sind gut.
6. Die Weege sind gut.
7. Die ganze Gegend ist mit Sandhügeln angefüllet, hier sind Weingärten auf der Anhöhe.

2

Sect. 33

Borsod

1. Almas 4, Bikics $\frac{3}{4}$, Baja 5, Waskut $3\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Hat eine gemauerte Kirche, und fast alle Edelhöfe sind gut.
3. Das vorbeystießende Waßer treibt eine Mühle, über das Waßer gehet ein Damm, unterhalb fließet selbes ab, und macht einen Morast, welcher aber bey trockner Witterung hin und wieder völlig ausgetrocknet.
5. Die Wiesen sind gut, und nur bey naßer Witterung formirt das Wasser etliche Moräste.
6. (Siehe Bikits).
7. Nur Sandhügeln, dominiren aber das Orth nicht.

3

Sect. 33

Waskúth

1. Borsod $3\frac{1}{2}$, Wikics $3\frac{1}{4}$, Baja 2, Bath Monostor $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Die Kirche, Pfarrhof und Schloß sind solid. Ein Theil dieses Orths fällt in Col(onne) XIII, Sectio 33.
6. Die Weege sind gut.
7. Nur Sandhügeln, welche mit Weingärten besetzt sind.
8. Alt Römer Schanze.

Sectio No. 34

1

Sect. 34

Gara

1. Rigice 2, Kagymar $3\frac{1}{4}$, Krusowa $3\frac{1}{4}$, Borsod $3\frac{1}{4}$, Wikics $3\frac{1}{4}$, Waskut 2 (Stunden).
2. Hat eine gut gemauerte Kirche.
3. Der unter dem Dorf befindliche Teich nimt bey naßer Witterung seinen Ablauf in die Wiesen, und überschwert selbe.
5. Sind nur bey naßer Witterung Witterung (!) sumpfig.
6. Die Weege sind gut, hier geht eine Straße von Baja nach Szombor.
7. Wird von dem Hügel, wo das Creütz stehet, dominiret.

Rigicze

1. Kagymar $2\frac{1}{2}$, Krusowa $1\frac{1}{2}$, Steinsics $1\frac{3}{4}$, Borsod $3\frac{1}{2}$, Gara 2 (Stunden).
2. Hat nur eine schlechte raizische Kirche.
3. Von Kagymar fließet hier ein Waßer bey Regenwetter vorbei, wie auch von den Wiesen in die hier liegende Teiche; diese Bache, welche die Wiesen morastig machen, fließen bey trockner Witterung nicht. Hier ist eine hölzerne Brücke.
5. Sind nur bey Regenwetter sumpfig.
6. Sind gut.
7. Die kleinen Hügeln, worauf sich Weingärten befinden, dominiren das Orth.

Kagymar

1. Steinsics $3\frac{1}{4}$, Baimak $5\frac{1}{4}$, Almas 4, Borsod 2, Waskut 5, Gara $3\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Hat eine Kirche, Pfarrhof und Wirthshaus.
3. Es fließet ein Waßer vorbei, welches bey trockner Witterung stehet; hier formiren sich einige Tische, welche aber tief sind. Über den Bach ist eine hölzerne Brücke auf den Weeg nach Rigice.
5. Sind bey Regenwetter sehr sumpfig.
6. Die Weege sind auf denen Hügeln gut, in denen Wiesen bey naßer Witterung kaum zu befahren.
7. Kleine zusammen hangende Hügeln, der Orth wird etwas dominirt.

Krusowa

x

1. Steinsics $1\frac{1}{4}$, Rigice $1\frac{3}{4}$, Gara $3\frac{3}{4}$, Csatalia $4\frac{3}{4}$, Dauowa $4\frac{1}{2}$, Szantowa $3\frac{3}{4}$, Pirek 4 (Stunden).
2. Hat eine kleine gemauerte Kirche. Ein Theil von diesen Dorf fällt in folgende Section.
5. Bey naßer Witterung sind in denen Wiesen einige stehende Lacken, sich zimlich verbreiten, bey trockner Zeit aber ganz klein sind.
6. Die Weege sind meist gut.

Steinsitz oder Stanistic

1. Krusowa $1\frac{1}{4}$, Rigice 2, Kagymar $3\frac{1}{2}$, Baynak $5\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Hat nur eine schlecht gebaute raizische Kirche. Ein Theil dieses Orths fällt in folgende Section.
3. Hat nur bey Regenwetter ein ablaufendes Waßer, sonst aber bleibt allzeit vor dem Dorfe ein stehendes Waßer.
5. Sind nur bey sehr naßer Witterung sumpfig, sonst gut.
6. Sind gut.

Sectio No. 35

1

Sect. 35

Nemes Militics

1. Csónopla $1\frac{1}{2}$, Pázsir $5\frac{1}{4}$, Baimock 6, Steinecsics $2\frac{1}{2}$, Krusowa $5\frac{1}{4}$, Kakova $3\frac{1}{4}$ (Stunden).
3. Der Teich zwischen Kakowa und Steinecsics trocknet bey warmer Witterung ein, kann doch hart passiret werden, so wie jener bey Nemes Militiz.
4. Die Waldung bey dem Szomborer Wirthshaus ist gemischtes, hochstämmiges Holz.
5. Die Wiesen sind meist trocken.
6. Die Weege sind gut.
7. Das Weingebürg bey Kakowa dominirt ein Theils die Gegend, so wie jene Anhöhen bey Militiz und dem Zomborer Wirthshaus.

2

Sect. 35

Mali Petit Szallas

1. Nemes Militiz $1\frac{1}{2}$, Vielki Pelit $\frac{3}{4}$ (Stunden).
Der Teich zwischen Kakowa und Steinecsics trocknet bey warmer Witterung ein, kann doch hart passiret werden, so wie jener bey Nemes Militiz.
3. Die Waldung bey dem Szomborer Wirthshaus ist gemischtes hochstämmiges Holz.
5. Die Wiesen sind meist trocken.
6. Die Weege sind gut,
7. Das Weingebürg bey Kakowa dominirt ein Theils die Gegend, so wie jene Anhöhen bey Militiz und dem Zomborer Wirthshaus.

3

Sect. 35

Velky Petit Szallas

1. Nemes Militiz $1\frac{1}{2}$, Steinecsics $2\frac{3}{4}$, Krusowa $2\frac{3}{4}$, Kakowa 2, Zombor W(irths) H(aus) $2\frac{1}{2}$, Wirthshaus $\frac{3}{4}$ (Stunden).
3. Der Teich zwischen Kakowa und Steinecsics trocknet bey warmer Witterung ein, kann doch hart passiret werden, so wie jener bey Nemes Militiz.
4. Die Waldung bey dem Szomborer Wirthshaus ist gemischtes hochstämmiges Holz.
5. Die Wiesen sind meist trocken.
6. Die Weege sind gut.
7. Das Weingebürg bey Kakowa dominirt ein Theils die Gegend, so wie jene Anhöhen bey Militiz und dem Zomborer Wirthshaus.

4

Sect. 35

Renzo Szallas

1. Kakowa $\frac{1}{4}$ (Stunde).
3. Der Teich zwischen Kakowa und Tseinecsics trocknet bey warmer Witterung ein, kann doch hart passiret werden, so wie jener bey Nemes Militiz.
4. Die Waldung bey dem Szomborer Wirthshaus ist gemischtes hochstämmiges Holz.
5. Die Wiesen sind meist trocken.
6. Die Weege sind gut.

7. Das Weingebürg bey Kakowa dominirt ein theils die Gegend, wo wie jene Anhöhen bey Militiz und dem Zomborer Wirthshaus.

5

Sect. 35

Kakowa

1. Kulut 3, Birek 3, Gara $3\frac{3}{4}$, Krusowa $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Hat einige solide Häuser.
3. Der Teich zwischen Kakowa und Steinecsics trocknet bey warmer Witterung ein, kann doch hart passiret werden, so wie jener bey Nemes Militiz.
4. Die Waldung bey dem Szomborer Wirthshaus ist gemischtes hochstämmiges Holz.
5. Die Wiesen sind meist trocken.
6. Die Weege sind gut.
7. Das Weingebürg bey Kakowa dominirt ein Theils die Gegend, so wie jene Anhöhen bey Militiz und dem Zomborer Wirthshaus.

6

Sect. 35

Krussowa

1. Pirek 4, Szantowa $3\frac{3}{4}$, Dautowa $4\frac{1}{2}$, Csatalia $4\frac{3}{4}$, Gara $3\frac{3}{4}$, Rigice $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Hat eine solide Kirche. Ein Theil dieses Orths liegt in voriger Section.
3. Der Teich zwischen Kakowa und Steinecsics trocknet bey warmer Witterung ein, kann doch hart passiret werden, so wie jener bey Nemes Militiz.
4. Die Waldung bey dem Szomborer Wirthshaus ist gemischtes hochstämmiges Holtz.
5. Die Wiesen sind meist trocken.
7. Das Weingebürg bey Kakowa dominirt ein Theils die Gegend, so wie jene Anhöhen bey Militiz und dem Zomborer Wirthshaus.

7

Sect. 35

Steinsitz

1. Krusowa $1\frac{1}{4}$, Rigice 2, Kagymar $3\frac{1}{2}$, Baimak $5\frac{3}{4}$, (Stunden).
2. Ein Theil dieses Orth fällt in vorige Section.
3. Der Teich zwischen Kakowa und Steinecsics trocknet bey warmer Witterung ein, kann doch hart passiret werden, so wie jener, bey Nemes Militiz.
4. Die Waldung bey dem Szomborer Wirthshaus ist gemischtes hochstämmiges Holz.
5. Die Wiesen sind meist trocken.
6. Die Weege sind gut.
7. Das Weingebürg bey Kakowa dominirt ein Theils die Gegend, wo wie jene Anhöhen bey Militiz und dem Zomborer Wirthshaus.

Sectio No. 36

1

Sect. 36

Stadt Zombor

1. Kernyaja $3\frac{1}{4}$, Patzsir 8, Csónopla 3, Nemes Militiz 3, Mali Pelit $1\frac{1}{2}$, Vielki Palit $2\frac{1}{4}$, Kakowa $3\frac{3}{4}$, Kulut $5\frac{1}{4}$, Pezdany $4\frac{3}{4}$, Szegh $3\frac{3}{4}$ (Stunden).

2. Hat eine solide Franciscaner Kirch nebst Kloster, eine raizische Kirche mit Kirchhof, solide Cavallerie Caserne nebst soliden cameralischen und einigen andern Gebauden.
3. Bey Zombor ist die Mostanka bey größer Wärme trocken, und kann so wie die stehenden Wässer bey Szombor allezeit passiret werden.
4. Gemischtes Holz mit jungen Anflug bewachsen.
5. Die Wiesen sind gut. Der Sumpf bey Kaposina kann nie passiret werden.
6. Die Weege sind gut.

2

Sect. 36

Kapeszira

1. Szegh 3, Szombor $2\frac{1}{4}$ (Stunden).
3. Bey Szombor ist die Mostanka bey grösser Wärme trocken, und kann so wie die stehenden Wässer bey Szombor allezeit passiret werden.
4. Gemischtes Holz mit jungen Anflug bewachsen.
5. Die Wiesen sind gut; Der Sumpf bey Kaposina kann nie passiret werden.
6. Die Weege sind gut.

3

Sect. 36

Matia Schnee Capelle

1. Szombor $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Ist solid.
3. Bey Szombor ist die Mostanka bey grösser Wärme trocken, und kann so wie die stehenden Wasser bey Szombor allezeit passiret werden.
4. Gemischtes Holz jungen Anflug bewachsen.
5. Die Wiesen sind gut; Der Sumpf bey Kaposina kann nie passiret werden.
6. Die Weege sind gut.

4

Sect. 36

Bukowczer Szallasen

1. Szombor $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Bey Szombor ist die Mostanka bey grösser Wärme trocken, und kann so wie die stehenden Wässer bey Szombor allezeit passiret werden.
4. Gemischtes Holz mit jungen Anflug bewachsen.
5. Die Wiesen sind gut; Der Sumpf bey Kaposina kann nie passiret werden.
6. Die Weege sind gut.

5

Sect. 36

Gradiner Szallasen

1. Szombor $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
3. Bey Szombor ist die Mostanka bey grösser Wärme trocken, und so wie die stehenden Wässer bey Szombor allezeit passiret werden.
4. Gemischtes Holz mit jungen Anflug bewachsen.
5. Die Wiesen sind gut; Der Sumpf bey Kaposina kann nie passiret werden.
6. Die Weege sind gut.

6

Sect. 36

Serecer Szallasen

1. Szombor $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
3. Bey Szombor ist die Mostanka bey grösser Wärme trocken, und kann so wie die stehende Wässer bey Szombor allezeit passiret werden.
4. Gemischtes Holz mit jungen Anflug bewachsen.
5. Die Wiesen sind gut; der Sumpf bey Kuposina kann nie passiret werden.
6. Die Weege sind gut.

7

Sect. 36

Plasowec Szallas

1. Sovece 1, Pezdany $2\frac{3}{4}$ (Stunden).
5. Die Wiesen sind gut,
6. Die Weege sind gut.

8

Sect. 36

Ludimir Szallas

1. Szegh $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
5. Die Wiesen sind gut.
6. Die Weege sind gut.

9

Sect. 36

Linea Szallas

1. Szombor $1\frac{1}{2}$ (Stunde).
5. Die Wiesen sind gut.
6. Die Weege sind gut.

10

Sect. 36

Csapony Szallas

1. Csönopla $\frac{1}{2}$, Nemes Molitiz $1\frac{1}{4}$, Szombor $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
5. Die Wiesen sind gut.
6. Die Weege sind gut.

Sectio No. 37

1

Sect. 37

Stapar

1. Szombor $3\frac{1}{2}$, Sz(ent) Ivan Prigviz $2\frac{1}{4}$, Senta 4, Doroslo $1\frac{3}{4}$, Kornyaja $3\frac{1}{4}$, Szibats $4\frac{1}{4}$ (Stunden).
5. Die Wiesen sind trocken.
6. Bey trockenner Witterung gut.

Sz(ent) Ivan Priglovicz

1. Szombor 3, Apatin 2, Doroslo 3, Stapur $2\frac{1}{4}$, Kernyaja $5\frac{1}{4}$, Kapasina $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
3. Ohnweit dem Dorfe gehet die Mostonka ein stehendes Wasser vorüber, welche nur bey denen angedeuteten Brücken und Durchfuhrten zu passiren ist. Ihr Grund ist morastig und 3 bis 4 Schuh tief.
4. Mittelstämmiges Eichen Holz.
5. Die Wiesen sind trocken, die Sümpfe aber (:die Mostanka ausgenommen:) fast aller Orthen zu passiren.
6. (Siehe Stapar).

Doroszlo

1. Sento $2\frac{1}{2}$, Bogojeva $2\frac{1}{2}$, RácZ Milidiz $1\frac{1}{2}$, Prestovaz $1\frac{3}{4}$, Stopar $1\frac{3}{4}$, Sz(ent) Ivan Prigleviz 3, Apatin $5\frac{3}{4}$ (Stunden).
3. Liegt an der Mostanka, welche wie oben.
4. (Siehe Szent Ivan).
5. Die Wiesen sind trocken.
6. (Siehe Stapar).

*Sectio No. 38**RácZ Militits*

1. Bogojeva $1\frac{1}{2}$, Carabukowa $1\frac{3}{4}$, Papits $1\frac{3}{4}$, Hotesek $1\frac{3}{4}$, Fillipova $2\frac{1}{2}$, Prstovaz $2\frac{1}{4}$ Doroslo $1\frac{1}{2}$, Santo $3\frac{1}{4}$ (Stunden).
3. (Siehe Doroszlo).
4. (Siehe Szent Iván)
5. Die rechts am Orth liegende sind trocken, die jenseits der Mostanka worden bey anhaltenden Re(gen) wetter und im Fruhjahr überschwemmet.
6. (Siehe Stapar).

Karawukowa oder Papitsh

1. Hzasak $1\frac{1}{4}$, Philipova $3\frac{1}{4}$, Woprovaz $4\frac{3}{4}$, Racs Milidiz $1\frac{3}{4}$, Bogojeva $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
3. Die Mostanka ein stehendes Wasser ist ohnweit dem Dorfe, welches nur über die angezeigten Brücken, und Durchfuhrten zu passiren ist.
4. (Siehe Szent Iván).
6. (Siehe Stapar).

Szonda oder Szontha

1. Racs Milidiz $3\frac{1}{4}$, Doroslo $2\frac{1}{2}$, Stopar 4, Sz(ent) Ivany Priglivicz $4\frac{1}{4}$, Apatin $4\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Die Kirche.

3. Der Orth wird zu 3 Seiten von einem stehenden Wasser umgeben welches einen sumpfigten Grund hat. Wann die Donau anläuft, so kann niemand ausgenommen im Schiffen aus dem Dorfe kommen, welches sich alle Frühjahrs regnet.
4. Die rechts liegenden Waldungen sind mittelstämmiges Eichenholz. Jene im Sumpf bestehet aus Felberbäumen.
5. Die Viehweiden, und Wiesen werden bey Ausgüßung der Donau inündert, das Wasser reicht bis an die Waldung. Der Sumpf ist ebenfals überschwemmet, und kann nur bey sehr trocknen Jahren passiret werden.
6. Sind bey trockner Witterung gut zu befahren, bey anhaltenden Regenwetter aber sehr grundlos.

Sect. 38

4 *Bogojeva*

1. Carabukowa $1\frac{1}{2}$, Racs Molidiz $1\frac{1}{2}$, Doroslo $2\frac{1}{2}$, Sz(ent) Ivany Prigliviz 5, Apatin 5, Sonta $2\frac{1}{4}$, Erdot $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
3. Stehende Wässer, die sich theils bey Regenwetter sammeln, theils durch den Sumpf durchsichen. Ohnweit lauf die Donau, weiche die Landesgränze gegen Slavonien macht, vorüber diese ist 4 bis 500 Schritt breit, und 50 bis 40 Klafter tief, hat theils steinigt theils sumpfigen Grund.
4. (Siehe Szonda).
5. Die Wiesen sind wie oben. Die Sümpfe sind nur bey anhaltender trockner Witterung zu passiren.
6. (Siehe Szonda).
7. Über der Donau bey Erdöd, ist ein steiler Absatz, diesseits aber ist lauter Ebene.

Sectio No. 39

1

Dorony

Sect. 39

1. Tally $5\frac{1}{2}$, Karabukowa $1\frac{1}{2}$, Hotcsak $1\frac{3}{4}$, Lallizs $3\frac{3}{4}$, Fillipowa $4\frac{1}{4}$, Barabutty $2\frac{3}{4}$, Söllensz $2\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Die Kirche mit Thurm.
3. Die Donau ist am schmalsten zwischen dem Slavonischen Orth Tally und der Waldinsel ohne Nahm, wo sie nur etwas über 300 Klafter breit ist, am breitestens ist sie wo der Rszibabach hinein fällt, daselbst ist vie 300 Klaftern breit. Die Überfuhr ist an dem Slavonischen Seite hoch, und herüber niedrig, bey der Sandbanck auf beyden Seiten hoch, unter der Sandbanck aber bey Einlauf der Ssziba sind die Ufer in Slavonien verlaufend, in Ungarn hoch und steil, dessgleiches bey der Hadla Insel. Die Rsziba bey kleinen Wasser in der Gegend von Weiska 7 Fuss tief, hat sumpfigen Boden, und kann niergends mit Wägen passiret werden. Die Weis ist bey kleinen Wasser nur $2\frac{1}{2}$ Fuss tief, und kann mann bey Weiska mit leeren Wegen durch. Der Para graben ist bey kleinen Wasser 3 Fuss tief. Der Mostonka Sumpf ist durchaus sehr tief, mann kann nur in sehr trocknen Jahren an einigen Orthen durchfahren, bey Bacs ist eine Brücke, und bey Terrany ein Stäg. Der Prka Graben und sein Morast, sind zwar nicht tief, aber doch nicht zu passiren. Alle diese Wässer

treten im Juni und August aus, und überschwemmte alles bis Weiska, bis an das Bacszer W(irths) H(aus) an der Braniovina, und bis an die Weingärten von Carabukowa, die Überschwemmung dauert längstens 14 Tage, und wenigstens 8 Tage, wo alles unter Wasser ist.

4. Die Bronievina Waldung, ist lauter hochstämmige Eichen, und meistens mit Sträuchern durchwachsen, und ist daher ausser denen Weegen nicht zu passiren. Der Wald am Sumpf im Reziba Graben ist auch hochstämmiges Eichenwald.
5. Der Sumpf zwischen der Braniewina, und Weis ist nie zu passiren. Eben so ist der zwischen der Weis und dem Rsziba Graban, besonders wegen des dicken Rohres nicht zu passiren. Von gleicher Beschaffenheit ist der Sumpf an der Prka. Der Sumpf zwischen der Donau und dem Wald ist ebenfals niergends zu passiren, ausser in sehr trocken Jahren neben der Rsziba um im Wald Holz zu fällen. Die kleine Rsziba ist bey trocken Jahren an vielen Orthen ganz trocken.
6. Die Landstrasse von der Überfuhr bey Tally ist nur bey gutten Wetter trocken, bey Überschwemmungen der Donau aber ohngeachtet der Brücken nicht zu passiren. Die Brücken werden alle in gutten Stand erhalten; Die Weege von Bacs durch die Braniovina Wald sind bey anhaltenden Regenwetter fast überall unter Wasser gesetzt, und daher schwer zu passiren. Die Weege von Terrany sind überall gut, wenn nicht gar starcker Regen fällt. Der Weeg von Weiska auf Carabukowa ist ausser denen grossen Überschwemmungen durchaus fahrbar und jener in das Caluginer Kloster von Badian ist allezeit fahrbar. Der Fusstieg von Weiska gegen Tally ist bey der geringsten Überschwemmung gar nicht, und wegen vielen Regen und Sträuchen in Wald auch bey trocken Wetter schwer zu passiren.
7. Die umliegende Gegend auf Ungarischen Seite ist flach, jene Slavonischer aber durchaus hoch, daher Dominant; Erdót in Slavonien scheint der höchste Punct in dieser Gegend.

2

Sect. 39

Stadt *Bács*

1. Kloster Badian 3, Weiska $2\frac{3}{4}$, Bogojeva 5, Carabukowa $4\frac{1}{4}$, Terrany $1\frac{3}{4}$, Söllenez $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Liegt meist in Col(onne) XV. Sect(io) 39. Hat die evän (?) Kirche, die Klosterkirch und Convent, das Comitathaus, und ein Haus in der Stadt.
3. Die Donau ist am schmalsten zwischen dem Slavonischen Orth Tally und der Waldinsel ohne Nahm, wo sie nur etwas über 200 Klafter breit ist, am breitesten ist sie wo der Rszibabach hinein fällt, daselbst ist nie 300 Klafter breit. Die Überfuhr ist an dem Slavonischen Orth Tally. Die Ufer bey Tally sind auf der Slavonischen Weite hoch, und herüber niedrig, bey der Landbauch auf beyden Seiten hoch, unter der Landbanck aber bey Einlauf der Rsziba sind die Ufer in Slavonien verlaufend, in Ungarn hoch und steil, dessgleichen bey der Hadla Insel. Die Reziba bey kleinem Wasser in der Gegend von Weiska Fluss tief hat sumprigen Boden, und kann niergends mit Wägen passiret werden. Die Weis ist bey kleinem Wasser nur $2\frac{1}{2}$ Fuss tief, und kann mann bey Weiska mit leeren Wägen durch. Der Pata graben ist bey kleinen Wasser 9 Fuss tief. Der Martonka Sumpf ist durchaus sehr tief mann kann nur in sehr trocken Jahren an einigen Orthen durchfahren, bey Bacs ist eine Brücke, und bey Terrany ein Stäg. Der Prka Graben und sein Morast sind zwar nicht tief, aber doch nicht zu passiren. Alle diese Wässer treten im Juni

und August aus, und überschwemmte alles bis Weiska, bis an das Bacser W(irths) H (aus) an der Braniovina, und bis an die Weingärten von Carabukowa, die Überschwemmung dauert langstens 14 Tage, und wenigstens 8 Tage, wo alles unter Wasser ist.

4. Die Branievina Waldung, ist lauter hochstämmige Eichen, und meistens mit Sträuchern durchwachsen, und ist daher ausser denen Weegen nicht zu passiren. Der Wald am Sumpf in Rsziba Graben ist auch hochstämmiges Eichenwald.
5. Der Sumpf zwischen der Braniewina, und Weis ist nie zu passiren. Eben so ist der zwischen der Weis und den Rsziba Graben, besonders wegen des dicken Rohres nicht zu passiren. Von gleicher Beschaffenheit ist der Sumpf an der Prka. Der Sumpf zwischen der Donau und dem Wald ist ebenfals niergends zu passiren, ausser in sehr trocknen Jahren neben der Rsziba um im Wald Holz zu fällen. Die kleine Rszina ist bey trocknen Jahren an vielen Orthen ganz trocken.
6. Die Landstrasse von der Überfuhr bey Tally ist nur bey gutten Wetter trocken, bey Überschwemmungen der Donau aber ohngeachtet der Brücken nicht zu passiren. Die Weege von Bacs durch die Braniovina Wald sind bey anhaltenden Regenwetter fast überall unter Wasser gesetzt, und daher schwer zu passiren. Die Weege von Terany sind überall gut, wenn nicht gar starcker Regen fällt. Der Weeg von Weiska auf Carabukowa ist ausser denen grossen Überschwemmungen durchaus fahrbar und jener in das Calugier Kloster von Badian ist allezeit fahrbar. Der Fussteig von Weiska gegen Tally ist bey der geringsten Überschwemmung gar nicht, und wegen vielen Reben und Strauchen im Wald auch bey trocknen Wetter schwer zu passiren.
7. Die umliegende Gegend auf Ungarischen Seiten ist flach, jene Slavonischer aber durchaus hoch, daher Dominant; Erdöt in Slavonien scheint der höchste Punct in dieser Gegend.

3

Sect. 39

Vaiszka

1. Kloster Badian $\frac{1}{4}$, Tally $3\frac{3}{4}$, Carabukowa 4, Racs Milidiz $5\frac{1}{2}$, Bogojeva $4\frac{3}{4}$, Bacs $2\frac{3}{4}$ (Stunden).
3. Die Donau ist am schmalsten zwischen dem Slavonischen Orth Tally und der Waldinsel ohne Nahm, wo sie nur etwas über 200 Klafter breit ist, am breitesten ist wo der Rszibabach hinein fällt, daselbst ist vie 3000 Klafter breit. Die Überfuhr ist an dem Slavonischen Seite hoch, unter der Landbanck aber bey Einlauf der Rsziba sind die Ufer in Slavonien verlaufend, in Ungarn hoch und steil, dergleichen bey der Hadla Insel. Die Rsziba bey kleinem Wasser in der Gegend von Weiska 7 Fuss tief, hat sumpfigen Boden, und kann niergends mit Wägen passiren werden. Die Weis ist bey kleinem Wasser nur $2\frac{1}{2}$ Fuss tief, und kann man bey Weiska mit leeren Wagen durch. Der Para graben ist bey kleinen Wasser 9 Fuss tief. Der Mostonka Sumpf ist durchaus sehr tief, mann kann nur in sehr trocknen Jahren an einigen Orthen durchfahren, bey Bacs ist eine Brücke, und bey Terrany ein Stäg. Der Prka Graben und sein Morast, sind zwar nicht tief, aber doch nicht zu passiren. Alle diese Wässer treten in Junio und August aus, und überschwemmte alles bis Weiska, bis an das Bacser W(irths) H(aus) an der Braniovina, und bis an die Weingärten von Carabukowa, die Überschwemmung dauert längstens 14 Tage, und wenigstens 8 Tage, wo alles unter Wasser ist.

4. Wie bey Stadt Bács.
5. Wie bey Stadt Bács.
6. Wie bey Stadt Bács.
7. Wie bey Stadt Bács.

4

Sect. 39

Kloster Bogian

1. Dorf Badian $\frac{1}{4}$, Bacs 3, Weiska $\frac{1}{4}$, Tally 4 (Stunden).
2. Die Kirche, das Kloster und Wirthshaus.
3. Wie bey Vaiszka.
4. Wie bey Stadt Bács.
5. Wie bey Stadt Bács.
6. Wie bey Stadt Bács.
7. Wie bey Stadt Bács.

Sectio No. 40

1

Sect. 40

Bogyan

1. Weiska $\frac{1}{2}$, Kloster Badian $\frac{1}{4}$, Plavna $1\frac{1}{2}$, Bukin $4\frac{3}{4}$, Bacs 3 (Stunden).
2. Die Kirche und das an der anstossendes Section liegende Callugier Kloster.
3. Der Weis Graben ist hier nicht zu passiren.
4. Hoche Eichen Waldung mit Gestrüpp vermischet.
5. Der Morast ist niergends zu passiren.
6. Sink beym geringsten nassen Wetter schlecht.

2

Sect. 40

Plavna

1. Bacs 3, Butyan $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
3. Der Weisgraben ist von hier bis an die Donau an mehreren Orthen zu passiren.
4. (Siehe Bogyan).
5. (Siehe Bogyan).
6. (Siehe Bogyan).

3

Sect. 40

Novo Sello

1. Plavna $1\frac{1}{2}$, Bukin $2\frac{3}{4}$, Bacs $3\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Die Kirche, und das Wirthshaus.
3. Hier und bey Wukowar sind Überfuhrten über die Donau doch ist letzere sehr unbeträchtlich.
4. (Hoche Eichenwaldung mit Gestrüpp vermischet.)
5. Beyde Moräste lincks und rechts sind nicht zu passiren.
6. (Sind beym geringsten nassen Wetter schlecht.)
7. Das Ufer von Sirmien bestreicht die ganze Plaine vor sich.

Sectio No. 41

3

- In dieser Section ist nur ein Theil der Donau welche die Beschaffenheit wie bey Nova Szelló hat.
4. Die Waldung ist wie oben.

KLEIN KUMANIEN
COLONNE XV.

Sectio No. 26

1

Sect. 26

M(ar)kt *Szabad Szalas*

1. Fülep Szalas $1\frac{1}{2}$, Isak $3\frac{1}{4}$, Kecskemet 10 (Stunden).
2. Eine Kirche ohne Freüdthofmauer, im Mittel des Dorfes das Gemeinde Hauß.
3. Der Morast Kés Janoss Retya hinter denen Sand Hügeln. Dieser trocknet nie völlig aus und ist nur in Sommerzeit da, wo er sehr schmal ist, durch zu waden. Die Gräben nahe bey dem Dorf gegen St. Miklos zu halten immer Wasser, doch sind selbe an vielen Orten zu Pferd und allenfalls zu Fuß zu passiren.
4. Eine Baum Schulle hinter den Morast Kés Janoss Retya um den Hügel Telek Hegy.
5. Die Wiesen gegen St. Miklos sind zimlich trocken und etwa nur in sehr naßen Jahren morastig. Die Wiesen zwischen der Kecskemeter Straße und dem Mayer Hoff Adadshasz sind sehr sumpfigt, auch in denen trocknesten Jahren wegen der vielen Rohr Wurtzen und tiefen Löchern kaum zu Fuß zu passiren. Der Sumpf zwischen dem Dorf und dem Weingarten ist selben mit Fuhrwerk zu passiren. Die Wiesen hinter dem Wirths Haus Kes Ballaszy Csarda jennseits den Sand Hügeln sind sehr gut, nur das die dazwischen liegende Moräste nie austrocknen.
6. Die Communications Straße von Szabadszalas nach Kecskemet über den Sumpf; bey dem Dorf sind Erd Dämme (welche aber bey schlechten Wetter beständige Außbeserung bedürfen) mit 5 dazwischen liegenden Brücken; über die Sandhügel ist der Weeg bey trockener Witterung sehr beschwerlich; ohnweit dem Hügl Telek Hegy befindet sich über den Morast ein Damm und eine Brücke wie oben; hinter Kis Ballasi Csarda fangen Sandhügeln wie die vor erwähnten an; der Überrest der Straße ist, wie in diesen Gegenden überhaupt, sehr gut bey trockenen und sehr schlecht bey naßen Wetter. Die Communications Straße nach Isack gehet gleichfalls über die Erddämme und 5 Brücken bey dem Dorf und ist, da selbe sandigen Boden hat, bey jedem Wetter von guter Beschaffenheit. Bei sehr trockener Zeit ist ein viel kürzterer Weeg durch den Sumpf bey dem Dorf und ist wohl zu befahren. Die Straße nach Felethasz theilet sich von der Isaker ohnweit dieses Dorfes. Die Weege gehen durch sandigen Boden und sind imer gut. Die Straße nach Fülep Szalas ist bey trockenen Wetter von sehr guter Beschaffenheit.
7. Die Sandhügeln, von welchen man zwar in die umliegende Gegend weit umher sehen kann, allein wegen ihren geringen Umfangs und lockeren Bodens nicht wohl Posto fassen kann.

2

Sect. 26

Fülep Szalas

1. Szabadszallas $1\frac{1}{2}$, Isak $2\frac{1}{2}$, Kecskemet 10 (Stunden).
2. Die Kirche ohne Kirchhofmauer, das Gemeinde Hauß.
3. Der Morast Lapposa halt imer Waßer, kann aber doch dem Hintok Hegy Hügel gegenüber passiret werden. Der Morast Kes Janoss Retya ist nur über den darüber gemachten Damm zu passiren.
4. Hat eine Baumschull links von der Kecskemeter Straße, neben den Morast.

5. Der Sumpf vom Dorf bis an die Sand Hügeln ist bey trockener Zeit zu passiren; zum Theil ist selbe mit Erd-Dämmen und Brücken versehen, übrigens von der Beschaffenheit wie oben.
6. Der Weeg nach Szabad Szallas wie oben. Nach Kecskemet über die auf dem Sumpf erbaute Erddäme; fernere neben und durch die Sandhügeln, woselbst der Weeg nach einigen Regen bequemer als bei trockenem Wetter ist; mittelst eines Erd Dammes über den Kes Janos Retya Morast und bei Kes Balassi Csarda abermahls über Sandhügeln, wo der Weeg bey trockenen Wetter für Fuhrwerck außerordentlich beschwerlich ist; der Überrest des Weeges ist gut. Nach Isak gehet der Sandhügel Weeg auf das Würths Haus Harnas Hotara um, und ist sehr gut. Es giebt auch noch einen kürtzern, aber beschwerlicheren Weeg durch die Sandhügeln. Nach Hallas gehet der sumpf- und morastige Weeg über die Damme bey dem Dorf und dann längst den Sandhügeln, und ist gut. Bey trockenen Wetter kann der Weeg verkürzet werden, wenn man die Sümpfe passiret.
7. Die Sand Hügeln zwischen Fülep Sazzlasz und Isak, welche außer einer zimlich weiten Aussicht von keiner sonstigen Bedeutung.

3

Sect. 26

Isak oder Jesák

1. Szabad szalas 3 $\frac{1}{4}$, Fülep Szalas 2 $\frac{1}{2}$, Kecskemet 7 $\frac{3}{4}$ (Stunden.)
3. Die Moräste jennseits der Sand Hügeln Pes-Balassi Csarda trocken zwar nie aus, sind aber unbeträchtlich.
5. Die Wiesen gegen Kis Janos Retya sind sumpfig und stehen im Winter größten Theils im Waßer. Die Wiesen hinter dem Agoss Hegy Hazer Würthshauß sind in allen Jahrs Zeiten trocken.
6. Nach Szabad Szallas u(nd) Fülep Szallas sind die Weege von oberwähnter Beschaffenheit. Nach Kecskemet ist der Boden sandig, und der Weeg nur gegen den Agossegy Hazer Würths Hauß beschwerlich.
7. Der Hügel Kettös-Halom ohnweit dem Weingarten, von welchen man die ganze Plaine bis nach Adadhasz und rechts und links um die Sandhügeln übersehen kann. Dieser comandiret den herumliegenden Terrein gegen die Straße von Fulep Szallas nach Kecskemet.
8. Dieser Ort wird in der folgenden Sect(io) Nro. (1) umständlicher beschrieben werden.

Sectio No. 27

1

Sect. 27

Izak oder Jesak

1. Fulep Szallas 2 $\frac{1}{2}$, Akastu 4, Kis Koros 6, Watkert 7, Felegyhaza 11, Paky M(ayer) h(of) 2 $\frac{1}{2}$, Kecskemet 7 $\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Eine kleine Kirche auf eine Anhöhe hinter dem Dorf.
4. Bey dem Mayerhof Pahi ist ein Wald von etwa 1500 Schritten lang und der größten Breite 1000 Schritt, sehr dicht und bestehet aus hochstämmigen Eichen. Um selben sind viele Gestrüppe.

5. An der Straße rechts, welche von Fülep Szallas nach Akastu gehet, sind sumpfigte Wiesen. Bey Izsak ist der groste eine Meile lang und fast durchgehends 3500 Schritte breit. Morast Kolotno genant trockenet niemahls aus und ist gantz mit Schilf bewachßen; die daran stossende Wiesen sind trocken. Der Morast Csiraszek trockenet fast ganz aus bey anhaltender trokenen Witterung. Der folgende behält dennoch Wasser. Die kleinen Lacken verseichen ganz.
6. Die Weege sind sandigt, besonders jene nach Felegyhaza, wo man auf eine halbe Stunde weit schon in starcke Sand Berge kommt, welche weiter eine $\frac{1}{4}$ Stund dauern. Die übrigen Weege als die nach Segedin, wo die Salz-Fuhren von den obern Ortschaften über Fülep Szallas, Potra Meyerhoff über Kaskantyu W(irths) H(auß) fahren, selbe haben bey Pahi Meyerhoff beschwerliche Weege, sodann gehet es besser über die Pusten.
7. Über den Kolotne Morast sind starcke Sand Berge so lange, als der Morast reicht; ihre gröste Breite ist etwa 4000 Schritte, sind zu keine Posto tauglich, weil selbe sehr schmall und lauter loker Sand sind; von selben kann man gegen Akastu, Fülep Szallas, Szabad Szallas die Pusten übersehen. Die Sand Hügeln, durch welche die Straße von Isak nach Felegyhaza gehet, sind von nemlicher Beschaffenheit, und man übersieht die Pusten bis Felegyhaza und Kecskemet. Die Sans Hügeln weiter gegen Potra sind von nemlicher Beschafenheit.

2

Sect. 27

Pahy M(ayer) H(of)

1. Isak od(er) Isak $2\frac{1}{2}$, Akastu 2, Kiskoros 3, Watkert 4 (Stunden).
2. Hat einen gemauerten Schitt-Kasten, der separirt stehet.
4. Wie oben.
5. Der Kolotno Morast, siehe Nro. 1.
6. Die vorbey gehende Straße von Akastu nach Kecskemet ist zimlich gut, auch ohne viel Sand.
7. Hat gantz nahe starke Sandhügeln; von selben ubersieht man die Pusten bis Fülep Szallas, Szabad Szallas und Akastu.

Sectio No. 28

1

Sect. 28

Kiskőrös

1. Akastu $2\frac{1}{2}$, Isak 6, Fülep Szallas 6, Felegyhaza 14, Potra M(ayer) h(of) 4, Watkert $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Ein grosses Würths Hauß, so frey im Ort stehet.
3. Den Himel Teich und die daran stossende kleine Teichel, welche niemahls austrocknen, auch keinen Ablauf haben, sondern von den zusemmen flüssenden Regen Wasser sich formiren.
4. Bey dem Potor Mayer Hof sind Eichen Wälder, welche sehr schütter und längst denen Sandhügeln zerstreüt meist einschichtig stehen, und nur am Meyerhof ist ein Stück, so etwas dichter. Am Ort selbst ist auf $\frac{1}{4}$ Stund entfernet ein Gehöltz, so eben dicht ist.

5. Der Morast Groß Budösto halt beständig Waßer, und ist die Helfte mit dichtem Rohr bewachsen. Gegen Akastu sind starcke Sümpfe, trocken nicht gäntzlich aus, folglich auch nicht zu passiren.
6. Die Landstraße von Pest über Akastu und Kis Körös nach Segedin ist allezeit practicable, zum Theil sandig. Die Weege sind Communications Weege in die benachbarte Ortschaften und auch von guter Beschaffenheit. Die Landstraße, so von Pest über Fülep Szallas komet; gehet bey dem Würths Hauß Karkantya vorbey und über den Mayerhof Potra weiter nach Szegedin, ist eben theilweis Sand und eben practicable.
7. Die Sandhügeln, wo die Weingärten des Orts sind, dann die Reihe der stareken Sand Hügeln, welche gegen Isak zu laufen sind impracticable zu durch ziehen; bey dem Potra M(ayer) H(of) sind sie mit Gestrüpp bewachsen.

Sectio No. 29

1

Ketzel

Sect. 29

1. Halas $5\frac{1}{2}$, Csaszar Töltes $3\frac{1}{4}$, Akastu $5\frac{1}{4}$, Vadkert $3\frac{1}{4}$, Kis Körös $2\frac{3}{4}$ (Stunden).
4. Gleich an dem Dorfe ist ein mittelstämiger Eichen Wald.
5. Befinden sich hin und her Wiesen, können aber, wo die Weege nach Hallas und Kiskörös gehen, imer passiret werden. Der sogenannte Czukaszto, so sich gegen Akasto ziehet, ist tief und trockenet niemals aus.
6. Der Weeg nach Halas ist imer gut. Jener nach Jankawecz wegen Sandhügeln beschwerlich. Nach Hajas bey dem Dorfe wegen sandigen Boden beschwerlich, sodann aber imer gut. Der nach Kallocza und Vatkert gleichfalls. Die Landstraße von Csaszartöltös über Akasto nach Pest kann, wenn die Wiesen gegen Akasto nicht gäntzlich aus (!), nur mit Mühe passiret werden, in welchem Fall bey Dömotery Würths Hauß eine andere über Kiskörös gebrauchet werden muß.
7. Fast die ganze Gegend, besonders aber die Seite gegen Halas ist theils mit hohen, theils mit niedrigen Sandhügeln umgeben. In dieser Gegend dominiret der schwache Rücken bey denen Vatkert Sallasen.

2

Vadkert

Sect. 29

1. Majsa $1\frac{1}{4}$, Halas 5, Ketzel $3\frac{1}{4}$, Isak 7 (Stunden).
4. Am Dorfe befindet sich ein hochstämmiger Wald, welche aus Eichen mit darunter gemängten Aspen bestehet.
6. Bey diesen Dorfe gehen 3 Hauptstraßen die eine von Kecskemet nach Hallas, die andere von Segedyn über Kiskörös nach Pest, und die 3te von Hallas über Kiskörös eben nach Pest, welche meistens über Hutweyden gehen und bequem zu passiren sind; nur komet anzumerken, das jene von Hallas nach Pest hin und wieder etwas Sand, auch linckerseits imer starcke Sandhügel hat, so sich anfänglich in der Breite auf $\frac{3}{4}$ Meil erstrecken, sodann aber gegen Dorfe sachte sich verliehren. Dann sind noch über diese die Dorf Weege, wo einer von Hallas anhero über Hudweyden gehet, der von Ketzel aber, so eben anhero komet, ist wegen Sand beschwerlich.
7. Fast die ganze Gegend, besonders aber die Seyte gegen Halas ist mit hohen und niedrigen Sandhügeln umgeben.

Sectio No. 30

1

Sect. 30

Debear

1. Pogurdi 1, Ketzal $2\frac{3}{4}$, Halas $5\frac{1}{4}$ (Stunden).
3. Die alhier befindlichen Teicheln trocken bey anhaltender Dürre fast gänzlich aus.
5. Die hier befindlichen Wiesen sind etwas naß, doch trocken selten bey heüterem Wetter gänzlich aus, und können selbe durchgehends passiret werden.
6. Die hier befindlichen Weege und Straßen sind von zimlich guter Beschafenheit.
7. Hat sehr viele Sandhügeln.

COLONNE XV.

Sectio No. 31

1

Sect. 31

Jankowacz

1. Hallas 5 (Stunden).
3. Die hier befindliche Teiche sind sehr seicht, können auch meist übergangen werden.
4. Hat zwey kleine ohnbedeutende Wäldel.
5. Die hier befindliche Wiesen sind meist mit Sümpfen durchschnitten, welche aber bey anhaltender Dürre fast gänzlich austrocknen.
6. Die hier befindlichen Landstraßen sind eben so wie die übrigen Weege beschaffen, und für jedes Fuhwerk practicable.
7. Die höchste Höhe ist unter der Landstrassen, welche die Gegend dominiret. Die Sandhügeln sind von zimlicher Höhe, von welchen man vieles übersehen kann.

Sectio No. 32

1

Sect. 32

Melykuth

1. M(aria) Theresiopol oder Szabatka $6\frac{3}{4}$, Almas 3, Tatahaza 2, Sz(ent) Ivany 4, Jankowacz $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
6. Die Straßen nach Halas und beyde nach Szegedin sind wegen Felddhöhen etwas beschwerlich. Die Straße nach Theresiopol gehet meist durch Felder und ist bequem zu passiren. Jene so bey Tatahaza vorbeÿ und nach Baja gehet, passiret lauter Felder und ist außer einigen schwachen Höhen gut zu passiren. Alle übrige in vorbenannte Ortschaften gehende Weege gehen theils über Felder und theils über Hutweyden.
7. Der Hügel Szalma Hegy dominiret diese Gegend.

Tatathaza vel Tathaza

1. Melikut 2, Almas $1\frac{1}{2}$, Jankowacs $3\frac{3}{4}$, Theresiopol 8 (Stunden).
5. Die Sümpfe bey diesem Ort trocknen niemahls aus, hintern aber dennoch die Passage nicht, weil der über selbe gemachte Damm bey Mathiowics Würths hauß sich imer in brauchbaren Stand befind(et).
6. Die Straßen nach Sz(ent) Ivany und so weiters nach Baja, dann jener von Marie Theresiopol nach Baja. Ersterer (!) gehet etwas über Felder, sodann aber über bloße Hutweyden bequem. Der Weeg nach Jankowacz und jener von Bikecz nach erst erwähnten Ort gehen gleichfalls über Felder und Hutweyden gut.
7. Die ganze Situation bestehet in linden und mässigen Höhen, die fast einerley Hohe haben.

Sectio No. 33

1

Sect. 33

Almás

1. Melikut 3, Tatahaza $1\frac{1}{2}$, Sz(ent) Ivan 2, Csavoly 4, Bikis 4, Borsod 4, Madaras Pusta 1, Baymak 2, Kumbeya Szallasen $1\frac{3}{4}$, Radonitz M(ayer) H(of) $1\frac{1}{4}$, Pertekowitz Pusta 1 (Stunden).
2. Ein (!) Kirche.
3. Der flüssende Morast ist 8 bis 16 Klafter breit, 2 bis 3 Schuh tief bey ordinari Wasser; im Fruh Jahr und anhaltenden Regen überschwemet solcher beyderseits die Gegend auf $\frac{1}{2}$ Stund weit, und hemet manchmahl die Passage auf 6, 8 auch mehrere Täge, ist zu selbiger Zeit über eine Klafter tief; trocknet niemahls ganz aus, ist nur an den gemachten Brücken und wenigen angemerckten Orten zu passiren.
6. Die da befindliche Weege und Straßen sind durchgehends für alle Gattung Fuhrweesen practicable.
7. Der Berg Ostrihat oder Almaser Berg, dann Perin Hat nicht weit da von dominiret die Gegend.

Sectio No. 34

1

Sect. 34

Bajmak

1. Karczmar $\frac{1}{8}$, Almas $\frac{1}{4}$, Teresiopol $6\frac{1}{2}$ (Stunden).
3. Die da befindliche Teiche sind von keiner Erheblichkeit, deren Wasser ist vor Menschen und Vieh genußbar.
5. Die hier befindlichen Wiesen sind trocken und gut zu passiren.
6. Alle hier befindliche Weege und Straßen sind für alles Fuhrweesen brauchbar.
7. Meist mit Sandhügeln umgeben.

Sectio No. 36

I

Sect. 35

Patsir,

1. Theresiopol $7\frac{1}{4}$, Bajmak 2, Kagymat 3, Csonopla 3 (Stunden).
5. Die Wiesen sind trocken.
6. Die samentliche Weege sind nur an angedüten (!) Orten etwas aus gefahren.
7. Ist flach und mit einigen Thällern duchschnitten.
8. In dieser ganzen Section sind nur jene kleine, in der Section entworfene Keßel erheblich.

Sectio No. 36

I

Sect. 36

Csonopla vel Csonoplia

1. Zombor 5, Batzier $4\frac{1}{2}$, Kernyaja $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
5. Die kleine Sümpfe, so in dieser Section angedeutet, sind von keiner Bedeutung, und man kann selbe bey trockenem Wetter passiren. Die übrigen aber so wie die zwey, so über den Weeg gehen, und jene, so neben selben angedeutet, können nicht passiret werden, doch erschweren die die Passage im geringsten nicht, und die daran stossende Weege werden dadurch nicht unbrauchbar gemacht.
6. Die Land Straße, so über Csomopol und Kernyaja nacher Peterwardein gehet, ist zu allen Zeiten, so wie sie durch diese Section gehet, allezeit practicable. Von gleicher Beschaffenheit sind alle übrige Weege.
7. Die in dieser Section angedeutete Wand dominiret die ganze Gegend. Ruckwärts aber ist der Terrain durch Felderhohungen, welche lauter seichte Kessel machen, etwas ungleich; doch hintert es die Passage im geringsten nicht, so das man auch mit Ladung überall passiren kann.
8. Diese zwey Dörfer (Csonopla und Kernuja) haben gleiche Situation.

2

Sect. 36

Kernuja vel Kernaja

1. Zombor 2, Csonopla $1\frac{1}{2}$, Batzier $5\frac{1}{2}$, Bajsa $6\frac{1}{2}$, Szibatz 2, Rokletiz $5\frac{1}{2}$ (Stunden).
- 5—8. (Siehe Csonopla).

Sectio No. 37

I

Sect. 37

Waprawaz vel Vepravacz

1. Sczibots $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Die Kirche.
3. Die Feld Brunnen ausgenohmen, ansonsten giebt kein anders Waßer.
5. Die Wiesen sind trocken.

6. Die Weege sind nach Art der Witterung beschaffen und bey anhaltender naßen Witterung auch im Früh Jahr und Herbst fast grundloß.
7. Ohnbedeutende Feldhöhen, welche bloß nur Aussicht dienen.

2

Sczibats

Sect. 37

1. Kula 4, Kernyaja $2\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. (Siehe Weprawaz).
3. Alhier ist ein stehendes Waßer, welches einen morastigen Grund hat, bey mittleren Waßer 3 bis 4 Schuh tief ist, und in trockenem Jahrs Zeiten auch selten aus trockenet.
5. Die Wiesen sind trocken, die Sümpfe aber nicht zu passiren.
6. Wie oben erwähnt werden.
7. Der Ort liegt theils auf einem Absatz, welcher sich auf einige Meilen erstreckt; in diesen Absatz giebt es quere durch das Feld laufende Thäler, welche auf dem Absatz tief, gegen das Feld aber seichter werden, auch über 100 Schritte breit sind. Diese erhabene Gegend ist nicht eben, sondern Wellen förmig, doch sind die Vertiefungen zu seicht, um sie im Plan andeuten zu können, aber tief genug, um sich auf die Lauer zu legen. Ferners giebt es Flecke Acker, die ganz öde liegen, auf welchen so hohe Disteln wachsen, die alle Aussicht benehmen.

3

Prestowaz vel Brestowacz

Sect. 37

1. Weprowaz 4, Sczibats $3\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Die Kirche.
5. Die Wiesen sind trocken, auch die Sümpfe sind, bey anhaltenden Regen Wetter ausgenommen, zu passiren.
6. Die Weege können nur bei anhaltender guten Witterung mit schweren Fuhren befahren werden, bey Regen-Wetter sind selbe besonders im Früh Jahr und Herbst grundloß.
7. Eben.

Sectio No. 38

Sect. 38

Hotcsak vel Hodcsak

1. Prestowacz $3\frac{1}{4}$, Lallics $2\frac{1}{4}$, Phillipowa 2 (Stunden).
2. Die Kirche.
3. Außer denen Brunnen sind hier sonst keine Wässer.
4. Gegen Carabukowa ist ein Gestrüpp, so grösten Theils aus Dornen besteht.
5. Sind trocken.
6. Die Weege können nur bei anhaltender schönen Witterung mit schweren Fuhren befahren werden, beim Regen-Wetter sind solche besonders im Früh Jahr und Herbst fast Grund loß.
7. (Siehe Prestowacz).

Lallicze vel Lalithy

1. Kerestur $1\frac{1}{2}$, Fillipowa $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
- 2, 3, 5. (Siehe Hotsak).
6. Wie oben erwähnt worden.
7. (Siehe Prestowaz).

Keresztur

1. Fillipowa 3, Weprowacz 2, Kuczura $3\frac{3}{4}$, Kula $2\frac{1}{2}$, Retlowacz $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
- 2, 3, 4, 5. (Siehe Hotsak).
6. (Siehe Lallicza).
7. Siehe Prestowaz).

Fillipowa

1. Prestowaz $2\frac{1}{4}$, Weprowacz 2 (Stunden).
3. Wie oben.
5. Hat gute trockene Wiesen.
6. Die Wege sind von obiger Beschaffenheit.
7. (Siehe Prestowaz).

*Sectio No. 39**M(ar)kt Bács*

1. Dowarisch 2, Nowasolla $2\frac{1}{2}$, Baracka $2\frac{1}{4}$, Hotsak 4 (Stunden).
2. Das Franciskaner Kloster und Kirche, nebst dem Varos oder Stadt Hauß.
3. Die Mostonka ist, solange selbe durch diese Section passiret, meist ein stehendes tiefes Wasser, bey denen Bacser Weingärten aber wird sie ein Sumpft, und ist bey erst erwähnten Orte eine holtzerne Brücken darüber, und gleich hinter dem Kloster ist im späthen Somer und trockener Jahrs Zeit ein Ort, wo man zu Fuß über solchen passiren kann, auch ist in dieser Gegend ein Steig, der aber so schlecht unterhalten ist, das man solchen ohne Gefahr nicht passiren kann.
4. Der Wald zwischen Bacs Ternay und Solensz heißet die kleine Braniowa, ist meistens hochstämmiges Eichen Holtz, mit Gestrüpp durchwachßen.
5. Die Wiesen sind meist trocken. Das seichte Thal, so ohnweit Ternay um die kleine Braniow nach Bacs sich ziehet, ist die gröste Zeit im Jahr nicht zu passiren, weil bey starcken Regen oder Ergiesung der Donau die Mostonka austritt, und selbiges ofters $2\frac{1}{2}$ Schuh tief unter Wasser setzet, weswegen auch bei Bacs der kleine Damm und Brücke darüber gemacht worden ist.
5. Die Wege und Straßen sind alle gut, besonders in dieser Section, wenn nicht gar anhaltende regnerische Zeiten einfallen, wo sodann die Wege gleich anderen tief werden.
7. Flache Gegend.

8. Das Franciskaner Kloster in Bacs nebst der Kirche und Sacristay ist in Nothfall geschwind haltbar gemacht, wenn die nebenstehenden Häußer niedergerissen werden. Der Kirch Hof hat niedrige Mauren. Das Comitatz Hauß wäre wegen seinen hohen Mauren zu einem Magazin Hauß gut zu gebrauchen. Die kleinen Anhöhen zwischen Barabuty und Sylvas sind die höchsten Puncten dieser Gegend, von welchem man eine gute Aussicht hat.

2

Sect. 39

Szollincz oder Bacs Uj Fallu

1. Hotschak 3, Baraka $1\frac{1}{2}$, Bacs $11\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Eine kleine Kirche.
- 3—8. (Siehe Bács).

3

Sect. 39

Barabuty

1. Fillipowa 2, Lallics 2, Hotschak 2, Barack $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. (Siehe Szollincz).
- 3—8. (Siehe Bács).

4

Sect. 39

Bibenitz vel Pivnicza

1. St. Ivan $1\frac{1}{2}$, Kula $4\frac{1}{4}$, Kerestur 2, Kuczura 3 (Stunden).
2. (Siehe Szollincz).
- 3—8. (Siehe Bács).

5

Sect. 39

Sylwas vel Szilvas

1. St. Ivan 2, Kulpin $2\frac{1}{4}$, Petrowatz $2\frac{1}{4}$, Gaidowra $1\frac{1}{4}$, Baraka $\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Eine Kirche.
- 3—8. (Siehe Bács).

Sectio No. 40

1

Sect. 40

Paraga

1. Sylvas 1, Bibenitz $2\frac{3}{4}$, Toworis $1\frac{3}{4}$, Barabuty $2\frac{3}{4}$, Sellencz Bacs Uj Fallu 3, Bács $3\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Die Kirche.
5. Trocken.
6. Die Wege sind wegen dem weichen Boden bey naßer Witterung sehrübel.

2

Sect. 40

Gajdobra

1. Paraga 1, Sylvas $1\frac{1}{4}$, Cseb $2\frac{1}{4}$, Glossan 3, Obrowaz $2\frac{1}{4}$, Toworis $2\frac{1}{2}$, Bacs $4\frac{1}{2}$ (Stunden).
- 5—6. (Siehe Paraga).

Obrovác

1. Gaydobra $2\frac{1}{4}$, Paraga 2, Tovoris $1\frac{1}{4}$, Nova Sólö $4\frac{3}{4}$, Bukin $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
4. Hier bestehet die Waldung aus Eichen. Daß Gestrüpp auf der Wiesen ist lauter Dorn, welches die Durch Gänge sehr unweegsam machet.
- 5—6. (Siehe Paraga).

Towaris vel Tovarissova

1. Obrowacz $1\frac{1}{4}$, Gaydobra $2\frac{1}{2}$, Paraga $1\frac{3}{4}$, Bibenitz $4\frac{1}{4}$, Barabuty 3, Selensz 2, Bacs $2\frac{1}{4}$, Nova Sólö $4\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Eine Kirche nebst dem Würth's Hauß.
3. Der hier befindlichen morastigen Wäßer sind durchgängig zu passiren und trocken im Somer fast gänzlich aus.
4. (Siehe Obrovác).
- 5—6. (Siehe Paraga).

Bukin

Etliche Häußer befinden sich in Sectio 41.

1. Obrowacz $2\frac{1}{2}$, Toworis $2\frac{1}{2}$, Söllenz 4, Bacs $\frac{3}{2}$, Nova Sólö $2\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Die Kirche nebst dem Pfarrhof.
3. Die Donau, so gleich hier vorbei flüßet, ist in dieser Ort so reißend, das alle Schiffe, so auf dem selben herunterkomen an das Sirmische Ufer geworfen werden. Die Mostonka, die von Bacs herkomet, ist niergends, als bey der Mühle zu Pferd zu passiren; in der trockensten Zeit kann man an einigen Orten zur Noth zu Fuß übergehen.
4. (Siehe Obrovác).
5. Der Morast ist nirgends zu passiren.
6. Die Weege sind schlecht.

*Sectio No. 41**Palanka*

1. Obrowacz $2\frac{1}{2}$, Bukin $2\frac{3}{4}$, Paraga $4\frac{1}{4}$, Gaydobra $3\frac{1}{4}$, Cseeb $3\frac{1}{2}$, Glossan $3\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Das Magazin nebst dem dazu gehörigen Gebäude, 2 Kirchen, das Comitath und Würthshauß.
3. Hier bey Neztin und bey Czeringrad sind Überfuhren über die Donau, worunter die hiesige die betrachtlichste ist.
4. Die Waldung gegen Obrowacz und Bukin bestehet aus Eichen mit Gestrüpp vermischt. Die Waldung an der Insel und am Morast bestehet fast aus lauter Felbern.
5. Die Wiesen rechts von Palanka ist trocken.
6. Die Weege nach Ozeg über die Wiesen und nach Bukin sind mittelmässig. Der Weeg nach Obrowacz ist schlecht.
7. Das Sirmische Ufer bestreicht die ganze Gegend und die Donau.

Sind nur etliche Häußer in dieser Section, der größte Theil des Orts ist in Sectio 41 beschrieben worden.

COLONNE XVI

Sectio No. 24

KLEIN KUMANIEN

1

Sect. 24

Köröser und Berinyer Wirths Hauß und Földiaker Wirthshauß

1. Irsa, Klein 3, Korosser Wirthshauß 1¼ (Stunden).
4. Der Wald bei dem Beriner Wirthshaus ist theils hochstämmig, theils mittelmäßig, mit Gestrüpp verwachsen und nur an angezeigten Orten zu passiren. Jene bey dem Korosser Wirthshauß befindliche Waldung ist ebenfalls hoch- und mittelstämmig meist aber Gestrüpp.
5. Alle hier befindliche Moräste sind auf kein Art zu passiren.
6. Die Post-Straße, so von Orkin nach Kecskemét bey dem Foldiaker Wirthshauß vorbey gehet, ist wegen starcken Sand schwer zu passiren. Und von gleicher Beschaffenheit sind alle übrige Weege und Straßen.
7. Meistens Theils Sand-Hügeln, außer einigen Anhöhen, so die Post Straßen dominiren.

Sectio No. 25

1

Sect. 25

Lajos Wirthshaus

1. Ketskemét 3 (Stunden).
4. Der da befindliche Wald bestehet aus hochstämmigen Eichen. Von gleicher Beschaffenheit ist der hier befindliche kleine Wald. Der große hingegen ist mit vielen jungen Bäumen und Gestrüpp durch wachsen.
5. Die Wiesen sind trocken.
6. Die Poststraßen nach Erkin gehet durch die Weingärten und dann zwischen denen Szalaschen gegen dem Földiaker Wirthshaus, diese ist zwischen denen Weingarten sehr sandig, sonst aber, außer bey sehr schlechten Wetter, in gutten Stand. Die Communications Straße nach Jon zwischen denen Weingarten und einigen Szalaschen, dann über die Sandhügel. Die Straße nach St. Miklos zwischen dem kleinen und alten Wald über die Sandhügel ist längst dem alten Wald sehr sandig, übrigens aber von guter Beschaffenheit. Die Communications Straße von Groß Körös nach Szabad Szallas ist außer denen Sandhügeln sehr gut. Die Straße von Pest ins Pamat ist meistens etwas sandig, doch auch in guten Stande.
7. Die Sand Hügel sind von sehr kleinen Umfang.

Sectio No. 26

1

Sect. 26

Marckfleck *Kecskemet* vel *Egopolis*

1. Szabad Szallas 10, Fulep Szallas 10, Isak $7\frac{1}{2}$, Gros Körös 4, Felegyhaz $6\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Das Rathhauß, General Quartier, Franciskaner Kloster, die reformirte Kirche, Pfarr Kirche, das Piaristen Kloster und Kirche, Caserne, Stadt Keller, die beyden gemein Wirthshäuser, das Magazin vor der Stadt und einige zerstreute, doch nicht anwendbare Häußer.
3. Der Morast bey der Agossegyhazer alten Kirche trockenet nie völlig aus und ist nicht zu passiren.
5. Die Wiesen zwischen der Agossegyhazer und Kerekethazer alten Kirche sind bey naßer Jahrszeit nicht zu passiren.
6. Die Poststraße nach Felegyhaz gehet über die Huthweyde und ist nahe am Ort bei naßen Wetter schlecht. Die Communications Straße nach Hallas gehet über die Hudweyde bey den Kleingärten vorbey nach dem Mathoni Wirthshauß, dann durch die Sandhügel, ist meistens in guten Zustand. Nach Colocza durch die Weingärten und über die Sandhügel an der Sarkezi Csarda vorbey. Nach Fulep Szallas durch die Weingarten und über die Sandhügel des gleichen nach Szabad Szallas. Jener nach St. Miklos durch die Weingärten bei der Maria Cappelle vorbey. Alle diese Weege, in so fern selbe durch die Weingärten und über die Sandhügeln gehen, sind beßer bei naßen als trockenen Wetter. Ferners die Straßen von Pest nach Banat neben der Kerekethazer Kirche und dem Künckseker Wirthshauß vorbey ist außer einigen Stellen, wo der Sand sehr tief liegt, in guten Stand. Alle übrige Weege sind mit den obervähnten von gleicher Beschafenheit.
7. Diese ganze Section ist mit Sandhügeln durchschnitten, welche den Terrain sehr uneben machen.
8. In dem weitläufigen Gärten und Hof der Piaristen ist Raum für ein kleine Heü Magazin, des gleichen in dem gemaurten, vormahls gewesten Freüdhof und nunmehrigen Holtzgarten. Zu Haaber und sonstigen Gedreyds Magazin wäre das Piaristen Kloster, das Franciskaner Kloster und das General Quartier im Noth Fall zumahl das Franciskaner Kloster frey stehet und eine eigene, niergends anstoßende Hof und Garten Mauer hat. Überhaupt ist die Stadt mit einem schmalen morastigen Graben (!) umgeben, über welchen an den Thören Brücken geschalgen sind.

Sectio No. 27

1

Sect. 27

Koneseg Pusta, Mayerhof und Wirthshaus

1. *Kecskemet* $4\frac{1}{2}$, Szabat Szallas 7, Felegyhaza 7 (Stunden). Diese ganze Section bestehet in lauter Pusten oder Predien, auf welcher zerstreute Szallasen, Wirthshäußer und Mayereyen sich befinden, welche in 5 Comitaten gehören.

Sectio No. 28

1

Sect. 28

Potsa Mayerhof

1. Kiskoros 2, Watkert 2, Felegyhaza 10 (Stunden).
3. Der bey dem Mayerhof befindliche Himel Teich trocknet bey anhaltender warmen Witterung auß. Janer bey dem Hügel Söld Halom gleichfalls so wie die übrigen kleinen Lacken.
4. Hat einiges auf den Sandhügeln befindliches Gebüsch, nebst einigen zerstreuten Räumen.
5. Gegen Moritz Gaitya Pusta sind mehrere Sümpfe, die nicht gänzlich austrocknen.
6. Samentliche Communications Straßen sind zu allen Zeiten für jeden Fuhrwerk practicable.
7. Die Sandhügel, welche gegen Isack zu continuiren, sind durch zu marchiren impracticable. Die Section ist in der Mitte mit viellen Sandhügeln versehen.

Sectio No. 29

1

Sect. 29

Taszlar Wirthshaus

1. Watkert 2½ (Stunden).

2

Sect. 29

Bodoglar Wirthshaus

1. Tazlar Wirthshaus 3, Mejsa 1¼ (Stunden).
5. Die Sümpfe in der Gegend von Feldhütter-Haus trocknen niemahls aus, hinderen auch keine Fuhr.
6. In dieser Section sind 3 Haupt-Straßen. Die 1-te von Mejsa nach Watkert über lauter Hudweyden und gut, nur hat sie zu beyden Seiten, besonders aber zur lincken über eine Meile der Länge starke Sand-Hügeln. Die 2-te von Hallas nach Felegyhaza, selbe gehet zwar bei den Bodoglarer Wirthshaus über einige Feldhöhen und gegen Ende der Section über Sandhügel, ist aber sowohl über diese als auch über die gantze Hutweyde gut. Die 3-te von Mejsa nach Kecskemet gehet über lauter Hudweyden, aber gut, diese hat von dem Feldhütter Hauße anfangend nur lincken abwärts starcke Sandhügeln. Die übrigen über die Hudweyden gehende Weege sind eben von guter Beschaffenheit.
7. In der gantzen Section kann eigentlich kein Berg bestimmt werden, der die übrigen dominiren könnte, weil die gantze Situation in blosen Sandhügeln bestehet.

Sectio No. 30

1

Sect. 30

Städtl Hallás Markt

1. Vatgert 5, Jankovatz 5½, Majsa 5½, Ketzl 5½ (Stunden).
3. Einige bei starcken Regen sich zusammen ziehende Timpeln.

5. Die hier befindliche Wiesen sind mit Sümpfen an einigen Orten durchschnitten. Zwischen dem Städtl und den Weingärten befindet sich ein sehr starker impracticabler Sumpf.
6. Die hier befindliche Weege und Straßen sind zu allen Zeiten für alles Fuhrwesen practicable.
7. Hat außer denen im Plan angezeigten Sand-Hügeln keine andere merckwürdige Höhen.

Sectio No. 31

I

Sect. 31

Máda

1. Halas 3 $\frac{1}{2}$, Jankovatz 3 $\frac{1}{2}$, Kis Szallás Wirthshaus 1 (Stunden).
3. Einige unbedeutende Teicher.
5. Die hier befindliche Wiesen sind meist mit Sandhügeln durchschnitten, besonders jene gegen Abend befindliche, wo selbe auch meist mit Sümpfen versehen.
6. Sowohl die Landstraßen, als alle übrige von hieraus gehende Weege sind gut und für alle Gattung Fuhrweesen practicable.
7. (Siehe Hallás).

(COLONNE XVI.)

Sectio No. 32

I

Sect. 32

Tompai Wirthshaus

1. Melykuth 3 $\frac{1}{2}$, Hallas 5 $\frac{1}{2}$ (Stunden).
5. Der Morast Korossetó, so quer der gantzen Section angezeigt ist, kann niergends als auf der Puszta Tompa, wo der Brun steht, ohnbeschwert, dann bei Namtossi Wirthshaus über dem Damm passiret werden.
6. Die Straße von Maria Theresiopol nach Halas und so weiters nach Pest ist anfangs eine $\frac{1}{4}$ Meile wegen starcken Sand sehr hinderlich, kann aber ausgewichen, und jene, so links bey Popit Halom vorbeý gehet und sodann wiederum in erst bemelte fallet, gebrauchet werden, übrigens aber ist solche immer, auch bey dem so genannten Tampaj wirthshauß vorbeý über lauter Hudweiden gut. Jene von Melykut oder Baja nach Szogedin ist gleichfalls bis über Tampaj wirthshauß auf lauter Hutweyden gantz bequem, sodann aber, wo sich der Morast Körösse To endiget, muß der lincke Weeg benutzt werden, weil der rechts liegende mittelmäßige Sandhügel zu passiren ist (!). Die Straße von Melykut nach Maria Theresiopol gehet zwar über Feldhöhen, ist aber bequem. Der Weeg, so von Maria Theresiopol über das sogenannte Nantoszi Wirthshaus nach Majsa gehet, ist schlecht und in jeden Gegenden, wo Sand vorfindig, ganz unkenndbar.
7. Die ganze Gegend bestehet fast in lauter Sandhügel.
8. Bey Tompay Wirthshaus auf der Pusta gleichen Nahmens befinden sich annoch merckmahle der Teüffels Schantze oder Erdög Arok, die theils zu 1, 2, 3 und auch 4 Schuh hoch anzutrefen ist, ihren eigentlichen Ursprung und bey was für Gelegenheit sie erbaut werden, kann nicht ausfindig gemacht werden.

Sectio No. 33

I

Sect. 33

Frey Stadt *Theresiopolis, St. Maria, Szabadka*

1. Horgos 7, Martonos $9\frac{1}{2}$, Kanissa $8\frac{1}{2}$, Szentes 6, Almas, Csontavir 3, Topehia 6, Bajsa 6, Baymak $4\frac{1}{2}$, Katymar 6, Almas 7, Melykut 7, Hallas 7, Dorosma 8, Szegedin $10\frac{1}{4}$ (Studen).
2. Ein Franciskaner Kloster samt Kirche, eine neue, zur Helft gebaute Pfarr Kirche, eine altglaubische Kirche, die Interims Pfarr Kirche, die Cassern samt Spital, Stadt Hauß.
5. Kelbebia Reht trockenet niemals aus, ist außer an einigen Orten gegen der Mitte zu nicht zu passiren; im Früh Jahr pflegt er sich in etwas zu ergiessen, ohne die Passage zu hindern; in der grosten Tiefe hat er 1 Klafter, und auf der Mittagsseite erhobene Ufer, in der grosten Breite hat er 80 und in der kleinsten 10 Klafter. Nagy Telk fließet durch die Stadt in Palitser Theis (!) in Sectio 13, Colonne XVII. ist nicht tief, kann aber dennoch nicht passiret werden, trockenet nie gantz auß.
6. Sowohl die Landstraße, als die übrigen Weege sind zu allen Zeiten gut. Die nach Halas, Almas und Szegedin gehende Weege sind sandig. Jener nach Maissa gehende ist sehr schlecht, wird auch selten befahren.
7. Die Vaguska Horda genant samt der Kette dominiret die Gegend.

Sectio No. 34

I

Sect. 34

Nagy Fény Wirthshaus

1. Theresiopol 4 (Stunden).
5. Hat sehr viele Wiesen, welche meist trocken und daher sicher zu passiren.
6. Sämtliche in dieser Section sich befindliche Weege und Straßen sind von gutter Beschaffenheit und daher mit aller Gattung Fuhrweesen zu befahren.
7. Diese ganze Terrain ist mit seichten, nicht viel bedeutenden Höhen und Sandhügeln durch schnitten.

Sectio No. 35

I

Sect. 35

Rokleticz

1. Potzsir 3, Theresiopol 9 (Stunden).
5. Die Wiesen sind trocken. Der kleine Sumpf, so an Topolia liegt, ist von keiner Wichtigkeit, sondern mehr ein seichtes stehendes Wasser. Das Thal neben der Landstraße, so zwischen denen Nagyvinie Szallaschen und Szabathka durchgeht, ist bey anhaltenden Regen an meisten Orten sumpfig, aber doch zu passiren.
6. Alle in dieser Section befindliche Weege sind außer denen 2 Hohlweegen bey denen Nagyvinie Szallaschen gut und für jedes Fuhrwerk practicable.
7. Ist flach und nur mit einigen Thällern durchschnitten.

Sectio No. 36

1

Sect. 36

Töpolá

1. Bajsa 1½, Hegyes 1¼, Batsier 5½, Ada 10½, Szenta 10 (Stunden).
3. Das in dem Thall von Bajsa angedeüte (!) Waßer hat keinen Nahmen und kann selbe bey trockenem Wetter durch geritten und gefahren werden, ausgenommen gleich hinter dem Dorf Bajsa nicht.
5. Die in dem Thal von Bajsa angedeütete Sümpfe können bei trockenem Wetter passiret werden, bei naßem aber nicht.
6. Die Landstraße, so über Töpolá nach Peterwardein gehet, ist bei naßem Wetter wegen lettigten Terrain schwer zu passiren, bey trockenem hingegen für jedes Fuhrwerk gut. Von gleicher Beschaffenheit sind alle übrige in dieser Section sich befindliche Weege.
7. In dieser Section angedeütet (!) Thállern sind meistens sehr seicht, weil auch der Terrain überhaupt eben, doch, wie gesagt, mit seichten Thállern durchshnitten, die aber die Passag im geringsten nicht erschweren.

2

Sect. 36

Bajcza

1. Topolá 1½, Hegyes 1, Kula 2½, Szivacz 2½, Rokletitz 2¼, Kerniaja 6¾ (Stunden).
3. 5—7. (Siehe Topolá).

Sectio No. 37

1

Sect. 37

Kula

1. Szibots 4, Kis Hegyes 4, Verbasz 2¼, Kuczura 2¼, Bajsa 4 (Stunden).
2. Zwey Kirchen, ein Braühaus mit einer Ringmauer.
3. Das stehende Waßer gegen Verbasz ausgenommen, giebt es alhier nur Feldbrunnen.
5. Die Wiesen sind trocken.
6. Die Weege sind nur bey anhaltender guten Witterung, bey naßem Wetter hingegen sehr unbequem zu befahren.
7. Der Ort liegt an einem Absatz, welcher von Szibats komet und nach Verbasz gehet; in diesen Absatz giebt es tiefe, jedoch trockene Thállern.

2

Sect. 37

Kis Hegyes

1. Turya 5½, St. Thomas 4¼, Bajsa 2¼, Topolá 3¼ (Stunden).
3. Hat im Dorf einige Lacken, übrigens Feld Brunnen.
5. (Siehe Kula).
6. Wie oben Erwähnung geschehen.
7. Liegt in einem Thal. Gegen Kula ist ein steiler Absatz, auf der anderen Seite des Dorfes aber ein sanfter Abfall.

Sectio No. 38

1

Sect. 38

Kuczura

1. St. Thomas $4\frac{1}{4}$, Verbasz $1\frac{3}{4}$, Kerestur 3, Turya $5\frac{1}{2}$, Kula $2\frac{3}{4}$ (Stunden).
3. Nichts wie Feldbrunnen.
5. Sind trocken. Nur gegen Kerestur ist ein Sumpf, welcher eines anhaltenden Regen Wetter ausgenommen bis auf einen Theil bey obigen Dorf zu passiren ist.
6. Von obiger Beschaffenheit.
7. Lincks an dem Weeg nach Kula giebt es kleine Feldhöhen, sonst ist die Gegend eben.

2

Sect. 38

Verbacz

1. Kis Hegyes 4, St. Thomas $2\frac{1}{4}$, Turya 4, Kula $2\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Die Kirche, das Wirths und Richter Hauß.
3. Das stehende Waßer, welches grösten Theils bei Ergießung der Theis anwächst, bei anhaltender Trockne aber ganz aus trockenet, hat morastiger Grund ist solches nur bey denen angezeigten Brücken und Überfuhr zu passiren.
5. Die Wiesen sind trocken.
6. Wie oben erwähnt worden.
7. Liegt an dem nämlichen Absatz wie Kula, theils auch auf selben; dieser verliehret sich bis anhero so, das nur noch von selben eine Böschung gegen dem stehenden Waßer übrig bleibt.

Sectio No. 39

1

Sect. 39

Despot Szent Iván

1. Kerestur, 4 Kuczura 2, Eibenits $1\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Eine Kirche, so schon bald unter Tach ist.
3. Bey Kér stehet ein Waßer, welches die Einwohner Para nennen. Bey Despot St. Ivan ist ebenfalls ein stehendes Waßer, welches Para genannt wird, es ist in trockenen Jahren nicht tief, im naßen aber 6 bis 7 Fuß.
5. Die Wiesen sind in dieser Gegend bei sehr naßer Witterung sehr sumpfig, besonders jene zwischen Kulpin und Dezpote St. Ivan. Das sehr seichte Thal, so von Sylvas nach Dezpote St. Ivan über Schoba durch Ker in die Theis sich ziehet, soll bey naßer Witterung ganz Morast seyn, es wird von denen Einwohnern besagter Örter Para genannt (wie das darin stehende und unter der Rubrique der Wässer angezeigt ist). Eine halbe Stund von Ker gegen die Theis soll beständig stehendes Waßer vorhanden seyn, bey naßen Jahren ist dieses sumpfigte; ganz unbedeutende Thall gar niergends zu passiren als auf dem Damm in Kér, in Schoba, dann auf der Hohe zwischen Ivan und Kuczura, auf der Brücke bey dem Kreütz außer Despot St. Ivan und auf dem Weeg zwischen St. Ivan und dem Ort Sylvas.
6. Die Weege und Straßen sind niergends hohl und überall zu bessern gesucht worden, also ohnweit dem Wirthshaus zwischen Kulpin und St. Ivan, wo an 2 sumpfigten

Stellen beyderseits das Weegs Gräben gezogen seyn, weil bei naßer Witterung die Weege überall und besonder hier schwer zu fahren sind.

7. Meistens flach.

8. Der höchste Punekt in dieser Section wird wohl Kulpyn seyn, von wannen man, wenn kein Dorf da stünde, die gantze Gegend übersehen könnte. Die alte Kommer-Schantze, so bei Despot St. Ivan von merklicher Höhe wird (da sie schon bey Barabuty ohngefähr einen Schuh hoch gesehen wird), gehet zwischen Kulpin und Schoba durch und ohnweit dem Graf Hadikischen Mayerhof vorbey, die Schantze ist am meisten besagten Orten ohngefähr 4 Fuß über den Horizont erhoben, aber so abgerundet, daß sie ohne viele Reparatur auch nicht stückweiße kann gebraucht werden.

2

Sect. 39

Sova

1. Kuczura 2, St. Ivan $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
3. 5—8. (Siehe Despot Szent Iván.)

3

Sect. 39

Kér

1. Kuczura $2\frac{3}{4}$, Szent Thomas $3\frac{1}{2}$, Turya 4 (Stunden).
2. Eine noch nicht gänzlich ausgebaute Kirche.
- 3, 5—8. (Siehe Despot Szent Iván.)

4

Sect. 39

Kulpin

1. Petrovatz $\frac{1}{2}$, Peterwardein 3, Hadik Mayerhof 2, Ker $2\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Eine Kirche; der Graf Hadikische Mayerhof ohnweit Kulpin hat ein steinernes Gebäude.
- 3, 5—8. (Siehe Despot Szent Iván.)

5

Sect. 39

Szylvas

1. Kulpin $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
- 3, 5—8. (Siehe Despot Szent Iván.)

Sectio No. 40

1

Sect. 40

Cséb

1. Petrovacz 2, Glossan 1, Pallanka 3, Gajdora 2, Szylvas $2\frac{1}{4}$ (Stunden).
4. Der herrschaftliche hochstämmige Eichen Wald, welcher Cséb genennet wird, hindert keine Passage.
6. Die Weege nach Szylvas, Petrovac und die übrigen Weege sind über lauter Felder

und Wiesen gut, außer bey anhaltenden Regen wird der Weeg nach Szylvas für schwere Wägen unbequem, weil sich das Waßer in dem Kerész Thall setzet und die Erde erweichet.

7. Liegt eben.

2

Sect. 40

Glossan

1. Futtak 2, Begéles 1, Polanka 4, Cséeb 1, Petrovacs 2½ (Stunden).
4. Ohnweit dieses Dorfes ist der Kirtta Wald, welcher aus hochstämmigen Eichen,(!) mitten in diesem Wald ist ein kleiner Morast, welcher aber denen seitwårths befindlichen Passagen keine Hindernis verursacht.
5. Die geweste Poststraße nach Gaj Dobra, die Weege nach Petrovacs, Cséeb und Piros über lauter flache Felder und Hundweyden, nur ereignet sich gleichfalls der Fall, das die 2 ersten bey anhaltenden Regen durch das Kerész Thal hinderlich werden.
7. Liegt eben.

3

Sect. 40

Petrovacz

1. Kiszacz 2½, Glossan 2½, Cséeb 1½, Szylvas 2½, Kulpin 1 (Stunden).
6. Die Hauptstraße von Szylvas nach Peterwardein, dann jenne Weege nach Szent Ivan, Dezpót, Kulpin, Piros, Kiszacz, Begéles, Glossan, Cséeb und Gay Dobra sind alle über flache Felder gut nur komet anzumercken, das ersterer einige nicht bedeutende Abfälle hat, und letzterer beym Keresz Thal durch starcke Regen beschwerlich ist.
7. Die schwache Höhe zwischen diesen Dorf und Kulpin dominiret diese flache Gegend.

Sectio No. 41

1

Sect. 41

Futtak, Neü

1. Petrovitz 4, Piros 1, Nausatz 2, Begecs 1½, Glossan 2½ (Stunden).
2. Zwey gemauerte Kirchennebst einen schönen Schloß und dann einer gemauerten hohen Kirche in Alt Futok, wie auch einige Häuser sind solide gebaut.
3. Der hier vorbey fließende Donau Strohm hat sehr steile Ufer, ist bey diesem Orte bis 400 Klafter breit, zwischen 2 Klafter, 2 und 3 Schuh tief, in Frühjahr oder anhaltenden Wetter (!) trittet selber aus und überschwemet die Gegend bis zu denen Weingarten und speret nur die eine Passage, so beym Arm des Flußes nach Begecs vorbey gehet, auf 6 Wochen. Der Weeg zur Überfuhr nach Cservetj in das Slavonische wird bey gar zu starcken Ausguß unbrauchbar.
4. Der Ober Wald, so zu diesen Ort gehöret, bestehet in lauter hochstämmigen Eichen und hinder keine Passage, außer beym langwårigen Regen verhinder der darin befindliche Morast die Passage.
5. Zwischen der Donau, Weingarten und Wirthshauß beym Ober-Wald befindet

- sich ein großer Sumpf, welcher aber bei trockenen Zeiten aus trocknet und kürzere Passage nach Bagecs verschafet. Der hinter dem Ober-Wald befindliche Morast ist stätts wässrigt, verursacht aber denen Passagen wenig Beschwernüß.
6. Die geweste alte Poststraßen nach Glossan ist durch lauter flache Felder und durch den Ober-Wald gut, außer bei naßer Witterung, alwo sich der Morast befindet, vor schwere Fuhren etwas beschwerlich. Die übrigen Weege nach Begecs und Petrovitz sind gut.
 7. Jennseitige slavonische Gebürge dominiren diese Gegend.

2

Sect. 41

Begecs

1. Petrovitz $4\frac{1}{2}$, Piros 2, Futtak $1\frac{1}{2}$, Polanka 4, Glossan $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
3. Die bey diesem Ort hart vorbey fließende Donau hat bey trocken Zeiten 1 Klafter, auch 1 Klafter 3 Schuh hohe Ufer, ist beym Orte 260 Klafter breit, zwischen 3 und 7 Klafter tief, in Frühjahr und anhaltenden Regen ergießt sich selbe bis nach Glossan und Cséeber Wirthshauß, hindert aber keine Fahrt als bloß den Weeg zu den Mühlen. Die Überfuhr nach Banostor wird bloß mit kleinen Flößen geleitet, ansonsten findet sich keine Gegend, wo man mit Wägen diesen Fluß passiren könnte.
4. Der Cséeber Wald bestehet in lauter hochstämmiges Eichen und verhindert die Passage im geringsten nicht.
5. Der große Morast, so zwischen diesen Fluß und dem Dorfe Begecs, Glossan und Cséeber Wirthshauß lieget, trocknet beym ausbleibenden Ausguß nur an denen Randen aus, die mittlere Theille aber sind unzugänglich.
6. Die Straßen nach Esegg von Peterwardein über Glossan ist bis zum Cséeber Wirthshaus allezeit gut, von da aus aber, wenn die Donau sich übermässig ergießt, beschwerlich. Die übrigen Weege nach Futtak, Glossan und Petrovitz sind theils über Felder, theils auch über Huttungen gut.
7. Die in Slavonien befindlichen Gebürge dominiren die Diesseitige Gegend.

COLONNE XVII.

Sectio No. 25

KLEIN KUMANIEN

1

Sect. 25

Korcsir W(irths/h/auß)

1. Körös 3 (Stunden).
4. Der Groß und Kleine Telfay Wald bestehet grosten Theils aus jungen Eichen und einigen alten Stämmen, desgleichen der St. Kiraler Wald.
5. Trockene Wiesen.
6. Der Weeg von Körös nach Szabad Szallas ist etwas sandig. Von Keckemet nach Körös nur zum Theil sandig, zumahl zwischen denen Weingärten, übrigens aber sehr gut; zwischen den Weingarten und dem Großen Tolfay Wald befindet sich eine steinerne Brücken über einen kleinen Sumpf. Nach Szolnok zwischen denen

Weingarten sehr sandig bis auf St. Kiralen Wirthshauß, in dieser Strecke ist selbe gleich hinter denen Hidweyds Gräben bey starcken Regen Wetter auf etwa 1000 Schritt sehr morastig und von da, an dem Kocsirer Wirthshauß vorbey ist gut und auf etwas Sand. Die Straße nach Kuzka durch die Weingarten und dem St. Kiraler Wald und an der St. Kiraler Kirche vorbey ist gut. Die Straße von Korös nach Kozka am Kocsirer Wirthshauß vorbey ist bey schlechten Wetter etwas morastig. Die Straße von Wezen nach Felegyhaza neben dem Kocsirer Wirths Hauß und durch den St. Kiraler Wald bey starcken Regen zum Theil morastig.

7. Außer dem Fekete Halom, welcher aber von sehr kleinen Umfang ist, giebt es nicht alß samfte Erhöhungen und einige Sandhügl.

2

Sect. 25

Ketskemet

Siehe Sectio Nro. 26, Collonne XVI. allwo der Ort ausführlich beschrieben werden.

Sectio No. 26

1

Sect. 26

S(ank)t Lorinn W(irths)h(auß) Alparer W(irths)h(auß)

1. Kecs-kemet $3\frac{1}{4}$; St. Lorenz W(irths)h(auß) 2 (Stunden).
4. Der in Sectio Nro. 25 erwähnte St. Kiraler und St. Lorenzer Wald bestehen aus jungen mittleren und einigen alten Eichen.
5. Hat meist trockene Wiesen, bis auf jenne, welche sich in der Gegend der Csongrader Straße befinden und etwas sumpfigt sind.
6. Die Poststraße nach Felegyhaza ist gut, außer gegen das Ende der Section, wo über ein paar Sümpfe Erddämme von schlechter Beschaffenheit gemacht sind. Die Straße nach Csongrad ist den Herbst und Winter durch von schlechter Beschaffenheit. Die Straße nach Alpar geht an dem St. Lorenzer Wirthshaus und der alten Kirche vorbey, ist etwas sandig. Die Straße von Körös bis an das St. Lorenzer Wirthshaus ist bey naßer Witterung sehr morastig. An dem Wirthshauß theilet sich die Straße nach Csongrad und Felegyhaza, welche beyde, besonders die letzte, in naßer Jahreszeit sehr beschwerlich ist. Bey eben dem Wirthshauß theilet sich auch der Weeg von Felegyhaza nach Wázen, gehet an dem St. Lorenzer Wald vorbey und durch dem St. Kiraler Wald und ist derselbe, da er sandig, von guter Beschaffenheit.
7. In dieser Section befindet (!) sich außer einigen seichten Erhöhungen und unbeträchtlichen Sandhügeln nebst den kleinen Hügel Csontos Halom keine Anhöhen.

Sectio No. 27

1

Sect. 27

Marktfleckh *Felegyhaza*

1. Kecs-kemet $6\frac{1}{2}$, Jesak 11, Meischa 7, Kiskörös 11, Watkert 12, Szabadszallas 14, Goldneirsch W(irths)h(auß) 3, Jacob Szallas W(irths)h(auß) $3\frac{1}{2}$, Arany Hot W(irths)h(auß) $1\frac{1}{2}$ (Stunden).

2. Die Kirche im Ort mit gemauerten Kirchhoff, das Districts Hauß, das Gemeinde Rathhauß, ein Gmeind Hauß auf dem Platz, sodann verschiedene andere Burgers Haußer, die zwar solide erbaut, doch aber zu keinen weiteren Gebrauch außer zur Ein Quartierung tange. Am Ende des Orts ist ein mittelmässiges holtzernes Magazin.
3. Außer denen Himmel Teicheln befindet sich hier sonst kein Waßer, diese füllen sich bloß von dem bey entstehenden Regen zusammen schisenden Gewässer. welche aber bey anhaltender Trockne meist aus trocken.
4. Einiges Gestrüpp auf denen Sand-Hügeln.
5. Auf den Wiesen sind meist kleine Sümpfe, die aber grosten Theils bey trockenem Sommer aus trocken. Auf der Orgovaner Pusta halten die großen Sümpfe und Moraste beständig Waßer.
6. Sind meistens sandig, über die Pusten hingegen zum Theil weniger, diese sind nur bloße Communications Weege von einem Ort zum anderen, doch alzeit zu passiren. Die Poststraße, so von Pest über Kecskemet nach Szegedin gehet, hat theilweiß sandigen Boden, ist aber allezeit practicable.
7. Liegt eben.

Sectio No. 28

1

Sect. 28

Gestütt Monostor

1. Felegyhaza $4\frac{1}{2}$, Meischa $4\frac{1}{2}$ (Stunden).
3. Der sogenannte Große Petery To Teich haltet stätts Waßer. Bey der Stutterey ist ein Himel Teich ohne Abfluß, nebst einigen kleinen Lacken.
5. Die Wiesen sind meist sumpfigt.
6. Die Poststraße, so von Felegyhaza nach Szegedin gehet, passiret durch diese Section und ist stätts practicable, von gleicher Beschaffenheit sind alle übrige Communications Weege.
7. Ganz niedrige Sandhügel.

Sectio No. 29

1

Sect. 29

Majsa

1. Halas $5\frac{1}{4}$, Vadkert $7\frac{1}{4}$, Felegyhaza 7 (Stunden).
4. Beym Dorfe ist ein von Felber, Eichen, und Aspen vermischtes Wäldel.
5. Der Szent Laszlo To oder Morast trockenet im Sommer aus, in Frühjahr und Wintertime hingegen ist solcher sumpfigt, mit hin schwer zu passiren. Die übrigen kleinen Moräste und der Petery To, der niemahl aus trockenet, hindert keine Fahrt.
6. Die Straße von Majsa nach Felegyhaza über den berührten Szent Laszlo To ist anfangs bey Mejsa wegen einigen Sandhügeln beschwerlich, sonsten aber über Felder und Hunweyden imer gut, außer wenn der Szent Laszlo Morast zu wäblich und die Brücken nebst dem Damen über selben nicht gut unterhalten werden, nicht zu passiren. Der Weeg von Mejsa zum Kis Pétery W(irths)h(auß), auch die übrige von Dorosma sind über lauter Hutweyden gut.
7. Die gantze Gegend bestehet in Hutweyden und hin und wieder zerstreüte Sandhügel.

Sectio No. 30

JACZIGER

1

Sect. 30

Pállos Szallás

1. Majsa 3 (Stunden).
5. Der meiste Theil der Section bestehet aus lauter Wiesen, dann sind auch sehr viele Sümpfe da, welche aber bey trockenem Wetter meist aus trockenem und sodann zu passiren sind.
6. Sowohl die Landstraßen als übrige Wege sind meist von guter Beschaffenheit.
7. Die Sandhügeln durchschnitten.

Sectio No. 32

1

Sect. 32

Madarás W(irths)h(auß)

1. Hargas 1, Szegedin 5 (Stunden)

5. In dieser Section befinden sich sehr viele Wiesen, ingleichen auch Sümpfe, wovon aber der meiste Theil trocken, durch jene kann man Sommer- und Winters Zeit durch gehen. Jenne Sümpfe aber, welche stets Wasser halten und fast nie austrocknen auf keine Art passirt werden.
6. Sämmtliche diese Section durchkreuzende Wege und Straßen sind von guter Beschaffenheit.
7. Mit Sandhügeln durch schnitten.

(COLONNE XVII.)

Sectio No. 33

1

Sect. 33

Sind lauter zwerstraute Szallaschen und Wirthshäuser ohne Nahmen.

3. Der Palitshar Teich ist 4 bis 500 Klafter breit und das Mittlere 3 Klafter tief, hat überall hohe Ufer, tritt und trocknet nie aus. Der gleich an den Pallitscher Teich anstoßende Vert hat mit obem fast die nemliche Beschaffenheit. Körös Ér, ein fließender Morast, ist 60 bis 100 Schritt breit, keine Ufer, wenn selber austritt, überschwemet er die Gegend in etwas, doch ohne die Passage zu hemmen, zuweilen ergießt er sich aus seinen unterirdischen Quellen, und fließet bey Kanischa in die Theis.
5. Der Ludaser Sumpf ist 3 bis 400 Klafter breit, $\frac{1}{2}$ bis 2 Klafter tief, hat hohe verlaufende Ufer, trocknet niemals aus, hat seinen Ausfluß in die Körös Er.
6. Die Wege und Straßen sind alle gut. Nur das die Szegediner hin und wieder durch Sand gehet.
7. Mit Sandhügeln durchschnitten.

Sectio No. 34

1

Sect. 34

Szabadka Puszta

5. Die hier befindlichen Wiesen werden grösten Theils das anderte Jahr zu Felder bearbeitet.
6. Sowohl die Landstraße als die übrigen Weege sind von guter Beschaffenheit.
7. Gegen Morgen befindet sich eine Kette kleiner Hohen.

Sectio No. 35

1

Sect. 35

Csantavir

1. Kanisa $7\frac{1}{2}$, Szentá $6\frac{1}{2}$, Baja 4, Topolia 3, Maria Theresiopol $5\frac{1}{4}$ (Stunden).
6. Der Weeg nach Topolya und jenne von Szentá nach Topolia und kis Hegyes gehen über Felder und Hudweyden und sind von guter Beschaffenheit. Der Weeg, so von Petrova, Szellai, Mol und Ada nach Csantavir und so weiter nach Maria Theresiopol, gehet imer in dem Tornyos Thall über bloße trockene Wiesen.
7. Der Rucken bey dem Tornyos Thal, auf welchem Szentá Szallaschen sich befinden, dann jener, so sich Hoszu Had Halom nennet, dominiret die gantze Gegend.

Sectio No. 36

1

Sect. 36

Kishegyes Szalas, Szallaschen Petrowocello

5. Trocken.
6. Der Weeg nach Petrowasellay, Moll und Ada über Csantavir nach Maria Theresiopol gehet immer in dem Tornyos Thal über lauter trockene Wiesen gut. Die übrigen über die Hidweyden gehende Weege sind gleichfalls gut zu passiren.
7. Der gantze Terrain bestehet fast in lauter linden Streifen.

Sectio No. 37

1

Sect. 37

Szallaschen Section

2. Die Szallaschen sind schlecht erbaute Hütten, deren einige in der Erde seynd, und von welchen nur das Dach über den Horizont hervorleichtet.
3. Außer denen Feld Brunnen befinden sich alhier keine andere Waßer.
5. Die Wiesen sind trocken.
6. Die Weege sind bey anhaltender guten Witterung gut, bey Regenwetter hart zu befahren.
7. Oben über die Helfte der Section, diesseits des Weeges, welcher von Magyar/Betsce nach Kis Högies gehet, ist eine kleine Felderhöhung, welche einen sehr schwachen Rucken andeüthet. Üter dem Weeg, so oben erwähnt, giebt es sehr schwache Feldhöhen. Und Encks in der Section ist ein Thal welches von Kis Högies komt und gegen St. Thomas gehet.

Sectio No. 35

I

Sect. 38

S(ank)t Thomas

1. Turya $1\frac{3}{4}$, Verbasz $2\frac{1}{2}$, Kis Hogies 5, M(agyar) Betze $5\frac{3}{4}$, Petrovasella $8\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Die Kirche.
3. Bey dem Dorf ist ein stehendes Waßer, welches sich einerseits über Verbasz gegen Kula, andererseits gegen Turya bis Foldvar erstreckt, selbes hat morastigen Grund, wird nach Ereignüß regnerischer Witterung größer, und wenn der Theis Fluß) anschwült; bey großen Waßer kann es blos über die an solchem angedeite (!) Brücken passiret werden. Ohnweit dem Dorfe ist anderer Seits ein 2-tes stehendes Waßer, welches seinen Anfang in dem von Kis Hogies komenden Thale niemt und bey Thurya in das erst beschriebene komt, es hat auch morastigen Grund und ist nur bey denen Weegen zu passiren. Das Trinkwaßer niemt man aus denen Feldbrunnen.
5. Die Wiesen sind trocken.
6. Die Straßen sind überhaupt bey anhaltender trockenem Witterung gut, bey Eegenwetter hingegen sehr schlecht.
7. In dieser Gegend befinden sich zwischen denen zwey beschriebenen stehenden Wäßern unbedeutende Feld Erhöhungen.

2

Sect. 38

Turya

1. Foldvar $3\frac{1}{2}$, Betshee $4\frac{3}{4}$ (Stunden).
3. Zu denen bey St. Thomas beschriebenen 2 stehenden Wäßern welche hier zusammen komet, tritt noch ein 3-tes, welches in einem Thalle zwischen denen Szallaschen den Anfang niemt, auch dieses hat morastigen Grund ist nur bey denen Durchfuhrten zu passiren, bey kleinen Waßer kann man alhier mit Pferden und leichten Fuhrwerck ohne Gefahr passiren. Das Thal, in welchem das 3-te stehende Waßer sich aufhalt, ziehet sich schlängelnd bis in die Felder gegen Petrovo Sello und wird gegen jener Seite zu immer seichter.
5. (Siehe Sankt Thomas).
6. Wie oben erwähnt worden.
7. Es giebt in dieser Gegend einige nichts bedeutende Hügeln.

Sectio No. 39

I

Sect. 39

Temerin

1. Gros Podinze 1, Csurog 4, Foldvar 5, Turia $4\frac{1}{2}$, St. Thomas $5\frac{1}{4}$, Neusatz 3 (Stunden).
3. Die Almas ist ein Ausguß von der Theis, 2, 3, auch 4 Schuh tief, dessen Ufer sind mehreren Theils steil, nur bei denen Ausbrüchen ausgenommen, der Grund ist morastig und kann nicht passiret werden.
6. Die Poststraße von Peterwarden nacher Pecse ist zwar gut bey trockenem Wetter, bey starcken Regen wegen sehr fetten Boden schwer zu passiren. Von gleicher Beschaffenheit sind alle übrige Weege.
7. In dieser Section sind etliche ganz seicht Thäller, welche aber keine Passage hindern.

Sectio No. 40

1

Sect. 40

Piros

1. Kisag $1\frac{1}{4}$, Futak $1\frac{1}{4}$, Neusatz 2, Petrowacz 4 (Stunden).
2. Eine hoch aufgeführte Kirche.
5. Die Wiesen und Hutweyden sind trocken.
6. Sowohl die Landstraßen als die übrigen Weege sind außer einfallender üblen Witterung gut sind practicable.

2

Sect. 40

Kisag

1. Neusatz 3, Biros $1\frac{1}{4}$, Futok 3, Petrowacz $3\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Eine Kirche.
3. (Siehe Piros.)
6. Die Weege und Straßen sind gut.

3

Sect. 40

Neusatz

1. Wurthshaus 1, 2 Pulvermagazine 1, Kirche Czene $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Etliche Häüßer der Vorstadt, die Pulver Magazine, welche so wie die Kirche solide gebaut und mit Mauer umgeben.
- 3—7. Das übrige wird in Sectio Nro. 41 beschrieben werden.

Sectio No. 41

1

Sect. 41

Stadt Neusatz

1. Futok $2\frac{1}{4}$, Neü Futok 3, Tomerin 4, Katj $3\frac{1}{4}$, Biros 2, Kisag 3 (Stunden), Peterwardein liegt über der Donau.
2. Sieben wohlgebaute Kirchen nebst vielen Gebäuden und Häußern, besonders in denen Haupt Gaßen, und eine Brücke; die Schanz an der Donau, um die Comunication mit der Festung Peterwardein zu unterhalten.
3. Die Donau flüßet hier hart zwischen der Festung und der Stadt vorbey, hat hier vermög ihrem Zug einen sehr schnellen Lauf, die Tiefe an manchen Orten 4 bis 5 Klafter, übrigens für Menschen und Vieh genußbar.
4. Die Insel dieser Gegend auf der Donau sind mehreren Theils bewaldet. Gegen Futok befindet sich ein junges Eichen Wald.
5. Trocken und practicable außer jener hinter der Stadt an der Donau, wo wegen denen Ergiesungen der Donau die Gegend sumpfigt gemacht wird.
6. Die Weeg und Straßen sind guten harten Bodens.
7. Die ganze Stadt ist auf einem steilen Rende längst der Donau gebaut.
8. Hier in dieser Section sind besonders die Römer Schanze merckwürdig, deren es zweyerley giebt und zwar groß und klein; die großen spüren sich hier bey Neusatz an den Morast und erstrecken sich bis an den Theis Fluß, die kleineren gehen aus den größeren hinaus und erstrecken sich durch die ganze Breite der Section gegen 4 stunden.

2

Sect. 41

Lokutzany

1. Neusatz $\frac{3}{4}$, Alt Futak $1\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Eine Verschanzung an der Donau mit Magazin Scheunen.
- 4—6. (Siehe Neusatz.)

3

Sect. 41

Futtak Alt

1. Biros $1\frac{1}{4}$, Kisag 3, Petrowaz $4\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. 2 gemauerte Kirchen nebst einem schönen Schloß und dann einer gemauerten hohen Kirchen.
3. Die oberwähnte Beschaffenheit, nur das die Donau hier um ein mercklichers breiter als oben.
- 4—6. (Siehe Neusatz.)
7. Der Ort liegt auf einem steillen Rande der Donau.

4

Sect. 41

Futtak Neü

Ist in Colonne XVI, Sect(io) 41 beschrieben.

COLONNE XVIII.

Sectio No. 30

KLEIN KUMANIEN

3

Sect. 30

Dorosma

1. Szegedin $1\frac{3}{4}$, Majsa 9, Kis-Telek $5\frac{3}{4}$, All Gyee 4 (Stunden).
3. Bey diesem Ort sind die Ausgüße der Theisse mit Nahmen Nagy und Kis Maty, welche denen Passagen keine Hindernuß machen, weil solche in matten Thälern, über welche Brucken geschlagen sind, ausgenommen bey Kutry Wirthshauß, wo allemahl beim großen Ausguß der Damm abreißet und die Passage unbrauchbar machet. Dann sind hin- und wieder einige Teiche von stehenden Wässern, so aber baldigst austrocknen.
6. Die Straße nach Kis Telek, so ohnweit des Gränz Hübel in die Poststraße fallet, ist brauchbar. Die Straße nach Maysa sodann Nagy und Kis Maty passieret, theilet sich außerhalb demselben bey dem Rossa szek; die so bey dem Forro Tombago Wirthshauß vorbey gehet, wird wegen einigen Sandhügeln ausgewichen, und jene, so bey Kü Hallom vorbey gehet, von denen meisten benutzet, weil sie über lauter Huttungen gut zu passiren ist. Die Straße nach Hallas bey Csongrad To vorbey ist gleichfalls über Huttungen gut, nur hat sie einige schittere Sandhügeln. Die nahe Theresianopol oder Szabatka ist wegen vielfältigen Sand beschwerlich.
7. Die Ört Hallom dominiret diese Gegend.

COLONNE XVIII.

BACZER KOMITAT

Sectio No. 32

1

Sect. 32

Martonos oder Mártonyos

1. Kanisa Markt $1\frac{1}{2}$, Horgas $2\frac{3}{4}$, Csantovir 4 (Stunden).
2. Eine altglaubige Kirche in Mitte des Dorfs.
3. Der Theis Fluß ist 4 bis 500 Schritte breit, 4 bis 5 Klafter tief, bey Türkische Kanisa bey kleinen Waßer nur 3 Klafter tief; bey starck anhaltenden Regen ergieße sich bis Szenta, und ist die Gegend auf 3 bis 4 Monate nicht zu passiren, im Sommer bey kleinen Waßer kann man an beiden Enden der Insel über den Arm zu Fuß passiern, übrigens ist auf keine Weise durch den Fluß durchzukommen; bey Türkisch Kanisa ist eine Überfuhr in auf Pletten. Körös Er ist bey starck anhaltenden Regen und im Fruhjahr in der Gegend von Kanisa Sumpf wegen großen Morast nicht zu passiren; trocknet an meisten Orten gemeiniglich im Mai, höchstens im Juny aus.
5. Kaniser und Mortonoser Sümpfe sind sehr tief, bey kleinsten Waßer Manns hoch; können niemals passirt werden und trocknen nie aus.
6. Sind alle gut bis dem von Kanisa auf Türkisch Kanisa, der wegen Ergießung der Theis nicht kan passiret werden. Der Weeg von Szegedin auf Martonos, welcher längst dem Fluß lauft und durch den Morast gehet, ist nur zu passieren, wann dieser Morast ausgetrocknet ist.
7. Var Capo bey dem Dorf Horgos, Kötes Halom (Dwojanitz) bey dem Comitats—Gräntze, Nagy Hater bey Martonos und der Calvari Berg bey Kanisa dominiren die gantze Gegend.

2

Sect. 32

Markt *Kanisa*

1. Türkisch Kanisa 1, Martonos $1\frac{1}{2}$, Horgas $1\frac{1}{2}$, Maria Theresianopol $8\frac{1}{2}$, Szenta $5\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Pfarr und altglaubige Kirche, beide in Mitte des Orts.
3, 5—7. (Siehe Martonos.)

Sectio No. 33

1

Sect. 33

Markt *Zenta oder Szenta*

Der größte Theil liegt in Sectio 34.

1. Kanischa $5\frac{3}{4}$, Tsokas $1\frac{1}{2}$, Sanat 3, Martonos 7, Theresianopol 10 (Stunden).
2. Eine solide Kirche.
3. Die Theis, welche hier eine Überfuhr hat.
5. Wiesen und Sümpfe befinden sich viele, welche man weder zu Fuß, noch zu Pferd durchpassiren kann.
6. Die zwey großen Straßen und noch etliche kleine Weege sind zum Fahren gut.

Sectio No. 34

1

Sect. 34

Markt *Zenta* oder *Szenta*

Ein Theil liegt in Sectio 33.

1. Ada 3, Hegyes 8, Topolya 7, Csantavir $6\frac{1}{2}$, Kanisa 6 (Stunden).
3. Die Theiß ist zwischen 100 und 200 Klafter breit, zu 1 1 und 10 Klafter tief, hat in trockener Zeit steile Ufer von 1 und 2 Klaftern, und kann über selbe weder zu Pferd noch mit Fuhren passiret werden; in anhaltenden Regen gießet sich solche (!), nur soweit zwischen Batkai Halom und denen Weingärten, als der Morast zeigt, hindert aber keine Passage.
5. Der Morast Batkaj Ret und jener zwischen Batkaj-Halom und denen Weingärten von Szenta erhalten sich bloß von Ausgießung der Theiß, hintern aber keine Passage.
6. Die Weege nach Topolya und jener nach Hegyes sind über lauter Feld-Höhen gut. Die Straße nach Kanisa gehet über lauter Fläche bequem und hat lincker Seits immer eine Wand von 2, auch 3 Klafter Höhe. Der Weeg von Ada nach Szenta ist über lauter flache Felder gut.
7. Der Rücken zwischen Pivar Halom und Debella Greda dominiren die ganze Gegend.

Sectio No. 35

1

Sect. 35

Ada oder *Adda*

1. Moholy $\frac{3}{4}$, Petrovo Szella 2, Topola $10\frac{1}{2}$, Szenta 4 (Stunden).
3. Das Waßer hinter dem Dorf Ada zwischen den Feldern ist von Ausguß von der Theis und hat keinen Nahmen und wird in Ada durch einen kleinen Damm gehalten; der Grund ist morastig, seine Tiefe 3, 4 und 6 Schuh, und kann nie passiret werden. Die Theis ist hier 4, 5, auch 6 Klafter tief, der Grund ist morastig, so daß man auch in trockenem Zeiten sich nicht wohl zu Fuß dem Wäßern nähern kann, nur hinter dem Dorf Ada ist ein Platz, wo man bey trockener Zeit zu Fuß ankommen kann, allwo auch seine Ufer verlaufend, übrigens sind seine Ufer steil, von $1\frac{1}{2}$ Klafter hoch; im Fuhrjahr ergießet sich der Fluß soweit, als der Morast angedeutet ist, erschweret aber nicht im geringsten die Passage.
5. Die an dem Theis Fluß angedeutete Sümpfe sind zu alle Zeiten unpracticable.
6. Die von Szegedin nach Becse gehende Landstraße ist zu allen Zeiten practicable. So wie auch die übrigen Weege sehr gut seyn.
7. Die auf dieser Section angedeutete Wand dominiret die gantze Gegend gegen Adam ihr Abhang ist sehr gelind.

2

Sect. 35

Moholy

1. Petrovo Szella $1\frac{1}{2}$, Becse $1\frac{1}{2}$, Topola $10\frac{1}{2}$, Szenta $4\frac{3}{4}$, Ada $\frac{3}{4}$ (Stunden).
3, 5—7. (Siehe Ada.)

Sectio No. 36

1

Sect. 36

Markt *Betse*

1. Petrovo Szello 4, Földvar 2, Ada $6\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Die raitzische Kirsche, Comitats-Hauß, Einwohners Gemein-, Wirths- und Bräuhaus.
3. Der Theiss Fluß, so morastigen Grund hat, läuft auf zwo Seiten nahe an dem Marckt vorüber und machet die Landes-Gränze gegen dem Banat.
4. Das Waldel bey dem Marckt ist von Felber-Bäumen.
5. Die Sümpfe sowohl diß als jenseits der Theis seynd mit 9 bis 10 Schuh hohen Rohr dicht bewachßen und wegen auch bey trockener Witterung zerstreuten sehr morastigen Stellen nicht zu passiren; bey großen Waßer ergießt sich (!) bis an dem am Rande der Sümpfe angezeigten Absatz.
6. Seynd bey trockener Witterung gut, bey Regenwetter schlecht und bey großem Waßer jener vom Marckt Betsce nach Tursky Betsce und nach Petrovo Szello nicht zu passiren und zu befahren.
7. Giebt hin und wieder nichts bedeutende kleine Hügeln.

2

Sect. 36

Petrovo Szello

1. Moholy $2\frac{1}{4}$, Ada $3\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Die raitzische Kirche.
3, 5—7. (Siehe Betse).

Sectio No. 37

1

Sect. 37

Földvár

1. Turya $3\frac{1}{2}$, Betsce Markt $2\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Die Kirche.
3. Der Theiß Fluß, so morastigen Grund hat und die Landes-Gränze gegen dem Banat machet, lauft ohnweit dem Dorfe vorüber, und da das stehende Waßer andererseits des Dorfes von Turya kommet, liegt es auf einer Halb-Insel; wenn sich die Theiß ergießet, so gehet die Überschwemmung bis an den Rand des Sumpfes.
4. Ohnweit Turaky Betsche stehen einige Felberbäume ohnweit der Theis.
5. Die Wiesen seynd trocken. Die Sümpfe mit 9 bis 10 Schuh hohen Rohr dicht bewachßen, folgsam und wegen sehr morastigen Stellen nicht zu passiren.
6. Seynd bey trockener Witterung gut, bey anhaltenden Regenwetter aber hart zu passiren.
7. Diese Gegend ist eben, die hin und wieder zerstreuten Wachthügeln ausgenommen. Die alten Schantzen seynd, jene gegen Czurug ausgenommen, sehr niedrig, mit seichten Graben und vielen Passagen versehen und zum Theil die mitlere schon umgeackert.

Sectio No. 38

1

Sect. 38

Gospodinze oder Goszpodincze

1. Czuruk $2\frac{3}{4}$, Josephdorff 2, Temerin $2\frac{3}{4}$, Földvár 4, Überfuhr $4\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Gemauerte Kirche.
5. Der Morast dienet dem Vieh zu Genuß.
6. Sind harten Bodens.
7. Der Ort liegt in der Fläche.

2

Sect. 38

Czuruk oder Csurog

1. Földvar $2\frac{1}{2}$, Gospodinze $2\frac{3}{4}$, Überfuhr $5\frac{1}{4}$, Josephdorff $3\frac{1}{2}$, Temerin 4 (Stunden).
2. Hoch aufgeführte Kirch.
3. Die Theiß fließet hart an dem Ort vorbei, hat steile Ufer, das Waßer ist zum Gebrauch.
6. (Siehe Gospodinze).

Sectio No. 39

1

Sect. 39

Kátj

1. St. Ivan $3\frac{3}{4}$, Josephdorff $3\frac{1}{2}$, Kovit $2\frac{3}{4}$, Gospodinze $3\frac{1}{2}$, Temerin $3\frac{1}{4}$, Biros 4, Neusatz $3\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Eine hoch aufgeführte Kirch nebst einer Kirschen Mauer.
3. Hart hinter dem Ort befindet sich ein starcker Morast, der mit verschiedenen Flüssen, Teichen und Gräben angefüllt ist und zum Gebrauch dienet. Der Donau Fluß ist hier die Gräntze und flüßt auf eine Stunde Weeges hinter dem Ort und macht durch seine Ergießung einen großen Morast, der mit Rohr starck bewachßen und ausser sehr starckenen (!) Trockene nicht zu passiren ist.
4. Die Waldung gegen Kovit bestehen (!) aus jungen Eichen.
5. Die Wiesen sind trocken. Die Sumpf aber hinter dem Ort gegen der Donau sind sehr morastig und wegen denen Austretungen der Donau inpracticable.
6. Sind gut und harten Bodens.
7. Der Ort liegt an einem steilen Rand hart an dem großen Morast.

2

Sect. 39

Josephdorff oder Neu Szablia

1. Gospodinze 2, Czuruk $3\frac{1}{2}$, Überfuhr $3\frac{1}{2}$, St. Ivan 3, Kati $3\frac{1}{2}$, Neusatz 6, Temerin $4\frac{1}{2}$ (Stunden).

2. Eine hoch aufgeführte Kirche nebst 3 Officiers Quartier und einem wohlgebautem Wirthshauß.
3. Die Theiß, so gegen 3 Stund Weegs vom Ort lieget, hat morastigen Ufer, so sich fast gegen 2 Stund erstrecken und mit starcken Rohr bewachßen sind. Und hie und da große Teiche und Bäche hat.
5. Die Wiesen sind trocken.
6. Die Weege sind harten Bodens.
7. Der Ort, so erst ganz neu angelegt, liegt in einer ebenen Fläche.
8. Hier ist hart an der Theis eine alte Schantze zu finden, so vermutlich eine Brücke muß gedecket haben, so wie noch würeklich jetzt die Überfuhr da ist.

3

Sect. 39

Sz(ent) Iván

1. Kovil $1\frac{3}{4}$, Vilova, 2, Mosurin 2, Gardinovaz $2\frac{1}{4}$, Überfuhr $4\frac{1}{2}$, Czuruk $6\frac{1}{2}$, Josephdorff $3\frac{1}{2}$, Gospodinze $4\frac{1}{4}$, Temerin $5\frac{1}{2}$, Kati $3\frac{1}{2}$ (Stunden).
5. Sind außer dem Sumpff gegen Mosorin an der Theis, so starck mit Rohr bewachsen, auch hie und da trockene Wiesen hat, denen aber außer großen Trockene nicht beyzukommen ist.
6. (Siehe Josephsdorff).
7. Das Dorf liegt in einer offenen Fläche.

Sectio No. 40

1

Sect. 40

Vilova

Der kleinste Theil vom Dorf liegt in Colonne XIX, Sect(io) 39.

1. Gardinovacz $1\frac{3}{4}$, Kovit 3, St.Ivan 2, Monostor $2\frac{3}{4}$, Mosurin $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Eine hoh aufgeführte Kirche.
3. Vor dem Orth befindet sich in dem großen Morast ein stehendes Waßer, so für Vieh zum Genuß dienet.
5. Trocken.
6. Die Weege sind harten Bodens.
7. Dieses Dorf liegt so wie Mosurin neben der steilen Fläche und wird von selben dominirt, auf der anderen Seite ist es von dem Morasten eingeschloßen.
8. Über den Morast ist ein Damm geführt in das Dorf, bey deßen Anfang noch die Überbleibsel einer alten Türken Schantz zu sehen. In dieser Gegend befinden sich auch viele Wacht Hügeln.

2

Sect. 40

Gardinovatz

1. Kovil $2\frac{3}{4}$, St. Ivan $2\frac{1}{4}$, Vilova $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Eine gemauerte Kirche.
3. Hinter dem Dorf flüßet die Donau mit einigen Inseln unterbrochen und ist wegen dem großen Morast nicht zu passiren.

4. Die Waldung besteht aus jungen Eichen, so wie die Inseln mehrentheils mit Bircken bewachsen sind.
5. Trocken, und ist der Sumpf mit hohen Schilf bewachsen.
6. (Siehe Vilova).
7. Das Dorf liegt an einem steilen Rande, nahe an dem Morast der Donau.

3

Sect. 40

Ober und Unter Kovil oder Kobil

1. Kati 2 $\frac{3}{4}$, St. Ivan 2, Vilava 3, Monostor $\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Eine hoch aufgeführte Kirch nebst einer wohlgebauten Kirche und Kloster im Wald an der Donau, so nach der Landes-Sprache Monostor genannt wird.
3. Die Donau macht hier nebst dem Morast durch seine Ergießung verschiedene Teiche und Flüße, so dem Vieh zum Gebrauch dienen. Außer dem gewöhnlichen Weeg bey Marlowitz ist die Donau wegen des Morasts nicht zu passiren, und das noch bey trockenen Witterung.
4. Die Waldung besteht aus jungen Eichen.
5. Die Wiesen sind trocken und der Morast starck sumpfig.
6. Die Weege und Straßen sind harten Bodens außer jenen durch den Morast gegen Karlowitz.
7. Der Ort liegt an dem steilen Rande längst den Morast.
8. Nahe am Dorf ist noch eine alte Eugenische Schanze gegen der turkische vis a vue zu finden.

4

Sect. 40

Monostor

1. Gardinovacz 2, Vilovavo 3, Kovil $\frac{1}{4}$ (Stunden).
- 2—8. (Siehe Ober und Unter Kovil.)

COLONNE XIX.

Sectio No. 24

KLEIN KUMANIEN

1

Sect. 24

Kun Szent Mártony

1. Szeleveny 1 $\frac{3}{4}$, Ötsöd 3, Teés 3 $\frac{1}{2}$, St. Andras 4 $\frac{3}{4}$, Földvar 5, Czibak Haza 4 $\frac{1}{4}$, Inoka 3 $\frac{1}{2}$, Kürth 3 $\frac{1}{2}$ (Stunden).
2. Ein neues Stadthauß von Stein an der Überfuhr der Körös, eine Kirche in- und eine außerhalb des Orts, beide von Stein.
3. Hier sind 2 Überfuhr Pletten, die über die Köres setzen. Die Beschaffenheit dieses Flußes ist oben bey Ötsöd, Sectio 23, beschrieben worden.
4. Rechts und lincks des Orts ist an dem Ufer der Körös eine Pflanzung von jungen, Widenbaumen angelegt.
5. Die angedeuteten (!) Moräste sind nie zu passiren, die sumpfigte Wiesen aber trocken aus.
6. Die Straßen und Weege sind gut zu passiren, außer die Weege, welche über Inundations-Gräben gehen (. . .), sind nur bey zuruckgetretenen Waßer brauchbar.

COLONNE XIX.

BACSIENSER KOMITAT

Sectio No. 37

I

Sect. 37

Gewesenes Dorf *Sablia*

1. Czuruk $4\frac{3}{4}$, Josephdorff oder Scablie 3, St. Ivan 4, Überfuhr $\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Ist cassirt.
3. Wie bey Mosurin, Sect(io) 38, hat eine Überfuhr, bey selber eine Verschanzung; an der Theis ist viel Morast und starcke Ausgüße.
5. Die Wiesen sind trocken.
6. Die Straßen von Neusaz ins Banat.
7. Die Wacht Hübeln.

Sectio No. 38

I

Sect. 38

Mosurin

1. Tittel $3\frac{3}{4}$, Lock $2\frac{1}{4}$, Vilova $1\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Eine gemauerte Kirche.
3. Die Theis fließet eine Stund Weegs von dem Orth, erstreckt sich aber mit seinen rohrichteten Morast bis besagtes Dorf, bis wohin auch bey Ergießungen das Wasser gehet.
5. Bestehen aus einigen trockenen Flecken in dem Morast, denen außer großer Trockene nicht beyzukommen ist.
6. Sind gut und harten Bodens.
7. Von dem Ort bis an die Theis und noch weiter erstreckt sich ein steiler, von ohngefähr 4 bis 5 Klafter hohe Rand, der auf seiner Oberfläche kahl und befeldet ist, auch den Ort dominiret.

Sectio No. 39

I

Sect. 39

Tittel

1. Lok $2\frac{1}{4}$, Vilova $3\frac{1}{2}$, Mosurin $3\frac{3}{4}$ (Stunden).
2. Hat 3 wohlgebauter Kirchen nebst einig gemauerten Häuser.
3. Die Theis fließet hart an dem Ort vorbey, und ergießet sich auf $1\frac{1}{2}$ Stund Weegs in Sectio 40 in die Donau; seine Breite erstreckt sich auf 300 Schritt und 3 bis 4 Klafter Tiefe, an manchen Orten noch mehr, sonst aber wegen seines morastigen Grundes ungesund zum Gebrauch.
5. Der große Morast ist außer großer Trockene nicht practicable.
6. Die Weege sind harten Bodens und besonders bey trockener Witterung gut practicable.
7. Der Ort liegt an der Theis hart an dem steilen Rand, und wird auch von selben dominirt.
8. Auf der Anhöhe sind Kennzeichen alter Verschanzungen und Schloß.

Lok

1. Tittel 2 $\frac{3}{4}$, Vilova 1 $\frac{1}{4}$, Mosorin 2 $\frac{1}{4}$ (Stunden).
2. Eine gemauerte Kirche.
3. Hart an dem Orth befinden sich in dem großen Morast Teiche und Flüße, so zum Gebrauch dienen.
5. Trocken.
6. (Siehe Tittel).
7. Das Dorf liegt an dem steilen Rand.

3*Vilova*

Nur ein kleiner Theil liegt in dieser Section, das Dorf selbst ist bereits in Colonne XVIII, Sectio 40 beschrieben worden.

Sectio No. 40

Diese Section hat kein Ort, sondern enthält die Vereinigung der Theis mit der Donau. Die Beschaffenheit ist wie bey Tittel.

TARTALOMJEGYZÉK

BÁLINTNÉ MIKES KATALIN

Kecskemét város Tanácsa a XV—XIX. században 5

MÉSZÁROS LÁSZLÓ

Kecskemét gazdasági élete és népe a XVI. század közepén 58

IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR

Három katonai összeírás a Rákóczi-szabadságharcról 287

GYETVAI PÉTER

A tiszai korona-kerület újranépesedése a XVIII. században 343

KISSNÉ MEZŐ GYÖNGYI

Kunszentmiklósi demográfiai viszonyai a XVIII. században 407

NOVÁK LÁSZLÓ

Pest—Pilis—Solt vármegye alföldi vidékeinek településrendsze-
réi a XVIII. században 461

EPERJESSY KÁLMÁN

Bács-Kiskun, illetve Bács-Bodrog megye a II. József kori Országle-
írásban 585

A kiadásért felel a Bács-Kiskun megyei Levéltár igazgatója. · A tipográfia és kötés-
terv Tóth Sándor munkája · Készült a Petőfi Nyomdában Kecskeméten (munkaszám
79. 85371) 1000 példányban 58,80 (A/5)ív terjedelemben ·
Felelős vezető Ablaka István

